

Szabó Ferenc (szerk.) Magyar jezsuiták vallomásai I–II.

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

«ANIMA UNA»-könyvek/10-11

MAGYAR JEZSUITÁK VALLOMÁSAI I-II

Impresszum

Szabó Ferenc (szerk.)
Magyar jezsuiták vallomásai I–II

„Unima Una”-könyvek / 10–11.

Lektorálták:
Bárdosy Éva
Gyorgyovich Miklós

A címlapot tervezte Miletics Katalin
Szent Ignác-érme fényképének
felhasználásával:
Szokoly György

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című kétkötetes könyv elektronikus változata. A két könyv 1997-ban jelent meg a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya kiadásában, ISBN azonosítójuk 963 8014 13 x (I. kötet) és 963 8014 19 9 (II. kötet). Az elektronikus változat a Jézus Társasága magyarországi tartományfőnökének az engedélyével készült. A könyvet lekipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más szerzői jog a Jézus Társasága Magyarországi Tartományáé.

Az elektronikus változat borítója a két kötet borítójának az egyesítése.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
I. kötet („Anima Una”-könyvek 10. kötete).....	5
Bevezető I.	5
Dispersi, tamen congregati (Jezsuita skolasztikusok 1957-ben).....	6
Miklósházy Attila: Önéletrajz.....	18
Hegyi János: Néhány epizód az elmúlt ötven évből	23
Nemesszeghy Ervin: A világ bármely táján.....	32
Babos István: Mozaik külföldi provinciánk életéből.....	50
Béky Gellért: Ábel Japánban	60
Bencze István: Visszaemlékezés.....	69
Cser László: Nekrológ. Önéletrajz.....	72
F. Feigl Rudolf: Kudarok és eredmények Istenért	86
Horváth Kálmán: Visszaemlékezés	105
Jaschkó István: Feljegyzések a kommunistákkal eltöltött évekről Changyuanban (tamingi misszió)	115
Jálics Ferenc: Külföldön és mégis itthon	126
Juhász László: Külföldi életem	133
Morel Gyula: Visszaemlékezés a (nem csak geográfiailag) görbe vonalakon írt egyenesre	143
Mustó Péter: Visszatekintés szerzetesi életem negyven külföldi évére.....	152
Muzslay István: Elindultam szép hazámbul	162
Nagy Ferenc: Templomról templomra.....	167
Nemes Ödön: Hogyan születik, nevelkedik és dolgozik egy japán misszionárius?	170
Szabó Ferenc: A keresztény kultúra szolgálatában.....	183
Függelék: II. János pápa beszéde a 34. Rendgyűlés résztvevőihez	192
II. kötet („Anima Una”-könyvek 11. kötete)	196
Bevezető II.	196
Ádám János: Sohasem hittem volna... ..	197
Békési István: Magyar misszió Kanadában	220
Benkő Antal: Ötven év után újra itthon	228
Bóday Jenő: A Szeretet Társaságában	237
Csókay Károly: Népmissziók Chilében.....	256
Deák Ferenc: Emlékek a megtett útról.....	272
Hauser József: Brazíliai kutatómunkám	282
Horváth Tibor: Vallomás helyett. 20 éves az U.R.A.M.....	288
Jaschkó Balázs: Toronto felé	295
Nemeshegyi Péter: Jézus társaként a nagyvilágban.....	297
Póta László: Szolgálatról szolgálatra	314
Somfai Béla: Negyed század Torontóban.....	317
Szabó László: Magyar jezsuita a Közel-Keleten	321
Szebenyi Endre: Menekülés.....	323
Vass György: Hans im Glück	329
Weissmahr Béla: A világ különböző tájain	342
Órsy László – Teológia és egyházjog. A Jurist című időszaki kiadvány különszámának előszava.....	354

Molnár Antal: P. Lukács László	356
--------------------------------------	-----

I. kötet („Anima Una“-könyvek 10. kötete)

Bevezető I.

A jezsuita Rendalkotmány szerint hivatásunk az, hogy a világ bármely táján (in quavis mundi plaga) szolgáljuk az emberek üdvösségét Isten nagyobb dicsőségére. Az itt közzétett „vallomások” kitűnően illusztrálják, hogy a világ különböző részeire szétszóródott magyar jezsuiták miként teljesítették ezt a hivatásukat. Alig van jezsuita rendtartomány, amelynek élete ilyen színes.

Mostani kiadványunk (és majd egy következő kötet) kiegészíti az „Anima Una”-könyvek nyolcadik darabjaként 1995-ben megjelent gyűjteményt: Üldözött jezsuiták vallomásai. Ebben az itthon maradt rendtestvérek vallottak a kommunista rendszerben átélt üldöztetésről, börtönről, szerzetesi és apostoli helytállásukról.

Most a provincia másik fele, azok, akik misszióba mentek, vagy 1948–49-ben, ill. 1956–57-ben nyugatra menekültek, számolnak be külföldi éveikről.

Nem önéletrajzot kértem most sem, hanem a külföldi nehézségek, élmények, a tanítói vagy a lekipásztori munka, a kutatás vagy a missziós szolgálat leírását. Elnézést kérek azoktól, akiknek a beszámolóját némileg megrövidítettem (éppen az 1956 előtti „életrajzi” részeket hagytam el), mivel aránytalanul hosszúra nyúlt írásuk. Első helyen közöljük egy külföldre menekült skolasztikuscsoport 1957-es írását, mivel közülünk többen így ítélték meg 1956-ig a hazai szétszórátást. (Kiegészíti ezt a vallomást P. Pál Antal Viharon, vérszen át című könyve, amely 1992-ben az „Anima Una”-sorozat első kötete volt.) Következik püspökünk, Miklósházy Attila vázlatát, majd pedig három olyan írás (Hegyi János, Nemesszeghy Ervin, Babos István), amelyek – személyi vallomáson kívül – provinciánk külföldi szekciójának életére is fényt vetnek. Ezeket az átfogóbb írásokat követi ábécé-rendben a többi vallomás.

Jóllehet a határidőt kétszer is meghosszabbítottam, 1996 októberéig csak az itt közölt írások érkeztek be. Remélhetőleg az érdekesítő könyv olvasásakor felbuzdulnak azok is (mintegy negyvenen vannak), akik nem válaszoltak kérésemre. Így majd megszülethet a vallomások második kötete is.

Hálás köszönetet mondok munkatársunknak, Györgyovich Miklósnak, aki az egész kötetet gondozta, sajtó alá rendezte.

1996. Mindenszentek

Szabó Ferenc SJ

Dispersi, tamen congregati (Jezsuita skolasztikusok 1957-ben)

A gondviselő Isten kezét látjuk, sok más esemény mellett, abban is, hogy a magyar provincia fiatalságának egy része nem tudott 1948–49 folyamán külföldre jutni. Akik akkor kényszerítő körülmények miatt Magyarországon maradtunk, a szerzetesrendek 1950-ben történt feloszlata után több mint hat évig diszperzióban éltünk. Most, hogy a mi szétszórásunk véget ért, szeretnénk összefoglalni, és némiképpen rendszerezni azokat az élményeket és meglátásokat, amelyek az elmúlt években kialakultak bennünk. Ezt az összefoglalást egyrészt saját magunk számára készítettük el, nehogy újabb élmények hatására elmosódjanak, – másrészt főleg a provincia régebben kijött tagjainak szándékozunk elmondani ezeknek az éveknek a benyomásait.

Azokat a tapasztalatokat igyekszünk rögzíteni, amelyeket sajátosan a diszperziós életkörülmények között éspedig Magyarországon szereztünk. Általában csak tények, adottságok, körülmények megállapítására törekszünk, s azok esetleges általánosításától, értékelésétől eltekintünk; ez utóbbiakhoz nagyobb távlat s mások segítsége, tekintélye szükséges. Nagyon valószínű, hogy az itt leírt elgondolások egyike-másika hasonló formában jelentkezett már Európa vagy a világ más táján is; rövid itt-tartózkodásunk alatt azonban még nem állt módunkban azonosítani ezeket az irányzatokat. Mi tehát csak a magyar viszonyok között meglátottakra szorítkozunk.

A jó meglátás, ha valóban igazságot tartalmaz, természetesen megvalósítandó követelményt, konkrét tennivalókat is jelent. Ezt azonban mindenki maga fogalmazza meg magának, s előljárói útmutatását fogja követni.

Éppen ezért, jóllehet számos közös tapasztalatra tettünk szert, egyénileg nagyon különbözőek lehetnek – és lesznek is – a cselekedetek, amelyek azokból következnek.

Ezt az összefoglalást azért szerkesztettük meg közösen, hogy a benne foglaltaknak nagyobb súlyt adjunk, hogy jobban felfigyeljenek rá, és jobban tekintetbe vegyék, mint egyetlen ember tanulmányát. Szükséges ez továbbá azért is, hogy diszperziós életünk értelméről egységes véleményt alkossunk, és lehetőleg egyet mondjunk mindnyájan (cfr. *Summarium* 42.)

A Magyarországon maradt atyáktól nem kaptunk megbízatást ilyen tanulmány összeállítására, ezért csak a magunk nevében beszélhetünk. Igen sok itt leírt gondolat azonban tőlük ered.

Először diszperziós életünk körülményeit szeretnénk vázolni az elmúlt hat év alatt (1951–1957) (I), majd csoportosítjuk meglátásainkat az egyház helyzetével (II), a történeti eseményekkel (III), az otthon maradt provincia helyzetével (IV), végül a lelki élet jellegzetességeivel kapcsolatban (V).

I.

Legtöbbünk számára a diszperzió azzal kezdődött, hogy 1950 júniusában néhány rendházból (Szeged, Pécs, Budapest, Mária utca) mindenkit több száz más szerzetessel együtt kényszertartózkodási helyre, azaz néhány kijelölt nagyobb rendházba (jászberényi ferencesek stb.) koncentráltak. Ezekről a helyekről a további deportálás veszélye miatt egy-két héten belül elszöktünk, s túlnyomó részt illegalitásban, személyi okmányok nélkül voltunk, amikor júliusban törvényerejű rendelettel betiltották az összes szerzetesrend működését. A provincia fiatalsága ekkor nagyjából három évfolyamból állott: akik akkor fejezték be a noviciátust, akik akkor voltak az első év végén, és akik az év őszén kezdték volna meg a noviciátust, de már szorosabb kapcsolatban állottak a Társasággal.

Püspökökkel történt megbeszélések értelmében ősszel mindannyian egyházmegyei szemináriumba mehettünk, mégpedig az ő segítőkészségük folytán egy-egy évfolyam ugyanabba a szemináriumba. Itt más szerzetes skolasztikusokkal egyetemben papírforma szerint felvettek az egyházmegyébe, de a közösség több vonatkozásban együtt maradt, s rendi előjáróink kapcsolatban voltak a szemináriumi előjárókkal. A bizonyos fokig megmaradt *vita communis* különösen jelentős volt azok számára, akik a szemináriumban fejezhették be, vagy kezdhették meg a noviciátust.

Életmódunk, napirendünk azonos volt a többi kispapéval mind a lelki dolgokra (napi fél óra közös meditáció a kápolnában, examen este 5–7 perc, közös puncta, házi exhortációk stb.), mind a tanulmányokra vonatkozóan. Kétéves ott-tartózkodásunk alatt elvégeztük az egyházmegyei teológiák kétéves filozófiai kurzusát, de az emellett leadott több más tantárgy (biblikum, theologia, fundamentalis, egyháztörténet stb.) és egyéb elfoglaltságok miatt ez a filozófiai képzés – a Társaság szempontjából – nem lehetett kielégítő. Öltözködés terén, egymás megszólításában és más külsőségeinkben is teljesen a szemináriumok szokásaihoz alkalmazkodtunk.

A szemináriumon belül nyílt dolog volt, hogy megmaradtunk szerzetes hivatásunk mellett, s szorosabb kapcsolatot tartunk fenn egymással és rendi előjáróinkkal. Csak néhány szeminarista vagy ottani előjáró rosszalotta ezt, „főleg az utóbbit”, a többség természetesnek tartotta. Így velük nem volt akadálya a jó viszonyoknak: igen sok személyes baráti szál fűzött hozzájuk. Talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy néhányan közülük felvételüket kérték a Társaságba.

1952 nyarán az Állami Egyházügyi Hivatal intézkedésére az összes volt szerzetest el kellett bocsátaniuk a szemináriumból, s ekkor a szent ruhákat kénytelen-kelletlen levette, távol a szent falaktól, megkezdődött számunkra a szoros értelemben vett diszperzió.

Az atyák és testvérek legnagyobb része már 1950 óta civil foglalkozást űzött. Néhány rezidencia (Hódmezővásárhely, Kispeszt) a feloszlás után mint egyházmegyei plébánia egymásfél évig tovább tartotta magát, később azonban oda is világi papokat helyeztek; körülbelül a szemináriumból való távozásunkkal egy időben elbocsátották azokat az atyákat is, akik mint spirituálisok vagy tanárok működtek egyes szemináriumokban.

Így 1952-ben már csak hat-nyolc atya végezhetett hivatalosan (mint püspöktől megbízott egyházmegyei plébános, adminisztrátor vagy káplán az ország legkülönbözőbb helyein) papi munkát, és tíz-tizenöt tehető azoknak az atyáknak a száma, akik hivatalosan sekrestyések vagy kántorok lettek, de emellett misézéssel, gyóntatással részt vállalhattak a plébánia lelki gondozásában. Jelenleg is ez a helyzet. Az egyház és az állam közötti megállapodások értelmében idős szerzetesek részére csekély állami juttatással néhány rendházat szociális otthonná alakítottak át. A provincia körülbelül negyven idős tagja (köztük nyolc-tíz testvér) Pannonhalmán kapott otthont.

Az atyák és testvérek a legkülönbözőbb munkakörülmények közé kerültek. Eleinte túlsúlyban volt a fizikai munka. Később tanfolyamok végzése, jobb utánanézés, stb. következtében többen találtak fizikai-szellemi vagy tisztán szellemi munkát (szakmunkás, raktáros, tisztviselő stb.). Megbízhatatlanság miatt aránylag kevesen tudtak pedagógiai pályán elhelyezkedni. Néhány gimnáziumi tanár atya is csak vidéki általános iskolában taníthatott. A testvérek általában saját szakmájukban dolgoztak.

Érdemes megjegyezni, hogy a szerzetesrendek feloszlása után néhány százra tehető azoknak a papoknak a száma, akik – akarva-akaratlan, de kétségkívül nem a gondviselő Isten tervei ellenére – most már hetedik éve dolgoznak, élnek nap mint nap teljesen együtt a világiakkal. A mi elhelyezkedésünk is hasonló volt. Majdnem mindnyájunknak sikerült Budapesten munkát találni, ami a közösségi élet szempontjából lett fontossá. Az első egy-két évben többen voltunk fizikai munkások, később már csak néhányan. Előjáróink utasítására mindannyian megpróbálkoztunk valamelyik egyetemre vagy főiskolára bejutni. Ez a „rossz

előélet” miatt általában azoknak nem sikerült, akik már három-négy év óta novíciusok, illetve skolasztikusok voltak, de könnyebben ment azok számára, akik csak nemrégén érettségiztek (s csatlakoztak a Társasághoz). Mindenesetre az utóbbi években a közösségnek több mint a fele egyetemre vagy főiskolára járt. A többiek foglalkozása segédmunkás, fűtő, villanyszerelő, szakmunkás, technikus, mérnök, gimnáziumi vagy általános iskolai tanár, kórházi mütös, sekrestyés volt vagy alkalmazott egy szociális otthonban stb.

A közösség többsége katona is volt. Az egyetemistákat nyaranként hívták be egyhónapos kiképzőtáborokba (a tanév alatt az egyetemeken elméleti katonai oktatás folyt); másoknak háromnapos tartalékos kiképzésre vagy kétéves tényleges katonai szolgálatra kellett bevonulniuk. Ez utóbbiak közül néhányan „megbízhatatlanság” miatt nem fegyveres kiképzést kaptak, hanem mint munkaszolgálatosok (muszosok) dolgoztak a katonai szolgálat ideje alatt. A katonaelet (katonaprobáció) leghátrányosabb vonása az elszigeteltség volt; többen heteken, hónapokon át nem tudtak misét hallgatni, szentségekhez járulni vagy találkozni valakivel a Társaság tagjai közül. De a más, hivatásunk külső kereteitől elütő életformába ez is beleillett. Sokan igazán példásan értékelték és éltek végig ezt a tapasztalatokban és az embertársi szeretet gyakorlásában igen gazdag életet.

Volt, aki munkahelyén teljesen inkognitóban tartotta magát, másokról csak annyit sejtettek, hogy valamikor kispap volt. A Társasághoz való tartozásunkról csak nagyon kevesen tudtak. Kettesével, néhol hármával laktunk albérleti szobákban, lehetőség szerint közel egymáshoz. A háziak (főbérlet) minden esetben tudták, kik vagyunk. Az első évben általában egy skolasztikus és egy novícius lakott együtt, s még külön el is neveztük az egyes házakat (albérleti szobákat) Szent Józsefről, Szent Ignácra, Szent Alajosról, Ven. P. Pióról, Beda Changról, XII. Piusról stb. Később a novíciusok összeköltöztek, mert ez megfelelőbbnek látszott.

Minden házban napirend rögzítette legalább a felkelés, a lefekvés és a fő étkezések időpontját. Változatlanul kötelezőek maradt a napi egyórás elmélkedés (rendkívüli körülmények közt engedélyt kaphattunk félórás elmélkedésre) misehallgatás, esti negyedórás examen, negyedóra lelki olvasás, rozárium, heti gyónás kijelölt gyóntatóknál, havi rekollekciók, fogadalomújítás (triduummal, hibák feltárásával), rációk az előljáróknál, évi nyolcnapos lelki gyakorlat. Az előljárónkat megállapodás szerint rendszeres időszakokban (hetenként, hónapoként) kellett felkeresnünk, engedélyeket tőle kértünk, kiadásainkról neki számoltunk el. Ezek az előírások, mutatis mutandis, a testvérekre és atyákra is vonatkoztak. A napi nyolc órát dolgozó atyáknak felmentésük volt a breviárium végzése alól a hétköznapokra.

Az újonnan jelentkezők a noviciátus megkezdése előtt sokszor egy évnél is hosszabb ideig csak kandidátusok voltak, de többnyire már ez alatt bekapcsolódtak a novíciusok közösségébe.

A novíciusok az előbb említett kötelezettségeken kívül végezték a félórás esti elmélkedést (preces flexoriae), félóra lelki olvasást (Rodericius), a Mindenszentek litániáját. Intenzívebb közösségi életet éltek, magiszterükkel gyakrabban találkoztak, a lelki életről, a konstitúciókról, stb. konferenciákat kaptak. A kapott fakultásoknak megfelelően többen ilyen körülmények között fejezhették be fogadalomtétellel noviciátusukat.

Előljáróink nem tartották elégségesnek azt a filozófiai képzést, amit a szemináriumban kaptunk, ezért a skolasztikusok első feladata az egész (skolasztikus) filozófia átisméltése volt, és a szokásos vizsgák letétele s Társaság atyái előtt. A tanárokat kinevezett atyák vezetésével végeztük az isméltést – egyénileg, vagy kisebb csoportokban – és két-három év alatt 1955-ig a skolasztikusoknak több mint fele vizsgát tett külön az egyes tantárgyakból, majd de universa philosophia (60 tétel). Akik egyetemre, vagy főiskolára jártak, általában későbbre halaszthatták a filozófia isméltését. Aki az univerzumát letette, elkezdte a teol. fund. és moralis tanulását, ugyancsak tanárok vezetésével.

A skolasztikus közösséghez tartozott még az a hat-hét idősebb teológus, akiket annak idején disszidálás közben elfogtak, és csak 1953 szeptemberében szabadultak ki a kistarcsai internálótáborból. Ők – részben Budapesten, részben vidéken – többnyire egyénileg végezték tovább teológiai tanulmányaikat.

Rendes munkanapon átlag másfél-két órát tudtunk tanulásra, vagy időnként a tanárokkal való összejövetelre szánni.

Az egyes közösségek (novíciusok, skolasztikusok, fráterek) közt – jórészt óvatossági szempontok miatt – megmaradt a szeparáció. A közösségeken belül azonban gyakoriak voltak a vasárnapi kirándulások, egyes házak közti összejövetelek, különösen nagyobb ünnepek (Karácsony, Húsvét, jezsuita szentek...) valamint fogadalomújítás alkalmával. Ilyen esetekben legtöbbször egy atya misét is mondott ott a szobában.

Keresetéből mindenki meghatározott összeget a szokásos kiadások (élelem, lakbér, ruhamosás, stb.) fedezésére fordíthatott, az ezen felül keresett pénzből pedig vagy külön kért engedély alapján – rendkívüli kiadásait fedezte (tüzelő, új cipő, ruha, stb.) vagy beadta a közös kasszába. Legnagyobb részben ez utóbbi összegből – melybe az atyák és testvérek fölös keresete is befutott, – lehetett fedezni az egyetemen vagy főiskolán tanulók kiadásait is. Valamint rendszeres támogatást küldeni a pannonhalmi öreg atyáknak.

Délben üzemi étkezdében vagy egyetemi menzán, reggel és este többnyire otthon étkeztünk. Az élelmiszerek beszerzése, ruha, cipő javíttatása, takarítások, stb. általában a magunk anyagi szükségleteiről való önálló gondoskodás sokszor jelentős időt vett igénybe.

A közösség életét többször megzavarta egy-egy előljáró vagy más atyák letartóztatása. Ilyen esetekben is azonban néhány hét múlva tudtuk, kik az új előljárók, s mihez kell tartani magunkat.

Egyházi körökben tudott tény volt, hogy a Társaság – és még néhány szerzetesrend – fenntartotta szervezetét az illegalitásban is. Jórészt a félelem és a sok más irányú gond magyarázza, hogy néha elhúzódtak, érdektelenséget tapasztalhattunk egyháziak részéről. Többek között: jóllehet 1952 óta ezen a téren enyhültek a körülmények, a múlt év (1956) őszéig csak igen kevesen tudtak visszajutni az egyházmegyei szemináriumokba. Néhány püspök és pap azonban, ezzel ellentétben, mindig nagy megértéssel volt a szerzetesrendek iránt, s lehetőségei szerint segítette őket.

Az 1956-os októberi és novemberi események alakulására – bármilyen fontosak is azok – nem voltunk, nem is lehettünk közvetlen befolyással. A provincia tagjai jelenleg nem közéleti személyiségek, és politikai értelemben nincs módjuk hatni a közfelfogásra.

Miközben tehát tartózkodtunk olyan szerepléstől, amely nem egyeztethető össze állapotunkkal és hivatásunkkal, részt vettünk viszont az azzal összeegyeztethető (sőt beletartozó) dolgokban. Ez utóbbiak között volt a szellemi-világnézeti munka (a Szentatya megnyilatkozásainak propagálása), A Szív kiadása, a fellélegző egyházi élet szolgálata (pl. tanácsadás egyházi vezetőknek), önkéntes papi szolgálat kórházakban, sebesültszállítás, élelmiszerellátás stb.

Minthogy pedig az események következtében mód nyílt számunkra átjönni a határon, és a Társaság valamelyik kollégiumában tanulmányainkat, kiképzésünket befejezni, előljáróink tanácsára mintegy harmincan vállalkoztunk erre az útra.

A provincia fiatalságából otthon maradt néhány idősebb teológus (közel a szenteléshez), páran az egyházmegyei szemináriumokban, valamint azok a fiatalok (többnyire még gimnazisták vagy egyetemisták), akik csak mostanában kerültek kapcsolatba a Társasággal.

A nyugati világ, de különösen a Társaság nyugodtabb életkörülmények közt működő provinciái szeretettel fogadtak – s ezzel a mi diszperzióink véget is ért.

Mindez kétségkívül nem oktan események módjára történt. Az is biztos, hogy Isten szándéka nem volt pusztán büntetés vagy alkalomadás a vezeklésre, hiszen lényegében ugyanannyi és ugyanolyan testi-lelki szenvedések vesznek körül a rendház falain kívül és

belül is. Figyelembe kell még vennünk, hogy egyformán diszpreziós életet éltünk: felszentelt atyák, skolasztikusok és novíciusok. Az atyák számára a disperzió életük értelmét jelenthette, hogy ezáltal papi működésük hatókörét olyan rétegekre is kiterjeszthették, ahová enélkül nem juthattak el; ránk ez nem állhatott, mert mi még csak készültünk a papságra.

Mi abban láttuk Isten szándékát, diszpreziós életünk értelmét, hogy olyan dolgokat lehetett és kellett meglátnunk, tapasztalnunk, megtanulnunk, amelyeket enélkül – vagyis a különben szokásos, szabályszerű skolasztikus kiképzés keretei közt – nem tapasztalhattunk volna meg, vagy legalábbis nem olyan jól és határozottan.

II.

Az egyház helyzetével kapcsolatos, a magyarországi és hasonló viszonyok közt, meglátásainkat így foglalhatjuk össze: az egyház számára, feladatának teljesítésében, nagy segítséget, előnyt jelent, ha minél jobban elhatárolja magát más vallásoktól; más szóval ha az emberek előtt még nyilvánvalóbbá teszi, hogy a katolikus egyház egyáltalán nem csupán egy vallás a többi között, hanem *sui generis*, az emberiség életének egészével kapcsolatban álló Istentől alapított (természetfeletti) szervezet.

Részben a marxista propaganda, részben az elgépiesedett életmód, részben pedig a sok felmerült probléma hatására ezekben az országokban az emberek lelkiülete erősen eltolódott a racionalizmus irányába. Vallás néven a közfelfogás összefoglal fétis-imádást, görög–római mitológiát, buddhizmust, Jehova tanúit, katolikus egyházat, pravoszláv egyházat, mohamedánokat stb.; ezért nem csoda, ha így általában idegenkedik tőle. A vallást az emberek titokzatos szavak és szertartások, díszes főpapok és papok, elragadtatott látnokok, szent szobrok, templomok, tömjénfüst, harangzúgás összességének gondolják. És úgy látják, hogy az ilyen vallás távol áll az élettől, annak legfeljebb egy kis részletét képviseli.

Sokak számára revelációként hatna, ha valaki megmagyarázná nekik az egyház igazi mivoltát, katolikus jellegét, kapcsolatát az emberi élet minden tevékenységével.

Ez az előbbieken vázolt kisebb általános jellegű figyelés a lelkipásztorkodás területén például azt jelenti, hogy a szertartásokkal, templomi szokásokkal kapcsolatban a lehető legvilágosabban meg kell magyaráznunk az embereknek: jóllehet a történelem folyamán kialakult szertartásaink több szempontból hasonlítanak más vallások szertartásaihoz, hasonlíthatatlanul fontosabb jelentést kapnak.

Továbbá a mi szertartásaink – legalábbis ahol ezeket ilyen értelemben kifejlesztették – képesek megszentelni egész életünket. Igen jelentősnek tartjuk tehát ilyen körülmények között azokat a liturgikus mozgalmakat, amelyek a liturgiát mindenki – a világiak számára is könnyen érthető, valóban felemelő, erőt adó, egész életükben utat mutató, életszagú közösségi aktussá iparkodnak fejleszteni.

Ugyancsak fennáll bizonyos hasonlóság a papok társadalmi helyzetében a katolikus egyház és más vallások közt (ószövetségi papság, pogány római sacerdosok, pontifexek stb.). Azoknak, akik emiatt idegenkednek az egyháztól, szintén meg kell magyarázni, hogy ez történeti fejlődés eredménye, nem végérvényes állapot, s jellege is egészen más, mint azokban a vallásokban.

Másrészről: reális a veszély – éppen a fent említett hasonlóság miatt –, hogy a papok mint papok külön társadalmi réteget alkotnak, és mint egy „papi kaszt” elzárkóznak, elszakadnak a többi embertől. Természetfeletti vonásoktól teljesen függetlenül, természetes lelki világuk, gondolkodásmódjuk (még viccek is) sajátosan „paposakká” válhatnak, és elidegenedhetnek másoktól.

A disperzió alatt gyakran hallottunk őszinte, nyílt véleményt papokról. Sokszor igazat kellett adnunk nekik, és számunkra is ellenszenvessé vált azoknak az egyháziaknak a magatartása, akik a világtól, emberektől, problémáiktól elszakadtak, viszonylag dologtalanul,

jól élnek, az embereket kegyesen lekezelik, sokat beszélnek méltóságukról és jogaikról, de nagyon keveset kötelességeikről.

Körülményeink között láthattuk, hogy az emberek a teológiától, filozófiától biztos és határozott feleleteket várnak jelen életük problémáira, a most folyó történelem értelmére stb. nézve. Láthattuk, hogy csak az hitelt érdemlő igazság az emberek előtt, amelynek száz százalékosan megfelel az élet (hiszen a kommunizmus kiábrándította őket).

Ilyen feladatokat viszont azok a papok – atyák – tudtak eredményesebben megoldani, akiknek műveltsége nem volt elzárt, csupán egyházi jellegű, kasztszerű műveltség, és akiket végső soron ugyanazok a kérdések foglalkoztatták, mint lelkük mélyén – tudatosan, vagy tudat alatt – a körülöttük élő embereket; akik nem más problémákkal, hanem ugyanazokkal, de mélyebben foglalkoztak. Mindenben teljesen és megalkuvás nélkül az élet egzisztenciális igazságaihoz kell tartanunk magunkat.

Az egyházmegyei szemináriumokban töltött évek alatt betekinthettünk egy kissé a papnevelés jelenlegi helyzetébe is.

Az 1950–52-es években általában még jó volt a szellem a szemináriumokban. Az állami szervek befolyása csak később erősödött meg a békevikáriusok tevékenysége és az előjárók, tanárok gyakori leváltása által. Az eredmény: a tekintélytisztelet nagymértékű hanyatlása. Sok esetben ugyanis a seminaristák lelkiismereti kötelességüknek tartották, hogy a békepap előjáró intézkedéseit kijátsszák, hogy ne engedelmességeskedjenek. Így lassanként az a mentalitás alakult ki, hogy például a szobatársamra jobban hallgathatók, hozzá őszintébb lehetnek, mint XY előjáróhoz.

A tanulmányi színvonal szemináriumok szerint változott. Idővel azonban a középiskolai humán oktatás, előképzés leromlása, valamint a (szemináriumi) tanárok válogatása miatt általában hanyatlás mutatkozott ezen a téren is. Kevés fiatal pap szerezte meg a szemináriumokban a mai világban eredményes működéshez szükséges filozófiai és teológiai képzettséget (az általános és általános teológiai műveltségről nem is szólva). Sok esetben jellemző a pozitív tantárgyak (biblikus stb.) hangsúlyozása a spekulatív tárgyak rovására. Ragaszkodnak egyes régi, klasszikus kiképzési formákhoz, az azokkal együttjáró elmélyedés és intenzitás nélkül; foglalkoznak viszonylag sok modern problémával (például a szociológia, lélektan, természettudományok területén) kellő szaktudás és alaposág nélkül.

Az intellektuális képzésnek előbb említett néhány hiányosságától függetlenül a fiatal papság körében van egy jó szellemű, komoly, sok morális jó tulajdonsággal rendelkező réteg, amelynek munkájától sokat lehet várni. Segítik egymást a nehéz körülmények között, összedolgoznak, egymásért veszélynek is kiteszik magukat – kiveszében van köztük az *invidia clericalis*.

Tekintve, hogy mint fiatal jezsuiták más szerzetesekkel együtt, világi kispapok között, világi papok vezetésével – éltünk, könnyen megvalósulhatott a kispapegység, a későbbi papegység csírája. Volt alkalmunk meglátni és elismerni mások értékeit. Együttal arra is rádöbbenünk, hogy a kényszerű összeköltözés előtt mennyire nem ismertük egymást – kölcsönösen –, milyen keveset tudtunk papi szemináriumok és más szerzetesrendek belső életéről, tanulmányi módszereiről, stb. Sőt voltak, akik előzőleg még egyes szerzetes-skolasztikusok létezéséről sem tudtak. A kölcsönös behatóbb ismeretség és kommunikáció mindig előfeltétele az eredményes együttműködésnek.

Mások értékeinek felismerése és elismerése a legkisebb mértékben sem akadály a mi saját értékeink fejlesztésének. A differenciálódás bizonyos formában kötelességünk: a különböző konstitúciók és jogi előírások rögzítik ezeket. Ezt a fajta eltérést, különbözőséget tehát nekünk magunknak is tevékenyen akarnunk, megvalósítanunk kell. Azáltal, hogy a többi seminarista, mindig mint jezsuitákat kezelt és beszélt rólunk, igen sok alkalmat adtak arra, hogy sajátos hivatásunkat és helyzetünket az egyházban sokszor meggondoljuk, tudatosítsuk. Ők mintegy elvárták tőlünk, hogy (például a hosszabb filozófiai-teológiai képzésben vagy a

szülőkkel és rokonokkal való viszony kérdésben) mindig jezsuita módon járjunk el, még akkor is, ha ezáltal eltérünk mások szokásaitól.

A személyes jó viszony, barátság keretein belül többnyire őszintén és kertelés nélkül megmondták nekünk azt is, hogy melyek azok a tényezők a jezsuita magatartásban – és ezeket rajtunk is észrevették –, amelyek előttük ellenszenvessé tesznek. Mint mondták: több szerénységgel, szolgálatkészséggel és őszinte együttműködni tudással kellett volna a közösség életébe bekapcsolódnunk. Ahol és amennyiben ez megvolt, ott észrevettük az ennek hatására kialakult megbecsülést.

A katolikusok magatartása az egyház üldözőivel, ellenségeivel szemben általában hősies, keresztény lelkületről tesz bizonyosságot. Néhány esetben azonban látnunk kellett ezen a téren tökéletlenségeket is: például amikor egy katolikus nem teljesen igazságos, becsületes a marxista filozófusokkal vagy kommunista politikusokkal mint ellenfelekkel, mert nem vesz annyi fáradságot, hogy ellenfelei állításait, érvelését könyvekből vagy személyes találkozás útján lehetőleg pontosan megismerje; amikor tagadja vagy nem veszi észre azok tanításaiban, cselekedeteiben a sok embertelenség mellett még mindig ott lévő mélyen emberi, sőt keresztény értékeket; amikor egyszerűen szidja, átkozza a kommunistákat, akikért pedig elsősorban imádkoznia kellene, s akiket Isten számára megnyernie volna hivatása.

III.

A történelmi, politikai eseményekre is, de még az egyház ottani helyzetére is jelentősek azok a meglátásaink, amelyekre a szovjet vagy népidemokratikus kormányzati rendszer, valamint az egyházkormányzás összehasonlítása alapján szert tehettünk.

Diktatórikus rendszerben minden kezdeményezés felülről jön; úgy látszik, mintha csak néhány vezető ember gondolkodna, a többiek szolgáló módon átveszik ezeket a gondolatokat. A vezetők mindig új és új dolgokat „javasolnak”, ők a haladásra, a mai életformához való alkalmazkodásra törekednek, az egyes emberek gondolkodását megelőzve véleményt alkotnak, hogy például a pártban vagy még nagyobb körben az ő véleményük legyen az egységes nézet. A kezükben lévő (politikai) hatalmat mint eszközt a legteljesebben kihasználják céljaik elérésére. Ezekkel a módszerekkel sok eredményt tudtak elérni – a történelemből ismert régebbi és újabb kori diktatórikus rendszerekhez hasonlóan. Az eredmények mellett azonban igen sok értéket le is romboltak.

Az egyház ugyan nem diktatórikus, hanem hierarchikus felépítésű, mégis több oldalról előnyösnek látszik, ha a fentiekhez hasonló módszerek (felülről jövő kezdeményezés stb.) megfelelő formában, de határozottabban jelentkeznek az egyházban is. Lehetségesnek – szükségesnek – tartjuk az ember személyi méltóságát lealázó, lealacsonyító módszerek nélkül az egyházon belüli gyors és egységes állásfoglalás, valamint a papság, szerzetesrendek, egyházmegyék, laikusok, egyesületek közti szoros együttműködés, az akcióegység elérését éppen a hierarchikus tekintélynek a feltörekvő igényekkel való találkozása által.

Néhány tapasztalattal szeretnénk ezt megvilágítani, amely esetekben éppen az előbb leírt módszerek hiánya hátrányt jelentett. Egyes egyházmegyékben például az esti szentmisék, az úgynevezett liturgikus misék vagy a templomi és otthoni hitoktatás kérdésében a kezdeményezés majdnem kizárólag csak alulról (a lelkipásztorkodó papságtól, hitoktatóktól, hívőktől) jött, és fölülről még a jóváhagyás is csak igen nehezen, lassan született meg. Vagy míg az egyik plébánián haladó és korszerű apostoli eszközökkel dolgoznak, addig az esetleg szomszédos másik plébánián nem történik semmi, egyszerűen azért, mert ott a plébános egy megcsontosodott öregúr. Vagy ha a békemozgalom, a békepapság kérdésében ott Magyarországon adott időben felülről határozott véleményt diktálnak, nem állt volna elő a véleményeknek, cselekedeteknek bizonytalansága és káros eltérése egymástól ezen a téren.

Egy igazi vezetésnek meg kell haladnia azt a szintet, amely pusztán a kezdeményezések jóváhagyásában vagy elvetésében áll.

A kommunizmussal kapcsolatban tapasztalhattuk, hogy az nagyon összetett, nem egyszerű dolog. Ezért nem a leghelyesebb, ha akármit csak úgy általában mondunk róla.

Legalábbis meg kell különböztetnünk kommunista lelkületet, kommunista filozófiát, marxizmust és kommunista politikai hatalmat (mondjuk úgy: bolsevizmust). Ezek nem azonosak egymással.

A gyökér, az eredet mindegyiknél a kommunista lelkület. Ez az elnyomott vagy elnyomottnak érzett (anyagi-szellemi vagy erkölcsi) proletárok, szegények lelkülete, dacos összefogás a rajtuk uralkodók lerázására, megsemmisítésére. A maga nemében örök (pogány) emberi adottság, sok értékes, de sok elvetendő vonással; többnyire a legmélyebb erkölcsi problémák szintjén mozog, s ezért a kereszténység nevelő erejének ezen a ponton van a legnagyobb szerepe.

Egy ilyen „örök” adottságot természetesen nem a legszabatosabb eljárás a mindössze százéves kommunista jelzővel jelölni. Más időkben máshogy hívták őket; viszont jelen korunkban ők nevezték és nevezik saját magukat a kommunistáknak, ezért gyakorlatilag használhatjuk ezt mi is. A kommunista szóhoz egyébként nem kommunista embernél felesleges hangulati elemek is fűződnek, melyek akadályozzák a tisztánlátást.

Ez a lelkület, jelentkezett a múlt században fénykorába érkezett (klasszikus) kapitalista társadalomban is, és létrehozta a kommunista filozófiát, a marxizmust (vagy marxizmus-leninizmust), valamint ennek a századnak elején a kommunista politikai hatalmat (Szovjetunió; kommunista pártok világhálózata). Az előbbi a polgári társadalom filozófiájának, az utóbbi a kapitalista politikai hatalmak ellenzőjeként lépett fel. A „kommunista lelkülettel” ellentétben ezek nem örök emberi jelenségek.

Ezek szerint tehát különbséget kell tennünk az egyes kommunista emberek között is, aszerint, hogy lelkületük, filozófiájuk vagy párttagságuk, politikai szereplésük alapján nevezzük őket kommunistának. Ehhez járulnak még a térbeli és időbeli különbségek. Sok ma élő marxista filozófus már nem hasonlít egy ötven évvel ezelőtt élt elődjére, s mást jelent kommunista párttagnak lenni Franciaországban, mint Magyarországon vagy a Szovjetunióban.

A feljük irányuló tevékenységünkben is más-más eszközöket kell használnunk. Amint nem lehet politikai hatalommal megnevelni a kommunista lelkületű embereket, éppen úgy nem lehet például filozofálással megdönteni a Szovjetunió hatalmát.

A múlt év (1956) októberi–novemberi eseményei idején tapasztalhattuk azt is, hogy a kommunizmus válfajai adott esetben egymás ellen harcoltak. Hamisítatlanul kommunista lelkületű emberek, marxista közgazdászok is fellázadtak a politikai hatalom ellen. Ezeket jó tudni; s ahol ez a szétválás nem világos, ahol a szovjet politikai hatalom teljesen a maga számára igyekszik felhasználni, kisajátítani a kommunista lelkületet és a marxizmust, ott mi magunk válasszuk szét, az igazság és az igazságosság érdekében.

Tanúi voltunk a múlt év magyarországi eseményeinek. Magyar mivoltunktól függetlenül különös jelentőséget tulajdonítunk a jelenlegi, kelet-európai eseményeknek (elsősorban Lengyelországban, Magyarországon, Jugoszláviában). Európai, keresztény kultúrával rendelkező, sokat szenvedett és sok félrevezetés után most új utakat kereső társadalom él ott. A forradalmi események alatt megmutatkozó eszményeik, idealizmusuk és bátorságuk, úgy gondoljuk, utat mutatnak nemcsak a jövőendő Magyarország, hanem az egész világ számára is.

Ezek az új típusú emberek az egyházzal pillanatnyilag nem tudnak mit kezdeni, de nem zárkoznak el tőle. Nemsokára nagy eredményeket ígérő missziós területté fog válni Kelet-Európa.

IV.

A diszperzióban élő provincia tevékenységével kapcsolatban sok vonatkozásban tapasztaltuk a Társaság konstitúciójának, szabályainak széleskörű alkalmazhatóságát, rugalmasságát. Külső körülmények nem akadályozhatták meg, hogy a Társaság teljes jogú tagjai maradjunk, és valódi – nem csökkent értékű – jezsuita életet éljünk. Sosem kerültünk törvényen kívüli állapotba, sőt a jezsuita lelkiség egyes vonásai még jobban ki tudtak fejlődni ilyen körülmények között, mint máskülönben. A Társaság erkölcsi tekintélye soha nem volt talán olyan nagy Magyarországon, mint jelenleg. Ennek több oka van.

A szerzetesrendek kemény kézzel történt betiltása és az azt követő erősödő nyomás (Grósz-per) hatására országsszerte bizonytalanság uralkodott abban a kérdésben, hogy az adott körülmények között lehet-e továbbra is fenntartani a szerzetesrendek szervezetét. Még a provincia páterei között is felmerült a gondolat, hogy nem kellene-e, néhány más rendhez hasonlóan, nekik is „szélnék eresztetni” az ifjúságot, vagy egyszerűen világi papnak küldeni, vagy talán egy igen lerövidített, gyors teológiai képzés után, akár csak *propter devotionem propriam*, pappá szenteltetni őket. A provincia elöljárói azonban szinte egyedülálló szilárdsággal, példaadó módon fenntartották illegálisan is a Társaság szervezetét. Mindenkiről gondoskodtak, mindenütt elöljárók köré csoportosították a Provincia tagjait, az új jelentkezőket továbbra is felvették, a novíciusokat adott időben fogadalomhoz bocsátották, a szemináriumokat elhagyni kényszerült skolasztikusokat pedig a gyors kiképzés helyett a filozófia két-hároméves átismétlésére utasították. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a Társaság lett ezen a téren a többi illegalitásban is megmaradt férfi és női szerzetesrend példaképe, lelkesítője.

Köztudomású lett ugyancsak az a határozott és egységes álláspont, amellyel minden jezsuita elutasította a békepapsággal általában a diktatórikus, egyházüldöző állami szervekkel való együttműködésnek még a látszatát is. Tudnak az emberek arról a hősiességről, amellyel többen vállalták a börtönt, arról a hűségről, amellyel az atyák a Szentszék és Mindszenty bíboros által követett egyházpolitikához ragaszkodnak. A világi papság körében, sajnos, nem ilyen egységes az álláspont az előbb említett kérdésekkel kapcsolatban, de a becsületesebb és értékesebb réteg (a papság többsége) nagyra értékeli és sokban követi az atyák magatartását. (Ennek következtében több pap kandidátusra számíthatunk a jövőben is.)

Jelentős tényező még – ebben közösek vagyunk a többi diszperzióban élő szerzetessel – a kereszténység tanításának életre váltása is; az tudniillik, hogy az atyák végre nemcsak papolnak, hanem meg is mutatják a híveknek, hogyan kell keresztény módon élni – akár súlyos nehézségek árán is.

A Társaság tagjai nap mint nap nagy erkölcsi és kegyelmi tőkét halmoznak fel, amelynek gyümölcsei valójában csak később válnak majd láthatóvá.

Az atyákat eléggé kifárasztja a népi demokráciákban uralkodó munkatempó, s a mindenkitől megkövetelt heti negyvennyolc munkaóra (évi két hét szabadsággal) – különösen a fizikai munkában. Ehhez járul még az illegalitásra jellemző állandó figyelem, éberség, elővigyázatosság, amely ha éveken át tart, nagyon igénybe veszi az ember idegzetét.

Ennek ellenére tudnak apostoli munkákat végezni.

Többnyire odahaza miséznek – hajnalban, munkába állás előtt vagy este –, amelyen néha részt vesznek a háziak is. Általában néhány kis csoporttal, valamint egyes emberekkel foglalkoznak, akikkel vagy rendszeresen találkoznak, például gimnazista fiúk, egyetemisták, vagy szükség esetén (gyónások, tanácskérések) ők keresik fel az atyákat.

Több megtérés, befolyásosabb emberek lelki vezetése az atyák tevékenységéhez fűződik.

A legjobb képzettségű atyák közül számosan majdnem kizárólag a provincia fiatalságának nevelésével, oktatásával voltak és vannak elfoglalva. Veszélyes, áldozatos fáradozásukért nagy hálával, köszönettel tartozunk nekik mi is.

Nem igaz az az elképzelés, amely szerint Kelet-Európában az egyház (az Ecclesia Silentii, a hallgató egyház) életműködése csupán szenvedések elviselésében és azok felajánlásában, valamiféle lelki vegetációban állna. A provincia atyáihoz hasonlóan a többi szerzetes és világi papok, bár nagy nehézségek közepette, mégis dolgoznak, előrehaladást, pozitív eredményeket tudnak felmutatni. Helyzetüket az is nehezíti, hogy változásban levő, eddig még ki nem tapasztalt életkörülmények között kell kialakítaniuk egy újarcú kereszténységet. Munkájukban nem nélkülözhetik az egyház többi tagjának segítségét. Éppen ezért nemcsak érdemes, (vagyis nem ablakon kidobott dolog), hanem szükséges is segítenünk őket. Az indító ok nem a közös származás, s nem is csak az otthoni atyák személyes anyagi vagy intellektuális szükségletein való segítség, hanem elsősorban az, hogy akár anyagiakban, akár könyvekben, folyóiratokban állnak küldeményeink – mindezt ők apostoli célokra tudják felhasználni.

Még otthon láthattuk, milyen nagy segítséget jelentettek a jórészt mieinktől kapott küldemények. Minél intézményesebben, szervezettebben tudjuk ezt megoldani itt kint – annál jobb. Vigyázni kell azonban, hogy ez a magyar hatóságok előtt rejtve maradjon, és ők ezt csupán egyes jó ismerősök személyes, spontán akcióinak lássák.

A közös megpróbáltatások nagyrészt eltűntették a szerzetesrendek közt a káros, különválásra hajló lelkületet. A jövőben nagyon eredményes összedolgozásra lehet számítani. (Ennek egyik – igaz, kényszerből született, mégis nagyon konkrét – jele például a Szolidaritás, egy államilag elismert kisipari szövetkezet, melyben közel hatszáz apáca dolgozik – kézi és gépi kötés, kézimunkák stb. – közösen; és ezzel nemcsak saját egzisztenciájukat biztosítják diszperziós életükben, hanem intézményesen tudják segíteni a szociális otthonokban ugyancsak minden megkülönböztetés nélkül együtt élő öreg apácákat is.)

A diszperzióknak természetesen vannak a szerzeteséletre nézve hátrányos következményei is. Mindenekelőtt: főleg az első időkben komoly nehézségek merültek fel a szegénység és engedelmesség, az előjárótól való függés megtartása terén; az előírások, szabályok megtartását majdnem kizárólag csak a lelkiismeret ellenőrzi, és a szabad, önállóan irányított, kötöttségeket és önként vállalandó áldozatokat elvető élet mindennapos, azelőtt talán nem annyira éles, kísértésével. Azonkívül a fizikai munka szinte szükségszerűen együtt jár a kísértéssel a fizikai, szellemi eldurvulásra, elszegényedésre. Végül bizonyos: inkább sok könyv olvasására, semmint elmélyedést igénylő tudományos munkák végzésére alkalmasak a diszperziós körülmények.

V.

Sajátos hatást gyakorolhat a diszperziós élet lelkivilágunk alakulására is. A legjelentősebb volt talán az egyszerű emberekkel való szolidaritás megélése.

Egyszerű, rang nélküli emberekkel voltunk együtt mindkét vonatkozásban: a társadalmi életben és az egyház életében is. A háború utáni Magyarországon megszűntek a rangsorba állítható társadalmi osztályok. Egyházi vonatkozásban pedig rang nélküli emberek a világiak, akikkel ugyancsak szoros kapcsolatba kerültünk.

Életmódunk *in exterioribus* alig tért el más, hasonló foglalkozású emberek életmódjától. Az eltérések is jórészt abban állottak, hogy természetesen iparkodtunk klerikus mivoltunktól függetlenül először becsületes, Isten és az egyház parancsait megtartó, a maga állapotbeli kötelességeit minél tökéletesebben ellátó világiak (laikusok) lenni – ami, sajnos, sok helyen már ritka és feltűnő jelenség volt. Szorosan vett papos vagy szerzetesi külsőségek

alig nyilvánultak meg életünkben. A szentmisét nem házikápolnában, szentélyből vagy sekrestyéből hallgattuk, hanem mindennap a hívek közt a templom hajójában. Nagyobb egyházi események, szertartások alatt is a tömeg közt voltunk. Vasárnaponként hallgattuk a prédikációkat, és a hívek oldaláról kapcsolódtunk bele, úgy ahogy lehetett, az úgynevezett liturgikus misékbe. Saját magunkon tapasztalhattuk, mit jelent „egyszerű” hívőként élni az egyházban.

Az emberek velünk mint szaktársaikkal vagy barátaikkal őszinték, közvetlenek, fesztelenek voltak. Ahol laktunk, a háziaknál, a szomszédoknál, a munkahelyen éveken át saját szemünkkel figyelhettük az ő ügyes-bajos életüket. Ez a közvetlen, mély kapcsolat, fizikai jelenlét – elsősorban az atyák esetében – sok, eddig félreeső helyre is eljuttatta az evangélium kovászát.

A szolidaritás egység a jól rendezett sokaságban. A mi esetünkben egységen értjük azt, hogy végső soron mint ember vállaljuk a sorsközösséget minden emberrel, a szenvedő és nehéz sorban élő, az életet sokszor céltalannak látó emberekkel is. Nem lehet más sorsunk, mint az ő sorsuk, és más gondunk, mint az ő gondjuk. Közöttük, velük egy életet élünk, gyerekkorunktól érettségiig, majd most a diszperzióban. Erről a közösségről – nem az egyes személyekkel, hanem így általában az egyszerű emberekkel – nem feledkezhetünk meg soha; hűnek kell maradnunk hozzájuk.

Az egység azonban egy „sokaságban”, különbözőségek közt valósul meg vagyis természetesen megmaradnak a hivatás adta különbségek; ezek biztosítják minden közösség organikus felépítését.

Úgy tapasztaltuk továbbá, hogy ez a szolidaris életfelfogás egyáltalán nem olyan magától értetődően alakul ki bennünk, és ha állandóan nem fejlesztjük, erősítjük, hamar ismét elhomályosodik. Sokan a papok és szerzetesek közül hivatásuknak megfelelően – hosszabb vagy rövidebb ideig – olyan életkörülmények közt dolgoznak, ahol keveset érintkeznek világiakkal (tanulmányok végzése, tudományos munka stb.); mások talán többekkel érintkeznek, de a találkozás kötött módja, körülményei miatt az így szerzett ismeretek csak szűk körben mozognak. Magasabb szempontoknak megfelelően a szerzeteseknek általában nincs anyagi gondjuk: élelmet, ruhát, cipőt, lakást stb. – ha szegényesen is – előljáróik biztosítanak számukra.

Ez utóbbiak miatt lélektanilag természetes, hogy sajátságos, erre az életre jellemző gondok, problémák veszik körül őket, és bizonyos mértékig érzéktelenné válnak mások (főleg anyagi) gondjai iránt. (A diszperzió első éveiben mi is kissé idegenül, értetlenül forgolódtunk az emberek között.) Azonban, ha erre gondot fordítunk, nem veszítjük el a szerzett jó tulajdonságokat.

Mindannyiunk számára sok erőt adott, hivatásunkban kitartani segített különösen néhány atyánktól és testvérüktől tapasztalt mély emberi szeretet. Mindig változó életmódunkban nagy szerepet játszott az *interna caritatis et amoris lex*; és nagyon sokszor szükség volt arra, hogy ez a szeretet teljes legyen, kiterjedjen a társ testi-lelki ügyeire egyaránt.

Vacsorakészítés, egymás vendéglátása, segítség költözködéskor, átutazóknak helyet szorítani egy éjszakára a kis szobában, élelmiszer, ruha beszerzése, másoknak is stb. Ezek sokszor kicsiségek, s anyagi dolgok, mégis konkrét segítséget jelentettek az illetőnek, és igazi testvéri szeretetről, összetartásról tanúskodtak. Ezek is hozzásegítettek az egymás közötti, Társaságon belüli szolidaritás komolyabb kifejtéséhez. Tanúsítják ezt például a termékeny munkaközösségek is. Az összedolgozó, kollektív munkára képes szellemet továbbra is ápolnunk kell.

Különös hangsúllyal és gyakran figyelmeztettek előljáróink a természetes erények kifejlesztésére, gyakorlására.

Sajátosan a diszperziós körülmények hozták magukkal, hogy rendszeresen alkalmunk volt a körülöttünk élő világiak megfigyelésére. Előbb-utóbb meg kellett látnunk, hogy közülük

milyen sokan gyakorolnak igen magas fokon egyes természetes erényeket: fegyelmezettség, munkakészség, bajtársiasság, figyelmesség, nyíltság és becsületesség, okos bátorság, higgadság stb. A hétköznapi élet kívülálló szemlélője előtt talán fel sem tűnnek ezek, vagy kicsiségeknek látszanak. Ha azután ilyen alapon hasonlítunk össze – mi vagy mások – világiakat papokkal, szerzetesekkel, bizony több egyházi nem kerülheti el a véleményt: jó pap, de rossz ember, vagy: jó szerzetes, de rossz ember.

Az emberekben az élet sok küzdelme ilyen említett jó tulajdonságok kifejlődését hozza; ezek nélkül nem tudnak eredményeket elérni, nem tudják kötelességeiket teljesíteni. A klerikusok életkörülményei – különösen, ha fiatal koruk óta szemináriumokban nevelkednek, sokszor nem teszik annyira természetszerűvé és szükségessé, létkérdéssé az ilyen tulajdonságok megszerzését.

Figyelmeztetést kaptunk még – szóban is, a szemünk előtt élő emberek magatartása által is – különösen a gyerekes gondatlanság elvetésére, és a komoly életfelfogás erényének elsajátítására. Legalább olyan komolyan kell életünket felfognunk, és ezt viselkedésünkben kinyilvánítanunk, mint azt velünk egykorú, talán már családos, önállóan élő világi fiatal emberek teszik.

A szociális igazságtalanságok iránti érzékenység, a szolidáris (organikus) lelkiesség, a fiatalos rugalmasság és tanulékonyosság erényének gyakorlására is sok motívumot kaptunk.

Lelki életünknek a körülményekhez való alkalmazkodásában sokan segítségre találtak az imaapostolságban. Különösen két tulajdonsága miatt: egyrészt használható és könnyen alkalmazható módszer ad arra, hogyan irányíthatom minden tevékenységemet az Isten felé (*contemplativus in actione* ; erre a sokféle tennivaló, kényszerű jövés-menés miatt nagyon is szükség volt), másrészt igazi szolidáris, másokkal közösséget vállaló, értük áldozatot hozó lelkületre nevel. Az imaapostolság szintjén egyek vagyunk: klerikusok és laikusok.

Minthogy külső körülményeinkben (ruhánk, lakásunk, viselkedésmódunk) a szemináriumi és a civil élet folyamán mindig újabb változások állottak be, egyre inkább arra kényszerültünk, hogy lelki életünk gyakorlatait ne nagyon kössük össze környezetünk változó dolgaival, habár ezek segítségünkre lehetnek. Például: akit csak a reverenda viselése tesz komollyá, az könnyen elkanászodik, ha hosszabb ideig reverenda nélkül kell járnia; aki buzgóságát elsősorban a szobájában maga köré rakogatott szentképekből meríti, az szórakozott, levert és dezolált lesz, ha olyan lakásban kell majd laknia, ahol fontos szempontok miatt el kell tüntetni minden vallásos jellegű művészi alkotást; aki a szentmisét csak templomi oltáron, szabályos paramentumba öltözött pappal stb. tudja elképzelni, az mindvégig kényelmetlenül fogja érezni magát, és nem találja meg a kapcsolatot Istennel egy olyan szentmise alatt, amelyet egy ötödik emeleti szobában, az asztalon – talán csak talpas üveg pohárból és kistányérral mutat be a pap, tisztességes civil ruhában, néhány körülötte térdelő ember jelenlétében.

A tapasztalatok szoktattak rá, hogy ne tulajdonítsunk szentséget, *ex opere operato* ható kegyelmi erőket, különös természetfeletti vagy akár természetes hatásokat olyan tárgyaknak, épületeknek, ruháknak, mozdulatoknak, szavaknak, szövegeknek, nyelveknek, társadalmi szokásoknak, amelyeknél ezek helytálló filozófiai vagy teológiai érveléssel nem igazolhatók. Ilyen módon kellett megközelítenünk azt a Szent Pál által említett szabadságot, amely valóban tudja, mi a jó, vagy rossz dolog, de mindig tekintettel van a körülötte élő emberekre, nehogy megbotránkoztassa őket (Róm 14; 1Kor 9).

Végül még a következőt szeretnénk rögzíteni: amint egész diszperziókról, úgy annak befejeződéséről és az utána elkezdődött (mostani) életünkről is hisszük, hogy a gondviselő Isten akarata szerint történt és történik. Ezzel az írásunkkal diszperziós tapasztalatainkat, meglátásainkat akarjuk határozott formában beleépíteni életünkbe, de hasonlóképpen tovább akarunk tanulni, tapasztalni, és tapasztalatainkat asszimilálni jelen és jövő életkörülményeinkben is.

Miklósházy Attila: Önéletrajz

Rendkívüli élményt jelentett 1956 őszén, amikor nyolc évvel az érettségim után, egynéhány alkalommal ismét iskolapadban ültem. Elöljáróim ugyanis jónak látták, hogy egy esetleges egyetemi fölvételre való kilátás érdekében hivatalos állami érettségit szerezzek. Kérvényemet benyújtottam az egyik budapesti gimnázium igazgatóságánál, és felvettem magántanulónak úgy, hogy csak év végén az érettségi vizsgálaton tartoztam megjelenni. Az érdekesség kedvéért néhányszor beültem a VIII. (most IV.) osztályba, hogy tapasztalatot szerezzek a népi demokratikus rendszer pedagógiai progressziójáról. Az osztályban körülbelül negyvenen voltak, fele fiú, fele lány. Rövidesen befogadtak maguk közé, bár eleinte kissé tartózkodóan viselkedtek, de amikor több srácot „kihúztam a slamasztikából” latinórán, sűgás és egyéb puskák révén, rögtön megvolt a barátság. Az egész osztályról az volt a benyomásom, hogy sokkal gyerekesebbek, mint mi voltunk annak idején. Szinte semmi komoly gondolat nem foglalkoztatta őket, a tanulás sem, legfeljebb a sport, a tánc meg a szépségverseny. A diákok vallásos érdeklődését a rövid idő miatt nem tudtam kipuhatolni, de annyit észrevettem, hogy rendkívül ügyesen elrejtik az iskolában érzéseiket és gondolataikat. A szolidaritásban nagy áldozatokra is képesek. Amint később értesültem, „osztálytársaim” közül jó néhány elesett a forradalomban; nem egyet én magam kötöztem be, amikor súlyos sérülésekkel behozták kórházunkba.

És ezzel elértünk az utolsó állomáshoz: a forradalmi időkhöz. Október 23-án éppen szabadnapos voltam, de a kollégám megkért, hogy helyettesítsem, mert neki mint vezető pártfunkcionáriusnak ott kellett lennie a Petőfi-kör aznapi gyűlésén, ahol a terv szerint az orvos-szakszervezet embertelen vezetőit akarták kizárni a további tevékenységből. Délben már a medikusok és a többi egyetemisták pirosuló arccal és piros-fehér-zöld zászlókkal, széles sorokban vonultak föl a Bem tér felé, és kórházunk párttitkára, akivel aznap éppen együtt ebédeltem, remegő hangon kérdezte, hogy mi van a városban. Megnyugtattuk, hogy akinek tiszta a lelkiismerete, annak nincs mitől félnie. Délután már a villamosok is leálltak, mert lehetetlen volt közlekedni a nagy embertömeg miatt. A gyárakból, hivatalokból kijövő emberek ezúttal mentek nem haza, hanem mind a Duna-partra, a Bem térre és a Petőfi térre tartottak. Éppen egy sürgős esetet operáltunk, amikor hírül hozták, milyen szörnyű és oktalan beszédet mondott Gerő a rádióban. Este háromnegyed tízkor megjött a kollégám, és beszámolt nemcsak a Petőfi-köri viharos gyűlésről, hanem a város hangulatáról is. Mivel a váltás megérkezett, átöltöztem, és éppen hazafelé indultam. Kiléptem a kórház kapuján, egy teherautó éppen akkor állt meg, s két egyetemista sietős mozdulatokkal leemelte a kocsiról S. Elemér tizennyolc éves csepeli munkást, akit a Rádiónál az ávósok hasba lőttek. Kezembe adták a halottsápadt fiút, s már rohantak is tovább, mivel – mondták – még igen sok sebesült van. Ezzel elkezdődött számunkra a kimerítő, sokszor fájdalmas, de nagyon lelkesítő, szakadatlan munka. E pillanattól kezdve exodusom napjáiig csupán három-négy alkalommal tudtam pár órára elhagyni a kórházat a sok elfoglaltság miatt.

Alig értünk be a műtőbe az első sebesülttel, már újabb autók érkeztek, és hozták egyre-másra a fiúkat, tüdő-, has-, kar-, láblövésessel. Néhány óra leforgása alatt már halottjaink is voltak, olyanok is, akiknek még a nevüket sem tudtuk, hiszen munkaruhájukban nem hordtak igazolványt. Az éjszaka sötétjében a gépfegyver- és puskaropogás egyre erősödött, embertömegek harsogták: „Ruszki, mars ki!”, „Vessen Gerő!”, amelynek félelmetes hatását csak az tudja megérteni, aki tizenkét évig terrorban élt. A sebesültek egyre szaporodtak, szinte kivétel nélkül tizenöt–huszonöt év közötti külvárosi munkások, egyetemisták, akadt közöttük lány is. És ez így ment négy napon keresztül, megállás nélkül, éjjel-nappal. Közben jöttek a könnyebb sérültek is; akinek csak egy-egy ujját roncsolta szét a golyó, kezelés után rögtön fogta fegyverét és ment tovább. És itt mindegyikükről hőskölteleményt lehetne

mondani. A kórház szinte állandóan tűzben volt, mégis sikerült elegendő vért beszerezni. A szabadságharcos fiúk egy-egy harci szünetben bejöttek, hogy a kivérzeteknek saját vérükkel biztosítsák az életet. A kórház ellátásáról nem kellett ezekben a napokban gondoskodni: a környező falvak önként annyi élelmet szállítottak hozzánk, hogy egy hétig libasültet ettünk. Megható volt odaadásuk, hiszen orosz tankok tüzelése közben kellett mindezt Pestre hozniok. Azt mondták, megéri nekik, ha egyszer szabad lesz az ország.

A harc második napján két huszonhárom éves egyetemista súlyos sérülésekkel feküdt a műtőasztalon. Az egyik papot kért. A kórház körül akkor dúlt a leghevesebb harc. Telefonáltam a közeli plébániára; az idősebb papok lehetetlennek tartották a kórház megközelítését, de volt ott egy fiatal káplán, aki tíz percen belül ott volt az Úr Jézussal. Hogyan jött át a tűzvonalon, azt ő maga sem tudta. Mindkét hőst ellátta; mindkettő röviddel azután megható halállal búcsúzott el az élettől. Még aznap bejött a kórházba háztól-házig bujkálva P. Mizsef, aki ettől kezdve egész decemberig ott lakott az én ügyeletes szobámban, és szinte hivatalos kórházi lelkésznek minősült. Rengeteg dolga volt. Szinte szünet nélkül gyóntatott, áldoztatott, keresztelt, esketett és nagyon sokat temetett is. Nekünk pedig minden nap volt szentmisénk: hol a műtőben, hol pedig a pincében. Az első ünnepélyes nagymisét november 1-én, Mindenszentek ünnepének estéjén, a kórház szinte valamennyi dolgozójának jelenlétében mondta a kultúrteremben, örömtől és szabadságtól csillogó szemek áradatában. Amikor pedig egy lélegzetvételnyi szabad ideje volt, azt a fiúk között töltötte. Segített a legpiszkosabb munkákban is, hisz ebben az időben minden segítség elkelt a kórházakban. A fiúk, a sebesültek nagyon megszerették, nemcsak a személyt, hanem a papot, az Egyház gondoskodó szeretetét is általa. November 4-én a szentmisét ismét ágyútűzben tartottuk. A túlerő elkezdte véres harcát a maroknyi hősi sereg ellen. Nagyon aktuális volt az aznapi perikópa; nagyon elkelt az Úr Jézus biztatása a csüggedőknek: Mit féltek kicsinyhitűek? – A vész oda fajult, hogy a sebesülteket le kellett szállítani a pincébe, és ott kellett operálni is. A sebesültek ezután még nagyobb számban érkeztek, és még súlyosabbak, mert az oroszok ezúttal már dum-dum lövedékeket is használtak.

Jó egyheti tusa után győzött az önkény, de a remény még nem halt ki a szívekből. „Aki ma kétségbeesik, az nem magyar!” – volt a jelszó. Megalakultak a forradalmi tanácsok mindenfelé, és egy szabadabb légkör szelét lehetett érezni, noha ott ültek a nyakunkon a páncélosok. A kórházban engem is beválasztottak a forradalmi tanácsba, amelynek feladata volt a régi vezetők helyett továbbvinni a kórház ügyeit, és a múlt hibáit kiküszöbölve új életet kezdeni. Rövidesen azonban ennek is vége szakadt. A kormány betiltotta a forradalmi tanácsokat, és lassan minden kezdett visszasüllyedni a régi mederbe.

Egész idő alatt eszem ágában sem volt, hogy disszidáláson gondolkozzam. Annyira éreztem, hogy ennek az országnak most szüksége van munkáskezerekre, annyira sajnáltam otthagyni a betegágyakon azt a sok fiatal hőst gyógyíthatatlan súlyos bajaikkal, hogy amikor szabad választást engedtek előljáróink, én az otthonmaradás mellett döntöttem. Idővel azonban előljáróink magatartása is megváltozott, és az én belátásom is. Megpróbáltam lehetőségek után nézni. Három sikertelen kezdeményezés után végre negyedszerre sikerült eljutnom a határig a Gondviselés sorozatos és kézzelfogható örködése mellett. Mikulás estéjén pillantottam meg először a piros-fehér-piros határvászlót. Itt jó hasznát vettem földrajzi ismereteimnek, ugyanis a reménytelennek látszó helyzetből a Sarkcsillag utáni tájékozódás mentett ki, s így a helyes irányt meglelve, a már-már kétségbeesett embereket sikerrel el tudtam vezetni a legközelebbi osztrák faluba. A Fertő tavon átkelve Apetlon osztrák falucskába érkeztem, ahonnan autóbusszal rögtön elvittek a Linz mellett fekvő Wells város menekült táborába (Flüchtlingslager, Lichtenegg). Itt egy kilencven tagú férficsoporthoz lettem demokratikusan megválasztott parancsnok, s közben a helybeli magyar plébánosnak, Mácsadi Istvánnak igyekeztem segíteni a pasztorációs és karitatív munkákban. Felejthetetlen karácsonyestét töltöttünk együtt a fiúkkal: kilencven tüzeslelkű,

többször bárdolatlan, de jószívű, a szolidáris harc hevében összeforrt magyar ünnepelte hazájától távol a kis Jézus születését. December 26-án vonattal Salzburgon és Klagenfurton át Sankt Andrä-ba mentünk. Itt gyülekeztek ugyanis a menekült magyar skolasztikusok, vagy harmincan. 1957. január 7-én Bécsbe mentünk és a lainzi Exerzitienhausban laktunk körülbelül két-három hétig, míg sikerült a német beutazási engedélyt megszerezni. Ugyanis P. Varga provinciálisunk oda diszponált a filozófiai tanulmányok befejezésére. Vonattal Münchenbe utaztunk, s így érkeztünk meg a pullachi Berchmannskollegba, ahol akkor P. Hegyi János volt a skolasztikusok minisztere. Öten voltunk ott magyarok: Tegyei Gábor, Pécsi László, Boór János, Sárdy Péter és jómagam.

Tegyei, Pécsi és én júniusban sikeresen letettük az universa vizsgát, és Neuhäuser müncheni segédpüspöktől június 15-én megkaptuk a tonzúrát, majd június 16-án a négy kisebb rendet is. A vizsga után mindnyájan az innsbrucki Zenzenhofra mentünk nyaralni, majd augusztusban a kalksburgi kollégiumba küldött az osztrák provinciális, P. A. Pinsker.

1957–1959: Kalksburgban én az első évben a VI. Abteilungnak lettem a magisztere, Tegyei az Oberabteilungé, Pécsi a kicsikhez lett beosztva, míg Szabó Janó zeneprefektus lett. 1957 nyarán a magyaroknak P. Cser-Palkovits tartott lelkigyakorlatot. Az első év folyamán Pécsi Laci elkerült Kalksburgból, és később a Társaságot is elhagyta. 1958 nyarat ismét az innsbrucki Zenzenhofon töltöttük; P. Croce adott itt lelkigyakorlatot. Közben Salzburgban egyhetes pedagóguskonferencián is részt vettünk. Az 1958–59-es tanévben én maradtam egyedül magyar Kalksburgban az Oberabteilung vezetésére. (Tegyei Frankfurtba ment teológiára, Szabó Janó pedig Innsbruckba.) 1959 nyara ismét Zenzenhofon talált. Jó hegymászásokat sikerült rendezni ez alkalommal. P. Hugo Rahner lelkigyakorlatát végeztem, P. András Imre szentelésén és elsőmiséjén is ott voltam (július 26.). 1959. augusztus 2-án utaztam el Bécsből, mert P. provinciális úgy rendelkezett, hogy ősszel a kanadai Torontóban kezdjem el a teológiai tanulmányokat. Bécsből vonattal Rómába utaztam, itt néhány napot töltöttem, s így sikerült XXIII. János pápa audienciáján is megjelennem. Augusztus 7-én indult az Irpinia nevű olasz hajó Nápolyból Kanadába, s ez vitt minket (Somfai Bélát, Marosfalvy Lacit és Hegyi Marcit) át az Atlanti óceánon. Az út két hétig tartott. Augusztus 20-án érkeztünk meg Quebec Citybe és másnap Montrealba, ahol sikerült találkozunk az Immaculée Conception College-ban P. Borbélyal és P. Fodor Pállal. Még aznap vonattal Torontóba mentünk, ahol Ádám János várt, aki akkor már harmadéves teológus volt.

1959–1963: Négy év teológiát végeztem a Regis College-ban. Először a kollégium a 403 Wellington St. alatt volt, de 1961 márciusában új épületbe költöztünk: 3425 Bayview Avenue, Willowdale. A teológia második évében én voltam a teológusok bidellusa. A második év végén sikerült elérnem, hogy a papságra engedjenek, mivel előzőleg már végeztem Budapesten némi teológiai tanulmányokat. Így 1961. június 16–17–18-án James MacGuigan torontói érsek, bíboros, alszerpappá-szerpappá, pappá szentelt a Saint Joseph nővérek anyaházának kápolnájában, mivel a mi kápolnánk akkor még nem volt készen. Első szentmisémet a hamiltoni Szent István templomban mondtam, P. Solymár plébános és Várhelyi Imre asszisztálásával, P. Borbély mondta a szentbeszédet. Nyáron a muszkokai jezsuita villában töltöttem néhány hetet, majd a midlandi Vértanúk kegyhelyen segítettem. A teológia harmadik és negyedik évében mint pap sokfelé jártam kíséretre: a magyar plébániákra Torontóban, Hamiltonban, Courtlandon és Londonban; angol plébániákon: Bracebridge, Richmond Hill, Oshawa, Stayber, Brentwood, Thornhill, Keswick, Transfiguration, Oak Ridges stb. Pappászentelésem óta rendszeresen jártam a Saint Joseph nővérek anyaházába a kápláni teendők ellátására, úgyszintén gyakran szolgáltam a Loretto Abbey-ben, az uxbridge-i javítóintézetben, a Sunnybrook Hospitalban, a Camp Border-i katonai táborban, a kiwani fiútáborban, az Our Lady of Mercy Hospitalban és a Martyrs' Shrine-en. 1963 nagyhetét és húsvétját az észak-torontói Nakine indián falujában töltöttem.

1962 nyarán érkezett tanárnak Torontóba P. Horváth Tibor is. 1962-ben Várhelyi Imrét, 1963-ban Hegyi Marcit szentelték pappá.

1963–1964: Miután a nyáron kéthónapos francia kurzust végeztem a quebec-i Laval egyetemen, szeptemberben a montreali Loyola College-ba érkeztem teológiát tanítani. Időközben ugyanis a kanadai angol provinciához kerültem, ide helyezett P. G. George provinciális. Teológiai antropológiát és liturgiát tanítottam. Közben gyakran segitettem ki plébániákon: St. Catherine of Siena, St. Barbara, Transfiguration, Lachine, St. Gabriel, St. Willibrord, Loyola, St. Ignatius, Canisius, St. Malachi, St. Rita, St. Clement, St. Monica, St. Augustine, Resurrection, LeRoux School Marymount, S. Heart Convent, Benedictine Sisters. 1964 húsvétján Lyon Mountains NY, plébániáján segitettem. Év közben jártam a montreali ökumenikus találkozókra, sőt előadást tartottam a United Church Synodusán is a II. vatikáni zsinat egyházzól szóló dokumentumáról. 1964 nyarán a Fordham egyetemen vettem részt egy egyhetes konferencián a lelkigyakorlatokról, utána pedig a Port-Arthur-i St. Andrew plébánián segitettem, s közben indián településeit látogattam, McKenzie és Loon Lake.

1964. augusztus 17-én vonultam be St. Jerome-ba a harmadik probációra, melyet P. Jean Laramée vezetése alatt végeztem. Ez év alatt is többször segitettem ki plébániákon: St. Francis Borgia, St. Malachy, Transfiguration, St. Ignatius, Annunciation, Deux Montagnes, St. Thomas More, St. Marcell. St. Jean Brebeuf stb. Egész évben Rosemere-ben a Mille Isles középiskola lelkésze is voltam. A Christ Church anglikán katedrálisban prédikáltam a keresztségről. A kórház-probációt február hónapban végeztem a montreali St. Mary kórházban. Többfelé tartottam lelkigyakorlatot.

A harmadik probáció június 9-én fejeződött be. Június 18. és 27. között még nyolcnapos lelkigyakorlatot tartottam huszonyolc Sacré Coeur-nővérnek Halifaxban. Júliusban még be kellett ugranom Montrealban P. Gelineu-t helyettesíteni egy kateketikai kurzuson. Utána még néhány hetet a Martyrs' Shrine-on segitettem.

1965–1967: 1965. július 30-án ültem a Carmania hajóra Montrealban, hogy Európába utazzam a biennium végzésére. Le Havre után Párizsban töltöttem néhány napot, majd Lourdes-ba mentem zarándokolni. Innen vonattal Marseilles–Genova–Milánó következett, majd az olasz skolasztikusok villájában Bormióban töltöttem egy hónapot olasztanulással. Innen Firenzébe mentem további két hétre olasztanulásra, majd szeptember 18-án vonultam be a Collegio Bellarminóba. Itt csak P. Rényes Antal volt a magyarok közül akkor, viszont Rómában több magyar is volt, például P. Alszeghy a Gregoriánán, akinek óráját hallgattam is, és aki később vizsgáztatott. A II. vatikáni zsinatnak éppen ekkor volt az utolsó ülészaka; sikerült több közös eseményen részt vennem, így ott voltam a zsinat záróünnepén is. A biennium tartama alatt rendszeresen miséztem a közeli S. Maria in Aquiro plébániatemplomban, és állandó gyóntatója voltam a Somaschi atyák által vezetett fiú árvaháznak. Kisegitettem más plébániákon is: S. Pudenziana, San Alessio, St. Leo in Panisperna, S. Pio X. 1966. március 27-én Bécsben rekollekciós napot tartottam a bécsi magyaroknak. Júniusban elvégeztem lelkigyakorlatomata Villa Cavalettin, majd július 11. és augusztus 11. között P. Orbánt helyettesítettem a vatikáni rádiónál. 1966. augusztus 15-én a Gesù-ban *ad aram S. Ignatii* P. Arrupe kezébe letehettem az ünnepélyes fogadalmakat. Szeptember 2.–7. között részt vettem az első magyar jezsuita találkozón Münchenben a Katholische Akademie épületében. Szeptember 8-tól október 7-ig Édesanyám látogatott meg; vele utaztam végig a Wien–Venezia–Roma–Napoli–Capri–Roma–Firenze–Innsbruck–Salzburg–Wien vonalat.

A biennium második évében alkalmam volt részt venni a vatikáni Pill-Commission ülésin, ahol fordítani kellett az elhangzott beszédek és hozzászólásokat. 1966 karácsonyán az Appennineken levő Castel Viscardo olasz falucskában segitettem a beteges plébánosnak. 1967 júniusában húgomnak sikerült kijönni látogatóba Bécsbe, s ott töltöttem vele három napot. Ezen a nyáron San Pastore-ben végeztem lelkigyakorlataimat, ahol egy kisebb magyar

találkozó is volt. Közben természetesen már lázasan dolgoztam disszertáción P. Louis Ligier vezetésével. P. Varga Andor – aki ebben az időben a jezsuita kúrián volt asszisztens – gyengéden sürgette a munkát, jóllehet olykor együtt strandoltunk a tengerparton. 1967 szeptemberében az ausztriai Walpersdorfbán nyolcnapos lelkigyakorlatot tartottam a Népleányoknak. A disszertációm 1967 karácsonyára készen is lett, de nem tudtam megvárni a defenziót, mert januárban már tanítanom kellett a torontói Regis College-ban. Így 1967. december 26-án Nápolyban felszálltam a Michelangelo nevű olasz hajóra és január elején szerencsésen megérkeztem Halifaxba, ahonnan Montréalon keresztül végre megérkeztem Torontóba.

1967–1974: A Regis College teológiai fakultásán dogmatikát és liturgikát tanítottam. 1968 júniusában Rómába mentem disszertációm megvédésére, (részben) sikerült ki is nyomtatni. Júliusban nyolcnapos lelkigyakorlatot tartottam a Szt. Mária nővéreknek Charlottetownban, PEI. Év közben több alkalommal adtam két-háromnapos rekollekciókat különböző szerzetesközösségeknek. 1968–1971 között a ház konzultora voltam, ugyanakkor a segítőtestvérek spirituális is. A magyar provinciának pedig 1968–1977 között voltam province-konzultora. 1969-től kezdve a tanítás az egyetemi kampuson folyt, mivel fakultásunk része lett a Toronto School of Theology-nak.

1974–1984: A University of St. Michael's College meghívására az ő teológiai fakultásuk tagja lettem, s ettől kezdve ott tanítottam szisztematikus teológiát és liturgikát. Az 1977–1980-as és 1982–1983-as években a fakultás dékánja voltam. 1978–1980 között a TST teológiai tagozatának voltam vezetője. 1977–1984 között a USMC doktori és magiszteri kandidátusainak voltam igazgatója. A tíz év alatt tizennégy magiszteri és öt doktori disszertációt irányítottam. (Az extracurriculáris, lelkipásztori stb. tevékenységekre vonatkozó adatokat lásd egy másik beszámolóban).

1984–1989: 1984 júliusától a torontói érsek, E. Carter bíboros, a Szent Ágoston egyházmegyei szeminárium dékánjává nevezett ki. Oda is kellett költözni, de továbbra is az egyetemi kampuson tanítottam megszokott kurzusaimat.

1989. augusztus 12-én, nagy meglepetésemre, a szentatya kinevezett a külföldön élő (emigráns) magyarok püspökévé; Castelminore titulusára. Püspökké szentelése a torontói Szent Mihály katedrálisban volt 1989. november 4-én. Carter bíboros szentelt püspökké, Kada Lajos c. érsek és Amrozic Alajos torontói koadjutor-érsek segédletével. Püspöki jelmondatom: „Cor unum et anima una”.

Azóta gondozom a világon szétszórt magyarokat (a Kárpát-medence kivételével). Feladatom *assistencia spiritualis*, tehát joghatóságom nincsen (sem jövedelmem), így hát továbbra is folytatom a tanítást, hogy legyen miből megélnem és lelkipásztori útjaimat fedeznem. Püspöki tevékenységemről évente beszámolok a *Provinciánk Hírei* hasábjain.

Hegyi János: Néhány epizód az elmúlt ötven évből

Pécsett, 1946 júniusában történt. A neves jezsuita intézményben, a Pius Kollégiumban működtem mint prefektus. Huszonhat éves kezdő voltam. Az orosz hadsereg már vagy egy éve „felszabadított” bennünket. A rákövetkező hónapok tele voltak zavarral, bizonytalansággal. De a sok bizonytalanság után lassan ismét megindult az élet. Csökkentett létszámú diáksággal mi is megkezdtuk már a tanítást, nevelést. Ebben a helyzetben történt, hogy egy szép napon az intézet rektora, P. Hemm János magához hívatott. Mentem is hozzá, s útközben törtem a fejemet, vajon milyen rossz fát tettem a tűzre. Kissé szorongó érzéssel kopogtam ajtaján, ám miután beléptem, mindjárt meg is nyugodtam, mert örömmel fogadott, s jókedvűen közölte velem: „Gratulálok! A provinciális Rómába küldi, hogy ott teológiát tanuljon.” Csodálkozva bámultam rá, mert hiszen még álmomban sem gondoltam soha arra, hogy valaha is elhagyjam hazámat. Hamarosan felocsúdtam, s természetesen nagyon örültem ennek a döntésnek, amely életem eddigi menetét teljesen megváltoztatta – már ami a külső körülményeket illeti. Ez ötven évvel ezelőtt történt.

Ezek után hozzáfogtam az utazási előkészületekhez. Mindenekelőtt tanulni kezdtem egy kicsit olaszul. Útlevelet, vízumot kellett szereznem. Mindez aránylag simán ment. Csak az orosz megszálló hatalom közegei utasították vissza kiutazási kérelmemet. Így akarva, nem akarva másik két rendtársammal „feketén” vágtam a határnak úgy szeptember közepe táján. Abban az időben még nem létezett a későbbi hírhedt „vasfüggöny”. Egy határmenti falu plébánosánál kopogtattunk, aki aztán szívesen és örömmel átkísért bennünket kollégájához az osztrák oldalra. Ő is örömmel fogadott minket, s első kérdése így hangzott: „Hát ebédeztek már, fiaim?” Nemleges válaszunkra kijelentette: „Ma szilvás gombóc van!” Jól be is pakoltunk. Akkor ettem utoljára szilvás gombócot. De jól is esett. Isten áldja meg azt a jó plébános urat, akinek már a nevére sem emlékszem.

Ettől a pillanattól kezdve úgy éreztem, mintha angyalok vittek volna a tenyerükön. S ezt azóta is hányszor, de hányszor tapasztaltam! A legkülönbözőbb országokban, a legkülönbözőbb, nemegyszer nehéz körülmények között sikerült megállnom a helyemet. Mintha valamely titokzatos erő fogta volna meg a kezemet, s mindig kihúzott a kátyúból.

Néhány napi várakozás után Bécsen keresztül eljutottunk Innsbruckba. Ezen az úton csak az Enns folyó, illetőleg az ott végrehajtott orosz katonai ellenőrzés volt nagy akadály. De ezen is átvergődtünk szerencsésen, s egy őszi reggelen, nagy álmosan megérkeztünk Innsbruckba. Meresztgettük szemünket a Nordkette havas vonulatára. Mint afféle jó kisalföldi gyerek nem akartam elhinni, hogy ilyen hegyek is létezhetnek.

A jezsuiták barátságosan fogadtak bennünket – kivéve a rektort. A jó páter úgy megijedt tőlünk, hogy azonnal kijelentette: „Menjenek vissza!” Úgy látszik, a háború utáni nehéz körülmények ijesztették meg. Abban az időben nagyon nehezen ment az élelmezés, az ellátás. Persze hogy nem mentünk vissza, hiszen ezt ő sem gondolta komolyan. – Évekkel később én voltam a rektor Pullachban, s a jó páterünk az alattvalóm. Ő talán már el is felejtette az egész eseményt, s én se hoztam soha szóba. Nagyon jól kijöttünk egymással. Innsbruckban aztán kissé elhúzódott a várakozás, míg végre megkaptuk az olasz beutazási engedélyt, s elindulhattunk Róma felé.

Az út elég körülményes volt. A háborús események következtében a vasúti hálózat is sokat szenvedett, s így csak kerülőkkel, körülbelül másfél napos vonatozással érkeztünk meg az Örök Városba. Holt fáradtan, szakadó esőben gyalogoltunk új otthonunk, a Gesù irányába. Utunk a Traianus-oszlop mellett vezetett. Rosszkedvűen néztem fel rá, s úgy csöndesen dűnnyögtem magamban: „Hát ez az a híres emlékmű?” Olyan barátságatlanul, szürkén meredt föl az esős égbe!

A Gesùban kedvesen fogadtak az olasz páterek. Kaptam egy szobát, amely persze jó olasz szokás szerint fűtetlen volt. A berendezés is roppant egyszerű: egy vaságy, egy asztal, egy szék és egy kis könyvespolc. No meg egy vizeskancsó és mosdótál meg néhány vaskampó a falon, amelyre felakaszthattam kabátomat, ruhámat. Az ellátás is hasonló stílusú volt: alumínium tányérból ettük a mindennapi pastát. De mindez nem zavart engem. Örültem az új, egyszerű életstílusnak. Az esőnek is vége szakadt. Lassan fölfedeztem ennek a csodálatos városnak nem egy szépségét is. Nagy benyomást tett rám, hogy szinte kézzelfoghatólag élhettem meg az Egyház univerzális jellegét, hiszen a Gregoriana Egyetem növendékei a szó legszorosabb értelmében az egész világról sereglettek össze. A kiváló tanári kar is nemzetközi: spanyol, német, amerikai, holland, belga, francia, olasz tanárok vezettek be bennünket a teológia rejtelmébe. Két nagyszerű magyar tanárom is volt: P. Alszeghy és P. Mócsy. A tanítás nyelve a kor szokásainak megfelelően latin volt. Munka akadt bőven, de valóban szívesen és örömmel tanultam ott négy éven keresztül 1950-ig.

Egyik januári reggelen arra ébredek, hogy szokatlanul világos van. Elaludtam volna? Nem. De amint kinéztem az ablakon, mindjárt láttam a magyarázatot: vastag hó feküdt az ablakom előtti pálmákon, az egész kert fehér volt. Ez ugyan ritkán történik meg Rómában, de azért időnként előfordul. S a hó három napig nem is olvadt el. Nagy, hosszú jégcsapok lógtak a szökőkúton. Szóval valódi tél volt. Normális körülmények között nem ijedünk meg egy kis téltől. De egy fűtetlen szobában, melynek kőpadlózata van, s egyszárnyú ablakai nem is zárnak rendesen... szóval ettől kezdve ugyancsak vártuk a tavaszt. Főleg szegény brazil rendtársaim, akik életükben először láttak havat. Először nagy lelkesedéssel szaladtak ki a kertbe, de lelkesedésük hamar lelohadt. E hideg tapasztalat után kijelentették: „ezt nem lehet kibírni” – s attól kezdve ebéd után mindjárt ágyba bújtak.

Olasz rendtársaim hamarosan felfedezték, hogy tudok hegedülni. Akkor még valóban elég jól tudtam. Egy-kettőre kerítették számomra egy hangszert, s attól kezdve fölléptettek. Nemegyszer elvittek olasz családokhoz is, s így némi bepillantást kaptam az igazi olasz életbe. Felejthetetlen marad számomra egy ilyen délutáni látogatás. A háziasszony konzervatóriumi tanárnő, kiváló zongorista volt. A hallgatóság is mind zeneértő és zenekedvelő, akik ugyancsak élvezték a szépet. Már jó ideje játszottunk különböző klasszikus és modern szerzeményeket, mikor is a háziasszony ajánlatára egy kis teaszünetet tartottunk. Kedvesen kínált engem is süteménnyel. Illedelmesen vettem is egy darabot, s jóízűen elfogyasztottam. További kínálásra, mint afféle jólnevelt magyar, köszönettel nemmel válaszoltam – abban a reményben, hogy mint Magyarországon szokás, majd csak erőlteti még. De nem erőltette! Nem próbált rábeszélni. Így hát hoppon maradtam. Ekkor döbbsentem rá igazán, hogy más világban vagyok, s hogy mit is jelent a mondás: ahány ház, annyi szokás. Általában hosszú külföldi tartózkodásomnak egyik legértékesebb tapasztalata: az emberi életet különböző formákban, különböző szokásokban, különböző kultúrákban, a legkülönbözőbb stílusokban lehet megvalósítani. S egészen fölösleges arról vitatkozni, melyik a jobb; mert a maga nemében mindegyik jó!

1949. július 9-én történt életem egyik legfontosabb eseménye: Mgr. Traglia, akkori római segédpüspök (későbbi bíboros) társaimmal együtt pappá szentelt. Másnap, július 10-én ünnepeltem első szentmisémet Szent Ignác sírjánál a Gesùban. A nap örömeibe ürem is keveredett: szüleim, rokonaim, barátaim nagy része csak távolból örülhetett velem. A Rákosi-éra idején mégcsak álmodni sem mertek arról, hogy Magyarországról Rómába jöjjenek.

A papszentelés alaposan megváltoztatta életemet. Most már nemcsak tanuló rendtag, amolyan egyetemista voltam, hanem Krisztus papja. Az ő megbízásából, az ő erejével hirdethettem az evangéliumot, és segíthettem sok embernek. Ez utóbbi főleg a gyóntatószékben történt. Rendszeresen gyóntattam egyik római plébániánkon és a fiatalok börtönében. Itt történt egyszer, hogy egy fiatal hívem a gyónása után örömmel közölte velem: „Holnap szabadulok. Megint hazamehetek.” Gratuláltam neki, vele örültem, s adtam neki

biztatást meg jó tanácsokat. Egy héttel később ott ülök a gyóntatószékben, s látom ám, hogy fiatal barátom megint ott térdel. „Hát mi az? Nem engedtek szabadon?” „De igen. De hát megint elcsíptek” – válaszolta szomorúan.

Addigi aránylag nyugodt életemet az 1949-i drámai fejlemények ugyancsak összezavarták. Addig abban a tudatban tanultam és dolgoztam, hogy hamarosan visszatérhetek Magyarországra, s ott mint fiatal jezsuita beállhatok az otthoni munkákba. Sajnos, nem így történt. 1949 karácsonya körül jött a döbbenetes hír, hogy a Rákosi-kormány Mindszenty bíboros urat elfogatta, s pert indítottak ellene. Megindult a nyílt egyházüldözés. Több szerzetesrend működését betiltották, így a jezsuitákét is. Házainkat, iskoláinkat elkobozták, intézményeinket megsemmisítették, sok kedves rendtársamat internálták, vagy mint gonosztevőket börtönbe vetették. Ilyen körülmények között a rendi vezetőség úgy határozott, hogy a fiatal, még tanulmányaikat végző rendtagok hagyják el az országot, és külföldi főiskolákon folytassák tanulmányaikat. Valóban sikerült szép számú fiatalnak ez a menekülés, és Chieriben (Észak-Olaszországban) találtak első otthonra. Ilyen adottságok közt számomra is lehetetlenné vált a hazatérés, s teológiai tanulmányaim befejeztéig Rómában maradtam.

1950. június első napjaiban újabb meglepetés ért. A külföldön élő rendtagok provinciálisa, P. Reisz Elemér közölte velem, hogy utolsó vizsgám után menjek a délnémet provincia kollégiumába, St. Blasienbe, s egy évig legyek ott nevelő. Nagyot néztem erre a rendelkezésre, mert hiszen még arról sem volt fogalmam, hol is lehet ez a St. Blasien, nem is beszélve arról, hogy némettudásom bizony nagyon gyatra volt. Mindezek ellenére örömmel fogadtam előljárom intézkedését, és elkezdtem a készülődést az útra. Ez bizony körülményes volt. Magyar útlevellem már régen lejárt, s meghosszabításáról szó sem lehetett. Mit csináljak? Végül is sikerült a híres P. Tacchi-Venturi segítségével egy úgynevezett Nansen-Passt kapnom, amellyel aztán be is engedtek Németországba. St. Blasient is megtaláltam valahol a Fekete-erdőben. S 1950. július 31-én, Szent Ignác ünnepén érkeztem a volt bencés apátság hatalmas épületébe. A német atyák kedvesen fogadtak, s lelkemre kötötték, hogy csak gyakoroljam azt a német nyelvet, mert szeptemberben már jönnek a gyerekek. Hát jöttek is! Ötszáz bentlakója volt akkor az internátusnak, s közülük egyetlen egy se tudott magyarul. Még szerencse, hogy prefektustársaim közt volt egy magyar is P. Juhász személyében, aki sok mindenben támogatott. Német társaim is hamarosan megszerettek. Így aztán a kezdeti nehézségek után jól beleéltem magamat az új helyzetbe, és hasznos munkát végeztem. A gyerekek is mind jobban megkedveltek, jóllehet szigorú és következetes voltam velük. Észrevették, hogy jóakarattal vezetem, meg hogy segítem őket, ahol csak lehet. Közbe-közbe rendeztünk szép kirándulásokat meg ünnepeket. Hegedűmmel is nemegyszer nagy sikert arattam. Kivéve egyetlen alkalmat, amikor is egy nagyon tehetséges fiúval egy Bartók-duettet merészkedtem egy ünnepségen eljátszani. Véleményem szerint jól játszottunk, s a hallgatóság egy része lelkesen tapsolt is, de a nagyobb rész kinevetett bennünket. Bartók „disszonáns” muzsikája teljesen idegen volt a fülüknek.

Télen többször is igen sok hó esett, s ilyenkor sízni mentem a fiúkkal. Helyesebben szólva ők síztek, én meg igyekeztem az életemet menteni a Feldberg síkos lejtőin. Ebbéli törekvésem sikerrel is járt! Így telt az idő. Az egy évből kettő lett, míg 1952 júniusában P. Reisz Belgiumba küldött az úgynevezett harmadik probációra.

Ez a probáció Wépionban történt, Namur közelében. Ez az év az imádság, az elmélyülés ideje volt egy tapasztalt, idősebb belga atyának, P. Dirxnek a vezetése alatt. Elvégeztük a harminc napos lelkigyakorlatot; sokat foglalkoztunk a rend alapszabályaival; magunk is igyekeztünk lelkigyakorlatokat összeállítani. Ez utóbbinak hamarosan nagy hasznát láttam apostoli körutaimon.

Az ötvenes évek elején még nagyon sok magyar háborús menekült tengődött Németország különböző menekülttáborában. Ezeknek igyekeztem egy társammal közösen

lelki vigaszt és erősítést adni. Ezeken az utakon sok szép élményben volt részem. Csak egyszer döbbsentem meg kegyetlenül, mikor is egy egyszerű, öreg tót bácsika azzal jött oda hozzám, hogy magyarul akar nálam gyónni. Németül alig pötyögött valamit, magyarul meg semmit sem tudott. S jóllehet szlovák lelkész is volt a közelben, magyarul akart gyónni. „Én csak magyarul tudok gyónni” – hozta nagy nehezen a tudomásomra. Kiderült, hogy kisgyerekkorára kis felvidéki falujában magyar volt a plébánosa. Magyarul verte bele a kis tót nebulókba a gyónási imákat meg a bűnöket. Így barátunk még öregségére is csak magyarul tudott gyónni. Anyanyelvén azonban nem. Ez az élmény valóban megdöbbsentett! Hát így bántunk mi kisebbségeinkkel az első világháború előtt?

Egyébként az apostoli körút nem volt nagyon kényelmes. Több ezer kilométert tettünk meg autóstoppal. Vonatra nem volt pénzünk. Mindig akadtak azonban jóakarátú, barátságos emberek, akik fölszedtek bennünket az út széléről. Így kitűzött célunkat mindig el is értük. Csak egy alkalommal jártam meg! Már hazafele tartottam Belgium irányába, mikor Worms közelében az az ötletem támadt, hogy ottlakó ismerőseimet meglátogassam. Örömmel fogadtak, megvendégeltek, szállást is adtak. Természetesen elmeséltem azt is, hogy mi úton vagyok, s gyanútlanul azt is elmondtam, hogy már több mint egy hónapja autóstoppal járom az országot. Másnap reggel jómódú gyáros ismerősöm kivitt autóján a vasúti állomásra, s egy első osztályú jegyet nyomott a kezembe Namurig. Ez volt apostoli körutam legunalmasabb szakasza.

A harmadik próbáció befejeztével Leuvenbe kerültem, hogy az egyetemen filozófiából doktoráljak. Kiváló tanáraink voltak. Többek közt Van Stenberg, Mansion, De Raeymaeker. Ez utóbbinál írtam doktori dolgozatomat *Die Bedeutung des Seins bei den klassischen Kommentatoren des heiligen Thomas von Aquin* címmel.

Leuvenben foglalkozhattam az ottani magyar egyetemistákkal is. A háború utáni években néhány magyar jezsuita és bencés magyar diákokthont alapított ott „Home Cardinal Mindszenty” néven. Ennek az intézménynek a vezetését a következő biztató szavakkal bíztam rá, hogy provinciálisom, P. Reisz: „Kedves atya, a maga feladata lesz, hogy ezt a diákokthont felozzlassa. Nincs már utánpótlás, és pénz sincs rá!” – Mind a mai napig büszke vagyok arra, hogy „engedetlen” voltam, s nem oszlattam fel a Home-ot. Nagy kár lett volna. Abban az időben tizenkét-tizenöt lakója volt az otthonnak. Csupa tehetséges menekült magyar diák. Általában kiváló eredménnyel végezték tanulmányaikat, s később nem egy egyetemi tanár, sőt nemzetközi vonatkozásban is jelentős személy került ki közülük. A belga civil és egyházi hatóságok is becsültek és támogattak bennünket, s nemegyszer nyilvánosan is úgy nyilatkoztak, hogy az összes leuveni egyetemista diákcsoport között a magyar a legkiválóbb.

1955 tavaszán meghívást kaptam a német jezsuiták filozófiai főiskolájára Pullachba (München mellett), hogy mint fiatal, kezdő tanár filozófiát tanítsak. Örömmel vállalkoztam az új feladatra, annál is inkább, mert diákjaimat és az otthont rábízhattam kiváló magyar rendtársamra, P. Muzslyra. Ő is szívesen vállalkozott erre a munkára, továbbfejlesztette az intézményt, és még ma is vezeti nagy odaadással negyven év óta.

1955 májusában tehát elbúcsúztam Leuventől, és átköltöztem Pullachba, ahol tizenegy évet dolgoztam.

A pullachi filozófiai főiskolát 1925 körül építette az akkori müncheni provinciális, a későbbi bíboros, P. Bea. A hallgatók elsősorban német nyelvterületről verbuválódtak: fiatal német, osztrák és svájci rendtagok. De voltak minden évben egyéb országokból is. Nem egy amerikai, kanadai, indiai, indonéz, belga, máltai, dán, belga volt a hallgatóim között. Az 1956-os forradalom után néhány fiatal magyar rendtársam is csatlakozott hozzájuk. Jól képzett s részben Európa-hírű tanárok tanították a fiatalságot. Örömmel befogadtak maguk közé, s már ősszel meg is kezdtem a logika, ontológia és a középkori filozófiatörténet tanítását. Ezek a szakok feleltek meg legjobban képzettségemnek. Nagy lendülettel és

szorgalommal készültem előadásaimra, s azt hiszem, szerénység nélkül állíthatom, hogy megálltam a helyemet.

Nyugodt tanári munkámat, sajnos, hamarosan megzavarta egy váratlan esemény. Kiváló rektorunk, P. Georg Trapp hirtelen meghalt. 1957 nyarán engem neveztek ki utódjául. Nem szívesen vállalkoztam rá, hiszen én voltam a tanári kar legfiatalabb tagja, s akkor még nem is német állampolgár. (Az állampolgárságot csak pár hónappal később kaptam meg.) De mivel előljáróim kitartottak elhatározásuk mellett, beadtam derekamat, s nekiálltam az új feladatnak. Erőfeszítésemet az adottságoknak megfelelően két irányba kellett összpontosítanom.

A fiatalok nevelése, irányítása állt az első helyen. Tisztességes, jellemes, képzett jezsuitákat akartam nevelni, ezért elég szigorú voltam hozzájuk. Megköveteltem a rendet, a fegyelmet, a szorgalmas tanulást; s ha valamelyik nem mutatott hajlandóságot ilyesmire, hamarosan kivettem a szűrét. Ugyanakkor igyekeztem megértő is lenni. Szép nyári vakációkat rendeztünk a hegyekben. Házunk kertjében úszómedencét is építettem. Az uszoda építése különben szinte egy fillérbe se került. Építész barátom készítette ingyen a terveket. A földmunkákat egy másik barátom közbenjárására az amerikai hadsereg pionierjai végezték el. Hatalmas gépekkel két óra alatt kiásták a megfelelő nagyságú gödröt. Különböző jötevőktől kaptam cementet, anyagot a vasszerkezethez stb. A munkások bérét állami segítyből fizettük ki. Úgyhogy a végén csak arra kellett figyelnem, nehogy még nyereszkedjünk az építkezésen.

Másik nem könnyű feladat volt a nagy ház renoválása. A hatalmas épület a háborús években sokat szenvedett. Legfőbb ideje volt, hogy megint rendet teremtsünk. Hála Istennek, nagyon jó munkatársaim voltak; a szükséges pénzt is sikerült nehéz küzdelmek után megszerezni, s így évről évre következetesen tudtunk előrehaladni a helyreállítási munkálatokban. Hogy csak egy-két példát említsek: új fűtőberendezés, folyóvíz beszerelése a szobákba, az egész épület bevakolása, festése, a tetőzet rendbehozatala és még sok egyéb kisebb-nagyobb újítás. Több mint nyolc éven keresztül a tanítás, nevelő és irányító feladat mellett állandóan még azt is kellett tennem, amit sohasem tanultam: tárgyalások szakemberekkel, jötevőkkel, politikusokkal, tervezések, számítások, anyagi ügyek intézése. Azt is sikerült elintézni, hogy a bajor államtól állandó jellegű évi támogatást kapjunk. (Ezt a nem csekély összegű segítyt még mindig kapja a főiskola.) Ugyanakkor ezekben az években a müncheni provinciális tanácsadója is voltam, ami ugyancsak sok munkával járt. Éveken keresztül kellett mindentől függetlenül egy nagy alapítványnak az ügyeit intéznom – ezt meg P. Generálisunk varrta a nyakamba. Mikor 1961 nyarán az akkori müncheni provinciális, P. Stricker meghalt, hónapokon át nekem kellett a délnémet provinciát is irányítanom, míg kinevezték az utódját.

Ilyen körülmények között érthető, hogy tudományos munkával, kutatással nem nagyon tudtam foglalkozni. Hiányzott rá az idő, az erő meg a nyugalom. Ezért őszintén örültem, mikor 1965-ben leváltottak a rektori feladatokról, s egyben búcsút mondhattam a filozófiának is. Magam is éreztem, hogy elvesztettem a kapcsolatot az elmúlt hosszú évek tudományos fejlődésétől.

Szívesen mentem tehát 1965 őszén Rómába, hogy ott a híres Német-Magyar Kollégiumban mint lelki vezető működjek. Abban az időben alig volt két-három magyar növendék az intézetben, annál több német, osztrák s egy-két luxemburgi meg svéd. Az új munka tetszett; Rómában is otthonosan éreztem magamat. De már 1968-ban az akkori magyar provinciális, P. Héjja újabb kinevezéssel lepett meg: a nyugat-európai országokban szétszórta magyar jezsuitáknak lettem az előljárója, és vissza kellett térnem Münchenbe. Eleinte nem értettem az egész változást. A Nyugat-Európában élő magyar atyáknak és testvéreknek eddig sem volt külön előljárójuk. A New Yorkban székelő provinciális irányította őket. Mire is jó tehát itt egy külön előljáró? Nagyon gyorsan beláttam, hogy talán nem is annyira a nyugat-európaiak igénylik az előljárót, mint inkább az otthon,

Magyarországon sínylő atyáknak és testvéreknek lehetek talán segítők és támogatójuk ügyes-bajos dolgaikban. Ha helyzetükön nem tudtam is lényegesen változtatni, legalább anyagi támogatással akartam rajtuk némileg segíteni. Alapítottam tehát erre a célra egy kis központi pénztárat. Ebből a pénzből aztán tudtam többeknek segíteni, főleg, ha az otthoni provinciális, P. Kollár is úgy látta ezt jónak. Így többeknek küldtem rendszeresen havi támogatást, amolyan nyugdíjat. (Később tudtam meg, hogy többen, mint a jó P. Mócsy is, nem a saját szükségleteikre adták ki a kapott összeget, hanem azzal sokgyermekes szegény családokat támogattak!) Másoknak lakásvételben, renoválásban tudtam így segíteni. Nem is tudom hány autót vásároltam az évek folyamán, főleg olyanok számára, akik otthon lelkipásztorkodással foglalkoztak, s így sokat kellett úton lenniük. Mindezt az anyagi támogatást a leghivatalosabb formában, az IKKÁ-n keresztül bonyolítottam le, mert senkit sem akartam otthoni barátaim közül kellemetlen helyzetbe hozni. Ennek a segítő tevékenységnek köszönhető, hogy sok régi meglazult kapcsolat megint föllevenedett. Az otthoniak is megtapasztalták, hogy a „külföldiek” nem feledkeztek meg róluk.

A hazai segítség gondolata aztán hamarosan lelki, szellemi téren is megvalósult. Már hosszú évek óta szerkesztett P. Öry Miklós egy folyóiratot *Papi Egység* címmel a nyugaton szétszórta magyar papság lelki támogatására. P. András, P. Morel, P. Szabó Ferenc és természetesen Öry atya tervéből született meg az ötlet, hogy ezt a folyóiratot úgy kell átalakítani, hogy a kommunista hatóságok is beengedjék az országba. Így jött létre a *Szolgalat*, amely nagyon sok jó magyar papnak, plébánosnak adott lelki táplálékot nemcsak otthon, hanem Bácskában és Erdélyben, sőt még a Felvidéken is. Később aztán jó könyvmellékletekkel még erősítettük ezt a hazai missziót.

1968-tól 1988-ig rendszeresen képviseltem a magyar provinciát az úgynevezett közép-európai jezsuita asszisztenciának a gyűlésein. Ezekben az években hét provinciális vett részt ezeken a gyűléseken: a nyugatnémet, a délnémet, a keletnémet, az osztrák, a svájci, a holland és a magyar. Nemesyszer jelen volt P. Generális is, főleg ha Rómában tartottuk gyűlésünket. A megbeszélések helye állandóan változott Stockholmtól Rómaig, Hágától Bécsig. Egyszer még Magyarországra is átugrottunk. Sok szempontból érdekesek és hasznosak voltak számomra ezek a találkozások, amelyek rendszerint három napig tartottak. Nemcsak a személyi kapcsolatok kiépítése miatt, hanem főleg azért, mert így a kollégák tudatában ébren tudtam tartani aényt, hogy mi magyarok is létezőnk.

1967-ben megszerveztem P. Héjja megbízásából az első magyar jezsuita találkozót Münchenben. Olyan nagy volt a sikere, hogy ettől kezdve minden harmadik évben összejöttünk a világ legkülönbözőbb részeiről (Később az amerikai és kanadai rendtagok számára Torontóban is szerveztünk hasonló találkozót.) Ezek a háromnapos találkozók nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy egységünket, összetartozásunkat meg tudtuk őrizni. Rendszerint voltak előadások, megbeszélések, viták kiváló, hozzáértő szakemberek vezetésével. Ilyen szempontból főleg P. Örynek köszönhetünk sokat. De aztán volt kedélyes része a találkozásoknak tarka estékkel, nótázással, kirándulásokkal. Minden alkalommal meghívott és megvendégtelt bennünket egy német jó barátom, Herr Schröder. S mikor meghalt, fiai is folytatták ezt a kedves „tradíciót”.

Mindez a tevékenység nem töltött ki teljesen, így örömmel fogadtam a müncheni provinciálisnak az ajánlatát, és elvállaltam egy nagy lelkigyakorlatos-háznak a „Schloß Fürstenried”-nek a vezetését. Ez az épület München déli határán fekszik. 1720 körül vadászkastélynak építették a bajor királyok. Az első világháború után megvásárolta a müncheni egyházmegye, s átalakította lelkigyakorlatos-ház céljaira. Nyugodt vidéken fekszik, szép parkja van. Könnyen megközelíthető autóval, földalattival, meg autóbusszal is. Szóval ideális hely a belső nyugalom, az elmélyülés ápolására. Maga az épület, sajnos, elég rozoga állapotban volt, mikor átvettem. A 250 év és a második világháború alaposan megtépázta. Azzal fogadtak a nővérek, hogy a régi falépcső nyikorog, egy-két ablak nem zár

rendesen. Alig voltam ott pár hetet, meg kellett állapítanom, hogy bizony itt sokkal nagyobb bajok vannak, és alapos orvoslásra van szükség. Nem sokat teketóriáztam. Beszámoltam az egyházmegye vezetőségének, elsősorban Döpfner bíboros úrnak a való helyzetről, és sikerült is őket megnyernem elképzelésem megvalósításához. A régi épületet teljesen renováltuk, modernizáltuk. Öt új épületet is építettünk. Négy évig tartott a nagy munka, s a rákövetkező évek bebizonyították, hogy nagyon jól sikerült. Alapvető gondolatom az volt, hogy egyszerre és egymás mellett több csoport végezhesen lelkigyakorlatot anélkül, hogy egymást zavarnák. Ezt sikerült is elérni. Hat csoportot tudtam egyszerre fogadni. A hat épület közül egyet fiatal családoknak rendeztünk be, akik kisgyerekeiket is magukkal hozhatták. A gyerekek számára külön kis óvodát is építettünk. Minden szobában van zuhany és WC. Szép kápolna, két ebédlő, modern konyha, egy egész sor kisebb-nagyobb előadóterem teszi lehetővé a sokrétű munkát.

1988-ig vezettem ezt az intézményt. Hálával és köszönettel gondolok vissza munkatársaimra, különösen a hét-nyolc apácára az „Isteni Szeretet Leányainak” rendjéből. (Otthon soproni apácáknak neveztük őket.) Nagy önzetlenséggel és lelkiismeretesen látták el a konyhát, a ház rendbentartását és sok más egyéb munkát. Az ő jelenlétük és imájuk sokat hozzájárult abban, hogy a házban lelki atmoszféra uralkodott. Ez a légkör sokat segített ahhoz, hogy szép eredménnyel tudtunk dolgozni. Egy alkalommal például háromnapos ökumenikus megbeszélés folyt a házban. A világ minden részéből jöttek bíborosok, pátriárkák, püspökök. A tárgyalások befejeztével egyik bíboros külön kiemelte, hogy a ház lelkülete sokban hozzájárult ahhoz, hogy minden katolikus–ortodox ellentét ellenére is békében és nagy jóakarattal, testvériesen tudtak egymással beszélni.

A ház vezetése mellett magam is vezettem lelkigyakorlatokat. Előbb különböző csoportoknak. Később azonban mindinkább áttértem az eredeti Szt. Ignác-i módszerre, és mindig több és több egyéni irányított lelkigyakorlatot adtam, elég gyakran harminc napon keresztül is. Az érdeklődés állandóan növekedett, úgyhogy a végén már alig győztem. Egész sereg egyetemista fiatal végezte el így ezt a kemény harminc napot. De voltak tanárok, mérnökök, bírák, pszichológusok is közöttük. Ebből a tevékenységből magam is sok hasznot és örömet merítettem.

1977-ben újabb terhet kellett a meglévők mellé magamra vállalnom: P. Arrupe generális kinevezett a külföldön élő magyar atyák és testvérek – az úgynevezett 2. sectio – provinciálisává. 1986-ig végeztem ezt a feladatot. Nem volt mindig könnyű, főleg a nagy szétszórtság miatt. A lehetőségek szerint igyekeztem kapcsolatot tartani a mieinkkel. S hála Istennek, talán nem egynek segíteni is tudtam. Kiváló munkatársaim sokat segítettek. Főleg P. Babos, P. Weissmahr, P. Jaschkó, később P. Nemesszeghy és P. Somfai. Arra törekedtünk, hogy a provincia fennmaradjon. Ezért igyekeztem mindenekelőtt arra, hogy külföldön egy kis önálló magyar noviciátust hozzunk létre. Némi küzdelem után ez sikerült, és megindulhatott a Szt. Imre Noviciátus Torontóban P. Nemesszeghy vezetésével. Ezekben az években jutott több partnerünk arra a meggyőződésre, hogy otthon nagy szükség lenne egy modern teológiára. Elsősorban P. Alszeghynek, P. Weissmahrnak és P. Szabó Ferencnek köszönhető, hogy létrejött egy a modern kor igényeinek megfelelő monográfiásorozat *Teológiai Kiskönyvtár* címen. A zsinat utáni években sok magyar papnak tett ez jó szolgálatot.

1978 júliusában Lékai bíboros úr meghívta generálisunkat, P. Arrupét magyarországi látogatásra. A történelem folyamán ez volt az első eset, hogy egy jezsuita generális Magyarországra látogatott. Az akkori asszisztens, P. Schasching s jómagam kísértük az útra. Repülővel megérkezve Ferihegyre autóval vittek bennünket mondván, hogy mi az állam vendégei vagyunk, egy fogadóterembe, ahol nagy csodálkozásomra egy egész sor kiváló, szeretett és rég nem látott magyar rendtársam (az akkori hivatalos felfogás szerint olyan igazi „börtöntöltelék”) várt ránk. Többek között P. Pálos, P. Mócsy, P. Süle, P. Kollár és még jó néhányan. A háttérben volt az ÁEH-tól is valaki, de az illető nagyon csendesen viselkedett.

Annál nagyobb örömmel üdvözöltek bennünket rendtársaink, akikkel aztán egy jó félórát el is beszélgethettünk. Esztergomban aztán a bíboros nagy örömmel és szeretettel fogadott minket, és mindent megtett, hogy ott-tartózkodásunk idején jól érezzük magunkat. A program persze elő volt készítve. Közös istentisztelet, beszélgetések a mieinkkel, az ilyenkor szokásos bankett, látogatás az elnökhelyettesnél, Aczél Györgynél, aki egy személyben pártideológus is volt. Nagy tisztelettel fogadta P. Arrupét, és a félórás fogadásból két óra lett, úgy belejöttek a beszédbe. A vita hevében egyszer csak pártideológus úr óvatlanul ezt a kijelentést tette: „Én mindennap csak azért imádkozom, hogy az Egyház értse meg: mi kommunisták csak jót akarunk”.

Mire P. Arrupe nagy szemekkel nézett rá, s kérdezte: „Ugyan kihez imádkozik, elnök úr?” Persze erre a kérdésre nem kapott választ. Mire így folytatta: „Lássa, én is imádkozom mindennap az élő Istenhez, s kérem, hogy a kommunisták belássák: az Egyház nem politikát akar csinálni, hanem az Evangéliumot hirdetni.” Ennek a beszélgetésnek a gyümölcse volt többek közt, hogy Leányfalun egy lelkigyakorlatos-ház épülhetett, ahol aztán már a jezsuita atyáink is adhattak lelkigyakorlatokat. Jómagam is adtam ott már nem egy kurzust.

Ez után a látogatás után egy jó, mondhatnám baráti viszony alakult a bíboros úr között és köztem. Nem múlt el év, hogy ne lett volna többször is vendégem Fürstenriedben. Mindinkább megtanultam én is becsülni őt, amennyiben módomban állt szívesen álltam szolgálatára. Így amikor 1983-ban a 33. rendi nagygyűlés új generálist választott P. Kolvenbach személyében, azonnal megtettem mindent, hogy új generálisunkat megismertessem Lékai bíborossal. Meg is hívta a generális egy vacsorára. A bíboros úr szóval tartott bennünket egész este. Rendkívül érdekes és kedélyes társalgó volt. Így nagyon jól érezte magát a kis társaság. A vacsora végén P. Kolvenbach azzal akart kedveskedni, hogy egészen öreg tokaji borral kínál meg bennünket. De ez félresikerült! – Az öreg tokaji olyan volt mint az ecet! – Ennek ellenére jókedvűek maradtunk, s a bíboros úr esztergomi látogatásra hívta meg az új generálist. Ennek a meghívásnak P. Kolvenbach eleget is tett, s ezen az útván is kísérhettem. Így baráti viszonyunk még jobban elmélyült.

Így érthető, hogy amikor 1986 júliusában Lékai bíboros váratlanul meghalt, jelen akartam lenni a temetésén. P. András vitt autón. Hegyeshalomra érkezve hosszú várakozás után megkaptuk útlevelünket, és mehettünk tovább a vámvizsgálatra. Jött a kiskatona, és komoly arccal kérdezte: „Hová mennek az urak”.

„Esztergomba, a bíboros úr temetésére” – válaszoltam neki. „Mondhatom akkor, hogy főtisztelendő urak?” – kérdezte tovább. „Hát, ha akarja. Mi katolikus papok vagyunk.” Erre felragyogott az arca. „Dicsértessék a Jézus Krisztus!” – köszöntött bennünket nagy örömmel. Magam se tudom, hány határon mentem át életem folyamán, de még sehol sem köszöntöttek ilyen szépen. Nem volt ott mindenki kommunista!

Sok időt és energiát fordítottam kedvenc tervem megvalósítására: szerettem volna elérni, hogy néhány bácskai származású rendtársam letelepedhessen Bácskában, s így létrejöjjön egy kis magyar rendház a határ közelében. Ha már a kommunista Magyarországon nem lehetett saját házunk, legalább a közelben legyünk jelen. Sajnos, erőlködésem nem vezetett eredményre. Csak évekkel később sikerült Bánátban egy kis plébániát elvállalnunk.

1988-ban már majdnem húsz éve vezetem a fürstenriedi lelkigyakorlatos-házat. Legfőbb ideje volt, hogy egy fiatalabb ember vegye át vezetést. Megkértem tehát a müncheni provinciálist, hogy váltson le. Ez nagy öröömre meg is történt. Sokan nem értették, hogy miért léptem vissza, hiszen „minden olyan jól megy”. Én azonban kitarítottam elhatározásom mellett, mert meg vagyok győződve arról: idejében kell lelépni, s nem kell megvárni, hogy a dolgok rosszul menjenek. Azóta egyik müncheni rendházunkban élek, s lelkigyakorlatokat adok Fürstenriedben, de még többet másutt.

Az 1989-es változások az én életemet is érintették egy kissé. Ebben az évben a magyar jezsuita provincia is kezdett életre kelni. P. Provinciálisnak, Morlinnak egyik legelső

tevékenysége volt, hogy noviciátust nyitott Hódmezővásárhelyen. Helyhiány miatt az ottani plébánia volt az egyetlen lehetőség erre a célra. A noviciátus vezetésével P. Pálost bízta meg, aki ezt a feladatot kétségtelenül nagyszerűen oldotta meg – de sajnos hamarosan kidőlt betegség következtében. Mint sürgősségi megoldást engem kért fel P. Morlin, hogy legalább néhány hónapig vegyem át a vezetést. Szívesen mentem. Ottlétem alatt nem tudtam eleget csodálni otthoni atyáink és testvéreink szorgalmát, a hősiességig menő önzetlenséget, szolgálatkészséget. Igazi jezsuiták voltak a javából! Annál nagyobb volt a csalódásom a rám bízott fiatal novíciusokkal. Bizonyára több oka is lehetett ennek, de én az egyik fő okot abban láttam, és látom ma is, hogy nem találtam meg a helyes hangot velük. Valahogy idegen voltam számukra, és ők is az én számomra. Életem egyik legnehezebb szakasza az a négy hónap volt. Értettem őket, s mégse értettük egymást. Csalódottan érkeztem vissza Münchenbe a négy hónap után. Segíteni akartam, de nem sikerült. Be kellett látnom, hogy én otthon már idegen vagyok.

Mindezek ellenére itteni lehetőségeim szerint igyekszem hazafelé segíteni, s talán nem is egészen eredménytelenül.

Nemesszeghy Ervin: A világ bármely táján...

Alkotmányunk gyakran idézett szavai, hogy *hivatásunk a világ bármely táján* élni, ahol azt az Isten nagyobb dicsősége és az emberek üdve kívánja. (Vö. *Constitutiones* 304). Életemben különösen magvalósult, hogy a világ sok helyén jártam, három országnak (Magyarországnak, Nagy-Britanniának és Kanadának) vagyok a polgára – bár mielőtt a Jézus Társaságába léptem volna, sohasem mentem külföldre.

Külföldre menekülés (1956. december 10.)

1956. október 23-án negyven fokos lázzal feküdtem a VII. kerületben lévő Bíró Lajos utcai lakásomon. Az erős influenzát pár nappal előbb kaptam, és az orvos nagy adag penicillin injekciókkal próbálta a szövődményeket megakadályozni. De ilyen betegen is teljesen tudatában voltam, hogy milyen történelmi jelentőségű esemény zajlik, amikor éjjelenként hallottam lövéseket, a géppuskasorozatok kattogását és a kézigránatok robbanását. Nehéz leírni azt a lélektani hatást, melyet mindnyájan éreztünk, a lelkesedést, amikor a lehetetlen megtörtént: egy rabságban élő nemzetet megcsapta a szabadság első szele, és tanúi lehettünk annak a hősiességnek, melyet a szabadságharcosok tanúsítottak, sokszor életükkel fizetve nagylelkűségükért. Számomra a legérthetlenebb volt, hogy egy állig felfegyverzett rendőrállamban, melyet szovjet csapatok tartottak megszállva, ilyen forradalom megtörténhetett, sőt először úgy nézett ki, hogy eléri célját. Felemelő volt látni, milyen egységes lett nemzetünk. A falvakból élelmiszer érkezett, a kórházak orvosai és ápolói éjt nappallá téve ápolták a sebesülteket, akármelyik oldalon harcoltak is. A betört kirakatok ellenére nem fosztották ki az üzletekből az árukat. Az ország egy emberként mutatta meg, hogy meg akar szabadulni bilincseitől, magához vonzva sokszor azokat is, akik eddig a rabságot szolgálták.

Amikor új szovjet csapatok érkeztek 1956. november első napjaiban, a szabadságharcosok nem tudtak ellenállni a túlerőnek, a forradalom leverése csak idő kérdése volt. Sokan a menekülést választották. Becslések szerint körülbelül 200 ezer magyar hagyta el hazáját, hogy új hazát keressen. Előljáróink újból biztattak, hogy távozzunk külföldre, hogy a rendi képzést megkaphassuk. Magam egy másik skolasztikussal, Boór Jánossal indultam Nyugat felé vonattal. Jánosnak volt egy egyetemi évfolyamtársa, aki Sárváron lakott. Ő is velünk jött azért, hogyha valamilyen probléma adódik, szülei lakásán megszállhatunk. Amikor Sárvár felé közeledtünk, olyan sok katona szállt fel a vonatunkra, hogy félve az igazoltatásoktól elhatároztuk, hogy Sárváron megállunk. Közben írtunk P. Rozmának, aki nem messze Szombathelytől egy kis faluban lakott, hogy segítsen bennünket külföldre. Ő azt írta vissza, hogy jelenleg nem segíthet, de amint tud, kapcsolatba lép velünk. Amikor még december elején sem kaptunk választ, elvesztettük türelmünket és elhatároztuk, hogy én visszatérek Budapestre, és más kapcsolatokat keresek külföldre távozásunkhoz. Sikerült is egy megbízható család nevét és címét megszerezni, akik Sopronban laktak, és e cím birtokában újra Sárvárra utaztam. Meglepetésemre Boór Jánost már nem találtam ott. Közben ugyanis megérkezett P. Rozmán, és Jánost szerencsésen külföldre segítette. Így egyedül utaztam Sárvárról Sopronba. A soproni állomás előtt a szemafornál motorvonatunk megállt, és ez állítólagosan azt jelentette, hogy igazoltatás van az állomáson. Így én leszálltam, de csodálkozásomra az utasok egyharmada szintén leszállt. Már erősen sötétedett, mikor megtaláltam azt a címet, ahol a megbízható család lakott. Nehezen engedtek be, de mikor egy-két közösen ismert jezsuita atya nevét említettem, elhitték, hogy jezsuita skolasztikus vagyok. Éjjelre szállást adtak, de kijelentették, hogy ők segíteni nem tudnak, legfeljebb elvezetnek egy közeli kis falu plébánosához, akit személyesen ismernek. Ezt meg

is tették, a plébános viszont ugyancsak azt mondta, hogy nem tud segíteni, de este elvezet egy családdhoz, ahol a családfő 500 forintért vállalt külföldre segítést. Amint besötétedett, átmentünk a szóban forgó házhoz. A családfő kivezetett a faluból, megmutatta az irányt, és azt mondta, hogy jól betájolva magam, menjek egyenesen a földeken keresztül. Ha mozgást észlelek, hasaljak le a földre, és csak akkor folytassam utamat, ha megint minden csendes lesz. Ha szerencsém van, akkor két óra gyaloglás után már Ausztriában kell lennem. Imádkozva folytattam utamat. Igen szép éjjel volt. A hold ki-kibújt a felhők közül. A távolból néhány lámpa világított, mely segített ahhoz, hogy tartsam az irányt. Különös zavar nélkül értem el a határt, amit abból vettem észre, hogy megláttam a határt őrző tornyokat. Óvatosan haladtam előre, amikor két határőr erős lámpával rám világított. Gyorsan elrejtöztem a bokrok között, egy nagyobb fa törzse mellé álltam. De a katonák megtaláltak. Két géppisztollyal felfegyverzett magyar határőrrel találtam szemben magam, akik elvették igazolványaimat, és mögöttem lépkedve kísérték az őrház felé. Ekkor egy belső indításra azt mondtam, hogy van pénzem, és mind odaadom nekik, ha elengednek. Először egyáltalán nem reagáltak indítványomra, de fél perc múlva hallottam, hogy az egyik katona súgva megkérdezi a másikat: „Van itt a közelben most más határőr?” – Mire a másik azt mondta: „nincs!” Erre megállítottak, és megkérdezték, hogy miért akarok külföldre menni? Megmondtam, hogy olyan tanulmányokat akarok végezni, melyet Magyarországon nem végezhetek. Megkérdezték, vissza akarok-e térni Magyarországra? Mondtam, hogy nem. Erre azt mondták: rendben van, de majd ők kísérik a határhoz. Így az ellenkező irányba kezdtünk masírozni, még mindig én elől, és ők mögöttem, géppuskával. Egy kilométeren belül elértük a határt, átadtam nekik a pénzemet. Egyik azzal vigasztalt, hogy Ausztriában ezt úgysem használhatnám. Visszaadták igazolványaimat, majd jó szerencsét kívántak, és megindultam egy közelben lévő osztrák falu felé, melynek lámpái már jól látszottak. Eszembe jutott, hogy most könnyen lepuffanthatnak, de ez nem történt meg. Így beérve a faluba, megkerestem a plébánost, aki tudott egy kicsit magyarul, és Innsbruckban tanult a jezsuitáknál. Így sok közös jezsuita ismerőst találtunk. Éjjelre szép szobát kaptam, majd hajnalban, úgy emlékszem fél hatkor „Rorate” misén vettem részt, és hálát adtam a jó Istennek a szerencsés szökésért. A templom tele volt, és csodálkozásomra az egész templomközösség hangosan imádkozta a rózsafüzért. (Persze ez még a II. vatikáni zsinat liturgiareformja előtt volt.) Még jobban meglepett, hogy a misén részt vevők közül mindössze a miséző pap és én járultunk a szentáldozáshoz.

Mise után reggeli következett, majd a plébános pénzt adott kölcsön, hogy Bécsbe utazhassam, sőt felírta a jezsuita központ címét, hogy azt könnyen megtalálhassam.

A késő délelőtti órákban érkeztem Bécsbe 1956. december 11-én. Csodálkozva láttam az akkor még szinte újnak tűnő Südbahnhofot (Déli pályaudvart), a szép nyugati autókat, a rendezettséget, a szép templomokat. Attól féltem, ha bevonulok egy jezsuita házba, talán nem lesz alkalmam megtekinteni ezeket a szép templomokat. Így vettem egy várostérképet, és mielőtt a provinciális központba bementem volna, négy-öt szép templomot meglátogattam, és imádkoztam magamért, külföldre menekült jezsuita társaimért, az otthonmaradottakért és magyar hazánkért.

A délutáni órákban érkeztem a jezsuita központba, és P. Pinsker, az akkori provinciális azonnal nagy szeretettel fogadott. Örömmel hallottam, hogy skolasztikus társaim – köztük Boór János is – szerencsésen megérkeztek, és várják diszpozíciójukat.

Teológiai tanulmányok Angliában (1957–1960)

P. Varga Andor a külföldön élő magyar jezsuiták provinciálisja engem Angliába szánt. De a papírokra még várni kellett, így P. Pinsker több társammal együtt St. Andrábe küldött egy-

két hónapra. Nagyon élveztem az utazást a szép osztrák hegyek között, és igen szép élményekkel gazdagodva utaztam Babos Pistával 1957 februárjában Angliába.

Angliában először nem volt könnyű. A nyelvet nem beszéltem, és féléves késéssel kapcsolódtam bele a tanévbe. Angliában nagyon sok minden másként ment, mint Magyarországon. Az autók az utak baloldalán hajtottak, és ezért a kormánykerekek a járművek jobb oldalán helyezkedett el. A villanykapcsolók fordítva működtek: felkapcsolásra elaludtak, lekapcsolásra felgyulladtak. A villanykörtéket nem csavarmenettel kellett a lámpába helyezni, hanem be kellett kattintani és elfordítani. De ezek csupán lényegtelen külsőségek. Sokkal fontosabb, hogy mások voltak a szokások, a jogrendszer, más dolgokat tartottak fontosnak, mint nálunk. Ez a másság természetesen a szerzeteséletbe is beszűrődött. Mindez először nagy bizonytalanságot okozott, ugyanakkor igen érdekes volt megfigyelni. A sportolásra igen nagy súlyt fektettek. Nemcsak futballozásra, hanem teniszre, rögbyre, kriketre, úszásra, golfra és télen korcsolyázásra volt lehetőség.

A teológátusunk (Heythrop College) Oxfordtól északra, körülbelül harminc kilométer távolságra volt igen szép helyen, lankás dombok között, hatalmas területen. A kaputól a házig három km volt a távolság, de ha valaki a kis erdővel és két tóval, illetve patakkal tarkított területet körbe akarta gyalogolni, az több óráig tartott. A teológusok több kis kunyhót építettek, melyekben délután csoportonként teáztak. Én a „golf-hut”-ba (golfkunyhóba) jártam teázni, mert golfozni is tanultam, és akik a golfpályát használták, gondozniuk is kellett azt, és a „golf-hut”-ba jártak. A teakészítésnek egész rítusa volt. A forrásvizet fel kellett forralni, a teáskannát előmelegíteni, például tíz személyre 10 + 1 púpozott kiskanál teát kellett a 3-5 liter ürtartalmú teáskannába tenni, majd a forrásban lévő vízzel leönteni. A teát a nyílt kandallónál sütött kétszersülttel ettük, vajjal és lekvárral. Ha maradt tea, akár egy liter vagy még több, akkor is ki kellett önteni. Legegyszerűbb volt teával oltani a tüzet, amikor a teázásunk befejeződött. A tea, amelyet használtak, nem a nálunk szokásos orosz tea, hanem az indiai tea volt, mely nem festette olyan sötétre a vizet, mint az orosz tea, de elég erős volt ahhoz, hogy egy kis tejjel igyuk. Nagyon kevesen édesítették a teát cukorral, mert az elnyomja a tea ízét. Én is leszoktam a tea, majd később a kávé cukrozásáról.

A tanulmányi rendszer is más volt. Az előadások zömmel délelőtt voltak, majd ebéd után több órás szünet következett, amelyet sportolással, munkával és teázással töltöttünk. Délután öt órakor volt megint egy vagy két előadás. A vacsorát elég későn, ha jól emlékszem háromnegyed nyolckor ettük. Vacsora után papucsban kellett járni a házban. Rekreációt (közös társalgást) csak a déli étkezés után tartottunk. Az étel nem volt nagyon ízletes, de rengeteg evőeszközt használtunk. Főétkezéskor mindig négy tányért terítettünk fel, egy levesestányéért, egy tányért a második fogáshoz, egy harmadikat az édességhez és egy kistányéért, erre tette az ember a kenyeret és a vaját, melyet a kenyérre kentünk. (Nagy nevetlenségnek számított, ha valaki a kenyerét vagy a gyümölcsöt nem a kistányérra helyezte, vagy nem a megfelelő evőeszközöket használta.) A leveshez különös kanalat kellett használni, melynek lapátja kerek volt. Emellett volt egy másik kanál az édességhez, egy villa az édességhez, egy a második fogáshoz, végül két kés, egyik a második fogáshoz, egy kisebb kés a kis tányérhoz, hogy a vaját a kenyérre lehessen kenni, és a gyümölcsöt felvágni. Érdekes szokás volt Angliában, hogy a második fogásnál, amikor az ember a kést és villát együtt használja, a villa domború és nem homorú oldalára helyezi az ételt. Nagyobb ünnepeken legalább három poharat terítettek fel: egy vizespoharat, egy borospoharat és egy likőröspoharat, amelybe vagy sherryt vagy brandyt vagy édes likőrt szolgáltak fel. Talán a legjobb szokás volt, hogy a tányérokat melegítették és így a meleg étel nem hűlt ki evés közben.

Sokáig időztem ezeknél a mindennapi szokásoknál, melyek ugyan önmagunkban nem lényegesek, mégis nagymértékben meghatározzák az emberek életmódját. A teológátus helyileg együtt volt a filozofátussal, de az akkori szokások szerint elkülönítve éltünk, és csak

nagyobb ünnepeken rekreáltunk együtt. A filozófia- és teológiatanárok azonban mindig egy közösséget alkottak. Összesen több mint százán voltunk a tanárokkal együtt.

Papszentelés és harmadik probáció (1960–1961)

Lassan megszoktam az angol életmódot, és egy év után már jól ki tudtam fejezni magam angolul. P. Brinkman, az angol provincia tanulmányi felügyelője (studium prefektus) lépéseket tett, hogy az angol provinciában dolgozzam (applicatus) mint filozófiatanár, aki a természettudományokban is jártas. Az akkori magyar provinciális, P. Varga Andor ebbe könnyen beleegyezett, mert ekkor már az angol provincia fedezte tanulmányi költségeimet. Az angol provinciához való applikációm nem jelentette azt, hogy magyarokkal nem foglalkozhattam. Már 1958 nyarán kaptam egy motorkerékpárt, mellyel szabad időmben látogathattam a magyar menekülteket, és tanáccsal és ügyeik intézésével segíthettem őket. Később, mikor 1959 nyarán pappá szenteltek, ezek a látogatások magyarul mondott szentmisékkel is összekapcsolódtak.

Heythrop College területileg a birminghami egyházmegyéhez tartozott, így a birminghami püspök szentelt pappá tizenkét más szentelendővel, akik között többen voltak spanyolok, dél-amerikaiak, egy kubai és egy francia kanadai. A püspök nagyon szeretett úszni, és mesélték, hogy évekkal azelőtt, meghívták uszodánk megáldására. Püspöki ruháját fürdőruhára húzta, és miután a liturgikus cselekményeket elvégezte, levetette püspöki ruháját, titkárának adta, és beugrott a vízbe, többször végigúszva az uszoda hosszát. A körülállók nagy tapsal jutalmazták a püspök meglepő kezdeményezését.

A papszentelés után még egy negyedik év teológiát végeztünk, mely főként a teológiai licenciátusi dolgozat megírására, valamint a grádus-vizsgára való felkészülésre szolgált. Ez utóbbi egy két órán át tartó vizsga volt négy professzor és egy vizsgabizottsági-elnök előtt. Az első órában az egész filozófiából, a másodikban az egész szisztematikus teológiából történt a vizsgáztatás. Ez abban az időben azért volt fontos, mert csak azok lehettek négy fogadalmas professzusok (a 4. fogadalom a pápának szóló engedelmességi fogadalom a három szerzetesi fogadalom mellett), akik e vizsgán a közepesnél jobb eredményt érték el.

A vizsgáztatásnál nem volt elég tudni az anyagot, hanem a professzorok ellenvetésére is válaszolni kellett. Fontos volt, hogy az ellenvetések tüzeiben a vizsgázó ne veszítse el a fejét, és ne mondjon ostobaságot. Ha a vizsgázó ügyes volt, úgy tudta irányítani a vizsgát, hogy kevés tudással is elhúzhatta az időt úgy, hogy az egy professzornak kijutó idő közben lejárt. Úgy hiszem, ekkor hallottam a következő viccet:

„Egy vizsgázó olyan vizsgatételt húz, melyről nem sokat tud. Szerencsére a professzor azt mondja neki: Ne fejtse ki a tételt, és a Szentírásból se bizonyítsa, hanem mindjárt próbálja az egyházatyák tanításából igazolni. A vizsgázó erre nyugodtan azt mondja: „Az egyházatyák általában azt tanítják, amit a vizsgatétel állít”. – Melyik egyházatyá?

A vizsgázó ezt nem tudja, de azt sejtí, hogy Szent Ágoston majdnem mindent tanított, amit a többiek. Ezért rávágja: Például Szent Ágoston. – Helyes – mondja a professzor –, de Szent Ágoston melyik művében van erről szó? – A legfontosabb művében – mondja a felelő. – De melyik Szent Ágoston legfontosabb műve? – kérdezi tovább a professzor. – Hogy melyik Szent Ágoston legfontosabb műve – mondja büszkén a vizsgázó – az vitatott kérdés.

Természetesen ez csak vicc. Valójában sokan elbuktak ezeken a grádus-vizsgákon, és nem lehettek négyfogadalmas professzusok. Nekem szerencsém volt, sikerült a grádus-vizsgám.

Manapság ezt a szigorú vizsgát mással lehet pótolni. Ha valakinek van doktorátusa vagy licenciátusa teológiából, már nem kell ezt az általános vizsgát letennie. Sőt, ha egyikkel sem rendelkezik, de kitűnő szónok, író vagy lelkipásztor, már ez is pótolhatja a fent említett vizsgát, és lehet négyfogadalmas professzus.

Harmadik probáció (1961)

Német nyelvterületre kértem magam a terciára (harmadik probációra), így kerültem az ausztriai St. Andräba, Karinthiába, nem messze Klagenfurttól az 1960/61 tanévre. Huszonegynéhányan voltunk terciások, hét német, három osztrák, két olasz, két spanyol, két portugál, két belga, két svájci, két holland, két amerikai és két magyar. Az amerikaiak között volt John O'Malley, aki később jó nevű egyháztörténész lett, és nemrég írt egy sikeres könyvet az első jezsuitákról (*First Jesuits*), melyben megcáfolja azt a véleményt, hogy az első jezsuitáknak a 16. században az lett volna az életprogramjuk, hogy a reformáció ellenharcosai legyenek. Egykorú történeti forrásokból igazolja, hogy az első jezsuiták nem ezért éltek, hanem azért, hogy az embereket Istenhez vezessék.

A terciában újból elvégeztük a harminc napos lelkigyakorlatot, átismételtük Jézus Társasága Alkotmányának egyes részleteit, tanulmányoztuk a jezsuita rendtörténetet, de ugyanakkor a német nyelv tanulása mellett már ki-kiküldtek a környék falvaiba misézni és prédikálni. Egy ilyen kis faluban történt, hogy egy körülbelül hatéves kislány jött hozzám és szégyenkezve mondta: „Megakadályoztam a gyermekáldást!” „Mit csináltál?” – kérdeztem. Amikor újból megismételte szavait, megkérdeztem: „Meg tudnád mondani, hogyan csináltad?” Erre egyszerű szavakkal elmesélte, hogy édesanyja minden este, lefekvés előtt egy kis keresztet rajzol homlokára, és így ad gyermekeinek áldást. De az egyik napon elszaladt, és így magakadályozta a gyermekáldást.

Visszatérve Angliába 1961 nyarán két nyolcnapos lelkigyakorlatot kellett adnom nővéreknek Sheffieldben. Bár az angol nyelvet még nem beszéltem könnyen, mindkét lelkigyakorlat igen jól sikerült, és később is, amikor tanítottam, a vakációkban sok lelkigyakorlatot adtam nemcsak Angliában, hanem Írországbán, Belgiumban, Gibraltárban, Svédországbán, majd később Kanadában, Kaliforniában, Trinidadban, s később Magyarországon is. Ezek a lelkigyakorlatok engem is segítettek a jó Isten felé, és sok olyan lelki barátot nyertem általuk, akikkel évekkal a lelkigyakorlat után is leveleztem, akik még mindig imádkoznak értem, és akiről még mindig megemlékezem imáimban és szentmiséimben.

Kutatómunka Oxfordban (1962–1966)

Elöljáróim úgy gondolták, hogy magyarországi tanulmányaimat ki kell egészítenem oxfordi tanulmányokkal, ha tanár akarok lenni Angliában. Így kerültem Oxfordba, a Campion Hallba. Alacsony hőmérsékletű fizikából kezdtem kutatómunkát. Egy paramagnetikus sókristály, a cerium-magnézium-nitrát kristály mágneses tulajdonságait vizsgáltam 0.01 Kelvin (abszolút) hőmérsékleten. Ha az abszolút zéró hőfokot -273 Celsiusnak vesszük, akkor e skálán -272.99 C° fokon folytattam a vizsgálatokat, és végeztem a méréseket. Ilyen hideg hőmérséklet az egész világegyetemben spontán módon nem fordul elő. Egy nagy kísérleti berendezést kellett megterveznem és megépítenem. Több mint egy évig készült. A cerium-magnézium-nitrát kristályt sűrített oldatból több hónapon keresztül magam növesztettem állandó pince hőmérsékleten, majd megfelelő alakúra csiszolva helyeztem bele a kísérleti berendezésbe. A kristály köré olyan tekercset kellett készítenem, mely alacsony hőmérsékleten szupravezető lesz, azaz elveszti ellenállását, és így nem okoz felmelegedést. Minden elektromosságot vezető fém, akár a réz vagy az ezüst is bizonyos ellenállással rendelkezik (ha nem szupravezető), és ezáltal az áramvezetés bizonyos felmelegedéssel jár. Azon az abszolút zéró közeli hőmérsékleten olyan zavaró hatásokat is ki kellett zárni, melyre az ember különben nem gondol. Például ha egy teherautó elment a laboratóriumunk előtt, számunkra ugyan észrevétlenül, de megremegtette a laboratórium épületét. Ez a remegés elég

volt ahhoz, hogy a lehűtött vizsgálandó anyagot felmelegítse és a számításokat megzavarja. Ezt a zavaró hatást úgy lehetett kiküszöbölni, hogy az egész kísérleti berendezést egy hatalmas, fél tonna súlyú cementtömbre helyeztük, az pedig rugókon nyugodott.

Amikor a kísérleti berendezés sok hónapos munka után elkészült, kezdődhetett a kísérlet. Először a vizsgált kristályt le kellett hűteni, több lépésben. Az első lépés a folyékony levegővel történt hűtés volt. A folyékony levegőt a termoszhoz hasonló vödrökben cipeltük fel a kísérleti szobába. Ha az ember egy pillanatra bedugta az ujját a folyékony levegőbe, égés érzést okozott, bár valójában a folyékony levegő a maga -200 C° fokos hőmérsékletével fagyasztott. Ha egy vékony gumicsövet az ember folyékony levegőben megfagyasztott, az teljesen elvesztette rugalmasságát, és úgy ketté lehetett törni, mint egy száraz fapálcikát. Ezután következett második lépésként a folyékony hidrogénnel való hűtés. A hidrogén veszélyes volt, mert levegővel (oxigénnel) keveredve robbanó gázt alkot, és így tűzveszélyt jelent.

Harmadik lépésként folyékony héliumot használtunk hűtésre, mely a leghidegebb anyag a világon: -269 C° hőmérsékletű. Ha ezt nagyteljesítményű légpumpával erősen párologtatjuk, a hőmérséklet -272 C° fokra száll le. Ezután már csak mágneses hűtést lehet alkalmazni. A vizsgálandó anyagot egy hatalmas tekercs középtengelyébe helyezzük, és több ezer amperes áramot engedünk a tekercsbe. Az erős mágnes hőt termel, de a hőt a -272 C° fokos héliumgázzal elvezetjük, majd erős légüres teret létesítünk a vizsgált anyag körül, és a mágneses teret zéróra redukáljuk. Ez hőelnyeléssel jár. Mivel a vizsgált anyag el van szigetelve a környezettől, így mintegy magától veszi el a hőt, s a hőmérséklet 1 Kelvin század, illetve ezred fokra esik. Ekkor kell a mágneses méréseket elvégezni. Erre körülbelül tíz perc áll rendelkezésre, mert a vizsgált anyag állandóan melegszik, de ezt számítással korrigálni lehet. Egy-egy kísérlet, a hűtéssel együtt körülbelül hét-nyolc óráig tartott. A mágneses hűtésnél annyi áramot használtunk, hogy csak éjjel dolgozhattunk, mert különben az elektromos hálózat Oxfordban nem bírta volna a nagy megterhelést. Ez azt jelentette, hogy sokszor egész éjjel a laboratóriumban dolgoztam, és csak reggelre értem haza a Campion Hallba. Ekkor legtöbbször azonnal miséztem, majd pár órát aludtam.

Szerzetes előljáróm nem nagyon örült, hogy sokszor egész éjjel házon kívül tartózkodtam, de elég széleslátókörű volt ahhoz, hogy belátta, ez nem az én hibám. Ő is és mások is sokszor kérdezték, mire való ez az egész kísérletezés? Mi a haszna? Bár ezek a kérdések természetesen, mégis rávilágítanak arra a problémára, melyet a természettudósok sokszor tapasztalnak a mindennapi emberekkel szemben. A természettudós elsősorban nem hasznót akar húzni a tudásából. Természetesen ezt a tudást sokszor lehet úgy alkalmazni, hogy abból hasznos technológia legyen. Albert Einstein semmilyen hasznót nem akart húzni relativitáselméletéből. Pedig ezen elmélet nélkül az atomfizika és modern asztronómia nem tudott volna kifejlődni. Az atomreaktorok, melyek a fejlett országok elektromos áramtermelésének egy jelentős százalékát termelik, nem valósulhattak volna meg a relativitáselmélet nélkül.

Az alacsonyhőmérsékletű fizika, a természettudományoknak egyik új ága felhívja a figyelmünket arra, hogy az anyag tulajdonságai az abszolút zéró közeli hőmérsékleten gyökeresen megváltoznak. Hogy ezt megmagyarázzuk, olyan átfogó fizikai elméletre lenne szükségünk, mely még nem létezik. Ehhez azonban apró, fáradságos tudományos munkára van szükség, mely egy-egy kis mozaikdarabját alkotja azoknak az eredményeknek, melyekből majd kialakulhat egy általános fizikai elmélet, melynek nyilván lesznek gyakorlati és igen hasznos alkalmazásai. Nyilvánvaló, hogy nem véletlenül választottam a cerium-magnézium-nitrát kristály mágneses tulajdonságainak vizsgálatát. Ennek a kristálynak ugyanis fontos szerepe van az alacsonyhőmérsékletű vizsgálatoknál. De ezt megmagyarázni előljárómnak igen nehéz lett volna, mert úgysem értette volna meg. Ennek ellenére előljáróim részéről mindig nagy bizalmat éreztem. A jezsuita rend hagyományában még mindig erősen

él, hogy tagjait jól kiképezi nemcsak a filozófiában és teológiában, hanem a „profán” tudományokban is. Számomra azért is érdekes volt ez a tudományos munka, mert megmutatta, hogy ehhez mennyi erkölcsi tartás kell, őszinteség, becsületesség, elkötelezettség, türelem, kitartás, a valóság elfogadása, azaz alázatosság. Kapcsolatom a kollégákkal, akikkel dolgoztam, számomra szintén igen hasznos volt. Természetesen sokan közülük ateisták vagy agnosztikusok voltak, de ez baráti kapcsolatunkat nem zavarta. Sok olyan természetes erényt, értéket fedeztem fel bennük, melyeket sokszor keresztényekben sem tapasztaltam, ugyanakkor imádkoztam értük, hogy egyszer a hit ajándékát is elnyerjék.

Oxfordi tanulmányaimat egy fél évre meg kellett szakítanom, mert a Heythrop College egyik filozófiatanára szabbatikumra ment, és őt kellett helyettesítenem. Három tárgyat tanítottam: klasszikus logikát latinul, matematikai logikát és „Questiones physicae”-t angolul. 1966 őszén pedig befejezve oxfordi tanulmányaimat Heythropba kerültem tanárnak. Még előtte, 1965. augusztus 15-én 4 fogadalmas professziót tettem.

Tanárkodás Heythropban, majd Londonban (1966–1978)

Tanárkodásomat a II. vatikáni zsinat befejezése után kezdtem. Számomra a zsinat óriási élmény volt. A katolikus sajtóban figyeltük az eseményeket. Sokan örültünk az „ablaknyitásnak”. Ugyanakkor sok idősebb jezsuita testvérem sanda szemmel nézte a zsinat határozatait, és úgy vélte, hogy ezek egyike-másika tönkreteszi majd az Egyházat. Ekkor hallottam azt a viccet, hogy egy pap szakácsnőt keresett a plébániájára, és az egyik újságba a következő hirdetést tette: „Katolikus plébániára vallásos, főzni jól tudó 25–35 év közötti, szabadállapotú házvezetőnőt keresek. Esetleg házasság is szóba jöhet, ha a II. vatikáni zsinat sikeres lesz.”

Az ilyen tréfa is rámutat arra, hogy sokan féltek a zsinat után megengedett fegyelmi lazulástól, a szerzetesi és papi ruha reformja által bevezetett elvilágiasodástól, a liturgiában a latin nyelv elhagyásától stb. Hogy ez a félelem nem volt teljesen alaptalan, azt a papi és szerzetesi hivatások rohamos zuhanása, a papi és szerzetesi hivatást elhagyók erős növekedése mutatta. Tény volt az is, hogy szélsőséges vélemények alakultak ki, melyek megosztották nemcsak a szerzetesi közösségeket, hanem a katolikus Egyház hívő közösségét is. Magam részéről igyekeztem egyik szélsőséges csoporthoz sem tartozni, és őszintén hittem abban, hogy az Egyházat a Szentlélek vezeti, tehát minden nehézség ellenére az Egyház megtalálja a két szélsőség között az egyensúlyt, és végül is az igazság és a jó győzedelmeskedik.

A tanítványaimmal való kapcsolatomban is ilyen irányban alakult. Őket inkább barátainak tekintettem, mint alárendeltjeimnek, velük együtt sportoltam, véleményüket meghallgattam, de azért a tananyagot megköveteltem.

Bár a Heythrop College a római Gergely Egyetemhez volt affiliálva, filozófiai és teológiai fakultásokkal rendelkezett, így nemcsak bakkalaureátust, licenciátust és doktori fokozatokat adhatott, – mégis felmerült a kérdés, nem kellene-e egy angliai egyetem keretében tanítani. Ez már azért is jó volna, mert így tanítványaink államilag elismert fokozatokat kapnának, és esetleg jó hatással lennének a szekuláris egyetemre. Gazdaságilag is szükségesnek látszott az ilyen csatlakozás, mert a Heythrop College fenntartása nagyon megrágult. Valójában a tanári testületet megosztotta ez a terv: közösségünknek körülbelül a fele erősen pártolta a világi egyetemmel való egységet, a másik fele éppen olyan erősen ellenezte. Véleményem szerint itt egy rejtett ideológiai harc zajlott az úgynevezett progresszívek és konzervatívok között. Az előbbieket az Egyház szekularizációját előnyösnek látták, az utóbbiak hátrányosnak. Végül az előljárók döntöttek: kollégiumunk a londoni egyetem keretébe került 1970 őszétől. Sajnos a gazdasági előnyre számítókat tévedtek. London központjában egy megfelelő épület bérlése igen drága volt. A tanulóink kaptak ösztöndíjat, de

a tanárok fizetését az egyetem nem biztosította. A jezsuita tanárok természetesen ingyen tanítottak, illetve csak papíron volt fizetésük. De a nem jezsuita tanárokat fizetni kellett, és ez igen sokba került. Az egyetemmel jó volt a kapcsolatunk; a londoni egyetem tanárai lettünk, de túl nagy befolyást egy ilyen hatalmas intézményre nem gyakorolhattunk. 1970-ben a londoni egyetemen tanulók száma körülbelül nyolcvan ezer volt. Alkalmazkodni kellett a londoni egyetem szabályaihoz. Így nem vehettünk fel bárkit tanárnak. Amikor megüresedett a filozófiát tanító tanár helye, újságban kellett pályázatot hirdetni a tanári állásra, és egy kinevezett bizottság döntötte el, hogy ki fog kollégiumunkban tanítani. A meghirdetett állásra hetvenen jelentkeztek, sokan Amerikából és Kanadából. Végül is a bizottság egy kanadai születésű és ott végzett fiatalasszonyt vett fel, aki nem volt katolikus, sőt vallásos sem. További probléma volt, hogy sok világi egyetemistát is tanítottunk, közöttük csinos lányokat, és nem volt ritkaság, hogy több skolasztikusunk olyan szoros barátságot kötött a lányokkal, amely nem volt összeegyeztethető a jezsuita hivatással, s végül is elhagyták a Társaságot.

Egészében azonban több előnye volt a világi egyetemhez való beépülésünknek, mint hátránya, bár ez a kérdés sok jezsuita számára még mindig vitatott kérdés marad.

Kulturálisan számomra nagy előnyt jelentett a londoni élet. Közelünkben volt legalább huszonöt színház, ötven filmszínház és több tucat koncertterem, ahová időnként ingyenjegyeket kaptunk és barátainktól meghívásokat. Ekkor szerettem meg a klasszikus zenét. Először Beethoven muzsikája vonzott, szimfóniáit, hegedűversenyét, zongoraműveit többször végighallgattam. Mozart zenéje kezdettől fogva vonzott. Schubert fülbemászó dallamait is nagyon megszerettem. Händel méltóságos zenéje már azért is tetszett, mert ő is Angliában telepedett le. Az angol állampolgárságot már oxfordi tanulmányaim alatt megszereztem az angol provinciális kívánságára. Végül is Johann S. Bach zenéje lett a kedvencem. Egy szerzetesnővér tanácsára vettem 99 pennyért egy furulyát, és a klasszikus zene legismertebb dallamait megtanultam lejátszani. Ekkor már igen szerettem a „vörös pap”, Vivaldi muzsikáját is, ugyancsak Albinoni, Corelli és más klasszikus olasz zeneszerzők zenéjét.

Tanártársaim közül F. Coplston gyakorolta rám talán a legnagyobb hatást. Kilenckötetes filozófiatörténeti munkája szinte egyedülálló az angol irodalomban. Hihetetlen jó emlékezőtehetsége volt; szobájában sok könyvet tartott, de amit egyszer elolvasott, megmaradt emlékezetében. Ugyanakkor nagyon érthetően és világosan tudta összefoglalni nehezen érthető filozófusok elméleteit is. Ha volt egy félórása, leült asztalához, és kézírással körmölte legújabb könyvének szövegét. Rendkívül udvarias, kedves, kellemes ember volt, jellegzetes száraz humorral. Különösen akkor lett kedélyes és beszédes, miután torkát egy pohár whiskyvel megnedvesítette. 1970–75 között kollégiumunk elnöke is volt. Azután nyugdíjba ment, de még sokfelé hívták előadásokat tartani. Különösen Honoluluba szeretett járni tanítani. Már túl volt a hetvenedik évén mikor megtanult oroszul, hogy az orosz gondolkodókat eredetiben olvashassa. Több díszdoktorátust kapott, de legjobban becsülte, hogy a Brit Akadémia tagjává választották. Több mint nyolcvanéves korában halt meg, miután megírta emlékiratait a tőle szokásos száraz humorral.

Egy magyar tanárkollégám is volt: Vass Gyuri, aki szisztematikus teológiát tanított. Kevesen tudták róla, hogy irodalmilag igen művelt ember volt, sőt verseket is írt. T. S. Eliot, a Nobel-díjas angol költő *Four Quartet*jét olyan jól lefordította magyarra, hogy e fordításnál még jobbat nem olvastam, bár Vass István és más műfordítók is próbálkoztak e költemény-négyes magyarra fordításával. Vass Gyurival magyar lelkipásztori munkát is végeztünk. Őt miseközpontba, Birmingham, Bristol, Leicester, Derby és Reading városokba jártunk misézni és magyarokat látogatni. Sok szép és hosszantartó barátsággra találtunk. Ezeket az idegenbe szakadt hazánkfiait, úgy hiszem, valóban önzetlenül segítettük. Természetesen ez a 250 magyar család, akiket minden évben meglátogattunk, szintén segített minket, hogy ne járjunk a „fellegekben”, hanem megismerjük az emberi élet valóságát, annak minden terhével,

tragédiájával együtt. Vass Gyuri 1974 őszén Innsbruckban kapott professzori állást, így azután a magyarokat egyedül pasztoráltam. Az Ostpriesterhilfe a magyar pasztoráció rendelkezésére bocsátott egy bogárhátú VW-t, mellyel évente körülbelül harmincezer kilométert utaztunk.

Anglia igazán szép ország. Rendkívül változatos, hosszabb tengerparttal, mint India. A sok eső miatt sok a fa, zöld a vegetáció, változatos a táj, gyönyörű kis falvak vannak, rendezett, tiszta utakkal, hívogató vendéglőkkel. Ha Angliában nem lenne annyira kiszámíthatatlan és nedves a klíma, igazán nem kellene az embereknek külföldre utazni vakációra.

Angliában az egyetemen nem kellett szükségszerűen doktorátust szerezni ahhoz, hogy valaki taníthasson. Sőt az igazán tehetséges professzorok azzal büszkélkedtek, hogy nekik nincs szükségük a doktorátusra, mint amerikai és német kollegáiknak; publikációik eléggé bizonyítják képességeiket; én magam mégis azt mondtam, hogy „biztos, ami biztos”, meg akarom szerezni az oxfordi fokozatom (B.Sc. & M.Sc) mellé a doktorátust. Előjáróim ezt nagylelkűen megengedték. Így a Bedford College-ban elkezdtem újabb tanulmányaimat. A nem klasszikus logikai rendszerek, mint például Heyting intuicionista logikája, illetve Johansson minimális logikája érdekelt, valamint ennek viszonya a klasszikus logikához. Ezen rendszerek, legalábbis első látszatra csak „tagadást” tartalmazó axiómáknál különböztek, így a doktori disszertációm témájául a következő címet választottam: *On the notion a negation in non-classical propositional logics*. Ehhez a munkához sok matematikai felkészülés is kellett, de egy év után már értem el új eredményeket, melyek igen használhatók voltak gyakorlatilag is. Két év alatt azonban nem sikerült tető alá hoznom a doktorátust, így azt a tanítás mellett tovább folytattam, és csak később fejeztem be.

Angliában a már fent említett kezdeti nehézségek után igen jól éreztem magam, és úgy gondoltam, hogy majd mint a londoni egyetem tanára megyek nyugdíjba. Így elég váratlanul ért magyar provinciálisom, P. Hegyi János kérdése, elvállalnám-e a Kanadában tervezett magyar noviciátus vezetését, mint novíciusmester. Rövid gondolkodás és imában való megfontolás után úgy döntöttem, hogy igen.

Novíciusmesterként Kanadában (1978-1990)

1978. szeptember 19-én érkeztem Torontóba Nagy Ernő novíciusjelölttel. A másik novíciusjelölt P. Kozma György nem jöhetett velünk, mert Innsbruckban doktorátusát fejezte be. Később csatlakozott hozzánk.

Először a torontói magyar plébánián laktunk a Spadina és a Dundas sarkán, mert a noviciátus otthona a 94 Lyndhurst Avenue-n még nem volt kész. Naponta jártunk ide dolgozni, hogy felújítsuk a házat. A legtöbb helyiségben nemcsak a tapétát kellett kicserélni, hanem a vakolatot is. Én is részt vettem a fizikai munkában, mert úgy éreztem, nem kívánhatom meg a novíciusaimtól azt, amit én nem vagyok hajlandó megtenni. 1978. október 5-én már annyira haladtunk a ház javításában, hogy odaköltöztünk, és hivatalosan is megkezdtük a noviciátust e napon. Először csak négyen laktunk ebben a családi házban: én mint novíciusmester és helyi előljáró, Póta László testvér mint minister és a fent említett két novícius.

A napot közös reggeli imával kezdtük, majd szentmisét tartottunk a kápolnában. Mise után reggeliztünk, majd egyórás elmélkedés következett, utána tanulmányi idő. Ebéd előtt 3/4 12-kor volt lelkiismeret-vizsgálat, 12 órakor lunch (kis ebéd), közös mosogatás, pihenés, majd *opera manualia*, mely először főleg a ház javítása, takarítása volt, később kerti munka vagy bármi más szükséges fizikai munka. Délután öt órakor konferenciát tartottunk, mely először a Szent Ignác-i lelkiséget, imamódokat, majd később az Alkotmányunkat és a rendtörténetet ismertette. Este hat órakor vacsoráztunk, majd közösen mosogattunk. Vacsora

után ún. rekreáció volt egy órán át, amikor is beszélgettünk, pingpongoztunk vagy más társasjátékot játszottunk. Ezután mindenki visszavonult a szobájába olvasni, dolgozni. Este tíz órakor megnéztük tévében a híreket, majd elméledési pontok és examen következett. Lámpaoltás este tizenegy órakor volt. A lelki beszámoló a novíciusmesterrel először két hetente, majd havonta volt. Szentgyónást lehetett a lelki beszámoló után azonnal végezni, vagy más alkalmas időben. Szombatonként kitaraktunk a házat, utána kirándultunk vagy futballoztunk. Igazán vidáman éltünk.

1978 decemberében Sóti János, aki Bácskában született, kezdte meg noviciátusát. 1979 januárjában pedig Fülöp József. Ma mindketten plébánosok: János Bánátban, Józsi Kanadában.

Elöljáróink a noviciátus helyéül Torontót választották, mert Torontóban és annak környékén sok magyar bevándorló volt, akik, reméltük, támogatják ezt az intézményt. Ez valóban így is volt. A kezdeti időszak után jötevőink adományaiból működtetni tudtuk a noviciátust. A noviciátus vezetése mellett többször hívtak lelkigyakorlatot adni Kanadában és azon kívül is.

1982-ben a Kanadában élő magyar jezsuiták elöljárója lettem, 1986-ban pedig a külföldön élő magyar jezsuiták elöljárója provinciális hatáskörrel. Ebben az időben jött hozzám egy idősebb atya és mondotta: „Tudod, Rómában igen bölcsék ám. Ha egy nagyobb elöljárót kineveznek, vigyáznak, hogy az illető ne legyen makk egészséges, mert akkor nem érti meg a gyengélkedőket és beteget. Ügyelnek arra is, hogy ne legyen nagyon okos, mert akkor nem érti meg a kevésbé okosakat, és *ne legyen nagyon szent* sem, mert akkor nem érti meg a kevésbé szenteket.” Ez az atya akkor még nem tudta, hogy már ki vagyok nevezve nagyobb elöljárónak.

A külföldön élő magyar jezsuiták elöljárója (1986–1990)

A novíciusmesteri feladatot nem volt könnyű egyeztetni új megbízatással. A novíciusmesternek ugyanis a noviciátusban kell tartózkodnia, a provinciálisnak pedig vizitálni kell a provincia tagjait. A külföldi tagozatnak (Sectio 2) akkor több mint száz tagja volt, és több mint húsz országban szétszórva éltek. Ha nem minden évben is, de legalább minden két-három esztendőben meg kellett őket látogatnom. Több ilyen út maradt számomra emlékezetes. Egyik télen egy körutat tettem a déli féltekén. Gépem Torontóból Chicagón keresztül indult San Franciscóba. Ott kellett az Ausztráliába induló gépre átszállnom. De Chicagóban hóvihár volt, és technikai okokból egy kis géppel mehettünk csak. A gép nem tudott leszállás nélkül San Franciscóig repülni, így Salt Lake Cityben üzemanyagért leszállt. Azonban olyan hideg volt, hogy szárnyain a pára megjegesedett, ezért meg kellett várni, amíg kémiai vegyszerekkel leolvasztják a jeget a gép testéről. San Franciscóban szerencsére még elértük a csatlakozást. Nagyon csúnya, szeles idő volt, így a gép az erős ellenszélben csak lassan haladt előre. Hawaiiiba éjfél után értünk. Mindenkit kiszállítottak, mert a gépet takarították és üzemanyaggal látták el. Nekem erős fejfájásom keletkezett valószínűleg a sok frontátvonulás hatására. Szerencsére később sikerült a gépen egy vagy két órát aludnom, s mire felébredtem, gyönyörű felhők felett repültünk a felkelő nap sugarában. Gyorsan felkeltem, a mosdóban megborotválkoztam, megmosakodtam, majd a breviáriumot imádkoztam. Nemsokára az időzóna napi határán „egy napot” ugorhattunk a kalendáriumban. A késő délelőtti órákban ért a gép Sydney-be, mely a világ egyik legszebb nagyvárosa. (A többi ezért a címért vetekedő nagyváros: Rio de Janeiro, Hongkong, Vancouver és San Francisco. Természetesen sokféle szempontból lehet egy város szépségét megítélni. Ha fekvése szempontjából nézzük, akkor valószínű, hogy Vancouver viszi el a pálmát. Utazásaim folyamán a fenti városok mindegyikébe eljutottam.) Sydney-ben át kellett szállnom egy másik gépre, mely Melbourne-be ment. Úgy emlékszem, egy órán belül

odaértünk. A repülőtéren várt már engem Varga Zoltán atya, aki akkor már több mint harminc éve dolgozott ott mint a magyar kormány lelkésze. Szép autója volt, de feltűnt, hogy a kormánykerék az autó jobb oldalán van, mert Ausztráliában is, éppúgy mint Angliában az út bal oldalán hajtanak, és ilyen kormány elhelyezéssel könnyebb a vezetőnek előzni. Nagy hőség volt, közel harminc fok. Azonnal elvitt a jezsuiták egyik házába, ahol ő is lakott, pár órát pihentem, majd a magyar házba mentünk, és a szokásos bemutatkozások után asztalitenisz játékba fogtunk.

Körülbelül egy hétig voltam Ausztráliában és sok mindent láttam. Onnan Dél-Amerikába kellett volna mennem. De mivel a menettérti jegyek akkor olcsóbbak voltak, mint a csak egyirányúak, és én a legolcsóbban akartam utazni, vissza kellett ténnem Los Angelesbe, majd onnan másnap ment a gép Buenos Airesbe. A gép délben indult, és csak egyszer állt meg Mexico Cityben, mely a világ legnépesebb városa, körülbelül húszmillió lakossal. Már a levegőben érezhető volt a hatalmas szmog, melybe a város burkolódzott, de így is látható volt a rengeteg autó a széles utakon és az épületek roppant tömege. A gép este öt óra felé indult tovább és reggel hat óra tájban ért Buenos Airesbe. (Ennél hosszabb utat leszállás nélkül csak egyszer tettem, mikor P. Ladányit látogatva Hongkongból Vancouverbe repültem.) Ott P. Pesti József várt a repülőtéren. Azonnal lehetett érezni, hogy az ország nem áll jól gazdaságilag: az autók nagy része régi, sőt ócska volt, soknak nem működött a hangtompítója, sűrű kipufogó gázt eregettek. A provinciális kúrián kaptam szobát, de annyira zajos volt (utcára nézett), hogy alig tudtam aludni. P. socius egyszer körbevitt a városban, és megmutatta azt az épületet, ahol P. Jálics be volt zárva, és ahol nagyon megkínózták, mert tévesen úgy vélték, hogy a felkelőkkel együtt dolgozik.

Argentínából Dél-Brazíliába mentem, hogy P. Hausert meglátogassam. Brazília nagy hatást tett rám. Van benne valami lenyűgöző. Szinte érezni lehet ott a lüktető életet. A százhatvan milliós népességű ország lakosságának nagy része huszonöt évesnél fiatalabb. Egyszer délben bementünk egy étterembe, mely közel akkora volt mint a Budapesti Sportszarnok. Szépen felöltözött pincérek tucatjai szaladgáltak kardra fűzött, nyárson sült marhahúsokkal, és annyiszor és annyit vágtak le belőlük, amennyit a vendég kért. Hatalmas svéd-asztalok voltak köretekkel és salátákkal megrakva. Élő zenekar szolgáltatott zenét, igazi pezsgő dél-amerikai dallamokat játszottak. Minden tiszta volt, és az ár a kanadai árakhoz viszonyítva rendkívül olcsó. Természetesen láttam nyomortanyákat is, ahol az emberek a szemétből kiszedett papírt mossák, mert ezt a papírt a lapnyomdák visszavásárolják. A város előkelő negyedében olyan házak vannak, melyek palotáknak számíthatnának. A szegénység és gazdagság, az erény és a bűn, az emberi siker és sikertelenség egymás mellett látható ebben a tüneményes és ugyanakkor lehangoló világban. A járművek több mint háromnegyed részét ipari alkohollal hajtják, melyet egy bizonyos növényből nyernek. A benzinkutaknál nagyrészt ennek az árusítása történik, és alkoholszag terjeng a benzinkutak körül. Brazíliában minden nagyméretű. Az egyetem, ahol P. Hauser tanított (és akit mint provinciális látogattam) hatalmas, modern épületeivel több mint százezer egyetemi hallgatót fogad be. Egyedül a laposférgék aprók (P. Hauser a laposférgék szakértője), de ezek osztódással szaporodnak, és így tömegük állandóan nő, sőt felvetik a filozófiai kérdést, hogy így örök életűek-e, vagy pedig az osztódáskor a „szülőféreg” kimúlik, és új egyedek keletkeznek.

P. Hauser Dódika igazi karakter. Egy hatalmas repülőgép roncsának részét őrzi szobájában. A repülőgépet neki sikerült tönkretennie. Mint a repülősök lelkésze századosi rangot kapott, és ő is megtanult repülőt vezetni. Egy alkalommal nem a repülőtérré, hanem a mellette lévő szántóföldre szállt le, a gép felfordult és összetört. Dódika azóta is nagyon büszke tetteire, mert mint mondotta, Brazília takarékoskodásból elavult és kimustrált gépeket vett Kanadától, ideje tehát, hogy mielőbb kiálljanak a forgalomból.

Dél-Brazíliában erős a német befolyás, mert sok német ajkú telepedett le ott. A délbrazil jezsuiták kétharmada beszél németül.

Dél-Braziliából São Paulo és New York érintésével tértem vissza Kanadába.

* * *

Másik emlékezetes utazásom Japánba, Tajvanba, a Fülöp-szigetekre és Hongkongba vitt. A távol-keleti kultúráknak megvan a maguk varázsa és visszas oldala. Japánban megcsodáltam a földalattin és vonaton utazók fegyelmezettségét és jólöltözöttségét, a vonatok pontosságát, a pályaudvarok és repülőterek szervezettségét, az emberek udvariasságát. A nyelv igen nehéz, de állítólag a magyarok valamivel gyorsabban tanulják, mert van valami hasonlóság a két nyelv között. A kínai nyelv még nehezebb, és sok a különféle nyelvjárás. Ez Tajvanban különösen is megmutatkozik. Az ott élő idős atyák közül az egyik, akit éppen úgy, mint minden magyar jezsuitát, a Kínában lévő tamingi jezsuita misszióból üztek el, elárulta nekem, hogy a kínai nyelv annyira nehéz, hogy külföldiek csak egy bizonyos szinten tudják beszélni, és kiejtésükből azonnal megállapítják a bennszülött kínaiak, hogy külföldiek. Írásuk, mely tulajdonképpen a képírásnak egy fajtája, pedig annyira nehéz, hogy a kínaiak nagy többsége is csak igen hiányosan ismeri. A másik érdekes dolog, amit ugyanez az atya mondott, hogy a magyar jezsuitáknak Tamingban, ahol szigorú szerzetesi közösségben kellett élniük, igen nehezen bírták a közösségi életet. Többen idegösszeroppanást kaptak, egyesek pedig megbolondultak. Amikor Tajvanban szétszórták őket, akkor közülük szinte mindenki nagyot alkotott: P. Ladányi világhírű Kína-szakértő lett, P. Jaschkó István hátramaradott gyermekeknek olyan gondozó intézetet létesített, mely elérte, sőt talán meg is haladta a hasonló nyugat-európai és amerikai intézmények színvonalát. P. Vajda folytatta P. Zsámár munkáját: magyar–kínai szótárt készített, F. Bencze műbútorasztalos műhelyében nemcsak vallásos szobrok ezreit, a tajvani katolikus templomok fából készült oltárait, padjait és faberendezéseit készítette el, hanem kinevelt egy asztalosmesteri gárdát, melynek nagy része katolikus lett. P. Maron a tajvani ifjúsággal foglalkozott nagy sikerrel, Gömöri Pál testvér meghonosította Tajvanban a kecskeméti barackot és különféle más magyar gyümölcsfákat. Beszéli róla, hogy még Kínában sebészektol megtanulta a golyva-operáció csínját-bínját, és amikor nem volt orvos, kecskeméti bicskájával operálta a golyvákat. Orvosság hiányában pedig sokszor gyógyított „tej-injekcióval”. Ez abból állt, hogy a betegnek forralt tehén- vagy kecsketejet injekciózott az izmába, mely nagyon erős lázat okozott. A magas lázzal azután a szervezet sok betegséget kidobott magából. Vigyázni kellett, hogy a betegnek jó legyen a szíve, mert a magas láz káros különben a szív működésre. P. Rab a lelkigyakorlatok adásában tűnt ki; F. Császár, a szentéletű jezsuita testvér pedig a szegényeknek adta és küldte az orvosságokat nemcsak Tajvanba, hanem Afrikába és más országokba is.

Tajvanból a Fülöp-szigetekre repültem. Az út csak jó egy órát tartott. Közben láttam, hogy egyeseknek kis kártyákat osztogat a légikisasszony azzal, hogy töltsék ki. Megkérdeztem, hogy nekem mint kanadai állampolgárnak is meg kell-e tennem. Ő rendkívül udvariassan azt mondta, hogy nem. Ám amikor a repülőtérrre megérkeztünk, az útlelvizsgáltnál tőlem is kérték a kis lapot. Elmondtam, mi történt. Sajnálkoztak, de azt mondták, hogy ez állami rendelkezés, és enélkül nem mehetnek keresztül az útlelvizsgálaton. Kértem egy kártyát, de éppen kifogyott. Elküldtek egy irodába, de ott nem volt senki, mikor mégis megjelent valaki, azt mondta, hogy sajnos neki sincs, és egy másik helyre küldött. Először ott sem kaptam semmit, de azután végre mégis előkerült egy megfelelő formula, és így körülbelül egy óras késéssel jutottam ki a repülőtérr csarnokába, ahol P. Papilla már várt. Éppen el akart menni, mert azt hitte, hogy már nem jövök. Mondtam neki, hogy a légikisasszony udvariassága, aki nem akart nekem ellentmondani, okozta a kellemetlenséget. Különb is észrevettem, hogy Keleten más az „igazság” fogalma, mint nálunk vagy Nyugaton. Ott inkább a szubjektív „harmónia” a legfontosabb elem, nem az

objektív igazság. Keleten az emberek inkább azt mondják, amit a társalgó fél hallani szeretne. A légikisasszony is úgy érezte, hogy én azt szeretném hallani, hogy kanadai útlevéllel rendelkezőknek nem kell olyan kártyát kitölteni. Ezért nekem adott igazat. Az már más kérdés, hogy ezzel kellemetlenséget okozott.

A Fülöp-szigetek csodálatosan szép országa, több ezer szigeten fekszik. Manilának is gyönyörű tengeri öble van. Ugyanakkor nagy a szegénység, sőt a nyomor, egy kis réteg pedig igen gazdag. A gazdag rétegben sok a kínai, akik ügyes üzletemberek, „kelet zsidóságának” is nevezik őket. Ott hallottam a következő tréfás mondást: „Egy örmény felér három zsidó üzletemberrel, egy kínai felér három örménnyel”.

P. Papilla egy jezsuita iskolában volt lelkivezető és nyugdíjas tanár. Már több mint nyolcvan éves volt, rendkívül barátságosan fogadott, és készségesen állt rendelkezésemre városnézésben és minden másban. Elvitt a noviciátusba, ahol igen sok novícius volt. Csodálkozva hallottam, hogy az évenkénti körülbelül kétszáz jelentkezőből legfeljebb ötvenet vesznek fel, és prenoviciátus is van, mert a novíciusok egy része nem eléggé képzett. A Fülöp-szigeteken él még egy másik jezsuita, P. Kráhl, aki Cebu szigetén dolgozik. Repülővel körülbelül egy óráig tart az utazás. De órákkal előbb ki kellett menni a repülőtérre, nagy a tömeg, a tolongás; a gép is teljesen tele volt, késve indult és így késve érkezett. De P. Kráhl türelmesen várt egy autóval és sofőrjével, mert ő már betegsége miatt nem tudott autót vezetni. Cebuban láthatóan még nagyobb a szegénység, mint Manilában. P. Kráhl hősiiesen segíti őket orvossággal és más adományokkal. Elvitt egy nyomortelepre, ahol együtt miséztünk. Mondotta, hogy ide turisták nem merik betenni lábukat, de őt és vendégeit nem bántják.

A misézéshez használt víz valószínűleg fertőzött volt, mert olyan hasmenést kaptam tőle, melyet leírni lehetetlen. Másnap utaztam Hongkongba, és ez volt talán a legkellemetlenebb repülőútam. A részleteket az olvasó képzeletére bízom.

Jezsuita társaim közül többen említették nekem, milyen szerencsés vagyok, hogy oly sokat utazhatom. Természetes, hogy az utazásnak vannak igen értékes és örömteli élményei: például mikor egy afrikai diplomata felesége a brüsszeli repülőtéren megkérdezte, hogy római katolikus pap vagyok-e, és utána szép gyónást végzett. Vagy amikor valaki elmondta élettörténetét olyan bizalommal, mintha nemcsak először, hanem utoljára látta az életben. Gyerekekkel és csomagokkal küszködő édesanyáknak általában mindig felajánlottam a segítségemet, akik azt legtöbbször el is fogadták. A mai kor sok szempontból annyira személytelen, hogy az ilyen utazáskor már a fizikai közelség is érezteti, hogy egy nagy emberi családnak vagyunk a tagjai. Az utazás időt ad a több imára, elmélkedésre és olykor a munkára is. Természetesen az utazás egyben fárasztó is, a „jet lay”-eket mindjobban megéreztem és érdekes módon, utazás után sokszor nem is az első, hanem a második nap, illetve éjjel volt a legkellemetlenebb. Utazás közben szinte sohasem tudtam aludni. Még a noviciátusban hallottam a tréfát, hogy egy jó jezsuitának „teve-térdének” kell lenni, hogy sokat tudjon térdelni, „öszvér-hátának”, hogy a terheket kitartóan tudja cipelni, „disznó-gyomrának”, hogy bármilyen ételt meg tudjon enni, és végül „pléh-pofájának”, hogy a sértéseket könnyen el tudja viselni. Ez a tréfa tapasztalatom szerint nem alaptalan.

Visszatérés Magyarországra tartományfőnöki küldetésben (1990–1996)

Őszintén szólva Magyarországra visszatérni semmi kedvem nem volt. Kanadában jól éreztem magam, és sok lehetőség nyílt lelkipásztorkodásra is, hiszen 1990-ben még mindig öt plébániát (Toronto, Montreal, Hamilton, Courtland & Vancouver) gondoztunk. Abban is nagyon reménykedtem, hogy P. Hegyi János lesz P. Morlin utóda, mert tudtam, hogy provinciánk tagjainak bizalmát élvezzi. De amikor P. Generálistól megérkezett a megbízatás, hogy még 1990 őszén át kell vennem az egyesített magyar provincia (a magyarországi és

külföldi tagozat) vezetését, nem sokat teketóriáztam, hanem megkezdtem az előkészületeket: elvégeztem a nyolcnapos évi lelki gyakorlatomat, beadtam a kérvényt a magyar útlevelekre és elbúcsúztam Kanadában élő jezsuita társaimtól és világi barátaimtól. A csomagolás nem okozott gondot, mert elhatároztam, hogy mindössze két utazótáskával és egy kézitáskával utazom. Ebbe kellett, hogy beleférjen minden ruhám, könyvem, jegyzeteim, személyes holmim. Nagy örömmel, még maradt is hely a táskáimban.

Münchenben pár napra megálltam, hogy P. Hegyi Jánossal beszélgetést folytassak, majd 1990 szeptemberében Budapestre érkeztem, és a Radvány utcai házban kaptam szobát. Itt egy hónapot töltöttem tájékozódással, mert 1990. október 18-án, a kanadai vértanúk ünnepén kezdtem meg provinciális munkámat. Két nagy problémával találtam magamat szemben. Egyrészt provinciánk tagjai előregedtek, és ez magával hozta az öregedéssel járó betegségeket, bajokat, de főleg az erő hiányát; másrészt provinciánk még meglehetősen szét volt szórva. Sokan egymástól külön, egyedül éltek, külön lakásban. Házaink nem voltak olyan nagy számban, hogy mindenki szerzetesházban lakhatott volna. Mária utcai központunk felújítás alatt állt P. Kelényi felügyelete alatt, de ne feledjük, hogy a régi jezsuita központi ház csak egy kis részét kaptuk vissza. E két fő probléma megoldása érdekében vissza kellett hívni a külföldön élő, még munkabíró magyar jezsuitákat, és rendházakat kellett létesíteni. Az előbbi törekvésem sikeresnek mondható, mivel a fordulat évétől (1989) a mai napig huszonöt jezsuita tért haza, és provinciánk munkájának jelentős részét szép eredménnyel végzik. Nincs szándékomban felsorolni a hazatért jezsuiták nevét, csak egyiküket-másikat említek: P. Sajgó Szabolcs, aki jelenleg a Dobogókői Manréza kulturális és lelki központunkat vezeti, P. Nemeshegyi Péter a Faludi Akadémia igazgatója, fáradhatatlan előadó, lelkivezető és író; P. Szabó Ferenc, a *Távlatok* főszerkesztője, termékeny író, P. Ádám János socius [1996 óta ő a provinciális], a Juniorátus vezetője; P. Eördögh András a Sodrás utcai házak felújítója és részben építője; P. Weissmahr Béla novíciusmester (1994-ig) és főiskolai tanár a Szegedi Hittudományi Főiskolán; P. Somfai Béla morális teológiai professzor, P. Horváth Tibor a miskolci Fényi Gyula jezsuita gimnázium igazgatója, P. Róna Gábor, kalocsai templomunk igazgatója, P. Csókay Károly a miskolci gimnáziumhoz tartozó Isteni Ige templom plébánosa. Nem utolsósorban említést kell tennünk a két külföldről visszatért segítőtestvérünkről, F. Póta Lászlóról és F. Mécs Lászlóról, akik rengeteget dolgoztak és dolgoznak provinciánkban.

A külföldiek hazatérésével természetesen kialakult egy bizonyos feszültség a külföldről hazatértek és az itthonmaradottak között. A külföldiek túl magabiztosaknak és a szekuláris szellemtől befolyásoltaknak tűntek fel az itthonmaradottaknak, az utóbbiak pedig túl konzervatívoknak, klerikálisnak, az Egyház újabb, a II. vatikáni zsinat óta történt fejlődését nem befogadóknak tűntek az előbbieknél. Magam részéről ezeket a feszültségeket megpróbáltam áthidalni, az ellentétben álló feleket kibékíteni. Úgy érzem, hogy Isten kegyelmével ez nagyrészt sikerült is.

A második említett problémát, szerzetesházak létesítésével próbáltam megoldani. Ebből a szempontból legértékesebb házunk a Sodrás utcában lévő Faludi Ház és a hozzá kapcsolódó Szent Imre Ház. Igen nagy értéket képvisel a dobogókői Manréza is, mely most már deficitmentesen működik, ha a beruházásokat nem számítjuk a kiadások közé. Szegeden felújítottuk a Szent József templomhoz kapcsolódó lelkészlakást, melyet Bús Páter Háznak neveztünk el. Miskolcon most épül egy kis rendházunk, mely a gimnáziumot szolgáló hatvan személyes kollégiumhoz kapcsolódik.

Visszaigényelt ingatlanainkkal rengeteg adminisztrációs és részben jogi nehézségek adódtak. Eddig pusztán a dobogókői Manrézát sikerült csereingatlanként megkapnunk, valamint a szegedi lelkészlakást. Továbbra is nagy probléma az előregedés. Provinciálisságom alatt összesen harmincnyolc magyar jezsuita hunyt el. Közülük négyen már a Távols-Keleten lévő provinciákhoz tartoztak.

Isten legnagyobb áldásának tartom, hogy küld hozzánk fiatalokat. Jelenleg tizenkét novíciusunk van, nyolc elsőéves, négy másodéves. A jövő tanévre esélyeink szintén jók: már több mint egy tucat kandidátus jelentkezett. Így lehet, hogy szeptemberre már húsz novíciusunk lesz.

Apostoli munkáinknál kialakult a fontossági sorrend. Legfontosabbnak a *lelki megújulás* tartjuk, melyet lelkigyakorlatok, triduumok, lelki napok és más lelki mozgalmak vezetésével próbálunk elérni. Második helyen áll a *tömegkommunikációs eszközök általi apostolság* (sajtó, rádió, televízió etc.), mellyel reméljük, hogy megszólíthatjuk az Istentől és Egyháztól elidegenedetteket is. Ehhez az apostolkodáshoz kapcsolódik a Faludi Akadémia munkája, mely a hazai értelmiséget igyekszik magához vonzani, illetve a keresztény értelmiség kinevelését tűzte ki célul. Harmadik helyen áll a *tanítás, nevelés* középiskolai és főiskolai szinten. Talán ide sorolhatjuk a *tudományos* munkát, melyet főleg a külföldön dolgozó magyar rendtársak végeznek. Negyedik helyen áll a hagyományos *lelkipásztorkodás*, amelyben elsősorban az ifjúsággal szeretnénk foglalkozni.

Mindezekben a munkákban csak akkor lesz Isten áldása, ha lesz egy „kegyelmi háttér”, azaz ha sokan imádkoznak apostolkodásunk lelki sikeréért, szenvedésüket, betegségüket és minden áldozatukat erre a célra ajánlva.

Utószó

Vallomás Isten nagyságáról és szeretetéről

Amit eddig írtam, életem inkább külső keretét mutatja. Joggal mondhatja valaki, hogy a legfontosabb kimaradt: *Istennel való benső szeretetkapcsolatom és ennek fejlődése*.

Ezt próbálom most röviden pótolni. Mivel a hiteles keresztény szeretetkapcsolatnak mindig van emberi vetülete, szólok azokról a személyes emberi szeretetkapcsolatokról is, melyek által Isten szeretete hozzám eljutott.

Családi háttér: Isten egyik legnagyobb áldásának tartom, hogy sokgyermekes, egészséges, szerető családba születtem. Négyen voltunk testvérek. Én voltam a harmadik fiú. Utánam, nyolc éves szünet után megszületett a húgom is. Apám katonatiszt volt. A pécsi Zrínyi Miklós hadapródiskolában tanított matematikát. Vallásosnak nem volt mondható, de időnként elment a templomba. A század elején uralkodó pozitívizmus, és ennek hatására bizonyos agnoszticizmus erősen befolyásolta. Emlékszem egy családi vitára, mely Isten létéről vagy valamilyen tulajdonságáról szólt. Amikor a vita hevessé kezdett válni, apám mind szótlanabb lett, majd bejelentette: „Beszéljünk már olyasvalamiről, amiről tudunk értelmesen szólni, például mi lesz holnap az ebéd?” Ugyanakkor édesapám magas erkölcsi érzékkel rendelkezett. Minden igazságtalanság, embertelenség felháborította. Éppen ezért náciellenes és kommunistaellenes volt. Sokat olvasott, rengeteg könyvet vett, sok folyóiratot és újságot járatott. Ő maga is közzétett egy verseskötetet, mely a kommunizmus idején a tiltott könyvek listájára került. Ezenkívül jól festett, majd később sokat fényképezett. A filmeket maga hívta elő, sőt az előhívót is ő készítette, maga másolta és nagyította a fényképeket, s erre minket is megtanított. Naplót írt, és már hét éves korunktól velünk is íratott naplót. Ugyanettől a kortól kezdve megtanított minket sakkozni. Sokat mentünk kirándulni, sétálni. A család számára fontosabb volt állásnál, minden másnál. Ha rosszak voltunk, megbüntetett, de a büntetések is legtöbbször a mi javunkat szolgálták, például „tessék megtanulni tíz német szót”. Állítólag én kiskoromban nagyon élénk, mozgékony és csintalan gyermek voltam. Mindenhova felmásztam, leestem (öt éves koromig a térdem állandóan sebes volt, mert még mielőtt begyógyulhatott volna, újból estem), a játékokat szétszedtem. Emlékszem, egyszer apám így korholta: „Fiam a te mottód ez lehetne: »rontani, bontani, törni-zúzni«”.

Apám szeretett otthon a családban lenni és a kertben dolgozni. A gyümölcsfákat és a szőlőt ő maga rendezte, ültette, metszette és gondozta. A kerti munkába mi is besegítettünk. Sőt később mindhárom fiú, 3 külön részt kaptunk a kertből, melyeken mi gazdálkodhattunk, veteményeztünk, a termékeket vagy a családnak, vagy boltokban eladhattuk, és a pénz miénk lehetett. Amikor húgom megszületett, őrá is sokat kellett vigyázni, játszani vele.

Ha édesapánk gondoskodott értelmi nevelésünkről, *édesanyánk* a még fontosabb érzelmi biztonságot adta meg: *nagyon szeretett mindnyájunkat*. Ez különösen kitűnt akkor, amikor betegek voltunk. Sokszor ült az ágyunk mellett, virrasztott és mindent megtett, hogy meggyógyuljunk. Igen buzgó, külsőségekben is vallásos asszony volt. Gondoskodott vallásos nevelésünkről. Emlékszem, egyik adventben minden nap velünk jött a Rorate misére. Az ő áldozatos szeretete egészen különös módon nyilvánult meg a háború után, amikor apánk négy és fél évre orosz hadifogságba került. Csak azért, hogy ne nélkülözzünk, kosztos diákokat fogadott, és az egész család abból az élelemből élt, amelyet a kosztos diákok szülei hoztak. Édesanyám szeretett zongorázni, és jól énekelt. A zene szeretetét már kiskoromban tőle tanultam.

Ha nem kifejezetten és tudatosan is, édesanyám szeretete olyan befolyást gyakorolt rám, mely elősegítette papi és szerzetesi hivatásomat. Az ő áldozatos szeretete megmutatta, hogy érdemes teljes elkötelezettséget vállalni a jó Isten felé. Számomra nem volt nehéz elfogadni egy olyan Istent, aki maga a Szeretet. De amikor elhatároztam, hogy jezsuita szerzetespap leszek, még édesanyámnak sem volt ezt könnyű elfogadni. Napokig sírt, és nem volt hajlandó aláírni az akkor még kötelező engedélyt, hogy bevonulhassak a noviciátusba. Apám akkor hadifogságban volt, de amikor 1949 őszén hazakerült, megpróbált rávenni, hogy hagyjam el a noviciátust.

Szüleimnek, különösen édesanyámnak köszönhetem, hogy már kora gyermekkoromtól élő kapcsolatom volt a jó Istennel. Esténként imádkoztam, és természetesen rendszeresen jártam misére. A jó Istennel már mint kisgyermek beszélgettem. Emlékszem, hatéves lehettem, amikor egyszer kaptam pár fillért cukorra. De én úgy határoztam, hogy azt a jó Istennek adom: becsúszttam a filléreket a szekrény alá és meg voltam győződve, hogy a jó Isten majd azokat onnan elviszi. Egy nap után nagy meglepetéssel vettem észre, hogy a pénz még mindig a szekrény alatt van. Már nem emlékszem, mit csináltam a pénzzel, de úgy hiszem, hogy mégis cukrot vettem rajta és megettem. Ha a jó Istennek nem kell a cukor, „akkor magára vessen”.

A Pius gimnáziumban bizonyára hatással voltak rám a jezsuita tanárok. Valahogy megérezttem, hogy ők értünk élnek: minket tanítanak, velünk kirándulnak, sokszor velünk játszanak. Mindent szívesen fogadtam. Sportolni különösen szerettem. Tizennégy éves koromban azután teljesen elkapott a diákszerelem. Senki se mondja, hogy ez nem komoly dolog! Megírtam életem első versét. Szerelmesvers volt. Nem volt irodalmi alkotás, de Márti számára és számomra rendkívüli jelentőséggel bírt. Órákig ácsorogtam és vártam rá, csak azért, hogy pár percig beszélgethessek vele. Együtt mentünk kerékpározni, fürdeni és szánkózni. Mindez persze tanulmányi eredményemre nem volt jó hatással: még egy elégséges is bekerült a bizonyítványomba: Egyik jezsuita tanárom ezt így konstatálta: „Fiam, mi van teveled? Úgy mész le a tanulmányi eredményedben, mint a tehén farka”. A diákszerelem nem tartott soká. Jött a háború a maga tragédiáival. De Mártira időnként még mindig gondolok, és imádkozom érte. Tragikus halála után édesanyja egy csomó fényképet küldött róla, mutatva, hogy az ő véleménye szerint is ez a kapcsolat jelentékeny volt.

Nagy lelki élmény volt számomra Budapest ostromának átvészélése. Apai nagyapám házában, Budán éltük át. A sok éhezés, az állandó életveszély engem egészen közel vitt a jó Istenhez!

A budapesti ostrom után visszatértünk pécsi otthonunkba, de családfő nélkül nehéz volt az élet. Instruálással és nyáron testi munkával (fakitermelés) részt vehettem a család anyagi

fenntartásában. Ez sokat segített, hogy ne hiábavalósággal töltssem időmet. Igen sajnálom a mai fiatalokat, akiknek nincs alkalmuk arra, hogy személyiségük a felelős munka és erőfeszítés során kifejlődjék. Sokszor belső elégedetlenségük vandalizmusba és agresszióba csap át, vagy pedig a kábítószerek rabjai lesznek.

Napi áldozó csak 1948-ban lettem, amikor már orvostanhallgató voltam. Ezt egy érdekes „Isten-élmény” előzte meg. Éjszaka álmomban nagy fényességet láttam, és benső hangot hallottam: „Én annyira szerettelek, hogy az Eucharisziában magamat adtam Neked, és Te arra sem méltatod ezt az adományt, hogy azt naponta elfogadd a szentáldozásban.” Ez az egyszerű élmény óriási hatással volt rám. Másnap délelőtt már áldoztam, és napi áldozó lettem. Ekkor már sokszor végeztem szentséglátogatást is. Ha egy templom előtt vitt az utam, sokszor betértem, és rövid szentséglátogatást végeztem.

A noviciátusban természetesen még inkább elmélyült az Oltáriszentség iránti tiszteletem. Az első háromnapos lelkigyakorlat, melyet P. Tomka tartott, nagy hatással volt rám, sok vigasszal. A harmincnapos lelkigyakorlatban viszont lelkileg sokat szenvedtem. Lelki aggályok gyötörtek semmiségekért, és úgy hittem, hogy elkárhozom. P. Kovács a novíciusmester ügyesen oszlatta el aggályaimat: kinevetett, de ezt olyan szeretettel és őszintén tette, hogy minden érvnél jobban meggyőzött, nincs miért aggódnom. Sokkal komolyabb volt a szintén alaptalan hiedelem, hogy a harminc napos lelkigyakorlat végére megbolondulok. Nagy fejfájások gyötörtek, valószínűleg autoszugesztiós beképzés miatt. Itt már P. Kovács sem tudott segíteni, sőt kilátásba helyezte, hogy hazaküld, mert a harmincnapos lelkigyakorlatot minden jezsuitának el kell végezni. Végül is ezen a problémán úgy vágtam keresztül magamat, hogy elfogadtam: megbolondulok, ha Isten is úgy akarja. Ez megtörte a makacs képzelődést, és túljutottam ezen a buktatón. Még most is hálás vagyok a jó Istennek, hogy ezt a tapasztalatot megengedte, és a bajon átsegített. Hálás vagyok azért, mert ez a kísértés nagyobb odaadást váltott ki bennem a szerzetesi hivatás iránt, és ettől kezdve komoly hivatáskrizisem a mai napig sem volt. Ugyanakkor nagyban elősegítette, hogy másokat jobban megértsek, ha hasonló problémával küszködnek.

Nagy lelki élmény volt számomra a szétszóratás. A nehéz körülmények között ugyanis szinte kényszerítve voltunk, hogy hivatásunkat komolyan vegyük. Ebben nagy segítségünkre volt az akkori előljárók gondoskodása rólunk, mely mind az anyagiakat, mind a lelkieket magába foglalta.

A külföldi kultúrsokkról már szoltam. Ez természetesen a lelkiséget is érintette, mely abban nyilvánult meg, hogy először erősen negatív benyomás érte az embert: itt nem veszik komolyan a lelki életet! Csak később döböntem rá, hogy mennyi pozitívumot kaptam lelkileg is, amikor külföldre kerültem. Új megvilágításba, szélesebb perspektívába kerültek a lelki kérdések is.

Pappá szentelésem nem önmagában, hanem állandó feladataimban és következményeiben sok kegyelem forrása volt. Az első papi munka, a lelkigyakorlatok első adása, melyet számtalan követett, sok örömmel volt forrása.

Igen sajnáltam, hogy szüleim nem lehettek jelen papszentelésem 1959-ben. De 1965-ben már Ausztriában találkozhattunk. Később pedig mint turista többször jártam Magyarországon, és tartottam családi misét először szüleim otthonában, majd később templomokban is.

Lelkileg sokat lendített rajtam, hogy 1978-ban kineveztek novíciusmesternek. A lelkigyakorlatokat, rendalkotmányunkat és rendtörténetünket így jobban megismertem, és személyes kapcsolatba kerültem sok amerikai és több kanadai novíciusmesterrel. Kanadában kedveltem meg az éjjeli egy órás elmélkedést a nagy lelkigyakorlatok alatt, valamint a szerzetesi szegénység, helyesebben egyszerű életstílus gyakorlati szeretetét. Ettől az időtől kezdve komolyan törekedtem személyi használatban lévő könyveimet, ruháimat tudatosan

csökkenteni. Így, amikor 1990-ben Magyarországra kerültem, a költözködés nem okozott gondot.

Egész szerzetesi életem alatt óriási lelki hasznot húztam abból a magatartásból, melyet Szent Ignác a *Lelkigyakorlatok* ban az *alázatosság harmadik fokának* nevez. Ennek lényege, hogy ha választanom kell két egymást kizáró lehetőség között, és Isten dicsősége egyenlőnek tűnik számomra, bármelyik lehetőséget választom, akkor is inkább választom a szegényebb, a több gyalázatot és megaláztatást nyújtó lehetőséget Krisztus iránti szeretetből, aki értünk vállalta a szegénységet, a gyalázatot és a keresztet. Ezt úgy próbáltam gyakorolni, hogyha valamilyen kellemetlenség, bántás és fájdalom ért, a kápolnába mentem és a jó Istennek hálát adtam. Az Ő Szeretetének fényében az én bajom legtöbbször jelentéktelenné vált.

Őszintén mondhatom, az Úr Jézus százszoros evangéliumi ígértétét egész életemben megtapasztalhattam. Még földi szempontból is százszorosán többet kaptam, mint amennyit elhagytam.

Végül meg szeretném köszönni a jó Istennek, hogy egész életem folyamán sok jó barátot adott, akik megosztották velem örömeiket és bajaikat, reményeiket és aggodalmaikat, akik sokszor megvendégeltek, akikkel sok vidám órát töltöttem együtt, akik imáikkal és áldozataikkal támogattak, és akik szívesen fogadták az én imáimat is.

Egyedül azt sajnálom, hogy olyan későn, csak tizenkilenc éves koromban lett mély lelki kapcsolatom a jó Istennel, aki maga a Szeretet, és azt is, hogy nem voltam türelmesebb, megértőbb, segítőkészebb, megbocsátóbb embertársaimmal. De ez sem veszi el lelki békémet, mert bízom Isten végtelen irgalmában és a Mennyei Atya végtelen Szeretetében.

Befejezésül ide kívánkozik egy részlet Szent Ágoston vallomásaiból, melyet magam fordítottam:

„Későn szerettelek meg, ó Szépség, mindig régi és mindig új!
Későn szerettelek meg;
És valójában te bennem voltál, és én kívüled, és így kerestelek;
És mint idéetlen futottam a szépség olyan formái után, melyeket Te teremtettél,
Te velem voltál, és én nem voltam Veled, mert azok a dolgok, amelyeknek egyetlen rendeltetésük az, hogy Benned legyenek, visszatartottak Tőled. Te hívtál; Te kiáltottál; és keresztültörted süketségemet.
Te fényt gyújtottál; Te ragyogtál; és elűzted vakságomat.
Te jó illat lettél; és belélegeztelek és sóhajtván vágytam Utánad.
Megízleltelek, és most éhezlek és szomjazlak.
Megérintettél; és lángol a szívem ölelésedtől.”

Hiányos lenne ez a beszámoló, ha nem említeném a Szűzanyát, akit egész életemben bensőleg és mélyen tiszteltem. Biztos vagyok abban, hogy közbenjáró szerepe által része van szerzetespapi hivatásomban. Az Ő segítségét, támogatását egész életemen keresztül éreztem. Továbbra is kérem, hogy imádkozzon értem most és halálom óráján. Ámen.

A. M. D. G.

Babos István: Mozaik külföldi provinciánk életéből

Vannak események az ember életében, amelyeknek a fontossága állandóan növekszik. Ennek egyszerű oka az esemény meghatározó ereje. Kezdetben talán nem is volt olyan jelentős az az esemény, de mivel irányt adott életünknek, ezért szinte a természetfölötti világ megnyilvánulásának tekintjük. Velem 1944 őszén történt ilyesmi.

A front átvonulása kiszorított bennünket a rendes kerékvágásból, az otthonunkból. „Ideiglenesen” – akkor minden ugyancsak ideiglenes volt – egy idős néni kis házában húzódtunk meg. Helyszűke miatt szüleink elhatározták, hogy átköltözünk a szomszéd községbe, ahol szüleink jó barátja, a plébános, már régebben felajánlotta, hogy szükség esetén befogad bennünket. Az összes földi ingóságunkat felraktuk a lovas kocsira, erre ült föl a család, a szüleink és kilenc csemetéjük a pár hetestől a tizenhét évesig. Gyí, Mirkó – szólította öcsém a kedvenc lovát – és nekivágtunk a sártengernek. Nem jutottunk messzire, de nem a sár állította meg. Egy orosz katona kifogta Mirkót, csak úgy a szőrén, mint valaha az ősei, felugrott rá és elvágtatott. A megmaradt ló igyekezett, de a nagy kátyúban, amelyet a zsiros és tapadós baranyai föld készít az őszi esőzések alatt, kevésnek mutatkozott az igyekezet – mégis haladtunk. Elhagyva a falu házait mocsaras részhez értünk, amely nyaranta egészen száraz volt. Kaszálónak használták. A legmélyebb pontján folydogált egy kis ér, amely csak ősszel és tavasszal szolgált rá a folyó névre. Ez a nyáron erecske, ősszel folyó választotta el a két falut egymástól. Fahíd kötötte össze a mocsaras részen keresztülhaladó utakat, és ez biztosította az állandó közlekedést. A fahídról már csak múlt időben lehetett beszélni. A támadó vagy az üldöző hadfél felrobbantotta, apró darabjai láthatatlanul messze repültek. Édesapám szemügyre vette a terepet le- és felfelé. A hídtól távolabbi, keskenyebb részre mutatott, hogy ott talán sikerül átmenni. A kocsit megkönnyítve a rajta ülőktől és a mozgathatóbb tárgyaktól, nekiindultunk. Öcsém vezette a lovat, mi meg, akik tudtunk, igyekeztünk segíteni. Itt még nehezebben lehetett haladni, mint az úton lévő sárban. A kocsi egyszerűen megfeneklett az ingoványos talajon. Se előre, se hátra. A ló is ideges lett, így kifogtuk, és öcsém átvezette a túlsó partra.

Édesapám úgy döntött, hogy aki csak tud, begyalogol a faluba. Én ottmaradtam a kocsinál a két legkisebb testvéremmel. A terv az volt, hogy a faluból hoznak egy hosszabb kötelet, egyik végét hozzáerősítjük a kocsinhoz, míg a másik végét a lovon levő szerszámhoz csatolt hámfához. A ló a szárazabb talajon jobban tud kapaszkodni, és így talán sikerül megmenteni egyre fogyatkozó ingóságainkat. A menet, batyukkal a háton, libasorban tartott a falu felé, én meg betakartam a kocsiderékban alvó két kicsit. Fejükön anyánk varrta meleg sapka volt, amely védte a fülüket is, és csak kicsattanóan piros arcocskájuk látszott, meg a behunyt szemük. Az egész vidéket belepte a csönd. Nem akartam megzavarni, ezért óvatos léptekkel mentem a rét szélére és leültem egy kéve kukoricaszárra. Tekintetem a kocsiban alvó kicsinyek és a falu között mozgott, remélve, hogy édesapámék visszajönnek, mielőtt felébrednek a kicsik.

Ebbe a csendbe süvített bele egy puskagolyó, majd egy sorozat. A mellettem levő botolt fűzfa, amely olyan volt, mint egy régi mozsár, oldalán széles repedéssel, lett az én fedezékem. Egy pillanat alatt a korhadt fűzfa belsejében voltam, ahonnan láhattam a kicsiket, és reméltem, hogy őket a vastag palló, engem meg a fűzfa kérge megvéd a golyóktól. Közben meg-megremegtem, amint új sorozatokkal pásztázták a kukoricatáblát. Biztos, halálos veszélynek kitéve roppant világosan gondolkodik az ember. A lövöldözés talán egy percig se tartott. Hiába vártam a következő sorozatot. Visszatért a csend.

Eszembe jutott, hogy papnak készülök. Sok minden vonzott a papság felé, közöttük az is, hogy szülőfalumban a papnak majdnem olyan szép lovai voltak, mint a legnagyobb gazdáknak. Mit ér minden anyagi előny? Otthonunkból kitaszítva, mint a csiga, amelyek

hátán a háza, kebelén kenyere; nincstelenség lettünk. Körülményeink megváltoztak, de mi éltünk. Érdemes-e anyagi előnyökért könnyökölni? Olyasmire fordítani életünk energiáját, amely pillanatok alatt elveszhet? Nem sokkal azelőtt kezdtem olvasni a *Jezsuita arcélek* et. Elmegyek jezsuitának, lett egyre erősebb bennem az elhatározás. 1946 őszén nem mentem vissza a pécsi egyházmegyei küsszemináriumba. Átmentem a Piusba, a jezsuitákhoz. Nem bántam volna, ha azonnal pappá szentelnek.

A mentőosztag közben megérkezett, a terv sikerült. A faluba menet szállingózni kezdett a hó, és mi azon derültünk, hogy vízzé válik az alvók meleg arcán.

Közelebb a célhoz

A jezsuita és papi élet útjában sok emelkedő, olykor áthidalhatatlannak látszó szakadék volt a második világháború után. Az 1956-ban felcsillant remények hamar szertefoszlottak. Villanyszerelősködjek vagy házimunkás legyek? Megélhetésemet úgy-ahogy biztosítaná akár az egyik, akár a másik. De én pap szeretnék lenni Jézus Társaságában. Ezt csak úgy tudom elérni, ha útilaput kötök a talpamra. Nem volt könnyű a döntés. A nyugati tanulmányi rendszer toronymagasnak tűnt a szememben, és a pár német szón kívül egész modern nyelvismeretem arra korlátozódott, hogy tudtam az angolok, franciák létezéséről. (A középiskolában latint és görögöt tanultam.) Végül is nekivágtam az útnak és 1957. január 5-én húztam meg a régimódi csengőt a bécsi jezsuitáknál.

A sok néma gyakorlás után végre kinyögtem: „Ich bin Stefan Babos.” A kapus testvér, mintha törzstagot üdvözölne, mondta: „Willkommen” és nyitotta az ajtót. A kedves „Isten hozott” mindig felmelegíti az embert, de engem most egészen tűzbe hozott: „ittthon vagyok, ez az én otthonom hathavi száműzetés után.”

A papság elérhetősége Jézus Társaságában – egyszerre az álomból valóság lett. Egy héttel megérkezésem után levelet kaptam P. Varga Andortól, aki közölte, hogy Angliában kapott számomra helyet. Kérte, hogy Nemesszeghy Ervinnel együtt induljunk útnak. Jó lesz tehát kihasználni az időt, s amíg a papírjainkat beszerezzük, megtanulunk pár angol szót. Német–angol szótárt kaptunk, mert a magyar–angolt az előttünk kijött magyarok mind felvásárolták. Behunyt szemmel nyitottam ki a szótárt és vakon rámutattam az első angol szóra. A ciklámént választottam ki, amely angolul és németül is „magyarul” hangzik.

Megérkezve a jezsuita skolasztikátusba, nagy örömmre az akkori egyházi univerzális nyelv, a latin segített ki. Az angolok legtöbbje a teológia előtt Oxfordban tanult, így járatosak voltak a latinban. A spanyolok nyelve, főleg az írásos forma, nagyon közel van a latinhoz. A halott nyelv szavai megteltek étellel: a *panis* kenyér lett, a *liber* könyv, és séta helyett *ambulare* mentem. Az intézet rektora megkérdezte, mit szeretnék: csatlakozni a második évet végző teológusokhoz, remélve, hogy utolérem őket az év végéig, vagy angoltanulással tölteni az esztendő első felét, és csak októberben kezdeni a második évet. Válaszom – folytatni a második évet – meglepte a rektort. De nem vonta vissza a felkínált választás lehetőségét. Kérte, menjek el a dékánhoz, és beszéljem meg vele tanulmányi tervemet.

A dékán kezében ott volt elvégzett tanulmányaim listája, és egy másik lista azokról a tárgyakról, amelyek még hiányoztak az én esetemben. Úgy rémlik, hogy tíz–tizenkét vizsgát kellett sikeresen letennem, hogy 1958 nyarán szenteljenek. Szerencsémre, nem kellett minden tárgyat lehallgatnom. Magánúton készített elő a szaktanár, és amikor mindketten úgy éreztük, van remény arra, hogy átmelegyek a vizsgán, a dékán jóváhagyta az időt, ha szükség volt rá, kinevezte a vizsgabizottságot. Tanáraim igen segítőkészek voltak. Soha annyit nem vizsgáztam, mint 1957 januárjától 1958 júliusáig. Minden hónapra jutott egy vizsga, és készen voltam, legalábbis amikor a szenteléshez szükséges tanulmányaimat illette. 1958. július 31-én pappá szenteltek. A nagy örömet nagy bánat keresztelte – szüleimmel és

testvéreimmel nem tudtam megosztani örömeimet. Ők csak lélekben voltak jelen az én nagy örömmünnepeimen.

Még a szentelés előtt, úgy májusban meglátogatott a P. Provinciális, P. Varga Andor és megkérdezte, mihez is lenne kedvem, milyen munkakört szeretnék betölteni. A nálam szokásos sietséggel, gyorsasággal és határozottsággal válaszoltam: bármit szívesen teszek, csak tanítani nem szeretnék. Andor, aki később a legjobb barátom lett, az ő szokásos bölcsességével elengedte a füle mellett a választ. De megjegyezte, hogy a tanári pálya nagyon előnyös a magunkfajta menekülteknek: biztonságot nyújt, lehetővé teszi a tanításban használt nyelv tökéletes elsajátítását, és ha alkalom nyílik rá, jó alapul szolgálhat más területeken végzett munkákhoz. A szabálynak megfelelően igyekeztem mindezt elfogadni, és lassan megbarátkoztam a tanársággal. Úgy képzeltem, hogy leporolom a majdnem elfelejtett német tudásomat, elvégzem a harmadik próbaévet Németországban, és ezzel előkészülök arra, hogy valamelyik középiskolában majd németet tanítsak. Andornak is megírtam ezt az elképzelést, amelyet ő helyeselt, bár nem különösebben lelkesedett érte. Ekkor már fölszentelt papként a negyedik év teológiát végeztem, így aktuálissá vált a döntés jövőmet illetően. Már a következő levelében azt kérdezte, mit szólnék ahhoz, ha elmennék Torontóba a magyar plébániára káplánnak. Nem emlékszem választlevelem szövegére, de tudom, hogy nagy lelkesedéssel vállalkoztam erre. Közben Clevelandben kért nekem helyet, hogy ott elvégezzem a harmadik próbaévet, és már az év nagybőjtjén Torontóban legyek, majd a próbaév végeztével oda menjek lelkipásztornak.

Megérkezésem után meglátogattam a hamiltoni, courtlandi plébániákat. Egyik este Hamiltonból Toronto felé haladva néztem – már amennyire ez lehetséges, amikor a kormány az ember kezében van – amint a nap elbúcsúzik a várostól és a tótól. Szép benyomás ez a városról, amely maga nem jelent számomra sokat. Ha áthelyeznének, elmennék, és annyi maradna emlékeimben, hogy szép város Toronto, főleg, amikor a nap elbúcsúzik tőle. Egy évvel később ugyanezen az úton haladva egészen más gondolatok viharoztak bennem. Telefonált ugyanis P. Varga, és kérte, hogy menjek New Yorkba, ahol az ő titkára lennék, és amellet teológiát tanítanék. Időközben én is gondolkodtam a tanításról. Rájöttem, hogy a torontói magyar pasztoráció pár év múlva lassacskán elenyészik. Mihelyt jobban megtanulnak a hívek angolul, átmennek a helyi plébániára, nem lesz ott szükség négy magyar papra. És kit fognak meneszteni? Engem, a legfiatalabbat. Megírtam ezt P. Vargának, aki azt válaszolta, hogy csak dolgozzam bele magam a mostani feladatomba, és egy-két év után újra beszélhetünk a tervről. Még egy évet se kellett várni, mert úgy adódott, hogy P. Vargának kellett egy angolul beszélő titkár, aki megfelelő fokozattal rendelkezik, hogy teológiát tanítson az egyetemen. Telefonon tárgyaltunk és P. Varga buzdított, hogy vállaljam az új beosztást, megemlítette, hogy én úgyis gondolkodtam a tanárságról. 1961-et írtunk. Öt évvel a „ciklámen fokozat”, és a „bármit, csak tanítani nem” magatartás után, megérkeztem New Yorkba, ahol Andor várt rám. A repülőtérről az egyetemre menet megemlítettem, hogy a két évet guggolva is kibírom. Azt gondoltam, csak két évről van szó, és megyek vissza Torontóba. Toronto ekkor már nem csak egy szép város volt számomra. Tetszett a rendezettsége, tisztasága, a fekvése, főképp, amikor a nap búcsúzott tőle, de ennél erősebb volt az a száz meg száz szál, amely már az ottani hívekhez kötött. Főként az ifjúsággal foglalkoztam a cserkészetben és a szombati magyar iskolában. Tartottam előadásokat felnőtteknek teológiai témákról, ünnepeltem a liturgiát és kiszolgáltattam a szentségeket a keresztségtől a szentkenetig. Igen megszerettem Torontót, és kedvemre való volt a lelkipásztori munka. Nem volt könnyű lebontani az alig felvert sátrammat, és egészen új helyen új munkába kezdeni.

A nagy kísértés!

New Yorkról sokat lehet írni és sokat is írtak. Én egy hasonlaltal szemléltetem kapcsolatomat a városhoz: olyan, mint a kábítószeres ragaszkodása a droghoz. Sosem használtam kábítószer, de találkoztam olyanokkal, akik elkezdtek, és rabjai lettek az egyre erősebb és éppen ezért egyre pusztítóbb drogoknak. Eleinte majdnem kellemetlen ízű a kábítószer, de valamilyen kényszer, pszichológiai nyomás sodorja a személyt a kábítószer felé, mígnem egy napon arra ébred, hogy elképzelhetetlennek tartja az életet drog nélkül. Nagyon átvitt értelemben ilyen New York. Első benyomásra zajos, piszkos, rohanó, tülekedő város. Aztán felfedezi az ember a szívét és lelkét, kulturális életét, az ott élő emberek sokféleségét és nagylelkűségét, a sokféleségből kialakított egységet, intézményeinek az egész világra gyakorolt befolyását, és akkor úgy tűnhet, hogy New Yorkon kívül nem lehet és nem is érdemes élni. Rám a legerősebb vonzást az egyetemi ifjúság gyakorolta, akiket harminchárom éven át tanítottam abban az időben, amikor lelkesedtek és hamarosan sírtak John F. Kennedyért, amikor ezrével csatlakoztak a *Peace-Corp* hoz: a világ legeldugottabb sarkaiban akartak egy jobb és igazságosabb világot teremteni; amikor elhatározták, hogy az igazságosság megeremtése új struktúrákat követel, és ezért megtámadták az igazságtalanságot védő és állandósító intézményeket; Selmában nemet mondtak a faji megkülönböztetésnek, elleneztek a vietnami háborút, külön foglalkoztak a gettók fiataljaival, igyekeztek a szegények sorsát úgy alakítani, hogy másokért élő, másokat, főképp a rászorultakat segítő emberekké legyenek.

Az álom nem lett valósággá. A hozzáállásban előfordultak túlzások, és visszaélések. Sok esetben az igazságtalanság és az azt védő intézmények megmaradtak. Ez mind igaz. És az is igaz, hogy tanulságos, életre szóló és kiható idő volt ez. Érdekes volt New Yorkban élni.

A tanítás a legmegfelelőbb számunkra...

azt mondta, ha nem pontosan ezekkel a szavakkal is. P. Varga, amikor a jövő lehetőségeiről beszélgettünk. Az öt éve kimondott szentenciám most a szemembe nevetett. 1961 szeptemberében első alkalommal igyekeztem egy amerikai iskola osztályterme felé, ahova soha sem jártam diákként, de most tanárként léptem be. Diákjaim másodévesek voltak a kollégiumi fokon. A középiskolából négyéves bakkalaureátusi fokozatot nyújtó úgynevezett kollégiumban kezdik felsőbb tanulmányaikat a diákok. Az elsőévesek még félénkek, a harmad-negyedévesek egyre komolyodnak, mert érettebbek, és már állás után néznek. A másodévesek beavatottak, mindenre van idejük, amelyből a legkevesebbet fordítják tanulásra és a legtöbbet szórakozásra és csínyekre. Nem látták rajtam, hogy a térdeim remegnek – a katedra zárt volt elől – de egész megjelenésem, a hangom és félszeg gesztusaim jelezték az osztálynak: könnyű préda leszek. Hagyjuk, fusson egy kicsit. P. Varga volt a mentorom. Elmondott egy-két szokást meg fogást a tanítás technikájáról és a fegyelméről. Az egyik ezek közül az órákról való „elmaradás” volt. Minden diák a félévig tartó kurzusban annyi órát mulaszthatott, mindezt igazolás nélkül, ahányszor hetenként találkoztak. Így, ha valaki jól gazdálkodott a „mulasztható” órákkal, hamarabb elmehetett vakációra, vagy később jöhetett vissza. Nos, ha valaki nem viselkedett megfelelően az osztályban, akkor a tanár kiküldhette, és amikor majdnem kívül volt, bejelentette, hogy ezzel elveszített egy nagy kincset, igazolás nélkül mulasztható órát. Egy alkalommal én is alkalmaztam ezt a büntetést, de a fegyver visszafelé sült el. Már vagy kéthónapos pedagógiai gyakorlatom volt, amikor az egyik diák, Tóninak hívták, elhatározta, hogy levizgáztat fegyelméről. A kotlós csibéit hívó hangját utánozta úgy, hogy egyetlen arcizma se mozdult meg. Tudomásom volt eme híres trükkjéről, és a hang is az ő irányából, az osztály közepéből jött – a legutolsó sorból. „Tóni, hagyd abba” – kísérleteztem a párbeszéddel. Felháborodott hangon felelte: „Semmit se tettem”.

Elsiklottam a válasz fölött, és tovább folytattam az előadást. Két perc se telt el, amikor ugyanabból a forrásból hallottam a csibéit hívó tyúkanyót. „Tóni, hagyd abba.” Az ő tagadó válaszára megjegyeztem, és ezzel a legnagyobb pedagógiai ballépést követtem el: én egy másik földrészén végeztem iskoláimat, és onnan hoztam egy pár trükköt, amelyet kipróbálhatok rajtad. Az üres fenyegetés a legbiztosabb út a tanár tekintélyének lerombolására. Ekkor még azok is, akik esetleg lélekben másutt jártak, mind a harminc vagy harmincöt tanuló felfigyelt, és feszülten várták a párbaj lefolyását. Nem hinném, hogy egyikük is a tanárra tette volna a pénzét. Ekkor jutott eszembe a kizárás, és felszólítottam Tónit, hogy hagyja el a termet. Erre ő visszavágott: én tisztességesen megfizettem a tandíjat, tehát jogom van arra, hogy itt legyek. Igen, motyogtam én, de nincs jogod az előadást megzavarni. Ezzel elmulasztottam az egyetlen használható fegyelmezési eszközt, a kizárást. Tóni győzött az első félidőben. Győzelmi mámorában harmadszor is hívta a csibéket. Belső katlanomban a méreg, amelyet a tehetetlenség fűtött, elérte forráspontját. A hátam mögött lévő tábla vályújába nyúltam, felvettem egy darab krétát, és úgy ültömből párbajozó társam felé dobtam, és ... pontosan eltaláltam a homlokát. Erre ő felugrott, az ajtó felé igyekezett. Én is felálltam, és a két padosor között elálltam útját. A nálam másfél fejjel magasabb „szobor” szemei ráammeredtek lefelé, míg az én ugyancsak haragos szemeim felfelé meredtek. Lassan, mély meggyőződéssel azt mondtam: „Ülj le! Mert ha nem, összetöröm a csontjaidat”. Hogy félreértés ne essék, megemeltem a térdem és utánoztam a térdén faágot törő ember gesztusát... Az osztály feszülten figyelt, és amikor Tóni sarkonfordult és leült, nagy sóhajt lehetett hallani. Ezt kihasználva, most már mint edzett pedagógus mentem vissza a katedrára és folytattam az órát. Megtanultam, hogy a következetesség alap-beállítottság a nevelésben, és csak azzal szabad fenyegetni őket, amelyet meg is tesz az ember. Ezt igazolta a következő napokban szállingózó hír ... „Vigyázz azzal a kis ördögfiókéval, mert beváltja az ígérését.” Amikor egy-egy új szemeszter megkezdődött, vártam, hogy valaki, valamely módon zavarni fogja az órát. Csodálkozva megálltam, és valahogy ilyenformán oktattam ki a bűnöst: „Nem értem a magatartásodat. Szüleid nagy fáradtsággal szedték össze a pénzt, remélem te is besegítettél, hogy az én leszúrt bölcsességemet magadévá tegyed. Hogyan juthat eszedbe bármi más az óra alatt? Itt nem tilos beszélni, sőt a legnagyobb örömmel kérjük a hozzászólásaitokat. Itt mindenki hozzászólhat – az én engedélyemmel mindenki kifejtheti a véleményét”.

Tóniról még csak egy mondatot. Megkapta a diplomáját. Nem sokkal utána megnősült. Én adtam őket össze.

Mégegy elevenen bennem élő élményről szeretnék szólni. A vietnami háború ellen tüntettek, mert ez a minden hivatalosnak, bármilyen tekintélynek ellentmondó szellem kötelességének tartotta a protestálást. Volt egy vörös hajú fiú az osztályban, aki igen komolyan vette ezt a „kötelességét”. Kérdései, hozzászólásai éretlenek voltak, az osztály viszont elvárta, hogy ellenvéleményt mondjon mindenről. Vártam a jó alkalmat, hogy legyalogosszam. Rudolf Otto *The Idea of the Holy* című, vallásos élményről szóló könyvével foglalkoztunk. Még mielőtt befejeztem volna a magyarázatot, barátunk meszelt a kezével, hogy kifejtse véleményét.

Nagy hangon, amely a meggyőződést és tudást volt hivatva helyettesíteni, kijelentette, hogy a nyugati világban nem beszélhetünk vallásos élményről, itt nem gyakorolják a jogát, így nem fejlődhet ki a vallásos élmény. Megkérdeztem, jól értettem-e őt? „A vallásos élmény – szerinted – össze van kapcsolva a joga gyakorlással? Gyakorlat híján, nem beszélhetünk vallásos élményről?” „Pontosan ezt mondom, és ezt az álláspontot védem” – felelte.

Én meg ujjaimat összekulcsolva vánkost formáltam a homlokomnak, majd két könyökömmel a katedrán kialakítottam a joga-háromszöget, fejre álltam az alig másfél négyzetméternyi felületen, és kijelentettem, hogy nem tapasztalok semmiféle vallásos élményt. Az esetnek híre ment azon a vidéken. Ellenlábasm nyomtalanul eltűnt.

Az egyetemen tanító jezsuiták

Két nagy félelmem volt, és ha a papság lehetősége nem csillan meg előttem, a nyelvtudás hiánya és a nyugati egyetemek képzelt magas színvonala majdnem visszatartott volna a távozástól. Angolul megtanultam és – noha magyarul –, de érthetően beszéltem. Szerettem volna tökéletesíteni a kiejtésemet. Eszedbe ne jusson – mondta egyik kollégám –, itt a legtöbbünk őse a tenger másik oldaláról jött, ezért tisztelettel néznek azokra, akik magyarul, olaszosan, az amerikaiaktól eltérően beszélnek az angolt. Ez megnyugtatóan hangozhat, de a nyelv nálam a mai napig bujócskát játszik. Ha magyarul írok vagy homíliát készítek elő, úgy érzem, hogy ezt angolul sokkal jobban ki tudnám fejezni. Azonban, ha angolul kell szólnom vagy írnom, csodálatosan szép magyar mondatok délibábjai lebegnek előttem.

Amely az egyetemi nívót illeti, a kérdésről nem olvastam statisztikát vagy tanulmányt. Vannak jó és kevésbé jó tanárok mindenütt. Sőt, az egyetemeken általában a tanárok nagyobb hányada nem világhírű. De ott is találkozhat a tanulni vágyó kiváló szakemberrel. Nem tudnék a kérdésről véleményt mondani. Inkább pár mondatban megemlékezem arról az egyetemhez kapcsolódó jezsuita közösségről, amelyben harminchárom évig éltem.

Az egyetemmel kapcsolatos jezsuita közösség

A közösséget mérete egyedülállóvá tette. Ennél több jezsuita csak a tanulmányi házakban volt együtt. Volt idő, amikor százhatvanan éltek az egyetemhez kapcsolódó fordhami közösségben. A nagy közösség előnyét így fogalmazta meg egyikünk kissé cinikusan, de találóan: „A kis közösségben oda vagy kötve pár bogaras emberhez, a nagy közösségben a hasonló bogarúak egymásra találnak.”

Minden sorrend nélkül felsorolok egy-két olyan szokást, amely kellemessé tette a közösségi életet.

A közösség úgy állott az egyén mögött, mint egy élő enciklopédia. Bármilyen kérdés merült föl, volt valaki, aki szakszerű választ tudott adni. Ez segített abban, hogy gazdagabb háttérrel biztosítsa a tanár saját magának, és így érdekesebbé tegye előadásait. Íratlan szabály volt, hogy a rekreációban kerülni kell az úgynevezett „shop talk”-ot, vagyis a foglalkozással kapcsolatos témákat.

A rekreáció az esti étkezés előtt és után történt. Kisebb csoportokba verődve beszélgettünk, vagy kettesével-hármasával sétálni mentünk, a hatvanas évek elején az egyetemet körülvevő kerítésen kívül a városba is. De a hetvenes évek után visszahúzódtunk a parkba, mert a környéket elérte a nagyvárosok betegsége: a lakosság menekülése és ennek következtében a rombolás és romlás.

A várostól körülbelül ötvenöt kilométerre volt egy nyolc holdnyi terület három épülettel, lakószobákkal (farmnak titulálták), ahová nyáron fel lehetett menni vakációzni, és év közben is nyitva volt péntektől vasárnapig. Otthon a hirdetőtáblán volt egy előre nyomtatott cédula, amelyre fel lehetett iratkozni. Az első jelentkező volt a sofőr, és ő állapította meg az indulás idejét. Fent a farmon mindenki maga vetette meg az ágát, és maga gondoskodott reggelijéről a déli kosztjáról. Félkész főznivalót a jégszekrényben tárolt a farm minisztere. Az esti főétkezés közös volt. Napközben, ha valaki sétálni akart, beszólt a közös terembe: akar-e valaki sétálni? Ha volt jelentkező, elmentek, ha nem, akkor nem szívesen vették az unszólást. Nem szerették az agyonszervezést, főleg nem a szabadidőt illetően.

Ez a mások szabadságát tisztelő magatartás nagy hatással volt ránk, magyarokra. Volt idő, amikor hatan, sőt heten voltunk Fordhamon. Szinte minden héten összejöttünk P. Ádám szobájában magyar rekreációra. Ez ellen senki nem protestált. A rektor, akinek a szobája

ugyanazon a folyosón volt, megjegyezte: „örülök, hogy ilyen szépen összetartotok”. Számunkra ezek a rekreációk felüdülést jelentettek, pótolták az otthon az idegen világban, és évekig a magyar közösség egy-egy tagja volt a tartományfőnök vagy észak-amerikai superior, aki kikérhette a csoport véleményét vagy tanácsát.

Az átutazó magyarokat szívesen látták mind a magyar, mind az amerikai közösség tagjai. A fordhamiak egészen természetesnek vették, hogy egy asztalt lefoglaltunk és ott magyarul beszélünk. Akkori anyagi helyzetünket tekintve nem kis segítség volt, hogy a mieinktől, még hosszabb tartózkodás esetén sem kértek fizetséget. A fordhami közösség kellemes, nyitott és nagylelkű volt. A magyarokat, amint ezt sokan megtapasztalták, különös szeretettel és megbecsüléssel vették körül.

A provincia helyzete – ahogyan én látom

A tanításon kívül titkár voltam a provinciális mellett, s ez magába foglalta a ökonómusi feladatot, hétfélegesen pedig felüdülésként kisegítettem egy plébánián. Előtte soha nem titkárkodtam, a pénzről meg annyit tudtam, hogy még Amerikában sem nő a fákon, meg azt, hogy kétszer kettő négy, és soha nem több.

Mint titkár, az első leckét hamarosan megtanultam. P. Varga átadott három levelet, hogy válaszoljam meg azokat. Kiemelte, hogy nem sürgős. Ez úgy délelőtt tízkor történt. A nem sürgős megjegyzést én komolyan vettem. Délután kettő felé bekopogott P. Varga, és amint meglátta a válaszolatlan leveleket az asztalomon, felmarkolta őket, és megjegyezte: „Látom, nincs ideje megválaszolni, majd én elintézem az egészet”. Ebből az esetből megtanultam, hogy a „nem sürgős” annyit jelent, hogy azonnal.

Az ökonómusnak volt egy kis acél ládája, abban egy csekk-könyv és pár dollár. Itt pedig az volt az első lecke, amelyet megtanultam, hogy hiába van csekk-könyv, az fedezet nélkül fabatkát sem ér. Külön kimutatást vezettünk a kiadásokról, nehogy többet adjunk ki, mint amennyit betettünk. Egyetlen kereseti forrásunk a jezsuita közösségtől évi ezer dollár volt, és a hétfélegi plébániái kisegítésért kaptunk akkoriban harminc dollárt. Csak a legszükségesebbet lehetett megvásárolni. Nagyon előre nem tekingethettünk, mert a fedezet igen gyér volt.

Volt egy külön könyvecske *Intenciók* címmel. Ebben vezettük a Rómából kapott intenciók elosztását. Az intenciók foglalták el az egyik oldalt, a másikon azt láthattuk, hogy az elmondott intenciók mennyivel viszik le tartozásunkat a kúriánál. Úgy emlékszem, hogy kilencven ezer dollár volt az adósságunk a hatvanas évek elején. Nagyon nagy összegnek tűnt ez nekem, és érthetetlen volt számomra, hogy ahelyett, hogy az adósságunkat visszatörlesztettük volna, összekuporgatott pénzünket újabb befektetésbe helyeztük. Mindez logikus lett, mihelyt jobban megismertem P. Varga – ha szabad így mondani – gazdálkodási filozófiáját.

Ez időben főleg két csoport foglalkoztatta: a dél-amerikaiak, akiket az előző provinciális odarendelt a föltétellel, hogy annyi évet dolgoznak az ottani provinciában, ahány évig tanították őket. Ezután újabb szerződés kötését helyezték kilátásba. Ez idő tájt aktuális lett az új megegyezés. Többen nem érezték jól magukat. P. Varga ezért igyekezett őket kihozni Dél-Amerikából. A másik csoportot az 56-ban kimenekültek alkották. Befejezték a teológiát, és készek voltak munkába állni. Mint már említettem, P. Varga meg volt győződve arról, hogy a tanítás, amelyet ő maga nagyon szeretett, a legmegfelelőbb munka a menekült magyar jezsuitáknak. Ez nem zárta ki más munkák vállalását, de kezdetnek jónak tűnt, mert alkalmat adott arra, hogy a nyelvbe jól belejőjjenek. Ezt követően, ha alkalom kínálkozik, beállhatnak majd a tanárok más, esetleg igen fontos munkába. Ő ebben a keretben gondolkodott. Megvalósításához két dolog kellett: elsősorban jó kiképzés, és amely ennek gondos feltétele: pénz a tanítatáshoz. Amely a képzést illeti, nem volt a Társaságban még egy olyan provincia, ahol annyian rendelkeznek akadémiai fokozattal, mint ez idő tájt a magyar

provinciában. A taníttatáshoz tehát pénz kellett. Ezért kezdte befektetni kis összekuporgatott pénzünket, hogy elsősorban a taníttatást biztosítsa. (A kúriától kapott kölcsön kamatmentes volt, és nem volt időhöz kötve.) Az anyagi alap fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni.

Volt, hogy valaki elkezdett tanítani azzal a feltétellel, hogy majd nyaranként megszerezi a hiányzó pontszámot (credit), és ezt követően kap egy szabad évet, hogy befejezze a dolgozatát, vagy elkészüljön a záróvizsgára. Amikor arra került a sor, hogy kiáll az illető a munkából és tanul, nem egy esetben az iskola igazgatója vagy annak a területnek a provinciálisa, ahol dolgozott, nem akarta engedni őt, mert nagyon szükség volt rá. Keret híján majd a következő évben mehet, amikor jobb anyagi helyzetben lesz az iskola, és még más hasonló okok miatt. Az ilyen esetekben P. Varga megírta, hogy vegyenek föl egy világit, de a magyar rendtag menjen az egyetemre, és ha tényleg nem tudják fedezni a költségeit, akkor a magyar provincia fedezi azt. Szinte minden alkalommal jött a válasz: „egyetemi költségeit fedezzük, fejezze be tanulmányait, visszavárjuk, amint végzett.”

Ez a szoros pénzügyi helyzet megkötötte P. Varga kezét. Nem volt módja új munkák kezdésére. Több terv mozgott a felszínen, amelyek sok lelki gyümölcsöt ígértek: a párizsi misszió átvétele, egy kollégium alapítása Európa északi részén, esetleg egy kis központi ház megszervezése, amely esetleg hazafelé kacsingat, és sok más igen jó terv. Sajnos, az anyagi gondok megakadályozták azok kivitelezését. Ezen a ponton többen eltértek P. Varga filozófiájától, és keményen kritizálták. Kitartott elgondolása mellett. Ő volt az a provinciális, aki mindenkit, akit csak lehetett, taníttatott, és egy kis anyagi alapot akart teremteni a provinciának. Mindkettőnek jó hasznát vette és veszi az újonnan megszervezett provincia.

P. Héjja Gyula, a következő provinciális már fiatal korában elérte az embereknél szokásos harmadik kort. Az ifjúkor, középkor után egy-kettőre a „jaj-de-jól-nézel-ki-kor”-t. Súlyos cukorbetegsége tette számára a mozgást, és nem volt annyi energiája, amennyire szüksége lett volna a nagy tervek kivitelezéséhez. Prófétai jellegű tette volt az első magyar találkozók összehívása Münchenben a Bayerische Akademie épületében. Amikor megléptünk 1950-ben Jászberényből, szervezőnk azt kérte, hogy hétfőn délután jelenjünk meg a Múzeumkertben. Ne szóljunk egymáshoz, ne csoportosuljunk, csak vegyük észre egymást. Felszabadító volt az érzés: mindannyian ott voltunk Pesten, senki se bukott le. Rég nem látott, sőt eddig ismeretlen provinciabeliekkel találkoztunk. Megvagyunk, élünk vagy valamely hasonló örömteli érzés akarta magával ragadni a müncheni találkozók résztvevőit. Sajnos, nem tudott mindenkit a hatalmába keríteni, mert hasonló vagy talán még nagyobb erővel érződött az ellentét az európaiak és az Újvilágban élők között. Ennek ellenére a találkozóknak nagy sikere volt, és sok eredményt hozott. Az első olyan jól sikerült, hogy minden harmadik évben megismételtük, sőt Kanadában is bevezették. Az első találkozó született meg a *Teológiai Kiskönyvtár* terve, ismertté lettek a különböző emberek karizmái stb. Mindez P. Héjjának köszönhető, aki összehívta és megszervezte az első európai találkozót.

P. Ádám János követte P. Héjját a provinciális tisztjében. Az első találkozókön egymást követték a beszámolók, rendszerint egy-egy embernek a munkájáról. Minden esetben látni lehetett, milyen óriási erőfeszítésbe és anyagi áldozatba került a szóban forgó munka folytatása. (*Szolgalat*, UKI stb.) Ezeket az egyének által folytatott, sokszor csak a rendes munkaidő után végzett és az otthoni egyház szempontjából igen fontos munkákat P. Ádám a provincia ernyője alá igyekezett gyűjteni, s amennyire lehetett, anyagilag segíteni. De még ennek híján is, az erkölcsi támogatás igen sokat jelentett a munkák végzőinek.

A másik terv, amelyre sok energiát fordított, a noviciátus megszervezése. Erre az alapra épített P. Hegyi János, akinek sikerült megszereznie az engedélyt a noviciátus megnyitására. P. Ádám munkássága igen eredményes volt nemcsak a munkák, hanem a provincia tagjainak egyesítésében is. Szolidabb anyagi alapunk megengedte, hogy Európából az Újvilágba látogatott egy-egy magyar jezsuita, aki kisegített a plébániákon, nagybőjtben

lelkigyakorlatokat adott, és ezáltal jobban megismerkedtek az európaiak az észak-amerikai magyar pasztorációval, és felújították a rendtagok közötti régi barátságot, vagy találkoztak az új tagokkal. P. Varga László nagyon sajnálta, hogy nem hamarabb hívták át, hogy megszervezhesse az ifjúsági pasztorációt.

Magyar noviciátus külföldön

Nemcsak a provinciális lett új, hanem a kormányzási központ is megváltozott. huszonkét évig a Fordhamon volt a magyar provinciális. Most átköltözött a München melletti Fürstenriedbe. A változásról így ír a *Cor Unum* 138. száma: „Yonkersben szoktuk tartani találkozóinkat egyes kiemelkedő alkalmakkor. Ilyet rendeztünk Emmauszként április 25-én is, melyre szellemes Superiorunk a következő meghívót küldte a tagoknak: Kedves N. Egy kékes-piros aranyszínű tűzgolyó, mint régen az Angyal, szállt Európa felé március 25-én. Ez jelezte, hogy a provinciális joghatóság New Yorkból Münchenbe ment. Ezt a történelmi eseményt, és a provinciális joghatóság március 25. előtti hordozóját és jelenlegi viselőjét szeretnénk megünnepelni: megköszönni az előbbinek áldozatos és fáradhatatlan munkáját, és kifejezni őszinte jókívánságainkat a jelenlegi hivatalviselőnek. Emellett a Testvérek életében itt-ott kiemelkedő mérföldkövek arra készítetnek, hogy álljunk meg egy szóra a nagy rohanásban, és konstatáljuk az igazságot: Andor, Gyulus és János olyanok, mint a jó borok... Egyre jobbakká lesznek a korral.”

Merész, fontos és nagy jelentőségű volt, hogy P. Ádám mint provinciális ellátogatott Magyarországra. P. Kollár, az atyák és testvérek szívélyesen és örömmel fogadták. Ez volt az első alkalom, hogy a kinti tartomány vezetője közvetlenül megismerkedett a magyar valósággal. Még a látogatás előtt P. Ádám meg volt győződve arról, hogy nekünk magyar noviciátus kell. Ezt a meggyőződését csak növelte és erősítette az itthoni látogatás. Nyugaton akadt egy-egy novícius, de azok vagy elkallódtak vagy beleolvadtak abba a provinciába, ahol a noviciátust végezték. Azért, hogy megmaradjanak magyar környezetben, nevelni kell őket. Először Bácska felé tekintettünk. Apró részletekre nem emlékszem. De tudom, több alkalommal tárgyalt P. Ádám az akkori horvát provinciálissal, eredménytelenül. Ezek után érlelődött meg az elhatározás, hogy az egyik népesebb magyar plébániához közel legyen a noviciátus. Kisebb plébániák is szívesen látták volna – P. Orbán szavaival élve – „az új hajtást a régi törzsön”, és a nagyvároson kívül olcsóbb lett volna mind az épület, mind a noviciátus fenntartása. Ennek ellenére a választás Torontóra esett, ahol sok magyar él, és virágzó az ottani Szent Erzsébet egyházközség. (Ide kívánczik az őszinte köszönet a torontói, kanadai, amerikai és európai magyaroknak és más nemzeteknek a noviciátus nagylelkű támogatásáért.) A kanadai angol nyelvű provincia, mint mindig, most is támogatta a tervet. Az ellenállás nem várt helyről, P. Arrupétól, az általános rendfőnöktől jött. Véleménye szerint – és ő tapasztalatból beszélt, mert novíciusmester volt Japánban – a novíciusok egymást nevelik, ezért fontos, hogy többen legyenek. Egy-két novícius esetében ez lehetetlen, ezért ellenezte a nagyon kislétszámú noviciátust.

P. Ádám a szokásos hat év helyett tíz évig volt tartományfőnök (1968–1977). Ez idő alatt P. Hegyi, a későbbi provinciális, európai superior volt. Ismerte a noviciátussal kapcsolatos terveket és nem tartotta őket kivitelezhetőnek. Mint provinciális mégis teljesen a terv mögé állt: meggyőzte a római illetékeseket annak szükségességéről, nagy gonddal kiválasztotta a novíciusmestert, megkérte a torontói ház lakóit és P. Eördöghöt mint szakembert, hogy keressenek megfelelő házat Torontóban. Nagy lelkesedéssel tettek eleget ennek a kérésnek. 1978 őszén megnyílt a noviciátus P. Nemesszeghy Ervin novíciusmester, Póta László testvér miniszter és három novícius részvételével.

A nagytalálkozó és a noviciátus megnyitása frissítőleg hatott a provinciára, mint a trombitaszó a fáradtan menetelő katonákra. Felébresztette a szétszórtság által lassan

(legalábbis egyesekben) kialakuló tartományi öntudatot, összetartozást és a felelősséget a provinciáért és a magyarországi egyházért.

Az új provinciális, P. Hegyi karizmája megfelelt a követelményeknek. Józan, világos látású, határozott, kevés szóval vagy sorral sokat mondó, ugyanakkor nyitott és kedves személyisége áldás volt a provinciának és az egyháznak. Több alkalommal hazalátogatott, tárgyalt a római és otthoni egyházi vezetőkkel, anyagi segítséget szerzett. Ki ne emlékezne rá mint házigazdára? A provincia tagjai, az otthonról érkező egyre több vendég – főként papok – a legszívélyesebb fogadtatásban részesültek nála.

A külföldi provinciálisok sorát P. Nemesszeghy Ervin zárta le. Rá nehezedett a provincia két ágának egyesítése. Az ő kormányzása alatt messzebb kerültem a központtól, 1991 óta az egészségem is egyre gyöngült, ezért inkább a tanításra és az írásra összpontosítottam. A provincia két szárnyának egyesítésére, remélem, majd egy jobban informált személy reflektál.

Honvágy? Hova? Mi után?

Amikor írni kezdtem ezeket a sorokat, megkérdezem testvéreimet, panaszkodtam-e sok nekik írt levelemben valamely miatt, és említettem-e a honvágyat? Soha, volt a kategorikus válasz a legkisebttől, aki a család íródeákja volt. Ez nem jelenti azt, hogy nem fáj a távolság. Fáj, hogy szüleim és testvéreim csak lélekben tudtak résztvenni örömben, és az én jelenléteimet a karácsonyfa alatt nekik is csak egy fénykép és egy tőlem küldött magnószalag jelezte. Én úgy érzem, soha nem szakadtam el hazulról. Ez a haza jelenti a családi köteleket, amely közöttünk igen erős volt míg éltek a szüleink, és még most is összetart, annak ellenére, hogy eléggé szétszóródtunk; jelenti a falut, ahol nevelődtünk, a jó barátokat, az emlékeket, az egész hazai magyar valóságot. Ez hívott vissza. Ide jöttem vissza nagy örömmel nyaranként, majd 1994-ben végleg. Mint jeleztem az elején, a papság elérése Jézus Társaságában volt kimenetelem célja.

Kinti életem miatt sem panaszkodtam. Voltak az utamon meredek kapaszkodók, de azok mindenütt megvannak. A munkám kielégített, sőt többnyire élveztem beosztásomat. Sok jó barátom lett a jezsuiták és a civilek között. Látogatóba szívesen visszamennék, és biztosan minden percem le lenne foglalva. (A mozgás inkább onnan idelélé irányul.) Honvágyat érzek talán új hazám iránt? Nem. Jó volt, szép és tanulságos. Nemcsak a kényszer nyomására, ha fiatal lennék, önként is kimennék nyelvet tanulni, világot látni, minél több embert megismerni. De én itt vagyok otthon. Az itteni talajban vannak a gyökereim. Hazajöttem, hogy amíg fogyó erőim engednek, itt építsem az Isten országát, és ezzel fejezzem ki hálámat az előbbi nemzedéknek.

Béky Gellért: Ábel Japánban

Hihetetlen, de igaz: először Japánban olvastam Tamási Áron fenyőillatú remekművét, az *Ábel Japánban* -t. Mégpedig Hirosimában, az atombomba szomorú hírű városában.

Már az is regénybe illő, ahogyan Japánba jutottam. Japánról először az üllői elemi iskolában hallottam, Medve tanító úr szájából. Így hívták a tanítónkat. Az első osztályban tanított. Kis, köpcös ember volt, nem úgy, mint a fia, aki nagytermetű volt. Azt csak „Kismedvé”-nek hívtuk.

Nos, „Nagymedve” tanító bácsi sokszor mesélt nekünk Japánról. Az első világháborúban orosz fogságba esett. Szibériába vitték. Onnan aztán többedmagával szépen megszökött, és Japánon keresztül hazajött Magyarországra.

Második értesülésemet a Felkelő Nap Országáról már az Áldor Imre szerkesztette *Képes Családi Lapok* -ból szereztem, szintén Üllőn. (A kevésbé értesültek számára csak úgy melleleg megemlítem, miszerint Üllőn nem a kovács üllőjét kell érteni, amelyet kalapáccsal vernek, hanem Árpád fiát, Üllőt. Az Árpád családnak arrafelé voltak a szállásterületei, ami az egyéb helynevekből is kitűnik. A mai magyarság Üllőt jobbára az Üllői útról vagy Kosztolányi ízes-dallamos verséből, az *Üllői úti fák* -ból ismeri. Ennyi elég is szülőfalumról.) De térjünk vissza a *Képes Családi Lapokhoz*. Mindmáig talány számomra, hogy került ez a nagy terjedelmű lap a mi üllői házunkba. Lehet, hogy édesanyám akkor még élő, pesti bátyja adta nekem egy ottani látogatásunk alkalmával. Ne gondolja azonban senki, hogy én ebből az otromba képeslapból vettem Japánra vonatkozó ismereteimet. Mindössze a „Bengő meg én” című kalandorozatban került valahogy a *Bengő meg én* Japánba. A szövegre már nem emlékszem, csak a színes képek ragadták meg kíváncsi fantáziámat.

Ezzel aztán el is felejtettem Japánt jó két évtizedre. Már javában bent bolyongtunk, tévelyegtünk a skolasztikus filozófia odvas berkeiben Szegeden, amikor elolvastam Kodolányi *Szuómi, a csend országa* című könyvét. Mire azonnal nagy vágy kerekedett bennem megnézni ezt a csupa tó, csupa erdő országot. Annál is inkább, mivel a finnek rokonaink. A bökkenő csak ott volt, hogy nem voltak jezsuiták Finnországban. Hát akkor el kellene menni, gondoltam magamban. Az egyik szegedi jezsuita említette, hogy az első világháború után szó volt arról, hogy esetleg magyar jezsuiták telepednek oda. A tervből azonban nem lett semmi. Így hát csak álom maradt a finn misszió. Finnország helyett Németország hívott meg bennünket, magyar jezsuitákat. A németek Hitler alatt elvesztették iskoláikat. A háború után az új kormány visszaadta nekik a büreni és a Sankt Blasien-i gimnáziumukat. Igen ám, de emberük nem volt hozzá elég. Ekkor hallották, hogy a kommunisták a magyar jezsuitáktól is elvették iskoláikat. Nincs iskola, de van ember. Azonnal kérték Rómán keresztül a magyar rendtartományt, nem küldenének-e nekik fiatalokat újonnan visszkapott iskoláikba. Így kerültem Németországba, a Sankt Blasien-i kollégiumba.

Életemben nem álmodtam arról, hogy én valaha is Németországba fogok menni. S hogy Németországból meg éppen Hollandiába! Mert hároméves németországi tartózkodás után Hollandiába küldtek teológiára. Hollandiáról még gyerekfüllel hallottam beszélni. A nagyok gyakran emlegettek valami lányt, nem messze tőlünk, akit a háború utáni nagy ínségben Hollandiába küldtek ki, hogy legalább tisztességesen ehessen a nagylelkű hollandusok jóvoltából. Nos, ez a lánygyerek épségben visszajött szüleihez, Üllőre. Jó sokáig ő volt a beszédtema a Vörösmarty utcában.

S lám, most én vagyok Hollandiában! Négy teljes évet töltöttem ott. A szenteléskor se szülő, se jó barát nem lehetett jelen, mivel otthon még a „nagy” Sztálin elvtárs árnyéka terpeszkedett a magyar valóság felett. Annyi mindenestre nyilvánvaló volt: haza nem mehetünk. Hát akkor mi lesz velünk? Épp akkor volt a maastrichti teológián két fiatal jezsuita

Japánból. Együtt tanultunk. Az egyik brazíliai német, a másik meg spanyol volt. Ők állandóan Japánról beszélgettek. Engem különösebben nem érdekelt a dolog, s talán el is felejtettem volna az egészet, ha nem jön váratlanul egy levél Rómából, a jezsuita generális (általános főnök) tollából. A levél olyan önkénteseket toborzó levélféle volt: „aki hajlandó elmenni a japán misszióba, írjon nekem a saját tartományfőnökén keresztül.” Nem sokat töprengtem: írtam P. Reisznek, hogy én szívesen megyek. P. Reisz, nagy misszióbarát lévén, azonnal továbbította leveletem Rómába, s nemsokára jött is az igenlő válasz: mehet.

2. Már minden megvolt: a készség, az engedély, s a teológia is szépen véget ért, mikor hívat a holland tartományfőnök, s kérdezi: lenne-e kedvem elmenni Indonéziába? Onnan a gyarmatból önállóvá lett hatalmas ország szépen kitiltotta a volt gyarmatosító hollandokat. Épp felállítottak ott egy teológiai főiskolát az indonéziai (jávai) jezsuiták számára, oda kellene tanár. A hollandok ugyanis nem kívánatos elemeknek számítottak (egy ideig). Minket, magyarokat könnyebben elfogadnának. Ne féljek, ő majd beszél a magyar tartományfőnökkel, biztosan beleegyeznek, hiszen a hollandok már épp elég magyart tartottak el és képeztek ki (ingyen), ennyit igazán megtehet nekik stb. Erre aztán nem volt mit válaszolni.

Am épp akkortájt kezdett lejárni menekült-útlevélem, amelyet annak idején Németországban kaptam, Freiburgban, alighogy odaérkeztem. Egy dán kisasszony fogadott, folyékonyan beszélt magyarul. Elárulta, hogy Erdélyben született, ott tanult meg magyarul, s ezért hozzá küldték a magyar menekülteket. Akkor az volt a szabály, hogy az az ország, ahol lakik az illető, megújíthatja a lejárt útlevelet. Én azonban Japánba akartam menni, s Japán nem állított ki ilyen útlevelet. Se Németország, mert onnan meg el akartam menni. Szóval bajban voltam. Hollandiából vissza kellett mennem Németországba (a kiállító országba). Az útlevélosztályon hirtelen egy asszony intett nekem (négy évvel előtte ugyanez az asszony szerzett nekem olcsón diákjegyet, mikor a teológiára mentem Hollandiába), s kérdezte, mi a nehézség. Mondtam, az útlevéllel van baj. Elvette az útleveletem, s alig félóra alatt vissza is hozta: egy évre meg volt hosszabbítva! Máig bánom, miért nem kérdeztem meg, kivel is van dolgom. Se a nevét, se a címét nem tudom, így még a hálámat se tudom neki kifejezni.

Amde ezzel a rövid lejáratú útlevéllel nem lehetett az úgynevezett harmadik próbációra elmenni Angliába, ahová P. Reisz akart küldeni, mielőtt Japánba megyek. Mindössze két hónapra mentem tehát oda angolt tanulni. Mondták, hogy Távols-Keleten az angol az egyetlen idegen nyelv, ezt mindenképpen illik elsajátítani. Alig volt vége a vizsgáknak, azonnal indultam Angliába (egy szó nem sok, annyit se tudtam angolul), s két gyorstalpaló angoltanfolyam után (összesen hat hét) Franciaországon át Japánba indultam. Marseille-ben szálltam hajóra. Az említett körülmények miatt se megfelelő ruhám, se pénzem nem volt. Az egyik venezuelai jezsuita kollégám édesanyja adott annyi dollárt, amennyi a hajójegy felére volt elegendő. A többi a holland provincia fizette. Hogy Japánba és nem Indonéziába mentem, annak az említett útlevél-bonyodalom és Róma döntése volt az oka. Róma úgy döntött, hogy Japánba, s ne Indonéziába menjek. Ebbe a holland tartományfőnök is belenyugodott. S mikor a bonni japán nagykövetségen bemutatam az egy évre meghosszabbított menekültútleveletem, a nagykövet rögtön rámondta: nem akadály. S mielőtt kértem volna, már bele is nyomta a japán vízumot, amely három éves tartózkodásra jogosított fel. Ilyet csak a misszionáriusok kapnak Japánban. A követ felesége, mint később megtudtam, katolikus volt.

Annyira gyorsan ment minden, hogy mire fölocsúdtam, már ott úszott velem a Vietnam (ez volt a francia hajó neve) a Földközi-tengeren. Szicília partjai párás ködben úsztak az egyre távolodó messzeségben. Képzetelem meghosszabbította a látókör peremét: át Olaszországon, a balkáni hegyeken keresztül Magyarorszáig. Szinte kétségbeesett szívvel néztem az egyre távolodó partokat. A hajó megállás nélkül szelte a „Mare Nostrum” hullámait, s mire a Szezei-csatornából is kievickéltünk, és a Vörös-tenger ólomszínű,

parázsforró, sivatag övezte vizébe értünk, kezdett minden valótlanná, álomszerű bizonytalansággá foszlani: Európa, Magyarország. Ami előttünk volt, még bizonytalanabb, még ködösebb színekben csillámlott félős szemeimben.

Óriási hullámveréseken nyögött, repült fáradhatatlanul a Vietnam. Az Indiai-óceán, majd az Egyenlítő mozdulatlan, forróvizű, sokcsillagos tengerei. Egy álló hónapig csak víz és víz meg víz. Néha egy-egy kikötő, új meg új ország, nép pazar benyomása, szokatlan élményei. Hongkongban a jó P. Ladányi fogadott bennünket (Marseille-ből még egy japán jezsuita jött velem, argentin születésű japán, tanulmányait külföldön végezte, s most jött vissza Japánba, Írországból.) Hongkongtól kezdve már a tájfunos szelek ringatták ugyancsak erősen a közben emberben, rakományban megkönnyebbült hajót. S Hongkongban ért az első nagy meglepetés: egyszer csak elém toppant a fedélzeten Horváth kópé! [Horváth Sándor magyar jezsuita (1924–1987), misszionárius Japánban. (Szerk.)] Azt tudtam, hogy ő is Japánba készül, de mikor, hogyan, azt nem. Ő egy olasz hajóval indult, s mivel hajója csak Hongkongig jött, át kellett szállnia. S éppen a mi hajónkra szállt. Mindketten örültünk a nem várt szerencsének. Így aztán hármásban értünk Jokohamába, a nagy japán kikötőbe, Tókió tőszomszédságában, szeptember 30-án, késő délután.

3. A nyelviskola minisztere, egy spanyol páter várt a kikötőben. Ugyancsak csodálkozott láttunkra. Neki azt mondták, hogy egy japán páter fog ezzel a hajóval érkezni, s íme nem egy, de három vendég is mosolygott rá megkönnyebbülten a hosszú, tengeribetegen átvészelt út után. Nem értette, de „ha már itt vagyunk, hát megyünk, hely van elég az autóban”.

A nyelviskola akkor Jokoszukában, a japán tengerészlet volt épületeiben működött. A háború után a japán állam ezt adta a jezsuitáknak a gimnázium számára. Viharvert, csúnya, vasbeton épületekből állott az egész. Egyik részében a nyelviskola volt elszállásolva.

Épp vacsoráztak, mikor odaértünk. Csendben, pálcikákkal. Ha jól emlékszem, péntek volt aznap. Nagy volt a meglepetés jöttünkre. Egyet vártak, s hárman jöttek. A rektor, kicsi, temperamentumos, morgós spanyol páter ott a helyszínen, mindenki előtt spanyolos kiejtéssel angolul nekünk szegezte a kérdést (mármint nekem és Kópénak): van engedélyük Japánba jönni? Mi csak ámultunk-bámultunk ezen a furcsa kérdésen. Hát jönnek jezsuiták csak úgy, engedély nélkül ilyen messzire? Hát hogyan lenne! Az itteni provinciálisnak írtunk, s ő válaszolt: csak jöjjenek minél hamarabb, várjuk. „Én semmiről se tudok – mondja a rektor. – Most csak pihenjék ki magukat, s majd holnap elmennek Tókióba, s beszéljék meg a provinciálissal a dolgot.”

No, ez aztán szép fogadtatás; ennyi hercehurca, kaland, egyhónapos hajóút, tengeribetegség után kalandoroknak néznek bennünket! Mit volt mit tenni, szépen elvonultunk szobánkba (amelyet csak most kezdtek elkészíteni): dohos, penészszagú, vasbeton, csupasz szoba, elnyűtt, sírszagú öreg szúnyogháló az ágy fölött. Szerencsére annyira el voltam fáradva, hogy hamarosan elaludtam. Másnap azután vonatra ültünk, s az argentin japán páterrel felmentünk Tókióba. Körülbelül másfél óra személyvonattal. Életemben először vonatoztam Japánban. A provinciálist (azaz viceprovinciálist) otthon találtuk. Tulajdonképpen ő csak P. Arrupét helyettesítette, aki a világot járta, ki tudja hányadszor, hogy pénzt kunyeráljon a japán misszió, főleg a tókiói egyetemünk számára. Láttunkra a fejére ütött: „Elfejtettem értesíteni a nyelviskola rektorát jöttükről”. S kivette a fiókból a levelünket. „Itt vannak, egészen megfeledeztem róluk. Bocsássanak meg!”

Délután tanúi lehettünk a tömeglélektannak. A rektort mintha kicserélték volna! „Isten hozta magukat! Már azt hittük, nem jön az idén senki Japánba, s íme ketten is jöttek egyszerre. Milyen szerencse, mekkora áldás!” Egyszerre becsületünk lett a közösség előtt is, majdnem a tenyerükön hordoztak bennünket. Nem is az emberekkel volt a baj. Visszamenve az említett sírszagú szobámba, alighogy bebújtam az ágyba, éreztem, hogy valami megcsípett. Két „mukade” (páncélos-testű, százlábúféle) volt az ágyamban. Szerencsére még fiatalok lehettek. A nagy példányok szúrása nagyon fáj, és magas lázat is

okozhat. De ezek is elegendőek voltak mutatónak. Máskor meg hirtelen rezegni kezdett minden körülöttem. Senki se mondta, de ösztönösen éreztem: földrengés! S láttam, hallottam: erre is, arra is szaladnak a népek kifelé. Erre én is kezdtem szaladni a kijárat felé. De a szokatlan házban nem ismervén jól a járást, kifecamítottam a bokámat. Valamiben megbotlottam. Nagyobb baj azonban nem lett a földrengésből. Utána ment minden a megszokott kerékvágásban.

4. Nyelviskolai élményeim egyike a reggeli piaci ácsorgás volt. Nem mintha én ácsorogtam volna, hanem a környékbeli népek jöttek össze a közeli téren. Pontosan úgy, ahogy az Úr Jézus példabeszédében olvassuk: arra várva, ki fogja őket felfogadni egy napi munkára. Akkor még a nagy állomások előtti tereken, főleg nyáron, sok embert lehetett látni, akik ott a szabadban töltötték az éjszakát, mert nem volt hova menniük.

Egyszer meg az egyik spanyol kollégámmal kimentünk a környékre sétálni. Kis dombocskák között lapultak az apró japán faházak. Fölmentünk az egyik ilyen dombos úton. A fák alatt valami buddhista oltárocska, olyan, a betlehemi játékokból ismert, miniatűr templomocska álmodott a jámbor hívek ájtatosságáról. Társam hirtelen körülnézett, majd suttogva hozzám szólt: nincs itt senki, nem látnak bennünket, ne rontsuk össze ezt a bálványimádó helyet? Komolyan mondta. Alig bírtam lecsillapítani konkvisztádoros buzgóságát. Ma már nevetünk az ilyen szeleburdi, fanatikus magatartásmódon. Ma az ökumenizmus korában vagyunk, a katolikusok és a buddhisták párbeszédének vagyunk a tanúi.

Egy alkalommal az egyik jezsuita segítőtestvérrel sétálgattunk a közelben. Nem annyira séta, mint a japán nyelvgyakorlás volt a célunk. A testvér nagyon áldozatosan szegődött egy-egy külföldihez, és segített neki a japán nyelv kiejtésében. Feltett egy kérdést japánul: hogy van az édesanyja? Nem a legjobban, válaszoltam neki. A szíve gyenge. Japánul a szív „kokoro”. Azaz: a japánnak két szava is van: ha orvoshoz megy, akkor „szinzó”-t mond. Ez a biológiai, hússzív. S csak az. Ha a szellemi, lelki értelemben vett szívről beszél, akkor a „kokoro”-t használják. A kettőnek semmi köze sincs egymáshoz. Híveink se igen értik, miért éppen a testi szív annak a szellemi, lelki értelemben vett „Szívnek” a kifejezője. Nos, az illető kérdésre én a rossz szóval találtam válaszolni. „Haha no kokoro wa warui”, mondtam. A japán megállt és hitetlenül, megbotráncozva nézett rám. Még egyszer feltette ugyanazt a kérdést. Én félve megismételtem a választ: ugyan mi a nem jó benne? Végre ő jött rá a hibára: nem a „kokoro”-ról van szó, hanem a „szinzó”-ról. Jót nevtünk ezen az epizódon. A japánban a szív és a szív nem azonos. Ezért van itt nagy becsülete a Jézus szívének. Az ábrázolással van a baj. Kelet és Nyugat, két kultúrvilág. Sok ilyen példát lehetne még felhozni erre a lelki élet és a teológia világából (például az istenfogalom, a személy stb.).

Én alig fél évig voltam a nyelviskolában. Mint pap érkeztem Japánba, így hamar kitétek onnan. A mise akkor még latinul folyt, tehát misézni akárhol lehetett. Elküldtek a tókiói fiatal jezsuiták (filozófusnövendékek) közé: nekik kellett misézniem. Épp kezdődött a nyári szünet. A fiatalság is elment a hegyekbe vakációzni, a Fudzsi mellé. Engem küldtek el, hogy misézzek nekik, s felügyeljek rájuk. Éktelen melegek voltak akkor a főváros környékén. De hirtelen eszembe jutott, hogy Tókió környékén tíz s egynéhány millió ember él, s mind úgy izzad, mint én. Ha ők kibírják ezt a nyarat, nekem is ki kell bírnom. Ettől egyre hűvösebbnek tűnt a japán nyár.

A vakáció végén vissza akartam menni a nyelviskolába, de nem fogadtak vissza. Maradjak ott, ahol vagyok. Tanulni egyedül is lehet, mondták. Jött hozzám időnként egy fiatal nyelvtanár (később belépett a Társaságba), s azzal gyakoroltuk a japán nyelv fortélyos sajátosságait. Közben megbetegedett a tókiói egyetemünk egyik fiatal tanára (német jezsuita), s engem küldtek oda helyettesíteni őt. Néhány hónapig tanítottam németet az egyetemen. Jobban ment, mint gondoltam. Az egyik japán rendtársam nagylelkűen segített az órák előkészítésében. Mellettem volt a szobája, s ő még nem volt felszentelve. Azóta is legjobb

barátom itt Japánban. Volt rektor, novíciusmester. Jelenleg szabbatikumban van a hirosimai gimnáziumunkban.

Tókiói szereplésem nem tartott sokáig. Talán egy jó fél év volt csupán. Nem maradt meg sok az emlékezetemben, csak a gyakori földrengések (majd minden hónapban egyszer) és a fiatalokkal eltöltött kellemes órák, főleg kirándulások a környékre.

5. Egyszer csak hívat P. Arrupe, az akkori provinciális. „Magának tulajdonképpen a terciába (harmadik év noviciátus) kellene mennie. De már úgyis elkésett két évet a Japánba jövetel miatt, még egy év nem lesz sok, menjen el Hirosimába. Ott most kezdjük el a juniorátust, kellene egy páter oda. Egy év az egész, azután elvégezheti a terciát.” P. Arrupe híres volt mosolyáról, és arról, hogy mindig csak kért, nem parancsolt. Fiatal japánjaink meg is jegyezték: „Az az ember. »veszélyes«, annyira udvarias, szeretetreméltó, hogy nem lehet neki nemet mondani.” Másvalaki meg ezt mondta: őt iskolába küldte P. Arrupe tanítani. Ő naivul megkérdezte: „Páter, ez csak kérés vagy parancs?” Mire P. Arrupe mosolyogva: „Csak kérem; én nem szeretek parancsolni.” S ha megtagadom? „Akkor megparancsolom” – nevetett P. Arrupe. Nekem nem volt ilyen nehézségem akkor, örömmel mentem Hirosimába. Útközben még havas volt a táj. Március elején értem oda, a noviciátusba. Mivel a juniorátus kezdetéig még volt egy egész hónap, elküldött az ottani rektor Hamadába, a Japán-tenger mellé, az egyik pátert helyettesíteni.

Annyira megszerettem a hamadai kis missziósállomást, hogy képzeletben már ilyen helyre gondoltam magamat az egyéves latintanítás után a juniorátusban. Ám ebből nem lett semmi. Letelt az egy év (amelyre P. Arrupe kért), elvégeztem a harmadik próbációt is Hirosimában. Utána aztán azt mondja P. Arrupe (persze ellenállhatatlan mosolygással): „Már beleszokott a latintanításba, maradjon hát végleg itt a juniorátusban.” S lett az ígért egy évből összesen kilenc év! Akkor már én kértem P. Arrupét, adjon valami más beosztást: erre ijedten azt mondja: „Ugyan, Béky atya, könyörüljön meg rajtam! Ha maga elmegy innen, nem lesz utódja. Senki se akar a juniorátusba jönni!” Azóta is csupa olyan munkákban dolgoztam, amelyekre nem volt versenytárs. Mindenki húzódozott, menekült tőlük. Először latint, görögöt tanítottam a fiatal japán jezsuitáknak, megtoldva a nyugati kultúra történelmével. Ezt is P. Arrupe varrta a nyakamba: „Kell ez ahhoz, hogy jobban megértsék a kereszténységet” – mondta. Később (P. Arrupe akkor már általános rendfőnök volt Rómában) az új oszakai kis katolikus egyetemre (Eicsi=Sapientia) kerültem. A lelkiség történetét, később teológiát kellett tanítanom. Egyik tantárgyat se én választottam. S lassan már négy-öt különböző tantárgyat is kellett tanítanom. Erre az egyetemre se pályáztak a jezsuiták. Egyházi egyetem volt, az oszakai egyházmegye kezdeményezte. Míg a tókiói a jezsuitáké volt, s szinte az egész világról összegyűjtött pénzekből tartották fenn és építették ki, addig az oszakai egyetem csak japán alkotás, külföldi támogatás nélkül. Mindössze a tanárok közt van sok külföldi, főleg szerzetesek. Az ő fizetésük egy részét az egyetemnek kellett visszaadni, támogatásként. Viszont a Sophia is ugyanezt tette az ott tanító jezsuitákkal.

Így lett belőlem tanár Japánban, vérbeli misszionárius helyett. Tanítottam a hirosimai zeneiskolánkon (ma már egyetem) az esti tanfolyamon felnőtteknek (Szentírás); néhány évig a hirosimai Notre Dame nővérek lánykollégiumában filozófiát, majd később Kóbéban a ferences nővérek (lány)-egyetemén vallást. Legtovább az említett oszakai egyházmegyes egyetemen maradtam, lassan már a harmincadik év felé közeledek ottani tanári pályámon.

Se álomban, se ébren nem vágytam a tanári pályára. Nem vagyok se tudós-, se tanártípus. S mégis annak tettek meg az előljárók, meg a körülmények. Egy jó hatása azért mégis volt ennek a furcsa pályának: növendékeimmel versenyt futva tanultam görögül (amit régen Szegeden két-három év alatt tanultam meg, hamar elfelejtettem), s alaposan beleolvastam magam az európai kultúrával, a keresztény lelkiséggel, valamint a teológiával és Szentírás-tudománnyal kapcsolatos kérdésekbe, anyagba. Valósággal faltam az idevágó könyveket. Ebben nagy segítségemre volt az oszakai katolikus egyetem gazdag könyvtára, valamint a

kóbei rendház kis könyvtára, amelyet én fejlesztettem tovább, mikor megtettek könyvtárosnak.

6. Hirosimában kilenc évet töltöttem. Onnan mentem Európába. A magyar rendtartomány hívott, csalogatott el innen Japánból, hogy segítsek a *Szolgálat* szerkesztőinek (akkor P. Öry volt a felelős szerkesztő). De alighogy odaértem Ausztriába, máris rábeszéltek, hogy ha már itt vagyok, szerezzek magamnak valamilyen doktorátust. Így kerültem Innsbruckba, a jezsuiták ódon, régi egyetemére. Lehetett volna teológiai doktorátust is szerezni, de ehhez három év és két külön vizsga (egyházjog és egyháztörténelem) kellett volna. A filozófiai doktorátust két év alatt meg lehetett kapni. Én ezt választottam. Le is doktoráltam a kínai Lao-Ce *Taó* járól írt dolgozatommal. Szerencsémre Innsbruckban remek könyvtárat találtam, rengeteg kínai vonatkozású könyvvel. A nyári vakációban elengedtek Franciaországba, ahol a jezsuiták chantillyi híres könyvtárát is átböngészttem a kínai filozófiával kapcsolatos irodalomban. Ott is feltűnően sok művet találtam. Japánból meg az ottani provinciális révén kaptam néhány alapmunkát Lao-Ceről, japánul. Lao-Ce egyébként eredetiben is megvolt, s így a japán szöveggel a kézben nagyjából átfésültem a kínai szöveget. Ha a kiejtést nem értettem is, az értelemmel meglehetősen tisztában voltam. P. Arrupe egyszer Innsbruckba is ellátogatott. Kértem tőle, engedjen vissza Japánba. Szívesen beleegyezett, s két év múlva újra Japánban voltam. Ez alkalommal azonban nem Hirosima, hanem a Japán közepén fekvő nagy kikötőváros, Kobe lett munkám színhelye. Japánba visszaérve ugyanis az akkori tartományfőnök, P. Martini rám bízta a választást (életemben először): mehetek a tókiói egyetemünkre, a misszióba (a hirosimai egyházmegye) vagy Kobéba. Rövid habozás után Kobét választottam. Ennek pedig fő oka az ottani rendház zuhanya volt! Hirosimában is volt zuhanyozó a juniorátusban, ahol laktam, de csak gyéren, vékonyan folyt belőle a víz. A rokkói rezidenciánk (Kobé) zuhanya azonban bőségesen, dúsan árasztotta a vizet a tenyérszerű rózsából. Csak aki átélt már egynéhány forró, párás japán nyarat, tudja, milyen áldás az ilyen zuhanyzó a nyári napokban.

Kobéban, az első évben nem sok munkám lévén, elolvastam minden fellelhető könyvet az úgynevezett „keresztény japán századdal” kapcsolatban (1550–1650). Épp akkortájt jelent meg az Endó Súsza bestsellere, a *Csinmoku* (Csend), Ez éppen erről a korról szólt, és erősen foglalkoztatta a kedélyeket. Olvastam és jegyzeteltem. Ennek nagyon jó hasznát vettem később az Eicsi Egyetemen. Egy év múlva ugyanis már ott tanítottam: a püspök titkára írt a rektoromnak. Hallotta, van itt egy frissen doktorált fiatal jezsuita, engedje el hozzánk tanítani. Így jutottam be erre az egyetemre. Tőlünk alig félórára vonaton.

Nemsokára kezdett kialakulni a napirendem: tanítás az egyetemen (a lelkeség története, teológia), kíséret az aránylag nagy plébánián, és lelkigyakorlatok. A lelkigyakorlatos munkával még Hirosimában megismerkedtem: gyakran hívtak missziós állomásokra, zárdákba egy-három napos és nyolc napos lelkigyakorlatra. Kobéban aztán még több alkalom nyílt a lelkigyakorlatos munkára. Adventben, nagyböjtben az oszakai, kiotói egyházmegye plébániáin tartottam sok lelkigyakorlatot híveknek; időnként három-napos életrendező, életcélt kereső, hivatásélesztő lelkigyakorlatokra hívtak. A legtöbb lelkigyakorlatot azonban japán szerzetesnővéreknek adtam nyolc és harminc napos lelkigyakorlatok formájában. A harmincnaposakat nagyon megszerettem. Öröm volt látni, milyen buzgón végzik a japán nővérek ezeket a lelkigyakorlatokat. A csendet nem kell külön erőszakolni. Szeretnek imádkozni, a hallgatás se nehéz nekik. Ám a papoknál már nehezebb. Papoknak, férfi szerzeteseknek is adtam jócskán lelkigyakorlatot (bár jóval kevesebbet), némi tapasztalatom van e téren is. Összesen talán kétszáz körül lehet az ilyen egyhetes lelkigyakorlatoknak a száma. A harmincnapos lelkigyakorlatok száma is hamarosan eléri a negyvenet.

Ezeknek a lelkigyakorlatoknak két hatása is volt. Az egyik: rajtuk keresztül alkalmam volt megismerni a japán szerzetesnővéreket. Körülbelül hatezer japán nővér van az országban. Óriási arányszám az alig négyszázezer katolikushoz viszonyítva. Ezeknek a

nővéreknek nagy része iskolákban, óvodákban, kórházakban, mozgássérültek otthonában, öregek közt, vagy plébániai munkában dolgozik. Átalluk sikerült bepillantani a kis japán egyház mindennapi életébe is. Sok intézményüket megismertem. Óriási munkát végeznek. Ők a japán egyház tartópillérei. S az ilyen lelkigyakorlatok elvittek majd egész Japánba. Az elmúlt évtizedek alatt volt módom megismerni a japán szigetvilágot, a városokat, a vidéket. A földrajz gyerekkorom óta érdekelt. Ami a papságot, a férfi szerzetesrendeket illeti, már nem vagyok olyan biztos. A hirosimai, oszakai, kiotói egyházmegyéket jól ismerem, a többivel nemigen találkozom. Lelkigyakorlatos munkám révén leginkább Oszaka-Kobe-Kiotó, Tókió, Hirosima és Nagaszaki környékét ismerem a legjobban, a többi egyházmegyét csak felületesen.

7. A kis japán egyház erején felüli munkát végez. Csak egyetemből tizennégy van. Az óvodáknak, napközi otthonoknak, középiskoláknak, egyéb szociális intézményeknek se szeri, se száma. Katolikus kórház is van néhány. Azonkívül rengeteg a katolikus sajtótermék (könyvek, folyóiratok). S lehet válogatni a sok lelkigyakorlatos-házban. Nemrégén közölt az itteni katolikus hetilap egy ismertetőt a nyilvános lelkigyakorlatos-házakról; huszonnégyet sorolt fel. Ezenkívül több rendnek, kongregációnak van saját lelkigyakorlatos-háza. Nekünk jezsuitáknak négy lelkigyakorlatos-házunk van (Tókió, Kamakura, Hirosima, Nagaszaki).

Huszonhárom éves kobei tartózkodásom jó bevezetés volt a japán egyház életébe és működésébe. Innen kerültem vissza Hirosimába, az ottani lelkigyakorlatos-házunkba. A ház eredetileg noviciátusnak épült japán stílusban, átélte az atombombát: az ablakok kitörték, a mennyezet megsérült, de az épület nem dőlt össze. Ma is ezt használjuk. A kápolna gyékényes, négy nagy oszloppal. Olyan, mint egy buddhista templom, mondják a hívek. Huszonnyolc szobánk van benne. A noviciátus itt van mellettünk. Ha kevés a lelkigyakorlatozó, a noviciátusban van a reggeli mise, mind a novíciusok, mind a lelkigyakorlatozók épülésére. Évente körülbelül ezer a lelkigyakorlatozók, idejárók száma. Ez kevésnek tűnhet, hiszen a hirosimai egyházmegyében kevés a katolikus és a katolikus intézmény. Nagaszakiban, Tókióban ennek legalább a négyszerese, ötszöröse keresi fel a lelkigyakorlatos-házainkat.

Mivel az oszakai egyetemet nem engedik abba hagyni, havonta kétszer innen Hirosimából járok oda tanítani. Az óraszám ugyanannyi, mint régen volt, csak összevonva tartom őket. Oszaka kb. harminc km-re van innen, a Hikari (szuperexpressz) egy óra negyvenöt perc alatt teszi meg. Maradék időmet lelkigyakorlatokkal, kisegítéssel (a közeli plébániákon, a noviciátusban) töltöm. Gyakran járok kórházba beteglátogatásra. Így ismerem már az itteni kórházak egy részét. Japánban sok a kórház.

Nagyjából ez a munkám, így élek Japánban. A nyelvet már megszoktam, hisz negyven év óta minden japánul folyik (tanítás, prédikálás, beszélgetés, sőt az írás is). Az időjárást és a japán ételeket nehéz megszokni, legalábbis nekem. Fiatalabb koromban fel se vettem, de minél idősebb az ember, annál nagyobb penitencia mindkettő. A japán mentalitás, gondolkodás mindvégig talány maradt. Bármennyire érti, megszokta már az ember, mégis bizonyos értelemben mindig kívülállónak számít a külföldi. A japán művelt nép. Több mint ezeréves kultúra, finom, kiművelt szépérzék, hihetetlen nemzeti öntudat, rendkívüli udvariasság, csodálatos önuralom jellemzi. Van egy csodálatos tulajdonságuk: gyorsan átvesznek, lemásolnak, magukévá tesznek mindent, ami új, külföldi, s ugyanakkor megmaradnak tökéletesen japánnak. Itt békés összhangban él együtt az archaikus japán hagyomány a legmodernebb technikával; a külföldi és az ősi japán. Ebben egyek a japánok. El se lehetne képzelni, hogy egyik japán külföldi segítségét kérné a másik japán ellen. (Mi magyarok pont az ellenkezője vagyunk.) Óriási tudásszomj, tanulásvágy jellemzi legtöbbjüket. A japánoknak is van bőségesen hibájuk. Ebben nem különböznek egy nemzetűtől se. De sok olyan jeles tulajdonságuk van, – amelyekből főleg mi magyarok – tanulhatnánk.

Minket, magyarokat ismernek is meg nem is. A japán rádióknak van egy adója (FM), amely jobbra zenét közvetít. Itt sok szó esik rólunk, magyarokról is. Olykor majd minden nap. Az Esterházy név ismerős a zenekedvelők köreiben. Bartók, Liszt szintén. De körülbelül ez minden. A legtöbbször fogalma sincs arról, kik s mik vagyunk. Csodálkozva hallják, hogy van magyar nyelv is. Milyen nyelven beszélnek Magyarországon? Ez gyakori kérdés. A többi külföldi sokszor még tájékozatlanabb: van aki, azt hiszi, Magyarországon németül beszélnek. Vagy hogy a magyar nyelv szláv nyelv. Hívtak egyszer, hogy van itt valaki, valami cseh vagy lengyel, beszéljek vele, „hisz a magyarok is ezt a nyelvet beszélik.” A spanyoloknak meg a magyar cigányt jelent, stb. stb.

A zene, a magyar szentek, a sport s újabban a „sikeres magyar gazdasági rendszer” révén többen is elismeréssel szólnak rólunk. Főleg az utóbbi tévítélet elég gyakori. Magyarországon megy még a legjobban minden a nagy felfordulásban ott Kelet-Európában, mondják. Jelenleg az amerikaiak mellett talán a japánok utaznak a legtöbbször a világban. Európába is rengetegen járnak minden évben. Magyarországra csak elvétve jutnak el, bár újabban egyre-másra jelennek meg ajánlatok egy-egy ausztriai–cseh–magyar turistaútra. Nemrég Budapestről találtam egy egész oldalas beszámolót az egyik legnagyobb japán napilap vasárnapi számában. De ezek még kivételszámba mennek. Az idén jelent meg az új, négykötetesnek tervezett Nagy Katolikus Enciklopédia első kötete. Ebben majd részletesen is lesz szó a magyar egyházról, talán a harmadik kötetben. Velem írták meg. Ezt a Nagy Katolikus Lexikont a mi P. Nemeshegyink kezdte el, mikor még itt volt Japánban. A Tókiói Sophia Egyetem gondozásában jelenik meg.

8. Ezzel nagyjából mindent elmondtam, amit az én japáni életemről, munkámról el lehet mondani. 40 év sok idő. Kész csoda, hogy még tudok magyarul. Hisz mióta Magyarországról eljöttem, idestova fél évszázada, kb. negyven éve egyedül vagyok magyar a sok idegen között. Az egész környéken egy szál magyar sincs. Néha-néha, évente egyszer-kétszer ha volt eddig alkalmam egy pár óráskat valakivel magyarul elbeszélgetni. De örömmel tapasztaltam hazai látogatásaim alkalmával (legutóbb 1995 telén), hogy hamar belejövök a magyarba. Azt nem lehet elfelejteni. Szerencsére a japán nyelvtan hasonlít a magyarhoz, s így nem rontja a nyelvérzékem, mint például a német vagy az angol.

Sokszor volt már honvágyam. A japánok, akármilyen kedvesek és udvariasak is, sohasem fogadják be igazán a külföldit. Híveink még hagyján; a papság, az intelligencia már nehezebb dió. Ha hazamennék, azt nem azért tenném, mert kiábrándultam Japánból, egyáltalán nem, hanem főleg azért, mert a japán egyház elég erős ahhoz, hogy megálljon a maga lábán külföldi misszionáriusok nélkül is (ha igaz, hogy a Szentlélek is működik az itteni egyházában), és mivel otthon talán még nagyobb szükség van a papokra, mint itt. Emberileg szólva a japán misszió, ha valami csoda nem történik, megállt. Nem fejlődik. Hiába a rengeteg anyagi befektetés, új intézmények, iskolák, a sok sajtótermék, a számtalan japán nővér és pap: egyre kevesebb a keresztségek száma, s egyre kevesebb a fiatal a templomokban. Mégis fiatal élni akarás, csupa kezdeményezés, kábító statisztika jellemzi ezt a még félmillió lelket se számláló „kis nyájat”. S ebből is csak a jó harmada jár rendszeresen templomba.

Annál több az egyházzal szimpatizálók száma. Állítólag több millió. Nagyon sok japán házban ott van a *Szentírás*. Arra a kérdésre meg, hogy ha mindenképpen vallást kellene választania, milyen vallást választana, minden harmadik-negyedik ember azt felelte, hogy a kereszténységet! De ezek a „ha”-lehetőségek az álmok világába tartoznak.

A japán misszió szép is, néha élvezetes is, vigasztaló. Főleg akkor, ha nem kötjük magunkat szemmel látható, tapasztalható statisztikában kifejezhető eredményekhez. Vagyis: természetfeletti szemmel nézve „normális”. De így talán csak kevesen tudják nézni. Sokakat megnyugtat a pillanatnyi technikai-kulturális kielégülés, kirándulások, szép fényképek, társadalmi események (együtt étkezés, együtt levés, barátkozás stb). S ez talán az itteni

misszió egyik varázsa és nagy kísértése. Az aktivitás, mozgás, tervezés, mindig valami újat tenni, kezdeményezni, egyszóval állandóan mozogni, mutatni valamit. A mélymunka már nem olyan vonzó, nem olyan látványos. De ez így van mindenütt, gondolom.

9. Nem bántam meg, hogy Japánba jöttem. Számomra sokat jelentett, sokat kaptam, sokat tanultam, amit otthon is lehetne gyümölcsöztetni. De már talán eljárt az idő fölöttünk. Legfeljebb az írásban hagyott élmények, tapasztalatok, emlékek hatnak, kamatoznak majd a jövőben. Mindig szerettem (volna) írni. Régen nagyon nehéz, körülményes és drága vállalkozás volt valamit magyarul megjelentetni. Japánul könnyebb lett volna, de hiába tud az ember japánul beszélni, sose tudja magát úgy kifejezni, mint magyarul. Megértetni magát az embernek könnyű, igazán kifejezni magát talán sose lehet. Legalább is nekem. Fiatal koromban nagyon csodálkoztam egy német páter mondásán. Tókiói egyetemünkön tanított, nagyon okos, szeretetre méltó ember volt. Csak legyintett, mikor mondtam neki, hogy szeretnék majd valamikor japánul írni. „Kárbaveszett fáradság” – mondta. Ez külföldinek sose fog sikerülni. Nemigen hittem neki. Majd én megmutatom, hogy lehet. Most, több mint harminc év után, mikor egy tucat könyvet, számtalan cikket megírtam magyarul, németül, angolul és japánul, teljesen igazat adok neki. Sokszor dicsérnek (maguk a japánok), milyen jól tudok japánul; sokszor csakugyan mintha jobban ki tudnám magamat fejezni japánul, mint akár magyarul. S mégis igaza volt annak a német páternek. Szívből igazat adok neki. Ez is egyik itteni élményem.

Sokszor úgy érzem magamat itt Japánban, mint ahogy Ábel érezte magát a „rengetegben”. Vagy még inkább, ahogy Mikes Kelemen Rodostóban. Miért jöttem tehát Japánba? Véletlen? Kalandvágy? Biztosan se egyik, se a másik. Néha tréfásan szoktam mondani: én Marxnak és a magyar kommunistáknak köszönhetem, hogy itt vagyok. Nélkülük nem lennének magyar misszionárius jezsuiták Japánban. Akaratlanul is hozzájárult a kommunizmus Isten országának a terjesztéséhez, legalábbis itt a Távol-Keleten. Meg szerte a nagyvilágban. Tehát a Gondviselés műve.

Végeredményben mindegy, hol van az ember. Istené a föld és ami rajta van. Lakhat valaki magyar földön egész életében anélkül, hogy gondja lenne a hazára, a magyar nyelvre, történelemre. És élhet valaki külföldön magyar szívvel. Én azt hiszem, ehhez a fajtához tartozom. Legalábbis vágyban és gondolatban.

Nagy, hosszú, kanyargós út volt bizony az üllői, homokbuckás, ezüstjegenyés határtól az Alpokon át a lapos Hollandiáig. Majd onnan a haragos hullámú Indiai-óceánon keresztül a tájfunos, földrengéses, cseresznyevirágos Japánig.

Az emberi élet hasonlít a folyókhöz: azok se tudják, hogy merre, miképpen fognak a tengerig elérni. Az Amazonas nem messze a tengertől buggyan ki az Andok lábánál, mégse a közeli Csendes-óceánba folyik, hanem az ellenkező partokat mosó, távoli Atlanti-óceánba. A Nílus se gondolta volna, hogy Közép-Afrika zöld berkeiből a világ legfélelmetesebb, legforróbb sivatagán át fogja majd elérni éppen a Földközi-tengert. De úgy jó és szép, ahogy van. Ilyen a magyar jezsuitasors is. Jó volt, szép volt, mert így volt. Lehetett volna másképp is. Ez azonban már nem áll a mi hatalmunkban. Tehát legyen áldott mindenért az Úr neve. Ámen.

Bencze István: Visszaemlékezés

Öregségem ellenére megpróbálok életjelet adni magamról. Jelenleg kilencvenéves vagyok. Az utolsó két évben nagyon megrokkantam. Nehezen látok és hallok, azaz az öregség minden áldásában bővelkedem. A jó Istennek legyen hála! Ezen kívül az utolsó években nagyon feledékeny lettem. Félek, hogy írásom hézagossá lesz, és átfésülésre szorul.

1928-ban kerültem a Manrézába (Zugliget), amikor a novíciusok még Érden voltak. De P. Vukov úgy intézkedett, hogy menjek egyenest az új házba, a Manrézába, s így én lettem ott az első aspiráns. A novíciusok csak két hét múlva érkeztek meg Érdről.

Egyszer nagyon megbetegedtem, de jó katolikus lévén, megfogadtam, ha meggyógyulok, akkor a misszióba kéredzkelek. Még nem tudtam, hogy melyik szerzetbe lépjek. Nálunk P. Figula volt az esperes, P. Lovas pedig a plébános (kik mindketten jezsuiták lettek). Tőlük kértem útbaigazítást. P. Figula azt mondta: Pista, ha katona akarsz lenni, légy huszár, ha pedig szerzetes, akkor légy jezsuita. Így kerültem a jezsuitákhoz.

Mivel asztalos voltam, P. Vukov azt mondta, csak akkor mehetek a misszióba, amikor a Manréza már be lesz bútorozva. Nagy szerencsém volt, hogy jól megtanultam a műszaki rajzot, amely otthon és később is nagy segítségemre volt. Később több asztalos szakmájú aspiráns jött, és így a munka szépen haladt előre, de így is nyolc évre volt szükség, hogy mindent elkészítsünk. Csak ezután lehetett szó a misszióról.

1936-ban küldték Kínába a legnagyobb csoportot: négy skolasztikust (Havas, Jaschkó, Maron, Papilla) és két segítő testvért: F. Ácsbolt és csekélységemet. Mikor megérkeztünk Tamingba, nagyon jó volt a helyzet, de a következő évben jöttek a japánok, akik elfoglalták a városokat, kívül pedig a vörösök és a rablók garázdálkodtak. P. Szarvas volt a superior és P. Németh a ház rectora, buzgó és szent ember. A japánok éjjel foglalták el a várost. A missziós központban körülbelül ezer menekült szorongott. P. Németh félt, hogy sokat közülük meggyilkolnak, ezért kiment az északi kapuhoz egy katekistával és kérte az ezredest, hogy mentsék meg ezeket az embereket, akik keresztények és menekültek. A japán nem sokat értett belőle, és mivel P. Némethnek nem volt szakálla, azt hitte, hogy protestáns pásztor. Letérdeltette, és le akarta lőni. Mikor meglátta kezében a breviáriumot, kikapta a kezéből és megértette, hogy katolikus pap.

A páter az idegsokk miatt csaknem elvesztette az egyensúlyát, amikor fel akart állni, és a japán segítette fel, mire a páter meghívta a tiszteket egy kis villásreggelire. A japánok „bomlottak” Ácsbolt testvér paradicsomos rántottájáért, és kiírták a külső kapura, hogy a katonák ne zaklassák a missziót. Ez látszólag úgy festett, hogy lepaktálunk az ellenséggel, de a nép nem bánta, mert tudták, hogy P. Németh mentette meg az életüket.

A japánok nyolc évig voltak Kínában. Többnyire a városokban laktak, és a nép nagyon tudta bősztíteni őket. Éjjel felszedték a vasúti síneket, a nagy utakat aláaknázták. Azért, ha a japánok kimentek, mindig egy-egy ökrösszekeket kényszerítettek maguk előtt menni, és azok robbantották fel az aknákat.

A hithirdető munka nagyon megnehezült, mert a japánok azt hitték, hogy a kínaiakkal vagyunk, a vörösök pedig azt, hogy a japánokkal barátkozunk. Nekünk több bajunk volt a vörösökkel, mint a japánokkal. A vörösök mindent „kikölcsönöztek”. A motorbicikliket Herhold testvér úgy mentette meg, hogy kivett belőlük valamit, így nem lehetett elindítani őket. A bicikliket elvitték, és mikor elromlottak, akkor visszahozták javítani. Sok mindent elvittek, úgy hogy kettesben P. Maronnal, aki a házgondnok volt, éjjelenként egyik helyről a másikra dugdostuk a holmikat, hogy megmentjük őket. De minden hiábavaló volt, mert már régen elhatározták, hogy a missziót népitélet által teszik tönkre. A helybeliek nem akartak kötélnek állni. Végül a falukból hoztak be száz suhancot, akik betanított vétkekkel vádolták a

missziót. Ez akkor történt, amikor a japánok és utánuk a központi csapatok elhagyták a várost. Hadd idézzem P. Maront:

„1946. szeptember 28-án éjjel, úgy 11 óra körül a folyosón lépések zajára lettem figyelmes, melyet dühös dörömbölés követett az ajtómon. A néphadsereg fegyveres katonái felszólítottak, hogy kövessem őket. Semmit sem vihettem magammal a rajtam lévő ruhámon kívül. A kapuban egy másik csoport Msgr. Szarvast vette körül. Ezután elvittek bennünket egy városon kívüli faluba (Nan-liu-csoang), ott egy hevenyészett börtönbe tuszkoltak be minket, ahol csak egy arasznyi széles pad volt. Ezekre kuperodtunk rá, és azon morfondíroztunk, hogy mit jelentsen ez, míg el nem nyomott bennünket az álom.

Másnap a csöcselék zajára ébredtünk fel, mely a ház előtti téren gyülekezett. A téren félkörben a kommunista bírák foglaltak helyet az asztalok mögött, előttünk meg a tömeg, köztük pedig a vádlottak, ti. mi ketten, szemközt a néppel.

Először Msgr. Szarvast intézték el. Két egymásra tett asztalra állították, hogy kiemelkedjék a nép felett. A betanított tanúk olyan vádakot hoztak fel, amelyek az előttünk ott dolgozó francia atyákat illették. Voltak olyan vádak, amelyekre Msgr. azt felelte, hogy akkor még nem voltam Kínában, vagy hogy akkor még meg sem születtem... Ez még jobban felbőszítette őket. Husángokkal ütések mértek rá. Az ütések következtében Msgr. háromszor leesett az asztalokról, és elájult, de mindannyiszor felloccsolták. Mikor a fejére mért csapást kezével ki akarta védeni, a jobb kezén a gyűrűs ujja kifícamodott, és a kézfej felé állt ki. Iszonyú kínjai voltak, de arra még volt ereje, mikor rám került a sor, hogy kijelentse, hogy én az ő alattvalója vagyok, azt csináltam, amit nekem mondott ... így akart megmenteni, hogy ne jussak ugyanolyan sorsra, mint ő.

Ezután jöttem én. Először leráncigálták rólam a kínai kaftánt, mondván, hogy nem vagyok méltó kínai ruhában járni. Ez volt a szerencsém, ugyanis szombaton este még nem volt időm megfürödni, és ruhát váltani. A nadrágom ülepén egy nagy hasadás tátongott a mögöttem ülő bírák általános derűjére. De ezt is Msgr. ellen fordították: »Lám, ilyen ruhában járnak az alattvalói, ő pedig selyembe és bársonyba öltözködik«. Msgr. ugyanis már előkészítette a ruháit a vasárnapi nagymisére, és mikor elfogták, azokat húzta fel.

Az egyedüli vád ellenem az volt, hogy házgondnok és a pénzügyek intézője lévén, eltitkoltam, hogy a misszióknak mennyi földje van. Erre csak azt feleltem: »Ti mértétek föl a földet, és én azt jelentettem be, amit nekem mondatok.« Erre általános röhej tört ki, és ezzel be is volt fejezve az én ügyem.

A népítéletet öthetes börtön követte két másik földesúrral együtt, akiket szintén a néptörvényszék elé állítottak. Egy olyan kis szobában voltunk összezsúfolva, hogy ha valamelyikünk meg akart fordulni a másik oldalára, akkor az egész bandának meg kellett fordulni, mert a földre szórt szalmán aludtunk és csak egy paplan volt fölöttünk.”

(*Formózai Magyar Jezsuiták* 73. sz. 11. oldal: *Népítélet*).

* * *

Nekem az volt a bajom, hogy jó asztalos voltam, és mikor megérkeztem, egy kényelmes széket készítettem a püspök úrnak. Erre a többi atyák is kértek ilyen székeket. A mandarin, meglátva a székeket, szintén kért, meg a japánok is, akik jól fizettek, de a vörösök nem. Láttuk, hogy a vörösök mellett nem lesz maradásunk, és elhatároztuk, hogy a gépeket szétesztjük az asztalos tanoncoknak, de a vörösök már leltárt készítettek minderről, követelték, hogy a gépeket hozassuk vissza, különben minket is a néptörvényszék elé állítanak. Erre P. Superior (P. Takács) elszöktetett minket. Én F. Herholddal, egy kínai skolasztikussal (Li Chin-seng a jelenlegi Tajvan délvidékének superiorja) előbb nyugatra, majd délre menekültünk. Ez nem volt könnyű, mert a missziót száz méterenként vörös katonák vették körül. Mivel januárban éjjel nagyon hideg volt, a faraktár faanyagát tüzeltek,

és így nem volt könnyű kilopódnai a misszióból. Egy ügyes asztalosunk talált rá módot, hogy kiségiessen bennünket. Kért egy üveg bort és cigarettát, meghívott egy csoportot egy kis papramorgóra, így elterelődött az örök figyelme rólunk, s kereket oldhattunk.

Egész éjjel nyolcvan kilométert tettünk meg úttalan utakon és szántásokon keresztül, míg meg nem érkeztünk egy olasz misszióba. Én csak egy kínai ruhapapucst viseltem, és a lábam teljesen feltört. Egy hétig nem tudtam járni. Innét Msgr. Meagen SVD vitt el bennünket Hsin-Hsiangba, az ő központjukba, ahol kapva-kaptak utánunk. F. Herholdot mechanikusként, F. Lindenbergert (aki szintén megérkezett) kertészként alkalmazták; én pedig a kórházban segítettem egy német páternek orvosságokat készíteni. Ez az orvos megtanított, hogyan lehet vizet találni a talajban egy Y alakú vesszővel. Ezzel a módszerrel több misszióban találtam vizet a kútásóknak. Itt csak pár hétig tartózkodtunk, mert a kanadai püspök (Msgr. Coté SJ) elkért minket az ő missziójába, ahol F. Herhold mint lakatos és gépész, F. Lindenberger mint kertész működött, én pedig mint építész segédkeztem. Itt először a nővéreknek építettünk egy házat, majd egy iskolát, de mivel a vörösök már közel jártak, Msgr. azt mondta, ne rakjuk fel a padlókat, mert a vörösök úgyis elviszik.

Közben a vörösök bementek Pekingbe, mire a skolasztikusokat áttelepítették a Fülöp-szigetekre. Nemsokára F. Herhold és F. Lindenberger is megérkezett. F. Herhold berendezte a házat, F. Lindenberger konyhakertészettel és baromfitenyésztéssel szerzett nagy érdemeket.

Öt évig voltam a Fülöp-szigeteken. Munkám mellett éjjelente angolul tanultam az éjjeliőröktől. Közben a seminaristákat pappá szentelték, és Kínából egymás után érkeztek a kiutasított jezsuiták és Hsinchu környékén telepedtek le. Msgr. Fahy eljött Manilába és elkért engem Tajvanba.

Huszonhárom évet töltöttem Hsinchuban. Nagy asztalosgyárat nyitottam, és itt készítettük a gombamód növekvő missziós központoknak a bútorokat (sőt még külföldre is szállítottunk). Ez felkeltette egyesek irigységét, és amikor ellátogattam Magyarországra, bepereltek, hogy iparendély nélkül dolgozunk és adómentesen. Mikor visszaérkeztem, bemutattam az iparendélyt és az egyházi munkák számára szóló adómentességet. A kormány elveszítette volna a tekintélyét, kértek, hogy ne indítsunk ellenvádat. Az előjárók úgy ítélték, hogy a pereskedés csak rossz vért szülne, azt ajánlották, hogy építsük le a nagyarányú gyárat, és az embereim mint magánvállalkozók vigyék tovább az üzemet.

Így kerültem Tajpejbe 1971-ben, és távolból irányítottam az embereimet. Ezután inkább nagyobb építkezéseken dolgoztam mint felügyelő, és így nagy tapasztalatra tettem szert az anyagokat és árakat illetően és sok pénzt takarítottam meg az építkezéseken. Így Peikangban, Kaoshiungban és főleg Tajpejben a Fujen egyetem építkezéseinél nagy szolgálatokat tettem.

A magyar misszionáriusok egyike sem hozott szégyent a Társaságra és a magyarokra. Jól megálltuk a helyünket mindenütt. Az atyák neveltjei a Nagy-Kínából itt Tajvanon magas hivatalokat töltenek be. Shan kuo-hsi a püspöki konferencia elnöke. Hsü Khö-cshö a jezsuita novíciusmester. Yin Molin jelenleg a phutsö-i kerület esperese. Miao Hoaj-chu Tou-Lioban segédpüspök..., hogy csak néhányukat említsem. A pátereket nem lehet egy-két szóval méltatni. Róluk majd bővebb beszámoló készül. De amikor a magyarokat említik leginkább a segítőtestvérek nevét emlegetik: Császár, Gömöri, Herhold, Lindenberger ... valamennyien a segítőtestvérek mintaképei. Most már csak hárman vagyunk maradék magyarok Tajvanon, Kráhl és Papilla pedig a Fülöp-szigeteken. P. Jaschkó az értelmi fogyatékos gyermekek segítségére irányuló művek megalapítója a szigeten. Nehézkesen jár egy autókarambol áldozataként. P. Maron, noha még fiatalnak látszik, már nyolcvanöt éves. Jómagam a kilencvenediket taposom, és már csak a behívót várom.

Cser László: Nekrológ. Önéletrajz

A magam nekrológiát csak azért írom meg, hogy megkönnyítsem azok dolgát, akik esetleg kénytelenek lesznek írni rólam valamit, halálom után.

Én az emberi életet – a magamét is – hármasszázados hullámváltozásban látom. Az első az az idő, amikor már létezőnk Isten gondolatában és amikor szüleink akaratából, anyánk méhében élünk, fejlődünk, a világra születünk. Erről az időről semmit sem tudunk öntudatunk idejéig, pedig mennyi mindent hozunk a világra magunkban! Isten akaratát, életünket, szüleink és őseink rejtett, titkos örökségét –, amelyről semmit sem tudunk.

A második időszaka életünknek, a második hullámváltozás az az idő, mely „vándorlásunk” ideje az öntudat első jelentkezésétől végig az Úton, mely életünk „beteljesedésének” keresése, fűszerezése, vágya, kiharcolása. Ha szerencsések voltunk, kereszténységünk, Krisztusba-keresztelődésünk, az ő Igéje, Teste és Vére, az Egyháza (a hívők közössége Jézus kiterjesztett misztikus testében) kísérőnk volt ebben a keresésben és harcban. Öntudatos életem leglényegesebb élménye ez a „krisztusi élet” körülöttem, bennem.

A harmadik korszak vagy hullámváltozás az, amikor véget ér vándorutunk és szembenézünk a halállal. Meggyőződésem, hogy a halálom teológiai pillanata hasonló Krisztus kereszthalálához, el kell fogadnom a halált és abban a pillanatban, mikor elfogadtam és „meghaltam”, életem szüntelen útítársa, irányítója, üdvözítője, Krisztus fog előttem állni, kibem ráismerek életem egész útjára, értelmére és vele, benne, az ő kíséretében lépek az Örök Szülő, az Atya színe elé, bizalommal és örömmel, hogy éltem harmadik és végső áramlását és hullámváltozását Istenben éljem, örökké. Ez az én hitem és hitvallásom. Nem tudom, milyen lesz ez a halál utáni élet, de azt tudom, hogy ahogy életem Isten akaratában indult, az ő jelenlétében fejlődött, esett el, állt talpra és ért a halálig (kereszthalál) utána benne talált otthont, támadt fel és él – ő tudja, hogy milyenféle életet. Ez a lényege életemnek.

* * *

Már a filozófiai tanulmányok első éveiben felszólítást kaptunk Somogyi Jenőtől, akkori provinciálisunktól, hogy jelentkezzenek azok, akik a kínai missziókba éreznek hivatást. Ez a misszió Észak-Kína Hopei tartományának déli csücskén terült el. Franciák alapították a missziót majdnem százötven évvel korábban. A területet kiépítették, ami annyit jelent, hogy templomokat emeltek, egyházközségeket szerveztek. Túl nagy területet vállaltak, így hát négy részre osztották Missziójukat. Egy része önálló kínai püspökséggé vált, egy részét megtartották maguknak, egy részét az osztrák jezsuitáknak adták, és egy részét – a legjobban kiépítettet – följánlották a magyar jezsuita provinciának. A magyarok örömmel vállalkoztak a föladataira. Szarvas Atya, aki már a kínai missziókban élt (a délebbi Anhoei Provincia spanyol jezsuita missziójának tagjaként) Tamingba, a misszió központjába utazott. Mikor én jelentkeztem, vagy tíz felszentelt atya és öt testvér dolgozott már ebben a kínai misszióban, két nyugalomba vonult francia atyával, akik ott maradtak meghalni, ahol életük legjavát a lelkek üdvéért végigdolgozták.

* * *

Kína először gimnazista koromban lépett intenzíven életembe. Kapcsolatot kerestünk a Tamingi Magyar Misszióval, azok atyái válaszoltak levelünkre, kértünk tőlük kiállítási anyagot és Papilla Lajos rendtársammal, akkori jó barátommal, P. Tüll Alajos irányítása alatt olyan kínai kiállítást rendeztünk, hogy az túlkívánkozott a gimnázium határain. Meghívtuk a város (Pécs) lakóit és a kínai kiállítás nagy sikert aratott. Papilla Lajos előttem volt tanulmányokban – rendi tanulmányokban is, – így előttem utazott Kínába is. Én olvasni kezdtem Kínáról. Az volt az érzésem, hogy ha már azt a titokzatos nyelvet nem tanulhatom is meg Magyarországon, legalább tudni akarok erről a csodálatos világról lehetőleg mindent. Amit magyar nyelvű könyvek csak ajánlottak, mindent végigolvastam. Somogyi

provinciálisunk (akit rajongva tiszteltem és szerettem mint hittanárt diákkoromban) csak egy kérdést tett föl: miután édesapám meghalt, nem fog-e túlságosan fájni anyámnak, hogy oly messze utazom. Anyám felelt. És ez a felelet több mint jámborkodás, ez a felelet az élő hit, a valóság, az igazság örök anyai felelete: „Ha odavágyol és ott vagy boldog, amiért te ott boldog vagy, az engem is boldoggá tesz.” Nyár végén kellett volna indulnunk, de a Csendes-óceán vizei nyugtalanra váltak – 1939-et írtunk – és három hónapra Szegeden elkezdtem teológiai tanulmányaimat Rab Pali osztálytársammal, aki ugyancsak kérte Kínát, és Császár testvéremmel, aki nagy hozzáértésű órámester volt, s később ezermesterré vált Kínában, többek között kitűnő betegápolóvá.

* * *

Végre Triesztbe vonatoztunk, és ott a „Conte Rosso” olasz hajóra szálltunk; lelkiatyám, Kardas József biztatott, hogy élvezzem ki ezt a „nászutat”. Bölcs lelkivezetőm tanácsát meg is fogadtam. Ez az út Trieszten, Brindisin, Ádenen, a Szezi-csatornán, Singapore-on (Maláj-szigetek-en) át Hongkongig és Sanghajig, álmaim utazásának bizonyult. Szerettem utazni – és ez az út igazolta, hogy mennyire. Nem utazás-e az emberi élet? Én lassú ütemben, nemcsak végigdolgoztam, de végig is utaztam az egész földkerekséget. Ha el kell hagynom, nem lesz túl nagy fájdalom, láttam, végigjártam nagy részét. Ezt a harmincnapos hajóutat megírtam anyámnak, aki rossz utazó volt, és azt válaszolta Sanghajba, hogy leírásom a Hongkong előtti tájfunról annyira eleven, hogy levelem olvasása közben rosszul lett. Sanghajban végül is második nagy szerelmem (az első és döntő a Szent Ignác-i lelkigyakorlatok Jézusa) – Kína karjaiba estem. Helyén mondom, nem én szerettem meg tudatosan, inkább Kína ölelt karjaiba – éreztem, hogy szeret, tudtam, tapasztaltam, hogy szeret. Talán túlzásnak tűnik, hogy tízéves kínai életem folyamán tanultam igazán meg mindazt, amit tudok?

* * *

Első lényeges és döntő kínai élményem nem is annyira Kína maga, mint a Pekingi Chabanel nyelviskola nemzetközi jezsuita együttese volt. Vagy tizenhat nemzetiségű jezsuita fiatalság gyűlt itt össze – nagyon primitív körülmények között –, hogy elsajátítsa a mandarin nyelvet, tanuljon, amennyit csak lehet, kínai illemtant, mozgást, történelmet, lelkiséget, hely- és emberismeretet. Amerikaiak, kanadaiak, franciák, németek, belgák, írek, angolok, skótok, Latin-Amerika különféle spanyoljai, spanyolországi spanyolok, mexikóiak közösségében először érintett az az emberi alapélmény, hogy oly közel vagyunk mi emberek egymáshoz, ha lenne türelmünk megismerni, meghallgatni, megérteni egymást, csodálatos világot lehetne teremteni a földön, – hiszen minden nép, minden nemzetiség, minden nyelv, kultúra, minden népi lélek csak többlet, adakozás, gazdagodás az emberiség össznépeességéhez és összlelkiségéhez. Miguel Pardinás, mexikói testvérem, a vértanú P. Pr ministránsgyereke egykor, Gordon, californiai pajtásom, humorod, és melegséged! Cifuentes, chilei barátom, Couton, párizsi testvérem és ti annyian, akikkel együtt éltem a világ egyik legcsodálatosabb városában, Pekingben, majd Sanghajban, ebben a nemzetközi nagyvilágban. Ó Peking, szerelmes Városom, Téged úgy szerettelek, mint Tolna-Tamásit, a szülőfalumat, mint Budapestet, novícius és filozófus életem városát. – Ó Peking! Könyvet írtam *Pekingi séták* címen, igyekezve tárgyilagos lenni. Azt mondják, hogy a könyvem könyvsiker volt 1940-ben – én csak öt év múlva kaptam egy késői példányt belőle. Peking! Tanárim a titokzatos kínai nyelv elemeivel, majd irodalmával ismertettek – milyen büszke voltam, hogy egyetemet végzett buddhista nyelvtanítóm Li-Tei-Pei, Po-Chyi és a többi nagy Tang-kori költők olvasása közben elképedve nézett rám: „Maga néha nem érti a legegyszerűbb napi szólásmondásokat, és íme megérti a legbonyolultabb, legmesteribb költőket!” Mire én szerényen és kínaiul azt válaszoltam, hogy „Nagyrabecsült tanár uram, a költők – a világ bármilyen nyelvű költői az én nyelvemet beszélik, így hát a halhatatlan és örök értékű Li Pei és Po Chü-yi, Tu Fu és s többiek is.”

* * *

Kétéves nyelvtanulmány után a Tamingi Magyar Missziók előjárói – próbára – elemisták hitoktatására, majd középiskolások és seminaristák tanítására jelöltek ki. Édes kis kínai elemistáim! Ar-siao, aki (hatéves lehetett és csak szüleit-testvéreit hallgatta eddig, és igyekezett megérteni az én kínai hangsúlyomat) egy katekézis reggelén fölállt, jelentkezett és bejelentette, hogy: éhes. A konyhába küldtem, hogy kérjen egy momot (kínai gőzölt cipót.) Visszajött az osztályhoz a momóval, minden osztálytársa irigységére végre elmajszolta, és akkor fölállt, jelentkezett és szólt: szomjas vagyok. Visszaküldtem a konyhába. Egy kancsó teával tért vissza. Mindenki irigységére azt szűrölte, míg el nem fogyott. Akkor fölállt, jelentkezett és így szólt: a klozetra kell mennem! És már szaladt is. És én kezdő misszionárius, hitoktató, az égnek dobtam kezeimet és a kis elemisták derűje közben így fordultam az Ég Urához (Thien Chu) „Add, Tien Chu, hogy ezeknek a gyerekeknek ne csak testi, de lelki igényük is legyen!”

* * *

Teológiát Sanghajban tanultam. Nemzetközi jezsuita fiatalság vett körül és nemzetközi jezsuita tanári kar. Az olvasónak emlékezetébe idézem, hogy ez a japán megszállás ideje, Kína Mandzsúriától Sanghajig a megszálló japán csapatok kezében volt. Így amerikai, kanadai kollégáink „ellenséges állam polgárainak” számítottak. Minden reggel sorba kellett állniok az udvaron, vagy rossz idő esetén a folyosón, névsorolvasásra. Csak külön engedéllyel hagyhatták el a teológiai épület és az azt környező kert területét. Érdemes itt megjegyezni, hogy egyszer, karácsony előtt, a névsorolvasáskor egyik amerikai kollégám (Gordon) előlépett, és játékbabákat ajánlott föl az ellenőrző japán tisztnek, mondván: „Mi keresztények a szeretet ünnepére készülünk, Krisztus születésnapjára, Karácsonyra. Ilyenkor szokás közöttünk ajándékokat adni azoknak, akik közel állnak hozzánk. Fogadja a csoportunk nevében szeretettel ezeket az ajándékokat, amelyeket gyerekeinek küldünk.” A japán tiszt könnyekre fakadt, és akadozva tiltakozott, hogy nem szabad elfogadnia semmit sem az „ellenségtől”. De könnyek között kérdezte francia előjáróinkat is: „Hogyan lehet az, hogy itt németek és franciák, amerikaiak és olaszok, magyar „axis”-beliek együtt élnek, és úgy látszik, megférnek egymással?” A főnök megnyugtatta, hogy bár egy nagy európai térképen zászlókkal jelezzük a hadállásokat, franciák és németek, amerikaiak és magyarok, olaszok, testvéri együttérzésben megvagyunk egymással. Ez elképesztette a japán tisztet.

* * *

Nem volt könnyű tanulni ezekben a napokban. Az ebédlő nem sok változatosságot nyújtott: többnyire kínai nudlit ettünk vagy rizst, mind a kettő tele volt elhalt, apró, fehér kukacokkal. Amerikai és kanadai barátaink, (a legnagyobb húsevők) rohamosan fogytak, a villanyt csak két órára gyújtották föl esténként, napközben télen fűtés nélkül dideregtünk, nyáron a szúnyogok csipkedtek bennünket. (Maláriát okozó szúnyogok, melyek csípésétől nem egy kollégám meg is kapta a betegséget.) Voltak rendtársak, akik tifusszal, voltak, akik kolerával kerültek kórházba, voltak, akik csak „gyengélkedtek”, és támolyogtak az elégtelen koszt miatt. (Én Kanadába kerültemkor majd összes fogamat elvesztettem: a fogorvos, elképedve kérdezte: honnan jött Atya, hogy ennyire rosszul táplált? Súlyos ínsorvadása van!

Vagy tizenkettőt közölünk, már harmadéves teológusokat tiencsini francia missziónkba küldtek. Itt szentelt pappá bennünket Chu püspök, a tiencsini kínai egyházmegye püspöke.

* * *

Büszke vagyok erre a szentelési ünnepre. Nemcsak, mert Krisztus papjává szentelt az egyházmegye püspöke, hanem külső körülményeire is. Lelkigyakorlatot végeztünk a szentelés előtt, ahogy az nálunk szokás. A püspök a nyolcnapos lelkigyakorlat végén, a szentelésünk előtti estén átüzent, nem bizonyos, hogy pappá szentelhet bennünket másnap reggel. Ahogy mi is hallhatjuk, háború dúl a fejünk fölött: a kínai gerillacsapatok a megszálló japán csapatra lődöznek ágyúval, géppuskával a fejünk fölött. A misszió egy részét

megszállták a japánok, és a jól szervezett gerillák időnként támadásba mentek ellenük. Mégis másnap reggel, Jézus Szíve Ünnepe, 1945. június 8-án spanyol, osztrák és magyar kollégáimmal pappá szentelt. Nem nyomtattunk értesítőket, a legnagyobb titokban történt szentelésünk. Éppen a mise közepénél tartottunk, mikor egy japán tiszt besurrant a sekrestyeajtón át, kezében fényképezőgéppel. Fölvételeket készített. Szentelésünk után gratulált nekünk és ígérte, hogy „most mindjárt előhívom a képeket és hozok másolatokat, hogy szüleiknek és barátaiknak elküldhessék”. Katolikus volt ez a japán tiszt, és örömet akart szerezni nekünk. De a képeket sohasem kaptuk meg. Erődítményük felé lovagolva, lelőtték a gerillák.

* * *

Chu püspököt sokszor elkísértem apostoli útjára, mint felszentelt pap. Megállt valahol, én továbbmentem, hogy a kommunisták által megszállt területek pap nélkül maradt híveit szolgáljuk. Közös utazásaink idején közelebről megismertem, megszerettem és mélységesen tiszteltem. Nem is csodálkoztam azon, hogy mikor minket, „külföldieket” kiutasítottak a missziókból, ő a tiencsini francia misszió területén maradt, öreg kora ellenére egy talicskára gyümölcsöt, főzeléket rakott, és mint egyszerű parasztember járta a vidéket, mint egyszerű „főzelékárus” látogatta híveit, gyóntatott, misézett nekik, áldoztatta, eskette, bérmlta őket. Művelt ember volt, a kínai kultúra és a francia műveltség teljes birtokosa, de élete Krisztus Országának terjesztése és amennyire tőle telt, szolgálata volt. Tudom, hogy már régóta halott, börtönben pusztult el: Édes, jó Püspök Atyám, aki Egyházunk papjává szenteltél, nyújtsd kezed a Mi Urunk felé, és kérd (míg az Ő áldását kéred, add a Te áldásod is), hogy méltó papja legyek Istennek, míg csak élek!

* * *

Élményeim valóságos zuhatagát árasztottam ebben az időben hazafelé. A Magyar Rádióban vagy hat cikkemet olvasták be. Márai Sándornak írtam egy hosszú irodalmi levelet a kínai költészetről. A Pesti Hírlapban válaszolt egy egész oldalon *Pekingi levél* címmel. A *Szív* újság szüntelenül hozta kínai cikkeimet. Kézirathalmazokat küldtem haza a *Fehér Fonál*t, elmélkedő reflexiókat *Jelenvalók és Örökkévalók* címen, ami meg is jelent a Korda Kiadónál, aztán *Kína irodalma* című kéziratos könyvem, mely beszámolt az egész kínai irodalomról, belefoglalva a fiatal kommunista irodalmat is, nemcsak elméletben, de fordításos illusztrációkkal is. Mint annyi más kéziratom, ez sem jelent meg nyomtatott könyvként, csak itt-ott Kanadában, Amerikában, magyar újságokban látott apró részletekben napvilágot.

* * *

Vizsgázni Sanghajba utaztunk a negyedik teológiai év végén. 1946-ot írtunk. Vizsgálaim sikeresen folytak le. Amikor a mi kis magyar csoportunk letérdelt a nemzetközi jezsuita csoport elé az ebédlőben, és bocsánatot kértünk rossz példánkért, és kértük nemzetközi jezsuita testvéreink imáját, alig maradt szem szárazon. Sanghaj körül ez időben aránylagos nyugalom volt. De mi a „végek” felé utaztunk, a már kommunisták által megszállt Kína északi részébe.

Bár egy évet mint „harmadik próbációs”, ami egyenlő egy tízhónapos noviciátussal, az anhwai Wuhuban, a spanyol misszióban töltöttem, utána tízhónapos új „noviciátussal” három évig dolgoztam mint misszionárius a „nyugtalanság földjén” – a japánoktól elhagyott, a bennszülött kínai kommunistáktól megszállt tamingi misszióban. Ennek a három évnek első részét – úgy ahogy átéltem – leírtam *Egy év a javából* címmel. Ezt a kéziratot részben le is közölte a clevelandi *Magyar Katolikusok Vasárnapja* című heti újság.

* * *

Izgalmas, érdekes élet volt ez! A japánok leszerelése és elvonulása Hsienhsienben ért még, ahol éjszaka a gerillák átvették az elhagyott épületeket és másnap már az „Új Kína” nézett szembe velünk. Tamingi missziókból egy Chien-Chuang nevű faluközpontba küldtek

előjáróim, ahol Nagy Kálmán rendtársammal vezettük és igyekeztünk ellátni ezt a vagy huszonnyolc kis faluból álló missziós egységet. Nagy Kálmán jogi doktorátussal lépett a noviciátusba, szigorú ember volt, lelkiismeretes, betűtartó, humortalan és rendkívül áldozatkész. Az életét adta a misszióknak, de valahogy nem tudott fölmelegedni sem rendtársaival, sem a kínaiakkal. Már az év végén az amúgy is nehéz és megerőltető helyzetben idegzete összeroppant, súlyos üldöztetési mániában szenvedett. Én a vidéket jártam, Kálmán a központban élt. Katekistámmal, egy kellemes modorú (melyik kínai nem kellemes modorú?) fiatalemberrel jártuk a falvakat. Esténként értünk oda, vacsorával vártak híveink, gyóntattam, beszélgettem az odaseregülő emberekkel éjfélig, hajnalban már felkeltünk, jöttek az asszonyok, gyerekek, gyóntattam, beszélgettem velük, miséztem, áldoztattam, hosszan prédikáltam nekik, utána kereszteltem, néha eskettem; beteget látogattam, hitűjoncokkal foglalkoztam. Délután aztán búcsút mondtunk a falu keresztény csoportjának, és mentünk tovább, egy másik faluba. Eleinte kápolnában jöttünk össze, és a kis vályog, földtöméses épület oldalához ragasztott kis szobában pihentem-aludtam, de aztán az új rendszer, a népi demokrácia kisajátította ezeket a kis épületeket és családnál bújtunk meg. Sötétedéssel érkeztünk, világosodás előtt miséztem, a nappalt a lapos tetőn, vagy egy homályos szoba mélyén töltöttem, hogy ne is lássanak azok, akik esetleg bajt hoznának hűségeseinkre. Mégis volt bajuk elég. Minket is megadóztattak a központunkban, mert egyetlen fejős-kecskénket „luxusnak” minősítették, pedig a kecsketejet trachoma (szembetegség) elleni injekcióra használtuk híveinket pedig „felírták”, a „különadóval” sanyargatták, mondván, ha van felesleges idejük templomozni, akkor jómódúak kell hogy legyenek. Helyzetünk egyre tarthatatlanabbá vált. Eljött az az idő, amikor egyenkint látogatva faluimat, el kellett búcsúznom népemtől. Biztattam őket, hogy imádkozni jöjjenek egybe, énekeljék a mise-énekeket, olvassák az evangéliumot, támogassák, tartsák egybe kis közösségüket akkor is, ha már nem lesz „misszionárius” és hivatalos katekista közöttük. Sok könnyes szem kísért ezeken az utakon. Az idő el is érkezett. Jóindulatú pártbeli emberek figyelmeztettek, hogy elfogatásunkat megszavazták a pártgyűlésen. De, ha eltűnünk, nem fognak visszacipelni. A keresztény falvak vezetői is azt ajánlották, jobb, ha visszahúzódnak egy időre, hiszen a falvak keresztény családjainak sok bajt okozhat jelenlétünk. A végső válasz tamingi (központi) előjárónktól jött meg, aki, miután Nagy Kálmán kollégámat már hetekkel előbb elkísérték biztonságosabb vidékre, engem is a központba rendelt.

* * *

Ekkor az én kerületemben már a misszióink épületének felét megszállták a népi demokrácia emberei. Napi misémet megzavarták, cigarettázva körülvettek, gúnyoltak népem előtt „babonás hitemért”. Egy délután – a templomajtót zárva tartottam – előrángattak és követelték, hogy nyissam ki az ajtót, gyűlést fognak tartani a templomban. Tiltakoztam. Azzal érveltem, hogy vallásszabadságot hirdet a népi demokrácia kormánya is. Erre betörték az ajtót, bevonultak a templomba, és mivel velük mentem én is, vezetőjük a revolverét a bordáimhoz nyomta, és ezt sziszegte felém: „Igen, vallásszabadság van, de nálunk a fegyver.” Eközben egy fiatal kommunista lány a gyóntatószékbe ült és hangos jókedvvel invitálta a katonákat és civileket körülötte, hogy: Gyertek gyónni, de nekem, én is kíváncsi vagyok ronda bűneitekre!”

Voltak akik sajnáltak, éjszaka belopakodtak a szobámba, gyóntak, rózsafüzért imádkoztak velem, és biztattak, hogy kövessem előjáróim utasítását, mert nem érdemes börtönben ülnöm, csak azért, mert nem akarok elmenni. Másnap reggel katekistám könnyezve jött be hozzám: kerékpárunkat elvették, s mert tiltakozott, összeverték. „Sebaj mondtam neki –, szabadok lettünk minden földi gazdagságtól.” Nemcsak a kerékpárokat „kérték kölcsön”, még könyveimet, ruhám legjavát és egyetlen bőrcipőmet is „elkölcsönözték”. Így hát szabadon és terhek nélkül gyalogoltunk negyvenöt li-t, (körülbelül 22 kilométert) misszióink tamingi központjába.

* * *

Ott nagy fölfordulás fogadott. A „Püspök Urat” – ahogy a jezsuita Apostoli Prefektust, Szarvas Miklóst nevezték papjai és hívei – elfogták, meghurcolták, népbíróság elé állították, megvádolták mindenféle bűnténnyel, az asztról, melyre fölállították az ítélezők, lelökték, egyik ujja eltört, börtönben sínylődött, a missziót mindenféle váddal „kártérítésre” ítélték: a misszió szélén a fák olyan magasra nőttek, hogy árnyékot vetettek a szomszédok termőföldjére és az árnyékban nem nőhetett jó gabona, ez ötven év leforgása alatt ennyi és ennyi kárt jelentett, és így tovább... Abban reménykedtek talán, hogy rengeteg pénze van a misszióknak? Mikor kiderült, hogy nincs, lefoglalták és elcipelték a püspöki ház, a szeminárium, a rendház, az elemi és középiskola, a műhelyek felszerelését és berendezését. Már előbb a „nemzeti hadsereg” bombázása alaposan megviselte az épületeket, most aztán téli hidegben, ablaktalan, bútortalan szobákban dideregtünk.

Nem sokáig. Kiutasítottak bennünket. Én még a kiutasítás előtt kerültem el Tamingból. Híre jött, hogy a kalocsai nővéreket, akik iskolákban tanítottak, az árvaházat és az aggok menházát vezették, népbíróság elé akarják állítani. Takács János elöljáróm engem bízott meg azzal, hogy a tizenegy nővért, pirkadás előtt az én misszióstelepemen átcsempészve olyan területre vezessem, ahol nem érheti már bántódás őket. Átüzentem a nővéreknek, hogy öltözzenek kínai asszonyoknak és legyenek készek éjfél utánra, hogy hajnalhasadás előtt már jól mögöttünk hagyhassuk Taming városát. Csak a legszükségesebb holmit hozzák magukkal – kértem –, mert legalább húsz kilométert gyalog kell megtenniük csomagostul, és utána legalább nyolcvan kilométert ugyancsak gyalogosan. Sem a kedvesnővérek, sem én nem tudtuk nevetésünket visszatartani, amikor egymásra néztünk hajnal előtti találkozásunkkor. Én kínai szalmakalapommal, vékony háziszőttés kínai szabású ingemben, nadrágomban amolyan földművesnek néztem ki a vidékről, ők pedig derék kínai lányoknak-asszonyoknak, a környék legegyszerűbb viseletében.

* * *

Utunk napokig tartott és fárasztó volt. Az én központomban kifogtuk egyetlen szamarunkat, mely az őrlető malom kőlapját forgatta, egy hívem kölcsönadta tehenét és erre a furcsa fogatra – csacsi és tehen által húzott kétkerekű kordéra – tették holmijukat a nővérek és időnként, ha egyikük másikuk nagyon elfáradt, felült a kordéra egy időre pihenni. Napok múlva értük el a „szabad” területet. Kimerülten érkezünk az ottani apácák rendházához, akik csak ideiglenesen tudtak helyet adni a nővéreknek. Reménytelen helyzetemben futárt küldtem Migen püspökhöz Jangchowba, hogy itt vagyok tizenegy nővérral, el tudná-e helyezni őket missziójában legalább ideiglenesen. Már másnap hajnalban nagy hanggal vert föl álmomból egy civil ruhás, rövid bajszos, középkorú ember, aki azt állította, hogy ő Migen püspök, kezét rázott velem, pénzt nyomott a markomba és azt mondta, hogy ültessem a nővéreket vonatra, ad nekik helyet, ha akarnak, munkát is, és máris amerikai dzsipjére ugorva elszárguldott.

* * *

Migen püspök Chicagóban született, az SVD Missziós Társulat tagja lett, majd a misszió püspöke. Hallatlan energiával, egyszerűséggel és szeretettel vezette misszióját. Egyszer hírért vette, hogy egyik papja beteg, s bár tudta, hogy a fronton kell átmennie, vonakodás nélkül azonnal beteg papjához autózott. Útközben végig gépfegyverezték dzsipjét, de beteg rendtársát a misszió központjában elhelyezett kórházba hozta. Sokszor láttam rossz ruhában templomát takarítani, és sokszor misét pontifikálni püspöki díszben. Kérésére egy időre missziójában maradtam. Karácsonykor kiküldött egy olyan környékre, ahol, mint mondta, három éve nem volt mise. Boldogan mentem, bár csúnya mód meg voltam hülve. Három misét mondtam az ablaktalan, jéghideg templomban. Magam sem emlékeztem mit prédikáltam, s a láz hol izzasztott, hol meg a hideg rázott. A harmadik mise után egy idősebb helyi kínai ember kérte, hogy kereszteljem meg: tízévi habozás után a szentbeszédem

meggyőzte, hogy Krisztushoz kell térnie. Talán életem leggyengébb szentbeszéde volt ez. És – talán a leghatásosabb.

* * *

Tamingi magyar jezsuita misszióink sorsa megpecsételődött. Az összes atyát kiutasították. Néhány bennszülött kínai pap megkísérelte az ottmaradást, egy részük börtönbe került, más részük később kimenekült. Kiszeminaristáinkat és iskoláink tanítóit, akik kimenekültek, segíteni akartuk. Így hát menekülttábor állítottunk föl Migen püspök területén és az Amerikai Vöröskereszt útján gabonát, pénzt szereztünk talpra állításuk érdekében. Egy ilyen út egészen Sanghajig vitt, tél idején, esőben-hóban üldögéltünk egy lapos, fedetlen vagon peremén kapaszkodva, hogy az összepréselt tömeg le ne lökjön bennünket. Katekistám, aki utánam jött és kiásta elrejtett kézírataimat és írógépet – humorérzéke sokat segített ebben az utazásban. Szeminaristáinkat Pekingben telepítettük le. Ide hívott Koch István előljárom az én feladatom volt az élelem beszerzése. Fillérekbe került az egyszerű koszt, de fillérünk is alig akadt. Azért életben maradtunk, soványak voltunk is mindahányan.

* * *

Pekingből, „a te édes Pekinged”-ből, ahogy kollégáim tréfálkoztak velem; kerültem a város elfoglalása után Tiencsinbe a jezsuita egyetemre tanítani. Végigéltem Peking kiéheztetését, a nemzeti hadsereg elmenekülését, a kommunista hadsereg megszállását – az utcán álltam a város népe között, mikor Mao Ce-tung a városba lépett, végigvonult kíséretével az utcákon. Tiencsin még füstölgött, mikor odaértem. Álom és vágyam az volt, hogy ott végleg megtelepszem. Előadásaim bevezetések voltak az újságírásba, riportozásba és bevezetést adtam kedvenc témámról, az összehasonlító irodalomról. Mindezt természetesen kínai nyelven, hiszen hallgatóim között alig akadt, aki angolul vagy franciául beszélt volna. Nagyon boldog voltam tiencsini hat hónapom idején. Ám a népi kormány lefoglalta az egyetemet, a külföldi, különösen jezsuita francia tanárokat nem engedte tanítani, és lassanként az én helyzetem is tarthatatlanná vált. Végül is megkaptam kiutasításomat. Ezzel egy időben Koch István előljárom Pekingből üzent, hogy látogassam meg. Alig kaptam engedélyt a nem több mint háromórás vonatútra. Igazoltattak a fölszállás előtt, a vonaton, Pekingben, és csak órákat kaptam rendtársaim látogatására. Koch atya elbúcsúzott tőlem és bejelentette, hogy Amerikába kell utaznom, majd – mondta –, onnan ahogy tud, segít nekünk. Nem valószínű, hogy sokáig maradhatunk Kínában. – Igaza volt. Rövidesen az összes külföldi misszionárius elhagyta Kínát. Egy részük már előbb is.

Mikor én nehéz szívvel egy kis gőzösre szálltam Tiencsin kikötőjében egy osztrák és egy kanadai rendtársammal, 1949 nyara volt. A kis gőzös keservesen vitt bennünket, a földéleten gyékénydarabokon üldögélő tömeget, Hongkongba. Ott három napot töltöttem, kölcsönt vettem föl repülőjegyre és végül is hosszú-hosszú repülőúton: Manilla, Waek, Midway, Honolulu, San Francisco állomásokkal megérkeztem – keresztülvonatozva egész Amerikát – New Yorkba, majd Bostonba, ahol Raile Jakab atya várt. Várt, mert találkozásunk napján így szólt hozzám: „Copfos kínai, viszlek Torontóba, ott leszel.” És vitt Torontóba, Kanadába.

Bár új szakasza „pitymallott” életemnek, Kínát ez az új élet nem temette el. Úgy éreztem és úgy érzem ma is, hogy amit tanultam, amit igazán *meg* tanultam az Életről, azt Kína adta nekem.

* * *

Nemcsak az én csodálatos Pekingem kínai irodalma, művészete, műveltsége tanított, de városok, falvak népe, kulik, földművesek, öreg, vak emberek, tanítók, tisztviselők, írástudók és írástudatlanok, olyanok is, akiken alig látszott, hogy egy ötezer éves kultúra örökösei, mégis magukban hordták az arányérzékét, tudták és élték, hogy a természet nagy, az ember kicsiny, mint a taoizmus által inspirált tájképeken, ahol a hegy nagy, a patak boldogan futja útját, és valahol egy kis pont: ember vándorol bottal a kezében. Vándor az ember a földön, jön és átmegy rajta az élet és az ő életén, de míg vándorútja tart, az Ég Templomkupolája

alatt él, a szent, szép és nagyon valóságos dolgok veszik körül, és meg kell tanulnunk hálásnak lenni elsősorban szüleinknek, akik az életet közvetítették nekünk, meg kell tanulnunk élni testvéreink, barátaink, az emberek közösségében. Kínában élve szinte Krisztus Evangéliumát látja az ember a megvalósulás felé törekedni alázattal, egyszerűen és őszinte emberséget kínálva hozzá. Pekingben a császárság korában az Ég Fia, a császár minden évben kivonult az Ég Templomához, mely kerek márvány porond szövedéke – az Ég Templomának mennyezete a Peking fölötti mindig-kék-ég. A császár böjt és vezeklés után egyedül föllépett a lépcsőkön a fehérmárvány platform legfelsőbb lapjára és ott kenyér és bor áldozatot mutatott be az Ég Urának. Összekötötte – legalábbis törekedett összekötni – az Eget a Földdel, mint a görögök Apollón-istensége, aki szerette az embereket – a kínai császár, bár sohasem sikerült egyiknek sem, mint a Megváltó Jézus Krisztus az Atyaisten és az emberek közössége közé akart állni, hogy az embereket Istenhez emelje és az Istent lehozza embertársainak. Kínában tanultam meg Tertullianus igazságát is, hogy az ember természete szerint keresztény. Olyan eldugott belső-kínai falvakban, ahol én voltam az első fehér vagy nyugati ember, akit láttak, a Tízparancsolat éppúgy ott élt a gyermekek és felnőttek lelkében, mint a gyermekkori és felnőtt korú keresztény katekizmus leckéiben. Nem, Kína soha sem vetett ki magából, Kína nagy szerelmeim közötti nagy szerelem – szerettük, becsültük, tiszteltük és nyugodtan, hosszan tűrően, derűsen ismerkedtünk egymással. Kínától és népétől amíg élek semmi és senki el nem szakíthat: ott lettem egészen emberré és ott igazán keresztényé.

* * *

A kínai ember – a régi kínai ember – úgy érezte, hogy az ember kicsiny, a természet nagy. Meg kell hát tanulnunk a nagy mester, a természet tanítását. Élni kell hatalma alatt, nem hadakozni ellene. Így egyén, család, születés, egészség, betegség, fiatalság, öregség, élet és halál mindig egyensúlyban áll a békés, alázatos, nyugodt, türelmes emberben, aki örül, hogy él, sóhajtván mosolyog, ha szenved, mosolyogva sóhajt és nyugodtan hal meg, tudva, hogy a Nagy Természet rendje ez. Nem kevés fejszöválást okozott éveken át az a megállapításom Kanadában és Amerikában, hogy a japán háború és a kommunista átalakulás súlyos tíz évében kevesebb panaszkodó kínaival találkoztam, mint Kanadában és Amerikában egy hét leforgása alatt. Civilizációnk errefelé, igen magas. Kultúránk? Lelki kultúránk? Életbölcsségünk? – az már más kérdés. Hiszem, remélem és imádkozom azért, hogy Kína súlyos válságain át megtalálja korszerű egyensúlyát és remélem, hogy nemcsak a hibákat, a nyugtalanságot és a boldogtalanság forrásait tanulja el a nyugati civilizációtól.

* * *

Huszonnégy éves koromban utaztam Kínába, harmincnégy éves koromban szakadtam el onnan. Első állomáshelyem Toronto, Ontario, Kanada volt. Békési István vezette a plébániát, de az idő tájt betegeskedett és segítségre volt szüksége. Fél évig loholtam Békési Pista mellett, aki gyors mozgásával nemcsak a torontói magyarok életét pezsdítette fel, de bejártuk a nagyobb környéket is. Prédikáltunk, miséztünk, gyóntattunk, lelkigyakorlatokat adtunk, kulturális egyesületeket szerveztünk és vezettünk. A Spedina és Dundas-sarki Szent Erzsébet magyar templom sekrestyéjében éltünk. Bár kaphattunk szobát a jezsuita szemináriumban is, alig használtuk ki ezt az alkalmat. Egyszerűen nem volt időnk alvásra, rendszeres étkezésre. Híre jött, hogy a dél-ontariói dohányvidéken mozgolódás történt az irányban, hogy magyar papot szerezzenek lelki gondozásukra. Bakos György volt a lelke ennek a mozgalomnak. Kapcsolatot szerzett Mária testvérhez, aki a Szociális Testvérek főnöknője volt Hamiltonban. Úgy alakult a helyzet, hogy három népmissziót hirdettünk meg: Delhiben, Tillsonburgban és Langtonban. Ez körülbelül nyolcvan mérföldes területet jelentett, és úgy gondoltuk, hogy sok magyarnak adunk alkalmat, hogy találkozhasson velünk. Békési betegeskedése miatt mind a három misszió rám jutott. Hatalmas, megrendítő élmény volt mind a három. A magyarok legnagyobb része ezen a vidéken megszállt területekről kiszorult zsellérség volt. A hit

szunnyadozott bennük, de idegen környezetben, idegen nyelven nem érezték magukat otthon a kanadai templomokban és nem is jártak oda.

Gazdaságukat szépen kiépítették, szinte mindnyájan – több mint nyolcszáz család – dohánytermelést folytattak. Száz-százötven holdas birtokaikon aszerint, hogy mennyi termelési engedélyt tudtak szerezni, tíz-húsz hold virginiai dohányt ültettek. Ez úgy történt, hogy először melegházban palántáztak, majd a nyár elején kiültették a palántát a nyílt, megmunkált földekbe és nyár végén jött a „levéltörés”, melyre tíz-tizenöt munkást fogadtak föl. A munkások a távolabbi környékről, sőt Kanada francia részéről, Montreal felől, Québecből sereglettek oda. A letört dohányleveleket csomóba kötve mesterségesen fűtött szárítókba akasztották, száradás után meggőzölték, hogy a levél ne törjön, és nagy bálákba kötözve készítették elő eladásra. Kanadai, amerikai dohánycégek emberei jöttek a Dohányvidékre megbecsülni az egyes földek dohányának értékét, és mindjárt árajánlatot is adtak. Idegesítő idő volt ez. Ekkor dőlt el, hogy a rengeteg befektetés, a „látástól vakulásig munka”, a bajlódás a sokszor fegyelmetlen munkásokkal milyen eredményt hozott. Néha sok volt az eső, néha túl kevés, néha idő előtt jött a fagy – sok izgalmon ment át ez a nép, mire a dohánycégek megvették és kifizették verejtékük árát.

* * *

Természetesen más nemzetiségűek is foglalkoztak dohánytermeléssel, nem csak a magyarok. A belgák előbb érkeztek, többen is voltak. Voltak német, szláv csoportok is. Delhi volt a központja ennek a nemzetiségi világnak. Állt ott Belga Ház, Német Ház, és a lelkigyakorlatok idején már Magyar Ház is. Oda hirdettünk gyűlést. Vagy ezer lélek jelent meg ezen az összejövetelen. A templomépítés igénye és reménye oly forró volt, hogy azt mondtam nekik: ha ennek a lelkesedésnek fele igaz, itt a környéken rövidesen lesz magyar templom. Lett is. Az öreg püspök szívesen beleegyezett kérésünkbe, ám rövidesen meghalt; utódja, Cody püspök pedig melegszívű barátja lett a magyaroknak. Engedélyt kaptunk, hogy nézzük ki a helyet és tervezzünk, építsünk. „Időnként jelentse nekem vagy a kancelláriai hivatalnak, hogy miként állnak” – mondta nekem mosolyogva Cody püspök egy ebéden, ahol csak ketten voltunk. Majdnem jezsuita lettem én is, folytatta: „magánkönyvtáram csupa jezsuita íróból áll. Hogyne bíznék a jezsuitákban!” És bízott is bennem. Ez a bizalom serkentőbb és sürgetőbb volt, mint a felügyelet és ellenőrzés lett volna. Bakos György öröme nem ismert határt. Életének célját látta abban, hogy itt virágzó magyar templomi élet szülessen. Kiválasztottunk egy elhanyagolt régi tehén-farmot, mely százharminc holdas területen két nagy pajtát, egy tűrhető állapotban levő házat és egy kis százötvenéves házacskát ölelt körül. Míg tárgyalások folytak mérnökökkel, míg a pénzgyűjtés megszerveződött és megindult, vasárnaponként hol Delhiben, hol Langtonban, hol Tillsonburgban, néha-néha Radney-ben miséztem. A delhi-i plébános meghívott, és plébániáján éltem egy évig mint vendég.

* * *

A templom tervét leskicceltem és kész tervvel ültem össze az építőmérnökkel. Leegyszerűsített romaneszk stílust választottam, mert az volt a legkevésbé költséges és mégis „templomi” jellegű. Tornyot állítottunk a templomhoz simulva, magas tornyot, mert tudtam, hogy magyarjaim látni akarják a lapos vidékről templomukat, és ha megkondultak a harangok, azok hangja így messzebb szállt. A mérnök magasolta a tornyot, de beleegyezett. A templomépítés megindult. Karácsonyra már álltak a falak, és a tetőt is felhúzták. Első karácsonyi éjféli misénken a kezünk a kehelyhez fagyott, de a népem könnye is arcukhoz. Kevés ilyen megrázóan megható élménynek voltam tanúja életemben.

A templom belső részét magam terveztem. Montrealban rendeltem meg a padokat, áldoztató rácsot, egy helyi belga asztalos építette meg a hatalmas faoltárt és két magyar művész, a Poczek testvérek festették meg tojástemperával a főoltár mögötti hatalmas tryptichon képeit. Középen a *Hegyi beszéd* jelenete uralta a teret, de ember nagyságú

Jézussal, körötte tizenkét apostolával és nagy csoport hallgatósággal. A képen minden egyes személy szimbolikusan jelezte a *Hegyi beszéd* főbb jelentőségű üzenetét. Kétoldalt kisebb mezőben Szent Péter, az egyház első feje állt, majd a másik oldalon Szent László király, a rendkívüli idők rendkívüli szentje. A templomot az ő pártfogása alá helyeztük, már csak azért is, mert volt már Dél-Ontarióban Szent István, Szent Margit és Szent Erzsébet templom, továbbá Szent László ünnepe június végére esik, amikor a dohánymunka szünetel, és ez az idő alkalmas „búcsúra”. Jól választottunk, már a kezdet kezdetén legalább ötezer ember jött össze a courtlandi búcsúra.

* * *

A templom fölszentelése után egy kicsit rendbehozva az öreg-öreg épületet, lent irodát, fönt hálót rendezve be, kiköltöztem Delhiből és Courtlandon plébánoskodtam. Mária nővér kijárt Hamiltonból segíteni, Bakos György tervezett, sürgetett, cselekedett körülöttem, sikerült kapnom két szociális testvért, akik a nagyobb házat foglalták el – egyikük a konyhát vezette, Magdolna nővér pedig az egyházközségi munkában segített. Nagy erővel és türelmetlen lelkesedéssel dobtam magam a templomépítés idején és utána is a lelki munkába. Lassanként egyre többen jöttek rendszeresen vasárnaponként; megindultak az egyházközségi szervezetek, rendszeres gyűlések, temető terv, iskola terv, öregotthon terve merült föl, új plébánia gondolata, amely ellen egyelőre tiltakoztam, nehogy az legyen a látszata, mintha mi papok a kényelmet keresnénk. Segítőt is kaptam Ugrin Béla rendtársam személyében. Adósságunk csökkent, már majdnem kifizettük a templomépítés költségét. Grottát emeltünk nyári összejövetelek idején szabadtéri misére, rendbehoztunk egy nyitott pajtát, mely alatt szórakozni, vacsorázni és táncösszejöveteleket lehetett rendezni. Jártam a környéket, egyre nagyobb sugárban. Fárasztóak voltak ezek a félnapos utak. Ha ebédre állítottam be, jól megetettek és biztattak: „Hát csak nem hagy az Atya itt bennünket vacsora előtt!” Konyháinkat minden jóval ellátták jó magyarjaim. Csirke, tojás, friss főzelék, sertés-, marhahús olyan tömegben jött konyhámra, hogy nemegyszer Hamiltonba kellett küldenünk a nővérekhez, nehogy ránkromoljon a sok étel. Egyszer tizenkét élő csirkét kaptam és az autó csomagtartójába tettem azokat. Hazaérve elfelejtkeztem róluk és csak másnap jutott eszembe a tizenkét élő csirke. Hamiltonba vágattam velük, a csomagtartó kulcsát az egyik nővér kezébe nyomtam, mondván: nem akarom látni, mi történt szegény csirkékkel. Még élt mind, de tisztogatásra több időt fordított a kedvesnővér, mint a csirkék kiemelésére.

Ez idő tájt Reisz Elemér volt a provinciálisunk. Hamiltonban székelte. Egyre több rendtárs jött át Európából. Varga Andor, aki a provinciális titkára volt és filozófiát tanított a torontói jezsuita szemináriumban a New York-i Fordham egyetemre költözött tanárnak. Békési István szabadon mozgó amerikai misszionárius lett. Én egyre nagyobb kimerültséget éreztem. Gyűlések, hosszú esti összejövetelek után hányigérem volt, sokszor álmatlanul hánykolódtam. Sokat dohányoztam, de az erősen ivásra szokott magyarok között semmi szeszes italt nem ittam. Formózában nyugtalankodtak odatelepedett kollégáim, hogy nem segítem eléggé őket.

* * *

Fizetésünk Kanadában alacsony volt. Reisz atya megkérdezett, nem volna-e kedvem helyet változtatni. Beleegyeztem. Cody püspök behívott magához, ellenkezett: „Nem hagyhatja itt élete fontos művét! Milyen garanciát kapok, hogy utódja helyt áll?” Megnyugtattam, hogy majd kiheverem az elszakadás fájdalmait, és utódom Ugrin Béla lesz, aki még friss és erős, és többet tud majd dolgozni mint én, egyre fáradtabb magamvonzolásával. A püspök eljött búcsúztatásomra és én nekiindultam széles Amerikának missziókat, lelkigyakorlatokat adni.

* * *

Körülbelül öt évet éltem a Courtland-környéki magyar dohányosok lelkigondozásában.

Már majd huszonöt éve, hogy a dohányvidéki magyarok ismeretségébe kerültem. Kemény, szívós, becsületes népnek ismertem meg őket. A maguk erejéből, munkájából és eszességéből lettek azok, amik ma: jómódú, megbecsült gazdaemberek Dél-Ontárióban. Most már a templom mögötti temető száz és száz sírhelyet mutat. Egykori munkatársaim, a kezdők egyre többen lépnek ki a templomajtón, és fekszenek le pihenni sírjukba. Gyerekeik, unokáik lépnek majd helyükbe, de ez más világ lesz már, nem a „honfoglalók” első, nehéz küzdelme, hanem a feloldódott, könnyebb, általánosabb kanadai életbe integrált életforma. Nem olyan zárt, küzdelmes és magyar, mint a sírbuszálló szülők és nagyszülők élete volt.

* * *

Amerikába visszaköltözve Clevelandben telepedtem meg néhány hónapra, majd missziókat adtam McKeesporton, Pennsylvániában, Detroitban, Pert Amboyban (New Jersey) és Youngstownban. Itt ért utol a McKeesport-i szlovák származású plébános és kérve kért, hogy segítsen ki, mert hívei nagy része magyar, s ő még a Miatyánkot sem képes helyes kiejtéssel megtanulni. Tíz hónapot töltöttem McKeesporton. Utána majdnem egy évet Pittsburgh-ben olasz származású hívek között. Itt újra betegeskedni kezdtem, súlyos gyomorfájdalmak gyötörtek. Orvosom azt állította, hogy meghülnék a gyomromra ment. Varga Andor, aki akkor már provinciálisunk volt, hallva betegeskedésemről följánlotta, hogy helyet szerez számomra New York államban, Manhassetben, Long Islanden, ahol jezsuita közösség él. Itt majd rendbejövök; és innen majd meglátom, hogyan tájékozodom tovább. Békési Pista eljött hozzám, hogy elkísérjen. Én vezettem az autót, de nem voltam bizonyos abban, hogy a több száz mérföldes utat legyengült állapotomban végig tudom hajtani. Mire Manhassetbe értünk, esteledett. Én „rendházat” vártam, és íme egy hatalmas kőkastély állt előttünk. Már azon voltunk, hogy továbbhajtunk, de gondoltuk, nem árt megkérdezni, merre fekszik a jezsuita rendház. Biztosítottak a gyönyörű bronzkapu mögött, hogy helyben vagyunk, várnak.

A régi Brady kastély, amelyet ez a dúsgazdag család az amerikai jezsuitáknak ajándékozott, a hovatarozásom központja immár több mint húsz éve. Az első félévben állandóan ott laktam, onnan jártam a környékbeli amerikai egyházközségekhez kiséget: misézni, gyóntatni, prédikálni, temetni. Aztán a közeli Garden City-ben (valóban Kertvárosban!) szolgáltam a templomot négy évig. Onnan Long Island sziget északi részén Northporton éltem hat éven át. Most, e sorok írása már hatodik évemben talál St. Jamesben, e sziget északi oldalán, közel a tengerhez.

* * *

Ettől kezdve magyar kapcsolataim az írásra szorítkoztak. Már kisgimnazista koromban írogattam. Filozófus koromban két kisregényt és egy verseskönyvet adtam ki. A katolikus missziókba és *A Szív* be gyakran küldtem cikkeket. Kínában végignaplóztam összes élményemet, vagy legalábbis élményeim legnagyobb részét. Kanadában kéziratos, litografált verseskönyvet adtam barátaim kezébe, majd válogatásban Amerikában nyomtatásban jelent meg az itteni *A Szív* kiadásában Radányi Rókus osztálytársam, a lap szerkesztőjének keze alatt három versesfüzetem: *Belső Kaland*, *Hullámokon* és *Téli Ösvény* címen. Ebben az időben Ausztriában kinyomtatták egy kis kötetben *Útközben* című elmélkedés-sorozatamat. *A Magyarok Vasárnapj* át, a Torontóban kiadott *Magyar Élet* et, több európai újságot szinte tömtem cikkekkkel, elbeszélésekkel, reflexiókkal. Írásaim legjellemzőbb címe talán az a sorozat, amelyet *A Szív* hozott *Jegyzetek az életről* címmel. Mindig az élmény vezette tollam, mindig az életről írtam, úgy ahogy az Élet, (az isteni, emberi) érintett.

Végeredményben, ha visszaneznék életem hatvan évén, vándoremlőnek érzem magamat, utasnak, aki nemcsak beutazta, de végiglakta a földkerekséget és eközben az „utazás” közben a lélek útját, a szellem útját utazta, az emberi élet magamnak kijutott élmény-világát utaztam.

* * *

Majd minden nyáron két-három hétre elutaztam valahová. Egyszer, Kínából kijövet végigvonatoztam Amerikát, egyszer New Yorkból Los Angelesig hajtottam autón, egyszer New Yorktól, Kanada északkeleti pontjaitól végighajtottam Kanada északi részein, többször voltam Olaszországban, jártam Görögországban, Egyiptomban, a Szentföldön, Mexikóban, Dél-Amerikában (Venezuelában). Lelkészkedtem a Carib-szigeteket végigcirkáló kirándulójaján, végigtúráztam Franciaországot, éltem egy barátaimtól fölajánlott lakásban három hétig Svájcban. Szerettem ezeket az utazásokat, ha ismerősökkel, jó barátokkal vagy egyedül utaztam. Portugáliát és Dél-Spanyolországot egészen egyedül jártam keresztül-kasul. Útirajzokat írtam majd minden utazásomról.

* * *

Még egyfajta utazásról számolhatok be. Utaztam az egészség és utaztam a betegség világában. Mikor Manhassetből kezdtem kijárni segíteni amerikai paptársaimnak a környéken, Brooklynba hívtak, ahol nyolc hónapig segítettem ki. Ez az idő a magyar 56-os események ideje volt. Camp Killnerbe, a környékbeli katonai táborba harmincötezer magyar menekült érkezett, köztük unokaöcsém családjával együtt. Kijártam a menekülttáborba, dolgoztam a plébánián és egy vasárnap ebéd után, mert fáradtnak éreztem magamat, ledőltem ágyamra pihenni. Mély álomból szörnyű gyomorgörcsökre ébredtem. Alig tudtam levánszorogni az emeletről, hogy plébánosomnak jelentsem bajomat. Amikor rám nézett, arcáról láttam, mennyire beteg lehetek. Orvost hívtunk, aki gyomorátífürődésre gyanakodott, de nem volt biztos a diagnózisban, így nem adhatott fájdalomcsillapítót. Felhívtam magyar barátaimat – akikhez hivatalos lettem volna vacsorára –, hogy nem mehetek, inkább ők jöjjenek, és vigyenek kórházba. Míg útban voltak értem, föl hívtam egy magyar orvos barátomat, aki a roslyni kórházban dolgozott. Ő biztosított, hogy mindent előkészít, operáló orvost, műtétés ápolókat, ha szükség lenne rájuk. Barátaim autójukba segítettek, és összeszorított fogakkal, a fájdalomtól az ájulás határán értünk egyórás autótút után a kórházba. Vért vettek tőlem mindjárt ott az autóban és rövidesen kiderült, hogy gyomorátszakadásom van, és sürgős műtétet kell, hogy végezzenek rajtam. Orvos barátom megkérdezte, szeretnék-e beszélni egy paptársammal. Annyira rosszul áll az ügyem? – kérdeztem a fájdalomcsillapítók hatása alatt lassanként fájdalommentesen. Nézd, mondta, lehet, hogy az átfürödés már a délelőtti órákban történt. Most már elmúlt este tíz óra. Reméljük, hogy nem kapott mérgezést a szervezeted.

* * *

Gyomromat mint egy lyukas harisnyát bestoppolták – mondta később a műtétet végző orvos. A hatodik napon már rendházamban lábadoztam. Egy hónap múlva munkába álltam. Először eddigi, brooklyni helyemen, majd Garden Cityben, később Northporton. Ott újra gyomorvérzést kaptam karácsonytájt. Orvosom műtétet ajánlott, én kértem, várjuk meg „diétázásom” eredményét. Két hónap múlva a röntgen nyomát sem mutatta duodenális fekélyemnek.

Két és fél évvel ezelőtt, Anyám halálának idején hirtelen rosszul lettem, és orvosom kórházba küldött. Ott két hétig olyan állapotban feküdtem, hogy számos látogatóm nem hitte volna, hogy valaha is a magam lábán lépek ki a kórházból. Az orvosok nemcsak duodenális, de gyomorfekélyt is találtak bennem. Két hét múlva kiengedtek a kórházból azzal, hogy három hónapos, erős diétázás után véleményt mondanak. Elmúlt a három hónap. A röntgenfelvételek semmi javulást nem mutattak, pedig abbahagytam a dohányzást, és pontosan betartottam a diétát. Megoperáltak, kivették a fél gyomromat. Egy hét után már a plébánián voltam és egy hónapra rá munkában. Erre a műtetre szükségem lett volna talán már tíz éve, vagy még előbb. A gyomorfekély titokzatos betegség. Kezdődhet hirtelenül, fejlődhet lassan. Van, aki már gyermekkorában gyomorfekélyes, csak nem tud róla. Két éve történt mindez – az elmúlt két évben egészségileg oly jól éreztem magam, mint soha azelőtt az elmúlt években.

* * *

Az elmúlt félévben vagy nyolcvan elmélkedő imát írtam össze. *Felnőni Benned!* címmel kezdte közölni ezeket az imákat *A Szív*. Bielick Jóskának, a havi folyóirat szerkesztőjének azt írtam, hogy ezek az imák az én ritmusomat, életstílusomat, legjobban megtalált egyéniségemet fejezik ki. A hosszú sorozatból, mely lüktető-élő, Isten felé mosolygó-kiáltó-kérő-repeső életem üteme, hadd állítom ide a *Főljajlás* című ritmikus verset, mint életem lényegének kifejezését:

„A tudós tudományát ajánlja neked,
 az anya gyermekeit, a férj a munkát
 a családért, – mindenki azt, ami kedves,
 a lényegét, élete súlyát, a vezető elvet,
 az igazságot, úgy ahogy éli. Mit
 ajánljak én Teneked? Lábad elé fektetem
 az életemet! Lépj rá, emeld föl, mosolyogd
 meg, csóváld a fejed, szeresd, vonj
 vállat, de fogadj el! Amit adhatok,
 ennyi csupán, ez vagyok én, fogadd el
 az életemet. A jóját meg a rosszát,
 közönyét, melegét, hidegét, kedvét,
 vágyát, a szomorúságát, a kacaját meg
 a könnyét, örömét meg a gondját.
 Örömöm, gondom, kacajom, könnyem,
 vigaszom, igazam, bizodalمام, Isten!
 Ajánlja magát Teneked gyermekségében
 a gyermek, erejében az erős, hitében
 a hívő, – mindent úgy adjon-ajánljon
 neked a néped, ahogyan ajándékok-magja
 (kegyelmed) benne fogamzott, nőtt, érett
 termett. Íme én az életemet, e rövidke,
 hosszú kalandot, kegyednek vékonyka
 ezüst fonalát, a milliószor milliányi
 rezgést tefeléd, ezt az örökös emberi
 sóhajt színed előtt, ezt a felhajtást,
 örömet benned, a nyűgös, kelletlen
 szófogadást, meg a sok-sok „igent”,
 én ezt teszem lábad elé. Lépj rá,
 vagy emeld a Szívedhez!

* * *

Ahogy végignézek életem hatvan évén, úgy látom magamat, mint vándort. Vándora voltam a földnek. Ismerkedtem vele mint ember, végigutaztam, végigéltem. Találkoztam ezer és ezer emberrel, különféle fajtájú, kultúrájú, nyelvű emberrel és nem tudnék egyet sem, akit ne ismertem volna testvérnek. Hálás vagyok az én jó Istenemnek, aki vándornak hívott és megmutatta, hogy ember és ember között különbség alig van – mindenki az Ő gyermeke.

Mélységesen magyarnak érzem magam. De nincs részem a politikai magyarságban. Várom, remélem és imádkozom azért, hogy egy napon megszülessen az a magyar gyerek, aki, ha felnőtt, a maga lelkéből, magyar élményeiből megírja a nagy Magyar Misztikát – a magyar nép életét Istenben, Isten életét a Magyar Nép életében. Aki majd megmutatja a maga népének és az egész világnak, hogy a Magyar Nép krisztusi nép – élete, harca, ígéje, hivatása,

szenvedése, keresztre veretése, reménye a föltámadásban: Krisztus életének mintája és mása a világ népeinek színe előtt a Földön.

* * *

Miért folytassam? Alkonyodik, közeleg az este. Az én estém is, amikor (remélem) mosolyogva fordítom életem elhunyo gyertyafényét az én örök és végtelenül nagy szerelmem: Jézus Krisztus felé. Félénken, alázattal, de bizalommal és örömmel várom, hogy színe elé érjek. Holtomban, a nagy pillanatban, amikor szemtől-szembe leszek vele, majd megvallom gyenge, de mélységes és igaz szerelmem neki. Az Útitársnak, a Vezetőnek, a Biztatónak, Vigasztalónak, Titokzatos Testvérnek. Becéztél, vezettél, szeretted – itt vagyok készen átlépni a küszöböt, mely olyan, mint a Te Keresztrefeszítésed! Fogj föl, mert ez túl sok, összeomlottam, mögöttem minden sötét, előttem minden túl fényes. Vezess át az Új Életbe, kérem és szeretem azt, ha a Te Háza. Vezesd mindazt, aki most hal meg, a mi egész testvércsoportunkat életünk Örök Szülőjéhez, Istenhez. Már nem aggódunk, már örülünk, mi már megérkeztünk veled, Jézus, Haza.”

F. Feigl Rudolf: Kudarok és eredmények Istenért

A szökés 1949 márciusában kezdődött. Vonat alatt, minden lehető módon Ausztria felé. Vezetőkkel. Egyik nap Horváth Tibor azt a hírt hozta Budapestről, hogy két skolácot kiszedtek a vonat alól, és elvitték őket az Andrássy út 60 alá, ahol kikényszerítették belőlük, hogy mi megy ott Szegeden... Ekkor P. Rektor eltűnt, mi pedig házkutatást vártunk. A skolácok a határról a vezetőjükkel visszaküldték bejelentőszelvényüket Budapestre, amelyet Horváth Tibor hozott le nekem Szegedre. Én gyűjtögettem őket, mert a kijelentőkhöz azt is csatolni kellett. Nem tudtam, mitévő legyek. Az összes bejelentőszelvényt egy patent befőttesüvegbe tettem, malaclópó alatt elvittem a Bús Páter utcai házukba, és a pincében elástam. A házkutatás elmaradt. Körülbelül három hétre rá négy skolác katonai behívót kapott, amelyet odaadtak nekem, hogy intézzem el. Azt mondtam, írják rá, „elköltözött, vissza a feladónak”, és dobják be a postaládába. Mivel senki sem vállalkozott erre, én írtam rá, és én dobtam a postaládába. Igen ám, de ezek még be voltak jelentve a kollégiumba. Kiástam a bejelentőszelvényeket, kikerestem az övéket, és kijelenttem őket, hamis címekre, mert ők már túl voltak a határon. Helyettük persze, én írtam alá. Mivel ez sikerült, megpróbáltam minden második nap kettőt kijelenteni, nem mint jezsuitát, hanem mint főiskolai hallgatót. Az utolsó kettőnél megkérdezte a rendőr: „Tisztelendő úr, kijelentés lesz vagy bejelentés?” Mondtam neki, hogy kijelentés. Akkor ő azt mondta, tessék akkor befáradni az őrmester bajtárshoz a másik szobába. Rosszat sejtettem! Az őrmester bajtárs előtt volt egy hosszú lista, hol azt nézte, hol a kijelentőt. Ezután azt mondta: „Evvvel a kijelentővel fel kell mennie a rendőrpalotába.” Megkérdeztem tőle, miért kell nekem oda menni, hiszen ott nem intéznek kijelentést és bejelentést, csak az őrsökön. Azt mondta: „Ez a parancs!” Ezután dolgom végezetlen, visszamentem a rendházba. A skolácok közül csak az egyetlen „stabil” találtam otthon, aki nem akart kiszökni. Megkértem, jöjjön el velem a rendőrségre. Ha ottfognak, vigye haza a hírt a miniszternek. Csizma megígérte, hogy eljön. Abban egyeztünk meg, hogy 11 óra 45 perckor indulunk a rendházból. Szombat volt, és tudtam, hogy a rendőrségen 12-kor fejeződik be a hivatal, és ha utolsó percben érek oda, már nem fognak különösebbet csinálni... 11.45-kor mindenütt kerestem a Csizmát, de sehol nem találtam. Végre megtaláltam az egyik eldugott kis szobában. Mondtam neki, hát jöjjön, mert elkésünk. Magába roskadva, azt válaszolta: „Hallja, én nem megyek...” Így egyedül indultam el. A rendőrpalotába érve pont 12 óra volt, megszólalt a csöngő és a hivatalokból kitódultak a tisztviselők. Én pedig velük szemben felrohantam a lépcsőn, be a nyilvántartási irodába, ahol csak egy altisztet találtam. Mondtam neki, hogy az őrmester bajtárs ide küldött ezekkel a kijelentőkkel. Azt mondta, itt nem intéznek kijelentéseket, csak az őrsökön. Én is úgy tudtam, mondtam neki. Mutassa azt a kijelentőt, mondta ő. Nézegette őket, s azt mondta: ez pedig jól van kitöltve. Én is úgy tudom, mondtam én – nézze, akármi történik is, maga bizonyítani tudja, hogy én itt voltam a palotában ... Ebben megegyeztünk, és visszamentem a rendházba. Akkoriban a magyar kormány rendeletet hozott, hogy a rendőrségi nyilvántartó könyv vezetője köteles a rendőrségen jelenteni, ha valaki két hétnél tovább nem jelenik meg a lakásán ... Ha elmulasztja, az háromévi börtönbüntetést vonhat magára.

A „felszabadulás” előtt a nagykapornaki birtokunk jövedelméből tartották fenn a szegedi filozófiát és teológiát. A háború után azt a birtokot elvették, de a Nagy Imre-kormány kötelezte magát, hogy a tanárokat ők fizetik, és a tanulókat is segítik. Minden második héten rendszeresen meg is érkezett a postai pénzes utalvány mindenki számára, amelyet odaadtak nekem, aláírtam őket, és kimentem a postára, beváltottam, és hazavittem a pénzt. A mieink már régen Ausztriában voltak, és még mindig jött a pénz. A kollégiumnak soha nem volt annyi pénze, mint akkor. Hogy vissza ne kérhessék, P. Minister befektette a Szent József-

kápolnába. Addig a kórus fából volt, és ezt megcsináltatta betonból... Nem tudták, hogyan állítsák le a pénzt. Valahogy később sikerült „a hátsó ajtón keresztül” leállítani.

Közben pedig P. Németh Bélát kinevezték vicerektornak. P. Provinciálist, P. Tüllt, száműzték Mezőkövesdre, ahol házi őrizetben volt. A mieink bemehettek hozzá, de ő nem hagyhatta el a házat. Május végén, 1949-ben a szegedi vicerektor is elment konzultusra Mezőkövesdre, és beszámolt a szegedi helyzetről. Az én viselt dolgaimat is elmondta. A provinciális P. Németh Béla által csak annyit üzent nekem: „menjek a többiek után...” Ez úgy ért, mint a villámcsapás... Azon tűnődtem, hogy el kell hagynom Magyarországot. Legmerészebb álmaimban sem mertem arra gondolni, hogy nekem ki kell szökni az országból... Szép lassan mindent felszámoltam. A közellátásból is mindenkit kijelentettem, az élelmiszerjegyeket visszaadtam... A testvérek közül senki sem vállalta, hogy átvegye tőlem a „piszkos” dolgokat. A végén sok rábeszélés után, Kálmán Sanyi átvette, azzal a kikötéssel, ha valami baj lesz, azt mondhassa, hogy mindent Feigl csinált. Ebben megegyeztünk.

Mivel engem különösen figyeltek, – nap nap után mentem a városba – hová megyek, kivel találkozom, nem mertem vonattal elhagyni Szegedet. Egy autó érkezett Budapestről egyik délelőtt, és beállt a kollégium udvarára. A kijárat ajtókat figyelték, de este tíz óra után az ökörkapunál már nem ólálkodott senki. Egyik testvér kinyitotta a kaput, kinézett, engem pedig beültettek az autóba, és óvatosan, lassan megindult velem Budapestre, a noviciátusba. Hajnali egy órakor érkezünk oda. Bezörgettem a portásnak (Magócsinak), hogy engedjen be. Mivel a rektornál voltak a kapukulcsok, fel kellett őt költeni... Nagy nehezen bekerültem a házba. Mivel a noviciátus minden szobája foglalt volt, a betegszobákba is benyitottunk, de mindegyikben találtunk valakit. A „Kaszap-szobába” is benyitottunk. Három ágy volt a szobában, de kettőben Keresztény és Viola feküdt, akik aznap szabadultak a börtönből, mert annak idején a határon elkapták őket. Így a „Kaszap-ágyban” aludtam egy éjszakát. Többeket is elkaptak a határon, akiket félévi börtön után Kistarcsára internáltak.

Szegedet azzal a mesével hagytam el, hogy a noviciátusba kaptam dispozióciót... Mivel nem volt út kifelé, ezért három hétig a noviciátusban rostokoltam. Csütörtöki nap villanap volt, s elmentünk hármásban kirándulni. Este nyolc előtt értünk vissza (vacsorára). Hazaérve mondták, itt volt P. Socius (P. Pálos), és keresett. Meghagyta, hogy még aznap, akármilyen későn is, menjek be hozzá a pesti házba. Tíz órára oda is értem. Ő azt mondta: „Feigl, van út, vasárnap indulás, a Müller Szepi is magával megy.” Mindent elmagyarázott, adott egy borítékot (a vezetőnknek). Nézzem meg a vonat menetrendjét, és azzal a vonattal menjünk, amelyik este 9 órakor Hegykőn van. Ott vár a vezető. Mielőtt elindultunk volna, egy napra hazalátogattam. Sok kérdéssel zaklattak, mert anyámnak Szegedről egymás után küldtem csomagokat. Én nem árultam el semmit. Mondtam, hamarosan mindent megtudnak... Vasárnap délután indultunk a pesti házból. Először még letérdeltünk az úti Boldogasszony képe előtt, és imádkoztunk, hogy utunk sikerüljön. Civilben mentünk, mintha nem ismernénk egymást, de figyeltük egymást. Sopronig váltottunk jegyet. Szepivel vagy vagonba szálltam, ő az egyik oldalán, én a másikon, és próbáltunk úgy ülni, hogy lássuk egymást. Győrben átszálltunk a soproni vonatra, mely minden nagy fánál megállt. Errefelé most utaztam először. Győr külvárosi állomásán határőrök szálltak fel ugyanabba a vagonba, és körülülték Szepit. És láttam, hogy beszélget a katonákkal. Úgy látszik, az ő magyar beszédje svábosan hangzott, és a katonák nem sejtették, hogy mi járatban van. Egyik helyen felszállt egy kócos, piros hajú hölgy, és velem szemben foglalt helyett. A Ludas Matyiba temetkeztem, hogy ne kelljen vele szóba állni. Egyik helyen megindult a vonat, megkérdezi tőlem a hölgyike, melyik állomást hagytuk el. Mondtam neki, én nem figyelem az állomásokat, nekem Sopronig szól a jegyem. Megkérdezte még, milyen állomás következik. Erre nem tudtam válaszolni, de ő ott leszállt. Mi Szepivel Sopron előtt, Hegykőn szálltunk le a vonatról, mert azon az állomáson nem volt rendőr, és vezetőnk is ott várt bennünket. A határőrök is

ugyanott szálltak le, előzékenyek voltunk, előre engedték őket. Csak mi ketten voltunk civilek, akik ott szálltak le a vonatról. Senki más nem volt az állomáson, csak a mi ismeretlen vezetőnk, biciklivel. Ez volt a jel, hogy biciklivel vár bennünket egy középkorú férfi. Ő szép lassan elindult biciklivel egy csapáson, és mi gyalog utánamentünk. A kiserdőben megvárt bennünket. Bemutatkoztunk egymásnak. Erdőkerülő volt, aki naponta látta, hogyan készül a vasfüggöny... Látta, mikor aláaknázták... Elmesélte, hogy néhány héttel ezelőtt bevitték a rendőrségre, alaposan megverték és azzal vádolták, hogy pénzért átcsempész embereket a határon. Ő mindvégig tagadta. Elengedték! De figyelték... Vasárnap lévén, szép ruhában volt. Először elment az egyik kocsmába, utána a másikba, azután kijött az állomásra. „Maguk menjenek most be a kiserdőbe, és várjanak 11 óráig. Én most újra elmegyek az egyik kocsmába, majd a másikba, aztán otthon felöltözöm a rossz ruhába, és kijövök magukért.” Esett az eső, sártenger lett az egész határban. „Ha ugyanazt a madárfüttyöt hallják egy ideig, jöjjenek ki az útra. Én elkísérem magukat egy kunyhóig, ott vár az apósom és a 18 éves rokonom. Azok fogják magukat átkísérni a határon, egészen a Fertő-tó töltéséig. Most adok magának egy jelet, amelyet ezek kérni fognak, mielőtt elválnak. (Egy nagy pitykegomb volt a jel.) Ők nem tudják, mi a jel. Ha ezt visszaadják nekem, akkor tudni fogom, hogy odaát vannak Ausztriában, és akkor kifizetem őket. Én pedig visszamegyek a faluba, átöltözködöm a szép ruhába, és újra elmegyek a két kocsmába, hogy lássanak.”

Négyesben, sárban, esőben megindultunk a határ felé. Bőrig áztunk (nyár volt, 1949. július 18.) De az eső volt a szerencsénk, mert különben holdvilág lett volna. Hajnali kettő körül értünk a „vasfüggönyhöz”, amely alá volt aknázva. Egy nagy kanális medrében mentünk, ahol nem volt akna, csak fent a két parton. A 18 éves fiú elsőnek vergődött át a vasfüggönyön, utána Szepi, ezután az após. A két utóbbi bent vergődött a vasfüggönyben, én még magyar földön álltam, amikor nagy robbanás hallatszott. Én azt hittem, hogy löttek, amikor a fiú megszólalt, és azt mondta. Itt fent, a parton robbant egy akna, amely vékony dróttal volt összekötve. Ha valaki rálép, vagy a kabátgombja beleakad, és megrántja, akkor robban. Mi a szórás alatt voltunk, és így nem történt bajunk. Most iparkodjunk, mert a robbanásra jönnek a katonák, esetleg kutyákat is hoznak ... Én is belevetettem magamat a vasfüggönybe. Ruha szakadt, bőr megkarcolódott, de hamarosan túl voltunk a határon. A töltésen a vezetők kérték a jelet, amelyet átadtam. Ezután megadták az utasítást. A töltésen menjünk vagy három kilométert, ott lesz egy átjáró, ott forduljunk balra. Körülbelül egy kilométer után várjunk, amíg kezd világosodni. Fogunk látni egy majort, oda be ne menjünk... Látjuk majd két falu templomának tornyát. Az egyik közelebb van, és lapos, oda be ne menjünk, mert ott oroszok vannak. A távolabbi falu tornya hegyes. Arrafelé tartunk. Toronyiránt mentünk, sárosan, rongyos ruhában. A plébániát kerestük. Korán reggel volt, még mindenki aludt. De a szakácsnő kijött az ajtóhoz, és azt mondta: „Foglaljanak helyet a szaletliben, a plébános itt fog elmenni előttünk a templomba misézni.” Mi ott rögtön elaludtunk. Harangszóra ébredtünk. Mise után sikerült a plébánossal beszélni. Nagyon kedves és segítőkész volt. Megtisztálgottunk, reggelit kaptunk, osztrák pénzt adott, és délután a postakocsival, amely ponyvával le volt takarva, vittek minket St. Martinba, az autóbusz megállóhoz, ahonnan autóbusz vitt minket Bécsbe. Bécs határában megállt az autóbusz, és egy orosz katona érkezett egy osztrákkal. Az osztrák feljött az autóbuszba, az orosz várt az ajtóban. Az osztrák elkiáltotta magát: „Bitte die Ausweis!” ... Forróság futott végig a hátamon, hogy a végén még visszakerülünk Budapestre. Egy üres papírlapot vettem elő, hogy az utasok lássák, az én kezemben is van valami. Az autóbusz végében ültünk. Az osztrák katona mindenkinek megnézte az Ausweisét. Hozzánk érve azt súgtam neki, „Entschuldigen Sie, wir sind Flüchtlingen...” Nem szólt semmit, csak tovább nézte a fényképes igazolványokat. Nem szólt az orosznak. Azt hiszem, soha nem imádkoztunk úgy, mint akkor ...

Megérkeztünk Bécsbe, de még az orosz zónában voltunk. Taxit fogadtunk, és így kerültünk át az amerikai zónába, a Canisius Haus-ba. Ott jelentkeztünk. A minister hozta a magyar provincia katalógusát, és megkérdezte tőlünk, mi a nevünk és a ruhaszámunk. Mindenre korrektül válaszoltunk, és így beengedtek a házba... Megtudták, hogy mind a ketten szabók vagyunk. Beengedtek minket az ottani szabóságba, mert az ottani szabó testvér meghalt. Első dolgunk az volt, hogy egy használt talárist néztünk ki magunknak, kitisztítottuk, megjavítottuk, kivasaltuk, és már így jelentünk meg az ebédlőben és a kápolnában... Nagyon épültek rajtunk.

Később megjött P. Fejér, Keresztény Gyuszival és Violával, akiket azelőtt elfogtak a határon. Később megérkeztek a novíciusok is, akik a Szent Szaniszló kápolnában tették le első szerzetesi fogadalmukat. A skolasztikusoknak P. Szentiványi volt a superiorjuk. Szepi és én „szabadonfutók” voltunk (nem volt superiorunk). Az egyik osztrák testvér elvitt minket Schönbrunnba, a királyi nyaralót megnézni. Gyönyörű volt. Visszaérve meséltem a novíciusoknak, hogy milyen szép volt Schönbrunn. Kértek, mutassam meg nekik is Schönbrunnat. P. Szentiványi engedélyével hatan el is mentünk, civilben. Megcsodáltuk! A gyönyörű parkban sétálva magyarul beszélünk. Ez volt a veszünk! Utánunk jött egy rendőr, aki megkérdezte tőlünk: „Sind Sie Auslander?” Azt válaszoltam: „Ja.” (A skolácok nem tudtak németül, csak én.) „Haben Sie Papieren?” – kérdezte. „Nein” – válaszoltam. „Dann kommen Sie mit mir ... !” Keresztény és Viola már tudták, hogy ez mit jelent ... Ők már egyszer keresztülestek egy ilyenén ... Bekísért minket az őrszobába. Kikérdezés ... jegyzőkönyv ... felhívták a jezsuitákat, azok igazolták, hogy mi is azok vagyunk.

Egy éjszakát a rendőrpalotában töltöttünk. Másnap a Canisius Haus minisztere jött értünk autóval. Az osztrákok dühösek voltak ránk, és azt mondták: „Die Ungarn müssen gehen ...” Ők kerestek kiutat az orosz zónából. Mivel tudtam németül, öt skolácot bíztak rám. Mariazell felé szöktünk át az orosz zónából a francia zónába. Mariazellben aludtunk, és a következő napon autóbusszal mentünk Sankt Andräba, a noviciátusba. Körülbelül egy hét múlva indultunk tizennégyen Innsbruckba, ahol a Zenzenhofon rostokoltunk négy hónapot ... Nem volt útlevelünk. Gara testvér Bécsből írt nekem egy elkeseredett levelet Innsbruckba, hogy minden magyar jezsuita elhagyta Bécset, és őt egyedül otthagyták. Ő is velünk szeretne menni Olaszországba. Erre én elmentem a Sillgasséba, a kollégium rektorához, és elmondtam neki, hogy szeretnék visszamenni Bécsbe, Gara testvért kiszöktetni az orosz zónából. Azt mondta: „In Gottes will sind Sie froh, das schon einmal heraus sind from das Hölle...” Elmondtam neki elképzelésemet. Van itt egy Mülner nevű teológus, aki hasonlít rám. Kölcsönkérném tőle az igazolványát (fényképes Ausweis-t), talárisban utaznék... Végre megengedte. A zónahatáron két orosz katona szállt fel a vonatra, akik mindenkit igazoltattak... Szívem a torkomban dobogott.

Végre megérkeztem Bécsbe. Elmentem a Provinciálishoz és azt mondtam neki, hogy eljöttem Garáért. Azt válaszolta: „A Gara nem mehet, mert a lainz-i ház garanciát vállalt a rendőrségen, hogy Gara testvér nem fogja illegálisan elhagyni Bécset. Erre azt mondtam neki, hogy addig nem hagyom el Bécset, amíg Garát ki nem viszem az orosz zónából. Erre ő azt felelte, hogy menjek ki Lainzba, és ott beszéljek a superiorral. Kimentem. A superiorral beszéltem, ő is azt mondta, amit a Provinciális, hogy Gara nem mehet, mert a garancia köti őket. Közben Garával is találkoztam, és mondtam neki, hogy őérte jöttem, és minden lehető megteszek, hogy őt is levigye Innsbruckba. A superior elküldött egy Brudert a rendőrkapitányhoz, hogy megérdeklődjön Gara helyzetét. Azzal jött vissza, hogy Gara nem mehet, mert köti a garancia. Mondtam: én is szeretnék azzal a rendőrkapitánnyal beszélni. Tudtam, hogy a rendőrkapitány nagy jótevője a lainz-i lelkiyakorlatos háznak, és szereti a jezsuitákat. Neki mindent el lehet mondani. Ebéd után mondtam Garának, vegyen fel talárist, kimegyünk a rendőrkapitányságra. A kapitány nagyon kedvesen fogadott. Elmondtam neki, hogy Garát el akarom vinni Innsbruckba, de valami garancia köti őt a lainz-i házhoz. Ő azt

mondta, hogy semmiféle garanciáról nem tud. Nagyon megköszöntem, és elhagytuk a rendőrséget ... Kiderült, hogy az osztrákok csak egy ingyen munkást akartak Garában, azért volt a garancia-mese. Megmondtam a superiorioknak: „Garancia nincsen, és holnap utazunk.” Gara nem akarta elhinni. Mondtam neki, csomagoljon, másnap reggel eljövök érte. A Provinciálisnak is megmondtam: garancia nincsen, holnap utazunk. A Provinciális nem akarta elhinni. Megvettem a jegyeket, Garának is szereztem egy Ausweis-t, és a következő napon utaztunk Innsbruckba. Az orosz zóna-határon ugyanott szöktünk át, mint először, Mariazell felé. Onnan autóbusszal Bruckba, majd vonattal az Alpok lábánál végig Innsbruckba.

Éjfél után érkeztünk Innsbruckba. Keresztény és Viola vártak az állomáson azzal a hírrel, hogy P. Legeza megérkezett Zenzenhofra, és még ma át akar szökni Olaszországba, mert Chieriben várják őt, hogy filozófiát tanítson a mieinknek. Engem választott útitársnak, mert én tudok németül. Aznap reggel találkoztam P. Legezával, és neki is megmondtam, várjon egy napot, akkor elmegyek vele. Nekem még aznap le kellett mennem a városba, Mülnerek visszavinni az igazolványt, és a rektornál jelenteni, hogy a veszedelmes missziót teljesítettem.

P. Legeza kötötte az ebet a karóhoz, még aznap indulni akart a Brenneren át Olaszországba. Ha én nem megyek, akkor Müller Szevit viszi magával. Ez lett a veszte. Elindultak aznap este. A határig vonattal mentek. P. Fejér elmondta P. Legezának, hogy fent a Brenneren a vonat irányában menjen még vagy kétszáz métert, keresztezze a síneket balra és menjen át a völgyön és a völgy túlsó oldala már Olaszország. Ő már egyszer megtette az utat. Este értek oda a vonattal. Szepinek nem mondták el az útirányt. Csak P. Legeza tudta. Szepi elbeszélése szerint, amikor a vonattal megérkeztek, P. Legeza a sínek mentén visszafelé ment, Szepi követte. Ott felmentek a hegyre, talárisban, félcipővel, éjjel. P. Legeza elől, Szepi utána. A sötétben alig látták egymást. Egyszer Szepi nagy sikoltást hallott, P. Legeza lezuhant a szakadékba. Szepi dermedten megállt, és szólítja az Atyát, de választ nem kapott. Szepi ott töltötte a hegyen az éjszakát, és amikor kezdett világosodni, lemászott a hegyről és a reggeli vonattal visszajött Zenzenhofra, jelentette a tragédiát. Szepi egészen ki volt borulva, alig tudta elmondani, mi történt.

Szóltak a kollégium miniszterének, aki autóval feljött Zenzenhofra, felszedte Szevit és P. Németh Bélát, fölmentek a Brennerre, és ott a katonai őrsön jelentették a tragédiát. Szepi zavarában nem tudta megmondani, melyik hegyre mentek fel. A katonák elmentek a keresésére. Aznap nem találták. A mieink pedig dolguk végezetlenül jöttek vissza Zenzenhofra. Másnap reggel P. Ruff és én (mi tudtunk németül) vonattal felmentünk a Brennerre, a határőrséghez. Ott azt mondták: már két katona elment keresésére, akik dél felé visszajönnek. Tehát vártunk. Visszajöttek a katonák, és jelentették, hogy megtalálták. A két katona, P. Ruff és én felmentünk a vízmosásos szakadékba, ahol megláttuk P. Legezát holtan. Innsbruckban temették el a jezsuiták kriptájába. Ővele megtelt a kriptá.

Január elején szereztek vöröskeresztes útlevelet, és Svájcban keresztül utaztunk Olaszországba, Chieribe, a többiekhez. Majdnem két évet töltöttünk a Villa Luiginában az olaszok villájában. Gyönyörű helyen voltunk: dombtetőn egy háromemeletes épület, teraszos tetővel, ahonnan messze el lehetett látni.

Első nyáron hat hétre elutaztunk St. Remibe, az Alpokba, vakációzni. Ez volt életem egyik legszebb vakációja. Aránylag olcsón béreltünk egy elhagyott hotelt. Onnan jártuk az Alpokat. A hotel mellett folyt egy tiszta, jéghideg vízű patak. Legnevezetesebb kirándulásunk a Grand Saint Bernát-hágó volt a bernáthegyi kutyákkal és a szerzetesi kolostorral, amely most múzeumként szolgál. A közelben van a hármashatárhegy. Keleten Svájc, északnyugaton Franciaország, délen Olaszország. Ott áll egy háromsarkú kő, amely jelzi a három országot.

Olaszországban bejártuk Milánót, Genovát és Torinót.

1951-ben feloszlott a közösség. A teológusok Chieriben maradtak P. Fábrival, a filozófusok átköltöztek Belgiumba, Louvainba, Eegenhovenba. A testvérek is odamentek. Olaszországban volt egy nagy Fordunk, azt is elvittük Belgiumba. Öten utaztunk benne. P. Németh Béla, P. Baják, Nagy-Pál László és én. Ritz testvér volt a sofőr.

Franciaországon keresztül utaztunk. Megálltunk Lyonban, Paray-le-Monialban. Párizsban egynéhány napot töltöttünk. Megnéztük az arsi plébános kis templomát. A végén megnéztük a reimsi székesegyházat, ahol valamikor francia királyt koronáztak. Nyolc napig utaztunk, mire végre megérkeztünk Belgiumba. Sok szépet láttunk!

Meg kell még említenem, Párizsban, kint Versaillesban laktunk, ahol a királyi palota is pompázik. Ott van kiállítva az a vasúti kocs, amelyben Trianonban aláírták azt a bizonyos „békeszerződést”.

Belgium

Itt jóval kevesebb napsütést láttunk, mint Olaszországban. Esős, párás az időjárás. Eddig Szegedtől Belgiumig nagyon jól éreztem magamat. Boldog voltam, és elégedett. Mindenki szeretett, és meg volt elégedve velem. Mindenkin segítettem, szolgálatkész voltam. Eddig nyolc jezsuita provinciában jártam és találkoztam a testvérekkel. Mindenütt elégedetlenséget és óriási megkülönböztetést találtam az atyák és a testvérek között. A testvérek szabályait háromszáz évvel ezelőtt írták, amikor még mindenütt rabszolgavilág volt, és a testvérek szabályai ezt tükrözték. Tipikus kasztrendszer uralkodott a Társaságban, ami engem nagyon bántott. Amikor egy-egy provinciában megjelentem, a testvérekhez vittek. Azoknak első kérdése az volt, milyen nálatok a testvérek helyzete? Imádságban sokszor foglalkoztam ezzel a kérdéssel, és olyan inspirációt kaptam, amelynek nem tudtam ellenállni. Jött a provinciális vizitációjának ideje. Próbáltam őszinte lenni az előjárómhoz. Feltártam neki a testvér-problémákat, és azok orvoslását kértem. Azt mondta: „Én vagyok a provinciális, én tudom és ismerem a problémákat, nem maga.” Mondtam neki: „Atya sohasem ment át azokon a problémákon, amelyeken a testvérek átmennek.” Egyből kidobott! De azért nem adtam fel a reményt.

A következő évben a ház rektora, P. Németh Béla tartott vizitációt P. Provinciális helyett. Tizenegy óra hosszat beszélgettem vele a problémákról. Nem értette. Én csupán segíteni szerettem volna, ezért mindent bevettem. Tapasztalatomat, népszerűségemet, tudásomat, szeretetemet. Mindhiába. A provinciális és a rektor is ellenem volt. Elmentem a spirituálishoz. Ő azzal fogadott: „Hallom testvér, hogy problémái vannak.” (Úgy látszik a rektor beszámolt neki.) Mondtam, nekem személy szerint nincsenek problémáim. A testvéreknek vannak problémáik. „Melyek azok a problémák?” – kérdezte ő. Kezdem neki mondani. Erre dühös lett, és azt mondta: „Tudja, mit mond Szent Pál: A rabszolga maradjon rabszolga.” Mondtam neki, ezt ő kétezer évvel ezelőtt mondta. És otthagytam őt. Az olvasó képzeletére bízom, mi ment végbe bennem. Az Úr Jézust is szidalmazták és leköpdösték. *Ez volt az én keresztutam.* De nem adtam fel a reményt. A keresztút után majd csak jön a feltámadás. Imádkozni nem tudtam, csak ültem a kápolnában, mint egy holdkóros. Visszaemlékeztem arra, amikor indítást éreztem ennek a lavinának megkezdésére. Akkor én vállaltam ennek minden következményét. Most Uram, itt állok egyedül. Adj erőt, hogy össze ne roppanjak, és véghez tudjam vinni a Te akaratodat. Ekkor kristályosodott ki bennem ez a kis imádság, ami angolul így hangzik:

„Your will be done, Lord, in whatever work I may be. Your will be done Lord, even when Your purpose is hard to see. Your will be done Lord, no matter what the cost to me.”

Magyarul: „Legyen meg a te akaratod, Uram, bármily munkát kell végeznem. Legyen meg a te akaratod, Uram, akkor is, ha nehéz meglátnom annak célját. Legyen meg a te akaratod, Uram, bármibe kerüljön is az nekem.”

A lelki szenvedés sokszor nagyobb tud lenni, mint a fizikai. A szenvedés tisztítja a szeretetet.

Könnyű a szenvedésről szépen elmélkedni, könyvből megtanulni, de amikor a szenvedés gyakorlatilag érinti az embert, tapasztalatból tudja, hogy milyen az. Amikor valakinek a lelkében orkánok tombolnak, villámok cikáznak, dörög az ég és azt hiszi, az egész világ összedől. Ilyenkor az ember Istenbe vetett hite az, amely kitartásra ösztönzi. *Your will be done, Lord.* Ezt a lelki folyamatot sokszor nem is lehet szavakkal megfogalmazni, kifejezni. Ezt át kell élni. Az ilyenek könnyebben megértik Krisztus és mások szenvedését.

Ebben a lelkiállapotban sokszor szerettem volna megszabadulni mindentől. Elmenekülni, elfelejteni mindent, de képtelen voltam rá. *Your will be done, Lord, even when Your purpose is hard to see.* A problémák elől nem elmenekülni kell, hanem szembe kell nézni velük, és meg kell oldani azokat.

Minden szeretetemet másokra pazaroltam, tudva azt, amit teszek, azt Istennek teszem.

Mindezt elfogadtam Isten kezéből. Biztos voltam benne, Aki elkezdte ezt bennem, az be is fogja fejezni. P. Héjja, akit diákkora óta ismerek, Wepionban végezte harmadik próbációját. Egyszer eljött hozzánk Eegenhovenbe látogatóba. Elmeséltem neki, hogyan jártam. Az előjárók és a spirituális is ellenem vannak, noha biztos vagyok benne, hogy Isten előtt igazam van. Ő azt mondta: három hét múlva befejezem a próbációt és Rómába kerülök, az írók házába. Írja le mindazt, amit elmondott, és küldje el nekem Rómába. Én majd tudni fogom, hogyan juttassam el magasabb előjárókhoz. Ez 1953-ban volt.

Az egészset levél formájában írtam. Éjjelente írtam, mert nappal más munkám volt. Négy hét alatt elkészült. Ebben megírtam: Paphiány van az Egyházban? Miért? A munkásifjúságot kizárták a klérusból. Az Úr Jézus szegény munkásifjú volt. És ezek a munkásifjúságból kikerült papok hiányoznak az Egyházból. Az egyházi vezetők tanulmányozták ugyan a kérdést, de nem értették meg! És így ezen a téren nem történt semmi.

Példának hoztam fel a századforduló körül a pápák által kiadott *Rerum novarum* és *Quadragesimo anno* k. enciklikákat. Magyarországon gyönyörű előadásokat tartottak róla, idézték az enciklikákat, de nem tettek érdekükben semmit. *A végén az ördög elvitte az egészset.* (Az egyházi vagyont, földbirtokokat stb.)

Valami hasonló ment végbe a munkások „tanulmányozásával” is, amely a kommunizmusba torkollott.

Isten nem ver bottal! Isten nem küld hivatásokat sem? Nem, mert ezt a mentalitást az Isten is csak kihalással tudja orvosolni. Az előjárók nem értették meg a kor szavát.

A levélben párhuzamot vontam a Társaságban uralkodó szellemről, mentalitásról. Az atyák és testvérek viszonyáról, és ennek orvoslását kértem. A testvérek szabályait kritizáltam. Lehet, hogy ez a szabály jó volt háromszáz évvel ezelőtt, amikor még erősen dühöngött a rabszolgavilág, és a testvérek sem írni, sem olvasni nem tudtak, s még hittant sem tanultak. A testvérek szabályai ezt a szellemet lehelték, amelyet 1953-ban már nem lehetett volna alkalmazni.

Persze ezt mind részletesen írtam le.

Ahogy az egyháziak nem értették meg a munkáskérdést, ugyanúgy a mi atyáink sem értették a testvérkérdést. Mindig a „szent” szabályokra hivatkoztak.

Probléma volt, hogyan küldjem el a levelet? Ha beadom a rektornak, a levél nem fog elmenni. Így tehát a minisztertől kértem pénzt, és ajánlva adtam fel Rómába.

A keresztrefeszítés

Néhány hétre rá hívatott a rektor. Elmentem hozzá, és asztalán láttam a levelet, amelyet én Rómába, P. Héjjának küldtem. Kérdezte tőlem, hogy mi ez? Azt feleltem rá, egy levél. De mi van a levélben? – kérdezte. „Atya bizonyára tudja, mert a levél fel van bontva, és

gondolom, elolvasta.” „Beszéljen róla!” – mondta ő. Amire azt válaszoltam: „Atya, tizenegy óra hosszáig beszéltünk róla (két napon keresztül) és Atya nem értett meg. Én nem vagyok hajlandó többet beszélni róla.” Mivel kényszerített rá, azt mondtam: „Gyónási titoktartás mellett hajlandó vagyok ezt újra átbeszélni.” Erre ő szabadkozott, ez nem gyónási téma. „Akkor sajnálom, kérem vissza a levelet, mert ezt nem Atyának írtam.” Nem adta vissza a levelet, mert ez kell az archívumba.

Másnap jött a rektor, és rámtámadt azzal, hogy úgy látszik, én is úgy akarom csinálni, mint Luther és Kálvin. „Nagyon téved Atya, mert én jobban szeretem az Egyházat és a Társaságot, minthogy olyat tegyek.” Akkor beszéljek róla. Mondtam, csak gyónási titoktartás mellett. Végre megígérte. Újra egy egész napon át beszéltem róla, de most sem értett meg.

Néhány hét múlva újra jött hozzám a rektor és azt mondta: ő nem fog gyónási titkot tartani, csak levéltitkot. „Ezt ígérte Atya, lelke rajta!” – mondtam neki. Csak levéltitkot tartott!

Információban mindent megírt Rómába, hogy én lázadó vagyok, és a szent szabályok ellen vagyok, stb.

Közben történt, hogy a ház spirituálisát leváltották. P. Héjja jött helyébe. Tehát nem ment Rómába, és ezért jött vissza a levél. Mikor megérkezett, elmondtam neki, hogyan jártam. Ő sajnálta, hogy nem szólt, de idő előtt nem mondhatta meg, hogy ő lesz az új spirituális az eegenhoveni magyar közösségnek. Szerencsére a levélből több (négy) példány készült. Így adtam neki is egy példányt olvasásra. Azt mondta, mind igaz, amit írtam, de csak az előjárókon keresztül lehet valami eredményt elérni.

Nagy nehezen rászántam magamat, hogy P. Reisznek mint Provinciálisnak is küldjek egy példányt kísérőlevéllel. Nem sok eredményt vártam tőle. Úgy is lett! Olyan dörgedelmes levelet kaptam tőle, amelyet, gondolom, kevesen kaptak előjárójuktól. Hogy én a szent szabályok ellen vagyok, és hogy ennek nem lesz jó vége stb. Én levélben megnyugtattam, hogy csak segíteni szerettem volna.

1954-et írtunk, amikor az eegenhoveni magyar jezsuita közösség széteszlott a világ minden tájára. Főleg Chilébe készültek. (A filozófusok befejezték tanulmányaikat.) P. Németh Bélát és engem visszahelyeztek Ausztriába. Mindenkinek megvolt már az útlevele és vízuma. Még utoljára az egész közösség Namurben elvégezte a nyolcnapos lelkigyakorlatot. Lelkigyakorlat közben hivatott a rektor, átadott nekem egy levelet a Provinciálistól. Nem tudtam elképzelni, mit írhat benne. Olvasom a levelet, amelyben írja, ne menjek Ausztriába, hanem készítsem elő utamat Kanadába, Hamiltonba, ahol neki megbízható segédkezet nyújthatnék. Mint derült égből a mennykő, úgy ért az egész. Nem elég, hogy Magyarországot elhagytam, még Európát is el kell hagynom.

Mindezt a jó Isten kezéből fogadtam. Ő tudja, mit miért tesz, ha én nem értem is.

Ebben az időben nem volt spirituális, aki segíteni tudott volna. Egyedül az Isten és én. Ő mindent megmutatott nekem az eseményekben, és én magamévá tettem.

Gara testvért átkísértem Németországba, Frankfurtba. Egy éjszakát Kölnben töltöttünk, és reggel „kölni vízben” mosakodtunk. Két hétig voltam Frankfurtban, és Kassel környékén felkerestem Keresztanyámat.

Visszautaztam Belgiumba, ahol a vallon jezsuitáknál laktam, és kezdtem hozzá az átköltözéshez. 1954. november 18-án indultam Brüsszelből autóbusszal Le Havre-ba, ahonnan délután indult egy ezer személyes hajó Kanadába (Cunard Line). Kilencszázan voltunk a hajón. Egy kettes kabinban egyedül voltam. Ki lehetett nézni a kerek ablakon. Tíz kanadai dollárt kaptam az útra. Első éjjel nagy mulatság volt, dínom-dánom. Néhány magyar is utazott a hajón. Az egyik Izraelből jött. A következő napon felmentünk a hajó fedélzetére, és gyönyörködtünk a tenger vizében. Halványan még láttuk Anglia partjait is. Negyed napra már alig jöttek az étkezdébe. Mindenki beteg volt. A következő napokban már csak hatan-

nyolcan jártunk enni. A hajó tetejét hermetikusan lezárták, ugyanis olyan vihart kaptunk, hogy hajónk mint egy gyufaszál dőlt előre, hátra, jobbra, balra. Kúszott le a hullámvölgybe, és a másik hullám átsapott rajta. Így mentünk három napig. Nyolc nap alatt kellett volna átérni, de csak a kilencedik napon értünk Kanadába, Québec városába, ahol P. Csilla várt rám. Belgiumból az egész kápolnafölszerelést az oltárképpel együtt elhoztam egy hatalmas ládában. Még a szabósági varrógépet is áthoztam.

Vonattal mentünk P. Csillával Montrealba, ahol két napot töltöttem. Ezután vonattal Torontóba, ahol szintén két napig voltam. P. Horányit „tanító bácsinak” szólítottam (már a noviciátusban így hívtuk). Ezt kikérte magának.

Végre megérkeztem rendeltetési helyemre, Hamiltonba. P. Szeder és P. Reisz vártak már rám. P. Provinciális nagy ovációval fogadott, és azt mondta: most pedig le fog menni a konyhába dolgozni. Egyik ámulatból a másikba estem. P. Provinciális nagyon jól tudta, hogy nem bírom a konyhát. Ez lett a büntetésem azért, mert ki mertem nyitni a számat. P. Szeder elmagyarázta további teendőimet: a ház takarítása, a kert, a sekrestye és az oltárok rendben tartása, díszítése, a templom és a hall takarítása, no meg a bevásárlás, mosás és vasalás. Ez rendes körülmények között két embernek a munkája szokott lenni. Azt sem tudtam, hol kezdjem. Éjt nappallá téve dolgoztam, és nagyon belefáradtam. A lelki dolgokra nem maradt időm. Kértem, hogy angolul tanulhassak. P. Provinciális erre azt válaszolta: „Egy testvérnek arra nincs szüksége.”

Teljes lelki sötétség borított el, de bíztam Istenben. Végeztem munkámat, mint egy rabszolga. A plébánosnak pedig szüksége volt arra, hogy valakin levezesse feszültségét, és így körülbelül minden második héten egyszer rámförmedt, ordított, mint egy sakál. Soha semmivel sem volt megelégedve. Én mindig „rosszul” csináltam mindent. Sokszor úgy éreztem magamat, mint egy eltaposott féreg. A testvérnek sohasem volt szabad panaszkodnia. Nem is volt kinek. Spirituális nem volt, csak egyedül Isten és én.

Ez így ment három évig. És a testvér érezze jól magát. Sokszor gondolkoztam azon, hogy ezek okos és tanult embereknek tartják magukat, de halvány fogalmuk sincs arról, hogy egy ember rendes körülmények között mennyi munkát tud elvégezni. Sokszor naponta 16-17 órát dolgoztam, hogy minden meglegyen. Minden úgy rám nehezedett, hogy gyomorfekélyt kaptam, idegi alapon. Öt napig kórházban feküdtem, ahol kivizsgáltak.

Ha mindezt ellenségektől kaptam volna, könnyebben elviseltem volna. De saját rendem tagjaitól – ez nagyon bántott.

P. Provinciálisnak néha megemlítettem ezt a lehetetlen állapotot, mire ő azt mondta: „Úgy látszik, a testvér nincsen megelégedve.” Nem tudom, ha neki kellett volna azt csinálnia, amit én csináltam, ő meg lett volna-e elégedve?

Sokszor inkább szerettem volna meghalni, mint élni. Közben az egyedüllét is gyötört.

Négy évig voltam Hamiltonban. Megfigyeltem, hogyan foglalkozik a fiatalokkal a „lőcsfalvi pap” és a nővér. Összehozták a fiatalokat, minden héten volt gyűlésük, de mind kevesebben és kevesebben jöttek. Két hónap múlva már egy sem jött. Ezt időnként megismételték, és mindig ugyanúgy jártak. Szerettem volna tudni, mi ennek az oka. (Akkor testvérnek még nem volt szabad a fiatalokkal foglalkoznia.) Sokszor beszélgettem a fiatalokkal, hogy megtudjam tőlük az okát ennek a nem-érdeklődésnek. Mi az, amit nem szeretnek? Mi az, ami visszatartja őket? Egy idő múlva összeraktam a „puzzle”-t, és megkaptam a képet. Régies mentalitásunk az oka. Mi nem vonzzuk, hanem taszítjuk a fiatalokat. Persze erről nem mertem beszélni. Egyszer már megégettem magamat.

Hamiltonban tettem le utolsó fogadalmamat, 1956. február 2-án, miután egy év öt hónappal elhalasztották. Ekkor már P. Varga Andor volt a provinciális. Azt mondtam neki, hogy ha rendes időben nem érdemeltem meg, akkor most sem, mert még most is az vagyok, aki akkor voltam. Én semmit sem változtam. Február másodika hétköznapra eset. Az idősebb

asszonyok arról beszéltek: „menjünk el erre a misére, mert a testvért most fogják szentté avatni.”

Három és fél év után P. Varga leváltotta a plébánost, és így valamivel javult a helyzetem, de munkaköröm megmaradt, kivéve a templom és a hall takarítását, azt már más csinálta. Négyhetes angol tanfolyamra is mehettem.

Négy évi ottlétem után P. Provinciális azt mondta, hogy áthelyez Courtlandra, mert fr. Póta jön Kanadába, és neki még nincs utolsó fogadalma. Hamiltonban én már „megtörtem az ugart”. Felvetődött bennem a kérdés: vajon Courtlandon is ugart kell törnöm? És kellett, de még milyen!

Courtland

1958 őszén kerültem Courtlandra. Előtte hat hetet töltöttem a guelphi angol noviciátusban.

Courtlandi beosztásom: főzés, sekrestyési teendők, bevásárlás, fűnyírás, takarítás, mosás és a temetőben a sírok kimérése, eladása. Később irodai munkát is végeztem. A koszt nagyon hitvány volt, mert a plébános minden centet a fogához vert. Napi 75 centet kaptam személyenként, és meghagyta, hogy a maradék pénzből a konyhát szereljem fel edényekkel. Itt megtanultam, hogy tanult emberek sokszor milyen ostobák tudnak lenni. Ott nap-nap után veszekedések voltak, sokszor minden ok nélkül. Courtlandon hárman voltunk: a plébános, a káplán és én, meg a sister, aki nem a plébánián lakott. Sokszor a farmokról hoztam ennivalót. Amikor Courtlandra kerültem, az új plébániaépület még nem volt egészen kész. Sokat festettem, függönyöket szereltem, a kertbe 120 talicska termőföldet hoztam, fákat és virágokat ültettem stb.

Itt a következő káplánnal, P. Eördöghgel éjjel-nappal „rabszolga”-munkát végeztünk, házilag szigeteltük a falakat és a padlót, és akkor kaptak faburkolatot a falak. A padlót pedig szőnyegettük.

Courtland Dél-Ontarióban fekszik, közel az Erie-tóhoz. Tanyaközpont. (Itt van a világ közepe, mondták a magyarok.) Dohányvidék. Már többször faluvá akarták nyilvánítani, de a lakosság (körülbelül háromszáz lélek) ellenállt, mert akkor felemelik az adót. Noha Middleton járásnak itt van a központja. Van postahivatala, vasútállomása (itt csak tehervonat megy), gabonaraktára, műtrágyagyára, iskolája, üzletei és öt különböző temploma.

Itt a farmokról járnak vasárnaponként autóval a templomba. A farmokon túlnyomórészt dohányt termeltek, de sok minden mást is.

Ez volt ekkortájt Ontario tartomány egyik leggazdagabb vidéke. A környékbeli magyarok itt építették fel templomukat, a Szent László templomot. (St. Ladislaus Church). Ebben Bakos Györgynek volt oroszlánrésze. Két dohányfarmja volt, sokat áldozott és dolgozott a templomért. Nagy volt a templom területe (két farm, tehenészet).

Tizenöt évig dolgoztam itt. Ez idő alatt sokat fejlődött az egyházközség. A templom mögött magyar temetőt létesítettek, a templom mellé sóhajok hídjával összekötött új plébániát építettek, a templom másik oldalán iskolát létesítettek, új rendházat építettek a szociális nővérek számára (S.S.S.), akik az iskolában tanítottak. A templom színes ablakokat kapott. A terület egy részéből házhelyeket (subdivision) csináltak. Az 56-os forradalom után sok magyar fiatal érkezett a környékre, akiknek futballpályát csináltak stb. Mindezt Bakos György indítványozta.

Az egyházközség is nagyon szépen működött. A Nőszövetség nagy vacsorákat, bálokat rendezett a templom alatti díszteremben. Minden évben megrendezték a Szent László-búcsút, amelyre Dél-Ontario magyarsága megmozdult.

Akkoriban körülbelül kétezer magyar fordult meg Courtlandon. Ez volt Dél-Ontario magyarságának legnagyobb találkozója. A szentmisét a szabadban tartották, mert a templom

kicsinek bizonyult. Később a temető előtt, egy Fatima kegyhelyet (grottát) létesítettek. Erről nevezték el az iskolát: „Our Lady of Fatima School”-nak.

Az egész egyházközség dolgozott. Sütöttek, főztek, ebédet és vacsorát. Hatalmas sátrat béreltek, amely alatt asztalok és székek voltak felállítva, és délután ott volt a műsor is, és a búcsú-király és -királynő koronázása. Én mindebben besegítettem.

Októberben volt a Simcoe fair (vásár), amely hat napig tartott. Az egyházközségnek ott volt egy magyar konyhája, sátor alatt. Simcoe körülbelül húsz kilométerre van Courtlandtól. Ez a megye székhelye. Itt rendezik meg Dél-Ontario gazdasági kiállítását. A konyhába és az étterembe mindent Courtlandról kellett vinni. Nagy volt a hurcolkodás, oda és vissza.

Én voltam a pénztáros és a kifutófiú. A courtlandi templom halljában főzték meg a kiállításon árusított ételeket. Délelőtt 10-től este 11-ig, hat napon át mindig ugyanazt, tyúklevest, rántott csirke, töltött káposzta, almás pite és kávé. Este 11 után megszámloltuk a pénzt, és én „eltüntem” vele Courtlandra. Sokszor hajnali 1-kor értem haza. Másnap előlről kezdtem. Szívesen csináltam ezt, mert akkor nem kellett főznöm, noha ez fárasztó munka volt.

Az olvasóban talán felmerül a kérdés: miért kellett mindezt csinálni? Itt Kanadában a templomnak csak annyi pénze van, amennyit a hívek összeadnak és rendezvényekből bejön. Akkoriban a templomnak még adóssága volt. A hívek szerették templomukat, és munkájukkal segítették.

1959-ben kezdtem ministránsokkal foglalkozni. Először magyar gyerekekkel. Később nem magyar iskolás gyerekeket is bevontam. A templom területi plébánia lett, és így az iskolás gyerekek szülei is idetartoztak. Ettől fogva a magyar templomban angol mise is volt.

Felhasználtam hamiltoni tapasztalataimat, és nem a régi módszert alkalmaztam. Idővel átálltam a fiatalok gondolkozásmódjára, az ő mentalitásukat követtem. Tudtam nyelvükön beszélni, és így megnyertem őket. Meghívtam őket, és ez imponált nekik. Az Úr Jézus is meghívta apostolait. Örültek, hogy a Brother (testvér) szóba állt velük. Vezetőséget választottak maguk közül. Minden harmadik héten vasárnap összejöttek gyűlésre. Utána sötétedésig fociztak, vagy baseballt játszottak. Persze közben egy üveg üdítőt is kaptak. A végén jó részüket én vittem haza autóval. Minden évben egyszer kirándulni mentünk Sand Hillre. Hét-nyolc papát beszerveztem autóstul, akik vigyáztak a gyerekekre, és megsütötték a hot dogot. Pontozás is volt. Fürödtünk a tóban, mindenféle játékok voltak. A végén díjkiosztás. Persze mindenki kapott valamit.

A mieinktől rengeteg kritikát kaptam, sokszor akadályoztak, és az irigység ördöge is beleszólt. Ők tanultak voltak, és nekik nem sikerült. Én nem tanultam, és nekem mégis sikerült. Nem könyvekből tanultam, maga az élet tanított.

Egyik évben levelet kaptam P. Provinciálistól New Yorkból, amelyben megírta, hogy Rómába készül a 32. általános rendgyűlésre, és tudja, hogy én foglalkoztam valamikor a testvér-problémákkal. Írjam le neki, és azt is, hogy milyen megoldást gondolok. Röviden válaszoltam neki, hogy amit annak idején megírtam, keresse meg az archívumban. Postafordultával válaszolt, hogy én akkor csak a problémákról szóltam, a megoldásról csak keveset. Megírtam neki, hogy a testvérszabályokat el kell törölni, mert azok még a rabszolgavilágból valók. A testvéreknek ma már vannak iskoláik, hittant is tanultak. A szeparációt is el kell törölni. Minden olyasmit, ami megkülönböztetést foglal magába. Az atyák sok olyan munkát végeznek, amihez nem feltétlenül szükséges, hogy felszentelt papok legyenek. Miért ne tudnák azokat a testvérek csinálni? Miért nem lehet a testvéreket is taníttatni? (Azt mondják erre: ha taníttatnák őket, akkor miután kitanultak, elhagynák a Társaságot.) Kérdezem: az atyáknál és a skolasztikusoknál nem áll fenn ez? Hányan elhagyták a Társaságot! Teremtsenek olyan atmoszférát, hogy a testvér jól érezze magát, és akkor nem fog olyan sok elmenni.

P. Varga hazajött az általános rendgyűlésről, és azt mondta nekem: „You got it!”
Eltörölték a testvérszabályokat. Deo Gratias! A testvérek is harmadik próbációba mennek, utolsó fogadalmuk előtt. Ha akarom, én is elvégezhetem újra a nagy lelkigyakorlatot. Kértem, hogy az egész próbációt elvégezhessem, hogy végre újra egy közösségbe kerüljek, mert nagyon egyedül érzem magamat. Azt mondta, nem lehet, mert nekem már megvan az utolsó fogadalmam.

Körülbelül egy-két hónapra rá meglátogatott minket P. Van Gestel asszisztens. Én engedtem be az ajtón, bemutatkoztam, mire ő azt mondta: „You are the Feigl! I never met you, but I know you very well.” Őt kértem, hogy engedje meg, hogy az egész próbációt elvégezhessem. Mindig egyedül vagyok, négy évet Hamiltonban, és most már négy éve itt vagyok. Szeretnék újra egy ideig közösségben élni, és az angol nyelvet gyakorolni. Megadta az engedélyt! Így 1962. szeptember 1-én elutaztam Clevelandbe, próbációba. Nagyon boldog voltam! Végre kiszabadultam ebből a lehetetlen helyzetből. Négy hónapig voltam ott, és nagyon jól éreztem magamat. Amikor társaim kitalálták, hogy nekem már megvan az utolsó fogadalmam, azt mondták, úgy látszik, kém vagyok közöttük. Huszonegyen voltunk együtt, különböző USA-beli provinciákból. Számomra a harmadik próbáció oázis volt a nagy lelki sivatagban.

Karácsonyra újra visszajöttem Courtlandra, és folytatódott minden.

Az itt dolgozó nővért valamilyen oknál fogva elvitték Courtlandról. Őmiatta volt a sok veszekedés köztünk. Az első káplán hallgatásba burkolódzott, a másik itt kapott „missziós hivatást”, a harmadik utódlási joggal érkezett ide, és jaj volt neki, amiért a plébánost „kitúrta”.

Nővér nem volt, és így rám szakadt az irodai munka is. Éjt nappallá téve dolgoztam, hogy minden meglegyen. Persze semmi sem volt jó. A nővért siratta.

Az egyházközségben kicsit, nagyot, mindenkit ismertem. Közben P. Héjja lett a provinciális, aki elhelyezte a plébánost, engem pedig felmentett a főzés és takarítás alól. Egy idősebb magyar asszony járt be, aki ezeket a munkákat elvégezte. És én végre felszabadultam életem legnagyobb és legfájdalmasabb keresztjétől és büntetésétől. Deo Gratias! Azután szűnt meg bennem a lelki sötétség. Tizenhárom éven keresztül nem volt más imám, mint amelyet a szenvedés „préselt ki” belőlem: Your will be done, Lord.

Ettől fogva nem féltem senkitől és semmitől, olyan felszabadultnak éreztem magamat. Újra örülni tudtam mindennek. Tizenhárom év alatt Isten megmutatott nekem mindent. Nem könyvekből tanultam, hanem Isten tanított. Az ördög sokszor meg akarta ezt akadályozni, de Isten tovább tanított. Ettől kezdve tudtam a fiataloknak lelkivezetést adni, mindenkinek olyat, amilyenre szüksége volt. Lelki tanácsot adtam, amellyel kihoztam egyeseket szörnyű lelkiállapotukból. Azóta is meglátom, hogy a fiatalnak milyen lelki táplálékra van szüksége.

Kikerülve ebből a lelki állapotból, másképp láttam mindent. Visszanézve, ez alatt az idő alatt Isten sok mindenre megtanított. Mindenem átvezetett, és megmutatott sok mindent a lelki életben, amit könyvekből nem lehet megtanulni. Senki sem értett meg. Mindent Istennel beszéltem meg. Ő tartott meg szolgálatában. Emberileg ezt nem lehetett volna kibírni. Nagyon erős a hitem, hogy aki eddig vezetett, ezután is vezetni fog. Your will be done, Lord.

Sokszor szerettem volna szabadulni mindettől, de nem tudtam. Annak idején mindent vállaltam Istenért, és most itt vagyok, Uram!

Ezután többet tudtam dolgozni a fiatalokkal. A ministráns klubban negyvennyolcan voltak. Ez volt a legnagyobb létszám. Persze problémák ezután is akadtak bőven. Az egyik káplán megszökött egy nővel. Úgy láttam, semmi hite sem volt. De a Társaság kitaníttatta egyetemi tanárnak, méghozzá a párizsi egyetemen.

Ezután én járhattam esténként a rózsafüzér csoportokhoz imádkozni (hét csoport volt). Az új plébános mindig felhívta a családot, hogy ott vagyok-e még. A családokban azt a benyomást keltette, hogy bennem nem lehet megbízni, engem ellenőrizni kell. Mindez a régi

testvér-szabályok eredménye. Az egyik káplán megmagyarázta nekem, hogy én nem tartozom közéjük (mármint az atyák közé), mert mi papi rend vagyunk, és én nem vagyok az, „te a püspöktől nem kaptál hatalmat semmire”. Mondtam neki, engem is ugyanaz a Provinciális helyezett ide, mint őt, és így én is ugyanolyan tagja vagyok a Társaságnak, mint ő, de nekik négyes fogadalmuk van, nekem viszont csak három. „A tévé sem a tiéd, hanem a miénk” (mármint az atyáké) mondta. Fél évig nem néztem a tévét. Mindez akkor, amikor amúgy is annyira egyedül éreztem magamat. „Your will be done, Lord.” Sok-sok megaláztatás és megkülönböztetés ért. „Your will be done, Lord.”

Ezt is túléltem! Ezt a plébánost idő előtt kellett leváltani.

1973-at írtunk, P. Ádám János volt a provinciális. Nyáron vizitációra jött, és többek között azt mondta nekem: mi volna, ha engem Torontóba helyezne, ott még több fiatal van. És F. Pótát helyezné ide helyemre? „Részemről nincs nagyobb nehézség”, válaszoltam. Rövidesen megkaptam a hivatalos áthelyezést Torontóba. Amikor a courtlandi hívek ezt megtudták, az egész egyházközség megmozdult és tiltakozott ellene. Írtak a Provinciálisnak, és kérték, hogy hagyjon itt, de a Provinciális hajthatatlan maradt. Erre aláírásokat gyűjtöttek, és elküldték Rómába a P. Generálisnak. Hiába próbáltam csitítani őket, hogy egy fiatalabb Brothert kapnak. Ők csak háborogtak. P. Provinciális azt mondta, a cserének meg kell történnie. Pont. Szeptember 1-én vettem a sátorfámat, és autóval elindultam Torontóba, F. Póta pedig Courtlandra.

Toronto

Ott hallottam, hogy ott ugyanúgy ragaszkodtak az ő testvérükhöz. Toronto nagy városában úgy éreztem magamat, mint a falusi gyerek Pesten. Courtlandon szerettem a csendet, a jó levegőt, és mindenkit ismertem. Toronto zajos város, rossz a levegője, és nem ismerem senkit. Ha hívekkel találkoztam, azok átnéztek rajtam, éreztették velem, hogy nem kellek. Alig állt velem szóba valaki. Honvágyat éreztem Courtland után. A ministránsok felére csökkentek. Csupán heten maradtak, azok is gyanakodva néztek rám. Ez az ellenállás körülbelül fél évig tartott. Sokszor sírni szerettem volna.

Az itteni plébános, P. Király arra kért, szervezzem meg itt is a ministráns klubot. Különösen azokat a fiúkat szedjem össze, akik nem cserkészek. A hét meglévő „középkorú” ministránsához (12-14 évesek) toboroztam még hét kis ministránst, és karácsony előtt összehoztam őket egy megbeszélésre. Mivel tudtam a nyelvükön beszélni, rögtön megnyertem őket. Mondtam nekik, jó volna ministráns klubot alapítani, ahogy Courtlandon is. Nagy volt a lelkesedés. Mindjárt megválasztották a vezetőséget. Elnököt, alelnököt, titkárt, pénztárost (pénz akkor még nem volt) és két tanácsost. Tizennégyen voltak együtt, hat nagyot beválasztottak a vezetőségbe. Mondtam nekik, most már csak tagokat kell toborozni. Pár hét múlva már huszonötön voltunk. Minden hónapban volt gyűlésünk. Fél év múlva már hatvanan voltunk. Mindenki felfigyelt ránk. Ekkor kezdett felengedni a velem szembeni fagyos ellenállás. Persze sok-sok kritikát kaptam: „a mi időnkben nem így volt”. Azt elfelejtették, hogy az harminc-ötven évvel ezelőtt volt. Azóta sok minden megváltozott. Akkor a fiatalokkal való foglalkozásban diktatúra és tekintélyuralom volt. Az „okosak” akkor íróasztal mellett szépen megírták az alapszabályokat, és ebbe szorították bele a fiatalokat. Ezek közül sokan sohasem foglalkoztak fiatalokkal, de ők voltak a „tudósok”. Honnan tudom? Én is akkor voltam fiatal! Én mindig nyitott szemmel és nyitott füllel jártam! Túl sok volt az elmélet, amit a gyakorlatban nem lehetett megvalósítani. A mai fiatalok úgy érzik, hogy ez már csak az öregek nosztalgiaja.

Ez a múlté! Ez nem vonzza a mai fiatalokat, hanem taszítja őket. Az épületet is letről fölfelé építik, és így maradandó lesz, nem pedig fentről lefelé. A mai fiataloknál is ugyanez a helyzet. Lentről kell felfelé építeni. Demokratikusan kell vezetni őket. Ezt nem lehet

könyvekből tanulni, megfigyelésből, hozzáértésből, tapasztalatból lehet csak elsajátítani. *Főleg mentalitást kell váltani*, és sok áldozatot kell hozni értük, sok-sok szeretettel.

Ekkortájt kaptam meg az engedélyt, hogy misék alatt áldoztathatok.

1984-ben itt járt Torontóban II. János Pál pápa. A pápai misén én is áldoztattam. A kelyhet (alumínium kupa), amiből áldoztattam, utána megkaptam ajándékba.

A pápa a katedrálisban találkozott a papsággal és a szerzetesekkel. Mivel a pad szélén ültem, az a kitüntetés ért, hogy kezet foghattam a pápával. Ő kezet fogott mindenkivel, aki a pad szélén ült.

1986-ban féléves szabbaticalt (szabadságot) kaptam. Sok mindent ajánlottak, hogy mit csináljak ez idő alatt. Gondoltam egy nagyot! Mivel hallottam, hogy Tajvanban a torontói ministráns klub mintájára szintén összeszedték a gyerekeket, elmegyek, meglátogatom őket. Ha már Ázsiában vagyok, meglátogatom volt novíciustársaimat. P. Provinciális megadta rá az engedélyt. Vancouverben megnéztem az Expót, onnan Tokióba röptem. P. Bihari várt a repülőtéren. A jezsuita szemináriumban találkoztam Pepi bával, (P. Nemeshegyi Péterrel). A következő napon vonatra tettem, és elutaztam a hegyekbe, a japán mártírok kegyhelyére, ahol a Kópé várt rám (P. Horváth Sándor). Ott a következő napon, május 1-én ünnepelték a mártírokat. A kis templom körül gyülekeztek a környék katolikusai, körülbelül háromszázötvenen. A püspök is ott volt. Körmenetben átvonultunk a mártírok sírjához, ahol misét mondtak. Hirosimából a jezsuita novíciusok is ott voltak, akikkel két napra rá elutaztam Hirosimába a novíciátusba. Ott találkoztam P. Nemes Ödönnel. Megnéztem a „tett színhelyét”. Most egy szép park, a „békepark” áll a helyén. Már csak a park melletti múzeumban lehet látni az atombomba pusztítását. Csak egyetlen kiégett épületet hagytak meg emlékné. Nagaszakiban ugyanúgy van. Útközben megmutatták a helyet, ahol Xavéri Szent Ferenc meghalt. Nagaszakiban van egy katolikus templom, amelyet a mártírok tiszteletére építettek, és előtte van azoknak a mártíroknak az emlékműve, akiket keresztrefeszítettek.

Tokióból átröpültem Tajvanba, ahol F. Bencze várt a repülőtéren. Három hetet töltöttem ott. P. Jaschkó István megmutatta intézményeit. Négy napig San Paulus jezsuita püspöknek voltam a vendége. (Őt régóta ismerem.) Egy bérmaútjára kísértem el őt. Az egész szigetet keresztül-kasul bejártam. Pagodákat és a „poklot” is láttam.

Innen átröpültem a Fülöp-szigetekre. Manilában meglátogattam P. Papillát, Cebu Cityben P. Kráhl. Soha sehol olyan nyomort nem láttam, mint ott.

Átröpültem Hongkongba, ahol meglátogattam P. Ladányit. Több szigeten jártam. Egyik szigeten sincsenek szállítási eszközök, hogy ne szennyezzék a levegőt. Ott mindenki gyalog vagy biciklivel jár. Ott van a jezsuita novíciátus is.

Átröpültem Rómába is, majd Ausztriába és Németországba, ahol részt vettem a magyar jezsuita összejövetele, és végül Magyarországra. Rómában elvégeztem a nyolcnapos lelki gyakorlatot a Germanicum villájában, ahol F. Vogl volt a szakács. Onnan visszarepültem Torontóba. Azóta újra itt dolgozom a magyar Szent Erzsébet templomnál.

Életemben sok szépet láttam és tanultam. Kétheti zarándoklaton a Szentföldön jártam. Másik kétheti zarándoklaton pedig Olaszországban Milánótól-Rómaig néztünk meg sok-sok ferences szentélyt.

Köszönöm a Társaságnak, hogy ezeket az utakat megtehettem.

Visszatérve a ministránsokhoz, a vezetőség nagyon aktív volt. Összeállítottuk az egész évi programot. A gyerekek úgy érezték, hogy ez a klub az övék. Mindenkinek volt beleszólása, elgondolása. A végén kikristályosodott a program. Először is játékokat vettünk (pingpongot, sakkot és sok más). Honnan volt rá pénz? A plébános és a szülők összefogásából. Egy évben egyszer, húsvét után egyik vasárnap a ministránsok miséje volt, amikor minden ministránst berendeltem egy misére. Minden gyerek beöltözött piros talárba és fehér ingbe, így vonultak be a templomba, ahol fenntartott helyünk volt. A nagyok ministráltak, a többiek a padokban ültek. Ez volt az első bemutatkozás a hívek előtt. P. Király

misézett és beszélt. Többek között azt mondta: „Nem tudom, kit dicsérjek meg jobban, a szülőket, akik elhozták fiaikat, vagy a ministránsokat vagy a testvért, aki megszervezte őket?” A ruhákat részben a szülőkkel vetettem meg. A szülők boldogok voltak, hogy fiaikat az oltár mellett látták. Ennek a csoportnak hihetetlen vonzereje volt.

Közben P. Király meghalt. Halálos ágyán kétszer is nagyon a lelkemre kötötte, hogy bármi történjen is, a ministránsokat soha el ne hagyjam. P. Jaschko lett a plébános. Két évré rá százhuszonöt beiratkozott tagja volt a klubnak. Ebben az évben hívtuk meg a közös áldozáshoz Ambrozic segédpüspököt. Ez az eredmény részben a szülőknek is köszönhető, akik hajlandók voltak huszonöt-harminc kilométerről is elhozni fiaikat a magyar templomba. Én minden gyereket személyesen hívtam meg, személyes kapcsolatot teremttem velük. Elmélkedéseimben mindig kontempláltam, és azt láttam, hogy az Úr Jézus meghívta apostolait, személyes kapcsolatot teremtett velük. Én az Ő példáját követtem, és ezt siker koronázta. Volt olyan magyar család, akik csak karácsonykor és húsvétkor jöttek a magyar templomba. Ezeknek a fiait is meghívtam ministrálni, és ők otthon a szülőktől kikönyörögték, hogy vasárnaponként a magyar templomba vigyék őket, mert ministrálni akarnak. Így lettek a szülők vasárnapi templomba járók. Volt olyan, aki vezető szerepet vállalt az egyházközségben.

A karácsonyi partira magyar Mikulás is jön a ministránsokhoz, aki elmondja az egész évben történt jó és rossz dolgokat, és buzdítja őket, hogy a következő évben iparkodjanak jobbak lenni, és kiosztja nekik az ajándékot. Ezen kívül még karácsonyi és húsvéti ajándékot is kapnak. Gyűlés után mindenki kap egy vagy két szelet pizzát és egy Coca-Colát.

Egy évben egyszer a szigetre (amely az Ontario tóban van) kirándultunk egy napra, ahová játékokat, ennivalót, nyereményeket vittünk. Persze egynéhány szülő segített.

Eddig aránylag simán ment minden. Az ördög nem nézhette ezt sokáig, ő is beleszólt.

Közben a nagy ministránsok is felnöttek. 16–18 évesek lettek. Az az ötletük támadt, hogy egy ifjúsági táncot, „diszkót” kellene rendezni a templom alatti díszteremben, amelyet október 27-ére hirdettek meg. A plébános egy kissé vonakodott, mert mit mondanak majd a magyarok. A végén mégis megengedte. Úgy hirdették, óvatosan, hogy ifjúsági összejövetel lesz. A fiúk mindenfelé kiküldték a meghívókat, Hamiltontól Oshawáig. Plakátokat készítettek, amelyeket a magyar üzletekbe vittek. Szóval, mindenfelé meg volt hirdetve. Ez három-négy héttel a tánc előtt történt.

Ezután elmentem az angol jezsuitákhoz, ahol elvégeztem a nyolcnapos lelki gyakorlatomat. Hazajövök Torontóba, és azzal fogadnak, keresett egy magyar ember, aki sürgősen beszélni akar velem. Megadta a telefonszámát. Felhívom, és azt mondja nekem, hogy ezt a táncot el kell halasztani, ő megfizeti az eddigi költségeket. Kérdezem tőle, hogy miért kell elhalasztani? Már mindenfelé meg van hirdetve. Azt mondta azért, mert évfordulója van annak, amikor 1956-ban százával feküdtek holtan az ilyen fiatalok Budapest utcáin, akkor mi táncot hirdetünk. Ha megnézzük a magyar történelmet, akkor sohasem lenne szabad táncot rendezni, mert az év minden napjára esne évforduló, amikor a harctereken magyar fiatalok feküdtek halva. Ezt megértettem volna akkor, ha október 23-án vagy november 4-én rendeznénk. Ő azzal fenyegetőzött, hogy ha meg merjük tartani, akkor magyar újságában cikket ír ellenünk.

Erre a klub vezetőségét összehívtam egy villámgyűlésre. Ők már tudtak a dologról. Az egyik vezetőségi tag annál az embernél dolgozott, aki megfenyegetett bennünket. Meghánytuk-vetettük a problémát. Ha lemondjuk, az nagy felsülés lesz. Ez volt az első nyilvános rendezvényünk. Szavazásra vittük a dolgot. Öten úgy szavaztak, hogy meg kell tartani, lesz, ami lesz, egy ellene szavazott. Én az öt mellé álltam, és megtartottuk a táncot nagy-nagy sikerrel. A szülők hot dogot árultak, a gyerekek táncoltak. Nagyon jó volt a hangulat. Ekkor szerveződött meg az ifjúsági klub.

A következő héten dörgedelmes cikk jelent meg az újságban, hogy mi mire tanítjuk a gyerekeket: hullagyalázást követtünk el stb. A magyar rádiótól (amely akkoriban egyházellenes volt) szintén megfenyegettek, hogy a következő adásban kipellengéreznek minket, ezt a bandát fel kell robbantani. Mondtam, hogy a robbantásnál én is ott leszek, és megakadályozom. Ezeket a telefonokat vasárnap kaptam. Még aznap levelet írtam a szülőknél, hogy csütörtök este szülői értekezletre hívom őket, mert a klubot támadás érte. Harminckét szülő jött el, a plébános is ott volt. Akkor már az ifjúsági klubról volt szó. Előadtam az ifjúsági klub célját. Az volt a kérdés: folytassuk-e az ifjúsági klubot vagy sem. Harminc szülő mellette volt, és helyeselte. Egy szülő, aki megfenyegetett minket, szintén jelen volt, de erre nem tudott mit mondani, mindenesetre elmaradt a szombati rádióban való robbantás.

Itt Torontóban volt egy bizonyos „rózsaszínű” kör, amely meg akarta akadályozni, hogy a Szent Erzsébet Egyházközségnek legyen ifjúsági klubja. Ezután a fiatalok még jobban összetartottak.

A klub létszáma növekedett. A vezetőség dolgozott. A tagok többsége nem volt ministráns. Ez problémát okozott. Fiúk, lányok együtt voltak. Sok-sok kritikát kaptunk. Talán volt is rá ok. Még az atyák is ellene voltak az elnöknek, mert nem a legjobb példát mutatta. Én azt mondtam, mindenki angol szövetből készült öltönyt szeretne, de csak csalánszövetem van. Ebből kell kihozni a legjobbat, amit lehet, nincs más. Mondtam, hogy Szent Ignác tanácsát követem. Az ő ajtajukon megyek be, és a végén az én ajtómon jövök ki. Ez nem megy máról holnapra. Akkora nyomás volt rajtam, hogy az elnököt lemondattam, és új választást kértem.

Néhány évvel később, amikor a volt nagy ministránsok lettek többségben, megváltozott a szellem. Minden évben a nagy ministránsok belenőttek az ifjúsági klubba. Ekkor jöttem ki az én ajtómon, és ekkor lehetett „angol szövetből” öltönyt csinálni, mert volt hozzá „anyag”.

Ha az elején azzal kezdtem volna, hogy lelkigyakorlatra megyünk, nem lett volna az ifjúsági klubból semmi.

Sokszor úgy néztek rám a mieink, mint tyúk a piros kukoricára.

P. Jaschko kezdeményezésére megpróbáltunk egy ministráns tábort szervezni a Loyola Parkban. Először csak egy négynaposat, ami elég jól sikerült. Utána való években hétnaposat rendeztünk. Egyik tavaszi gyűlésen javasolták, hogy kéthetes legyen a tábor. Minden argumentumot felhoztam ellene, de hiába. Ők kórusban kiabálták: two weeks, two weeks, two weeks. Az utolsó argumentumot is felhoztam ellene, vajon én fogom-e bírni idegekkel. Erre nagy nevetés volt, és tovább kiabáltak: two weeks, two weeks. Kompromisszumot kötöttünk, hogy egyikünknek se legyen igaza. Tíz napban egyeztünk meg.

Sokszor elgondolkoztam azon, van-e annak értelme és eredménye, hogy én olyan sok áldozatot hozok a magyar fiatalokért? Hogy annyi problémával és nehézséggel küzdök értük? Amikor az ifjúsági klubban a nagy ministránsok domináltak, ők voltak a hangadók és ezáltal jó szellem uralkodott, akkor bizonyosodott be, hogy érdemes volt értük annyi áldozatot hozni.

Én, Isten segítségével, kegyelme nélkül nem tudtam volna mindezt megcsinálni. *Deo Gratias!*

Itt Kanadában a templom alatt van egy díszterem, ahol sok-sok rendezvényt csinálnak a hívek, és ezek jövedelméből segítik a templomot. A plébános indítványozta, hogy a Nőszövetségtől mi, fiatalok vegyük át a Farsangi bál rendezését, és a tiszta jövedelem legyen a ministráns és az ifjúsági klubé, amelyet egész éven át valamilyen formában rájuk költünk. A sorsjegy is hoz valami jövedelmet, és így nincsen anyagi gondunk. Még a szegedi Szent József templom fiataljait is segítjük.

Az új magyar templom

A régi templom a belvárosban volt. Nagy utcai forgalom, villamoscsilingelés vette körül. A nyolcvanas évek elején Hong- kongból érkező kínaiak felvásárolták a környéket. Azon vettük észre magunkat, hogy magyar templomunk ott áll a China Town közepén. A kínaiak elfoglalták a környező utcák parkolóhelyeit. Mikor a magyarok vasárnaponként templomba jöttek, nem találtak parkolóhelyet, és sokan elmaradtak a templomból. Akkor merült fel a kérdés, nem kellene-e a templomot eladni, és máshová költözni. A plébános, nagyon okosan, felterjesztette ezt a kérést az egyházmegyének, ahol örömmel fogadták a tervet. Sok huzavona után eladták a templomot a kínaiaknak. De még nem tudtuk, hová fogunk menni. A plébánosnak sok álmatlan éjszakája volt. Végre megoldódott a probléma, új templomot építenek. Csak az volt a kérdés, milyen. Az épületügyi bizottság gyűlésezett: meghatározta, hogy szép nagy tetőt kapjon az épület, és torony álljon a bejárat felett. Én feltettem a kérdést, hogy az öreg generáció, vagy a következő generáció számára akarnak-e templomot építeni. Meghányták vetették a kérdést, és abban állapodtak meg, hogy a következő generáció számára. Akkor a fiatalokat is meg kell kérdezni, hogy ők milyen szeretnének, mert ha ők szeretik, tovább fogják vinni, de ha nem szeretik, a templom kihal.

A következő vasárnap volt egy ifjúsági klub gyűlés, amelyen negyvenketten jelentek meg. Többek között feltettem a kérdést: ha valamikor új templomot építünk, ők milyent szeretnének? Negyvenegy szép, modern templomot akartak, egy ellene szavazott. A következő épületügyi bizottsági gyűlésen beszámoltam, milyen templomot akarnak a fiatalok. Így született meg a modern templom gondolata.

A következő gyűlésre a mérnök hozta az új templom tervét, oszlopokkal. Kézről kézre adták, megnézték, és bólogattak. A templomban az oszlopok nem nagyon tetszettek, de a mérnök azt állította, hogy a tetőt valaminek tartania kell. A végén hozzám is odakerült a terv. Nézem a tervet, hát két oszlop ott áll elöl a padsor szélén. Azt el kellene onnan tenni, mert elcsúfítja a templomot. „Én vagyok a mérnök, és annak ott kell lennie” – állította a mérnök. Azt mondtam neki: „Ha te vagy a mérnök, akkor azt a két oszlopot el tudod tenni.” Erre dühös lett, és elrobogott. Legközelebb hozta az új tervet, és az oszlopokat hátrébb vitte és széjjelebb tette. Két ajtót is kiharcoltam nála, hogy a házból lehessen a garázsba és az ifjúsági központba menni. Azt mondta a mérnök, hogy tűzrendészeti szempontból oda nem szabad ajtókat tenni. Mondtam neki, sok házat láttam, ahol a házból lehet a garázsba menni. Így született meg a két vasajtó.

Százhuszonöt kocsi számára van parkolóhelyünk, amely sokszor kicsinek bizonyul.

Szép, szolid, modern az új templomunk, mindenki szereti. Szép színes ablakai vannak. Mindez Fr. Jaschkónak az érdeme, aki nagyon sokat tett érte.

A plébánia és a lakórész össze van építve a templommal és az ifjúsági központtal. Szép nagy udvarunk van piros téglával kirakva. A hívek templomból jövet ott álldogálnak és beszélgetnek.

Sok fiatalja van az egyházközségnek. Van magyar iskola több mint kétszáz növendékkel, van fiú és leánycserkészlet, ifjúsági klub, ministráns klub és Pax Romana csoport. Továbbá van férfi társulat, házások klubja, nőszövetség, Mária-kongregáció és színtársulat. Ezeket a magyar jezsuiták vezetik. Van még egy hitelszövetkezet is. Van egyházközségi tanács, pénzügyi és liturgikus bizottsággal, jól működő karitással, amely minden magyar menekültön segít. Minden csoportról külön regényt lehetne írni.

Az ifjúsági klub minden évben három kirándulást rendez autóbusszal: karácsony előtt Hamiltonba, a St. Elizabeth Villába, ahol sok magyar is van. Karácsonyi énekeket énekelünk nekik, és megkínáljuk őket a fiatalok által hozott süteménnyel. Így kívánunk nekik boldog karácsonyi ünnepeket és boldog újévet. Az ottani magyarok többször kifejezték örömeiket,

hogy a torontói magyar fiatalok nem feledkeznek meg róluk. Télen síkirándulásra megyünk, nyáron pedig Wet and Wilde-ba, ahol hullámfürdő és vízicsúszdák vannak.

A nőszövetség csigát készít eladásra, a házások süteményvásárt csinálnak, és hurkát, kolbászt árulnak. Szüreti, szilveszteri és tavaszi bált rendeznek. A férfi társulat kirándulásokat szervez és disznótoros vacsorát rendez. A színtársulat néha lángost süt, amelyet misék után árulnak. A karitás néha ebédet árul misék után. És egy évben egyszer van a két napig tartó bazár, amelyet közösen rendez a nőszövetség és a házások klubja. Novemberben van a templom búcsúja, a Szent Erzsébet díszvacsora, amikor minden egyes csoport borítékot ad a plébánosnak: egész évi munkájuk „eredményét”. Így segítik a magyar templom fenntartását.

Én minden csoportot segítek.

Itt egy évben több vacsorával egybekötött bálon veszek részt, mint civil koromban összesen.

Én vagyok a ház minisztere, a bevásárló (az ügynökökkel én tárgyalok, szaladj ide, szaladj oda, hol a bankba, hol a boltba, hol a családokhoz). Az alkalmazottakat is én irányítom, és két ifjúsági csoportot vezetek.

Kicsiben megmutattam, hogyan lehet a mai (mindenkori) fiatalokat megszervezni és foglalkozni velük.

Ifjúsági lelkigyakorlat

Sok fiataloknak adott lelkigyakorlaton vettem részt, és őszintén szólva többször csalódtam, mert nem azt adták, amire a fiataloknak szükségük lett volna. Most már harmincnyolc éve annak, hogy fiatalokkal foglalkozom, és állandóan a fiatalok pulzusán tartom a kezemet. Ismerem őket kívül-belül. Írtam egy ifjúsági lelkigyakorlatot.

Egyik évben, jobb híján én adtam a fiatalok Szent Ignác-i lelkigyakorlatát. Tizenhatan voltak együtt. A végén mind a tizenhat zokszó nélkül elvégezte gyónását. Más alkalmakkor csak ketten-hárman gyóntak. Próbáltam az ő nyelvükön beszélni. Sok-sok általuk ismert példával világítottam meg a dolgokat. Az egész lelkigyakorlatot az a gondolat szötte át, hogy Isten mennyire szereti őket.

P. Bálint meghallgatta a lelkigyakorlatot. Szerette és jóváhagyta mindazt, amit mondtam.

Az az érzésem, hogy a mieink sok-sok energiát fektetnek bele a lelkivezetésbe, de kevés eredményt érnek el. Néha kevesebb energiával sokkal több eredményt lehetne elérni.

A szeretet nyelvét mindenki megérti.

Tapasztalatom a spirituálisokról

Több mint ötven éve vagyok a Társaságban, és azt figyeltem meg, hogy nincsenek igazi jó spirituálisok – tisztelet a kivételnek –, akik a fiatalokat minden buktatón keresztül lelkileg tudnák vezetni.

Nem veszik észre, hogy a fiataloknak milyen lelki „diétára” volna szükségük, hogy lelkileg rendbe jöjjenek.

Mindenkit lelki „töltött káposztával” traktáltak, mert nekik csak az volt. Jó a káposzta, de a lelki beteg nem tudja „megemészteni”, hanem még betegébbé teszi őt. Nem veszik észre, hogy a fiataloknak lelki „tejbepapira”, azaz szeretetre és megértésre van szükségük, hogy lelkileg rendbe jöjjenek, és utána a „káposztát” is meg tudják emészteni.

Valahogy úgy nézett ki, hogy a múltban legtöbbször olyanokat tettek meg spirituálisoknak, akiket másra nem tudtak használni.

A lelkivezetést nem lehet teljes egészében az iskolában megtanulni.

A lelkivezetett észreveszi azt, ha a spirituális csupán felmondja a leckét, amelyet az iskolában tanult, és vagy megtalálja vele lelki „diagnózisát” vagy sem. Mindenkinek más-más a lelki problémája, és a spirituálisnak a neki megfelelő „lelki-diétát” kellene adnia, hogy egyenesbe hozza vezetettjeit. Ha valaki ezt nem kapja meg, legtöbbször lelkileg tönkremegy. Mindezt sok-sok szeretettel írtam, Isten nagyobb dicsőségére.

Toronto, Szent Erzsébet-templom, 1996 nyarán.

Horváth Kálmán: Visszaemlékezés

Elindultam szép hazámbul

P. Borbély István provinciális 1948 tavaszán a szokásos évi látogatása alkalmával azt mondta nekem: „Szerettem volna magát is külföldi teológiára küldeni; jelenleg nincs szabad helyünk sehol sem, de a legközelebbi ajánlatot maga kapja meg!”

Ez csak októberben következett be: addigra megkezdtem Szegeden a teológiát. Megéltem a rendház nagyobbik részének lefoglalását is – amikor egy iparostanonc csoport betört a házba, s követelte a felének kiürítését. Mondanom sem kell, hogy a házban deportációs helyzet állt elő. Mi rektorunkkal, a jó P. Fábryval keményen álltuk a sarat.

Ilyen körülmények között talált bennünket P. Borbély üzenete: Hollandiából két teológus és két filozófus számára érkezett meghívó. A két teológus F. Muzslay és én voltunk. F. Muzslay azonnal Pestre utazott, hogy elindítsa az útlevélkérelmet. Egy hónap múlva jött meg a válasz: a magyar hatóságok megadták az útlevelet, de közben jött egy olyan intézkedés, hogy külföldre készülő főiskolásoknak külön engedély kell a megszálló orosz hatóságoktól is, és mi papnövendékek ezt úgysem kapjuk meg – tették hozzá. „A határ még nyitva, induljanak el minél előbb, és a másik oldalon majd szereznek útlevelet” – biztattak bennünket.

Ezeknek megfelelően kezdtük szervezni utunkat soproni közvetlen, illetve közvetett ismerőseink által.

A határt 1948. december elsején léptük át, még aznap este bemutatkoztunk az akkori osztrák provinciálisnak, aki óvott bennünket attól, hogy az utcán mutatkozzunk, kérte, készüljünk fel arra, hogy mielőbb Klagenfurtba, illetve Sankt Andräba az ottani noviciátusba utazzunk, és ott várjuk ki, amíg megkapjuk a holland beutazó vízumot, majd pedig szerezzünk valamilyen módon útlevelet.

A várakozás igen hosszúra nyúlt, és a provinciális atya jónak látta, hogy Innsbruckba utazzunk, és iratkozzunk be az egyetemre, hogy legalább a tanév második felét megmentsük.

Innsbruckba érkezett meg vízumunk, és miután a svájci vöröskereszttől útlevelet is kaptunk, elindultunk Hollandia felé. Útipénzünk nem volt, a holland határtól, Vennlótól Maastrichtig jegyünk sem, de azután útközben minden megoldódott.

Talán utunk lezárásaként egy kedves osztrák emlékről hadd szóljak: Klagenfurtban a rendőrségen kellett bejelentkeznünk, hogy megkapjuk az első külföldi személyi igazolványt. A tisztviselő ezt mondta bevezetésképpen: „Tudják-e, hogy egy új rendelet értelmében először minden új jelentkező menekültnek nyolcnapos vizsgálati fogságot kell leülniük?” Erre így reagáltam: „Akkor hát induljunk a börtönbe, hogy mielőbb túlessünk rajta!” Erre a tisztviselő így szólt: „Beírom, hogy maguk a nyolc napot már leülték, és most azonnal megkapják az igazolványt.” Ebben a sokat emlegetett osztrák sógorság kedves megnyilatkozását ismertük fel.

Hollandiába 1949. február 15-én érkezünk meg: a kis cellát feldíszítették az első holland jácintokkal; este baráti fogadást adtak a teológustársak. Ezzel mindjárt beleláltunk az egészséges holland életbe, amely a későbbi tapasztalatok alapján az egész provinciára jellemzőnek bizonyult. Ami akkor még jellemezte a holland jezsuiták életét: a közösségi munka és erős részvétel az úgynevezett szociális kérdésekben.

Találkozás az első magyarral Hollandiában

Pár héttel megérkezésünk után váratlan látogató érkezett hozzánk Mgr. Knebel Miklós, krisztinavárosi plébános személyében. Gyermekakció szervezése ügyében járt Hollandiában, Maastricht környékén is, és értesült a maastrichti fiatal magyar jezsuitákról. Eljött

meglátogatni minket. Alig pár nappal később kaptuk a döbbenetes hírt: Mgr. Knebel egy közel templomban prédikált, rosszul lett, és mire a szószékről lehozták, már meghalt. Temetésre meghívást kaptunk, de anélkül is elmentünk volna. A temetésére utazva a buszon magyarul beszélgettünk. Hirtelen asszonyi sikoltást hallottunk: „Jaj, Istenem, maguk is magyarok!” Ő, majd férje lettek első ismerőseink Hollandiában. A férj bányászként jött el Magyarországról, és ott építettek egy olyan szép és kedves otthont, amellyel elérték kiutazásuk célját.

Az első találkozás után meghívtak bennünket, magyar teológusokat. Általuk találtunk kapcsolatot a holland Limburgban élő magyarokkal. Legtöbbjük bányász volt. Egyszerű, jószívű magyarok. Köztük aztán hamarosan megindult a magyar iskola, a magyar ünnepélyek szervezése. A munkát F. Muzslay kezdte meg, és folytatta a teológiája végéig, 1952-ig.

...majd Belgiumban

Időközben meghallottuk, hogy a belgiumi Limburg tartományban is élnek magyarok, nagyobb részben ugyancsak bányászok, és hogy az egyik családban van egy fiatal pap is, aki már Belgiumban fejezte be tanulmányait.

Egyik szép és meleg nyári napon F. Muzslayval elindultunk magyarokat felfedezni Belgiumba. Könnyen megtaláltuk a nevezett családot. Hamarosan ott is elindult a magyar iskola, ünnepélyek rendezése, majd a családok meglátogatása. Ezt a területet magam láttam el. Amikor 1951-ben pappá szenteltek Maastrichtban, meghatóan felvonultak az eisdeni magyar bányászok az ünnepségre, és szerveztek nekem egy szép újmisést, többek között igazi, magyar ruhás, bő gatyás felvonulással, amely valószínűleg az utolsó volt a magyar életben. Az újmiséstől távol lévő családom helyett körülbelül 160 vendég ült az ünnepi asztal körül, szívükben boldog örömmel.

Tágul ismertségem Belgiumban

1951. december végén P. Reisz Elemér ellátogatott hozzánk, külföldre szakadt jezsuitákhoz Maastrichtba. Szívét igen nagy probléma nyomta. Egy fiatal filozófusokból álló közösség érkezett a belgiumi Leuvenbe: fiatalok, jó étvágyúak, de a külföldi magyar jezsuita pénztár üres, talán még annál is üresebb. „Maguk már legalább papok. Nem tudnának a Provincia megsegítésére valamit elindítani? Most ebben az esetben nem a tanulmány a legfontosabb, hanem a túlélés.”

Megfelelő információk megszerzése után elindítottuk a Maastrichtból szervezett koldulási akciót mindkét országban. Először a plébánosokat kellett felkeresni, hogy engedélyt adjanak egy vasárnapi prédikációra, amelyben beszélhetünk a magyar egyházi helyzet alakulásáról, a külföldre került kispapokról és kérjük a segítségüket. A prédikáció után a szónok körbement a templomban – ha nem a kalapjával is, hanem valamiféle persellyel, és alázatosan kopogtatott a jó flamand/holland szívek ajtaján. Az eredmény mindig a csoda határát közelítette meg. Boldogan értesítettük a jó P. Reiszt, hogy most már a mák is biztosítva van a csíktésztára.

Munka az Oostpriester hulp – keretében

1952 nyarán a belgiumi Leuvenbe költöztem át, hogy az ottani egyetemen elvégezzem kiegészítő tanulmányaimat. Hamarosan – augusztus közepén – kapcsolatba kerültem az észak-németországi menekültek megsegítésére indított szervezettel: az Oostpriesterhulp-pel.

A szervezet elindítója P. Werenfrid van Straaten tongerlói premontrei atya volt. Az ő munkatársaként tevékenykedtem jó pár éven keresztül ebben a szervezetben.

Néhány szó a jószívű flamandokról

Belgium német megszállás alatt volt a háború befejeztéig. Érthető lett volna minden keserűség a nép lelkében. És P. Werenfrid itt indította el kolduló akcióját az Észak-Németországba érkezett német menekültek megsegítésére. Igaz, a páter jó szónok volt, de ez önmagában kevés lett volna, ha a lakosságnak nincs érző szíve a hallott szavak megértéséhez.

Pénzt, élelmet, ruházatot adott a nép oly hatalmas méretekben, hogy raktárakat kellett bérelni addigra, amíg az adományokat átszállították Németországba. De ennél is több történt. Egy jellemző eset, mely a páterrel történt: kis vidéki városban egy este szomorú arccal, magához hívta őt egy házaspár, szoba sarkában felhalmozott ruhahegygel fogadták. „Atya, ott, ahol a csomagokat látja, abban a sarokban lötték agyon, szemünk láttára egyetlen fiunkat. Az ott mind az ő ruhája volt. Most kérjük, vigyen el mindent német menekültjei számára!” Ha valami kereszténység, akkor ez az volt. Meggyőződésem, hogy a háború utáni megbékélés P. Werenfrid akciója által indult meg Európában.

Ennek az embernek lettem én a munkatársa. A legtöbbször két egymás melletti templomot kaptunk a szervezőktől. Az első két beszéd után templomot cseréltünk. Vasárnap két-három beszédet is mondtam. Így folytattam három éven át leuveni tanulmányaimat. Mind a kettő szép sikerrel végződött.

A flamand nép nagy szívjósága egy életre szóló optimizmust adott nekem: az ember végeredményben mégis csak jó – gondoltam. A flamand nép arany szívű, nagy magyarbarát: ami már az első háború utáni gyermekakciónál megmutatkozott, ez folytatódott a második világháború után is és „Stefán”-nak a történetében nyert rövid, de annál meghatóbb összefoglalást: Magyarországról Belgiumba biciklin elinduló Regőczy Istvánból papot neveltek, akit az egész ország emlegetett, és amikor kolduló körutamat végeztem különböző városokban és falvakban, az első, aki által ismeretségeket lehetett kötni: Stefán emléke volt.

Szűk lett Európa?

1955-ben diplomáztam a leuveni egyetemen (marxizmusból is, de nem úgy ám!). Előtte az akkori provinciális is, P. Varga Andor SJ azt mondta nekem: ha valaki, maga Belgiumban marad. Ismeri mind a két nyelvet, szociális munkája révén igen sok ismerőse, jó barátja van. Ezt mind meg kell őrizni. Aztán jelentkezett a jezsuita katona-élet: három hónapon belül belga Kongóban landolt a gép, az akkori fővárosban, Leopoldville-ben. Mert ott volt szükség épp olyan diplomás emberre, mint amilyen én voltam.

<STEFWeight=4;Track=10;NormSp=862;MinSp=862;>Idegen világ volt Afrika. Harmincöt éves koromban, ha nem ment is könnyedén a beilleszkedés, azért ment. Nemcsak a nagy meleg volt néha szinte kibírhatatlan, hanem az ennek kapcsán oly gyakran visszavisszatérő malária is. A legfontosabb a túlélés volt, (az volt ott a jelszó), és a túlélés több alkalommal is sikerült. (A reggeli elmélkedés alatt a kertben sétálgatva hányszor véltem úgy, hogy közeledő vonat zakatolását hallom. Most, most, már nem sokáig tart a fejfájás, mert jön a vonat. És a vonat elhaladt, fejem is a helyén maradt, és 1957-ben vissza is került egy darabban Európába.)

A tanári munka mellett elindult a misszióban az úgynevezett családi mozgalom. Egy belga scheutista missziós atya indította el a fővárosban, én pedig az iskolavárosban Kisantuban. A cél ezzel az volt, hogy közös megbeszélésekkel továbbképezzük azokat, akik mögött már van megfelelő tanulmány (érettségi, főiskolai diploma). Mint fiatal házaspárok jöttek össze egymás lakásán, hogy velünk különféle kérdéseket megbeszéljenek. Ezek a

kéthetenként tartott összejövetelek igen sokat segítettek nekem, hogy közelebb juthassak a bennszülött lelkekhez.

Ez a közelebbi megismerkedés egy ponton azután csődöt mondott. Egy alkalommal déli sétámról érkeztem haza. Ragyogó szemű néger fickó állt az ajtómban, aki, hogy észrevett engem, boldog örömmel jött felém egy lefedett lábossal. Amikor a fedőt ugyanolyan boldogan levette a kis edénykéről, láttam hogy teli van egymással viaskodó arasznyi nagyságú fekete hernyóval. A legény várakozóan nézett rám, és várta, hogy legalább udvariasságból ... , de ez nem sikerült. Igaz ugyan, hogy beteg sem lettem a látványtól. „Fiaskám, – mondtam neki – ma már reggeliztem, de ha holnap találkozunk ...”, és másnap nem mertem elhagyni szobámat, mert biztos voltam benne, hogy a hűséges, jószívű legényke ott ül valamelyik bokor alatt, és vár a pillanatra, amikor a páter éhesen megjelenik... Szóval, ez ügyben teljes kudarcot értem meg.

Afrikában voltam próféta is

1956. november elsején váratlanul meglátogatott püspök atyánk. Flamand származású volt, de mivel Pozsonyban tanult filozófiát, pár szót tudott magyarul is, például „Éljen a császár és király!” Aztán elmondotta, ha jól emlékszem I. Ferenc József az ő ott tartózkodása éveiben meglátogatta Pozsony városát, és a nép akkor üdvözölte őt a fent idézett szavakkal.

A püspök atya így kezdte a beszélgetést: „gratulálok, atya, Magyarország fölszabadult, az oroszok kivonultak. Maga jövőre úgyis készül haza Európába, mehet majd egyenesen Magyarországra. Ezt válaszoltam: „Ez lehetetlen, püspök atya; az orosz nem engedheti ki kezei közül Magyarországot, ha ezt teszi, vége az egész szovjet birodalomnak.” Sajnos, szavaim prófétainak bizonyultak, ám ugyanakkor kialakult bennem a meggyőződés: a forradalomban a magyarok vesztesek lettek, de a szovjet elvesztette ezzel Afrikát, és talán az egész világot.

Egyik növendékem a forradalmi napokban jött hozzám, amint valamennyien szinte félóránként jöttek, és kérdezte, van-e jó hír Magyarországról? S mikor hallották, hogy nincs, a válaszuk ez volt: mennyire kell vigyáznunk, hogy amikor az egyik (belga) kolonializmustól meg akarunk szabadulni, nehogy egy másikba essünk, melytől aztán nem tudunk megszabadulni. Ez a növendék bizonyára nem az egyetlen volt, az aki ilyen módon reflektált a magyar szabadságharcra.

Afrikában is voltak magyarok

Miért ne lettek volna éppen ott? Egyik kedves magyar, akivel később igaz barátságba kerültem, Taxner Lajos orvos volt. Miután megismerkedtünk, szinte állandó vendége lettem ennek a nemes lelkű erdélyi származású református orvosnak. Más magyarok is voltak ott hosszabb-rövidebb ideig a fővárosban, akikkel mindig volt lehetőségem baráti találkozóra, amikor Leopoldvillébe utaztam. Később együttműködésünkre is sor került.

1956 decemberében jött az első jelentés arról, hogy 56-os magyar menekülteket szállító gép Leopoldvillében landol, és megfelelő fogadást kellene előkészíteni a magyar hősök számára. Amikor az első gép megérkezett, kivonultak a szervező magyarbarát belgák, a néhány magyar, és én is meghatódott szívvel készültem köszöntő beszédemre. Amikor a gépről megindult a tömeg lefelé, lehetett az arcokon látni, hogy nemcsak forradalmi hősookról van szó. Ugyanakkor itt mindjárt meg kell jegyezni, hogy igen sok szeretetreméltó magyarral és magyar családdal találkoztunk. De erről majd később, a Dél-Afrikáról szóló részben.

Innen is köszönöm mindazoknak a munkáját, akik a legjobb szándékkal szervezték meg a magyarok fogadását – több repülőgép is érkezett később – s annyi figyelmességet tanúsítottak akkor és később, a további átutazók fogadásakor is.

A magyarok nyomában le egészen Dél-Afrikáig

Dél-Afrika körülbelül ezeröttszáz magyar menekültet fogadott be, őket repülőgépen szállították le, és az akkori szokásoknak megfelelően a gépek Leopoldvillében landoltak üzemanyag felvétele végett.

Szerződészerű tanári megbízatásom 1957-ben lejárt, készültem vissza Belgiumba, hogy elvégezzem az úgynevezett harmadik probációt. Gondoltam egy merészet, és ismeretlenül levelet írtam a johannesburgi püspök úrnak jelezve, hogy az oda érkező magyarokkal hogyan találkoztam belga Kongóban, és amennyiben nem lenne Johannesburgban magyar pap az odaérkezők megsegítésére, Európába való visszatérésem előtt, 1957 nyarán szívesen töltök két hónapot Dél-Afrikában, és ahol lehet, meglátogatom az odaérkező magyarokat.

Baráti hangú válasz a püspök úrtól: „Igen szívesen látom, szállást és ellátást is biztosítok, de az utat megfizetni nem tudom.”

Itt jött segítségemre kongói tanárságom: a repülőn jogom volt első osztályon utazni. A főiskola rektorának sikerült ezt másodosztályú jegyre átíratni, és a különbség elég volt a dél-afrikai út kiadásainak fedezésére.

1957. június elején érkeztem Johannesburgba. Az ott már téli időnek számított. A kongói harmincnégy fokos meleg után körülbelül hét fokos „szörnyű hideg” fogadott. A repülőtéren néhány magyar család és a püspök titkára várt. A püspök úr maga éppen Írországból volt vakáción.

A program: magyar szentmisék Johannesburgban, Pretoriában és Durbanban. Itt legyen szabad arra mutatnom, hogy amíg a szentmisét mondtam Pretoriában például egy nagy teremben, a szomszédos futballpályán magyar nyelven beszélő csapat játszott. Még szerencse, hogy a közeli szentmise szép magyar énekekkel nem zavarta meg a futballjátékot.

A vallásos program megszervezésében a helyi, már korábban érkezett magyarok részt vettek.

Első helyen emlékezem meg Gyuri bácsiról és aranyos feleségéről. Jugoszláviai származásúak voltak, ott jómódúak, menekültek. Angolul már jól tudtak, mind a ketten zsidó származású katolikusok, de a legjavából. Ezt megmutatta az odaérkező magyarokon, és rajtam is segítő magatartásuk.

Meg kell emlékeznem Józsefről. A szegedi szabómesternek szép kocsija volt. Fiatalon hagyta el Magyarországot, majd lekerült Dél-Afrikába. Elmondta, hogy szabadkőműves. Ő vitt a magyarokhoz kocsijával. Ahová lehetett beszólt: Itt a páter, ekkor és ekkor lesz szentmise, előtte gyónási alkalom. Ez a József vitt le Durbanba is. Útközben mindenféléről beszélgettünk. Mondta, hogy ő már nyugdíjas. Kérdésemre, hogy miből él s tartja el a szép kocsit, azt válaszolta, hogy majd Durbanban megtudom. Amikor a város közelébe érteztünk, rámutatott egy tizenegy emeletes bérházra: abból élek, hogy havonta beszédem a lakbért. Íme, egy igazi jellemes, dolgos és becsületes magyar iparos, aki kikerült a nagyvilágba.

Ismét egy másik eset: meghívott egy család ebédre. Budapesten jól menő pamutgyárak volt. Ahogy megérkeztek Dél-Afrikába, a jó mama azonnal elkezdett szóni-fonni egy körülbelül kávédaráló nagyságú kis készüléken. Így előkészítve pár év múlva megnyitották afrikai gyárakat. Mélyen vallásos családról van szó, ahol a jelek szerint a hagyományt csorbítatlanul folytatta a következő generáció is.

No, találkoztam más felfogású magyarokkal is. „Ez se jó, meg az se jó, és mily kevés „fizetést kapunk” – mondták. „Hát kerestek-e legalább annyit, mint otthon annak idején?” Erre felkacag a társaság: „Ó, a tízszeresét is!” „No, fiúk, – mondom – akkor, pofa be, vagy térjetez szépen vissza.”

Tanulmányút az érseki sofőrrel

Durbanban a plébánián laktam, de igen gyorsan kapcsolatot találtam az ottani érsek atyával, Mgr. Hurley-vel. Föjlánlotta, hogy egy vasárnap délután körbeautózzatok vele a városban. Menet közben mesélt az élményeiről. Addigra már képet alkottam magamnak a mindennapi élet tapasztalataiból, a négerek megalázó, embertelen diszkriminációjáról.

Vonaton, villamoson külön kocsi állt a fehérek, illetve a négerek rendelkezésére; a hivatalokban külön bejáraton közlekedtek a színesek, és így tovább. 1957-ben a feszültség már igen nagy volt. Az akkori johannesburgi püspöki helynök egy alkalommal így nyilatkozott előttem: ha egyszer a feketék kerülnek többségbe, a tengerbe hajtják a fehéreket. Hogy ez mégsem következett be, a Gondviselés nagy csodája.

Ebben a faji megkülönböztetésben igen nagy élményt jelentett nekem egy a püspöki székesegyházban mondott első pénteki szentmisém, ahol néger és színes, a legkülönbébb változatban a fehérek között és velük együtt jött az áldoztató rácshoz. Nagyon megható volt.

Hazafelé Belgiumba

Dél-Afrikából a belga kongói Katangán keresztül utaztam vissza Belgiumba. Katangában még módomban volt meglátogatni a hétszáz méter mélységben lévő rézbányákat, majd Ruanda Burundiban is megfordultam, ahol ma olyan sok a szörnyűség és embertelenség.

Néhány napon át a flamand atyák vendége voltam Bukavuban, és onnan repültem vissza Belgiumba.

Az úgynevezett harmadik probáció várt rám Wépionban, a Namur közelében fekvő városkában. A rendi szabályoknak megfelelően elvégeztem körülbelül harmincadmagammal együtt a harmincnapos lelkigyakorlatot, majd utána követtem a probáció programját, de úgy, hogy lassan-lassan belekerültem az 1956 után Belgiumba érkezett menekült magyarok problémáiba. Sokszor kértek fel segíteni, nem is mindig lelki ügyekben, hanem közvetítésre olyan dolgokban, melyekhez nekik „joguk volt”. Ezek a tapasztalatok mély belátást engedtek a menekült ember problémáiba.

A probáció befejezése után az akkori P. Provinciális arra kért, hogy vegyem át átmenetileg a leuveni magyar kollégium vezetését, hogy az addigi vezető, P. Muzslay is elvégezhesse a harmadik probációt.

A leuveni kisegítésből két év lett. Erre az időre esett a Magyar Pax Romana elindítása. 1959 végére hívtam meg Leuvenbe az akkor elérhető európai diák-lelkipásztorokat és a legtöbb egyetemi központból néhány diákot, és háromnapos megbeszélés után eldöntötték a Magyar Pax Romana elindítását. Ez a szervezet az évek folyamán igen fontos szervvé vált az európai egyetemisták körében. A leuveni után a következő úgynevezett kongresszus Oslóban, volt 1959 utolsó napjaiban.

Oslóban

Nagy élményt jelentett számomra az 1958. december végi oslói utazás.

1958 októberében látogatóba jött Leuvenbe az oslói püspök úr küldöttje, aki egy svájci karitászmegbeszélésen értesült arról, hogy Belgiumban vannak magyar jezsuiták.

Így azon az októberi napon váratlanul megjelent Leuvenben a brüsszeli karitás egyik nagy magyar-szimpatizáns munkatársnőjével. Az volt a célja, hogy 1958 karácsonyára találjon egy magyar papot, aki felmenne Oslóba karácsonyi szentmisét mondani a Norvégiába érkezett magyarok számára.

Akkor Belgiumban hárman voltunk magyar páterek: a boldog emlékü P. Varga László, P. Muzslay és én. Elindult a labda körbedobálása: ki menjen Oslóba? P. Varga döntötte el a

kérdést az idősebb jogán. Rám mutatott, és így szólt: „Hát akkor fiam, menjen fel maga.” A téli hideg és sötétség kilátásával Laci bácsi nem szívesen indult volna el egy északi túrára. Vonattal az út hosszú volt és kényelmetlen, repülővel pedig Laci bácsi nem szívesen utazott. Amikor aztán egyszer mégis felment Oslóba, a diákok megkérdezték tőle, hogy miért nem jött repülővel; az őt jellemző szellemességgel csak ennyit mondott: „Azért fiaim, mert a repülőgép alatt nincsenek sínek.”

1958. december 15-én érkeztem meg Norvégiába, ahol karácsonyi ünnepeket tartottam a trondheimi és oslói magyarok számára. Mindnyájunk számára feledhetetlen élményt jelentett ez. Észak örökös jegén találkoztam egy maroknyi magyarral, ahová majdnem közvetlenül a forró szerezsen homokról érkeztem meg.

Az oslói püspök úr luxemburgi származású volt, engem azonnal marasztalni kezdett: legyenek a magyarok lelkipásztora Norvégiában. „Eddig nem volt szabad jezsuitának az országba hivatalosan betenni a lábát, most szabad, de most meg nem találok senkit. Maradjon itt” – mondta a püspök úr. Ezt válaszoltam: „Tetszik tudni, hogy előljáróim Rómában laknak.”

Így kezdődött el a levelezés Rómával, mígnem többször találkoztam P. Swainnel, aki akkor a rendfőnöki munkát végezte a nagyon beteg P. Janssens generális atya mellett.

A jezsuiták az 1814-es norvég alkotmány értelmében Norvégiából ki voltak tiltva. Ha egy jezsuita rövid látogatásra bejött az országba, és jezsuita voltát bevallotta, naponta kellett a rendőrségen jelentkeznie, s arról szó sem lehetett, hogy letelepedési és munkavállalási engedélyt kapjon a hatóságoktól – míg 1956 novemberében a norvég parlament hosszú és bonyodalmas viták után megszüntette az úgynevezett „jezsuita paragrafust”.

Volt valami izgalmas abban, hogy ha már így alakult a magyar jezsuiták helyzete Magyarországon, a szétszórásnak legyen mégis annyi eredménye, hogy ők lesznek azok, akik elsőként kapnak letelepedési és munkavállalási engedélyt Norvégiában, és talán általuk a rend meg tud majd telepedni az országban.

Importált vikingként érkeztem az országba 1960 októberében. Átvettem a magyar lelkipásztorkodást, az ország tizenhárom helyére szétszóródott magyarok között. Ezek a területek Oslótól és olykor egymástól is sokszor négyszáz–hatszáz kilométerre estek. A norvég hatóságok annyit megtettek, hogy az 1956 után érkezett magyar katolikusokat lehetőleg olyan városok közelében helyezték el, ahol volt katolikus templom.

Ilyen körülmények között a rendszeres lelkipásztorkodás egyszerűen lehetetlen volt. A csoportok számának arányában azt a megoldást választottam, hogy évenként párszor meglátogattam az egy helyen élőket, és pedig úgy, hogy a szentmise előtt érkeztem néhány nappal, és utána is ott maradtam még egy ideig, hogy minél több családot, kórházban fekvő beteget, és adott esetben valahol börtönben pihenő honfitársamat meglátogassam. A gyerekek hitoktatását, vagy például bérnalkozásra való előkészítésüket a helyi plébánosra kellett bíznom. Nekem maradt a keresztelés, esetleg az esketés, majd pedig a temetés.

Feletteseimtől egy évre kaptam próbaidőt, mondván, hogy azután majd meglátjuk.

Az egy év alatt világossá vált, hogy egy ember a rá váró sok munkát nem bírja, és megélni sem tud. Így érkezett meg 1961-ben P. Teres Gusztáv Oslóba. Egy nővérek által vezetett klinika mellett kaptunk újonnan épített lakást, a magyarokat felváltva látogattuk, így felváltva el tudtuk közben látni a klinikán ránk váró papi munkákat is.

1961 őszén elindult a norvég és a nemzetközi szervek segítségével az Oslói Magyar Otthon. Ennek mindennapi vezetője lettem. Hiszen kezdetben minden nap nyitva állt, hogy fogadja az ott élő magyar fiatalokat. Később már csak hetenként, majd csak havonta egyszer volt nyitva. Fiataljaink ugyanis lassan bevégezve tanulmányaikat, nősülni kezdtek, és akkor már nem volt szükség a hazai szellemet sugárzó otthonra.

Ebben az otthonban P. Teres gyűjtötte össze a fiatalabbját az ifjúságnak – cserkészmunkára és hitoktatásra – éveken át.

Munkáimat egyre gyakrabban egészítette ki a svédországi kíséret is, amikor az ottani magyarok saját pap nélkül maradtak. Igen sokszor megvalósulni láttam elhatározásomat, melyet akkor tettem, amikor értesültem a hazai rendtagok internálásáról 1950-ben. Fiatal teológusként ebben az időben úgy határoztam, hogy amennyi- ben rajtam múlik, a munkavállalásban sohasem engedek döntő szerepet annak, hogy melyik munka jár nagyobb kényelemmel. Fiatalos lelkesedésemben örömmel gondoltam erre többek között akkor, amikor egy kemény téli időben idősebb házaspár meglátogatására indultam. Valahol a hegyekben az autóbustól a család házáig derékig érő hóban kellett utat taposnom.

1967-ben érkezett egy harmadik társunk, Sárosi József, az írországi teológiáról, majd pedig a negyedik páter, Szentiványi Dezső, a godesbergi jezsuita gimnázium nyugalmazott tanára 1973-ban. Így négyen lettünk „honalapítók”. P. generális megadta akkor a statio nevet a négy atya kis közösségének. Ez aztán később visszaépült. Újabb hivatásokat már nem lehetett kapni, a meglévők pedig előregedtek.

A magyar munka mellett a püspökség is adott szép és bizalmat jelentő megbízásokat. Éveken át voltam például a püspök úr helynöke a Norvégiában dolgozó nővér-közösségek számára, majd pedig ugyanilyen megbízatást kaptam mint a bevándorlók püspöki helynöke.

Az oslói statio kisugárzása a skandináv határokon túlra

1970-ben ötvenéves lettem. Ajándékba kanadai lelkigyakorlat tartására való meghívást kaptam. Egy hónapot vett igénybe az öt csoport és kétszáz résztvevő számára tervezett munka. Ezt a programot azután 1976-ban megismételtem, de közben többször is meglátogattam a kanadai rendtársakat. Ilyenkor a vakáción kívül lelkipásztori kíséretet is végeztem.

1973-ban volt a szabadkai székesegyház kétszáz éves jubileuma. Az akkori püspök úr nyolc-nyolc napos lelkigyakorlatot szervezett azokban a plébániákban, amelyek az idők folyamán a szabadkai plébániából szakadtak ki. Nekem a szabadkai nagytemplom és a palicsi plébánia jutott.

Ez a lelkigyakorlat adott alkalmat arra, hogy a belgrádi magyar követségen átutazó vízumot kérjek Magyarországra. Meg is kaptam. Így 1973 decemberében huszonöt éves külföldi élet után huszonhat órát tölthettem otthon, a szülői házban. Jezsuitákkal ebben az időben még nem lehetett találkozni ilyen sebtében szervezett rövid látogatás keretében.

Viszont 1973 után sok-sok kedves kapcsolatom maradt meg az akkori jugoszláviai magyarokkal és magyar papokkal.

Ezután több nyáron Belgrádban töltöttem vakációmat, vasárnaponként elvégeztem a magyar és francia nyelvű miséket, hét közben szabad voltam. Időmet magyar plébániák látogatására használtam fel, legtöbbször a jóságos Huzsvár László plébános vendégként, az ő társaságában hivatalos útjai alkalmával.

Még egy nevezetes utat meg kell említenem: 1967-ben norvég állampolgár lettem. Most már mint importált viking „norvég” jezsuita, útlevelet is kaptam és nagy örömmel elhatároztam, hogy emlékezetes vakációra indulok. Norvégiában akkoriban igencsak divat volt a kombinált Isztambul–Rhodos nyári utazás. Isztambuli tartózkodásom alatt egészen váratlanul találkoztam Athenagorasz pátriárkával. Egy forró nyári délután, eléggé szellős nyári öltözetben kerestem fel a patriarkátus templomát. Délutáni ájtatosság idején értem oda. Öltözetemre való tekintettel elsőként hagytam el a templomot, de úgy, hogy a templomtér egyik sarkából még egyszer megláthassam a pátriárkát.

Az ájtatosság befejezése után elsőként a pátriárka hagyta el a templomot, és ahogy meglátta az udvar sarkában megbúvó szerzetest, egyenesen felé – felém – tartott. Zavartan bemutatkozva csak ennyit mondtam: „norvég turista vagyok”. Ő tovább kérdezett: meddig maradok Isztambulban? Mondtam: Holnap indulunk tovább. Igen sajnálom – nyugtázta ő,

holnapra szívesen meghívtam volna ebédre. Aztán pár barátságos szó után elváltunk egymástól.

Így lettem norvég állampolgár

1960 őszén érkeztem meg Norvégiába. Ekkor még nem volt semmiféle nemzeti útlevélem, csak az úgynevezett „menekültügyi”. Vártam a pillanatot, amikor végre nemzeti útlevéllel utazhatok ki a nagyvilágba. Az előkészületeket 1966 őszén kellett megtenni. Keresni kellett egy született norvégot, aki a minisztériumnak ajánlást és garanciát ad, hogy megbízható vagyok, és megérdemlem az állampolgárságot.

Felkerestem egyik kedves ismerősömet, támogatómat, aki a magyar ifjúsági szervezetet támogatta, a norvég ifjúsági szervezet vezető lelkészét e szavakkal: „Te Dalus – ez volt a beceneve – nem volnék jezsuita, ha most nem tőled, a lutheránus paptól kérném, hogy légy ajánló pártfogóm a minisztériumnál.” „Hol a papírod? – kérdezte – azonnal alá is írom.”

Következett a kérvény megírása az állampolgárság elnyeréséért. Egy magas miniszteriális tisztviselő – aki addigra, mondhatom baráti lelkülettel támogatta az »új jezsuita« norvégiai munkáját – egy nap magához hívatott, leültetett, és így szólt: „csak néhány kérdésre kérek választ, a többi az én dolgom.” Amikor munkájának a végére ért, felolvasta a szöveget, majd azt kérdezte: „Meg vagy elégedve?” „Szép szöveg” – válaszoltam. „Hát ez a kérvényed. Remélem, majd hivatalos helyen el is fogadják, annál is inkább, mert annak a bizottságnak, amelyik dönt az állampolgári kérvényekről, én vagyok az elnöke.” Meghatott ennyi jószág az első, bár csak importált norvég jezsuita iránt.

Néhány szó a lutheránus világba költözött első jezsuita gyakorlati ökumenizmusáról

Otthon katolikus világban nőttem fel. Első tapasztalataim nem katolikusokkal az Ormánságból valók. Norvégia kilencvenkilenc százalékban protestáns állam, nagy többségben evangélikusokkal. 1960-ban mindössze ötezer katolikus élt Norvégiában, s ennek is húsz százaléka odamenekült magyar volt.

Amikor másodmagammal a grefseni katolikus klinikán kaptam állandó lakást, hallottuk, hogy szemben, az utca túlsó oldalán lakik a helyi evangélikus plébános. Az első karácsonyra elküldtük jókívánságainkat, röviden bemutatkoztunk. Semmi választ nem kaptunk. A következő húsvétra megismételtük jókívánságainkat, és erre igen barátságos választ kaptunk. Ez felbátorított bennünket, hogy egy „magyaros” vacsorára meghívjuk az evangélikus plébánost feleségével egyetemben. Az este igen kellemes hangulatban telt el.

Másnap délben, amint felszálltam a házunk előtt a villamosra, hangos asszonykoszorút találtam ott, köztük az előző napi vendéget is, a tiszteletesnét. Közelítettem a csoporthoz, hogy üdvözljem őt. A tiszteletesné kedvesen fogadta köszönésemet, és barátnőinek így mutatott be: „Bemutatom önöknek páter Horváthot, a mi jezsuitánkat.” Egy induló fiatal páter számára ennél nagyobb siker még csak nem is remélhető.

Később, már az ismert jó barát lelkész utódjával tartottuk meg az első ökumenikus istentiszteletet egy vasárnap este. Ezen nővéreink és híveink a latin glóriát énekelték el és a Salve Reginát, míg az ünnepi szentbeszédet én mondtam, igencsak meghatódott lélekkel. Később Teres még ünnepélyesebb jellegű ökumenikus istentiszteletet tartott a város közepén levő egyik evangélikus templomban.

Amire szívesen gondolok vissza

1989 óta mint az első nyugdíjas norvég jezsuita már a koppenhágai jezsuita rendházból idézem meg a váratlanul jött, de sok szép élményt magával hozó huszonkilenc Norvégiában

eltöltött évet. Ha nem volt is kényelmes, de szép volt, tartalmas, amit örömmel kezdenék el újra. Íme, egy kis magyar jezsuita történelem a nagyvilágban szétszórt magyarok között. Istennek legyen hála!

Jaschkó István: Feljegyzések a kommunistákkal eltöltött évekről Changuanban (tamingi misszió)

Miért utasítottak ki bennünket?

Nyilvánvalóan hitünkért, mert katolikus papok vagyunk. De a kormány mindenáron azon volt, hogy más színezetet adjon, és fönntartsa a vallásszabadság látszatát. Először is, az ateista kommunizmusban nem lehet helye a vallásnak, csak az átmeneti kezdeti időben. Az ágensek többször kijelentették, nekünk mennünk kell, mert elveik szerint: a közömbösöket át kell nevelni; a feljüket fordulókat felkarolni; az ellenkezőket és vezetőket letörni. Mi a harmadik kategóriába tartozunk, tehát vesznünk kell; még ha baráti államhoz tartozunk is, a népnek nagy hasznára voltunk a kórházzal, és soha senki kifogást nem emelt ellenünk.É

s ha nincsen elfogadható ürügy? Akkor teremteni kell. Ez nincs ellentétben az igazsággal. Az ő lelkiismeretüket nem lehet a miénkhez mérni. Objektíve teljesen romlottak már, magukat az emberi fogalmakat hamisították meg. Relativisták. Amit mi hazugságnak mondunk, azt ők elvhűségnek tartják és hirdetik a pártban. Mindenki saját álláspontjából lát és ítél mindent. Ami a kapitalistáknak bűn, az a kommunisták esetében erény lehet. Fő, hogy a közvélemény legalább a látszat szerint elfogadja. Ezért szükséges az óriási propaganda és szervezés.

Rólunk a priori kijelentették, hogy imperialisták vagyunk. És ezt hirdették az iskolákban, gyűléseken, szervezetekben, a helyi rádióban, hangosbemondón, mindenütt ez hangzott el, mielőtt velünk is szóba álltak volna. Miután a közvéleményt valahogy megoldogozták, keresték a közvetlen okot is, hogy belénk kössenek. Augusztus végén nem volt pénzem a személyzet kifizetésére (másra alig használtunk pénzt, hiszen már mindent magunk termeltünk), a huichangokkal (népnevelők) és a templomba járó keresztényekkel megbeszélve eladtam két fát az udvarból. Ez volt az első ürügy. Titokban ügynököket küldtek a keresztények közé: a páter már készül menni, eladja a fákat, házat, ne engedjétek a ti dolgaitokat, gyorsan válasszatok egy-egy képviselőt és az menjen be a városba. Ki legyen a képviselő? Mielőtt a megzavart jó keresztények, szegény falusi nép egy szót szólhatott volna, az ügynökök már előre is toltak egy-két régi aposztatát. Akarjátok őt? Egy másik ilyen rávágta: igen. Rendben van. Ő lesz a képviselő, a közösség akarta, demokratikus választással. Így szedtek össze tíz-tizenkét képviselőt. Minket előbb a megyeházára hívtak, azután többször a népügyi osztályra; szeptember 7-én „megtochangoltak”. Én visszautasítottam a vádakat, az adminisztráció az én dolgom, aposztatáknak nincs szavuk. Ők ugyan az eladott fákat visszahozatták, de a végén ismét visszaküldték; belátva, hogy ez még látszatra sem elég ok.

Másnap egy tizennégy éves fiút küldtek a kertbe, hogy várjon rám. Kérdeztem, mit akar? Annyit mondott, hogy zöldségkereskedő, és elment. Szeptember 8-án délután a nagyanyja, egy rossz hírű perszóna azzal állított oda, hogy elvertem a fiút, telekiabálta az utcát és a törvényszéken is feljelentett. Ezután következett a processzus, nappal és egész éjjeleken át tartó kihallgatások, rendőri felügyelet; a városban katonasággal meghurcoltatás, a rádióban a gyalázás, a népség – mind pogányok, de túlnyomó részük még ekkor is igazán jóakarónk, de tehetetlen az izgatókkal szemben – ellenünk való felvonulása. Szóval hírnevünk teljes tönkretétele. Bizonyíték a vádra nem volt. Nem is kell, „egy kommunista nem hazudik” – mondták a bíróságon. Viszont az egyedüli szemtanút, a kertészt, egyetlen egyszer sem engedték oda a kihallgatásomra, otthon őrizgették; hogy senkivel se beszélhessen, három napig a kerületi hatóságnál „preparálták”, hogy valljon ellenem, mégsem vallotta, hogy a fiút én megvertem. Még ha megölik is, akkor sem – mondta. Ennek ellenére az ügynökök mégis elhíresztelték a keresztények között, hogy vallott, most jöhetnek engem vádolni. De mivel

nem jöttek, újra a „képviselőkhöz” folyamodtak. Kijelentették, hogy ezer keresztény van ellenem, akik nem ismerik el, hogy én a papjuk vagyok, mint ahogy én sem ismertem el, hogy ők képviselők és keresztények. Megszegtem papi kötelességemet azzal is, hogy nem jártam ki missiózni, nem gyóntattam meg őket, imperialista vagyok, tehát nem fogadnak el többé vezetőnek, ők majd a szakadár püspöktől kérnek más papot, aki hazafi és haladó gondolkodású.

Ez a processzus két hónapig tartott. Engem tartottak felelős vezetőnek, ezért P. Takácsot meghagyták egyelőre, hogy misézzen a keresztényeknek, hogy a szabadság látszatát fenntartsák. P. Takács persze jól felhasználta ezt az időt a keresztények erősítésére, fellebbezéseket írtak a nyilvános törvényszegés, igazságtalanság és elnyomás miatt a legfelsőbb kormányhoz, a központi nőegyletbe, a svájci, cseh és magyar külképviselethez. Mindent megtettek az igazság nevében, amit csak lehetett. Az igazi keresztények képviselője maga utazott fel Pekingbe és beszélt a kormánnyal. Minden hiába, hiszen felülről jött az egész. A helyi rendőrfőnök az ellenőrző bizottság akciójára még dühödtében fordult ellenünk. De a keresztényekre, úgy látszik, jó hatással volt, nem merték oly nyilvánvalóan folytatni az elnyomást, a keresztények bebörtönzését, ütlegetését. De nem tudták, honnan jönnek az „i-kienek”, ki küldi őket? Engem mindinkább szigorított vizsgálat alá vetettek, mindent elvittek a szobámból. Kezdetben a jó házi embereimnek még sikerült a leveleket átcsempészni, egy-egy könyvet bejuttatni. De később se ceruzám, se papírom nem volt, négyszer tartottak razzitát a szobámban és a testemen. A megfűrt falat is felfedezték. Teljesen lehetetlenné vált a kommunikáció. Végül P. Takács is gyanús lett, őt is lefoglalták, nem mehetett át többé a templomba. Készítették az ő útját is. Ezután már két imperialistát gyaláztak a rádióban.

November első péntekjén volt az utolsó mise híveink számára. Aznap megnyílt a városban egy a misszionáriusokat és az egyház működését gyalázó kiállítás, melyet helyről-helyre vittek az ügynökök, hogy közvetlenül előkészítsék a misszionáriusok kiűzését. Kaifeng, Sinsiang, Puyang után most hozzánk került. Tudtuk, mit jelent ez. A rádió is hirdette. A pernek hamar vége lesz. Berendelték az összes keresztényt a vidékről. Nem tudjuk, mennyien jöhettek. Az ágensek ezernél többet mondtak nekünk, hogy megijedjünk. De facto minket egyszer sem mertek a népgyűlés elé vinni. Híveink hűek maradtak mindvégig. Mi mindig csak azt a tíz-tizenkét embert láttuk, akiket lepénzeltek, leitattak-ettettek; 10-12 éve lemaradt aposztáták, nem is ismertük őket.

A közvetlen vádak a gyermekverésen, azaz a kínai nemzet megbecsülésén és az emberi jogok megsértésének büntényén kívül mind politikai jellegűek voltak.

1. A földreform idején egy mindenéből kifosztott hetven éves öreg katekistának (Kao Lo-yung) 1947-ben alamizsnát adtam. Tehát a földreformot megakadályoztam, befolyásoltam. Nota bene: a kifosztottak nyilvános bűnösöknek számítottak, velük nem volt szabad érintkezni, ha koldultak, csak egy fél momot volt szabad adni, és azt is az utcára dobva, mint egy kutyának.

2. Buzgó keresztényeket visszatartottam attól, hogy a kommunista pártba lépjenek. Tehát megakadályoztam a párt fejlődését.

3. A szakadár és aposztata keresztényeket nem gyóntattam meg, pedig ők az igazi hazafiak (tsikifenz). Tehát a hazafias mozgalom ellen vagyok, akadályoztam azt.

4. Állítottam, hogy az egyházban az ateisták nem lehetnek a hívők vezetői. Szerintük az egyház a kormány alá tartozik, mint a nép egyik szociális megnyilatkozása, szerve.

5. Egy kereszténynek azt tanácsoltam, ne menjen állami tanítónak, ha lehet, keressen más foglalkozást az aposztázia veszélye miatt. Tehát megbontottam az állam és a nép egységét.

6. Bizalmas beszélgetésben lebecsültem a vörös hadiflottát, és túlbecsültem a nacionalistákat, hogy megvédik Formózákat. Pedig az öt szigetből már hármat meghódítottak, és csak kettő volt még hátra.

7. Rosszul nyilatkoztam a kollektív gabonaeladásról és -vétetről.

8. Keresztény hadifoglyoknak titokban ruhát és pénzt adtam 1948-ban.

9. Egy keresztény fiúnak, akit a faluja katonának jelölt ki, munkát adtam, és így megakadályoztam a vörös hadsereg kifejlődését.

Ezeket a tényeket elismertem. A bűnöket, amelyek ezekből fakadtak, ők következtették ki. Mikor hivatkoztam a törvényben biztosított személyi, szólás- és gondolatszabadságra (ugyan a legújabb kiadású törvénykönyvben az utóbbi már nem szerepel), megmagyarázták, hogy a szólásszabadság azt jelenti, hogy a kormány véleményét, mozgalmait tehetem magamévá, dicsérhetem, de semmi esetre sem nyilatkozhatok ellene, ez imperialista felfogás volna.

A rendőrség a kihallgatáson végül azt is kijelentette, hogy a befolyásunk a népre túl nagy, de ők majd gondoskodni fognak arról, hogy a keresztények öntudatra ébredjenek és felszabaduljanak.

Az előbbi okokról ők is érezték, hogy mégsem elegendőek kiűzetésünkre a külföld előtt, azért a régi receptet is elővették, amelyet Mgr Lischerongnál és Fr. Gömörinél is alkalmaztak: mutassuk fel eredeti határátlépési engedélyünket, amellyel jöttünk. Ha nincs meg, a törvény 3-dik és 16-ik rendelkezése szerint nincs jogunk a kormány védelmére. Ezt azután elmagyarázták a fogdmegeknek és a „képviselőknek” is: nincs emberi jogunk, nem számítnak embernek Kínában, úgy bánhatnak velünk, mint a kutyával, vagy még rosszabbul. És ők kitűnő tanítványok voltak. Minden így is történt. A jókat nem engedték hozzánk, hogy védjenek, de ezeknek a rendőrség éjjel ajtót nyitott, s mint a rablók jöttek, ellopták az órát, és ami még értékesebbnek látszott, és megkezdődött a püfölés, rúgás, köpés az arcba, tégláélen térdelés, kinyújtott kar stb. Igen hálás voltam a jó Istennek, és nekik e kis ajándékokért, és megtapasztaltam, nem is olyan kibírhatatlan, nem kell félni tőlük. Kétszer jöttek éjjel és egyszer nappal. Átvezettek a kommunista pártiskolába, ahol ugyanolyan módon a vétkeim aláírását követelték. Leginkább a kínai gyerekverés vádja volt számukra fontos, mert a kiállításán a fényképem is szerepelt a gyerek fényképe mellett, amint aláírom és elismerem ezt a vádat. De senki sem hitte el azok közül, akik ismertek engem, sem a városban, sem a vidéken, viszont mindenütt másutt is propagálták. Ha ez nem igaz, akkor a többi kiállítási anyag sem igaz. Valóban mind csalás volt. Még a fényképem is, egy jegyzőkönyv aláírásakor titokban fényképeztek le, amikor golyószerű fegyverekkel voltam körülvéve, a gyerekekkel sem előtte, sem utána nem találkoztam. Tehát, ha megöltök, akkor se írhatok alá ilyen hazug vádat. Nem mentek semmire; fenyegettek nyilvános gyűléssel, de nem mertek a nép elé vinni. A mi pártunk túl erős volt, még nem romlottak le a hívek eléggé számukra, még nem volt elég „öntudatuk”. A pártnak kettős célja volt; az első és a legfontosabb a hívek megrontása, hogy teljesen, még a vallási életben is alárendeljék magukat a kormánynak, pusztá eszközzé legyenek, mint a többiek. Ebben álltunk mi az útjukban. Számtalanszor hangsúlyozták, hogy a kormány nem utasít ki senkit, ha megtartja a törvényeket. A piszkos munkát másokkal végeztették. A saját embereitek (a reformált keresztények!) fognak kidobni titeket – mondták.

Láttam, minél tovább húzzuk, annál többet kell szenvedniük a keresztényeknek: mind többet és többet akarnak közülük szorosabban bekapcsolni az organizációba, s az ezzel járó emberileg biztos romlásuk is bekövetkezik; bár egyesek hősi példát is adhatnak és adtak is.

A szomszéd egyházmegye (Tsaochowfu) európai misszionáriusai valószínűleg ezért távoztak előbb, mikor már tarthatatlannak látták a helyzetüket: a keresztények megkímélése végett. Viszont ott volt már elegendő kínai papság. Mi nem tudtunk tanácskozni sem egymással, sem az előljárókkal. Utasításunk az volt, maradjunk, ameddig tudunk. Korábban megkérdeztem egyszer az előljárótól, maradhatok-e a börtönben inkább, ha már definitív küldenek – hiszen mindnyájan szívesen maradunk még ily körülmények közt is a híveinkkel állomásunkon. Negatív választ kaptam, a jó Isten akaratát kövessük, ne a miénket. Most még a börtönben sem maradhattunk.

Az állam – névleg – levette rólunk a kezét. (De azért kétféle őrség is volt a szobánk előtt, a kommunista párté és a rendőrségé.) Az ágensek a jelenlétünk miatt mindinkább és egyre intenzívebben megdolgozták a híveket. De kijelentettük, hogy még így sem mehetünk el önként. A Szentatya rendelkezhetik velünk, más senki. Erre külön bizottság jött és kijelentette, hogy igenis a kormány küld el. Őszerintük a hatalom a népnél van. Ha a népnek nem kellünk, a nép ad át a kormánynak, így mennünk kell; akár akarunk, akár nem. A gyerekverés vádját is megváltoztatták, eszerint a gyerek csak megijedt (nem „ta”, hanem „hsia”). A „nép” tehát átadott az államnak, ezért mennünk kell. Reményünk már csak az, hogy a jó Isten a rosszból is jót tud kihozni, és visszamarad titokban egy kínai D. atya.

Hét évi pasztoráció a vörös Kínában

1947. július közepén kaptam megbízást Chengchowban, ahol még akkor a nacionalisták voltak, hogy értesítem a vörös Kínában Mgr. Lischerongot: a Szentszék a tamingi missziót egyházmegyei rangra emelte, és ő lett az első püspöke mint apostoli kormányzó. A kommunizmus akkor éppen véres periódusát élte. A párt a falvak legelvetemültebb embereit tette meg vezetőikül: „forradalmat nem lehet glaszékesztyűben csinálni” (Sztálin). Mikor uralmukat már megszilárdították – ezek nagy részüket maga a párt is kivetette magából, szidták is a pártot, hogy még a saját embereiket, akiknek uralmukat köszönhették is, becsapják. – De akkor ők kitűnő hóhérszolgálatot tettek, megfélemlítették a lakosságot. Elég volt a kan-pu egy szava, hogy valakit vagyonvesztésre ítéljen a népbíróság, vagy hogy lábait két lóhoz kötve széjjelrepezzék, vagy felhúzzák kezénél vagy lábánál fogva a „Wang-Csang-T'ai”-ra (ahonnan nézheti, jön-e Csang-Kaj-Sek a megszabadítására), és ismét levessék a földre; hogy összezúzza testét. Útközben minden faluban félelmetesen ráammeredtek ezek az emelvények, mint bitófák. Titokban akartam utazni. De félúton a vörösök elfogtak. Az utakon mindenütt népszerűség, a falvakban az iskolás gyerekek igazoltattak mindenkit. Nekem volt egy igazolványom, hogy mint a Cath. Wallfahrt altitkára, orvosságot viszek a puyangi kórház számára. Gyanúsnak találtak, őrséget adtak mellém, és a központi vörös kormányhoz akartak küldeni. Útközben mégis sikerült találkoznom pár percre a mieinkkel, és feladatokat teljesíteni Puyangban, majd egy hirtelen jött vihar alkalmával kikerülnöm fogságukból.

Augusztus elején Changyangba kerültem egy kínai páter, D. Chang mellé káplánnak. A vörösök már tartották a vidéket, csak a városban volt még egy erős, nacionalista hadtest. A kínai páter a vörösök miatt csak ritkán és kevés helyre mehetett, az európaiától nem tartottak annyira. Én állandóan a vidéket jártam, miként egykor Yu-kiangcsaiban. Nekem nem ártottak és megszoktam, hogy egyszer-egyszer egy-egy golyó repül át a fejem fölött. Mindig annak a falunak emberei kísérték, ahol misézni szándékoztam, ők a terepen otthon voltak, ismertek mindenkit, minden utat, könnyű volt elbújni vagy igazolni magunkat. A legboldogabb idő volt. Minden nap másutt voltam. A hívők ki voltak éhezve lelkileg, két-három év óta nem volt miséjük. A várost a vörösök kétszer támadták meg. Másodszor éppen karácsony napján: elfoglalták és kifosztották. Erre én is bejöttem. A megélhetésünk is kérdéses volt és más módot kellett keresni a pasztorációra. Most én maradtam bent és D. Chang tudott könnyebben kint mozogni. Egy kis dispensairet nyitottam. Az egyedülit a városban, mert a többi orvos elmenekült.

1948 tavaszán D. Changot a vörösök elfogták. A börtönben tifuszt kapott. Hazakerült halálos betegen, de a szent kenet után jobban lett, csak egy darabig munkaképtelen volt. Újra én jártam ki este a vidékre, reggel a mise után visszajöttem a dispenserbe. Az orvosságok nagy részét is magunk gyártottuk, kínai gyógyfüvekből európai receptre. Így olcsó, hatásos volt; kezdetben nagyon megfelelt. Csak időm nem jutott mindenre.

Az 1948-as év őszén D. Chang északra került és P. Takács jött helyette mint vidéki plébános, én a városban és a dispenserben dolgoztam. Új lendületet kapott az egész missziós

kerület. A vörösök még el voltak foglalva az első szervezéssel és a dél felé eltolódott polgárháborúval. Egyelőre szabad kezecskét engedtek nekünk, amit fel is használtunk. Az évek óta munkanélküli hitoktatók és katekéták most mind munkát kaptak. Harminc, majd ötvennél több régi és újonnan megnyílt kereszténység kezdődött. Új hitélet. Kevés volt a képzett hitoktatónk. De a tapasztalat szerint a hit nem igazán a tudástól függ. Minden buzgó keresztényt, özvegyasszonyt, aki csak képes volt rá, tudta az imákat, a katekizmust; egy kis Szentírást, munkába állítottunk. A legnagyobb hasznunk saját magunknak volt belőle; elmélyítették hitünket. Egészen olyan volt, mint egy név nélküli Actio Catholica vagy a Mária légió. (Ez volt a szerencsénk, ezért tudtuk később oly sokáig a hívek közt maradni az üldözésben).

Pénzre volt szükség. A katekétisták fizetése is óriási összeg volt. El voltunk vágva a külvilágtól a háború miatt, kívülről nem jöhetett semmilyen segítség. A jó Isten gondoskodott. A missziós munka növekedésével növekedett a jövedelmünk is a dispenserből. Sohasem volt anyagiakban hiányunk, de nem is gazdagodtunk meg, mindent azonnal kiadtunk. A kis dispenserből vidéki viszonylatban nagy kórház lett. A legjobb időszakban hét betegkezelő (quasi doktor) és négy kaifengi providance-i kínai nővér (Providance Sister) segített. Naponta körülbelül hetven–nyolcvan bentlakó beteg volt, és százötven-kétszáz bejáró. Legjobban a szemészetet keresték, a belgyógyászatot és a Kala-Azar-kezelést. Akkor egyedül mi tudtuk kezelni ezt az oly végzetes 90 %-ban halálos és elterjedt trópusi betegséget.

Később más kórházak is nyíltak, de a hírnevünk már megvolt és a legfőbb haszna, hogy akkor létjogosultságot adott nekünk az új kommunista államban, és csendesen lefedte az éppen olyan kiterjedt pasztorációs munkánkat. A keresztények betegkezelésre jöttek, de a hátsó ajtón a kápolnába mentek. A hatóság mindig ott találta a misszionáriust a betegekkel elfoglalva, de P. Takács ugyanakkor feltűnés nélkül lekipasztorkodott.

Mikor az ellenőrzés szigorúbb lett, P. Takács csak éjjel járhatott ki, kevesebb pénzre volt szükség, kevesebb is jött be. Hogy az irigységet és gyanút elkerüljük, 1951-től mi is azon voltunk, hogy csökkentjük a kórházi munkát a városban. Három vidéki dispensaire-t szerveztünk hat alkalmazottunk számára. Ez szociális segítség is volt. Önállósítottuk őket. A városban csak két nővér és két betegkezelő maradt. Orvossággal mi láttuk el a vidéket hitelben, utánfizetéssel. Egy év múlva a „reformmozgalom” beszüntette a kórházat, hogy elvegye a misszió segítségének ezt a lehetőségét. Nem volt szabad gyógyítanunk, így nem volt anyagi forrásunk, és a keresztények sem jöhetnek. Mi is változtattunk a jelszón. Eddig igyekeztünk titokban pasztorálni. Az első mozgalom után épp a nyílt vallásszabadságot követelték ki a hívek az általuk magyarozott törvény szerint. A vásár- és ünnepnapokra (első péntekre és szombatra is) százával jöttek nyíltan a hívek. Azelőtt alig mertünk hangosan imádkozni, mert a szomszédság a község háza és a népkatonaság gyűléshelye volt. Most esti iskolákba hívtuk össze a gyerekeket, énektől, katekizmustól hangzott az utca, és nem szólhattak rá semmit.

A vörösök ki akartak éhezteni minket az első „reformmozgalom” után, hogy magunktól menjünk el. De a hívek nagylelkűségéből, és a megmentett orvosságok eladásából meg tudtunk élni és folytattuk a missziós munkát. Eleinte felváltva hoztak ételt számunkra, hogy megszégyenítsék a vörösöket. Később egy kötélverő üzemmel kísérleteztünk, hogy kézimunka címén maradhassunk ott meg. De három hónap múlva be kellett szüntetni. Nem adtak iparendélyt. Végül visszaváltottuk a tíz mu (kevesebb, mint két magyar hold) földünket, és azon dolgoztunk. Ez ellen nem lehetett kifogás. A kertben zöldséget termeltünk. És a tisztelendő nővérek a mütő helyett nap-nap után a spenótot készítették elő a piacra. Ez megint a pasztoráció leplezésére is szolgált. Én a kertben, a földön, P. Takács az Úr szőlőjében dolgozhatott. Teljesen nyíltan mégsem lehetett a hívekkel oly mértékben foglalkozni.

Az első „reformmozgalom” nemcsak nekünk jelentett anyagi problémákat, hanem főként az intelligensebb városi híveknek, akik a „vallásszabadságukat” is kivívták. A legtöbbjét hitoktatónak alkalmaztuk 1952 előtt. De vidéken iskolanyitásról szó sem lehetett. Ott nem burkolt egyházüldözés volt a kan-puk részéről. A városban is csak a látszat kedvéért engedtek egyben-másban, amit mi igyekeztünk jól kihasználni. Ez a helyzet teremtette meg a mi karitás-buzgalmunkat és a kooperációt. Nem elég a hit védelme. Annyira vagyunk keresztények, amennyi szeretet és segítőkészség van bennünk egymás iránt. Elhelyeztünk egy gyűjtőládát a templomban. Ez is segített valamit. Főképp a szegények alamizsnáinak összegyűjtésére, hogy ne szégyelljenek keveset adni, ha többre nem telik, és hogy feltűnés nélkül is adhassanak vagy restitúálhassanak. Ennek bevételét a gyorssegélyekre használták (mi páterek igyekeztünk nem beavatkozni, csak a végső ellenőrzés volt a mi feladatunk). A nők számára volt egy fonó-szövő-szövetkezet. Minden családnak volt pár mu földje, de kevés volt az állami művelésre. Közösén vettünk igás állatot, használtuk a szerszámokat, együtt szántottunk-vetettünk-arattunk. Persze sok probléma, nehézség volt. De ez jó volt az öntudatos erénygyakorlásra. A megbeszélések a keresztényeket mindennap összehozták esti imára is. Kis alamizsnákat nem adtunk, de igyekeztünk valami állandó munkához segíteni a rászorulókat. Többen kis tőkével őrléshez kezdtek, mások egy tésztagyúró gépet vettek közösén, vagy kis üzletet nyitottak közös tőkével. És a jó Isten megáldotta őket. A szociális kapcsolat volt az egyik legjobb támaszuk a kommunistákkal szemben. Egy szív, egy lélek voltunk mindnyájan, amennyire emberi gyengeségünktől csak tellett.

Egyházüldözés

Changyuant kétszer – 1945-ben, majd 1947-ben – foglalták el a vörösök, s mind a kétszer kifosztották. Kegyetlenségüket mérsékelte részben egy puyangi növendékünk, aki akkor a katonaságnál vezető szerepet vitt, és kiűzetésünkkor a város mandarinja volt. Az ágensek többszörös indítványára sem engedett minket a köznép előtt „tochangolni”. Kezdetben irányunkban mérsékeltebbek voltak, mint a protestánsokkal szemben. Az ő istentiszteleteiket állandóan zavarták.

A protestáns pásztor azonnal eltávozott. Mi egy percre se hagytuk el a missziót. Mikor már megszervezték a lakosságot, mi igyekeztünk külsőleg nem misszionáriusok szerepelni a „vallási kasztban”, hanem a „kereskedő világhoz” tartozó orvosi szabadpályán lévőkkel. Egész a „reformmozgalomig” a misszió léte mint olyan „titokban maradt”, nem jártunk gyűlésekre, csak mint ke- reskedők, a kórház is magántulajdonnak volt feltüntetve, csak a helyiséget kértük a missziótól. Ezt persze a mozgalomban már nem ismerték el, de öt éven át ez a formula jó szolgálatot tett, sok kellemetlenségtől megóvott, lelassította akciójukat. A kommunisták elve, hogy lassan haladnak mindaddig, míg teljesen nem biztosak embereikben és a győzelmükben. Ezért látszik úgy, hogy mindig győznek; igen, ha már mindent aláaknáztak, de ezt meg lehet akadályozni, vagy le lehet lassítani, s akkor ők lépnek vissza.

Nagy előnyünk volt az is, hogy a városban nem volt egy „földbirtokos” tichu sem, hanem mind közepes vagyonú vagy szegény só-seprő, kisiparos, napszámos volt. A keresztények nagy része együtt a déli utcában lakott, és az ottani közösség jelentékenyebb részt alkotta, a pogány hatóságoknak is számolni kellett velük és a választásokon az intelligensebb keresztények fontosabb szerepet kaptak. És nem volt ellenségeskedés a pogány szomszédokkal, kivéve egy-két kommunistáknak hízelgő kan-put.

Az első ellenségeskedés akkor mutatkozott, mikor 1950 elején egy későn jövő beteget, aki saját hibájából nem volt bejelentve, az éjszakai razzian a rendőrség elfogta a kórházban. Zokon vették, hogy mi közvetlenül fordultunk a rendőrséghez, és nem a községi előljárási útján, pedig ők az első fórum.Ú

jabb alkalom kínálkozott az üldözésünkre, mikor az egyik betegkezelő fiatal „orvosnő” „hirtelen betegségben” három-négy napon belül meghalt. Minden szervezet bizottságot küldött, hogy megvizsgálja a halál körülményeit, és lehetőleg botrány-pert indítson ellenünk. A jó Isten nem engedte meg hírnevünk ilyen meghurcoltatását. A szomszéd Kaifengben egy igen szent életű misszionárius ezt is elszenvedte; ráfogták, hogy egy süketnéma árva lánytól gyermeke született. A gyermeket is megmutatták, lefényképezték az egész „családot” nagy népgyűlés keretében. A páternek fej-biccentéssel kellett mindent bevallania. Hátulról a fejére ütöttek, a feje megbiccent: íme, bevallotta. Az újságban már csak e két szó állott.

A tulajdonképpeni üldözés három mozgalommal volt kapcsolatban (a kommunista párt naptárában minduntalan mozgalmak vannak előjegyezve: három hónap, vagy hat hónap alatt el kell érni a célt; ez alatt minden szervezetüket, minden erejüket erre összpontosítják, majd jön a következő mozgalom).

Az első „yün-tung” 1951 februárjában kezdődött: a „reformmozgalom”, a hármas függetlenségi elv megvalósítása a katolikus egyházban is. A protestáns vezetőkkel együtt a mandarin gyűlésre hívott minket is, és megbízott, hogy mi hívjuk össze a híveket egy közös gyűlésre, amikor a kormány kifejti elveit. A protestánsok rögtön elfogadták. Nekünk lelkiismereti kételyünk volt, nem kooperáció-e ez? Végül mégis úgy döntöttünk, jobb, ha mi hívjuk össze a jókat, és nem engedjük, hogy amazok a rosszakat használják ki ellenünk. Pontos instrukciókat adtunk a körülbelül harminc kiküldöttnek. Minket nem engedtek erre a gyűlésre. A több napos kurzust a mieink szépen meghallgatták, s amikor az aláírásra került a sor, hogy csatlakozhassanak a mozgalomhoz (függetlenség az idegen imperialisták szellemi és anyagi vezetésétől: autonóm gazdaság), a protestánsok mindent rögtön helyeselték és aláírtak, a mieink azonban megtagadtak minden közösséget egy ilyen egyházzal, és senki sem írta alá a kiáltványt, és a tervezett felvonuláson sem vettek részt. Kitört a botrány. Eddig még kommunistáknak nem volt részük ilyen visszautasításban. Rájöttek, hogy rosszul számítottak, a közvélemény még nem elég „érett” a számukra, puhításra szorul még.

A puhítás vidéken kezdődött. Mindjobban megszorították az imaiskolákat, végül már sehol sem lehetett közösen imádkozni nyilvános helyen. Elszedték a kan-puk a keresztényektől a szentképeket, naptárt, érmeiket. Egyik igen intelligens, buzgó keresztényünket más ürüggyel fogtak el: ha csatlakozik a mozgalomhoz, „nagy ember” lesz, ha nem, nem kerül ki a börtönből. Ez a han-miaói keresztény, aki valamikor kisszeminarista volt, inkább választotta a börtönt, a kényszermunkát, és még mindig ott van, nem került ki, de nem tagadta meg a szent, közös egyházat. P. Zsámár egy volt katekistáját ürüggyel keresve elfogták, és ugyanezt az ajánlatot kapta, de ő is visszautasította. A következő évben került csak ki a börtönből, és a legnagyobb büntetések elvállalására kötelezte magát, arra az esetre, ha valakinek is említi, hogy miért lett elfogva. Az idő lejárt, újabb mozgalmi munkát irányoztak elő; a miénket elvégezetlenül elnapolták.

Decemberben az újságok újra a „reformmozgalmat” vették elő. Pontos utasítást adtak a kan-puknak, hogyan kell előkészíteni, mert egész Kínában mindenütt nagy ellenérzést, ellenkezést váltott ki a keresztényekből. Mi az újságcikkek kapcsán a keresztény vezetőkkel ismét megbeszéltük a teendőket. Nem kellett sokáig várnunk, a yün-tung ismét megkezdődött. Ők vezetőt kerestek azzal az ürüggyel, hogy valaki összeírja nekik a keresztények névsorát. Senki nem vállalta el. Akkor kategóriákba osztották a keresztényeket buzgóságuk foka szerint. Nagyon ügyesen az új keresztényekkel, a lanyhákkal, az aposztatákkal kezdték titkos összejöveteleiket, amelyekről a többieknek nem volt szabad tudniuk. Régi aposztatákat küldtek azzal a megbízatással, hogy megtérést színleljenek, hallgassák ki a prédikációkat, a jók egymás közti beszélgetéseit. Sikerült így nekik két aposztatát, egy lanyha és két-három új keresztényt megszerezni. Ezzel alkották meg a „reformelőkészítő bizottságot”. De a jó keresztények közvéleménye annyira ellene volt, hogy

az újkeresztények is mind visszajöttek, és ők sem mertek nagyobb akcióba kezdeni. A mozgalmat ismét elnapolták.

1952 februárjában kezdődött egy másik mozgalom az „öt anti”, amely nem volt más, mint (a birtokosok „földreformja” után) a kereskedők „reformja”, tocsangja, most tőlük vették el, vagy megszorították a magánvagyonukat, áru-, anyag-, adócsalás vagy megvesztegetés és gazdasági államtitkok elárulása címén.

Ezzel kapcsolatban nekünk, kereskedőknek, akik orvosságot is árultunk a kórházban, két hónapon keresztül napi négy órát kellett gyűlésekre, cégünk kereskedőinek a tocsangjaira járnunk. Végláthatatlan hazudozás, megfélemlítés, nyomorúság volt ez. A nagyobb és vagyonosabb cégeket teljesen tönkre kellett tenni, a kiskereskedőket átszervezni, vagy úgy megszorítani, hogy maguktól feladják az önálló életet. A nagykereskedők viszont nem zárhatták be az üzletet, míg mindent ki nem préseltek belőlük, és akkor fizetésképtelenek lévén, mindenük az államé lett, és még hálával tartoztak az államnak, mert „megmentette” őket. Hálájukat munkával illett leróni. Mindenkinek önként be kellett vallania minden „bűnét”, de valójában mindenkinek kiosztották, mit és mennyit valljon be; s akkor kezdődtek az alkudozások. Végül természetesen mindig a kan-pu győzött.

Mi a második legnagyobb cég voltunk és a legtöbb adót fizettük, pedig akkor már vidéken önállósult dispenserekbe küldtük a hat betegkezelő „doktorunkat”. Az adófizetés közös megbeszélés alapján történt. Minden negyedévben az egy céhbeliék – és egymásra irigykedők – összejöttek és licitáltak, hogy a másik fizessen több adót, ne ő. Az adóhivatal az egyes céhekre rótták ki az adót, amelyet egymás között kellett fölosztani. A mi kórházunk ment a legjobban, nekünk volt a „doktorok” közt a legtöbb irigyünk, tetejébe még külföldiek és keresztények is voltunk, tehát fizetnünk kellett, amennyit csak ránk róttak. Fillérre mindent ki is fizettünk, hiába próbáltunk tiltakozni. A mi tocsangunkban még a rendes adón felül száz millió dolláron felüli „adócsalást” kellett volna bevallanunk. Természetesen ezt nem tehettem meg. Nemcsak azért, mert ha az egész missziót eladtam volna, az sem lett volna elég a „jóvátételre”, de mert a törvényes adót megfizettem, az ilyen hazudozást pedig én nem fogadhatom el. A kórházunk sorsa el volt intézve. De a vörösöknek nemcsak ez kellett. A hírnevünk és a keresztények ellenünk fordítása még fontosabb volt számukra. Amit ők elhatároztak, azt el nem hagyták, még ha egy időre a nehézségek miatt el is halasztották. Újabb anyagot gyűjtöttek, preparálták a közvéleményt.

Hozzánk ezután többször jöttek látogatóba kan-puk. Bizalmasan meg is mondták: fegyvereket, rádiót keresnek, kértek, hogy segítsek nekik felszerelni az áramot ... Hogy nem értek hozzá, meg hogy nincs is nekünk? Ők hallották, hogy van, Ma shenfunak (P. Zsámár, az elődöm) is volt stb. Május elején éjjel razzíát, a szokottnál alaposabb házkutatást tartottak. Ugyanakkor a vendéglőben egy mindennel megkent keresztényt is elfogtak, aki előtte való este jött, és minket is meglátogatott. Nálunk nem találtak semmit, az illetőt pedig a vendéglőben elfogták. A templom látogatásra is új rendszabályokat akartak hozni, hogy ne akadályozza a termelést. Aki templomba akart menni, annak előbb engedélyt kellett kérnie minden egyes alkalommal a községi előljárótól. Vasárnap – éppen virágvasárnap volt – mise előtt a rendőrség négy óra hosszat az új házassági törvényeket, az elválás módját stb. magyarázta a kapunál, hogy senki ki ne mehessen.

Végül kitört a teljes vihar. „Ütött az imperialisták utolsó órája” – írták ki a fekete táblára a községházán. Az utcákat plakátokkal ragasztották tele. Nagy népgyűléseket tartottak az imperialisták, azaz miellenünk. A színházban karikatúrákon mutatták be, hogy mi a párt és a nép ellen dolgozunk például gyóntatáskor, a kórházban... A diákokkal felvonulásokat tartottak (mintegy fél évig minden nap, eleinte többször is; már mindenki unta, a pogányok is, és világos volt, hogy haszon nincs belőle) dobszó, jelszavak, „bűneink” állandó elismérlése. Eleinte az udvarunkba is bejöttek a csoportok, gyerekek. Akkor még szabadok voltunk, a litániájuk elharsogása után kedvesen elbeszélgettünk a néppel, mint máskor is szoktuk. Sokan

sajnálkozásukat fejezték ki. Ez még dühösebbé tette a kan-put. „Nem így kell tocsangolni”; és utána nem engedték be őket, csak az utcákon és kapunk előtt kellett harsogniuk.

Május 24-én gyűlésre hívták a keresztényeket. Mintegy húszan jöttek össze harminc felfegyverezett kan-pu kíséretében. Puccsal hirtelen bizottság alakult. A keresztények még azt sem tudták, miről van szó, a kormány máris előretolta betanított embereit. Akkor a jók még nem ismerjék az ellenállás módját. A „Reform-bizottság” a rendőrség és a többi kan-pu kíséretében bennünket a szobánkba internált. A látszat az volt, ami de facto is, hogy ez a kormány rendelete volt. Csak később, mikor ez a mozgalom is kudarcot vallott, jelentette ki a kormány, hogy ő erről nem is tudott. Mi nem mozdulhattunk. A keresztényeket éppígy izolálták egymástól, és mindenáron azt akarták, hogy nevüket adják a reformmozgalomhoz. Tudták, hogy ez nem igaz dolog. Mégis kétheti huza-vona, fenyegetések, több keresztény elfogása után azzal a feltétellel, hogy a reform csak politikai és, hogy a vallási, egyházi életet teljesen érintetlenül hagyja, fogadták el en bloc. Kimondhatatlanul fájdalmas csalódás volt ez számunkra, mikor láttuk az ablakunkból, hogy a jók, sőt a legjobb emberem, tanítványom, a kórház bejelentett igazgatója, akinek minden anyagi információja megvolt, és irányította az orvosságraktár elrejtését, most velük tart; átpártolt. Egyedüli reményem az maradt, hogy mivel éppenséggel mindenki, még a legjobbak is reformisták lettek, tehát biztos, hogy nem azok, csak becsapták őket.

Tényleg, amint később az indoktrinációnál a papokat és az egyházat kezdték támadni az igazi reformisták – összesen négy-öt aposztata a kan-puk irányításával – egy új keresztény kivételével mindnyájan visszajöttek, de még ő is jóakarattal maradt meg irántunk, és nem segítette őket többé. A jók erős protestálás után jöttek vissza. Akkor már kissé irányítani is tudtuk őket, jó házi embereink révén leveleket csempészhettünk ki...

Számukra külön kurzust tartottak, hogy megnyerjék őket. De épp az ellenkezőjét érték el. Megtanulták a kommunista kifejezésmódokat, saját elveikkel és szavaikkal cáfolták meg a reformistákat. Ez a kurzus lett később is nagy erőnk, tizenkét kommunista képzésen átesett, kitűnő keresztény vezetőket adott, akik végül nyolc hónap alatt annyit protestáltak, agitáltak, míg nem a kormány is belátta, hogy a közvélemény előtt elvesztette a csatát. Keresztény nők külön is felvonultak, követelték, hogy engedjenek misézni bennünket. A felügyelet lazább lett, a hívek lopva szentáldozásra jöttek. Egyszer már nem is eléggé lopva. Akkor annyira összevesztünk az örökkel, hogy utána eltűntek, és mi szabadok lettünk. A kórházat kezdetben a „reformisták” vették át. A nővérek nem kooperáltak. Az igazgató látszólag velük tartott, de nem árult el mindent, és a végén megbuktatta a kórházat a mi javunkra. Kimondhatatlanul boldogan ünnepeltük az 1952 karácsonyát. A rossz idő ellenére is „teltház”, illetve udvar volt, utána egy agapé, az élmények kicserélésére. Másfél éven át óvatosan ugyan, de a misszió belől szabadon pasztorálhattunk. Ezzel akarta kimutatni a kormány, kényszerítve a hívők magatartásától, hogy legalább a városban és az udvarunkban „vallásszabadság” van.

Kezdetől fogva nagyon ügyeltünk a teljes szeparációra a reformistákkal. Könnyű volt, mert csak kevesen voltak. Senki sem beszélt velük, mint vitandusokkal. Akik pedig nevüket adták, mint kvázi-aposztaták, előbb két tanú előtt elmondták a hitvallást, nyilvános penitenciával fogadtuk csak vissza. Igyekeztünk minél gyorsabban rekonciliálni őket, így a mi frontunk állandóan nagy lendülettel növekedett, nem hagytunk ki senkit és senki sem akart szegyenben maradni. Az a néhány megtévedt is, akik a nagy kórházban ... a reformtól anyagi hasznot remélt, reményében igen csalódott. Amit lehetett, már előbb megmentettünk, elrejtettünk. A többiből sem osztottak semmit, mert a legszűkebb bizottság igyekezett hamarosan mindent elherdálni. Körülbelül húsz millió wan veszteség volt így.

1954 február végén újabb mozgalom kezdődött. Húsznál több kan-pu mindennap kivonult családlátogatásra, vagy a mezőn csatla-kozott a keresztényekhez, látszatra segítettek vizet hordani, csépelni, később minden munkánál dicsértek, hízelegtek, megalázták magukat a

szívből megvetett keresztények előtt, csakhogy megnyerjék őket ellenünk. „A kormány nem fog kiüzni titeket – mondták nekünk –, saját keresztényeitek fognak elüzni”.

Ez volt az új politika. De a hívek annál szorosabban kapcsolódtak hozzánk, jöttek az esti imára, kilencedet végeztek Beda Csanghoz és minden pártfogóhoz. A kan-puk újabb erősítést kaptak Puyangból, Kaifengből. Most már a reformot nem is említették. Már csak „antiimperialista és hazafias mozgalom” volt a jelszó. Biztosították őket, hogy nem a mi kiűzésünket akarják. Hazudtak mindig, ahogy kellett. Mihozzánk be se néztek, hogy mutassák a szabadságot. Vesztegetéshez, pénzhez folyamodtak. Senki sem fogadta el, és azonnal hírül adták, hogy elveszíttessék velük az arcukat. Következett a börtön. A Caritas pénztárosát, gondolták, hogy a mi pénztárosunkat is egy jelentéktelen ürüggyel nyilvános gyűlésen vasra verték – a legmegszégyenítőbb módon –, és kényszermunkára vitték. Mindenki tudta, hogy miért: mert keresztény. Azok ex lex már előbb, a kórházi segéderőimnek is megmondták, hogy ezért nem adnak nekik engedélyt az önállósításra. Most is inszinuáltak a kan-puk: ha vall ellenem, rögtön kiszabadul. Nem vádolt, és még most is börtönben van. Gyűlésre hívták a keresztényeket egy másik helyen. Gyalázni kezdték az egyházat, minket. Az egyik keresztény protestált és tüntetőleg kiment, a többi keresztény mind követte. A népszerűséggel el akarták állni az útjukat, de azok sem mertek a keresztényekkel szembeszállni. Másnap éjjel a vezetőnket összekötözve a rendőrségre vitték. Még most sem került ki, és amint hírlík, éheztetik, kínozzák.

Az utolsó három hónap propagandáját alig tudom leírni. Engem még szeptemberben lefotgok. Ez a house-arrest (házi őrizet) sokkal szigorúbb volt, mint 1952-ben a nyolc hónap. Most nem őriztek a reformisták, csak a rendőrség és a párt emberei. Négyyszer kutatták át a szobát, ruháimat és vitték el, amit kezdetben még becsempészett hűségese öreg szakácsom: a Szentírást, ostyát, misebort. De a jó Isten mégis megmutatta irgalmasságát. Az egyik ör többször bejárt a szobámba. Kezdetben, hogy felülvizsgáljon, néha az egész éjjelen át tartó kihallgatások után, hogy nappal ne aludhassak a szabály szerint. De lassanként jó barátok lettünk. Elmondta fájalmát, a háborúban egy megtorlaskor a nemzetiek apját, anyját elevenen elásták, ő egyedül maradt; kommunista lett, megsebesült; most van kis családja, a rendőrséghez került, de nem léptetik elő, mert soha sem járt iskolába. Tehát még elég romlatlan – gondoltam. Tényleg, bár szigorú volt a lényeges előírásoknál, de igen tisztességesen bánt velünk. Ő maga csempészte vissza a misebort, ostyát, s nagy vigasztalásomra volt, hogy egyszer sem kellett elhagynom a szentmisét. Éjjel, mikor az örök aludtak titokban, üvegpohárral, felhasználva minden rendkívüli engedélyünket, miséztem. Az igazi kínai nép mindig jó volt hozzánk. A Gondviselés (és talán az értük mondott imák is) intézkedett, hogy ez az ör volt az egyik, aki a kiűzetésünkkel is kísért, nagyon megkönnyítette utazásunkat Kínán át, és mikor egy másik ör ellopta dolgaimat, ő visszaszerezte nekem; szívesen hallgatta a beszélgetésbe beleszótt katekizmus-magyarázatot is. A jó Isten vissza fogja fizetni a jóságát.

Elfogatásom után a keresztények elleni utolsó, leghevesebb támadás következett. Gyűlések, tocsang, k'ung-su, ebédeltetések és itatások, rendőrségi fenyegetések és a helyi rádió állandó hazudozása, rágalmai ellenünk és a keresztény vezetők ellen. Vidéken a kan-puk voltak beszerelve, hogy a gyűlésekre kényszerítsék a híveket, hazafias jelszóval. Mégsem mertek a nép elé vinni minket. November 19-én szinte kiloptak a városból. Még akkor is attól tartottak, hogy „lázas lesz a nép között”. Közvetlenül az indulás előtt mondták meg csak, hogy el kell hagynom Kínát. Öt percem sem volt a csomagolásra, azt is hangos kiáltással kényszerítettem ki, hogy a tisztelendő nővéreket értesíthessem, és legalább a breviáriumokat elvihessem. Félték, hogy felzavarom éjjel az utcát, ezért a rendőrtiszt jött velem, és keltette fel a nővéreket, pár szót válthattunk, székere ültettek, a fejünket paplannal kellett betakarni. Mikor megvirradt, megvártuk messze kint az autót, hogy

a vonatra, majd Chengchowba, az új Honan városba jussunk. Ott még egyszer igen csúnyán bánt velünk a rendőrség, újra elvett dolgainkból, és csúnyán becsmérelt.

Ez az út hét napig tartott Changyuanból. Chengchowtól már csak a kalauzok és a vasúti csendőrség ügyelt ránk, és végre beszélhettünk egymással P. Takáccsal hosszú hónapok után. Harmadosztályú személykocsiba kaptunk jegyet, s hozzá tíz want (nem egészen három amerikai dollár), hogy átutazzuk fél Kínát. A saját pénzünket mind otthagytuk, vagy elvették, ami maradt.

Sinsiangban még egy keresztény Hoa Hsienből észrevett, rögtön jött, segíteni akart, és kevésen múlt, hogy a rendőrséggel nem gyűlt meg a baja. Hankowban egy fiatalember óvatosan körülnézett: „Tu es pater?” És: „en solus?” – mondta halk hangon. Egy kisszeminarista volt, most a szemináriumon kívül. Búcsúzott az utolsó európai pátertől. Náluk már senki sincs. De ígérte, hogy hűek maradnak, míg visszajövünk. Az ő hívei és kínai papjaik gyönyörű tanúságot tettek a hitről.

A határon a vörös csendőr udvarias volt. Kínát kis folyó választja el az angol gyarmattól. Elkísért a hídig. Ott elvette minden igazolványunkat és várta, hogy átvesznek-e minket az angolok. A nevünket kérdezték. Mi is vártunk. Végre integettek a híd másik oldalán, jöhetünk a szabad földre, a határon Mao nagy képe nem néz többé ránk. A határőrségen már tudtak rólunk. A háromezer kiűzött misszionárius nagy része itt ment át, és listát vezettek azokról is, akik még a vasfüggöny mögött vannak (már csak ötvenkilencről tudnak egész Kínában, akiknek nagy része most börtönben van). A lehető legszívesebben fogadtak, sörrel, csokoládéval traktáltak, amit már tíz éve nem láttunk. Ha ez általános krisztusi szeretet volna mindenki iránt, nem volna kommunizmusnak helye a világon.

1954. november 25-én szomorúan hagytuk el Kínát, kényszerből, kitoloncolva, de vigasztalódva gondoltunk keresztényeink hűségére, jó példájára. Nem vettünk kárba a munkánk és a jótevők imái sem. Az elvetett búzaszem nő a saját erejéből. Háromezer keresztény tartozott hozzánk, mikor átvettük a plébániát. Mióta P. Takács jött, ötezerre növekedett, pedig mi három-négy éve ki se mozdulhattunk. Minden vásár- és ünnepnap ők jöttek, hogy a szentségekhez járulhassanak. Egy hetvenhat éves öreg biciklit vett és megtanult kerékpározni, hogy a vasárnapi misét a harminc li távolság miatt el ne mulassza. Mikor már éjjel se mehetett ki P. Takács, se a katekisták, a szüzek és a hitoktató özvegyasszonyok egymás közt felosztották a keresztényeket, többen harisnyakötő gépet is vettek. Rokonlátogatás, kisipar és kereskedés címén látogatták és buzdították a híveket, készítették elő a szentségekhez. Mikor a Szent Kozma és Damján Kórház működött. A keresztények a kórház címén jöttek be sokan. Fedezte a pasztorációt és az óriási anyagi kiadást a tíz-tizenkét kateketista és harminc-negyven táku és özvegyasszony fizetését. De fizetés nélkül is szépen dolgoztak, még tavaly is százhusz felnőtt keresztelést készítettek elő.

Az admodum R. P. Generalis kívánja, hogy a Kínából kijövők írják meg „per longum et latum” élményeiket. Ennek akartam eleget tenni úgy, ahogy épp jöttek össze-vissza a gondolataim, minden javítás és stilizálás nélkül, melyek bennem megértek. Bocsánatot kérek kedves a testvérektől, akik majd olvassák ezeket az oldalakat.

Hongkong, 1954. december 8.

Jálics Ferenc: Külföldön és mégis itthon

Éppen a zugligeti noviciátusban tartózkodtam, amikor 1949 júliusában P. Kovács Jenő novíciusmester közölte velünk P. Generális felhívását Rómából, hogy a politikai helyzet miatt hagyjuk el Magyarországot. Kezünkben volt a döntés: megyünk-e vagy sem. Aki elhagyja az országot – szölte a felhívás – valószínűleg sohasem jöhet vissza. Aki viszont nem megy el, sohasem fogják pappá szentelni. A döntés nem volt könnyű, de a jezsuita képzés rendje szerint hosszú tanulmányi évek álltak előttem, ezért úgy láttam, jobb, ha megyek.

A Fertő téti keleti oldalán gyalogoltam tizenkettő-magammal északnak vezetőinkkel, akik aknák közt, keskeny kitaposott ösvényen vezettek a határon túlra. Bécsben tettük le fogadalmunkat. Minthogy a háborúban is Nyugaton szolgáltam, 1949. augusztus 15-én másodszor hagytam el az édes anyaföldet. Ekkor tizenkét évi tanulás kezdődött el számomra.

Tanulmányi évek

Az első két évet Pullachban, München közelében töltöttem. Németet, latint, görögöt, német irodalmat és történelmet tanultam. Akkor bizony hosszúnak tűnt ez az idő. A latint annyira elsajátítottam, hogy teológiából és filozófiából a fontosabb vizsgáimat ezen a nyelven tettem le. Később, mint egyetemi tanár még előadásokat is tartottam latinul, szabadon. Akkor még ez volt az egyház nyelve. Németül annyira megtanultam, hogy mikor huszonöt év múlva visszatértem Németországba, különösebb nyelvtanulás nélkül elkezdhettem dolgozni. Ezen kívül ekkor fedeztem fel költői képességeimet is, amelyet később írásaiban kamatoztattam.

Ezt követően három évig filozófiát tanultam a Leuven melletti Eegenhovenben, Belgiumban. Emlékszem, amikor megérkeztem, egy belga páter kedvesen megfogta a csomagomat, hogy segítsen, és én még annyit sem tudtam franciául, hogy megköszönjem neki fáradozását. Filozófiát szívesen tanultam. Keveset olvastam, de amit átdolgoztam, az mélyen belémvésődött. Főleg a skolasztikus filozófia, Aquinói Szent Tamás *Summa theologica* -ja, a neoskolasztikusok, az egzisztencialisták és a fenomenológusok hagytak bennem mély nyomokat. Bár sosem foglalkoztam velük később, előadásaimnak és írásaimeknek érezhetően világos, egyszerű és filozófiailag megalapozott háttérrel biztosítottak. A három év leteltével kértem, hogy japán misszióba mehessenek, amely akkor a háború után nagy lendülettel indult újra. Meg is kaptam rá az engedélyt, de kevéssel indulásom előtt tervem mégis megghiúsult.

A következő két évben mint nevelő dolgoztam Mons-ban egy délbélga gimnáziumban és internátusban. Nem volt könnyű, mert a kemény fegyelmezés és a még keményebb büntetés nem az én kenyérem. De azért becsülettel ezt is leszolgáltam.

A második mons-i évben levelet kaptam P. Provinciálistól, amelyben azt kérdezte, nem akarok-e Chilébe menni. Szívesen elfogadtam ajánlatát és 1956 augusztusában Barcelonából tizenhét napi hajóút után megérkeztem Buenos Airesbe, onnan pedig vonattal Santiagóba, Chile fővárosába. A jezsuiták nagyon kedvesen fogadtak. Akkor jártam életemben először Európán kívül. Első megrázó élményem a gazdagok és a szegények közötti különbség volt. Azonnal elkezdtem spanyolul tanulni, és hat hónapig mást sem csináltam. A görögöt, latint és a japán misszió miatt elkezdett angolt beleszámítva ez már a hetedik nyelv volt, amelynek nekikezdtem. A szükség vitt rá, mert igazán nem kedveltem a nyelvtanulást.

Erre az időre estek a budapesti 56-os események. Mondanom sem kell, mekkora izgalommal követtem az eseményeket napról napra. December közepén levelet kaptam anyámtól, melyben mentegetőzik, hogy ők jó magyarok és ne ítéljem el őket, hanem legyek megértéssel irántuk. Sehogyan sem értettem a levél tartalmát. Sosem gondoltam, hogy ne lettek volna jó hazafiak. Még egyszer elolvastam a levelet, aztán még egyszer. Csóváltam a

fejemet, és még mindig nem értettem. Ahogy forgatom a kezemben, hát egyszer csak észreveszem, hogy Bécsben adták fel. Anyám nyolc testvéremmel átlépte a határt. Három hét múlva már Amerikában voltak, és új életet kezdtek.

1957 márciusában kezdtem meg négyéves teológiai tanulmányaimat Buenos Aires mellett, Argentínában. A tanulásban töltött évek közt ezek voltak a legszebbek. Teljes odaadással mélyedtem el a kinyilatkoztatás megismerésében. A kéthetes kirándulásokon és hegymászáson kívül még a nyarat is Szent Pál leveleinek tanulmányozásával, Emil Mersch *Krisztus misztikus* test ének teológiájával és egyéb teológiai irodalommal töltöttem. Ezek az olvasmányok elmélyítették személyes hitemet és már akkor tudtam, hogy papi életem lelke lesznek.

Tanulmányaim koronája a papszentelés volt. Azóta is szívvel-lélekkel pap vagyok. A szentelésemre és újmisémmre – melyre 1959 decemberében került sor – váratlan ajándékot kaptam. Akkoriban anyám és testvéreim még alig két éve voltak Amerikában. A nyelvtanulás mellett keményen kellett dolgozniuk, és még a betevő falatra is alig jutott. Nem is gondolhattak arra, hogy valaki is eljusson Dél-Amerikába. Anyám elment a plébániájára és szentmisét mondott a szentelésem napjára. A fiatal káplán, aki fogadta, megkérdezte, milyen szándékra kívánja a misét felajánlani. Anyám azt válaszolta, hogy ezen a napon fogják a fiát Argentínában pappá szentelni. A fiatal pap csodálkozva kérdezte, hogy akkor miért nem utazik oda. Arról még álmodni sem merek, mondta anyám, mert bár keményen küzdünk, mégis a létminimum alatt élünk. A káplán erre azt felelte, hogy ez így nincs rendben, és hogy anyámnak okvetlenül oda kell utaznia. Ha nincs pénze, akkor ő maga fogja fedezni az útiköltséget. A következő héten megint találkozott anyámmal és megkérdezte, beszerezte-e a szükséges papírokat. Nem – válaszolta anyám –, mert nem vette komolyan az ígéretet. De a pap csak sürgette anyámat, hogy váltsa ki az útlevelet. Így szinte teljesen váratlanul, több mint tíz év távollét után a szentelésem előtt két nappal megérkezett Buenos Airesbe. Nagy volt mindkettőnk öröme. Két hétig maradt nálam, és ez alatt az idő alatt nem fogytunk ki az elmúlt majdnem tizenegy év eseményeinek az elbeszéléséből.

A papszentelés mind a mai napig életem egyik legfontosabb eseménye.

A teológia után egy évet töltöttem az úgynevezett harmadik próbációban. Ennek célja a spirituális továbbképzés. Ezen kívül tanulmányoztam Szent Ignác lelkigyakorlatos könyvét, és cikkeket is írtam róla. Tanulmányaim végén 1962 elején előjáróm kérésére elkezdtem dogmatikát tanítani Buenos Airesben, ahol a teológiát is végeztem.

Teológiai tanárként és a jezsuita növendékek spirituálisaként...

kezdődött jezsuita életem második szakasza. Bár nem az én ötletem volt, hogy teológiát tanítsak – én ugyanis inkább a chilei szegényekhez akartam menni –, mégis örültem a feladatnak, és tizennégy évig szívvel-lélekkel tanár voltam.

Az volt a vágyam, hogy inkább lelkipásztorokat és ne tudósokat képezek ki. Ezért megpróbáltam mindent az élettapasztalat szempontjából nézni. Előadásaimat mindig szabadon, papír nélkül tartottam. Jól kidolgoztam őket, de azután a gondolatmenetet és az adatokat kívülről megtanulva mindig szabadon, felolvasás nélkül beszéltem. Fontos volt a hallgatókkal való kapcsolat, és az arcukról olvastam le reakcióikat. A teológusokat megtanítottam a csoportmunkára, és olyan feladatokat adtam nekik, amelyben együtt kellett tanulniuk. Hosszú évekig tanítottam fundamentális teológiát. A hallgatókat csoportokba osztottam, és hétfőtől szombatig minden délelőtt két csoportot fogadtam. Elmondattam velük hitelményeiket, és saját megtapasztalásuk révén mutattam be nekik, hogy mit tanít az egyház a hitről. Az egyház tanítását mint saját hitük magyarázatát fedezték fel.

Nagyon segített a teológia tanításában, hogy alig pár hónappal első előadásaim után többen kérték, hogy legyek a lelkivezetőjük. Ekkor előjáróim felmentettek a ház anyagi

ügyeinek intézése alól, és felkértek, hogy a tanítás mellett legyen spirituális is. Így a hallgatók lelki életét és intellektuális fejlődését jól össze tudtam kapcsolni.

Ez a tizennégy év tapasztalatokban rendkívül gazdag volt. A teológiai tanulmányok mellett megismerkedtem a freudi pszichoanalízissel, Charles Rogers kliensközpontú pszichológiájával, a csoportdinamikával, a magam módján az asztrológiával is, azon kívül a dél-amerikai népek helyzetével és mozgalmakkal, illetve a felszabadulás teológiájával. Akarva-akaratlan meg kellett ismerkednem a Dél-Amerikára annyira jellegzetes okkult jelenségekkel, a spiritizmussal, jövőbelátással, gyógyításokkal, sőt még az elátkozással is. Ezáltal nagyon világossá vált előttem a vallás és az ilyen okkult törekvések közti határ. Mindezeket keresztül megtanultam mindenkit megérteni, senkit el nem ítélni, nem félni a másként gondolkodóktól, és mégis az egyenes úton maradni, valamint másokat is erre segíteni.

Erre az időre esik tízhónapos észak-amerikai és európai utazásom. Tizenhét év után ekkor láttam újra testvéreimet. Amikor a clevelandi repülőtéren feleségükkel és gyerekeikkel több mint tizenötven vártak, bizony csak négyet vagy ötöt ismertem közülük. Legkisebb öcsém négy éves volt, amikor elmentem hazulról, és huszonegy, amikor újra láttam. E tízhónapos út során több mint tíz jezsuita skolasztikátust és főiskolát látogattam meg. A zsinat utáni forrongásban és válságban voltak mindnyájan. Sokat tanultam tőlük saját argentin helyzetünk orvoslására.

Az első tanítási évek után tanítottam még a fővárosi Katolikus Egyetemen és a jezsuita Salvador Egyetemen is Buenos Airesben.

Ez alatt a tizennégy év alatt jelent meg első négy könyvem. Mindegyik közvetlen tapasztalatból született. Csak akkor írtam, ha valami mondanivalóm volt. Ezt olvasóim is értékelték, mert huszonnégy évvel első könyvem után még mindig újra és újra kiadják őket.

Az egyház és a papság mély válságot élt át ebben az időben. Rengetegen hagytak fel a hit szolgálatával. Az imaéletet elavultnak tartották, és megváltást sokan csak a politikai változásoktól vártak. A fiatalok közül már szinte senki sem imádkozta a breviáriumot. Ekkor három jezsuita barátommal, egy világi pappal és egy pszichológussal csoportot alakítottunk, és éveken keresztül minden héten egy estét együtt töltöttünk, hogy olyan imamódot találjunk ki, amely a modern életnek megfelel. Voltunk a trappistáknál, bencéseknel, hogy az ő imaéletükben is elmélyedjünk. Könyvekből megismerkedtünk a jógával. Próbáltunk kapcsolatot teremteni a zen filozófiájával. Ez idő tájt kezdtük el barátaimmal a Jézus-imát. Úgy éreztük, ez lesz az út, amelyet kerestünk.

Egyre inkább megismertem a dél-amerikai népek törekvéseit és nyomorúságát. Argentínában polgárháború volt. Kubában kiképzett gerillák az elnyomott szegények sorsával érvelve sok egyetemistát hódítottak meg, és fegyvereztek fel. Több, egyetemen tanító rendtársammal együtt, előljáróink hozzájárulásával kiköltöztünk egy nyomortelepre, hogy erőszak nélküli magatartásunkkal bizonyítsuk: a nincstelenség is emberek, és rajtuk szeretettel is lehet segíteni. Közöttük nagyon mély hitet éltem meg. Sokan nyomorukban is mély szeretetről és odaadásról tettek tanúságot. Számos egyetemista is kijött hozzánk, hogy heti pár órát foglalkozzanak az elhagyottakkal.

Lassan azonban sötét felhők gyűltek a fejünk fölé. Ezekről még most, húsz év múltán is nehezen tudok írni. Egy napon, egyházi körökből származó feljelentés alapján, rendtársammal együtt, aki velünk lakott a nyomortelepen mint kommunista gerillákat elhurcoltak bennünket. Eszembe jutott Keresztes Szent János, akit saját rendtársai börtönöztek be.

Öt hónapig őriztek bennünket teljes titoktartással egy magánházban, bekötött szemmel, összekötött kézzel és lábbal. Az a különítmény, mely bennünket is elhurcolt, a tengerész altisztek kiképző iskolájának egy csoportja volt. Mint a későbbi bírósági eljárások során kiderült, összesen hatezer embert hurcoltak el, akik közül csak mi ketten maradtunk életben.

A többieket vagy agyonlőtték, vagy repülőgépről élve a tengerbe dobták. Öt hónap múlva, hogy ne tudjuk, honnan jövünk vissza, elaltattak bennünket, helikopteren kivittek egy mocsaras vidékre és a földre fektettek. Ott ébredtünk fel. Az ország helyzete még nagyon zavaros volt, ezért mindenki azt tanácsolta, hogy amíg a helyzet nem csillapodik, menjünk külföldre, nehogy a katonák azon félelmükben, hogy valamit is elárulunk abból, amit az elhurcolás alatt átéltünk, mégiscsak lelőjenek az utcán. Akkoriban legalább öt-hat embert gyilkoltak meg naponta nyilvánosan az utcán.

Két hónappal kiszabadulásunk előtt egy magas rangú katonatiszt azt a félhivatalos kijelentést tette, hogy engem és társamat augusztus 22-én kivégeztek. Erről Észak-Amerikában a Vöröskereszten keresztül testvéreimet és anyámat is értesítették. Gyászmisét is mondattak értem. Így mikor kiszabadultam, bizonyításképpen odarepültem és megmutattam, hogy még élek. Több mint egy évig voltam Észak-Amerikában. Mivel az argentin helyzet még egy év múlva sem javult, elöljáróim Németországba küldtek.

Lelkigyakorlatok

Amikor a müncheni repülőtéren földet értem, megkezdődött jezsuita életem harmadik és leggyümölcsözőbb szakasza. Még mielőtt megérkeztem, a német provinciális megkérdezte, milyen munkát vállalnék szívesen. Első helyen az egyetemi lelkipásztorkodást, másodikon lelkigyakorlatok adását ajánlottam fel. Bölcsen azt felelte, ne hamarkodjunk el a döntést, előbb érkezzek meg, és a helyszínen nézzem meg, hogyan is folynak ezek a tevékenységek Németországban. Csak miután megismerkedtem a helyzettel, tegyem meg neki végleges ajánlatomat. Így több városban is alkalmam nyílt megismerni ezeket az apostoli munkákat.

A tapasztaltak alapján, főleg a korom miatt (ötvenéves voltam akkor), megfordítottam a sorrendet, és első helyen a lelkigyakorlatok adását ajánlottam. Ezt a P. Provinciális el is fogadta, és lakóhelyemnek a nürnbergi noviciátust jelölte ki. Hét évig laktam ott, nagyon megszerettem ezt a közösséget, pár hónap múlva már otthon éreztem magam. A nürnbergi hét évet csak kétszer szakítottam meg, amikor is a harmadik probációt kellett Berlinben vezetnem.

A lelkigyakorlatok adása nem volt új dolog számomra. A jezsuita rendben mindenki évente nyolc napra visszavonul. Így mielőtt Németországba érkeztem, már több mint harmincszor végeztem lelkigyakorlatot.

Teológiai tanulmányaim alatt magam is megtanultam Szent Ignác-i lelkigyakorlatokat adni. Először nem csoportban, hanem csak egyes embereknek, pontosan úgy, ahogy lelkigyakorlatos könyv azt leírja. Annak idején, az ötvenes évek végén Argentínában sok fiatalembert küldtek a skolasztikátusunkba, ahol teológiát tanultam, hogy háromnapos lelkigyakorlatot végezzenek. Nekünk teológusoknak egyet-egyét kellett vállalnunk, és egy tapasztalt, idősebb rendtársunk vezetése alatt a lelkigyakorlatozót vezetnünk. Négyyszer naponta felkerestük az illetőt, meghallgattuk szándékát és minden bűjót-baját. Ezután lelkiállapotának megfelelő elmélkedést adtunk neki. A következő beszélgetésben kérdeznünk kellett, hogy miként sikerült a feladott elmélkedés, és a felelet alapján vezettük tovább. Minden este bementünk idősebb rendtársunkhoz, és beszámoltunk arról, hogyan ment az illetőnek az elmélkedés, aztán megbeszéltük, hogyan folytassuk a vezetést. Nekem nagyon tetszett ez a munka. A szükségesnél több lelkigyakorlatot vállaltam, és tanúja voltam, milyen mély átalakuláson mentek keresztül ezek a fiatal emberek.

A teológia után fiatal papként, később tanári működésem alatt végig, amikor csak tehettem, főleg a nyári szünetekben vezettem csoportokat a csendbe. Mielőtt Németországban ez lett volna a fő feladatom, már több mint száz, nagyrészt hat-nyolc napos lelkigyakorlat tapasztalata állt mögöttem.

De nemcsak szám szerint nézhettem komoly tapasztalatra vissza. Papok, apácák és az egyetemi ifjúság több évtizedes lelki vezetése is sok emberismeretet és élettapasztalatot nyújtott.

Lelkigyakorlataimat az elmélkedő, megfontoló ima tanításából lassan a kontemplatív imamód tanítására fejlesztettem. Nem előadásokat tartottam ezeken a napokon, mint annak idején még szokás volt. Sokszor ötven vagy hatvan személynek kellett egyszerre lelki napokat adni. Tehát nem prédikáltam, hanem a nagy létszám ellenére megpróbáltam mindenkit személyesen vezetni.

Emlékszem az egyik csoportomra, amelyben több mint hatvanan voltak, de a második nap végére már mindenkit nevéen szólítottam, és személyesen vezettem.

Előtte Argentínában számos szerzetesnővérnek adtam lelkigyakorlatokat. Minthogy teológiai tanár voltam, a nővérek előjárói majd minden alkalommal arra kértek, ne tartsak túl elvont teológiai előadásokat, hiszen több írni-olvasni nem tudó apáca is van közöttük, aki nem értené magasröptű eszme-futtatásomat. Épp ezekkel az egyszerű szerzetesnővérekkel sosem volt bajom. Sokakat meghallgattam és észrevettem, hogy ők jutottak imájukban a legmélyebbre. Nekik nem kellett sokat magyaráznom, mert az Isten jelenlétében éltek. Sokat tanultam tőlük, és próbáltam a többieket is erre az egyszerű útra vezetni. Nem sok előadást tartottam, nem sok szöveg hangzott el a lelkigyakorlataimon, hanem arra tanítottam őket, hogyan jutnak el ahhoz az egyszerű imához, melyet az egyház úgy határoz meg, hogy szeretetteljes nézés Istenre. Hamar ráeszméltem arra is, hogy Szent Ignác a lelkigyakorlatos könyvében is erre akar vezetni. Csakhogy neki mindenkire tekintettel kellett lennie, ezért csak könyve végén tárta fel ezt az utat.

Ennek az egyszerű személdő imára való vezetésnek már Argentínában is hihetetlen sikere volt, és újítás számba ment, pedig teljesen a lelkigyakorlatos könyv szellemét követte. Már Dél-Amerikában is több százan számoltak be arról, hogy életük gyökeresen megváltozott e személdő lelkigyakorlatok által. Már akkor úgy éreztem, hogy többet segíték az embereknek, és több teológiát tanítok a lelkigyakorlatok által, mint az egyetemi katedráról. Ez a magyarázata annak, hogy sokak meglepetésére foglalkozásom és tanári tapasztalatom ellenére Németországban nem a katedrára kíváncsoztam, hanem a lelkigyakorlatok adása által egyszerű papi munkát vállaltam.

A lelki napok általában úgy zajlanak, egy csoport elhatározza, hogy lelkigyakorlatot fog végezni. Kiválasztanak időpontot, az időtartamot, választanak egy megfelelő házat és amikor mindez megvan, felkérnek valakit, aki elvállalja a lelkigyakorlat vezetését. Neki tehát nem kell a szervezéssel törődnie. Így kértek fel engem is évről évre, és kis piros autómmal jártam az országot. Hét év alatt ötven különböző házban adtam közel százötven lelkigyakorlatot.

A negyedik évben történt valami, ami munkámban jelentős fordulatot hozott. Kaptam egy levelet, melyben valaki írta, hogy hallotta egy barátjától, milyen lelkigyakorlatot adtam és ő is szeretne ilyenén részt venni. Ez azért volt szokatlan, mert addig csak csoportok kértek lelkigyakorlatot. Egyre több ilyen levelet kaptam, ezért kénytelen voltam én magam a lelkigyakorlatot megszervezni, az időpontot kitűzni, házat keresni, mindenkit az odautazásról, az árról értesíteni és így tovább. Ez több munkát jelentett ugyan, de az volt a nagy előnye, hogy akik egyenként jelentkeztek, jóval nagyobb odaadást tanúsítottak, mint a csoportok egyes tagjai. A csoportokban legtöbbször akadt egy-kettő, akik csak a többiek kedvéért vettek részt, és ezek bizony nagyon fékeztek a lelkigyakorlatok menetét. Ezen kívül nagyon eltérő emberekhez kellett egyszerre szólnom. Ezzel szemben az általam szervezett és egyenként jelentkezőkből összeállított lelkigyakorlatok tíznaposak és intenzívebbek voltak.

Csoportjaim száma évenként mértani arányban növekedett: az első évben kettő, a következőben négy, majd nyolc. Ekkor merült fel bennem a kérdés, nem volna-e célszerűbb, ha nekem lenne egy házam, ahol a lelkigyakorlatozókat fogadhatom.

Nagyon szép ötlet volt, de az ilyen lelkigyakorlatos házak mind nagy deficittel dolgoznak, és külső pénzbeli segítség nélkül nem tudnak életben maradni. Nekem pedig semmi reményem sem volt anyagi támogatásra. Németországban a keresetek meglehetősen magasak, így nyolc-tíz alkalmazott fizetésének előteremtésére még álmomban sem mertem gondolni.

Azt terveztem, hogy önkéntesekkel fogom a házat ellátni. Akkor már sokan jöttek hozzám évente lelkigyakorlatra. Néhány fiatalot megkérdeztem, nem jönnek-e el egész évre. Napi négy óra szemlélődő imára adnék lehetőséget a megfelelő vezetés mellett, és ennek fejében négy órát dolgoznának a házimunkában. Háromnak tetszett a gondolat, és elfogadták az ajánlatot. Úgy terveztem, hogy minden lelkigyakorlatozó segít majd egy órát. A jó kezdeti kilátások ellenére félelemmel gondoltam arra, vajon akadnak-e egy év múlva más önkéntesek, akik tőlük átveszik a munkát? Nem maradt más hátra, mint az isteni Gondviselésre bízni a jövőt.

Miután gazdasági szakemberek segítségével hihetővé tettem előjáróimnak, hogy ez a merész vállalkozás nem lehetetlen, megkaptam rá a jóváhagyást. Egy rendtársam közvetítésével jutányos áron kibéreltem a bambergi egyházmegyétől egy házat, mely már évek óta teljesen üresen állt. 1984. december elsején költöztünk tehát Griesbe, és másodikán már meg is kezdtük itt az első lelkigyakorlatot.

A kezdeményezést nagy sikerrel áldotta meg a Jóisten. Adósságba eddig nem keveredtem, és az önkéntesek sem hiányoztak, sőt számuk már az első évek után hatra szaporodott. Ennél többet már a hely szűke miatt sem tudnék felvenni.

A lelkigyakorlatok végzésére eddig mindig sokan jelentkeztek, így propagandára sem volt szükség. A lelkigyakorlatok időpontját nem hozzuk nyilvánosságra, így lehetőség nyílik arra is, hogy az egyenként jelentkezőkből válogathassak. Lelkigyakorlataim szokatlanul hosszúak. Ezzel elkerülöm azt, hogy valaki csak azért jöjjön, mert évente csendes napokat kell végeznie.

A lelkigyakorlatozók száma évről évre nőtt. Az első évben kettőszáz alatt volt. Azóta ez a szám ötszázra emelkedett.

Az évek folyamán sok pap és teológiát tanult világi vette át tőlem a szemlélődő imamódot. Több mint ötvenen kezdtek el azóta ugyanolyan lelkigyakorlatokat adni, vagy imacsoportokat vezetni. Sőt már öt házat is alapítottak Gries mintájára.

Négy év alatt aprólékos munkával megírtam harmincéves tapasztalatomat a szemlélődő lelkigyakorlatok adásáról, és 1994-ben megjelent legfontosabb könyvem *Szemlélődő lelkigyakorlatok* címmel. Két és fél év alatt négy nyelven nyolc kiadást ért meg. Azóta már készül az angol fordítás is.

Nagy öröm számomra, hogy nemcsak én tudok Magyarországon is elvéve lelkigyakorlatokat tartani, hanem többen, főleg fiatal rendtestvéreim is átveszik tőlem ezt az Istenhez vezető munkát, és rendszeresen tartanak szemlélődő napokat.

Nagy hálával gondolok mindazokra, akik hozzásegítettek ahhoz, hogy annyi ezer embert a legközvetlenebb úton vezethetek a feltámadt Krisztus jelenléte felé. Ez a hála szüleimtől, barátaimtól kiterjed lelkivezetőimre, a jezsuita rendre és az egész egyházra.

Sok hibát követtem el ezek alatt az évek alatt. A legtöbb talán abból származott, hogy az egész egyházat akartam megreformálni. Ebből sok éles kritika és agresszív viselkedés származott. Azóta lemondtam arról, hogy a hibákat és fogyatékoságokat megváltoztassam. Ez akkor a legnehezebb, amikor mások, szegények vagy tehetetlenek szenvednek az igazságtalanságok és az egyházban is gyakori önző viselkedés miatt. Amikor utolsó argentin éveim alatt személyes üldözésre is sor került, ki akartam lépni a jezsuita rendből. Ellenkezések és gáncsoskodások nem hiányoztak a negyvennyolc külföldön töltött évemből, de ezeket is csak azért ajándékozta Isten, hogy a legrövidebb úton vezessen a célhoz.

Azt is elmondhatom, hogy külföldi tartózkodásom első hét tanulmányi évét leszámítva, melyek alatt nagy elszigeteltségben éltem az ország lakosaitól, mindenütt otthon éreztem magam.

Gries, 1996 májusában

Juhász László: Külföldi életem

Nyugat-Európa 1948–1956

Külföldre 1948 őszen szakadtam. Mégis 1944-gyel kezdem idegenbe tévelyedett kalandjaim leírását, mert abban az évben vált idegenné saját hazám is.

Fölszabadulás

Karácsony szent estéje. Ilyenkor még a legnyugtalanabb földi zarándok számára is oly édes az otthon. Az első megszálló csapat keleti ravaszsággal északon tört át a Dunán és ferde ölelésben támadta meg a várost. Az élosztog éppen zugligeti noviciátusunkat és lelkigyakorlatos házunkat szemelte ki hadiszállásnak. Mint egy gonosz varázsló vesszőjének mozdulatára, épületünk az egész országgal együtt egy csapásra katonai barakká züllött. Minket pedig, jezsuitákat, népellenességé nyilvánítottak saját édes anyaföldünkön.

Elöljáróink, hogy a rendi fiatalságot megmentésük, a kalocsai kollégiumunkba rendeltek. Így hát Szent János evangélista ünnepén harmincadmagammal föl pattantam az apostolok lovára. Batyuval a hátunkon, de még tiszta reverendában ballagott libasorunk a két történelmi ellenség, a német és a tatár ágyúinak ütemére.

„Szent Kleofás! Milyen karaván..” – csodálkozhatott az irodalomban műveltebbje Budakeszitől Kalocsáig. Jó magyar népünk azonban oláh cigány külsőnk ellenére is, mint jó ismerősöket fogadott és vagy kéthetes vándorlásunk alatt mindig akadt valami, ha csak sült krumpli is, amivel megmerevedett ujjainkat élesztgettük, vagy tétlen gyomrunkat foglalkoztattuk.

Ilyen alkalommal kaptunk két bevezető leckét a keresztény teológiába. Az első úgy történt, hogy egy borongós havas-esős napon egy holland katona csatlakozott hozzánk. Fogolytáborból szökött, és Pestre igyekezett hazája legközelebbi konzulátusára. Egy ideig hát velünk koplalt, didergett és velünk szaggatta egyenruháját, amikor „davaj, igyi szuda” jelszóval robotra hajszoltak a katonák. Egy reggel jó hírre ébredtünk a menhelyünkön: a hatóságok valami oklevelet nyomtak a kezünkbe, amellyel mintha az egész jezsuita rendtartományunknak mondták volna: „menj Isten hírével, minek állsz itt hiába?” Amint fölkerelkedtünk, az utca másik oldalán egy aranyos néni a jó hírre egy-egy pohár tejet és egy puha cipókarajt nyújtott. Ahogy majszoltuk, az egyik társunk fölkiáltott, hol van a hollandus?! Csak áteredt a sáros utcán és lelkes arccal ajánlotta fel a saját porcióját a burkusunknak. Ezzel ugyan társunk gyomra üresen maradt, de a meleg tej nem egyikünk bensejét égette keserű szemrehányással: kellett ez nektek? Csak egyetlen irgalmas szamaritánus akadt a levita jelöltek életszentségre törekvő hadában?!

A másik teológiai leckét Dunaföldváron kaptuk. Ott már a keleti katonáknak sikerült megszervezniük a fölszabadulást, és minket pereputtyostul a piactér egyik házának pincéjébe zártak. Már készültünk a sötét éhhalálra, amikor egyik jámbor társunk fölkiáltott: Testvérek, itt az idő, próbáljuk ki a csalatkozhatatlan bizalmi imát Isten segítségével! Erre egy másik fiatal megkezdte első teológiai disputáját: Ugyan Testvér, az imával nem lehet próbálkozni. Azt vagy a Szentlélek sugalmazta, és akkor rendíthetetlen, vagy csak saját önzésünk, akkor pedig még az ima nevet sem érdemli meg. Kipróbálni a bizalmat Istenben annyi, mint pókerezni Isten és az ördög kevert paklijával! A vita vége az lett, hogy a magyar polgári parancsnok, aki véletlenül éppen az én Laci nagybátyám volt, közbenjárt értünk. Mire kiengedtek, a városházán egy nagy szalonnás, konzerv-húsos, puhakenyeres reggeli várt mind a harmincunkat. Nagyanyám pedig, aki már nyolcvan éve lakott a jó földváriakkal, meghatott könnyes szemmel intett: „Fiacskám, ne tömd magad any- nyira, mert megfulladsz!”

Németország 1948–1951

Ez a bőség jellemezte aztán egész külföldi életemet. Az Úr elhalmozott, ha nem is természetes, de kegyelmi adományával olyan mértékben, hogy még időm sem volt fohászkodni értük. Csak most, hogy seregszemlét tartok felettük, jut eszembe az Úr szava: a ti mennyei Atyátok tudja, mire van szükségetek, mielőtt kérnétek...

Az első ilyen kegyelmi intézkedése a Gondviselésnek az volt, hogy Szegeden töltött hároméves bölcséleti tanulmányaim után 1948-ban az előjárók Németországba rendelték nevelői munkára a gimnáziumi bennlakók mellé. A dolog úgy történt, hogy Rákosiék nyomására éppen akkor vette el az állam a magyar rendtartomány kalocsai és pécsi középiskoláit. Ezzel szemben a fiatal német jezsuiták száma a háborúban erősen megcsappant, és így nekik jól jött, hogy a magyar rendi fiatalság munka nélkül maradt. Ők aztán nagylelkűen felajánlották, hogy kenyeret adnak a kezünkbe. Ám többedmagam számára a háromévi nevelői tevékenység sokkal többet jelentett, mint a heti Wurst vagy Knödel a tányérunkon. Itt tanultunk meg saját lábunkon állni, jóllehet lépéseink még jó ideig ingadozók és határozatlanok voltak. Főként pedig akkor tanultunk meg egy idegen nemzetet még levertségében és szegénységében is becsülni. Közülünk, magyar fiatalok közül, akik St. Blasienben, Bad-Godesbergben vagy Bürenben dolgoztunk, egyikünket sem vitt volna rá a lélek, hogy azt vágjuk a német kartársak szemébe, amit egy neves holland professzor mondott a háború végével: „Maguk csak kujtorogjanak vissza barlangjukba és nyaldossák sebüket, mint a haldokló oroszán!” Azok, akik közéről látták, hogy a német nép micsoda erőfeszítéssel és hittel állt újra talpra anélkül, hogy szolgálai pocskondiázta vagy mentegette volna múltját, sokat tanulhatott Adenauer népétől. Intelligencia, becsületes munka, hit a Gondviselésben, nemcsak ellenállhatatlan az ellenséges környezetben, hanem lelki megnyugvást és megelégedettséget teremt a reménytelenség és kétségbeesés helyébe.

Persze mi ezt akkor még nem láttuk, amikor Krisztus Király vasárnapja előtti pénteken áteveztem egy társammal a Fertő tavon Ausztriába. Az útlevelet ugyanis megtagadták tőlem a hatóságok. Így aztán, hogy négy megszálló nemzet egyik zónájából a másikba juthassunk, különböző meséket kellett kitalálni, miért és hogyan jöttünk. Hosszú ideig furdalt a lelkiismeret ezekért a füllentésekért. Csak később, amikor erkölcsstanból tettem le a szigorlatot Leuvenben, akkor jutott eszembe a dilemma megoldása: senki sem hazudik, ha olyan valakinek ad kitérő választ, akinek nincs semmi joga megtudni az igazságot. Különösképpen akkor nem, amikor az igazságot ártatlanok ellen fel lehet használni. Azóta is föl-fölfortyan jezsuita vérem, amikor gondolkodó emberekre rá akarják kényszeríteni a janzenista vagy kanti puritánságot.

Sankt Blasien, egy kis üdülő a Feketeerdőben, volt az első tanúja apostoli szárnybontogatásomnak. Azonban nem mindenki értékelte fennkölt szándékaimat. Amint ugyanis átvettem nyolcvan kis gézengúz gondozását, akiket az ország mind a négy tájáról a többnyire reményvesztett szülők nagylelkűen a jezsuitákra bízta, nem egy félreértés akadt közöttünk. A kezdeti időben, ahogy csak német szóra nyitogattam félve remegő ajkam, történt velem e sajnálatos eset. Egy este, amikor az óriási hálóteremben vigyáztam a közbiztonságra, egy ágyúlövéshez hasonló durranást hallottam. Kitért belőlem a leventéknél tanult fegyelem, és elharsogtam magam, hogy ki volt az? Tüte, szólt komolyan egy nagyreményű ifjú. Erre én szikrázó szemmel parancsoltam: Tüte, in die Ecke! – Persze nem kapcsoltam rögtön, hogy a Tüte zacskót jelent, és azt küldtem a sarokba, nem pedig a kis gonosztevőt. Évekig ezen nevetett az egész német rendtartomány. Pedig igazán nem volt semmi joguk panaszkodni a magyarokra. Intézetünket egy ősrégi bencés kolostorban helyezték el, amelyet már a kilencszázas években látogattak portyázó őseink. De semmi kárt nem tettek a keresztény nevelésben, hacsak azzal nem, hogy itt is, mint a közeli Sankt

Gallenben rossz példát nem adtak a jámbor barátoknak, amikor búcsúzásul „magnum áldomást” ittak a kolostor könnyen csábítható elemeivel együtt. Hitler tanulhatott volna emberséget Ugor ivadékaitól. Ő a Harmadik Birodalmából száműzte a jezsuitákat, hogy letörje Sankt Blasien szellemét. Mi magyarok, csak az ékes Hochdeutschot törtük sajnálatos eredménnyel és azt is csak eleinte. Mert amikor sok év múltával meglátogattam Münchenben járva egy volt német társamat, bevallotta, kissé aggódott, amikor vagy három hónapig megérkezésem után nagyokat hallgattam az asztal mellett. De amikor végre kinyitottam számat, tökéletes németiség áradt belőle.

Személyes büszkeségemet St. Blasienben az a körülmény képezte, hogy senki, se német, se magyar nem tartott ki három teljes évig. Hogy én kibírtam, az az isteni kegyelmen kívül annak köszönhető, hogy a magyar virtus jól keringett bennem: agy, szív, kéz, láb mind kapott eleget belőle és így az egész számártestvér, a testem, kibírta a hajszát reggel öttől este tízig; a tanteremtől a játszótérig, a mise-felügyeletől a sí-instruktorságig, a völgytől a hegytetőig, az ebédlőtől a háború utáni szükségbőjtig stb. De be kell vallanom, hogy egyszer, amikor a fiatalos lelkesedés az energiámmal együtt fogyott belőlem, elmentem a rektorhoz, hogy engedélyt kérjek, hogy egy félóra napközben lehajthassam a fejemet. Erre föltopta az orrán a pápaszemét, és nagyszigorúan rám pirított: „Hát akkor mikor akar majd dolgozni?!” Azóta sikerült megbocsátanom tűnő szellemének. Még a legmegátalkodottabb német Arbeitspferdek között is ő kocogott a ménes élén. De végül is megkaptam a megszolgált jutalmat, amikor elhagytam Németországot, 1951-ben. Kezembe nyomtak egy kofferre való használt ruhát, cipőt, könyvet, hogy bizvást léphessek a huszadik század második felébe.

Belgium és Spanyolország 1951–1956

Első lépéseim nem voltak méltóságteljesek. Frankfurtban, ahol a D. P. (Displaced Person) útlevelemért folyamodtam, a vasútállomástól a jezsuita főiskoláig cipeltem a bőröndöt, mert Sankt Blasien komolyan vette a szegénységi fogadalmat: pénz nélkül bocsátotta útra a rendi fiatalságot. Szánalomból egy úr felajánlotta a villamosköltséget a gyermekképű Hochwürdennek. Udvariasan, de kellő öntudattal utasítottam vissza az adományt. Rajtam ugyan nem tesznek túl tizenhatodik századi őseim a szegénység terén!

Végre Leuvenbe érve letelepedtem nagy hírű kollégiumunkban, amelynek ilyen jó hangzású címe volt: Faculté St. Albert de Louvain. Gyönyörű park, jó tanárok, elégséges könyvtár és egy csupasz kápolna fogadott. Az utóbbi talán azért volt megfosztva minden szenttől, mert erre volt szülőföldje a két híres eretneknek: Janseniusnak és Bajusnak. Rigorista szellemük még mindig komplikálta a szerzetesek életét. De az imázsámoly rajtuk is túltett a bűnbánatban és vezeklésben. Tulajdonképpen széknek, és ha az ember megfordította, térdeplőnek szánták. Az eredmény: sem ülni, sem térdeplni nem lehetett rajta.

Teológiai tanárainkra csak a legnagyobb tisztelettel tudok visszaemlékezni. Az öregebbeknek, Charlesnak, Maleveznek, Levie-nek már akkor európai híre volt, de a fiatalabbak is szorosan követték őket. Ezzel szemben a házi filozófiát Maréchal „transcendentalis tomizmusa” uralta. Én ezt inkább egy félresikeredett idealizmusnak tartottam, de nagy bölcsen hallgattam, amikor fölmerült az utód-tanárok kétes tétele a „természetfölöttinek a természetes megkívánásáról”. Nálunk nagyobb embereknek törött bele a bicskájuk, amikor logikai bakugrásokkal próbálták elkerülni a pelagianizmust, de fönntartani a természetnek a természetfölöttire irányuló sóvárgását.

Az első évem a teológián csak közepes eredménnyel végződött. Idő kellett hozzá, hogy belejőjjek a franciába, no meg, hogy idegeimet is fölhangoljam az intellektuális munkára, miután a kis német gézengúzok három évig tépték-szaggatták azokat.

Az óriási kollégiumban nagy volt a fegyelem. A jó, szigorú és méltóságteljes P. Rector erősen vigyázott, hogy – többek között – mindenki szorosan megtartsa a Silentium Sacrumot.

Egyik évben a feltámadási szertartás után a belga tartományfőnök is eljött a rekreációba, ahol fogadtuk őt az impozáns tartású Père recteurrel az élünkön. A provinciális atya aztán próbálta oldani a nagyheti ünnepélyességet, és tréfálkozva megkérdezte egy angyali arcú ifjonctól, mit szólna, ha a P. Rector (akinek neve éppen Victor volt) fecsegésen kapná a Silentium Sacrumban. Feleletül kibuggyant számon a húsvéti himnusz utolsó sora: „Tu nobis victor rex, miserere!” Csak tíz év múlva nyertem vissza a jó P. rector kezét, amikor betegágyánál meglátogattam. Persze akkorra már nevem is elfelejtette.

Egy nemzetközi közösségben, ahol vagy tízfajta nációnáció ifjúsága lakik együtt, bizony nehéz találni olyan bennszülött francia ajkút, aki hajlandó velünk, idegenekkel, szóba állni. Buzgó ember lévén, amikor egy belga arra kért, hogy az üdülés idején társalogjak vele, mert jól meg akar tanulni németül, arra gondoltam, hogy majd hálából a francia nyelv mélyebb sajtáságaiba fog bevezetni. Az eredmény az lett, hogy ő ugyan szépen belejött a német társalgásba velem, de az én franciám továbbra is könyvíví maradt. Hiába, mi magyarok sohasem voltunk jó üzletemberek.

A szentelésem után egy flamand középiskola és egy aranyos jó család hívott meg egy magyar újmisést, közös ünneplésre. Nagylelkűségük, vendégszeretetük csodálatos volt. A bökkenő csak akkor vált nyilvánvalóvá, amikor az, aki keserves munkával a magyarok első miséjét rendezte, nem olyan valakit küldött hozzájuk, aki Hollandiában végezte a teológiát, és így értette volna a flamand nyelvet, hanem engem szemelt ki. Így hát memorizáltam nagy szorgalmasan több flamand beszédet anélkül, hogy értettem volna, mit mondok, és az ünnepi asztalnál nagyban bólogattam, amikor csak szóltak hozzám. Szóval nyugat-európai módon viselkedtem. De mondhatom, hogy krónikus zavarban voltam napokig tartó ünnepeltetésem. Ekkor emlékeztem vissza az Úr szavára az Első Bűnözőhöz: „Homlokod verejtékével eszed majd kenyered” – vagy a kalácsod.

Végre elkövetkezett a válás a szelíden hömpölygő belga tájtól, a szorgalmas tanyasiaktól, a tiszta kis városoktól, amelyeknek lakói még az utcajárdát is naponta sikálják, és az egész meghitt családi kultúrától, amely rajta hagyta bélyegét a királyi udvartól a politikán keresztül az intellektuális életig mindenben. Legalábbis ez volt akkoriban.

Párizsban, a fény városában csak úgy ittam magamba az újdonságot, a meglepőt és a lelkesedést. A franciák politikai ingája köztudomásúan mindig két véglet között mozog: a forradalom és a császári vagy nagyúri rend között. Amikor ott voltam, éppen De Gaulle fintorgatta orrát a fülbemászó Marseillaise éneklése közben. Nemhiába, hogy a franciák találták ki a merev princípiumokra épített hintapolitikát!

Valamelyik délután egy kultúrára éhes barátommal elhatároztuk, hogy a Comédie Française-ben megnézzük Molière *Tartuffe* -jét. Az egész színház egy apáca vezénylete alatt erjedő bakfis lánykákon és kettőnk kivételével üres volt. A jegyünk emeleti pá-holyba szólt, amely egy tucatmagával együtt négyülékes fogda-cellához hasonlított. Csak az első két székről lehetett látni, a második sorból se látni, se hallani nem lehetett. A műsor megkezdtevel barátommal a nagy sötétben az első sorba csúsztunk. Egy percre rá jött a jegykezelő hajdú, hogy bennünket a hátsó két székre utal a sorsunk. Hiába tiltakoztunk, hogy az egész színház üres, a színpadot meg a művészeket csak képzeletünkben élvezhetjük, ő csak ragasz-kodott az előíráshoz. Alázattal hajtottuk le keleti kobakunkat. Hiába, a franciák még a bürokráciában is elsők a világon.

Lourdes-ban egy napig voltam csak, de többet tanultam ez alatt, mint párizsi tartózkodásom két hete alatt. E pireneusi városkában napról-napra megismétlődik a katolikus egyház húsz évszázados csodája, hogy miképpen lehet fönntartani a kereszténység mindig üde és fiatal szellemét egy bábeli nyelveken szavaló, profíthajhászó, könyöklő, vagyis mindig nevelésre szoruló világban. Molière megneveztetheti, Napóleon leigázhatja, a Moulin Rouge pedig züllesztetheti a világot, de csak az egyház tud letérdepelni a fagyott földre, mint a kis Bernadette, hogy az élő vizek forrását föltárja mindazok számára, akik törődnek.

Spanyolország Európa másik világa. Majdnem azt mondtam, hogy a másvilága. A spanyolok abban különböznek a többi nemzetétől, hogy egy helyett két védőszentjük van. A compostellai Szent Jakab apostol, és a manchai Don Quijote. Egymásközt ugyan szépen megférnek, de mindkettő kész bármely pillanatban az egész világgal szembezállni.

Ez annyira igaz, hogy a lakosságot két kategóriába lehet sorolni. Az egyik az ünnepélyességében is mindig alázatos, talpig keresztény középkori zarándok. Országuk tiszteletreméltó hagyománnyal terhes, otthonuk egyszerű, de ragyogóan tiszta, fejüket magasan tartják, de nem gögből, hanem azért, mert csak fennkölt gondolatokkal foglalkoznak. Templomaik, palotáik barokk vers a lélek tekervényes, de mindig győzedelmes kapaszkodásáról a Kármel hegyére.

A másik, a délibábok hőse, csak a lovagi erény szolgája. Becsület, tisztesség, de ugyanakkor valami sajnálatos nevetségesség sugárzik róla. Bármely pillanatban páncélos éhhalál fenyegeti csupa-csont paripáján, hacsak nem volna mellette tömzsi, hű cselédje, aki figyelmeztesse az óriások szélmalomkerékbe tört tehetetlenségére. Hogy miképpen forrhat a lovak és apródja egy testbe és lélekbe, azt csak a tikkadt, szárazság-verte spanyol talaj tudná elárulni.

Egy évig időztem Spanyolországban, hogy a jezsuita nevelés utolsó évében, a harmadik próbációban a rend még egyszer megvizsgálja hivatásunk komolyságát. Így hát Gandiába utaztam, ahol a 16. században egy angol király, később jezsuita generális és szent tartotta udvarát, a Palacio del Santo Duque-ban. Ha valaki fényűző, kacsalábon forgó várnak képzelné, nagyot csalódná. A középkori várak általában fél falu népének, katonáknak, családjuknak, a közigazgatásnak adtak helyet. A vár urának lakosztálya talán fényűzőnek tetszhetett régen, de manapság egy középosztálybeli családnak nagyobb a kényelme, mint neki volt.

De bármiképpen is legyen, kivéve a háborús időket, én nem szenvedtem fizikailag annyit, mint a Szent Fejedelem Palotájában. Először is fűtést ott nem ismernek, téli zúzmarát annál inkább. A reggeli száraz kenyér és egy barnás-fekete folyadék. A földekről az ebédre hazasiető népség ugyan elfogyasztja a maga borral öntözött hal és rizs porcióját, de csak azért, hogy kötelességtudón rögtön beledőljön a keményfa-matracos sziesztába.

A próbaévet P. Segarra vezette. Még mindig csak a legnagyobb szeretettel tudok rá gondolni. Képzelnék el olvasóim egy talpig úriembert, akit az isteni kegyelem alázatos, böles, jó humorú szentté faragott, és akkor talán nem lesznek messze a valóságtól.

Az első apostoli munkám Fontilles-be, a jezsuiták irányítása alatt álló lepratelepre vitt. Ott a legelső dolog, ami feltűnt, az volt, hogy a nagykiterjedésű telepet szélteben-hosszában marcona bunkerek vették körül, melyek lőrése mind a telepre nézett. Világos, hogy nem a telepet védték valami külső támadás ellen. Az igazgató aztán megmagyarázta ezt a furcsa körülményt. Amikor a köztársaságiak a polgárháború alatt átvették az egyháztól a kórházat, a betegek föllázadtak és csak fegyverrel tudta a katonaság visszaparancsolni őket. Így építették föl aztán a betegek „védelmi” bunkereit. Itt is bebizonyosodott hát a régi mondás: a legjobb védelem a támadás.

Egy napon beteglátogató körutam alkalmával az egyik épületből rettenetes kísértet lépett ki. Arcáról és karjáról a betegség minden húst és izmot lerohasztott, és szeme-orra sírgödreiből mint talajtűz lobogott felém a gyűlölet: „Mit keres maga itten?! Paposdit akar játszani velünk? Vagy élvezni a más szerencsétlenségét?! Menjen a ...” Jó lecke volt. Mit keresek itten én, jezsuita pap ötödmagammal?! Talán azt, hogy egy vádbeszédbe foglalva halljam mindazt, amit egy Isten ellen föllázadt szenvedő emberiség csak kitalált?!

Akkor nem tudtam félelni a vádbeszédre, csak később eszméltem rá, mit is kellene mondani azoknak, akik sokszor saját hibájukon kívül fizikailag összeroncsolva, szellemileg megbénítva Isten és az egyház ellen emelik a félhalottak önmarcangoló vádját. Már a *Biblia* legelső lapjain ott áll a felelet, hogy amikor Isten befejezte teremtő nagy művét, és

végignézett a mindenségen, úgy találta, hogy mindez jó. Jó, mert Isten jósága húzódik meg benne, mert Isten mindent a létbe szeretett. Minden jó, csupán azért, mert van. Hiszen az isteni jóság is így nyilatkozta ki önmagát Mózesnek a pusztában: Én vagyok az, aki Van. Isten szeret bennünket, nem valami jó tulajdonságunk miatt, hanem csupán azért, mert léteünk. Valahogy úgy, mint a kertész ülteti és öntözi a legszerényebb virágot is szárazság idején. Ez a felelet sugárzik Teréz anya arcáról, amikor gondolzza Calcutta legelhagyatottabb népét: Szeret az Isten, mert vagy, roppant kevés az, ami vagy!

Egy végső megjegyzés a spanyol jellemre: P. Segarra búcsúzásul tudatta velem, hogy egy nagylelkű barátja följánlotta a szükséges költségeket, hogy meglátogathassam az ország szépségéről leghíresebb városait: Granadát, Toledót, Avilát. A Gondviselés így gondoskodott, hogy egy hazájából kiutasított személy (D. P.) érezze magát kicsit közelebb, legalább térben és időben ahhoz, aki maga a Szépség.

Barcelonában aztán misszionáriustársaimmal együtt hajóra keltünk Dél-Amerika felé.

AMERIKA

Chile és Argentína 1956–1968

Buenos Airesben léptünk szárazföldre, és onnan harmadnapra vasútra ültem, hogy Chilébe utazzam, végső célpontomhoz. Leg- alábbis azt hittem akkor, hogy ott fognak nyugodni hamvaim, hacsak Magyarországon időközben nem történik valami kedvező változás. E hit mindkét része beteljesült. A hamvaimat majdnem otthagytam, mielőtt új hazámat megismerhettem volna. A vonatunk ugyanis, amely a világ egyik legmagasabb hágóján szelte át az Andokot Argentína és Chile között, valószínűleg annyira „fellelkesült” a lejtőn gurulva, hogy kisiklott. Az ijedtségen kívül senkinek sem történt semmi baja, és egy félnapos késéssel bedöcögtünk Santiagóba. Innen aztán a körülbelül harminc kilométerre fekvő Padre Hurtadóba irányított a jezsuita fogadó bizottság. Padre Hurtado kis falu, amely nevét a negyvenes évek végén meghalt nagy jezsuita szociális apostoltól nyerte. Ott minden az ő nevéhez fűződik: iskolák, plébánia, betegrendelő, lelkigyakorlatos ház és a rendi szeminárium, ahol nekem is tanítanom kellett. El is kezdtem pár hét múlva a munkám: latint, görögöt, németet és franciát tanítottam. Aki ezeket a sorokat olvassa, talán büszkén fogja dicsérni a magyarok nyelvi bravúráját. Az igazság azonban az, hogy engem, a nagyon közepes nyelvtelhetségű embert a Gondviselés próbára akart tenni, tudom-e gyakorolni a híres jezsuita erényt, az engedelmességet. Igaz ugyan, hogy latinomat az alapos magyar gimnáziumi közoktatásnak köszönhetem. De a görög tudásom, amelyet egy gyorstalpaló (kéthónapos) tanfolyamon Szegeden egyik legjobb tanárom, a piarista P. Révai gyömöszölt belém, az évek múltával szinte teljesen elmosódott emlékezetemben. Sebaj, a magyar virtus átsegített a kisebbség tudatán, és én buzgón tanígtattam négy idegen nyelvet egy ötödiken, tört, dadogó spanyolsággal.

Plébánosunk főleg a száz mérföldnyire fekvő indián rezervációban szokta kifejteni apostoli buzgóságának színe-javát, és így a kiterjedt plébánia gondozása is rám hárult. A chilei nép nagylelkűségére és udvariasságára vall, hogy engem a „gringó” padrecitót is éppen olyan áhitattal hallgattak, mint honfitársaikat. Szorgalmasan róttam vasárnaponként a kiterjedt tanyavilágot, hol autón, hol lóháton, hol csak az apostolok lován. De bármilyen hajmeresztő kötelességeim voltak, a Gondviselés kegyelmével megtoldogatta-foltozgatta romlásnak induló természetes adottságaimat, és amikor tíz év múlva el kellett búcsúznom ifjú küzdelmeim színhelyétől, senki sem mondhatta, hogy kisiklott volna vonatom, amint az érkezésemkor történt.

Szóval hamvaimat nem hagytam Chilében, sőt majdhogy vissza nem indultam Magyarországra. Pár héttel érkezésem után ugyanis, 56-ban kitört a magyar szabadságharc.

Ez a pár nap volt talán addigi életem legnagyobb megpróbáltatása. Nem mintha egy pillanatra is kétségem lett volna, hogy le fognak verni bennünket. De akkor eszméltem rá, hogy pesszimizmusra hajló realista életszemléletemet általában megerősítik az események. Pedig be szeretne a magamfajta magyar legalább itt-ott tévedni!

Már hat éve tanítottam a rendi fiataliságot és köztük nem utolsó sorban magamat, amikor nagy változás állott be életemben. A zsinat kezdetével a latin és görög nyelvvel szemben az ellenszenv csak növekedett, és előjáróim elhatározták, hogy nem kell ezeknek a „halott” nyelveknek olyan jelentőséget tulajdonítani, mint a múltban (elfeledve, hogy a legrégebb keresztény források majd egész teljességében ezeken a nyelveken íródtak). Ugyanakkor Buenos-Aires-i főiskolánkon, ahol négy dél-amerikai rendtartomány és hat egyházmegye fiatalisága tanult, elveszített egy bölcsélettanárt. Erre nagy sebtében engem neveztek ki utódjának.

A megtisztelő meghívásnak csak félig örültem. Föl is hoztam az illetékeseknek, hogy az ottani főiskolánk pápai egyetem, és ahhoz, hogy ott tanítsak, legalábbis egy doktorátusra volna szükségem. Különbem sem szeretném életem másik felét is műkedvelőként kezdeni, mint az elsőt. De ugyanakkor szomorúság töltött el látva, hogy az egyház ilyen könnyen hajítja a tengerbe még az olyan kedves terheit is, mint a klasszikus nyelveket.

Éppen akkor tértem vissza egy rövid vakációról tanítványaimmal, amelyen a fő szórakozásunk volt horgászni a Csendes-óceánban. Még most is emlékszem, hogy a tengerre boruló sötétségen keresztül hogyan tört meg a távoli Andok havas csúcsain a leáldozó nap utolsó sugara. Ekkor az egyik tanítványom, a megalázott latin szív szomorúságával kezdte szavalni: „Vides ut alta stet nive candidum Soracte?!” A latin és görög volt és ma is az: kultúránk alapja. Úgy látszik az emberiség valami mással (ugyan mivel?) akar kulturálódni a huszonegyedik században. Én, félénk ember lévén, csak magamban mertem suttozni: „Videant Consules”!

Száz szónak is egy a vége, csomagolnom kellett, hogy megkezdjem életem – már ki tudja hányadik – legboldogabb szakaszát. Rómában, a Gergely Egyetem Bellarmino nevű kollégiumában. Csak röviden említem e két évet. Még kisgimnazista koromban olvastam P. Bangha *Róma lelke* című könyvét, amely nagyban hozzájárult jezsuita hivatásomhoz. Szinte mindennap, amikor a város a szieszta nemzeti rítusát ünnepelte, kimentem keresni ezt a lelket a dicsőséges romok, pazar templomok és paloták között, a katakombákban és múzeumokban. De ezt a lelket csak Firenzében találtam meg. Ott, a Föld legklasszikusabb városában értettem meg a keresztény kultúra két alapkövének, az Igazságnak és a Szépségnek vonzalmát az emberi lélekre. Addig, amíg lesznek keresztények, akik érzik és tudják, hogy a kettő ikertestvér, és hogy azok az isteni jószág szülöttei, addig nincsen veszély. Papi nyelvre fordítva: igazság a tanításban, szépség a liturgiában. De jaj nekünk, ha akármelyiket is elfeledjük, mert akkor elvesztünk valamit az Isten teljességéből!

Doktori tanulmányom Platón Isten-fogalmáról szól. Megvédése után tudatták velem, hogy kaptam egy ösztöndíjat a németországi Freiburg egyetemére. Még ma is szörnyülködve gondolok vissza válaszomra: „Köszönöm, de engem előjáróim sürgős munkával várnak Buenos Airesben.” Hiába hangsúlyozta a német követség tisztviselője, hogy ők megfizetik a repülő költséget oda-vissza, én mint egy csökönyös öszvér csak kitarítottam első válaszom mellett.

Igaz volt azonban, hogy türelmetlenül várták az új tanárt. Még két évig tanítottam és lelkipásztorkodtam Dél-Amerikában. Éppen ekkor volt a Collegio Maximo aranykora. A hallgatók nagy száma, folyóiratunk sikere, az óriási épület és a jól karbantartott park Argentína ismertebb intézményei közé sorolt bennünket. A zsinat utáni belső erjedés azonban egy csapásra véget vetett a virágzásnak. Seminaristáink csapatostól hagyták el hivatásukat. Az argentin rendtartomány egész fiataliságát, körülbelül száz bölcséleti és teológiai hallgatót veszített el.

De hála Istennek, én már nem értem meg ezt a szerencsétlenséget a helyszínen. Fönt Északon új feladatok vártak.

Egyesült Államok, 1968

Még 1962-ben bátyám, aki Kaliforniában élt, kihozatta szegény özvegy Anyámat. De 1968-ban súlyos szívbaja kiújult, és orvosai nagyon borúlátó véleményt adtak. Anyám azonban nem mehetett vissza Magyarországra, ahol minden vagyonát, köztük a nyugdíját is elveszítette. Így hát támaszra volt szüksége. Ehhez járult még, hogy előjáróim New Yorkban közelebb akarták hozni egymáshoz a négy égtáj felé szétszórt magyar rendtagokat. Így kerültem én a New York állami Buffalo Canisius Kollégiumába, ahol csak doktorátussal rendelkező embereket fogadtak be.

De alighogy megkaptam új munkámat, a tanítás kezdete után két hétre bátyám meghalt. Anyámat ekkor Buffalóba telepítettem át, és egy kis lakást béreltem neki a kollégium mellett.

Még ma is csodálkozva tudok csak visszaemlékezni első észak-amerikai éveimre. Íme egy negyvenkettedik évén túli ember, akinek angol tudománya háromhónapos gyorstalpalás eredménye. Suszterem két kis amerikai novícius volt... Mivel hónapokat kellett bátyám és anyám ápolására meg egy kanadai magyar plébánián kisegítésre fordítani, még ennek a háromhónapos nyelvtanfolyamnak a tudománya is félig elpárolgott a fejemből. Szegény anyám még tíz évig magatehetetlenül huszonnégy órás ápolásra szorult. Amennyi időm csak volt az órák között, azt igyekeztem vele tölteni. Később azonban fogadtam valakit melléje.

Mindezekhez járult egy ismeretlen kultúra, bölcséleti irányok, teljes óraszám (heti 12–14 óra), százon felüli hallgatói létszám, és az állami egyetemen való káplánkodás a dél-amerikai diákok mellett. Így nem csoda, hogy néha panaszkodtam, mint az egyszeri gyerek, aki egy igazi paripát kért karácsonyra, de egy hintalóval kellett beérnie: „Apám, én nem ilyen lovat akartam!”

Még azt is meg kell említenem, hogy a tanítási módszer a sok évközi vizsgával vagy tesztekkel, állandó bizottsági ülésekkel, sokkal több munkát igényelt a tanár és a diákság részéről, mint az európai rendszer. Azóta, hogy kibírtam ezt a hajszát, a szentírási Habakuk-mítosz nem tűnt mesének. A Gondviselés, mint a prófétát, engem is hajamnál fogva repített egyik csataterrről a másikra, ám ennek következtében ki is hullott minden hajszála, de sebam, én is elmondhattam Cyranóval, hogy „tisztán megőriztem bokrétás sisakom”.

Mi újat mondhatok az Egyesült Államokról? Inkább egy nevezetes balfogásomat idézem föl. Pár évvel ezelőtt egy fiatal belga házaspárral találkoztam. Beszélgetésünk Olaszországba és Belgiumba vitt az emlékezet szárnyán. Áradoztam is nekik mindkét ország szépségéről, amelyet – nem valami eredeti meglátással – abban véltem meglelni, hogy ott az ember megkérdezte, hogy nem áll-e ugyanez Amerikáról. Feleletem az európaiak fennhéjázó nagyképűségét majmolta: Ó, ha valaki egyetlenegy amerikai várost ismer, akkor mindet ismeri, annyira egyhangúak. Amint később kiderült, a feleség amerikai volt.

Még most is, évtizedek után, szégyellem magam, de nem azért, hogy megsértettem az udvariasság alaptörvényét, hanem inkább azért, mert ítéletem rosszindulatú lekicsinylése volt egy csodálatra méltó országnak. Amerika természeti szépségeiről mindenki hallott. De kevésbé ismeretesek a csinos és meghitt New-England-i falvak és városok, a déli államok népies építészete, a missziós templomok pazar, de mégis mértéket tartó belső kiképzése, vagy a modern nagyvárosok architektúrális merészsége. Washington neoklasszikus középületei akármelyik európai fővároséival versenyezhet. Ha valaki New York szépségében akar gyönyörködni, keljen át a Hudson torkolatán és a New Jersey-i Exchange Place-ről nézze az emberi képzelet legmerészebb álmait, a felhőkarcolókat, hidakat, tengerjáró hajókat.

Ha valaki a képzőművészetet szereti, tanuljon az amerikai múzeumoktól; ha a zenét kedveli, nem kerülheti el az amerikai operákat, zenekarokat. Hozzáadhatjuk mindehhez az amerikaiak munkáját a természettudományokban, technikában, közgazdaság-politikában stb.

Mindezeket számba véve, még sok európai fogja szájbígy-gyesztve lekicsinyelni ezt az országot: „Könnyű nekik, a pénz mindenható.” Az európaiak csak azt felejtik el, hogy ők a pénz és alkotás egyenletében az amerikaiakkal felvehetik a versenyt. Firenze főleg bankárjainak köszönheti, hogy művészeivel, gondol- kodóival a világ szíve volt egy ideig. Hasonlóképpen a német, francia, angol polgári kultúra nagyban a kereskedelemnek és az iparnak köszönheti felsőbbrendűségét a múltban.

Igaz, hogy Amerika kultúráját európai – nem utolsósorban magyar – bevándorlók teremtették meg. De miért a sok bevándorló? Mert az amerikai géniusz megálmodott egy szabad népet, amely akadálytalanul fejtheti ki tehetségét. Európa érdeme ebben inkább az, hogy csodálatra méltó szorgalommal szült milliőkat, akik lábukkal szavaztak az Újvilágra, hogy megvalósíthassák a szegények és elnyomottak álmát kis családjuk egyszerű, de zavartalan boldogságáról.

* * *

Így hát én még tanítgatok, írogatok és lelkipásztorkodom, hogy erőm töredező tégláival hozzájáruljak az ország óriásokhoz méltó épületéhez. Pedig már hét éve, hogy elért a nyugalomba vonulás ideje. Talán az egyik oka ennek az, hogy amikor elképzelem magamat, amint a karosszékekben élvezem, hogy túléltem hasznosságomat, nem tudom e képet komolyan venni. Ugyanakkor az elégedetlenség érzése is rémít, mennyire rossz mása életem külső története az ifjanc álmainak, aki voltam. Így hát e szerény verssel fejezem be összekapkodott önéletrajzomat, remélve, hogy a képet, amelyet rajzoltam nyugalmazott úri önmagamról, a Gondviselés sötétkamráiban irgalmas kezek majd retusálják.

Nem fénykép a teste

Nem néztek rám csodálattal?
 Miért is bámulni a félvakot:
 pápaszemem vastag korongján
 lelkennek fénye nem ragyog.
 Homlokomnak barázdáin
 új eszmék csírája ha kel,
 éveimnek vad viharja
 gyöngye gyökerét tépi fel.
 Bágyadt ajkam ha szóra nyílik
 csak unott hangokat piheg,
 ifjú harsonák zsvivájában
 magát-szégyellve hallgat el.
 Karom megernyedte két szíjával
 csak múltamnak rongyát ölelem
 e nyútt ruhának foszlott zsebéből
 lyukas krajcárok gurulnak el.
 Három földrészek taposója,
 lábam már csak párnán pihen,
 felmondja sokszor tucatnyi évek
 tekergését, s nyugdíjba megy.
 Lelkem hú képe sose volt testem,

mindig csak falazta életem
s ha testvér bukkant rá, kopott téglái
figyelmét undorral úzta el.
De majd, ha egyszer bátran, késsel
szívem a Bíró hasítja fel,
egy kisebbfajta igazgyöngyöt
talál elrejtve ... Úgy legyen!

Morel Gyula: Visszaemlékezés a (nem csak geográfiailag) görbe vonalakon írt egyenesre

1949–1952

Miután hónapokon át törtük a fejünket, hogy milyen úton-módon tudnánk a legkevesebb kockázattal külföldre menekülni (például tehénbőrbe bújva szelíden átlegelni a határon), előjáróink és más jó barátok segítségével sikerült átkúsznunk a vasfüggöny egy kivágott részén, és így kiszabadultunk az éppen súlyos izoláltságra ítélt hazából. Másfél éven át filozófiát és olasz nyelvet tanultunk Észak-Olaszországban. Noha pénzhiány miatt nem juthattunk el Rómába (ez keserű csalódás volt), sokat gazdagodtunk: egy társadalom sajátos kultúráját takarékosan élve is lehet mélyen „tüdőre szívni”.

A filozófiai tanulmányok harmadik évét már Leuvenben végeztük. Oda az út Párizson át vezet. Ismét valós szegénységünk kényszerített minket arra, hogy csak röviden tartózkodjunk az izgalmas világvárosban. Mivel az előírt lelkigyakorlatokat nem hagyhattuk el, az éjszakákat rövidítettük... Leuvenben Maréchal filozófiáját és a francia nyelvet tanultuk, személyesen találkoztunk Étienne Gilsonnal, Gabriel Marcellal és más kiválóságokkal, és kezdett érlelődni bennünk a tudat, hogy az igazság felé több út is vezet...

1952–1954

Két évig körülbelül kétszáz müncheni gyereket kellett Saint-Exupéry értelmében megszelídítenem (könnyű volt) és nevelgetnem (ez már nehezebb volt), mint a német jezsuita főnök oldalkocsija. Ez a férfiú az első évben egy hosszán tartó háborús katonaszolgálatot teljesített, nyers, szűkszavú, Pázmányéhoz hasonló stílusban beszélő ember volt – a gyerekek rajongtak érte. A második évben egy háborút nem ismert, csiszolt, de ellentmondást nem tűrő logikájú, patinás nyelvezetű, igazi „régí vágású úriember” vette át a vezetést. Sok gyerek nem bírta ki a lelki Kneipp-kúrát, és kilépett a csoportból. A többi pedig kérdezgetett engem, hogy „az első vagy a második volt-e az igazi?” Legalább öten közülük jezsuiták lettek, és maradtak mindmáig. Valószínűnek tartom, hogy, ha csak tudat alatt is, a széles fesztáv élménye felkeltette bennük az érdeklődést az iránt a szerzetesi közösség iránt, amely képes mindkét szélsőséges stílusnak otthona lenni.

1954–1958

Az annak idején négyéves teológiai tanulmányokat a francia jezsuiták főiskoláján végeztem a belgiumi Enghien községben. (Amikor a rendet betiltották Franciaországban, a champagne-i és a toulouse-i rendtartományok tanulói számára Dél-Belgiumban vettek egy nagyon romantikus, nem sokkal a vízözön után épített nagy házat.) Legtöbb tanárunk jónevű szakember volt, és megszerettette velünk a teológiai kategóriákban való gondolkodást, noha a *Humani generis* kezdetű pápai megnyilatkozás fékező hatása még érezhető volt a francia jezsuita teológusok között. Henri de Lubac olyan komolyan vette a Rómában kimondott tanítási tilalmat, hogy még csak látogatóba sem jött a főiskola épületébe. Mi zarándokoltunk hozzá Párizsba szellemi töltekezésre –, akkor még alig remélhettük, hogy néhány év múlva rehabilitálni fogják, az innsbrucki egyetemen díszdoktorátust és Rómában bíborosi kalapot adnak neki a teológia tudományában szerzett érdemeiért.

1957: Pappá szentelése évem. A barátságos enghieni házból átköltöztünk a jezsuiták rendelkezésére bocsátott Rotschild-kastélyba Chantilly községben. Az utolsó év teológiai tanulmányai alatt már ki-kijártam a környék plébániáira kisegíteni, és szereztem első

élményeimet a „France, pays de mission”¹ megdöbbentő tényéről: a kereszténység igenis ki tud pusztulni hatalmas területeken, de úgy, hogy írmagja sem marad – ha a hívők lelki gondozása anakronisztikus stílusban történik. Csak egy példa: Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén francia templomban miséztem, de a plébános „prédikált” – egyetlen témája az volt, hogy mi mindenre jók a gyertyák, amelyeket a templom kijáratánál vásárolni lehet...

Itt beszámolok egy sötét emlékről, mely talán jól illusztrálja az egyébként oly biztonságos és barátságos demokratikus jogállamokban sem ritkán tapasztalt idegengyűlöletet vagy megvetést egyes „bennszülöttek” részéről. Belga jótévők anyagi segítségével édesanyám kiutazhatott néhány napra Belgiumba, hogy első misémen részt vehessen. A menekültek számára mindig más utazási dokumentumok akkori változatával, úgynevezett konvencióos útlevelemmel utaztam. Határátlépési engedélyt kértem és kaptam az NSZK követségén egyszeri be- és kilépésre. Édesanyámat elhoztam Költől Enghienig. A határon a katona figyelmeztetett, hogy felesleges volt határátlépési engedélyt pecsételtetnem útlevelembe. Megköszöntem az információt. Hasonló jelenet a visszaúton. A következő útra ezért már határátlépési engedély nélkül indultam. Beléptünk az NSZK-ba: a határőr megnézte útlevelemet (határátlépési engedély nélkül), megköszönte és visszaadta. A német–osztrák határon megismétlődött a jelenet. Bécsben elbúcsúztam édesanyámtól. A Belgiumba visszavezető úton egyik rendtársam idős szüleit kísérem. A bácsi annyira beteg volt, hogy hordágyon szállították a vonaton is. Németül és franciául tudó tolmácsra is nagy szükségük volt. Passaunál azonban éjfél tájban a német határőr elvette útlevelemet, és kényszerített, hogy a határtól visszautazzak Passauig, és ott határátlépési engedélyt szerezzek. Hiába volt minden érvelés a néhány nappal azelőtti tapasztalataimmal, hiába minden könyörgés kísérom állapota hivatkozva, az őr könyörtelen maradt. Visszavergődtem Passaubá, s a német követség előtt sétálva vártam a hivatali órák kezdetét. Az első megérkező hivatalnokot megkértem, adjon gyorsan határátlépési engedélyt, hogy legalább a következő vonatot még elérjem. Kedvesen iparkodott, és közölte, hogy arra nekem nincs szükségem. Mikor elmondtam neki éjszakai kalandomat, annyira szégyellte az ügyet, hogy privát autóján vitt ki a pályaudvarra.

Később utazó „sorstársaim” érdekében fel akartam jelenteni a határőrt. Ám megtudtam a következőket: az úgynevezett konvencióos útlevélhez valóban nem kellett határátlépési engedély Nyugat-Európában. De ugyanakkor az 1956-os menekült tömegek utazásainak valamelyes kanalizálására a magyar menekültek számára kötelezővé tették a határátlépési engedélyt. A konvencióos útlevelemben nem szerepelt állampolgárságunk: ezért kaptam az első négy információt. Sajnos azonban benne szerepelt a születésem helye: Budapest. A passauai, valószínűleg erősen antiklerikális és/vagy idegengyűlölő határőr tehát nem tett mást, mint hátrányomra interpretálta a jogi adottságokat.

Hasonló élményekben nem mindennap volt részünk. De például a tartózkodási engedélyek meghosszabbítására a legegyszerűbb vendégmunkásokkal sorba állva nemegyszer saját bőrünkön is éreztük, hogyan bánnak a hatóságok a nem kívánatos külföldi elemekkel. Hát még amikor az eleinte mindenütt fennálló hiányok a nyelvtudásban még jobban elmélyítették bennünk az otthontalanság élményét ...

¹ *Franciaország missziós ország?* Henri Godin francia munkáspap 1943-ban kiadott híres könyvének címe, amely a háború utáni években jelszó lett.

1958–1959

A hosszú tanulmányi évek után a jezsuiták egy „harmadik noviciátusi évet” végeznek, az úgynevezett harmadik probációt. Én ezt a tíz hónapot a karintiai Sankt Andrä im Lavanttal községben töltöttem el. A tucatnyi országból jövő harminc év körüli jezsuitákat a hatvankilenc éves holland jezsuita, Peter Heymeijer vezette az ignáci lelkiség útjain – valóban vezette, mert az öregúr mindig néhány lépéssel előttünk járt nyíltságban, modern teológiában, a II. vatikáni zsinat szellemének elővételezésében. Szép volt megélni, hogy az „öreg ember nem szükségszerűen vénember”. Erős kontrasztot képezett vele ósdi rendházunk, és néhány beleillő rendtársunk – mi Lavanttal helyett csak Neandertalról beszéltünk, és belga kollégáink bensőséges áhítattal imádkozták: „... post hoc exilium

Ostende ...² A szellemi miliőre találóan alkalmazható volt Jókai Mór *És mégis mozog a föld* című regényének előszavából a következő megállapítás: „Eppur si muove! Mikor Galilei ezt az emlékezetes mondást tevő, megdobbantá lábával a földet; éppen csak ezt a kis darabját a földnek felejté el megrúgni, ami itt a Kárpátoktól a Dunáig kikerekítve fekszik; az egész föld mozdult, hanem ez az egy darab állva maradt.” – Azóta a rendházat eladták, ügyesen modernizálták és berendezték öregotthonnak...

1959–1962

A bécsi egyetemen szociológiát tanultam, és kiépittem András Imre rendtársam segítségével a Magyar Egyházzociológiai Intézetet, mely ma Bécsben és Budapesten működik. Takarékosági okokból a pressbaumi Sacré Coeur apácáknál, majd a bécsi kapucinusoknál laktam, és önkénytelenül is figyelgettem életmódjukat, örülve annak, hogy egyházunkban nagyon különböző mentalitásokra találhat mindenki, aki keresi a megismerést, és akinek érthetővé lehet tenni a rendi sajátosságokat.

Disszertációmát August Maria Knoll egyetemi tanár irányítása alatt írtam. Ez a jóságos szívű, háromgyermekes apa két véglet keveréke volt. Jámborsága novíciusokat is megszegyeníthetett volna: lakása bejáratánál örökmécses égett a Jézus Szíve-kép előtt, minden hónapra védőszentet választott, diákjainak őrangyalaihoz imádkozott. De amikor az egyház hibáit ostorozta, akkor voltaire-i színvonalra váltott. Ötletes, szellemes ember volt, sokat lehetett tanulni tőle. Egyik egyetemi előadását így kezdte: „Hölgyeim és Uraim, felfedeztem a legújabb osztrák családtípust: a motorizált egykutyás családot.” – Nem sokkal halála előtt megkért, hogy olvassam el a skolasztikus természettörvényről írt könyvének kéziratát, és mondjam meg, hol ütköznek megfogalmazásai a hivatalos egyházi fölfogásba. Két listát írtam össze: egyet az ütközésekről, egyet pedig a súlyos ütközésekről. Amikor fölolvastam neki megjegyzéseimet, mindegyikre így reagált: „Dehát kedves Kolléga, ezen nem változtathatok, mert hiszen éppen ezért írtam a könyvet!” A művet csak azért nem tették az akkor még létező „Tiltott Könyvek Jegyzékére”, mert a szerző már halálos beteg volt...

A Magyar Egyházzociológiai Intézet azzal a céllal alakult meg, hogy „a magyar egyház a magyar társadalomban” téma körül minden lehető adatot gyűjtsön, mintegy mozaikképpé egyesítsen, az összképet összegezze, magyarázza, és így javaslatokat gyárthasson mindazok számára, akik „Krisztus testének építésén” dolgoznak. Háttérét egy bizonyos „holisztikai hivatás” képezi, vagy másként kifejezve az összefoglaló, az egészet áttekintő szemléletmód

² Szójáték. A *Salve Regina* kezdetű Mária-antifóna egyik sorának tulajdonképpeni értelme: „nekünk e számkivetés után mutasd meg” (ti. Fiadat, Jézust). Az *ostende* szó ugyanúgy hangzik, mint a flamand kikötőváros Oostende neve. Jelentése ilyen összefüggésben: „nekünk e számkivetés után jön Oostende” (ahol hajóra szállhatunk Amerika felé, hazafelé; ez nem csupán a belga, hanem az amerikai jezsuiták „áhitatos imája” is volt).

fontosságának tudata. A tudományok persze csak éppen az ellenkező irányban képesek a haladást szolgálni, tudniillik specializálódás által. Am van egy tudomány, amely egy bizonyos értelemben az összefüggő rendszerek és szerkezetek tanulmányozására specializálódott, és ez a tudomány a szociológia. Ezért gondoltuk, hogy a magyar katolikus egyház (többé-kevésbé ismert, vagy csak tudományos módszerekkel felfedezhető) gondjainak megoldásához a társadalomtudományok eszközeivel is jó lenne hozzájárulni. Mindenki tudja, mennyire fontos a specialisták és a konkrét speciális területeken dolgozó papok és hívők tevékenysége. De talán éppen az ő munkájukat lehet eredményesebbé tenni a megfelelő viszonylatok és strukturális egymásrautaltságok megvilágításával. Ezért kísérlete meg és próbálja ma is az intézet a magyar társadalmi és kulturális változásokat az egyház feladatainak a szemszögéből feltérképezni és elemezni, a sok adat és szociológiai tanulmány anyagából egyfajta „meta-kiértékelést” létrehozni. Ezért tekinti feladatának az intézet az egyházi kommunikáció állandó megkérdőjelezését, hogy anakronisztikus, izoláltságot tápláló „tolvajnyelv” helyett a „kívülállók” számára is érthető és rokonszenves, szavahihetőséget és autenticitást árasztó stílus hordozza az evangéliumi üzenetet. Ezért keres új szervezési és szervezeti megoldásokat, intézményesítési formákat, hogy a magyar mentalitástól idegen germán típusú tervezés helyett a magyar valóságnak megfelelő ekvivalenseket tudjon felkínálni az illetékesek számára. Az egyházüldözés évtizedei után Magyarországon sok minden romba dőlt. Együttjár-e ezzel a katasztrófával az a remény, hogy – hasonlóképpen, mint a második világháborúban lebombázott városok keskeny utcáit, végre a modern követelményeknek megfelelően ki lehetett szélesíteni, a lebombázott üzemekben az elavult berendezés helyébe a legmodernebb gépeket lehetett beállítani, úgy – az egyház számára is új lehetőségek nyílnak a sok szenvedés után?

Az intézet működése az elmúlt három évtizedben András Imre rendtársam nevéhez fűződik, aki 1960 óta munkatársam, 1962 óta az intézet vezetője. Én közös döntésünk következtében Bécsből Münchenbe költöztem, és ott egy fiókintézetet alapítottam, hogy anyagi bázisunkat és kapcsolatainkat kiszélesítsük, majd 1967-ben az innsbrucki egyetemre kerültem. A Magyar Egyházzsociológiai Intézet ettől kezdve mindinkább egyszemélyes vagy legalábbis egyközpontú üzemmé vált, melynek tevékenysége mégsem jelentéktelen. Publikációs listáján mintegy ötven könyv vagy könyvformátumú sokszorosított kutatási beszámoló, közel kétszáz – folyóiratokban vagy újságokban megjelent – cikk és körülbelül negyven magyar, német és angol nyelvű sajtótájékoztató szerepel. András Imre számos előadásban, háttérinformációs beszélgetésben, disz- szertációs tanácsadásban is terjesztette a magyar egyház és társadalom objektív ismeretét. A müncheni fióközem feloszlattuk, helyette most a bécsi iroda mellett Budapesten telepedett le az intézet, melyet Kerkai Jenőről, a kiváló társadalomtudós és szervező rendtársunkról neveztünk el, aki a magyar parasztság tömegeit mozgatta meg, és aki az egyházi birtokok és a földosztás kérdésében szembe mert szállni az akkori magyar püspöki kar szinte egyhangú véleményével. A két helyen egy célt szolgáló intézmény dokumentációs gyűjteménye négyezer könyvből, háromezeröttszáz mikrofilmből, hatvan térképből és ezer évfolyam folyóiratból, illetve újságból áll, évi költségvetésünk messze a félmillió osztrák schilling alatt mozog.

1962–1967

A közbeeső öt év müncheni leányvállalat-kísérlete viszonylag eredményesnek bizonyult. Sok utánjárással sikerült elérni, hogy komoly pénzbeli támogatást kaptunk részben a német püspöki kartól, részben pedig Nordrhein-Westphalen munkaügyi minisztériumból, és sikerült új kapcsolatokat szerezni. Az érsekségtől teljes kápláni fizetést kaptam azzal a megbízással, hogy munkaidőm felét a Magyar Egyházzsociológiai Intézet további kifejlesztésére és annak keretén belül céljának megfelelő tanulmányok megszervezésére és

végrehajtására fordítsam, másik felét pedig a Münchenben és környékén élő magyar egyetemisták és értelmiségiek szolgálatába állítsam. Matematikailag és geometriailag paradox módon persze mindkét félidős munka több lett, mint munkaidőm fele.

Részben intellektuális, részben pedig politikai szempontból München elég különös lelkigondozási feladatot jelentett. Elsősorban a Szabad Európa Rádió ottléte következtében átlagon felüli arányban volt a magyarok között (akkoriban kb. ötezer kartotékunk volt azokról, akiket el tudtunk valamilyen módon érni) a képzett és magasan képzett ember: írók, művészek, politikusok, szakemberek, de a volt katonatisztek, jobb- és baloldali mozgalmak központjai, valamint a Nyugat-Németországban élő magyarok főlelkésze, később az európai menekültek római képviselője is ott telepedett meg. Kényes, de szép feladat volt segíteni az egyházközség kibontakozásában, az első menekültek számára nagyon szükséges, de a hatvanas években már funkcionálisnak nem nevezhető formák és keretek időszerűvé való átalakításában, a magyar Pax Romana Mozgalom szolgálatában, sok öröm és szomorúság, eredmény és sikertelenség kísérte az egyes személyekkel kialakult papi és baráti kapcsolataimat.

Erre az időszakra esik életem egyik érdekes élménye. Mint egy vallásszociológiai folyóirat munkatársa, a sajtó képviselőjében részt vehettem a II. vatikáni zsinat egy teljes napján. Már a bazilika bejárata előtt meglegyintett az új és régi idők összecsapásának a szele: véletlenül éppen az orrom előtt tépkedte ki Felici érsek, a zsinat főtítkára egy „lázadozó” zsinati teológus kezéből a röplapokat, amelyekkel az illető a többi résztvevőt informálni akarta. Izgalmamban túlságosan korán érkeztem a templomba – de nem bántam meg. Mélyen megfogott a látvány, ahogy bíborosok és püspökök hosszú sorban álltak a gyóntatószékek előtt. Természetes, hogy értelmes hitoktatás következtében minden gyereknek tudnia kell, hogy a papok és püspökök is bűnös emberek. De ezt sokan mégsem tudják élményszerűen magukévá tenni, különben nem horkannánk föl, ha valaki a klérus tagjainak (még csak nem is a bűneit, hanem) a hibáit kritikának veti alá. A zsinati résztvevők hozzászólásai és az azokra következő szavazások nem voltak túlságosan érdekesek: a zsinat a vége felé járt, és a fontos döntések már előtte megtörténtek. Viszont nagyon kedves, nagyon emberi élményt jelentett az egyik szünetben a Bar Jona³ felkeresése (így nevezték evangéliumi szellemességgel a sekrestyében berendezett kávézót): a zsinati bíborosok és püspökök ugyanúgy tülekedtek egy üdítő italért vagy kávéért, mint minden normális ember ...

1967–1996

Ennek a huszonkilenc éves időszaknak a hivatalos vége 1996. szeptember 30. aktív tanári pályám utolsó napja. Nem azért írom ide a pontos dátumot, mintha úgy várnék a nyugdíjas időre, mint a rabok, számolva a napokat, hiszen munkámat (a vizsgáztatáson és néhány lelketlen adminisztratív kötelezettségen kívül) nagyon szerettem, és szakmámban tovább szándékozom tevékenykedni, amíg egészségem megengedi. De úgy vélem, ez az utolsó többé-kevésbé fontos forduló a halálom végső állomása előtt a Gondviseléstől sok girbe-gurba úton leírt egyenesen.

Jogosan felmerül a kérdés: mi értelme van annak, hogy valaki pap és szerzetes lesz, életének jelentős részét mégis egy profán tudomány ápolásának és tanításának szolgálatába állítja? Annál is fontosabb erre magyarázatot keresni, hiszen nagyon sok jezsuita tette ezt, és teszi ma is, gimnáziumokban és egyetemeken, például matematikára vagy fizikára szakosodva. Közülük néhány világhírré tett szert, mint például Pierre Teilhard de Chardin a

³ A Máté-evangélium (16,17) arámul tartalmazza Jézusnak Péterhez intézett megszólítását (Bar Jona, Jónás fia). A zsinat alatt a Szent Péter-bazilikában két „Bar Jona” biztosította a püspökök egységét: a pápa (Jónás fiának utóda) meg a bár (kávéval és üdítővel, csevegési lehetőséggel)...

paleontológiában, Matteo Ricci, Hell Miksa és Johann Adam Schall az asztronómiában, Menyhárt László a biológiában és még sokan mások.

A kettős hivatás legitimációját elsősorban abban látom, hogy az egyház életében és a teológiában jelen kell lennie az összes tudományok sajátos perspektíváinak, mert mindkettő számára létfontosságú a valóság, és pedig a teljes valóság feltétel nélküli elismerése, azon tények ismerete és internalizálása, amelyekkel a különböző tudományágak foglalkoznak. Ám ma még ezt a közvetítő szerepet szinte kizárólag csak azok képesek betölteni, akik egyházi hivatalt viselnek. Saját tapasztalatból tudom, hogy sok helyen képviseltem a társadalomtudományi szempontokat, ahol úgynevezett laikust be sem engedtek volna, és sok esetben kértek meg olyan kutatásokra és szakvéleményezésekre, amelyekre civilt nem kértek volna meg. Másodsorban fontosnak látom a profán tudományokba mindazt belevinni, a szakemberek előtt képviselni, amit hitünk és teológiánk hozzá tud adni a végső fokon egy és oszthatatlan teljes valóság profán szemszögéhez. A vallásszociológiában például, amellyel az általános szociológiában betöltött központi szerepe miatt szinte mindig egyik szociológus foglalkozott, rendkívül fontos, hogy a *scientific community* meglehetősen zárt körében teológiailag képzett és a közvetlen lelki gondozásban tapasztalatokat szerzett szociológusok is jelen legyenek. Mindkét érv a mai időkre vonatkozik. A hívők „királyi papságának” és felelős együttműködésük szükségességének komolyanvétele remélhetőleg ezen a téren is gyökeres változásokat fog hozni. Örölnék, ha kettős hivatással ezen a téren a történelem utolsó mohikánjai közé tartoznának. Megvalósítása amúgy sem volt számomra könnyű feladat. Meg kellett kísérelnem az egész személyt illető papi és szerzetesi szerepbe a szociológus foglalkozását integrálni anélkül, hogy az utóbbi elvesztse egyedülálló esélyét, a különböző meggyőződések, világnézetek és ideológiák állandó harcától tisztos távolságban az objektív felismerések érveivel a jobb megoldás létrejöttét elősegíteni. De azt is meg kellett kísérelnem, hogy a szociológiai elemzéssel, vagyis a „ki-ábrándítás”, a „le-leplezés” tudományával egzisztenciális otthonomat, annak javítása és tökéletesítése érdekében, kíméletlenül megkérdőjelezzem anélkül, hogy azt pusztán társadalmi jelenséggé degradálnám. – Ha a feladatot nem sikerült is úgy megoldanom, hogy abban akár saját belső világom, akár a gondolkodási és magatartási „játékszabályokat” felállító mindenkori, időben és térben sajátosan meghatározott környezetem mindig maradéktalanul kiismerte volna magát, a papi, szerzetesi és szociológus hivatás kölcsönös megtermékenyítésének kísérlete rendkívül vonzó feladatot jelentett számomra.

Mindez a 325. születésnapját ünneplő innsbrucki egyetemen játszódott le. Ez a ma hét karral rendelkező öreg főiskola korát meghazudtoló frissességgel teremtett új meg új keretet tevékenységemnek. 1967-ben 6736 diák járt oda, 1994-ben már majdnem négyszer annyi (25085). Akkor a jog- és államtudományi karon működtem, amely 1976-ban két karra osztódott, azóta a társadalom- és gazdaságtudományi karon van tanszékem, mely 1971-ig a gazdaság- és társadalompolitika nevű intézethez tartozott, mielőtt megszületett a mai Szociológiai Intézet. Amikor Innsbruckba kerültem, 1046 diák tanult társadalom- és gazdaságtudományokat, 1994-ben már majdnem meghétszereződött a számuk (7183). Ezek a változások ugyanúgy befolyásolták munkám mikéntjét, mint az időközben bekövetkezett törvényváltozások – leggyökeresebben valószínűleg az új osztrák egyetemi szervezeti törvény, amelynek következtében például egy kivétellel minden egyetemi tanácsban és bizottságban a tanárok kisebbségben vannak. (Az egyetlen kivétel: az úgynevezett tanári kúria, amely csak professzorokból áll.) Az 1968-ban kitört diákforradalom egész Nyugat-Európában elért, ha nem is ennyire radikális, de jelentős demokratizálódási eredményeket. Ausztriában, párosulva az akkori, szociológiát végzett illetékes miniszternőnk szándékával, szakmám nem várt felértékeléséhez is vezetett. Ennek rám vonatkozó következménye az volt, hogy a saját karomon kívül rendszeresen tanítanom kellett a teológiai, jogi és építészeti karon is. Amikor dékánnak választottak, elértem „akadémiai üresjáratom csúcsát” (így keverte

össze szeren- csétlenül egy rektornak megválasztott meghatott kollégám a „Lehrtätigkeit” és „Laufbahn” szavakat „Lehrlauf” kifejezéssé). Rengeteg személyes élményemből kettőre emlékezem a legszívesebben. Az egyik az a tény, hogy kétszeresen megosztott életmódot kollégáim, munkatársaim és diákjaim egészen ritka kivételektől eltekintve elfogadták és tiszteletben tartották: a magyar és osztrák világban működő jezsuita papot és szociológust. A másik munkatársaim ajándéka hatvanadik születésnapomra: egy könyv, amelyet közösen írtak többé-kevésbé egyéni szociológiai rendszeremről – bátran és nyíltan kritizálva is annak gyengéit.

Menet közben kialakultak (nemegyszer szakadékok felett vezető) kutatói és tanári pályám lényeges pillérei. – A sok egymás mellett létező szociológiai paradigmában (magatartáselemzés, strukturalizmus, rendszerelmélet, fenomenológia stb.) megpróbáltam „rendet teremteni”. Úgy vélem, hogy mindegyik elméletcsalád magját egy „bázisparadigma” képezi, mely az emberektől emberek számára alkotott normatív rendszerek vizsgálatában áll. Hiszen mindegyik a maga módján az időben és térben tipikus jelenségek tanulmányozására fordítja szellemi potenciájának legjavát. – A szociológia empirikus módszereivel kapcsolatban céltom volt tanítva- nyaimban szinte a lelkesedésig menő értékelés – és a szigorúan kritikus gyanakvás beállítottságát kifejleszteni: a természettudományos biztosság és bizonyíthatóság komoly értéket jelent, de csak amennyiben megbízható és felhasználási céljának megfelelő.

Diákkorom óta dolgoztam a szociológiai alapfogalmak rendszerezésén. Saját érdekeimben is kerestem ennek a fiatal tudománynak olyan definícióját, amely egyrészt a legtöbb szociológus többé-kevésbé kimondott felfogásának megfelel, másrészt áttekinthető összefüggésbe képes rendezni a tudomány legközpontibb témáit. Ezen a vonalon is a „rend” fogalmához jutottam el. Mindaz a tipikusnak, viszonylag egyöntetűnek mondható jelenség, amelyet természettudományos módon nem tudunk megmagyarázni, emberek között érvényes gondolkodási, magatartási, izlésbeli vagy érzelmi szabályokra vezethető vissza: a tipikus barokk, a tipikus középosztálybeli, a tipikus tanári, a tipikus falusi stb. magatartás egy-egy tipikus kultúra jellegzetes, időről időre változó függvénye. Erre az elgondolásra támaszkodva lehet véleményem szerint pontosabban meghatározni a szociológus „állásnak”, foglalkozásnak, munkakörnek az igazi, ellenszolgáltatásra feljogosító, társadalmilag nélkülözhetetlen funkcióját.

Ha a szociológia központi témája a „rend”, vagyis a szabályozottság, akkor nagyon fontos azt is kimutatni, hogy ugyanez a tudomány képes lényeges értelemben igazolni az emberi szabadság tényét, hiszen nincs minden szabályozva, hiszen az ember maga a szabályok szerzője, hiszen a szabályoktól eltérően is képes cselekedni, és hiszen sok értékes szabadságát éppen szabályok indukálják és védik, megtiltva mindenkinek, hogy ezt a szabadságát megcsorbítsa.

A szociológia egyik felfedezése, hogy az emberiség egyetlen társadalmi „konstansa” az, hogy társadalmi „konstans” sehol sem található. Ezért kell nagyon komolyan venni, és a fiatalokkal mielőbb megértetni, hogy mindaz a rengeteg társadalmi változás, amelyet a történelem felmutat, nonkonformista magatartással kezdődött, tehát nem csak a demokratikus politikai szerkezet követelménye, hogy uniformista kötelező előírások helyett pluralista kínálatot vezessünk be mindenütt, ahol ez kár nélkül lehetséges. Ezzel a tétellel szorosan összefügg a szociológia kényes, de hasznos funkciója minden relatív relativitásának kimutatása, és ezzel az abszolút abszolútságának a megvilágítása által. Konkrétan kifejezve: a szociológia főfoglalkozásként kutatja az egy időben egymás mellett élő kultúrák, érték- és normarendszerek úgymond „laterális” és mindenegyes kultúra, érték- és normarendszer időbeni, úgymond „temporális” viszonylagosságát. Ebből a tényből minden becsületesen gondolkodó ember levezetheti az ember abszolút kötelezettségét a relatív iránt. Egyikünk sem várhatja meg, milyen felfedezéseket, meglátásokat, új lehetőségeket hoz például majd a

harmadik évezred: kötelességünk legjobb tudásunk és jól képzett lelkiismeretünk szerint tenni a mai kötelességünket. Ide tartozik logikusan a fáradhatatlan törekvés a ma lényeges és a ma másodrangú ügyek megkülönböztetésére, és ezzel a fantázia jogos felszabadítása merész újítások megtervezésére is.

Az emberiség fejlődésének mai fázisában kialakult a tudat, hogy a társadalomban élő személy érett nagykorúságra csak akkor jut el, ha egyidőben birtokolja az alkalmazkodás és az ellenállás képességét. Hiszen ha nem tud alkalmazkodni, akkor legfeljebb valamiféle holdlakó lehet, de nem a konkrét világunkban érettnak mondható felnőtt; ha pedig csak alkalmazkodni tud, akkor a jól olajozott gép tulajdonságaival rendelkezik, a szabad, kreatív, felelős, önálló személyiség torzképeként. Konkrét esetekben persze vagy az egyik vagy a másik képesség kerül bevetésre. A helyes döntéshez szükséges, szociológiailag fontos ismérvek összefoglalhatók – nevezzük így – a „puskapor-teóriában”. Mindenki a maga társadalmi környezetében (csoportjában, szervezetében, egyházában stb.) meghatározott mennyiségű „puskaporral” rendelkezik, azaz potenciája – melyet adott célok érdekében fel tud használni – pozíciójában, hivatásának szükségességében, pénzében, hatalmában, tekintélyében, közkedveltségében stb. rejlik. Ennek a hatóerőnek a nagysága természetesen változó, végső soron és alapvetően attól függ, milyen mértékben alkalmazkodik az egyén társadalmi egységének játékszabályaihoz, normatív elvárásaihoz, parancsoló igényeihez. Minden az érvényben levő normákkal szembeni erőbevetés, tehát az adott körülmények között deviáns, eltérő magatartás felemészt valamennyit az aktuális puskapormennyiségből, vagyis „kerül valamibe” a szociológiailag jól meghatározható társas emberi dimenzióban. A cselekvés mérlegelésén múlik, hogy egy különösen fontosnak tartott cél szolgálatában valaki egyszerre ellövi-e egész puskaporát (vagyis inkább a halált vagy a teljes izoláltság quasi-halálát választja), vagy pedig megpróbál az alkalmazkodással és ellenállással úgy gazdálkodni, hogy megfelelő hatásfokú puskapor birtokában maradjon, ha még fontosabb erőbevetésre kerül sor. Csak a maradéktalan őszinteség ítélőszéke előtt dönthető el, mennyiben szerepel a puskaporral való gazdálkodásban önámítás, gyávaság vagy kényelemszeretet, mennyiben pedig bölcs felelősségvállalás, önfegyelem, megfelelő értékrend és helyes beosztás.

A csoportok, szervezetek, intézmények életének és – többé vagy kevésbé eredményes – működésének tanulmányozása egyenes úton vezet a kommunikáció témájához. Az ezoterikus „tolvajnyelv” használata jelentősen képes ugyan erősíteni a csoport tagjaiban az összetartozás tudatát (a „nyelvében él a nemzet” analógiájára), de minden kétséget kizáróan izoláltságot eredményez. Amelyik közösség feladatának érzi, hogy a „külvilágból” új tagokat toborozzon, és minél több kívülálló felé bizonyos értékeket közvetítsen, feltétlenül két nyelv kidolgozására és használatára van kötelezve, hasonlóan a jó orvoshoz, aki képes tudományát és kollégáival a közösséget szaknyelven ápolni, de paciensét ettől megkímélve a számára érthető nyelven világosítja fel arról, mit kell tennie, hogy egészségét megtarthassa vagy visszanyerhesse. Nem kell hosszan magyarázni, hogy ezek a tények az egyházi hivatalok hordozóit, a teológusokat és a vallásszociológusokat súlyos döntések és feladatok elé állítják azokban a társadalmakban, amelyekben az analfabetizmus csak kivételesen fordul elő. Ugyanez a vezérmotívum kíséri a vallásszociológust szakmailag jól megalapozható igényéhez, mely a hit, a vallás, az egyház és a teológia fogalmak minél világosabb megkülönböztetésére irányul. A hit végső fokon a kegyelem és a szabadság számunkra racionálisan nem teljesen megmagyarázható titka arra nézve, ami engem feltétlenül illet, amihez feltétlenül közöm van, ami engem végső értelemben érint, ami feltétlenül az én ügyem, ami minden körülmények között rám vonatkozik. A vallás ennek csak időben és térben változó, emberi képességektől, hajlamoktól, ízléstől, társadalmi körülményektől befolyásolt kifejezési formája. Legalábbis fontosnak látszik a két fogalmat így definiálni, hogy az emberi kifejeződési formák változása vagy a csalódás azokban, ne rántsa magával a

hitet a semmibe. Hasonló okokból fontos a hitet hordozó és elősegítő egyház fogalmát is elválasztani a hit fogalmától, hogy az előbbinek közismert történelmisége és túlságosan is emberi mivolta minél kevésbé nehezítse meg az utóbbihoz való hűséget. Végül gyakorlati szempontból kell törekednünk a hit és a hittudomány, vagyis a teológia összekeverésére, mert sok kutatásból tudjuk, mennyi kárt okoz a hitoktatás, a hithirdetés behelyettesítése a (teológiát tanultak számára sokkal könnyebb) teológiai tudományos ismeretek viszonylag leegyszerűsített közvetítésével.

Az utóbbi elemekre röviden rámutatva ismét visszatértem kettős hivatásomhoz. Soraimat személyes vallomással szeretném zárni. Nem volt könnyű számomra a szociológia ösvényén sok kedves, megszokott és megszeretett elgondolástól, valamint magatartási formától eltávolodni, részben járatlan utakon új irányok felé tartani, múltat, jelent és jövőt kompromisszumok árán egy identitásban megtartani. De mindezt egy jobb jövő iránti hivatástudatból és szívesen tettem. És továbbra is abszolút kötelességemnek tartom erőim relatív kereteiben dolgozni a szociológus és a hívő közösségét szerető ember paradox feladatán: előretolni a kocsit, amelyben magam is ülök...

Mustó Péter: Visszatekintés szerzetesi életem negyven külföldi évére

Mint a magyar jezsuita rendtartomány tagja

Azon kevés magyar jezsuiták közé tartozom, akik a noviciátust egy idegen provinciában végezték. Hogy a Jézus Társasága rendtartományokra van osztva, és én a magyar provinciához tartozom, azt csak több hónapi noviciátus után vettem meglepődve tudomásul. Csak azért lettem magyar jezsuita, mert belépésem előtt egy magyar papnál érdeklődtem, és Reisz atya címére írtam a felvétel ügyében. De ettől kezdve a felvételizés már a délnémeteknél történt, ahova ő irányított engem.

Belépésem előtt csak két magyar jezsuitát ismertem: Ugrin Bélát és Hegyi Jánost. Jánossal a kapcsolatot mindig fenntartottam, és számomra a magyar provinciához való tartozást jelképezte. Őt rendszeresen meglátogattam Münchenben. Még mielőtt rektor lett volna Pullachban, egy látogatásom alkalmával mondta nekem: ő nem egy provinciába, hanem a Jézus Társaságába lépett be. Többek között ez a szava is fontos lett az életemben.

Magyar jezsuitákkal egy közösségben belépésem után hét évvel később éltem együtt, amikor Varga Andor provinciális Frankfurtba küldött teológiára, hogy ott magyarokat is ismerjek meg. Sankt Georgenben abban az időben többek között Gara József asztalos testvér élt, akinek a személyén keresztül a testvérek iránti tisztelem és szeretetem csak növekedett, Fábry atya, Kókai Lajos, Szilas Laci, akivel hetente legalább egyszer szenvedélyesen bridzseztünk, és aki később újmiséma szónoka lett.

A Magyarországon élő jezsuiták közül Domanits testvérrel voltam kapcsolatban. Többször felkerestem Mohai úti lakásán, általában egy Magyarországra vagy Erdélybe látogató német ifjúsági csoport kíséretében.

Gyerekkoromban évekig éltem Németországban magyar menekültek táboraiban. Így a magyarok szokásait, és a németekét is, lassan megismertem. A magyar táborokban a veszekedések, pártos- kodások visszatartóak voltak. Emiatt én a magyar emigránsoktól világeletemben idegenkedtem. Horváth Kálmán és Szabó Feri szerettek volna később a külföldön élő magyarok lelkipásztorkodásába bevonni, de fiatalkori emlékeim és egy bizonyos bezártságtól való félelem mindig visszatartott engem ettől a lépéstől.

A külföldön élő magyar provinciálisokat legfeljebb háromévenként egyszer láttam, amikor Föld körüli útjukat járták, hogy a világ legkülönbözőbb részein élő rájuk bízott rendtársaikat is vizitálhassák. Idejük percre be volt osztva, és persze igyekeztek tovább. Egy ilyen látogatás alkalmával megkérdeztem Varga Andortól, hogy tanulmányaim befejeztével mit is csináljak én majd. Azt válaszolta, csak tanuljak továbbra is. Ez a válasz engem egyáltalán nem nyugtatott meg.

A harmadik próbáció alatt, Franciaországban kaptam meg Varga Andor magyar provinciális levelét Amerikából, hogy az USA-ba akar engem küldeni egy középiskolába, francia nyelvtanárnak. Megkérdeztem tőle – szintén levélben –, kötelező-e Amerikába mennem. Azt válaszolta, hogy nem, de akkor magam keressék munkahelyet magamnak. Erre volt novíciusmesteremhez, a dél-német provinciálishoz fordultam, aki a tanulóifjúságot bízta rám Münchenben, vagyis az ifjúsági Mária Kongregáció prézese lettem. Így kerültem vissza a délnémet provinciába.

Ettől kezdve mindig más nemzetiségű rendtartományhoz kapcsolódtam, vagyis magyar vagyok, de munkám német, illetve később kolumbiai joghatóság alá tartozott.

Belső világ

A délnémet noviciátusban már háború utáni, de még zsinat előtti légkör uralkodott. Mi már nem korbácsoltuk magunkat nyilvánosan, ahogyan azt a spanyol skolasztikusokban még az ötvenes évek végén is tették. Nekünk már csak ajánlották, bár nagy nyomattal, az önkorbácsolást és a cilicium (szeges drót) viselését. Egy könyvet kellett a hálószoza ajtaja elé tennem, s akkor ott zavartalanul, más jelenléte nélkül korbácsolhattam magam. A reggeli órák elmélkedést még közösen végeztük, mindenki a maga íróasztala előtt térdelve a kis zsámolyon. Az íróasztalra támaszkodni nem volt tilos. Az egyenes hátgerinctartásra Szent Alajos emlékeztetett bennünket. Csak évtizedekkel később ismertem fel, hogy a zsámolykán ülni biztosabban lehet, mint térdelni, és hogy az egyenes hátgerinc nem aszketikus gyakorlat, hanem az imában a belső tartásnak a következménye, illetve kezdőknél a belső tartás keresése.

Novíciusmesterem jó szándékú jezsuita volt, sem több, sem kevesebb. Ha nem tévedek, arra hagyatkozott, hogy az ordo solitus, a megszokott és félórakra beosztott pontos napirend megteszi a hatását, és ez alakítja majd ki a jó szerzetest. Hogy nekem a noviciátusban depresszióm volt, azt vagy nem vette észre, vagy nem tartotta szokatlannak egy jezsuitánál, esetleg nem tudott vele mit kezdeni. Elmélkedési óráim tele voltak szórakozottságokkal, szexuális képekkel, zaklatottsággal vagy álmosággal. Ő ezekről talán nem is tudott, vagy természetesnek tartotta, vagy bölcs volt, és bízott abban, hogy nekem is, mint annyi másnak, hosszú küzdelmek árán kell majd eligazodnom benső világomban. Harminc év kellett ahhoz, hogy az imám, benső világom bajaira figyelmet, irányítást és reménységet kapjak. Pedig gyerekkoromban sokat kerestem a csendet, hogy imádkozzam.

Idegen nyelv – idegenség

Iskolás koromban nem szívesen tanultam idegen nyelveket. A matematikát szerettem, abban az iskola legjobbjá voltam, de később sosem használtam. A jezsuitáknál idegen nyelvekre lett szükségem. A német noviciátus után a filozófiát Franciaországban tanultam. Ott egy évig tartott, míg az asztali olvasmányt meg tudtam érteni, amely az étkezés egész idejét kitöltötte délben is, este is.

Tehetetlen kisgyerekeknek érzed magad, csak nagyon nehezen tudod megértetni magad, és látod, milyen türelmetlenek lesznek beszélgetőtársaid, amikor nyögdécselsz, és mégsem tudod kifejezni magad. De nemcsak a nyelv idegen, hanem a gesztusok, a szokások is; nem tudod, mit szabad, és mit nem. Különösen a koszt ijesztett meg Valsban az első hetekben. Amikor először tettek elém olajbogyót, csak erőlködve tudtam lenyelni. Megfogadtam minden alkalommal, hogy egyet megeszem belőlük. Évekkel később csemegeként élveztem.

Nyelvi sikerem első ízben a latinnal volt: mivel franciául nem tudtam még magam kellőképpen kifejezni az első szemeszterben, de a filozófiát értettem, és nagyon megszerettem, az írásbeli vizsgálmat latinul írtam. Francia társaim majdnem hasra vágódtak előttem. Ott már akkor, jóval a zsinat előtt, az anyanyelven folyt a tanítás, és ők a középiskoláikban sem tanultak sok latint. Én viszont a gimnáziumban a latint azért annyira megtanultam, hogy később minden új nyelvet a latin nyelvtanhoz hasonlítgatva sajátítottam el. A noviciátusban pedig a rekreáción kívül latinul kellett beszélnünk.

Idegenben általában mindenki előbb a külföldiekkel keres kapcsolatot. Ezzel enyhíti azt a kellemetlen érzését, hogy semmiben sem ismeri ki magát. Bennük sorstársat fedez fel, kiöntheti a magában felgyülemlett keserúséget, és szabadon ócsárolhatja az idegent és a befogadó ország szörnyűséges szokásait, mert egy és ugyanazon dolgon gyötrődnek.

Először Franciaországban fájt bennem nemzetem szent igazságaival szemben a közömbösség. De én is közömbös voltam a franciák nemzeti sérelmeivel szemben.

Megdöbbenéssel láttam, amint tíz évvel a második világháború után egy német katonai sisak hisztérikus rohamot váltott ki egy jezsuita testvérből. Annyira gyűlölték a németeket. Ami nekem közömbös, francia rendtársaimnak szent és sérthetetlen lehetett. Ezt csak lassan ismertem fel. Például, akkor amikor már mint a jezsuita kollégium prefektusa egy viccet engedtem meg magamnak a franciák megfutamosításáról a hitleri hadsereg előtt. Egy fiatal tanár egész életre emlékezetesen adta tudomásomra, hogy ilyenén nem nevetünk. Idegenben a szent és a tabu is más, mint otthon.

Öt év alatt nemcsak az olajbogyót, az articsókát, a sajtot meg a vörösborot szerettem meg, hanem nagyon sok irodalmat olvastam, és kezdtem otthon érezni magam Franciaországban.

Egy nyelvet nem lehet csak szótárból megtanulni

Ezt az igazságot sok évvel később Kolumbiában az utcagyerekektől és az utcai árusoktól tanultam meg. Bogotában az első két évben nagyon sok „szívességet”, vagyis szolgálatot tettem azoknak az utcagyerekeknek, akik az ő számukra szervezett „program” egyik intézetének (ahol munkatárs voltam) bejáratánál arra vártak, hogy őket is vegyék fel oda. Éjjel-nappal a járdán aludtak, vagy lopni mentek, verekedtek, vagy felnőtteket rémisztgettek. Mivel tudták, hogy bent dolgozom, és pap vagyok, ezenkívül még figyelemmel és érdeklődéssel fordultam feléjük, s nem félttem tőlük, sok mindenre megkértek: sebeik vagy betegségeik orvoslására, eltűnt társuknak a megkeresésére, üzenetet vinni egy bent dolgozó nevelőnek stb. Mivel nem tudtam aznap minden kívánságukat teljesíteni, többször megtörtént, hogy azt válaszoltam: „holnap elintézem.” Meglepett, hogy ilyen esetben mindig milyen csalódottan távoztak el tőlem. Nem érttem. Jobban oda kellett hát figyelnem, mi is történik. A következő megfigyelés segített:

Egy másik helyzet, amelyben szintén nem ismertem ki magam, és ez nagyon zavart, az utcai árusokkal volt, mert mindig rám rohantak, és próbáltak meggyőzni, hogy vásároljak náluk. De minél inkább erősködtem, hogy nincs szükségem az áruikra, és semmit sem akarok venni, annál erőszakosabban viselkedtek velem szemben. Egy idő után elkezdtem töprengeni azon, mit is mond egy kolumbiai, amivel le tudja rázni magáról az utcai kereskedőket. Egyszer csak felvillant bennem: „holnap!” Mintha egy kolumbiai ilyen helyzetben mindig azt mondaná: majd holnap.

Azonnal elmentem San Vittorinóra, a legközelebbi nagy utcai vásártérre, és amikor az eladók rám rontottak és megnyomorgattak, annyit mondtam, hogy majd visszajövök holnap, mintha varázsszót ejtettem volna ki, szó nélkül azonnal visszavonultak, és többet nem törődtek velem. Megértettem: a „holnap” „nem”-et, a „nem” pedig alkudozást jelent. De ez nincs benne egy szótárban sem. Akkor már megértettem az utcagyerek csalódottságát is, amikor tőlem azt hallotta, hogy „holnap”.

Katalán nemzeti fájdalom

A kasztíliaiak nyelvét, amelyet mi spanyolnak nevezünk, már Valsban, filozofálás közben kezdtem tanulni önszántamból. Többször átmentem Spanyolországba, s egynéhány nyári hetet töltöttem a San Cugat-i jezsuita skolasztikátusban, hogy a spanyolt gya- koroljam. Franco idejében volt ez, és a katalánok még nem beszélhettek anyanyelvükön. Olyan volt ez, mintha Erdélybe mennék magyarok közé románul tanulni. A helyzet fonákságát akkor még nem fogtam fel.

Egy rekreáció alatt rendtársaim hosszan meséltek nekem a spanyol polgárháborúról. Ahogy véget ért a beszélgetés, egy katalán magához hívott a szobájába, és ott négy szemközt öntötte ki előttem szívét, tele nemzeti fájdalommal. Tőle egy egészen más verziót kaptam

arról, mi is történt náluk 1936 és 1939 között. Kinek volt igaza? Mindkét fél sebet ütött a másikon, még a jezsuita skolasztikátuson belül is.

Az érzelmi töltöttségű intoleráns nemzeti hangnemet és viselkedést mind kevésbé tudtam elviselni. Kezdem rájönni, hogy emberi együttélés csak akkor sikerülhet öldöklés nélkül, ha megpróbáljuk megismerni, megszeretni és tiszteletben tartani másokban a máságot. Akkor még nem sejtettem, hogy egyszer majd Dél-Amerikába kerülök, ahol még sokféle más idegenséggel, faji és társadalmi sérelmekkel találkozom. Nem tudtam, hogy még évtizedek múlva is mennyire nehezemre esik majd Isten arcát keresni mások „más”-ságában, abban, ami számomra szokatlan, sőt visszataszító vagy undorító.

A „más”-t megszeretni

Kezdem tudatosan keresni a „más”-ságot, már Münchenben, a tizenkét évig tartó ifjúsági lelkészségem idején is. A München-Schwabing-i középiskolás fiatalok sok lehetőséget adtak arra, hogy a számomra újat, nyugtalanítót, ijesztőt ne tartsam távol magamtól, hanem próbáljam azt magamhoz közel engedni, benne a valóságot és a szépet felderíteni. Ez a beatzene korszaka volt. Az elektronikus zenéért rajongó ifjúság világa, és nemsokkal később a kábítószer fogyasztó gyerekek és felnőttek közvetlen közelembé kerültek. Nem moralizáló apostol, hanem megértő barát próbáltam lenni, ott is, ahol nem tudtam, hogy jó vagy rossz, ártalmatlan vagy káros dolgok történnek. A szülők előbb nem bíztak nevelési módszeremben, de évek múlva ők jöttek hozzám, hogy szóljak én a gyerekeikhez, mert bennem megbíztak, és hallgattak rám.

1968 forradalmi szellemét nemcsak a fiataljaimon keresztül, hanem a müncheni egyetemen belül ismertem meg. Szociálpedagógiára iratkoztam be. Az önkormányzat, a nem tekintélyelv alapján felépülő társadalom, az egyes személy felértékelése, a jómódúvá vált Nyugat szociális érzékenysége nemcsak fogalmak voltak immár számomra, hanem egy új út keresése a mindennapi életben. A rám bízott tanulóifjúság lelkesedett egy emberségesebb társadalom kialakulásáért. A középiskolás fiatalok központjába beengedtük a munkásfiatalokat is, és helyet adtunk a törvénnyel összeütközők számára is. A börtön világa is közelebb került hozzám.

Az új utak keresése konfliktusokat váltott ki. Tizenkét év után a müncheni egyházmegye elbocsátott mint ifjúsági lelkészt. Mintha a világ összeomlott volna felettem. Menekülni akartam, a világ végére elmenni. Így kerültem először Dél-Amerikába.

1977–78-ban egy évig voltam úton Mexikó és Bolívia között. Ott egy teljesen új és más világgal találkoztam. Minden érdekelt. Bogotában nem ijedtem meg a koszos utcagyerekek és utcanők, szemtelen, fegyelmezetlen, megbízhatatlan viselkedésétől, sem pedig a rendőrök és katonák erőszakosságától. A legkétesebb panziókban szálltam meg, a legolcsóbb közlekedési eszközökre szálltam fel, sokszor teherautók szállítmányain fekve. Egy hátizsákkal, benne egy váltás ruhával, azokat látogattam meg, akik keresztény hitüktől indítva az igazságosságot próbálták megvalósítani. Isten arcát, a lét arcának minden ráncát, fény- és árnyoldalát próbáltam ott felfedezni.

Amikor tizenhárom hónapi utazás után a német provinciális hívására hazafelé Caracasból New Yorkba repültem, hogy Fordhamon dolgozó magyar rendtársaimat meglátogassam, volt provinciálisom, Varga Andor levetett ruhámat azonnal a szemébe dobta. De ez engem nem zavart. Továbbra is elszánt maradtam, hogy az emberi valóság számomra ismeretlen és elrejtett zugait jobban felfedezhessem.

Berlinben, 1979-ben felkerestem a magukat homoszexuálisnak valló papok és evangélikus lelkészek találkozóit. Kétszer vagy háromszor vettem részt megbeszéléseiken. Elmentem a homoszexuálisok kávéházi ismerkedő helyére, sőt még az uszodájukban is voltam egyszer. Felkerestem egy pornográfia miatt többször elítélt embert.

Ebben az időben próbáltam ki a kábítószer is. Egy volt müncheni diákom, aki nagy tapasztalatokkal rendelkezett ezen a téren, de a kábítószer sohasem vált szenvedélyévé, utasításokat adott nekem a hallucinogén szerek kipróbálásához. Három vagy négy alkalom elég volt nekem. De kerestem az idegen ízeket is, különösképpen a törökök városnegyedében Berlinben. Ekkor már a német jezsuita munkáspapok közösségéhez tartoztam.

Papok és munkások

A munkáspapok iránti érdeklődésem és vonzódásom francia rendtársaim körében keletkezett. Az ötvenes évek közepén, amikor Róma a papoknak megtiltotta, hogy kétkezi munkát végezzenek teljes műszakban, közöttünk nagyon sok vita volt erről a kérdéstről. Franciaországban a második világháború végétől kezdve sok pap, szerzetes és szerzetesnő ment el gyárba dolgozni, és a fiatal papnövendékek körében nagy volt a vonzódás a munkáspapi életmód iránt. Ennek több oka volt.

Az egyik okát P. Henri Godin könyve, a *Franciaország, missziós terület?* nevezte meg: egész vidékek és néprétegek elkereszténytelenedése. Az ipari fejlődés kivonta az emberek tömegeit abból a falusi életközösségből, ahol a papnak megvolt a biztos szerepe, hatalma és mondanivalója. Az új, proletár életformában, a szegény városnegyedekben és az alantas munka tapasztalatai között a papnak nem volt szerepe. Hagyományos mondanivalója egy másik világhoz, egy elmúlt világhoz tartozott.

Maguk a papok és szerzetesek is megváltoztak: iskolázottságuk és életvitelük közelebb vitte őket a középosztály nyelvéhez és tapasztalataihoz. Észrevétlenül szakadék, idegenség keletkezett a klérus és a tömegek között. Az egyház irányító szerepe lehetetlenné vált a magukat kereső új társadalmi osztályoknál. A hívek egyszerűen kivándoroltak a klérus hatásköréből és a templomokból.

Ez az elidegenedés az egyháztól sok keresztényt mélységesen megdöbbentett. Sokan az újraközeledés különböző formáit kezdték keresni. Felismerték, hogy közösen érthető nyelv csak ott lehet, ahol azonos élettapasztalatok vannak.

Papok és szerzetesnők gyári munkát vállaltak, és az egyszerű városnegyedekbe költöztek, sorsközösséget vállalva az egyszerű néprétegekkel, hogy megosszák az emberek mindennapi élettapasztalatát, és megtalálhassák a szavakat szomszédaik szívéhez.

A francia Charles de Foucauld a század elején szeretett volna olyan szerzetesrendet alapítani, amelynek tagjai nem nagyobb közösségben élnek, mint egy család, és a saját kezük munkájával és verejtékével keresik meg a mindennapi kenyerüket, szemben a nagy és gazdag kolostorok életével a lakótelepeken kívül.

Ez Názáret lelkeségének felfedezése volt. Jézus életének legnagyobb részét kisiparos munkával töltötte. Ennek a harminc évnek tehát jelentősége kell, hogy legyen az apostolai számára, ha Jézus ennyi időt szánt rá.

Francia rendtársaim, akikkel az ötvenes évek közepén filozófiát tanultam, és a Társaságban maradtak, majdnem kivétel nélkül munkáspapokként egészen kis közösségekben, egyszerű városnegyedben élték le az életüket. A jezsuita munkásmisszióhoz megvan ma is a kapcsolatom, és egymáshoz tartozónak érezzük magunkat, bár magam csak egy évig voltam munkáspap.

Berlinben 1978-ban alakult meg a mindaddig egyetlen német jezsuita munkáspap-kommunitás. Hárman voltunk. Én akkor jöttem vissza első dél-amerikai tartózkodásomból, két német rendtársam pedig Franciaországból tért haza, ahol kisközösségi tapasztalatokat szereztek, és gyárban dolgoztak, az egyik mint esztergályos, a másik mint segédmunkás.

Előbb egy munkásszállóban laktunk. Aztán a város lefelhagyatottabb részén béreltünk lakást, a Berli Fal egyik zugában, ahol a múlt század végén az ipari munkások nyomorogtak. Most ott, Berlin Kreuzbergben nagyrészt török vendégmunkások élnek. Rajtuk

kívül csak néhány idealista fiatal német költözött még oda, akik egy igazságos társadalomról álmodtak, meg idősek, akik elmulasztották még időben elhagyni a pusztulásnak indult városnegyed.

Nyugat-Berlin falakkal körülvett sziget volt, ahol a bezártság érzése sokakban elviselhetetlenné vált. Ezért abban az időben kevés épkezláb német élt ott. Akik voltak, azok sem ott laktak, ahol mi. A nyugatnémet városok elegánsan felújított arculatából semmi sem volt a mi környékünkön.

Aztán munkát kerestem: kórházban, a kertészetnél vagy a vendéglátóiparban. Újsághirdetéseket olvastam, és jártam a várost. Szörnyű volt. Megalázó volt magamat eladni olyanoknak, akik lenéztek, és látszott rajtuk, hogy még ha kellenék is, akkor is csak szíveségből alkalmaznának. Általában alkoholistának néztek, aki most jött ki a börtönből. Nem is tudtam mindennap útra kelni. Pedig a Suscipét én is elmondtam a nagy lelkigyakorlat alatt. Csak tisztelettel tudok olyanokra nézni, akiknek az élet a munka keresést juttatta osztályrészü.

Végül is mosogató lettem a belváros egyik nagy vendéglőjében. Ott csak külföldiek dolgoztak, olyanok, akik nem tudtak németül, sokszor a papírjaik sem voltak rendben, és teljesen ki voltak szolgáltatva a munkaadónak, mind a munkaidőt, mind pedig a fizetést illetően: törökök, ázsiaiak, jugoszlávok. Hogy mit éreztünk? Nem tudom. Fizikailag hihetetlen fáradtságot. Sosem hittem volna, hogy a fizikai munka számomra annyira fárasztó lehet, és hogy ennyire rosszul fizetnek meg érte.

Mi történt a lelkemben? Loptam. Életemben először loptam. Amit csak el tudtam csenni. Sótartót, poharat, valami élelmiszert. Nem mintha szükségem lett volna arra, hogy lopjak. Nem eltervezve, szándékosan, hanem belülről hajtott valami. Sportból.

Miután otthagytam a berlini vendéglő mosogatótermét, soha többé nem történt ez meg velem, de azóta másképpen nézek magamra és a tolvajokra is. Azt kérdezem: mi történhetett vele és benne, hogy lop vagy hazudik? Bogotában ezt a kérdést nagyon sokszor tettem fel magamnak, és a válaszok is megrendítőek voltak.

Testi fogyatékoságaim közé tartozik kancsalságom. Zavart fiatal koromban, de soha senki nem bántott emiatt. A berlini vendéglőben történt meg először életemben, hogy valaki kicsúfolt szemem ferdesége miatt. Egy török lány volt, aki velem mosogatott. Ha elment mellettem, rám vigyorgott, és „kancsal”-nak szólított. Érzékenyen érintett. Egy ideig türtem, aztán legközelebb a törökökre használt német csúfnévvel illetem: „Kanackel!” Rém dühös lett. Rákérdeztem: bosszant? Engem is, ha kancsalnak nevezel. Attól kezdve nem volt bajom vele. Éreztem, hogy meg tudom szeretni új világomat, de valami vonzott belülről vissza Dél-Amerikába.

Ádám és Éva

Jézus Evangéliumával sosem volt bajom. Az egyház praxisával és tanításával többször viaskodtam. Itt van egy példa: filozófiai tanulmányaim idején az egyház tanítása még éles ellentétben állt a fejlődéstan (evolúció) tudományos hipotézisével. Az embert és az állatokat Isten külön-külön személyesen teremtette – így áll a *Bibliá* ban.

Aki tehát Darwinnal együtt azt tartja, hogy az ember az állatból fejlődött volna ki, az a *Szentírás* ban kinyilatkoztatott isteni tekintélynek mond ellent. Ha elfogadod a fejlődés hipotézisét, nincs keresztény hited. Én azonban mindenképpen valószínűbbnek tartottam a fejlődés lehetőségét, és nem tudtam elképzelni, hogy Isten két kezével agyagból formálta volna őseimet. Ezek szerint a hitem és keresztény mivoltom forgott kockán. De én szerettem volna hívő keresztény maradni.

Kozmológiatanárom Teilhard de Chardin tanítványa volt, akinek a könyvei még akkor nem jelenhettek meg, és írásai csak kéz alatt forogtak a francia jezsuiták köreiből. Mikor

aztán elolvashattam 1960-ban Teilhard fő művét, az *Emberi jelenség* et, amelyben kifejti, hogy a fejlődés hipotézise a tudományban nem mond ellent a keresztény hitnek, hihetetlen nagy kő esett le a szívemről. Maradhatok hívő keresztény akkor is, ha nem tudom elhinni, hogy Ádám és Éva a semmiből lettek egyszerre, hanem hihetőbbnek tartom, hogy Isten az élőlények fejlődésén keresztül teremtette meg őket.

Öt évvel később a II. vatikáni zsinat mintegy rehabilitálta Teilhard-t; eszméiből sokat átvett a *Gaudium et spes* konstitúció. Így megmaradhattam én is az egyház tagja. Fellelegeztem. Ekkor értettem meg, hogy nyomás alatt voltam előtte, és szabadságra vágytam. Világos lett előttem, hogy hitem és elkötelezettségem Istennel a katolikus egyház keretein belül nem jelenti az értelmem megtagadását. Szabad keresnem hitem értelmességét.

Aggiornamento – zsinat – ecclesia semper reformanda

XXIII. János pápa és a zsinat több felszabadító élménnyel gazdagított engem. Aggiornamento = legyen az egyház tanítása és nyelve érthető, a názáreti örömhír felismerhető korunk embere számára – tisztuljon meg az egyház mindattól, ami benne gát és akadály, hogy feladatának ma is megfeleljen.

A II. vatikáni zsinat ideje alatt Frankfurtban a teológián voltam. Tanárain nagy része mint a német püspökök szakértői vettek részt a zsinaton. A szüneti időszakokban visszajöttek hozzánk, nem győztük hallgatni beszámolóikat. Lelkesedve, felszabadulva ittuk szavaikat. Hitünk az egyházban megerősödött és éreztük, hogy most már büszkék lehetünk vallásunkra még az egyházon kívüliek előtt is.

Fontos lett számomra Rahnernek az a szava, hogy „a zsinat nem hozott új dogmát, mert a püspökök többsége már tudatában volt annak, – amire régebbi időkben nem figyeltek fel –, hogy nincs egy olyan mondat – a dogma pedig egy mondat –, amely minden nyelven, minden kultúrában és minden korban félreérthetetlenül egy és ugyanazt jelentené”. Az igazságot egyetlen általános értelmű mondatban nem tudjuk rögzíteni. Az igazsághoz csak közelíthetünk.

A zsinatot figyelve láttam, hogy maguk a püspökök is keresik az igazságot. Ők is küzdenek azért, hogy az evangélium tanítását a mai kor embere számára érthető nyelven és jelekben tudják továbbadni. Maguk a püspökök sem voltak mindenben egy véleményen. Tehát akkor én is kereshetem hitünk igazságainak legkifejezőbb módját.

Ekkor figyeltem fel először Latin-Amerikára püspökeik keresztül. Meglepetésünkre többségük a nyílt gondolkodású püspökökkel együttértett és szavazott. Ők is az egyház megújulásának szóvivői voltak. Felismerték és bevallották kontinensük, a katolikus kontinens bűneit, így a faji és szociális igazságtalanságokat is, amiért az egyház is felelős.

Röviddel a zsinat megnyitása előtt kezdte a német püspöki kar megszervezni nemzetközi segélyszolgálatait. A zsinat szüneti időszakában a latin-amerikai püspökök szinte kivétel nélkül jártak Németországban anyagi segítségért, de információs körutat is tettek. Ezek a személyes találkozások és beszámolók bennünk, jezsuita skolasztikusokban, de a nyugatnémet egyházi és világi közvéleményben is eleven benyomást keltettek a dél-amerikai helyzetről.

A zsinat nemcsak jót hozott nekem. De ezt nem azonnal vettem észre. Évek múlva egy hittantanár az angolkisasszonyok müncheni gimnáziumában nyíltan óvta a nővéreket azoktól a papoktól, akik a zsinat idején tanulták a teológiát. Engem 1963-ban szenteltek. Így a veszélyesek közé tartozom, bár erre csak később jöttem rá. Akkor még lelkesedtem, mint pünkösdkor az apostolok.

Az egyház az én erős váram?

XXIII. János pápa aggiornamentóra szólító felhívása szívügyemmé vált. A mindig újra megújítandó egyháznak megújítói közé szerettem volna tartozni, hogy korunk embere is megszerethesse az egyházat. Mindent kipróbáltam, hogy a mise, a szertartások, az imák, a teológiai nyelv átláthatók, megérthetők lehessenek a résztvevők számára.

A müncheni érsekség ifjúsági lelkészeinek egy találkozásán – ez már több évvel a zsinat után volt – Döpfner bíboros ránk ripakodott: „A misével pedig nem experimentálunk!” Egyik kollégám megjegyezte: „A húszas és harmincas években papok és hívek kis csoportokban sokszor titokban és a hivatalos római előírásokat elhagyva ünnepelték az Eucharisziát. A zsinat ezeknek a kísérleteknek az eredményeit jóváhagyta, sőt liturgia-reformként általános törvényt tette.” A bíboros válasza: „De azok felelősségük tudatában levő emberek voltak.”

Ebből azt a következtetést vontam le, hogy ha felelősségem tudatában és a szertartáson részt vevők nagyobb lelki épülése érdekében változtatok az előírt formákon, akkor megtehetem. Liturgiánkat a fiatalokkal való hosszú beszélgetések alatt készítettük elő minden alkalommal. Mindent megtettünk, hogy a mise rutinná ne váljon, hitünk hiteles kifejezése legyen. Persze kísérleteink nem mindig sikerültek, és rá kellett jönnöm, hogy ami a tanulóifjúságnak lelki élmény volt, az a munkásfiatloknak unalmas szószátyárság lehetett. De hibáinkból is próbáltunk tanulni.

Egy idő után azonban lelkem mélyén egy kép jelentkezett, nagyon mélyről, amely az egyházhoz való viszonyomat ábrázolta: egy várban vagyok, amely az egyház, biztonságban és jól érzem magam, de egyszer csak felfigyeltem arra, hogy falai is vannak. Megpróbáltam átnézni felettük. Észrevettem, hogy a vár falain túl is élnek emberek, azok sem mind rosszabbak, mint mi, azoktól is tanulhatnánk, és azok is tanulhatnának az egyháztól. Ezért többekkel együtt elkezdtem lebontani a vár falait, hogy kapcsolat jöhessen létre a váron kívül és a váron belül élők között.

De amíg én minden erőmmel azon fáradoztam, hogy a két külön világban élők találkozhassanak egymással, azalatt mások elkezdtek újra falakat építeni az egyház számára, s már úgy, hogy én mindenképpen a falakon kívül rekedjek.

Egy nem megkeresztelt barátommal, akinek a gyerekeit én kereszteltem, megosztottam aggodalmamat: kérdésessé kezd válni a helyzetem az egyházon belül, mert ott mind többen károsnak tartanak engem az egyház számára. Ezt válaszolta: „Maradj te az egyházban, mert addig nekem is van benne helyem.” Így váltam én az egyház peremén lévők apostolává.

Az egyház és köztem kialakult viszonyról bennem keletkezett képnek még volt valódi folytatása. Ez Bogotában történt tíz évvel később. Msgr. Romerónak, a meggyilkolt El Salvador-i érseknek halála évfordulójáról emlékeztünk meg. Mind a szociális igazságosság mellett elkötelezett nők és férfiak, világiak és egyháziak csoportja voltunk. Keresztutat végeztünk a Bogota melletti hegyen lévő Monserrate nevezetű Mária-kegyhelyre. Ezrével mennek oda az emberek a városból vasárnaponként. A mezítlábas, térden csúszó, imádkozó zarándokok között és az utcai árusok tömege mellett mi is mentünk összeszedetten felfelé, és tizennégy stációnál megállva imádkoztunk Kolumbiáért és a világon mindenhol igazságtalanságot elszenvedő embertársainkért, kérve a megölt érsek közbenjárását.

Fent a hegyen szerettünk volna a templomban misézni. Nagy tömeg volt. A zarándokok lelki igényeit szolgáló atyák minden félórában más csoportnak miséztek egész délelőtt. A templom igazgatójától mi azt az utasítást kaptuk, hogy várjuk meg a misék végét, és akkor mi is bemehetünk a templomba. A szabadban együtt imádkoztunk és énekeltünk, várva a templomba való bebocsátás idejét. De mikor az utolsó mise után mi is be akartunk menni, az Isten háza be volt rekesztve belülről. Ki lettünk zárva. A zarándokokat ellátó paptársaink szemében mi nem voltunk eléggé megbízható keresztények, hogy az ő templomukban az

Eucharisziát megünnepelhattuk volna. Monserrate kegytemplomában a valóságban is beigazolódott, amit a bensőmben egy képben már régóta láttam.

Érdekes, én sosem féltem attól, hogy a pokol kapui valaha is erőt vehetnének az egyházon. Talán azért, mert nem egy intézményben, hanem a szentek közösségében és a Szentlélek működésében hittem, és teljes bizalmam volt benne. Azt vallottam mindig, hogy az egyház problémái, mint például a paphiány, üldözések stb., lehetőségek arra, hogy a Szentlélek megújítsa az egyházat mint intézményt. Latin-Amerikába is ez a remény vitt. Az egyházért aggódó embereket és azokat, akik az egyházat hatalom megszerzésével próbálják megvédeni, nem tudtam megérteni.

Jezsuita társaim

A jezsuitákhoz a viszonyom jó maradt akkor is, amikor az egyházból kirekesztve éreztem magam. Különösen Arrupe általános rendfőnököm – akivel sosem találkoztam személyesen – azt az érzést táplálta bennem, hogy amíg ő generális, addig nekem is van helyem a Jézus Társaságban.

Tudtam azt is, hogy nagyon sok más jezsuita társamra számíthatok, és bennük megbízhatok. Erős támaszt jelentett számomra a hozzájuk való tartozás, különösen Dél-Amerikában, és talán akkor leginkább, amikor egyedül laktam Bogotában egy szegény városnegyedben. Becsültem feletteseimben, hogy nekem mindig időt engedtek, és ki tudták várni, amíg fejlődésemben tovább értem, és hálás voltam a rendemnek, hogy olyan sok szabadságot és lehetőséget kaptam általa.

A barátság jezsuiták között mégsem könnyű. A szerzetesi ideál annyira magasan, szinte elérhetetlenül lebeg sok rendtag elképzelésében, hogy úgy érzi, nem felel meg ennek a tökéletességi elvárásnak. Ezért sosem engedheti el magát teljesen társai közt. Ez a feszültség a mély barátságot gátolja. Bennem is volt ebből a tartózkodásból, de bizalmamat sosem vette el a jezsuitáktól.

Néha egyoldalú volt ez a bizalom részemről. Voltak rendtársaim és feletteseim, akik érthető módon kételkedtek bennem. Például a kolumbiai provinciális egyszer magához hívatott, és azt kérdezte tőlem, hogy ha a rendházon kívül akarok élni, akkor miért nem kérek engedélyt Rómától, hogy „extra domum” élhessek – ami sokszor az első lépés a rendből való kilépés felé. Megkérdeztem, hogy érdekli-e, miért is élek én az egyszerű emberek között egyedül. Becsületére legyen mondva ennek a provinciálisnak; figyelmesen meghallgatott. Utána felállt, megölelt, és azt mondta, hogy a kérdést tanulmányozni fogja. Meg is tette.

Egy év múlva levelet kaptam tőle, hogy Róma meghallgatása után kivételesen megengedi, hogy továbbra is ott lakjam, ahol vagyok. Öt évvel később, amikor elbúcsúztam tőle, azt mondta: „Tudod milyen bizalmatlan voltam hozzád, de most utódomnak írásban hagyom, hogy hozzánk akármikor visszajöhetsz, nem áll fenn ellened semmi.” Szép volt tőle.

Bomlasztás vagy átmentés?

A latin attól kezdve nem volt az egyház hivatalos nyelve többé, amikor XXIII. János pápa körlevélben sürgette, hogy a papnevelőkben a kispapok tanuljanak meg végre latinul. Ez a pápai levél egy korszak végét jelezte.

Ez történt a magázással is a Jézus Társaságban. Mikor beléptem a rendbe, még természetes volt mindenki számára, hogy jezsuita a jezsuitát csak magázhatja. Még édestestvérek egymás közt is így volt, ha mind a ketten jezsuiták lettek. Én a tegezés kezdeményezői közé tartoztam, már Franciaországban. Aki engem visszategezett, azzal tegező viszonyban maradtam. Ha a másik továbbra is magázott engem, én is visszatértem a magázáshoz. Valamilyen egyenrangúságot kerestem rendtársaim között. Előljárót tegezni

eleinte kicsit nehezemre esett. A patriarkális társadalom végét véltem közeledni, és megsejtettem, hogy a szerepek újrendeződnek a családokon és a közösségeken belül. Ezáltal megváltoznak az emberi kapcsolatok egymás között. Egy közösségen belül a szerepeket újra meg kell határozni.

1961-ben a délnémet provinciális hivatalos körlevélben tudomásunkra adta, hogy a Társaságon belül a magázás kötelező, a tegezés tiltott. Az előjáró erélyes hangú rendreutasítása persze nem a közénk belopakodó tegeződésnek a továbbterjedését akadályozta, hanem nyilvánvalóvá tette, hogy a magázás kiment a szokásból a jezsuitáknál, és azóta sem tért vissza.

Ez történt az egyházi egyenruhával, a szakállal, a liturgiával. Bomlasztottunk, vagy megpróbáltuk benső hitünket átmenteni egy megváltozott világba? Ez történt a történelem folyamán újra meg újra. Csak ott maradt a kereszténység élő és dinamikus, ahol a benső hit és az új kultúra köntösében is kifejezésre juthatott. Ott pedig, ahol csökönnyösen ragaszkodtak a benső hit külső megnyilatkozásaihoz, ott a megváltozott kultúrkör emberei már képtelenek voltak a régi szokásokban életerőt adó hit forrását felismerni. A zsinat után megpróbáltuk hitünket átmenteni egy gyökeresen megváltozott társadalomba, mely nemzetek, kultúrák és vallások határain átgázolva egyetemes emberivé próbál alakulni.

Ebből a visszatekintésből sok fontos dolgot kihagytam: leginkább azt, ami lelkem rezdülései közt nagyobb szeméremérzetet vált ki bennem; és rengeteg dél-amerikai élményt, amelyről beszámolni nem a szemérem, hanem a hely rövidsége gátol.

1996 Pünkösdjén.

Muzsly István: Elindultam szép hazámbul ...

Világgá mentem

Az egyházi iskolák államosítását 1948 nyarán még Kalocsán éltem meg, ahol nevelőtanár voltam a jezsuiták kollégiumában. Röviddel ezelőtt a rendőrséggel is meggyűlt a bajom. Íme a híres eset!

Május közepén az érettségizők ballagásán búcsúbeszédet tartó diákunk váratlanul eltűnt. Hamarosan megtudtuk, hogy a rendőrség vitte el. Egész éjszaka fogva tartották. Diáktársai állandóan figyelték az épületet, és készek voltak arra is, hogy megakadályozzák elhurcolását. A rektor engem bízott meg azzal, hogy próbáljam kiszabadítani... Bementem a rendőrségre, ahol az előadó elvtárs fogadott. Hogy megnyerjem a bizalmát, elmondtam neki, hogy filozófiai szakdolgozatomat Marxról készítettem; az eredeti német kiadás alapján átkínlódtam magam még *A tökélen* is. Fellelkesedtem:

– Maga a mi emberünk! Álljon közénk! Tanár lesz a pártiskolán! ... Mosolyogtam: – Majd jól megfontolom a dolgot – feleltem neki. Megtudtam, miért fogták le a fiút, és miért akarnak ellene vádat emelni: – Azt merete mondani, hogy apokaliptikus időkben élünk... Egy jó órába telt, amíg sikerült az elvtárssal megértetnem, mi is az az apokalipszis. A fiú kiszabadult.

Elhatároztuk, nem vállalunk munkát az államosított iskolában. A közben már kinevezett új igazgatónak, aki addig tornatanár volt, a kollégium rektora még fegyelmit is adott. Mint tartalékos tiszt részt vett volna az újvidéki mészárlásokban, és a kommunisták már régóta kezükben tartották a szerencsétlent. Én szerettem és sajnáltam szegényt.

Nyár elején elöljáróim Szegedre irányítottak. Ott tudtam meg, hogy tanulmányaim folytatására Hollandiába küldenek. Hollandiába, a tulipánok meg a szélmalomok országába? Hogyan juthatnék én el oda? Ahhoz útlevelet és még vízum is kell! Hogyan szerzem én azt meg?

Felmentem Pestre, és nagy merészen beállítottam a holland követségre. Barátságosan fogadtak, de hát útlevelet nélkül nem tehettek semmit. A nyugodtan pipázó titkár úr végül csendesen megjegyezte: – Próbálja meg bécsi követségünkön... Legszívesebben azonnal nekimentem volna a határnak. De hát elöljáróim azt a parancsot adták, hogy kérjek útlevelet. Nincs mese! Nálunk az engedelmisség az egyik legfőbb szabály. Nem láttam sok értelmét, de szót fogadtam. Ez volt a jó.

Az útlevelelhez szükséges igazolásokat beszereztem a szülőfalumban. Az édesanyám, testvéreim és barátaim mind úgy tudták, hogy útlevelel mentem Hollandiába. A későbbi zaklatások során ezt állították is. Csak az egykori jó tanító bácsim gyaníthatott valamit. A búcsúzáskor még utánam is szólt: – Nehogy nekimenj a határnak, mert fenéken lőnek!

Hosszú hónapokon át türelmesen vártam. Minden héten fürödtem és csónakáztam a Tiszában. Sokat jártam a Móra Ferenc Múzeumba is, hogy a könyvtárban dolgozzam egy témán: Jézus a magyar irodalomban. Október végén hívatott a rendőrség. Az útlevelelről szó sem lehet. Az országban már nagyban folyt a Mindszenty-ellenes kampány, de először a jezsuitákkal akartak leszámolni.

A szegedi technikum felbőszített fiatalsága az egyik estén megrohmozta a kollégiumunkat. Elöljáróink megtiltottak minden ellenállást. A felső emeletre szorítottak minket. Szigorúan őriztek minden kijáratot. Se ki, se be! Nekem mégis szerencsém lett...

Másnap este bejött hozzám az iskola egyik tanára, dorogi származású, régi jó barátom. Kíséretében észrevétlenül elhagytam a házat. Isten áldja meg haló poraiban! A sötétség leple alatt kijutottam az állomásra, és elértem az éjszakai vonatot... Indulás Nyugat felé! Győrben leszálltam a vonatról. Inamba szállt a bátorság... Bementem a bencések templomába

(valamikor a jezsuiták építették), leültem bal oldalon az utolsó padra, és újra átgondoltam az életemet, terveimet és a jövő minden bizonytalanságát. Végre döntöttem:

– Nincs megállás! Neki a határnak! Az Isten is úgy akarja! Ha Isten velem, ki ellenem?

Útban a győri állomásra szembe találtam magam egy volt diáktársammal. A *Kis-alföld* szerkesztője volt és a Mindszenty-kampány egyik hírhedt nagymestere... (Később észre tért, és a magyaróvári ávoslaktanyánál esett el.) Hirtelen beugrottam az egyik kapu alá. Nem vett észre. Nyugodtan mehettem tovább. Egy kiskocs- mába is betértem. Két deci jó bor felvillanyozott. A soproni vonatra szálltam fel. Közel a határzóna. Már előre gyanítottam, hogy a vonat tele lesz fogdmegekkel. Így is volt. Hamarosan bejött a kocsiba egy furcsa fiatalember. Azonnal észrevettem, hogy csak tettet a részegséget és hóbörög: – Megyek a Juliskámhoz Szombathelyre...

Velem szemben foglalt helyet. Én meg csak ültem egy brosrával a kezemben. A szerzőjére és a címére még mindig emlékszem: Kalinin *Dialektikus történelmi materializmus* című műve. Elmerültem a fércmunka tanulmányozásában. A fiatalember egyszer csak rám kiált: – Hová megy? Pillanatok alatt megéreztem, hogy a válaszom döntő jelentőségű a további sorsomra nézve. Közben kegyetlenül zakatolt a szívem. Szerencsére nyugodt maradtam, és mosolyogva feleltem: – A Mariskámhoz megyek Sopronba. Ezután már nem is zaklatott. Nem gyanított semmit.

Megérkezünk Sopronba, és kinézek a vonat ablakán. Látom, hogy az utasok csak két rendőrsor között haladva hagyhatják el az állomás épületét. Egyiküket-másikukat igazoltatják... Mitévő legyek? Utolsóinak maradok, hogy közben jól megfontoljam a tennivalót. Fohászkodom egyet a Szűzanyához, az én „Mariskámhoz” is...

Odalépek az első rendőrhöz. Cigaretta nyújtok neki, és tüzet kérek. Gyanútlanul elfogadja, és tüzet is ad. Az ötlet bevált! Az elvtársai valószínűleg azt hitték, hogy barátok vagy legalábbis ismerősök vagyunk. A rendőrsor feloszlott, és lassan kiballagtam az állomás épületéből...

Egy kedves néni adott szállást. Még mindig emlékszem a nevére: Mayer Hermina. Kis bőráru üzlete volt a belvárosban, öccse jezsuita kispap. Jól esett a szeretete. A jó Isten azóta már bőven megjutalmazta. Másnap utánanéztam a határátlépési lehetőségeknek.

Először is beállítottam a belvárosi plébániára. A jó öreg prelátus olyan lett, mint az őszirózsa, amikor elmondtam, ki vagyok, és mi járatban jöttem hozzá. Nem is mondott szinte semmit. Megértettem szorult helyzetét, és meg is bántam, hogy hozzá fordultam. Azt ugyan mondta, hogy imádkozik értem. Mit is tehetett volna jobbat?

Aztán bementem a templomba imádkozni, és újra megfontolni mindent. Egy kedves öreg sekrestyés szorgoskodott a padok között. Megszólítottam, és tanácsot kértem tőle. Ő sem mondott sokat, de azt igen, hogy menjek el az apácákhoz. Isten áldja meg a tanácsáért!

Peregrina nővér az Isteni Megváltó Leányai Társaságából gyorsan megszervezte menekülésemet a Fertő tó partján. Az isteni Gondviselés szerepét töltötte be az életemben. Az utolsó pillanatban Horváth Kálmán rendtársam is csatlakozott hozzám, és bajtársam lett a számkivetés első éveiben. Vele együtt mentem tovább az éjszakában messze-messze bujdosásba, ismeretlen új világba, ahová a jó Isten vezetett.

A tarisznyámban nem volt más, mint a *Szentírás*, német szótár meg két szál kolbász egy darab kenyérrel. Kalinin brosróját betapostam a Hanság sarába...

Az „Alföldön”

Csak pár hónapot töltöttem Ausztriában. Még zónákra volt osztva, és mindenütt találkoztam oroszokkal is. Félttem tőlük. Nem is jelentkeztem be sehol az osztrák hatóságoknál. Tiroi a franciák felügyelete alatt állt. Ott már szabadabban éreztem magam. Az egyetemre is bejártam, és megmásztam az Innsbruck körüli hegyeket.

Az állomásmisszió kedvesnővére segítségével sikerült útlevelet kapnom a Nemzetközi Vöröskeresztől. Az egyik osztrák rendtársam még „laisser-passer”-t is kért számomra a francia parancsnokságtól. Azzal aztán beengedtek a franciák németországi zónájába is. Az innsbrucki holland konzul vízumot is nyomott az útlevelembe. Utam ugyanis hozzájuk vezetett, a tulipánok és a szélmalomok hazájába...

Hollandia igazi neve tulajdonképpen „Alföld” (Nederland). Hollandia csak két tartománya az országnak: Dél- és Észak-Hollandia, amelyek a történelmi fejlődés és az ország állammá szerveződése során központjává váltak ennek az „Alföldnek”. Városaiknak (Amsterdam, Hága, Haarlem, Rotterdam stb.) mindig jelentős volt a politikai szerepük, és kiterjedtebb joggal rendelkeztek, mint Európa más országaiban a feudális renddel vagy az abszolút monarchiákkal jogaikért küszködő városok.

Nem is mertem volna soha egy brabanti, limburgi vagy főleg fríz polgárnak azt mondani, hogy ő holland, hiszen nem az, hanem „alföldi” (Nederlander).

S bár a hollandok is „alföldiek”, a magatartásuk azonban más, mint a többié, túlságosan is kiegyensúlyozott, zárkózott és száraz. A holland igazi énjét nemigen ismerheted meg. Mintha fátylat hordana. Százával voltak köztük ismerőseim, de barátom egy sem. Annyira torokhangon, fontoskodva és affektálva beszélnek, hogy mindig idegesített. Mintha a hátgerincemen zongoráztak volna.

A holland „alföldiek” többsége protestáns, egy része a puritán fajtából. Az én időmben, az ötvenes évek elején nem is volt tanácsos vasárnap átkerekezni egy ilyen falun. Biciklivel együtt betaszítottak volna a kanálisba... Nem is illő istentisztelet idején körbecsörtetni a templomokban, legyenek bár művészeti szempontból mégannyira érdekesek is. A bámészkodó idegen egyhamar a rövidebbet húzhatja. A vasárnap szent...

A déli tartományok „alföldjei” nagy többségben katolikusok. Sokkal nyitottabb, vidámabb és barátságosabb emberek, mint a hollandok. Köztük már egy-két jó barátot is találtam. A kiejtésükön érezhető ugyan a holland hatás, de van benne egy kis melódia is. Az ő nyelvüket tanultam meg én is.

A két világháború között a szegény magyar családok gyermekei náluk találtak otthonra és szerető gondoskodásra, miként Belgiumban is a katolikus flamand családoknál. Maastricht polgármesterének tizenkét gyereke volt. A második világháború után két kis magyar árvát mégis befogadott, és minden lehetőséget megadott nekik is, mint a saját csemetéinek. Ha a felesége a gyereksereg élén biciklivel kihajtott az utcára, leállt az egész forgalom.

Ebben az országban rend van. Minden kimért és rendezett. Mindennek megvan a maga helye. Vigyázz, nehogy más lábára lépj! A házak sokszor egyformák. Típusházak. Az utcák tiszták, szépek, mint valamikor a magyar falvak voltak vasárnap.

Az „alföldi” utakon szinte lehetetlen eltévedni, mivel minden pontosan jelezve van. Pedig az autósok tudják, milyen jó néha eltévedni! Keresve a helyes utat olyan vidéket is megismerhet az ember, amelyet különben sohasem láthatna...

Az „alföldi” jóakarátú és szorgalmas munkás nép. Perfekcionisták. Mennyire büszkék a hazai termékeikre! Amikor még náluk éltem, akkor kezdték gyártani a kis DAF-kocsijukat, amelyet a világ legjobb kocsijának tartottak. Nem is volt rossz a maga nemében. De mertem volna csak egy szót is mondani ellene!

Megcsodáltam szívós, kitartó és szorgalmas munkájukat. Évszázadok óta résen állnak, hogy biztosítsák országukat a tengeráradás veszélye ellen. Vannak olyan területek is, amelyek öt méterrel a tenger színe alatt fekszenek. Magam is tanúja voltam annak a rettenetes pusztításnak, amelyet 1953 telén Zeelandban a gátszakadás okozott. Ezrével pusztult ott ember és állat. Engedélyt kaptam, hogy behatolhassak az árterületre. Sohasem felejttem el, amit ott láttam...

Ez a természeti katasztrófa ösztönözte a kormányt a Delta-terv kidolgozására, hogy mindörökre megvédjék ezt a területet. A történelem legnagyobb méretű gátépítésével négy

mély tengeröblöt zártak el a nyílt tengertől. 1980-ban készült el teljesen ez a roppant mű, amellyel a tengertől való védelem mellett új földterületeket is nyertek a mezőgazdaság számára.

Milyen hihetetlen munka volt már a húszas években a zárógát megépítése az Amszterdam fölötti tengerrészen. Norvégiából szállították a követ, mivel nekik nincs. A lezárt tengeröblös vize lassan megédesedett; több mint százezer hektárnyi területet szárítottak ki, és mintagazdaságok százaival telepítették be. Csaknem minden nyaramat ott töltöttem, hogy tanulmányozzam a parasztgazdaságok nagyszerű munkáját, miközben sokszor arra gondoltam, hogy a magyar falusi legényeknek is hasznos kutatási terület lehetne.

Különben az „alföldiek” ma is nagyszerűen gazdálkodnak. Az atomiparban, a kőolajfeldolgozásban, a vegyiparban és elektrotechnikában a világ első tíz-tizenöt országa között foglalnak helyet, a mezőgazdaságban pedig több termékben elsők a világon. A konjunktúra minden hullámzása ellenére a gazdaságuk ma is stabil és a pénzük értékálló.

Tanulmányaim idején hat esztendő tölthettem az „Alföldön”. Sokat tanultam tőlük, főleg nyugodt, kiegyensúlyozott gondolkodást, munkaszeretetet és kitartást. Meg is szerettem őket? ... Ezt nem merném állítani. Becsülöm az „alföldieket”, és hálás vagyok nekik.

Az Isten magyarnak teremtett

Tanulmányaim vége felé az „alföldi” jezsuiták főnöke magához hívatott Hágába. Nem is sejtettem, hogy miért. Vele nem volt soha bajom. Nemigen tettem én soha rossz fát a tűzre, minek izguljak? Már tavasz volt, és mindenütt virágzott a tulipán. A tulipánmezők szépsége, a legelésző fekete-fehér tehenek serege megnyugtatót.

Feltűnően kedvesen fogadott. Még szivarral is megkínált. Aztán elmondta, hogy Indonéziában mindig furcsa szemmel nézik őket. Csak egy-két évvel ezelőtt adták át a hatalmat a jávaiaknak, akik még mindig ellenszenvet mutatnak az egykori gyarmatosítóikkal szemben. Az intézményeik folyamatos létének biztosítására pár évre más jezsuita tartományokból szeretne atyákat verbuválni. Örülne, ha tanári állást vállalnék a Kereskedelmi Főiskolájukon Dzsakartában.

Nagyot szívtam a szivaromon, és közben gondolkoztam: – „Kérhet ugyan, de nem parancsolhat... Náluk csak vendég vagyok... Az én parancsnokom most gúzsba kötve raboskodik valahol egy magyar börtönben...” Végül csak ennyit mondtam: – Majd jól megfontolom a dolgot.

Sohasem voltam híve a „hamar”-nak, mert abban egy betűje sincs a „jó”-nak...

A pünkösdi ünnepekre átmentem Belgiumba. Arra gondoltam, hogy meglátogatom Varga László atyát, és tanácsot kérek tőle. Már kisdíák koromban hatása alá kerültem, hálás voltam neki, és nagyon szerettem. Társadalmi etikát tanított akkor Leuvenben. Figyelmesen meghallgatott, és aztán így szólt: – „Az Isten minket magyarnak teremtett, és ez nem volt véletlen. Mielőtt Indonéziába menne, fontolja meg, hogy nem találna-e olyan munkát, amellyel szolgálatot tehetne a magyar népnek.”

Utána lassan beballagtam a város központjába, miközben fontolgattam Varga atya szavait. Döntő jelentőségük lett egész életemre nézve. Mélyen bevésődtek lelkembe. A magyar nép szolgálata életem céljává vált...

A város főterén feltűnt egy vörös hajú, sovány, nyúlánk fiatalember, klottgatyában, saruban, kis szatyorral a kezében. Megszólítottam. Kiderült, hogy magyar... „Hová mész, pajtás?” kérdeztem tőle. „Kajáért megyek az apácákhoz”, felelte a legény. Aztán elmondta, hogy tizenketten vannak a városban, az egyetemen tanulnak, és a kolostorokban koldulják össze az ebédjüket. Hegyi János jezsuita atya törődik velük. Ő is az egyetemen tanul.

Melléje szegődtem. Megállt egy zárda kapuja alatt a koldusok között, és türelmesen várt, amíg megjelent egy apáca és neki is tett valamit a szatyrába. Elérzékenyültem és döntöttem:

Nem megyek én Indonéziába, velük maradok, és szolgálom a magyar népet. Az Isten is így akarta.

Alig másfél évre rá hirtelen megmozdult a magyar világ: 1956. október 23.

Az év végén már kilencvenöt magyar diák tanult Leuvenben. Az 1957–58-as tanévre már százhatvannégy magyar fiatal íratam be az egyetemre. Ebből száztizenketten megszerezték a diplomát. Volt még egy nyugati egyetem, ahol ennyi 56-os magyar fiatal ilyen eredményt ért el? Nem tudom, de nem hiszem. És utánuk még hányan a következő évtizedek során egészen a mai napig!

Mert már akkor álmodoztam arról, hogy egyszer talán úgy alakul a világ, hogy Magyarországról nemcsak menekültek jöhetnek az egyetemünkre. Ezért tettem meg mindent azért, hogy felépítsem a Magyar Kollégiumot és a Közép-Európai Kutatóintézetet. Hála Istennek, ez az álmom is megvalósult már a nyolcvanas évek derekán.

Nem vártam meg a rendszerváltozást, hanem meglátogattam az egyházi iskolák igazgatóit, és kértem őket, hogy a legjobb volt diákjaik közül ajánljanak nekem olyanokat, akiknek lehetőséget adnék az egyetemi továbbképzésre. Mindaddig több mint száz olyan diplomás járt itt a leuveni egyetemen, aki a „klerikális” múltja miatt azelőtt még álmodni sem mert arról, hogy egy nyugati egyetem küszöbét átlépje.

Nem csalódtam bennük, sőt örültem nekik. Maximálisan kihasználták a lehetőségeket, öregbítették nevünket a leuveni egyetemen, és otthon is a gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális élet különböző területein értékes szolgálatot végeznek népünk javára.

Nemcsak kenyérrel él az ember,

de azzal is... Munkáim anyagi alapjainak előteremtéséhez volt diákjaimra sohasem számítottam. Szétszóródtak a nagyvilágban. Az otthon élők maguk is gondokkal küszködnek. Öt ujjamon megszámlálhatom azokat, akik közülük anyagilag is segítettek. Nem haragszom a többiekre, megértem őket. Mindegyikük a nincstelenségből indult el, hogy felépítse a családi fészket. Mihelyt módja volt rá, segíteni kezdte otthon szülőföldjén szeretteit, úgy, mint én is.

Az utolsó esztendőben minden tanév végén kiszámítottam, mennyi az, ami az új tanév megindításához nélkülözhetetlen. A többi mind hazavittem, hogy szétosszam a rászorulóknak között. Főleg a szegény diákok támogatása volt mindig a szívügyem. Én is az voltam valamikor, és hálás voltam minden fillér ajándékért.

Miután a jezsuita rend mindenestől erre a munkára szentelt, munkáim alapja elsősorban a saját tanári fizetésem és később a nyugdíjam volt. A legfőbb anyagi forrást azonban nem ez, hanem belga, holland és luxemburgi barátaim áldozatos szeretete képezte a mai napig. Sohasem csalódtam ebben. Mindaz, amit a hosszú évtizedek során a magyar ifjúságért tettem, tulajdonképpen a keresztény szeretet és áldozatkészség csodája.

Hála legyen az Istennek!

Nagy Ferenc: Templomról templomra

Főállású lelkipásztor csak ritkán és rövid időszakokra voltam. Inkább teológiatanítással, rádiós munkával, lapszerkesztéssel foglalkoztam és foglalkozom. Így írásom címe nem a tennivalóim, hanem a szerzetespapi ambícióim és örömeim súlypontját fejezi ki. Azok a templomok pedig, amelyekhez visszaemlékezéseimet kap-csolom, nem egyformán jellemzik külföldi életem egymást követő szakaszait.

Krónika

1958–1960: Maastricht (Hollandia), Sint-Servaas

1958. augusztus 22-én ebben a majdnem ezeréves román bazilikában szentelt pappá Lemmens püspök. (Előttem közel tíz magyar jezsuita szentelődött ugyanott, csaknem mind ugyanattól a püspöktől.) Már előzőleg gyakran látogattuk a bazilikát holland rendtársainkkal – hárman voltunk magyarok –, mint ahogy még gyakrabban a város még régebbi Mária-templomát. Szentelésem után a Szervác-templomban csak egy-két alkalommal mondtam vasárnapi misét, és a hatalmas belső térség bátortalanítóan hatott rám. Kétéves hollandiai papi munkám során, a magyar menekültek nyomában járva, elég sok városba és városkába jutottam el, és templomokban, kápolnáknakban, családlátogatások során pasztoráltam őket. Pár hónapig lelkésze voltam az egész országban szétszórta pár ezer katolikus magyarnak.

1961–1964: Róma, S. Pio X

Három tanulmányi évet töltöttem az Örök Városban; akkor folyt az egyetemes zsinat. Más római templomokban és rendházakban folytatott pasztoráció mellett az említett új alapítású plébániatemplomba, az előkelő Parioli negyedbe egy éven át jártam gyóntatni. Ez vasárnaponként négy óra megszakítás nélküli olasz nyelvű odafigyelést és párbeszédet jelentett.

1964–1969: Montréal, St. Grégoire-le-Grand és Magyarok Nagyasszonya

Jó öt éven keresztül erkölcszociológiát tanítottam francia Kanadában. Külföldi életem egyetlen olyan szakasza volt ez, amikor gyakran napokon vagy heteken át nem váltottam magyar szót senkivel. A jelentős magyar közösség plébániáján, amely szerviták, majd jezsuiták vezetése alatt állt, cserkészekkel, kis tanulmányi csoportokkal foglalkoztam, nagyböjti beszédeket tartottam. Jelentősen többet pasztoráltam egy francia plébánián, ahova több éven át jártam vasárnapi misézésre és gyóntatásra. Mint már Rómában, Montréalban is felejtethetetlen (de természetesen rég megszűnt) kapcsolatok alakultak ki „benszülöttekkel”. Francia Montréalhoz kapcsolódnak a liturgikus reform első nagy élményei is: experimentális misézések a megújított rítus szerint, gitáros misék sok fiatal és kevésbé fiatal résztvevővel, női ministránsok.

1970–1971: Leuven, a magyar kollégium kápolnája

Nem egészen kétéves belgiumi ténykedésem nem csupán a jeles egyetemi város magyar diákokhoz, hanem több más város (főleg Charleroi) alkalmi magyar misézőhelyeihez is kapcsolódott.

1972–1980: Róma, S. Lucia

A Vatikáni Rádió magyar tagozatán dolgoztam, és könyvkiadói vállalkozásokba kapcsolódtam be. Pár héttel Rómába érkezésem után gyóntatni kezdtem a Szent Lúcia-plébánián, és ezt folytattam második római tartózkodásom végéig. Egy-egy személy révén

számos olasz családdal is intenzív kapcsolatba kerültem; látogattam és segítettem őket, és sokat kaptam tőlük. Két vagy három alkalommal összeszámoltam a gyónásokat, és az összkép a következő: ezek néha hatvan-hetvenre emelkedtek (ilyenkor túlmentek a vasárnap délelőtti misék idején), és sose maradtak huszonöt-harminc alatt.

1980–1989: Hamilton (Ontario), Szent István-plébánia és Toronto

A *Szív* című havilap szerkesztése lett a következő munkám. A hamiltoni magyar plébánián, majd a Szent Erzsébet Otthonban, végül ismét a plébánián éltem. Mind a két helyen intenzív pasztorációt is folytattam: napi misézés, betegellátás, gyóntatás, keresztelés, esketés, családlátogatás, cserkészkedés, plébániai rendezvények. Utolsó ontariói éveimet Torontóban éltem; ott többfelé (a városon kívül is) végeztem kisegítő lelkipásztorkodást.

1989–1992: Bécs, Stephansdom és Deutschordenkirche

A német lovagrend temploma a vásár- és ünnepnapos magyar misék színhelye, és számomra leginkább gyóntatást jelentett. A bécsi főszékesegyház pedig a jól megszervezett, több nyelven folyó gyóntatási programjába vett fel heti két órára; németül, magyarul, angolul, olaszul, franciául gyóntattam. Tulajdonképpen bécsi feladatomban a *Szolgalat*, majd a *Távlatok* szerkesztése volt.

Epizódok

E vázlatos történeti áttekintés után részletesebben elbeszélék néhány apróságot.

– Pár héttel a szentelésem után, P. Király István újmisési „diakónusommal” találkozáskor, lelkesen újságoltam neki: papságom annyi örömet szerzett már eddig, hogy csupán ezért is megérte pappá lenni. Bölcsen elmosolyodva jegyezte meg: hála Istennek, hogy így van, bár arról még nem sok fogalmam lehet, hogy a papság mennyi szerető szolgálat és öröm forrása lesz. Ha ma egy újmisési hasonlót mondana nekem, én is nagyon bölcsen és vidáman elmosolyodnék. – Újmisémet egyébként egy flamand falucskában ünnepelte velem az egész közösség. Örökbefogadóim huszonöt éven át szerető és nagylelkű jótevőim voltak. „Testvérekem”, Marina kisiskolásként szavalt az ünnepségen. Az én hanyagságomból már egy ideje nem állok kapcsolatban vele és családjával. Régebbi találkozásainknak egy sajátos élményét jelentette, hogy benyomást kaptam a flamand nyelvhasználat rohamos fejlődésének egy-két érdekességéről.

– A Szent X. Piuszban a legkorábbi vasárnapi misére sok háztartási alkalmazott járt. Egyik vasárnapon, amikor politikai választások estek, egy nagylány gyónás közben azt kérdezte: bűn-e a keresztény Demokráciára szavazni? Annyira már értettem az olasz életet, hogy tudtam: a kérdést komolyan kell vennem, és néhány útbaigazítással megnyugtatóan válaszolnom. Azért hozom fel ezt az apróságot, mert a feltett kérdés tartalma is, formája is nagyon jellemző a harmincöt évvel ezelőtti olasz mentalitásra, Don Camillo világára.

– Rómában a négy-hat órás megszakítatlan olasz gyóntatás hullámzó ritmusban hozta rám az átmeneti fáradtságot; ilyenkor nagyon nehéz volt összeszednem magam, hogy tudjak odafigyelni és értelmesen szólni. Egy ilyen pillanatban a gyónóm azzal válaszolt: óvónő vagyok, a kisgyerekeknek szoktam ilyen banális dolgokat mondani. Bocsánatot kértem, és gyorsan megadtam a feloldozást. Egy-két napig csüggedten azt fontolgattam, hogy abbahagyom a rendszeres gyóntatást; végül ezt mégsem tettem. Aztán észrevettem, hogy gyónóm is visszatért. Pár hónap múlva bejelentette: családjával együtt más városba költözik; szeretne kézfogással elbúcsúzni tőlem, nyissam ki a gyóntatószék ajtaját. A kölcsönös megbecsülés vidámságával búcsúztunk, egy szóval sem utalva a történetekre.

– A helyi papsággal főleg Kanadában és Ausztriában kerültem szorosabb (bár nem igazán szoros) kapcsolatba. Külön szeretném kiemelni a montreáli Nagy Szent Gergely-plébánia

három papját, kanadai magyar rendtársaimon kívül a Kanadában dolgozó magyar papok összességét, rendszeres gyűléseit és az ausztriai magyar papok gyakori találkozóit.

– Egy nálam pár évvel fiatalabb tanárnőnek Rómában a hetvenes években nyolc évig gyóntatója voltam. Szüleivel a Prati („rétek”) nevű városrészben lakott, a Szent Lúcia-plébánia területén. Anyja is nálam gyónt. Még a nyolcvanas és kilencvenes években is, amikor már lakáshoz kötött beteg volt, római látogatásaim során eljártam hozzájuk misézni; a mama azóta meghalt. Amikor 1980-ban Rómából Hamiltonba indultam, egy magyar rendtársam kísért ki a repülőhöz. A repülőtéri autóbuszba szállt a tanárnő is. Magyar barátom a repülőtérre érve tapintatosan rögtön elbúcsúzott. A hölgy szomorúan jegyezte meg: csak most tudatosítja, mennyire kötődött hozzám, milyen fájdalmas elválni. Azzal próbáltam vigasztalni: ezentúl is sokszor és sok szeretettel gondolok a Prati. Mire ő: „Padre, ci saranno altri prati con altri fiori.” (Atya, lesznek majd más rétek más virágokkal.)

– Isten úgy intézi, hogy számos ember is – felelős előljáró, barát (esetleg gondot jelentő személy) – tevékeny részt kapjon abban az embert, szerzetest, lelkipásztort formáló munkában, amelynek szálait végeredményben Ő maga tartja kezében. Nagyon konkrét utalásokat itt nem teszek, mert hiszen életútjaink összeszövődése ilyen személyekkel ma is tart; csak annyit jegyzek meg, hogy főleg négy-öt rendtársamtól kaptam sokat, valamint két nálam idősebb hölgytől. Ez utóbbiakkal harminc éve ismerjük egymást, és kapcsolatunk jórészt beletartozik a „Templomról templomra” összefüggésbe. (Egyikükkel négy ország azonos városaiban, másikkal két világrész három világvárosában éltünk azonos időszakokban, hosszabb-rövidebb ideig, „templomosan”. Ez utóbbi szóval azt akarom jelezni, hogy kapcsolatunk jelentős mértékben egyházi közösségben folyt.) Hasonló összefüggésbe foglalható a külföldi (nevezetesen római és hamiltoni) munkatársaimmal való kapcsolatam is.

– Hosszú ideje készül (és sose fog elkészülni) egy lelkeségi jellegű „nagy” művem kézírata. Előszavában többek között ez áll: Művemem jótéveimnek ajánlom (emléküknek szentelem), „nem utolsósorban azoknak, akik alamizsnájukkal hozzájárulnak szerzetesi és papi életem fenntartásához, miközben hosszú-hosszú órákat ennek a műnek kigondolására, átíráására, leírására, folytonos csiszolására szentelek”. Ez az így kifejezett köszönet nem kizárólag ugyan, de leginkább mégis a hamiltoni magyar közösségnek szól; akkor is fogalmazódott meg, amikor körükben éltem.

1992 augusztusában azzal a tudattal költöztem vissza magyar hazámba – folytatni folyóirat-szerkesztői munkámat –, hogy itt is épült egy-két olyan templom, amelynek átmeneti, kiegészítő szolgálatára örök terveiben az Úr Isten engem is kizemelt.

Nemes Ödön: Hogyan születik, nevelkedik és dolgozik egy japán misszionárius?

Japánba 1949. augusztus 27-én érkeztem. Ha a propelleres repülőgép nem romlik el Manilában, talán éppen Xavéri Szent Ferenc Japánba érkezésének (1549. augusztus 15.) négyszáz éves fordulóján léptem volna először japán földre. Huszonhárom éves voltam akkor.

A fogantatástól a születésig

Amikor beléptem Jézus Társaságába munkáspap akartam lenni, hogy a testi munka megosztásával sorsközösséget vállaljak a nehéz körülmények között dolgozó emberekkel. Jezsuita és papi hivatásomat munkások között kaptam, ezért szerettem volna velük tölteni életemet. A szegényekkel való együttérzés háromévi jezsuita életem alatt azonban misszionáriusi hivatássá változott. Világossá lett előttem, hogy a nem keresztény japánok még nehezebb körülmények között élnek, mint az Istent ismerő keresztény munkások. Ha valaki Magyarországon komolyan érdeklődik Krisztus után, vannak elegenden, akik segíteni tudják. De ahol kevés a keresztény vagy nincs, ott nem így van. Azt gondoltam, ha egyetlen japánnak is sikerül megvinnem az evangéliumot, a jóhírt, megéri a fáradságot. De bevallom, hogy vonzott a kalandokkal teli úttörő élet is.

Az is megfordult a fejemben, hogy én azért vagyok keresztény, mert voltak emberek, akik otthagyták hazájukat, és eljöttek Magyarországra minket megtéríteni. Nagylelkűségüket csak hasonló nagylelkűséggel lehet meghálálni, azzal, hogy én is továbbviszem Jézus örömhírét azoknak, akik még nem hallották. Későbbi misszionárius-életem nagy boldogsága volt, hogy sok japán életében láttam Isten kegyelmének munkáját, az örömhírt megélő élet gyümölcseit. Csodálatos élmény, ahogyan egy nem hívőből hívő keresztény ember születik.

Lassan arra is rájöttem, hogy a misszionáriusi élet még radikálisabb Krisztus-követésre adhat alkalmat. Novíciuskoromban, a háború nehéz napjaiban többször megtapasztaltam, mekkora boldogság életemet csak Jézusra építeni. De felmerült bennem a kérdés: meg lehet-e ezt tapasztalni akkor is, ha elhagyom hazámat, kultúrámat, fölégetek magam mögött minden földi biztonságot, és csak Istenre támaszkodva próbálok élni? Jézus valóban tökéletes boldogságot nyújtó élettársam tud lenni a messi Japánban is? Ha igen, akkor másoknak is mondhatom, hogy Krisztus útja az igazi boldogság felé vezető út. Erről akartam meggyőződni, ezért kértem, hogy küldjenek Japánba.

Hosszú évek múltán most már tapasztalatból mondom az itthoni kispapoknak, hogy érdemes Jézusra építeni életüket. Ő igazán boldoggá tud tenni mindenkit, aki komolyan elkötelezi magát iránta és az Isten országa iránt. A Vele való személyes, mély kapcsolat minden más kapcsolatot felülmúlóan értékes, és értelmet ad az életnek. Ez a tapasztalat misszionáriusi életem legnagyobb ajándéka. Jézus százszorosan kárpótolt mindenért, amiről lemondtam. S bár én akartam az evangélium jóhírével megajándékozni a japánokat – őszintén mondhatom –, inkább én ajándékozódtam meg általuk.

Idáig azonban hosszú út vezetett. Mindenekelőtt teljesen újjá kellett születnem. Mint minden születés, ez sem történt vajúdás nélkül.

A misszionárius születése

A japán misszionárius kétéves nyelviskolában „születik”. Több mint harminc fiatal jezsuita, körülbelül tíz különféle nemzet fiai tanulták együtt a nyelvet. Én voltam az egyedüli

magyar. Német közöttünk nem volt, angolul még nem tudtam, így eleinte csak latinul érthettem szót azokkal, akik hajlandók voltak „deákul” megszólalni.

A kezdet igen nehéz volt. A nyelvtanulás nehézségeire nem számítottam. Számomra a japán már az ötödik idegen nyelv volt. Azt gondoltam könnyen megbirkózom vele. De nagyot tévedtem. A japánul tanulás ugyanis nem csak szavak, jelek és a különleges nyelvtan elsajátítását jelenti. Meg kellett tanulnom japánul érezni, viselkedni. Ez nekem körülbelül azt jelentette, hogy férfi létemre máról holnapra egyre azon kell gondolkodnom, hogy egy nő ilyenkor hogyan viselkedne, mit érezne, és hogyan fejezné ki érzéseit, gondolatait. Az európai kultúrában felnőtt ember legfontosabb értéke az igazság, míg egy japánnál mindent felülmúló érték a harmónia. Egész gondolkodásmódom, kommunikáló képességem, sőt értékrendem gyökeres átalakítására volt szükség ahhoz, hogy beilleszkedhessem a japánok világába.

A nehézségeket csak fokozta, hogy a japánt angolul tanították, amelyet ugyancsak alig értettem. Minden héten vizsgázni kellett, fordítani angolt japánra, és fordítva. Nekem először azt kellett kisütnöm, hogy mit is jelenthet az az angol mondat magyarul, és csak azután tudtam nekilátni, hogy leírjam valamiképpen japánul, kínai jelekkel. A szótárak a japán nyelvet angolul magyarázták. Így nekem saját szótáramat kellett megírnom, négy oszlopban: a kínai jelet, annak japán kiejtését, angol értelmét és végül a magyar jelentését. Három ismeretlen és egy ismert. Holott egy ismeretlen és egy ismert a nyelvtanulás normális rendje.

Ahhoz, hogy lépést tudjak tartani társaimmal, igen sokat kellett tanulnom. A napi tizenkétórás óras memorizálás is kevésnek bizonyult az egyre bonyolultabbá váló anyag elsajátításához. Helyzetemet még súlyosbította a teljesen új környezet, a nagy meleg és a nedves klíma.

A születés fájdalmai

Az első két hónap után rám szakadt a „kultúrsokk”. Ez a szó akkor még nem is létezett. Nem tudtam mi a bajom, csak azt éreztem, hogy rövidesen megbolondulok. Eszembe jutott, hogy egy nagynéném elmeegógyintézetben halt meg. Gondoltam, rövidesen odakerülök én is. Az azonban meg sem fordult a fejemben, hogy otthagyjam Japánt.

Ebben a nehéz helyzetben igen nagy segítségemre volt a japán misszió történetének tanulmányozása. A 16. és 17. században sok jezsuita halt vértanúhalált a japán misszióért. Tudták, hogy biztos halál vár rájuk, mégis vállalkoztak arra, hogy titokban belopakodjanak a pap nélkül maradt japán keresztények közé. Azt gondoltam, a megbolondulás lesz az én vértanúságom.

Amikor a legkeservesebb napokat éltem, elgondolkoztam azokról a jezsuitákról is, akik hosszú éveket töltöttek koncentrációs táborokban. Tőlük hallottam, hogy ott csak az marad meg ép ésszel, aki értéket tud találni a koncentrációs tábori életben is, és azért az értékért szabadon vállalja az ottlétet. Világosan láttam, hogy nekem is értelmet kell találnom abban, hogy rövidesen megbolondulok. Arra gondoltam, hogy sokkal esztelenebb dolgok miatt is bolondulnak meg emberek. Én legalább próbáltam valamit tenni Japánért. Ha ezért roppanok össze, az nem is olyan nagy szégyen. Elkezdtem komolyan imádkozni, gondolkozni és nap mint nap leírtam, hogy milyen értéket találtam a Japánért való megbolondulásban. Pár nap múlva világossá lett, mit kell tennem. Elmentem kis kápolnámba, amely a háború alatt a japán tengeralattjárók központjának egyik terme volt. Letérdeltem az Oltáriszentség előtt és Isten kegyelmével szabadon elhatároztam, hogy ha Isten is úgy akarja, szívesen megbolondulok a japánok megtéréseért. Felajánlottam az életemet, értelmemet, mindenemet erre a célra. Vannak, akik sokkal szomorúbb okok miatt bolondulnak meg: drogoznak, isznak, kicsapongó életet élnek. Én viszont Krisztusért, az Ő japán népéért bolondulok meg.

Amikor ezt ki tudtam mondani, teljesen megkönnyebbültem és nagy béke költözött szívembe: „Úgyis megbolondulok, most már nem kell semmitől sem félnem!” Tudtam, hogy a megbolondulásnál nagyobb nehézséggel biztosan nem kell már szembenéznem. Ha fáradt vagyok, ha nehéz, ha keserves, nem számít, úgyis megbolondulok. Ezt az utat pedig szabadon, örömmel és szeretettel választottam.

Ez a felajánlás alapozta meg életemet Japánban. Attól kezdve már nem voltak különösebb problémáim sem Japánnal, sem a nyelvtanulással. Éreztem, hogy sikerül belegyökereznem a japán kultúrába, és könnyebb lett a mindennapi nehézségek elviselése.

Lassan az angolt is kezdtem megérteni. Már nem volt szükség a magyar jelentés kikeresésére. A napi tizenkét óra memorizálás megmaradt, de már az sem számított, mert más már nem történhetik, mint az, hogy belebolondulok.

Meg vagyok győződve, hogy ezekben a szenvedésekben „születtem” meg „japánná”. Negyvennégy évi misszionáriusi életemben többé semmi nehézségem nem volt Japánnal, egyszer sem gondoltam arra, hogy elhagyjam.

Első munkaköröm

A nyelviskola elvégzése után azt reméltem, hogy Tokió szegénynegyedében dolgozhatom. Csalódtam. Éppen azt a beosztást kaptam – középiskolai angoltanár –, amit kértem, hogy ne adjanak. Mikor az igazgatót figyelmeztettem, hogy nem tudok annyira angolul, hogy tanítani tudnám, csak annyit mondott: „Tanítás közben lehet azt legjobban megtanulni.” Ekkor megint segített a szabad elhatározással vállalt „bolondság”. Elkezdtem tanítani egy olyan nyelvet, amelyet alig ismertem. Csak az segített, hogy próbáltam egy leckével a fiúk előtt haladni. Lassan megértettem, hogy nem is olyan buta dolog a tanárkodás. Mivel japánból kellett angolra fordítani, megadódott a lehetőség, hogy mindkét nyelvet jobban megtanuljam.

Hetvenöt tizenkétéves fiút tanítottam angolra és háromszáz fiúra kellett felvignom napközben. Ők gyakran jót nevettek furcsa japán beszédemen. (Ezt felnőtt japánok nem tették volna meg.) Meg is kértem őket, hogy javítsák ki hibáimat és tanítsanak meg olyan kifejezésekre, amelyeket még nem tudok. Ők ezt boldogan tették, mert mindig adtam egy-egy külföldi bélyeget azoknak, akik segítettek. Úgy éreztem, hogy inkább ők tanítottak és neveltek engem, mint én őket.

Tanítványaim szülei és az iskola ötven japán tanára révén betekintést nyertem a japán társadalomba. Ekkor döbbsentem rá, hogy a nyelvtanulás csak az első lépés volt Japán felé. Ahhoz, hogy Japánban valamit tenni tudjak, az élethez való egész hozzáállásomat is át kell alakítanom. Ez az „átnevelődés” egy külföldinek természetesen soha nem sikerül százszázalékosan. Hosszú évek után is mindig éreztem, hogy a japánok szemében azért mindig külföldi maradok. Csak az igazán mély baráti kapcsolatokban oldódnak fel ezek a távolságok, mert ott mély, meghitt szinten folyik a kommunikálás.

Elfogadni a japánok másságát

Miért okozott annyi gondot a japán életmódba való belegyökerezés? Legegyszerűbben így mondanám: a japánok ízig-vérig mások, mint a magyarok. Ezt a radikális másságot egy példával szeretném érzékeltetni.

Japánban a tulajdonképpeni kommunikálás nem szavakkal történik. A szavaknak itt másodrendű szerepük van. Arra valók, hogy harmonikus légkört teremtsenek, hogy ugyanazon a „hullámhosszon” legyünk. Ezt úgy érhetem el, hogy lehetőleg azt mondom, amit úgy vélek, hogy a másik hallani szeretne vagy meghallgatom azt, amit ő nekem elmondani szeretne. Csak arról beszélünk, ami előmozdítja közöttünk a harmóniát. Ez mindennél, még

az igazságnál is sokkal fontosabb. Mindent, ami feszültséget, kellemetlenséget okozna, amennyire csak lehet, elkerüljük.

Az ilyen módon létrejött harmonikus légkör olyan szinten hoz kapcsolatba egymással, hogy intuitív módon megérezzük, felfogjuk az egymás szavai mögött rejlő gondolatokat, érzéseket, kívánságokat. A japánok számára a nyelv nem arra való, hogy valamit bebizonyítsanak, megmagyarázzanak, kifejtsenek. Amit argumentumokkal kell bizonyítani, az már nekik eleve gyanús. Ami fontos és értékes, azt – szerintük – intuícióval kell megragadni.

Az ilyen síkon történő kommunikációt a külföldieknek nehéz elsajátítani. Hosszú idő kell hozzá. Ha igazán szeretem a japánokat, ha örömmel vállalom sorsközösséget velük, és próbálok mindent megosztani velük, lassan, évek alatt, bizonyos mértékig bele sikerül tanulnom ebbe a japán stílusú kommunikációba.

Vannak, akik a „japán mosolyt”, a mindent igenlő beszédmódot színészkedésnek tartják. Én nem így látom. Ők kellemessé akarják tenni egymás életet. Japán a szégyen-kultúra országa. A szégyen pedig elsősorban abban áll, hogy valakinek kellemetlenséget okozok. Ilyet soha sem szabad tenni, mert leszámítva a családi és baráti kapcsolatokat, nincsen megbocsátás. Tehát mindig nagyon kell vigyázni, hogy ne legyenek ellentétek, vitatkozások, feszültségek vagy akármi, ami megbontaná a harmóniát. Egy olyan kultúrában, ahol nincsenek abszolútumok, nincsen istenhit, nem ismeretes a keresztény felebaráti- és ellenségszeretet, csak így lehet széppé és elviselhetővé tenni az életet.

Ez a japán életszemlélet természetesen háttérbe szorítja a személyt és fontosabbá teszi a közösséget. A japán nyelv nem ismeri a „személy” szót, ami azt mutatja, hogy az ő gondolkodásmódjukban a személy nem nagy érték. De mi, nyugatiak, sokat tanulhatnánk a japánoktól a közösség nagyrabecsülése, a harmónia előmozdítása és a természettel való egybeolvadás tekintetében.

Ez a kis kitérő megérteti talán, mi szükséges ahhoz, hogy „megszülessen” egy japán misszionárius, és milyen utakat kell járnia, ha fel akar nőni mint a japán nép tagja.

Első munkaterületem, a középiskolai tanárság csak egy évig tartott, de elegendő volt ahhoz, hogy szívem mélyéből megszeressem a japánokat. Ez azért volt lehetséges, mert munkatársaim, tanítványaim és a szülők is a szívükbe fogadtak.

Megint egy más kultúrába

Nehéz volt megválnom Japántól, de csak így tudtam folytatni tanulmányaimat a jezsuita papi élet érdekében. Akkor még jezsuita teológia Japánban nem volt. Elöljáróim Kanadába küldtek, mert ott kaptunk egy ingyen helyet. Ez is az Isten gondviselő műve volt, mert a négy év alatt állandóan volt kapcsolatom japánokkal. A több száz torontói idősebb japán nem tudott angolul. Igen örültek, hogy valaki japánul tanítja nekik a hittant. Én meg boldogan voltam közöttük. Így nem felejtettem el a keservesen megtanult nyelvet.

1955-ben, a harmadév elvégzése után pappá szenteltek.

Kanada után még egy év tanulás és a papi életre való gyakorlati előkészület következett az Egyesült Államokban. Itt is sok japánnal találkoztam.

Tanulmányaim befejeztével örömmel siettem vissza Japánba. Az ötévi távollét miatt azonban – annak ellenére, hogy ez idő alatt is állandóan kapcsolatban voltam japánokkal – nem volt könnyű visszazökkennem a japán kultúrába.

Ismét tanárkodás

Papi életemet ugyancsak középiskolai tanárkodással kezdtem. Tizenkét éven át két jezsuita fiúiskolában tanítottam angol, erkölcs- és – azoknak a fiúknak és szülőknek, akik

kérték – katekizmust is. Iskoláinkban csak délután, órák után tanítottunk katekizmust, és csak azoknak a diákoknak, akik szüleiktől írásos beleegyezést hoztak. A középiskolai tanulmány hat évig tartott. Egy-egy évfolyamon körülbelül százötven fiú tanult. Minden évfolyamnak volt egy jezsuita tanára – amolyan évfolyamfelelős – aki a hat éven keresztül végig gondjukat viselte, és kapcsolatot tartott szüleikkel is.

Az én időmben a diákok 70–80 százaléka kérte, hogy megismerhesse a kereszténységet. Ezek 20, néha 30 %-a a hatévi középiskola alatt kérte a keresztséget, néha szüleikkel, főleg édesanyjukkal és testvéreikkel együtt. Amint Japán kezdett jómódú lenni és elanyagiasodott, csökkent a hittanulók és a keresztelesek száma.

Iskoláink célja azonban elsősorban nem a katolikusok számának gyarapítása volt, hanem a keresztény szellemben való nevelés, talajkészítés az evangélium befogadására. Az iskola szellemét a jezsuita és a katolikus civil tanárok jelenléte és a rendszeres keresztény erkölcsoktatás építette ki. A nem keresztény tanárok és diákok is szívesen közreműködtek ennek a szellemnek a kialakításában. Keresztényellenes magatartással nem találkoztam.

A diákok és családjuk, akik hat éven keresztül kapcsolatban voltak velünk, megszerették és becsülték a kereszténységet akkor is, ha nem kötelezték el magukat. Bár a százhuszonöt millió japán közül a keresztények száma még az 1%-ot sem éri el, a kereszténység jól ismert, tiszteltben álló vallás és világnézet. Sokan úgy vélik, hogy kb. 20 millió japán szimpatizál velünk, és a kereszténységet tartja a legjobb vallásnak.

Tizenkét évi középiskolai tanári életemnek voltak nehézségei is. Az iskola magas akadémiai színvonalának megtartásáért sokat kellett dolgoznia diáknak, tanárnak egyaránt. Többször megesett, hogy háromszáz felsős diákot tanítottam. Ez állandó dolgozatjavítást jelentett. Az osztályozás igen nehezemre esett. Embereket számokkal értékelni súlyos teher volt számomra. Amikor olvastam és javítottam a vizsgalapok százait hosszú órákon keresztül, folyton imádkoztam a diákokért, akiknek jegyet kellett adnom, különben nem ment a munka.

Az iskolaévek alatt a hittanuló csoportok és a katolikus diákokból szervezett kisközösségek éltettek engem, mert éreztem, hogy többre vágnak. Gyakran hívtam őket hosszabb-rövidebb lelkigyakorlatokra, és akik óhajtották, rendszeres lelkivezetést kaptak. Papi hivatások és példaadó laikus apostolok születtek ezekből a kisközösségekből.

Ötven-hatvan édesanya is rendszeresen jött *Szentírás*-órákra. Több éven keresztül olvastuk, megbeszéltük, próbáltuk életünkbe ültetni Szent Lukács evangéliumát. Azért Lukácsét, mert ő a pogányságból megtértek számára írta evangéliumát. A *Szentírás*-órákra készített és azokon jól átbeszélt magyarázatokat később könyvbe foglaltam. Ez a három kötetes *Mi és a Szentírás* című Lukács evangélium-magyarázat több kiadást ért meg, mert sokan használták szentírás-csoportokban is, egyedül is.

Miért lesz valaki keresztény Japánban?

Egy japán megkeresztelkedése elsősorban Isten kegyelmének a csodája. Az emberi szempontok a keresztényekkel való személyes kapcsolaton alapulnak. Legtöbbször az történik, hogy egy nem keresztény japán közelebbi kapcsolatba kerül egy kereszténnyel, akinek az élete megtetszik neki, mert észreveszi, hogy az különféle nehézségek ellenére is igazán boldog. Felébred benne a vágy, hogy ő is ilyenné legyen.

Fiatal pap koromban még olyan volt a helyzet, hogy azt, aki kereszténnyé lett, a családból és bizonyos mértékben a társadalomból is kiközösítették, vagy legalábbis ferde szemmel néztek rá. Ahogy az évek múltak, egyre csökkent az előítélet a keresztényekkel szemben. Ennek fő oka a sok katolikus óvoda, közép- és felső iskola, valamint az egyház komoly szociális tevékenysége. A kis katolikus egyház valóban kiállt a szegények, elnyomottak és kismizmizettek mellett. Erre a becsületesen gondolkodó japánok felfigyeltek, és Japán jövőjét többen a keresztény alapelveken felépült társadalomban látták.

A japán egyház

A katolikusok elenyésző kisebbségben vannak Japánban, de a számukat sokszorosán meghaladó befolyást gyakorolnak a japán társadalomra. Az 1991. évi adatok szerint: Japánban 16 egyházmegye, 812 templom volt. 1807 pap, 7383 szerzetesnő és 388 szerzetes segítőtestvér dolgozott, összesen 431633 katolikus és 125 millió nem katolikus szolgálatában. Hogy milyen szellemben történjék ez a szolgálat, azt a papok, szerzetesek és hívők képviselőinek összejövetele 1984-ben világosan megfogalmazta. A püspöki kar ennek az összejövetelnek javaslatait elfogadva, így határozta meg a japán egyház feladatát:

„Mi, katolikusok, mindegyikünk egyenként és közösségileg is, misszionáriusok vagyunk. Azoknak, akik még nem ismerik Krisztus jóhírét, és még nem veszik körül az Úr asztalát velünk együtt, mindenképpen meg akarjuk hirdetni hitünk örömét. Szeretnénk minél több embert elvezetni a keresztséghez, és velük együtt Jézus Krisztussal közreműködni az emberi nem megváltásáért.”

„Igaz, hogy a japán társadalomban és kultúrában láthatóak az evangélium csirái, de azért még sok az olyan ember Japánban, akiket igen nehéz helyzetbe kényszerítenek, elnyomnak, igazságtalanul megkülönböztetnek. Mi, katolikusok mindnyájan, ezekkel az emberekkel együtt akarunk dolgozni azon, hogy az evangélium csirái szárba szökkenjenek és jó gyümölcsöt teremjenek a japán társadalom számára. Minden embert tisztelünk és fontosnak tartunk, és az evangélium szellemében velük közreműködve hozzá akarunk járulni a japán társadalom átalakításához. Ennek megvalósításához minden egyházmegyének és egyházközségnek missziós közösséggé kell fejlődnie, minden szerzetesrendnek, minden iskolának és intézménynek kézzelfoghatóan közre kell működnie ebben az evangelizációban.”

Milyen jó lenne, ha az egyházban mindenütt ilyen közös elhatározás születne!

Nekem különösen is tetszett ez a program, mert engem éppen ilyen vágyak vezettek Japánba. A középiskolában is, és később az egyetemen is, mindig kerestem a kapcsolatot a kiszorítottakkal, az elfelejtettekkel, azokkal, akiknek különösen is nehéz az élet.

Elöljárói munkakör

Tanárságom tizenkettedik évétől egyre inkább éreztem, hogy minden erőmet a papi munkának szeretném szentelni. Kértem, adják meg a lehetőséget, hogy kispapokkal foglalkozzam mint lelkivezető, esetleg mint a katekétika tanára. Kérésem olyan formában teljesült, hogy kineveztek a tokiói jezsuita szeminárium elöljárójának. Ez erőmet felülmúló munkakör volt. Felelősséget vállalni több mint ötven jezsuita egyetemi tanárért és kispapért, akiknek nagyobb része fiatal japán vagy fiatal misszionárius, nem volt könnyű feladat. Közösségi összejöveteleinken sokat gondolkodtunk a II. vatikáni zsinat kívánságai szerinti nevelési elvek gyakorlatba ültetéséről. Mindez a hatvanas évek vége felé történt, amikor Japánban is sok volt az egyetemisták között a zavargás és fejtelenség.

Ebben a munkakörben gyakran tapasztaltam meg tehetetlenségemet, gyengeségemet. Egyik nap ima közben rádöbbsentem, hogy társaimért és Japánért talán éppen azzal tudok valamit tenni, hogy szenvedek értük. Ebben találtam vigasztalást, ebből merítettem erőt.

Mivel nehéz volt a papságra készülők elöljárójának lenni, megpróbáltam összehívni a környékbeli többi szerzetesi és egyházmegyei szemináriumok elöljáróit, akik – gondoltam – ugyanezt tapasztalják. Mindegyikük szívesen fogadta a meghívást, és rövidesen tizenkét főből álló elöljárói közösség született. Sokat segítettünk egymáson imával és tapasztalataink megosztásával.

Az is nagy segítség volt számomra, hogy részt vehettem Rómában a jezsuita elöljárók részére megszervezett kollokviumon. Húsz év után először jutottam vissza Európába. Érdekes

élmény volt. Különösen hálás voltam azért, hogy Jézus Társasága ennyire megsegít abban, hogy jól végezzem előljárói feladatomat. Az előjáróképzőre sok országból jöttek. A római Jezsuita Központból és több országból összehívott szakértők segítségével lassan világossá lett, mi is tulajdonképpen az előjáró feladata. Az itt szerzett ismeretek és tapasztalatok, a fent említett japán előjárói közösségen keresztül kapott segítség és az évek folyamán szerzett tapasztalataim alapozták meg az előjáró feladatairól írt könyvem anyagát. Japán előjárók hosszú éveken át használták – és gondolom most is használják – ezt a könyvet.

Későbbi életemben gyakorlattá vált, hogy amikor egy-egy munkakörben elég tapasztalatot szereztem, ezeket könyv formájában foglaltam össze. Ez nekem segítség volt ahhoz, hogy visszatekintsek tapasztalataimra, de – úgy láttam – hasznosak voltak mások számára is, mert nem elvont fogalmakon, hanem gyakorlati tapasztalatokon alapultak.

Szerzetes- és papnevelőket képző intézetben

Szemináriumi megbízatásom lejártával a jezsuita japán nyelviskolánkban tanuló új misszionáriusok lelkipapjainak neveztek ki. Ebben a munkakörben is szembesültem felkészületlen voltommal. Jószándék és érdeklődés nem elég ahhoz, hogy komoly lelkipapjait lehessen végezni. Igen jókor jött tehát, hogy – mivel tanulmányaim befejezése óta már tizenhét év múlt el –, lehetőséget kaptam egyévi tanulásra, felfrissülésre. Felvételt nyertem az amerikai jezsuiták vezetése alatt álló St. Louise-i szerzetes- és papnevelőket képző intézetbe (Institute of Religious Formation). Itt egy éves programon vettem részt, melyet a világ különböző részeiről összejött negyven novíciust, novíciamesternőt és szemináriumi spirituális részére szerveztek meg. Az egész év fő témája a keresztény értékek és a szerzetesi karizmák továbbadása és a lelkipapjait volt. Az elméleti és a sokoldalú gyakorlati kiképzés nagyon érdekes és hasznos volt számomra. Különböző közös munkák, megbeszélések segítettek életem új irányításában. A II. vatikáni zsinat szellemének gyakorlatba ültetésével itt találkoztam először.

Az év folyamán mindegyikünknek volt személyes lelkipapja. Felbecsülhetetlenül sokat kaptam lelkipapjaitól. A program végén a spanyolországi Manrészában végeztünk harmincnapos személyesen kísért lelkipapjait. Ez is igazi megújulás volt számomra.

A szünetben és évközben is alkalom adódott a személyesen kísért lelkipapjait-adás különböző módszereinek tanulmányozására. Lelkipapjait elvállalta, hogy az ő szupervízója alatt több ilyen lelkipapjait adhat. Később pedig a kanadai jezsuita lelkipapjait központban, Guelph-ben, kísértők közösségével adhattam több személyesen kísért lelkipapjait. Ezek a tapasztalatok megalapozták jezsuita papi életem legfontosabb munkaterületét, a személyesen kísért lelkipapjait adást. Ettől fogva, kevés kivétellel, csak ebben a formában adtam a Szent Ignác-i lelkipapjait.

Sokoldalú misszionáriusi munkakör

a) *Lelkipapjaitok*

Japánba való visszatérésem után úgy gyümölcsöztettem amerikai tapasztalataimat, hogy először megalapítottam a novíciust, novíciamesternők közösségét a lelkipapjait és a személyesen kísért lelkipapjait adás céljából. Több szerzetes és később laikus lelkipapjait-kísért képeztem ki. Sokaknak adtunk együtt három-, nyolc- és harmincnapos lelkipapjait. Ugyancsak velük szerveztünk hosszú éveken keresztül, évente kétszer, hivatástisztázó lelkipapjait fiatalok részére. A résztvevők közül sokan ezen lelkipapjait alatt kitisztult hivatástudattal döntöttek a házasság vagy a papi, szerzetesi életforma mellett.

b) *Katolikus házastársakkal való közreműködés*

Az egy éves amerikai tartózkodásom alatt gazdag tapasztalatot szereztem a keresztény házastársi kapcsolat elmélyítésére megalapított Marriage Encounter (Házasság Hétvégek) mozgalommal kapcsolatban is. A II. vatikáni zsinat gyakorlati megvalósításának egyik legjobb példáját tapasztaltam meg benne. Minden igyekezetemmel azon voltam, hogy Japánban is meggyökereztessem. Eleinte ez sok nehézséget jelentett, mert a japánok nem szívesen beszélnek, még egymás között sem, a férj-feleség kapcsolatáról. Azok a házaspárok, akik eljöttek a negyvennégy órás hétvégi tapasztalatra, megértették, hogy a keresztény házastársi kapcsolat nemcsak a család, de az egyház és a társadalom alapjául is szolgál. A találkozók révén a résztvevők házastársi kapcsolata megszilárdult, és igazán életadóvá lett „befelé”, a család életében és „kifelé” a társadalomban is. Közülük többen szívesen működtek közre velem különféle apostoli munkákban.

A Házasság Hétvégek mozgalomban való közel húszévi részvételem alatt a házaspároktól mérhetetlen sok szeretetet kaptam, és tőlük rengeteget tanultam. Nemcsak a laikusokkal való közreműködést illetően, de Jézussal való személyes kapcsolatom elmélyítésére vonatkozóan is. Röviden így tudnám összefoglalni a közöttük nyert tapasztalataimat. Megtanultam, hogy :

- mi akadályozza és mi segíti elő mély emberi kapcsolatok kiépítését;
- miért fontos az értelmi, akarati és érzelmi síkon való kommunikálás megkülönböztetése, kifejtése és elmélyítése;
- hogyan lehet felismerni a különbséget az érzések kifejezése és az ítékezés között; miért fontos e kettőt megkülönböztetni; miért szükséges ezt a különbséget szem előtt tartani a mélyebb kommunikálás terén;
- mi szükséges ahhoz, hogy igazi dialógus jöjjön létre, folytatódjon és elmélyüljön két ember között;
- hogyan lehet a dialógust elindítani és gyakorolni családokban és kisközösségekben;
- miben áll az igazi szeretet, bizalom, megbocsátás és az élet sebeinek kölcsönös gyógyítása;
- hogyan és miben tud a házasság és a papság szentsége együttműködni az Isten Szíve szerinti társadalom felépítésében;
- hogyan tud egy pap egyenrangú viszonyban dolgozni házaspárokkal az egyház és a világ megújulásán;
- mi a pap szerepe a házastársak kisközösségében.

Lehet, hogy kívülállóknak ez a néhány félmondat elvontnak tűnik. Számomra azonban ezek a meglátások és tapasztalatok világos, gyakorlati lépéseket jelentettek az emberi kapcsolatok kiépítésében és az apostoli munkatársakkal való együttműködésben, s misszionáriusi és apostoli életem irányításában igen nagy segítségemre voltak. A házastársakkal való együttműködés megtanított arra, hogy amennyire csak lehetséges, semmit se tegyek egyedül. Mindent munkatársakkal együtt tervezek, velük egyenrangú viszonyban hozzak döntéseket, és hajtsam végre azokat. A kivitelezésben is világos legyen, hogy apostolkodásunk közösségi munka. Így minden, amit végeztünk sokkal gazdagabbá és termékenyebbé is lett, mert szeretetkapcsolatunk önmagában is tanúságtétel volt a nem keresztények előtt.

c) Nem keresztény házastársak mozgalma

A katolikus házastársak mozgalmaiból született meg a nem keresztény házaspárok kapcsolatát elmélyítő mozgalom. Ennek elindítása több mint kétévi kemény munkát jelentett. A keresztény házastársaknak szóló anyagot ugyanis át kellett dolgozni a keresztény fogalmakat nem ismerők számára. Ezt a munkát több katolikus házaspárral együtt végeztük. Minden katolikus fogalmat és értéket megpróbáltunk szakkifejezések nélkül megvilágítani. Munka közben döbbsentünk rá, hogy az igazi szeretetkapcsolaton keresztül mennyi keresztény értékre rá lehet világítani, hogy szeretetben élő emberekkel mennyire könnyű megkedveltetni

ezeket az értékeket, és elfogadtatni minden kényszer és rábeszélés nélkül. Azok közül, akik részt vettek ezeken a házasság-hétvégi tapasztalatokon, sokan kérték a keresztséget.

d) Nem keresztény jegyespárok

Mint már előbb is említettem, Japánban sok a kereszténységgel szimpatizáló, főleg a fiatalok között. Iskoláink és egyetemeink révén sok olyan fiatallal kerültünk kapcsolatba, akik nem tartották kielégítőnek a szintő házassági ceremóniákat. Főleg azért, mert távolabbi rokonaikat és barátait nem engedték be a szertartás helyére, de azért is, mert a régi ceremóniák előírásai, szavai, gesztusai nem szóltak eléggé a fiatalok szívéhez.

A fiatalok óhajait jól ismertük, láttuk, hogy nagy lehetőség nyílik a nem keresztényekkel való kapcsolatra. Az is tudtuk, hogy sok fiatal igen komolyan veszi a házasságra való előkészületet, mert jó és igazán boldog házasságot akar kötni. Ezért több paptársammal és katolikus házaspárral együtt kidolgoztunk egy öthónapos házassági előkészítő programot a következő célkitűzéssel:

1. – Az öt hónapig tartó heti másfél órás program a jegyespár kapcsolatának elmélyítését szolgálja.

2. – Megismerteti a keresztény házasság alapvető elveit.

3. – Nem a keresztségre való előkészületet célozza, hanem keresztény alapokra épülő házastársi kapcsolat kialakítására törekszik.

4. – Felkínálja szakértők és idősebb házaspárok tapasztalatait a közös megbeszéléseken keresztül.

5. – A házasságra készülőköt segíti rádöbbenni Isten léteire, amennyire lehet megismerteti velük Jézus Krisztust és értékrendjét.

6. – Mélyebb közösségi kapcsolatot próbál kialakítani, hogy a párok később is segíteni tudják egymást.

7. – Az egyes jegyespárokkal előkészítjük és személyessé tesszük az esküvői ceremóniát.

Misszionáriusi életem egyik legmélyebb és legtermékenyebb munkája volt ez a nem keresztény jegyespárokkal való foglalkozás. Éveken keresztül egyfolytában jött egyik csoport a másik után. Minden csoportban volt legalább húsz-huszonkét pár. Néha egyidejűleg két csoportot is kellett vezetni. Az egyes csoportokat két-két tapasztalt házaspárral együtt vezettük.

Meghitt, közvetlen légkör alakult ki a csoportban, mindenki szabadnak érezte magát, mondhatott, amit akart. Ahogy a hetek múltak, egyre jobban megismertük egymást és észrevehetően közelebb kerültünk a keresztény értékrendhez. Gyakran elcsodálkoztam, hogy a fiatalok mennyire becsületesen betartják ígéretüket. Legtöbbször mind a húsz alkalommal, mindketten eljöttek. Sokan messzi távolságból, több órai vonatozást vállalva.

A jegyespárok érezték, hogy a program segíti őket egymás megismerésében és közös értékrendjük kialakításában. A házasságra készülést életük egyik legfontosabb időszakának tekintették. Szívük tele volt szeretettel, és becsületesen készültek a komolyan megalapozott házasságra, ezért igen fogékonyak voltak. Érzékeny szívükbe mélyen belegyökerezett a krisztusi szeretet. Kevesen lettek keresztények, de mindegyikük közelebb került Istenhez, jobban megismerték Krisztust, mélyebb lett szeretetkapcsolatuk.

A nem keresztény jegyespárokat házasságra előkészítő program anyagát több évi tapasztalat után könyv formájában is megjelentettem, hogy segíthessem azokat – sok ilyen jegyespárról szereztem tudomást – akik nem tudtak eljönni a Tokióban tartott szemináriumokra. Gyulafehérváron magyarra is lefordítottam ezt az anyagot. Ennek alapján tanítottam a kispapokat arra, hogyan lehet segíteni a mélyebb emberi kapcsolatok kiépítését. A kolozsvári egyetemistákkal is végigvettük ezt az anyagot egyik tanév folyamán.

e) Házasság előtt álló fiatalok mozgalma

A katolikus házaspárok kapcsolatát elmélyítő „Házasság Hétvégei” mozgalomból született meg a „Choice” (választás) nevű mozgalom a fiatalok kapcsolatainak elmélyítésére. Ez is

hétvégi negyvennégy órás összejöveteleken alapszik. A résztvevők – húsz-harminc fiatal fiú és lány – először két házaspár, három fiatal és egy katolikus pap tapasztalatait hallgatja meg a különféle emberi kapcsolatokról. A hallottakkal kapcsolatos saját tapasztalataikat a fiatalok ezután kis és nagy csoportokban osztják meg, és irányítást kapnak kapcsolataik elmélyítéséhez. A mozgalom célja nem a fiatalok összeismertetése volt, de több fiatal ezeken az összejöveteleken találta meg élete párját. Az összejöveteleken nem keresztények is részt vettek. Ezeknek nagyobb része kereszténnyé lett.

A fentebbi négy mozgalommal közel húsz évig voltam kapcsolatban. Tudatosan törekedtem arra, hogy mindig képezek az egyes mozgalmaknak elkötelezett papokat és laikusokat is, akiknek átengedtem a vezetői szerepet. Pár év után nekem már csak a háttérből kellett segítenem őket. Ezek voltak misszionáriusi életem igazán boldog éveit.

Krisztusi Élet-Közösség (KÉK)

1976-ban a Szent Ignác-i lelkiséget élő laikusok mozgalomának (KÉK = Krisztusi Élet-Közösség, Japánban CLC = Christian Life Community) vezetői megkértek, hogy legyek egyházi asszisztensük. Nehéz volt számomra még egy mozgalomért felelősségét vállalni, de tartományfőnököm meggyőzött arról, hogy mennyire fontos a Szent Ignác-i szellemben élő laikusok alapos kiképzése és a velük való együttműködés.

Japánban körülbelül harminc ilyen kisközösség működött az ország különböző részein, mindegyikben öt-hat személy, általában hasonló életállapotúak és nagyjából azonos korosztályhoz tartozók. Voltak fiatalok, akik keresték életcéljukat, új házaspárok, akik próbálták megalapozni közös értékrendjüket, nyugdíjasok, akik életük összefoglalására készültek. Minden KÉK közösség a maga plébániáján, munkahelyén vagy egyetemi közösségében fejtett ki komoly apostoli munkát.

Az én feladatom a japán kisközösségek egymással és a KÉK világgözösséggel való kapcsolatának mélyítése, az egyházzal való jó viszony fenntartása, a közösségek vezetőinek és főleg a személyesen kísért lelkigyakorlatokat adók kiképzése, és a KÉK-kiadványok szerkesztésének irányítása volt.

Több mint húsz évig voltam kapcsolatban ezzel a lelkiségi mozgalommal. Számomra is nagyon gazdagító volt. Mindig otthon éreztem magamat közöttük, mert befogadtak mint egyenrangú idősebb testvérüket. Mély testvéri kapcsolatban voltam az ország vezető közösségével és a saját kisközösségemmel is. Velük együtt sok új apostoli, missziós lehetőséget próbáltunk ki és valósítottunk meg.

Az egyik ilyen kezdeményezés a fiatalok részére szervezett „tapasztalatszerző túra” volt a Fülöp-szigetekre. Nyomortelep, lepratelepek, szegény falusi közösségek és gazdag egyházközségek szerepeltek a programban. Beszéltünk idősebbekkel, akik átérték a japán megszállást, és elmondták szomorú élményeiket a japán fiataloknak. Találkoztunk kereskedőkkel, akik beszéltek nekünk a japán kereskedők és vállalatok tevékenységéről a Fülöp-szigeteken. Az itt szerzett élmények nyomán a tizennégy fiatal közül nyolc szerzetesi vagy papi pályát választott.

Hasonló „tapasztalatszerző túrákat” Japánban is szerveztünk. Évente egy-egy vasárnap reggel kis csoportokban meglátogattuk azokat a tokiói városrészeket, ahol nagy mulatozás volt az előző éjszaka, és láttuk, milyen és mennyi szemetet dobnak ki. Egy-egy ilyen napon meglátogattuk a nyomorban élő embereket és a dúsgazdagok üzleteit és lakhelyeit is. Így próbáltuk megtapasztalni azt, amire a japán püspökök felhívták figyelmünket. Ezek a tapasztalatok mind a fiataloknak, mind az idősebbeknek sokat segítettek az evangéliumi értékek felfedezésében és továbbadásában.

A KÉK természeténél fogva nem individualista, „csak befelé” forduló mozgalom. Szent Ignác-i lelkisége arra irányul, hogy átalakítsa a társadalmat Isten Szíve szerintivé. A

„tapasztalatszerző tőrak” élményei indítottak arra, hogy a szentmise szociális vonatkozásait mélyebben tanulmányozzuk, és egymást segítve, Jézus eredeti szándéka szerint éljük meg a szentmisét mindennapi életünkben. Több KÉK közösségben különféle gyakorlatokat végeztünk erre vonatkozóan, és tapasztalatainkat rendszeresen megosztottuk egymással. Ebből a közös keresésből született meg egy könyvem, amelynek címét magyarra így fordítanám: *A társadalmi életünk mindennapjaiban megélt szentmise*. A könyv bevezetőjében II. János Pál pápa szavaira hivatkozom: „A szentmise a legfontosabb szociális tevékenység.” Ez a könyv több kiadásban jelent meg. Úgy vélem, valamelyest segített a japán egyháznak kilábalni az individualista lelkiségből.

A személyesen kísért Szent Ignác-i lelkigyakorlatok tapasztalatait is elkezdtem könyvbe foglalni. Ezt azért láttam fontosnak, mert nagyon sok japánnak – idő és pénz hiányában – nem adódik meg a lehetőség a teljes harminc napos Szent Ignác-i lelkigyakorlat elvégzésére. Szent Ignác korában is voltak, akik nem vonultak el harminc napig egy csendes helyre lelkigyakorlatolni, hanem elvégezték ugyanazt a lelkigyakorlatot a mindennapi életben. Több évi tapasztalatomat dolgoztam fel ebben a könyvben, amelyben irányítást kap mind a lelkigyakorlatozó, mind a kísérő. Ezáltal sikerült sokaknak lehetőséget adni, hogy elvégezzék a teljes Szent Ignác-i lelkigyakorlatot, és még több kísérőt kiképezni az ország különböző részeiből. *Ennek az Imádkozni az életet* című könyvnek az ötödik kötetét Japánban tartózkodásom utolsó napjaiban fejeztem be.

Japánban töltött utolsó éveim

Az utolsó hét évben misszionáriusi életem külső körülményei nagyot változtak. Három éven át gondolkodtam, terveztem és imádkoztam, hogy hogyan tudnék közelebb kerülni Japán szegényeihez és kitaláltjaitokhoz. Első próbálkozásom alkoholista nők intézetében vállalt lelkivezetői munka volt. Itt főleg a nehéz helyzetben lévő nőkkel foglalkozó AA-vezetők (AA = Anonim Alkoholisták) támasza akartam lenni. Közöttük megtaláltam az alkoholisták szenvedéseivel és őszinte törekvéseivel együttérző Krisztust, és észrevettem, hogy mennyi szeretettel gondoskodik a társadalom peremére szorult nőkről is. Világossá lett előttem, hogy csak azok az alkoholisták tudnak új életet kezdeni, akik beismerik, hogy saját erejükből nem képesek talpra állni, és szükségük van a „Magasabb Erő” támogatására. (A nem keresztény japánok így nevezték a természetfeletti erőt, Istent.) Láttam, hogy mennyire szükséges az alkoholistáknak a kisközösség, ahol megértésre találhatnak, elbeszélhetik örömeiket, fájdalmaikat és ahol erőt tudnak kapni az újrakezdéshez.

Az Anonim Alkoholisták elfogadtak munkatársuknak, de tudatára ébredtem annak, hogy alkoholistákat csak kigyógyult alkoholisták tudnak igazán segíteni.

A szegényekkel és kitaláltakkal való sorsközösség iránti fiatalkori vágyam továbbra sem hagyott nyugodni. Más lehetőségeket kerestem. Vágyamat megosztottam hasonló gondolkodású jezsuita társaimmal. Egy spanyol és egy amerikai paptársammal nemsokára elhatároztuk, hogy kiköltözünk Tokió legszegényebb negyedébe. Elöljáróink elfogadták tervünket, és hatvanéves koromban új életet kezdtem társaimmal ott, ahol úgy gondoltuk, hogy legközelebb tudunk lenni a társadalom peremére szorultakhoz. Két jezsuita testvérem egyetemi tanárkodása mellett foglalkozott a környék szegényeivel, egyikük a külföldi munkásokat vette gondjaiba, másikuk a környékbéli iskolásokat gyűjtötte össze és segítette tanulmányi előmenetelükben. Én a KÉK mozgalom irányításával párhuzamosan, fogyatékos gyerekek szüleivel és a gyűjtőfogház rabjaival foglalkoztam. Ezek voltak Japánban töltött utolsó éveim legszebb emlékei.

Egy nem keresztény szülő számára igen nagy tragédia, ha fogyatékos gyermeke születik. Japán a „szégyen-kultúra” országa. A legtöbb szülő megbélyegzőnek, szégyennek tekinti a fogyatékos gyereket. Rokonaik is mind azzal vádolják őket, hogy valami rosszat követtek el,

és annak büntetéseként született ilyen gyerekek. Egyik fő törekvésem az volt, hogy meggyőzzem ezeket a szülőket arról, hogy nem minden szenvedés büntetés, Jézus Krisztus szenvedése sem volt az. Próbáltam velük együtt felfedezni a fogyatékos gyerek értékét a család és a társadalom számára. Minden évben sikerült összehozni a különösen is érdeklődő szülőkből egy kisközösséget. Ezekkel eljutottunk addig, hogy értéket és értelmet találtak abban, hogy értelmi fogyatékos gyereket nevelnek. Sikerült felfedezniük, hogy ez mennyire fontos testvéreik, rokonaik és az egész társadalom számára. A gyakori közös megosztások közben igen sokat tanultam tőlük a szenvedés értelméről. Sokan a szülők és nevelők közül közelebb kerültek a kereszténységhez is. Néhány keresztelelésre is sor került körükből.

Sok szép élményre tettem szert a gyűjtőfogház rabjai között is. Itt is kisközösségeket hoztam össze, akik ebédszünetüket áldozták fel hat-hat hónapon keresztül minden második héten azért, hogy értelmet találjanak a rácsok mögötti életben. A képzés végén sokan mondták: „Itt találtam meg az igazi szabadság értelmét.” „Tudom, miért vagyok itt, más életet fogok kezdeni.” A rabokkal személyesen is sokat beszélgettem. Igazán őszinték voltak, már nem volt semmi titkolnivalójuk, még egymás előtt sem. Őszinteségük, nyíltságuk közelebb hozta őket Istenhez.

Japánból Erdélybe

1986-ban „véglegesítettem” Japánhoz tartozásomat: japán állampolgár lettem. Meg voltam győződve arról, hogy egész életemet ott fogom leélni. Negyvennégy év alatt sohasem gondoltam arra, hogy elhagyjam szeretett Japánomat.

1993-ban újabb szabbatikumot (hétévenkénti pár hónapos kikapcsolódás a szokásos munkakörből felfrissülés, tanulás, tapasztalatszerzés céljából) kaptam. Elindultam szétnézni a kommunizmus szorításából felszabadult országokban élő magyarok között. Különösen Kárpátaljára és Erdélybe vágytam, mert nagyon érdekelt a nehéz körülmények között élő magyarok sorsa.

Nagyhéten érkeztem Budapestre. A helyi tartományfőnök elmondta, hogy levelet kapott a gyulafehérvári érsektől, aki jezsuitát kért lelkivezetőnek a szemináriumába. A tartományfőnök engem is megkérdezett: nem mennék-e el. „Én semmiképpen sem akarom otthagyni Japánt – feleltem –, és különben is idős vagyok.” Kértem, hogy küldjön fiatalabbat. Azt nem mondhattam, hogy nem értek a lelkivezetéshez, mert Japánban elég sok tapasztalatra tettem szert ebben. Ő azt válaszolta, hogy természetesen nem akar Japán elhagyására kényszeríteni, de mást nem talált, és én a hatvanhét évemmel a fiatalabbak közé tartozom. Ezzel nagyon elgondolkoztattott. Elkezdtem komolyan imádkozni, gondolkozni az ajánlatról.

Két hónapi komoly ima és gondolkodás után mentem el Erdélybe, beszéltem az érsek úrral, láttam az ottani helyzetet és értesültem arról, hogy nemcsak az érsek úr, hanem a szeminaristák is nagyon akarnak egy jezsuita spirituálist. Ez készítetett arra, hogy elkezdjem a végleges lelkek megkülönböztetését: kérem-e vagy ne Erdélybe való áthelyezésemet? Ima közben három döntő indítékot láttam meg: Erdélyben még több alkalmam lesz a szegénység, a gyengeség és a megaláztatások megtapasztalására. Ezek pedig Jézusnak nagyon fontos értékek. Világosan láttam, hogy a kérés elfogadása közelebb tud vinni Jézushoz.

Japán előjárómnak azonnal elküldtem a lelkek megkülönböztetéséről szóló írásomat, még innen, Erdélyből, és kértem, hogy ő is fontolja meg imádságban, és kérdezze meg mások véleményét is. Amikor megkapta leveletemet, éppen indulóban volt az általános rendfőnökkel való találkozásra Indonéziába. Neki is elmondta áthelyezésem lehetőségét. Hazaérve beszélt a tokiói érsekkel is, akinek intézetében dolgoztam, összehívta jezsuita közösségemet közvetlen előjárómmal együtt, megkérdezte négy tanácsadóját. Mindenkinek az volt a véleménye, hogy érdemes megpróbálni először egy esztendőre.

Erdélybe menetelem tervét megosztottam japán barátaimmal és munkatársaimmal. Meglepett, hogy bár elválásunk gondolata mély fájdalmat okozott nekik, egy kivételével, mindenki belátta, hogy Erdélyben még nagyobb szükség van munkámra. Egyetlen jó barátom, a nem keresztény kezelőorvosom tiltakozott hevesen. Négy hónappal ideérkezésem után, egyik volt munkatársamtól hozott levelet a posta Japánból. Egy újságcikk is volt a borítékban. Rólam szólt. Meglepve fedeztem fel, hogy az orvos barátom írta. Az állt benne, hogy büszke barátjára, aki hajlandó volt elmenni egy olyan messzi országba másokért dolgozni. A cikk küldője mit sem sejtett arról, hogy a szerző az én barátom, és mekkora örömet jelentett nekem megtudni, hogy már ő is másként vélekedik.

Az egy év letelte után előljáróim és a kispapok véleményét kikérve, még két évre meghosszabbítottam szemináriumi munkámat.

Nem volt könnyű a japán kultúrából az erdélyi kultúrába való átmenet, de a kispapokért érdemes volt megtenni. Az Erdélyben töltött évek új színekkel egészítették ki életemet.

Gyulafehérvár, 1996. január 27.

Szabó Ferenc: A keresztény kultúra szolgálatában

Menekülés Ausztriába – Sankt Andrä

Negyven évvel ezelőtt, 1956. november 1-én a Szentkirályi utcából kimentem a Kálvin térre; egy felfordított villamosra mésszel ráírták: „Mindszenty visszajött.” Úgy tudtuk, az orosz csapatokat kivonták hazánkból, győztünk! Mert amikor a bölcsészkartól (a piaristák volt épületéből) a körúton vonultunk a Bem-szobor felé, elsősorban ezt kiabáltuk: „Ruszkik haza!” Most nem idézem fel 56 nagyszerű, majd gyászos napjait. November 4-én visszatértek a megszálló csapatok, szétlőtték Budapestet, vérbe fojtották a szabadságharcot. Sajnos, ismét visszatért a zsarnokság, amelyről Illyés Gyula „egy mondatban” mindent elmondott.

November 23-án a Szentkirályi utcai házunkban együtt volt egy jezsuita csoport. A börtönből nemrég szabadult P. Pálos, néhány novícius és Pécsi Laci is odavetődött. Miután közösen megállapítottuk, hogy „nincsen remény”, azt javasoltam, hogy lemegyek Zalába szüleimhez, körülnézek, hogy vajon a határsávban már erős-e az ellenőrzés. (Szerencsére, a határnál az aknákat felszedték az enyhülés idején, és még nem rakták vissza.) P. Pálos beleegyezett. Akkor már más fiatal társaim is szökésre készültek az előjárók óhajára.

Szerencsétlenségemre Pécsi is velem jött. Nem részletezem lassú utunkat a vonaton Kelenföldről Nagykanizsán és Zalaszentivánon át mentünk. Szentivánról Egerszeg felé gyalogoltunk este, amikor elkaptak bennünket a rendőrök, és kocsijukon bevittek a városba. Szerencsénk volt, mert az oroszok igazoltattak a város kapujában. A rendőrségen Pécsi felbőszítette a vallató tisztet, amikor arra a kérdésére, hogy ha ő kalocsa, miért jött ide Zalába, ezt válaszolta: „Mert az oroszok viszik ki a fiatalokat az Alföldről.” Oldalba böktem, hogy hallgasson. Majd kivágtam magam: „Nézze, Uram, negyedéves egyetemista vagyok, francia szakos. Ha helyreáll a rend, Párizsba küldenek továbbtanulni; csak nem kockáztatok most még az életemet is a határon!” Mire a tiszt elengedett bennünket azzal a fenyegetéssel: jaj nekünk, ha a határnál elkapnak bennünket!

Nem részletezem utunkat Zalalövön–Óriszentpéteren–Farkaslakán át Ausztriába.

Amikor hosszasan bolyongtunk a Jugoszlávia közelében fekvő erdőségben és állandóan lövéseket hallottunk, Pécsi vissza akart fordulni. Mire én: „Te mehetsz, de én még ma meg akarok érkezni Ausztriába.” Háromszor csaknem a határőrök karjába estünk. Később csatlakozott hozzánk három eltévedt disszidáló fiú is. Reggel 4-kor indultunk Óriszentpéterről (rokonaimtól) és este nyolckor érkeztünk meg egy kis osztrák faluba. A falu szélén álló fészület elé térdeltünk a hóba, hogy hálát adjunk Istennek a sikeres szökésért. Berchmans Szent János napja volt.

Az első és utolsó étkezésünk (vacsoránk) a menekülttáborban (Jennersdorfban) babfőzelék volt. Jeleztük a felelősöknek, hogy mi ketten jezsuiták vagyunk. Értesítette a plébániát, és csakhamar eljött értünk a káplán. A plébánián megfürödtünk; másnap reggel vonaton Bécsbe utaztunk. Ott a jezsuita provincialátuson már várt bennünket P. Varga Andor rendelkezése: azok a novíciusok, akik még nem tették le a fogadalmat, fél évet a Sankt Andräi noviciátusban töltenek, hogy kicsit megszokják a „közösségi életet”... Így kerültem a Lavant-völgyi Sankt Andräba, ahol mintegy tucat magyar jezsuita gyűlt össze.

Amikor mostanában, Rómába menet vagy onnan jövet, elsuhanok az azóta megépült karintiai autópályán, és lent a völgyben megpillantom a Loretokirche kettős tornyát (ez is a jezsuitákhoz tartozott, ide jártunk a terciásokkal májusi ájtatosságra), arra gondolok, mennyire sötétnek láttuk 1956 végén a magyar jövőt. Még harminc évvel később sem gondoltuk, hogy 1989–90-ben bekövetkezik a csoda: összeomlik a kommunizmus, és mi felszabadulunk.

Sank Andrásban elvégeztük a harmincnapos lelkigyakorlatot (P. Cser-Palkovits vezetésével), és január 29-én letettük első fogadalmainkat. Hat osztrák novícius volt ott, amikor mi magyarok egy tucatnyian kikötöttünk. Egy kis életet hoztunk (a forradalomból jöttünk) közéjük. Legjobban a villanapot szerettük a Kollegben. Sportoltunk (röplabdáztunk, fociztunk), ott kinn jobb volt a koszt is. Néha kirándultunk az Alpokba. Németh Jóska terciás, párszor beszélt kinti tanulmányairól. (Egyébként szeparáció volt a terciások és a novíciusok között.) Nyáron eljött oda pihenni Rómából P. Lukács László. Vele is kirándultunk. A reverendát csak a városkát elhagyva, a Koralpe tövében vethettük le. Nagyon szűk látókörű volt akkor a vezetés az öreg P. Beck rektor és novíciusmester, meg a vörös Fischer szócius alatt... Erről ennyit. Augusztus 20 körül hagytam el a noviciátust, hogy Bécsből Leuven-Louvain-be utazzam filozófiára.

Tanulmányi évek Leuvenben

Mivel Budapesten francia–magyar szakos tanárnak készültem mint zugnovícius, P. Varga Andor megkérdezte: akarom-e folytatni a francia irodalmat a Sorbonne-on? Mire én határozottan azt válaszoltam, hogy teológiát akarok tanulni. Ha lehet, küldjön a franciákhoz Forvière-be. Ám akkor az 1950-es *Humani generis* enciklika utáni években, Róma még nem akarta, hogy az „új teológiával” megfertőzzék a fiatalokat, ezért a franciául tanító vallonokhoz, Eegenhoven-Leuvenbe küldött előjáróm. Beóthy Tamással és Sárosi Jóskával indultunk Bécsen és Frankfurtba, hogy ott részt vegyünk P. Matyasovich szentelésén (augusztus 22). Onnan aztán két rendtársam Írország felé indult, én pedig átmentem Belgiumba.

Amikor megérkeztem, hallottam, hogy P. Varga László csomagol. A vallonok kitették a szűrét. P. Maertens (egészségi okokból) visszajött Afrikából, és most már nem volt szükség a magyar szociológusra... Segítettem csomagolni Laci bácsinak, aki fel-alá járkált a szobában, és bosszankodott a vallonok szemtelensége miatt... Többet nem is tette be a lábát a vallonokhoz; amikor néhány évi müncheni munka után visszajött Brüsszelbe, a flamandoknál kért lakást, a Gesùban. Eegenhovenben maradt még a régi tanári karból Fejér József atya, aki bizony magányos volt, és gyakran hívott rekreációra. Megérkezett már Somogyi Szilárd. Vele és Beóthyval együtt laktunk a Szentkirályi utcában 1953 és 56 között. Szegény Szityi, már akkor szenvedett, csípőjében fájdalmai voltak. Emlékszem a szomorú 1956-os Szentestére. A belgáknál böjt és szilencium volt. Első karácsonyomat töltöttem idegenben. Átmentem Szityihez panaszkodni, de ő fel-alá járkált, fájlalva lábát; neki is szüksége volt vigasztalásra. Hat hónap múlva elvitte a rák.

Eegenhovenben csak két év filozófiát kellett végezniem, mivel Egerben és Szombathelyen a szemináriumban már tanultam egy-egy évet. Szabadon járhattam a kurzusokra. P. Izaye-t, aki Bergson-kedvelő volt (természetesen, Maréchal volt a főmester a fakultáson), rávettem, hogy tartson szemináriumot Teilhard de Chardin-ről. Teilhard művei akkor még tiltottak voltak a skolasztikátusokban, ugyanakkor világszerte egyre inkább nőtt népszerűsége *Az emberi jelenség* 1957-es közzététele után. (Sokszorosított írásai már évek óta kézzel írtak.) Izaye vonakodott, de aztán kötélnek állt. Négyen vagy öten elemeztük vele *Az emberi jelenség* et. Én Teilhard (fenomenológiai) *módszeréről* írtam filozófiai licenciátusomat. Később is sokat foglalkoztam Teilhard eszmevilágával, cikkeket írtam róla különböző folyóiratokban. A *Katolikus Szemlé* ben elsőnek mutattam be magyaroknak magyarul Teilhard evolucionizmusát. Segített a helyes megértésben Henri de Lubac fontos műve Teilhard eszmevilágáról, amely a zsinat elején jelent meg. Amikor Párizsban megismerkedtem Rezek Román bencéssel, neki is lelkesedve beszéltem Teilhard-ról: hogy ilyen fontos ő a marxistákkal folytatott párbeszédben stb. Mikor másodszor találkoztunk, Rezek már lefordította *Az isteni miliő* t, Teilhard lelkeségi könyvét. Együtt néztük át

fordítását, majd – hosszú levelezés után – Török Jenővel adattuk ki Bécsben. (A *Benne élünk* címet és javasoltam.) Írtam hozzá egy kis bevezetőt, amely egy külön kék füzetben jelent meg. (Egyébként későbbi Teilhard-tanulmányaimról részletesen beszámoltam a *Vallomások Teilhard-* ról szóló gyűjtőkötetben, amelyet Golen Károllyal szerkesztettünk, és Rómában adtam ki.)

De még az eegenhoveni tanulmányokról néhány bekezdés. Filozófiából Lalaye teodíceáját hallgattam. Maréchal transzcendentális módszerét követte. De – Kanton túl – számolt az egzisztencializmus és a marxizmus ellenvetéseivel is. Ed. Boné biológiát tanított, Teilhard híve és személyes ismerőse volt. Paleontológiai kérdésekbe ő vezetett be. Szerettem R. Troisfontaines-t, aki kétkötetes monográfiát írt Gabriel Marcelről, és megismertetett bennünket a keresztény egzisztencialista eszmevilágával. Megemlítem az esztétika-kurzust, amely talán a legjobban tetszett. Egy flamand jezsuita járt át hozzánk Heverléből. Külön érdekesség, hogy jó barátja volt Ingmar Bergman filmrendezőnek. Levetítette és magyarázta a svéd rendező addig megjelent valamennyi filmjét. Ő vezetett be a filmesztétikába. P. Fejér is ott tanított filozófiát. A hagyományos skolasztikát adta elő; egyszer elmentem az órájára, de amikor láttam, hogy lerajzolja az *esse-* t és az *essentiá-* t, többé nem látogattam óráit, azonban sokat rekreáltunk együtt.

Két év filozófia után nem mentem magisztériumba, hanem – egy pár hónapos pullachi pihenés után (ahol Weissmahr Bécivel létkérdésekről eszmélődtünk) – mindjárt kezdtem a teológiát. Ez a négy év a már meghirdetett és jórészt lezajló II. vatikáni zsinat idejére esett. Érdekes volt látni, hogyan változtak meg tanáraink az enyhülő, szabadabb légkörben. P. Hayen annak idején a *Humani generis* után *ne doceat*ot kapott, ő volt Maréchal és Blondel fő követője; rajtuk keresztül értelmezte át Szent Tamást. A teológia alatt egy ideig lelkiatyám volt. (Később a harmadik próbációban instruktorem.) P. Dejaifve egyháztana már a zsinatit képviselte. Carpentier erkölcstana is a szeretetre, „Krisztus törvényére” összpontosult. Dumont dogmatikája mérsékelten haladó volt, Faux hittraktátusa a modern apologetikát követte. Galot krisztológiát adott elő: mérsékelten modern volt. Az ő vezetésével tartottunk ünnepélyes disputát a kenózisról; ezen én voltam a defendens. Biblikumot Matagne és Levie tanított. Legjobban szerettem L. Malevez-t, aki akkor már nemzetközi tekintély volt; jól ismerte a modern protestáns teológiát. Többek között szentségtant adott elő. Nála írtam teológiai licenciátusomat Karl Rahner halálteológiájáról. Rahner eszméivel már akkor megismerkedtem Heverlében, mert a flamandok meghívták vendégelőadónak. A zsinat megnyitása előtt már leadta főbb tételeit, például az anonim keresztényekről. (Pár évvel később a magyar Pax Romana-kongresszusra is meghívtuk. Emlékszem, ebédnél Henri de Lubac *surnaturel* jéről beszélgettünk: ő németül, én franciául, de megértettük egymást.) Ugyancsak a teológia elején bejártam a leuveni katolikus egyetemre, hogy Paul Ricoeur előadásait hallgassam. Freudról és az értelmezésről beszélt nagyon világosan. Jó bevezetés volt a hermeneutikába.

Sokat vitatkoztam skolasztikustársaimmal Maréchalról és Blondelről, akiknek művein átrágtam magam. Ez még a filozófia első évében történt. Később már nagy hasznát vettem nekik, akár Henri de Lubac *Isten útjain* című művét elemeztem, akár Rahnerről készítettem licenciátusomat. Még a teológia első éveiben írtam egy hosszabb dolgozatot *Az élő Isten felé* címmel, ahol tisztáztam magam előtt is azokat a kérdéseket, amelyekről még pesti egyetemista koromban vitatkoztam marxistákkal, ateistákkal. E tanulmányból aztán többet átvettem *Világnézetek harca* című, első tanulmánykötetembe, amely Muzslay anyagi segítségével jelenhetett meg. P. Varga Andor provinciális maga cenzúrázta és javasolta kiadásra. (Másodszor *Mai írók és gondolkodók* címmel jelent meg.)

P. Muzslayhoz és Horváthhoz bejártam a leuveni kollégiumba, ahol sok 56-os diák lakott. Egy irodalmi lapot is indítottunk *Virrasztók* címmel. Itt megjelent néhány írásom, többek között Camus-ról szóló első tanulmányom is. Muzslay felvett engem is az egyetemista

ösztöndíjasok listájára, és így fizette a vallonoknál „tartásdíjamat”. A kollégiumból elhoztam Prohászka összes műveit, és újraolvastam legjavát. „Újra”, mert már felsős gimnazista koromban sokat olvastam tőle. (Zalaegerszegen ferences lelkiatyám kölcsönözte a köteteket suba alatt, hiszen Prohászka kommunista „indexen” volt.) Írtam egy nagyobb tanulmányt Prohászka időszerűségéről, amelyet először P. Rezek jelentetett meg (1965-ben) az *Ahogy lehet* -ben. (Most, hogy itthon újra Prohászka-kutatással foglalkozom, még jobban látom, mennyire megelőzte korát és a II. vatikáni zsinatot a fehérvári püspök.)

Előadásokat is tartottam Európa-szerte. Például Hollandiában a Mikes Kelemen-körben vagy Londonban Babitsról. Továbbá bekapcsolódtam a Pax Romana mozgalomba; a Katolikus Magyar Egyetemi Mozgalom (KMEM) megalakuló ülésén is részt vettem Leuvenben. P. Horváth indította el a mozgalmat, amelynek később pár évig (Békés Gellért előtt) lelkésze is voltam. Többször tartottam előadást az évenként (húsvét hetében) megrendezett kongresszuson. A Róma mellett az Albánói tó melletti jezsuita lelkigyakorlatos központban, jórészt magam szerveztem.

De megint előreszaladtam. Még Eegenhovenben vagyunk. P. Malevez javaslatára a belga rendtartomány meghívott teológiatanárnak. Eldöntött tény volt, hogy a teológia és a tercia után Párizsba megyek doktorálni, hogy azután visszatérjek a vallonok fakultására tanárnak. A magyar provincia átengedett.

A teológián együtt voltunk P. Violával és Zámbóval (pár évig még Párizsban is). Mindketten később elhagyták a Társaságot. Zámbóval együtt szenteltek pappá Brüsszelben 1962. augusztus 6-án. Másnap P. Muzsly kollégiumában mutattam be az első szentmisémet. Utána még abban az örömben volt részem, hogy telefonon beszélhettem édesapámmal és öcsémekkel. (Zalaegerszeg és Eegenhoven között jött létre a kapcsolat.)

Szentelésem után már némi lekipásztori munkát is végeztem a nagyobb ünnepek körül (például Liège-ben és Charleroi-ban). A negyedik teológiai év után letettem az ún. *de universa*- t: két órán keresztül négy tanár faggatott latinul az egész filozófiából és teológiából. Ezt követte a Namur melletti Wépionban a harmadik próbaév P. Hayen vezetésével. Meghívta a francia Delchard-t és Roustagnet, akik a konstitúciókat magyarázták. Sokat olvastam még teológiai-lelkiségi műveket, újra megvizsgáltam hittel kapcsolatos nehézségeimet. Ismét sor került itt a harmincnapos lelkigyakorlatra. Újra elekciót végeztem, és a kegyelem segítségével ismét elköteleztem magam Krisztus és az egyház szolgálatára. Voltam Brüsszelben kórházprobáción is. (Akkor gyilkolták meg Kennedyt.) E probáció mély benyomást tett rám. Nem annyira az ágytálak elhordása vagy a betegek lemosása, hanem a haldoklók és halottak látványa. Amikor egyszer a nővérrel levittünk liften egy holttestet a pincébe a többihez, rettenetes rémület vett erőt rajtam. Akkor azt mondtam a nővérnek, bármit megteszek, de ne kívánja, hogy a halottakat levigye.

Szentelésem után mint negyedéves teológus, majd terciás koromban már el-eljártam lekipásztorkodni is, belgák és magyarok közé. Egyszer kaptam egy meghívást P. Horváthtól Oslóból. Menjek, tartsak lelkigyakorlatot az ottani magyaroknak. Megyek P. Hayenhez, közlöm vele a meghívást, engedélyt kérek. Mire ő: „François, látom, hogy nem vagy nagy indifferens!” Mire én: „Hát persze, hogy nem; még nem jártam Skandináviában, szívesen megyek.” Erre ő: „Írj P. Horváthnak, és kérdezd meg tőle, valóban szükség van-e rád?” Megtettem. Megjött a gyors válasz: „Mondd meg annak az ostoba instruktornak, hogy én nem vagyok hülye; ha nem lenne rád szükség, nem hívtalak volna...”

Szóval elmentem Oslóba. Utána még kétszer jártam ott is, Stockholmban is. (Ma már csak délre, Róma felé kívánkozom. Mediterrán lettem...)

Párizsban

A doktorátus elkészítésére tehát Párizsba kerültem. Chantilly-ben laktam (Párizstól északra fél óra vonaton): A híres Rotschild-kastélyban volt a francia skolasztikátus, kiváló könyvtárral. A Katolikus Egyetemen, az Institut Catholique-on szereztem doktorátust. Az első évben fel kellett vennem kötelező órákat, szemináriumokat. Eljártam a Sorbonne-ra is, ahol többek között O. Cullmann krisztológia-kurzusát hallgattam. Az Institut Catholique-on legkedvesebb tanárom a domonkos Chenu volt, aki Aquinói Szent Tamást újraértelmezte. A jezsuita Marlé pedig Bultmann teológiájával ismertetett meg. Amikor már eldöntöttem, hogy Szent Ambrus krisztológiájáról íróm a tézisemet, felvettem a kapcsolatot a belga jezsuitával, P. Henryval, aki Párizsban és Amerikában is tanított. Neves Plotin-szakértő volt. Vállalta, hogy patrónusom lesz. Amikor időnként Párizsba jött, átnézte addigi fogalmazványomat, bírálta, tanácsokat adott. Chantilly-ben is segítettek az atyák. Például az Ágoston-szakértő, a kedves Solignac. P. Derville pedig, aki *Dictionnaire de Spiritualité* főszerkesztője volt, átjavította franciámat.

Az első évben, mikor kötelező kurzusaim voltak, egy-egy éjszakát Párizsban töltöttem. A Rue d'Assasban laktam és a Rue de Grenelle-en étkeztem. Akkor készült ott doktorátusára P. Kolvenbach és P. Borgomeo is (ez utóbbi a Vatikáni Rádió igazgatója lett). Mi néha elmentünk moziba, színházba, de P. Kolvenbach otthon maradt, tanult, hívságos dolgokra nem pazarolta idejét. Amikor generálissá választották, összefutottunk a római Kúria előtt. Gratuláltam neki: „Ki hitte volna, hogy generális lesz! Én csak egyszerű katona maradtam!” Mire ő (mindig magázott mindenkit): „De ön sok könyvet írt már...”

Párizsban ismerkedtem meg Henri de Lubac atyával. Jó barátok lettünk. Először engedélyt kértem tőle, hogy az egyházzal szülő könyveiből egy magyar válogatást készítek. A Rue de Grenelle-ben többször találkoztunk. Majd később Rómában is, amikor eljárt a Nemzetközi Teológiai Bizottság üléseire. Egyszer később Párizsban a Rue de Sèvres-ben kerestem fel, hogy a *Mérleg*-nek interjút készítek vele. Nem szerette ezt a műfajt, nem állt kötélnék. Viszont kölcsön adta két napra háromkötetes, még akkor kiadatlan *Mémoires*-gyűjteményét. (Azt mondta: „Senkinek sem adtam kölcsön, még Hans Urs von Balthasarnak sem, aki talán a gépírótól szerezte meg... De mivel maga barátom, hát odaadom olvasásra.”) Éjjel-nappal azt olvastam, majd saját kezébe adtam vissza. Amikor bíboros lett, akkor is átjött a római Kúriáról az Írók Házába: együtt ebédeltünk és kávéztunk.

A második párizsi évben az egyetemisták körében lelkészkedtem a Centre Richelieu-ben. Lustiger, a jelenlegi bíboros érsek volt az egyetemi lelkészek főnöke. Általában harminc–ötven egyetemista jött egy-egy csoportba. Hetenként (csütörtökön) tartottuk az összejövetelt ott a Latin Negyedben, a tövében. *Szentírás*-t olvastam és rövid elmélkedést tartottam, majd valaki a csoportból előzetes megbeszélés szerint előadást tartott a témáról, például Dosztojevszkij hite vagy a nő a társadalomban... Néha házibulit rendeztek barátaim egy-egy név- vagy születésnap alkalmával. Péguy nyomán tavasszal elzarándokoltunk Chartres-ba. Sok szép élményem maradt az egyetemista lelkipásztorkodásból. Amikor az 1968-as májusi események után újra Párizsban jártam, már nem találtam barátaimat...

Még a téziseimet készítettem, amikor P. Orbán meghívására 1965 nyarán egy hónapot Rómában töltöttem. Helyettesíttem őt a Rádiónál, mert P. Szabó János tragikus halála után egyedül maradt. Tetszett az Örök Város, tetszett a munka. Így aztán P. Orbánnak nem volt nehéz meggyőznie, hogy Belgium helyett menjek Rómába. Magyar provinciálisom visszakért a belgáktól...

1966. december derekán megvédtem doktori disszertációm. A zsüri tagjai voltak: P. Henry, P. Daniélou és az exegéta Feuillet. Bejött az Institut rektora is, Mgr. Hauptmann, aki elolvasta tézisemet. Dicsérte témaválasztásomat (*A teremtő Krisztus Szent Ambrusnál*). Ő maga a zsinaton részt vett annak a csoportnak a munkájában, amely a *Gaudium et spes*

tervezetét vitatta meg. Akkor sürgették, hogy – az egyházatyákat is kiaknázva – ki kell dolgozni a földi valóságok teológiáját, Krisztus szerepét a két teremtésben, amiről az én diszsertációm szól. Később P. de Lubactól és P. Chenutól is elismerő leveleket kaptam. Disszertációm franciául már Rómában jelent meg 1968-ban az Augustinianumnál. Meglehetősen jó visszhangja volt az Ambrus-kutatók körében.

A hazafelé irányuló munkák megszervezése

Itt egy kis *kitérőt* teszek, hogy röviden bemutassam, hogyan indult el a „magyar opusok” szervezése, tehát a hazafelé irányuló „kiegészítő funkció”. 1966. szeptember 1-én, az első müncheni jezsuita találkozón vetette fel P. Héjja viceprovinciális ezt a kérdést: van-e külföldi magyar provinciának létjogosultsága? Hogy ne csak papíron létezzék, sorsközösséget kell vállalnunk az otthoniakkal, segítenünk kell őket anyagilag és lelkileg-szellemileg. Kezdtük tudatosítani a magyar jezsuiták sorsközösségét, közös felelősségét. Felmerült egy „koordinátor” kinevezésének a gondolata, aki összehangolná a Magyarország felé irányuló munkákat, akciókat. Itt hangzott el Boros Laci azóta sokat emlegetett három I-je: információ: vagyis rendszeresen tájékozódni a magyar helyzetről; infiltráció: „lefölözve” a kintiek munkáit, szellemi támogatást nyújtani már mostantól kezdve a hazaiaknak; institutum: közös intézet valahol (talán a határ közelében...)

A „koordinálás”-ból született meg a „commissio de ministeriis”. 1967. augusztus 30–31-én Dürrenbergben (Salzburg mellett) P. Hegyi János „koordinátor” és P. Matyasovich „prokurátor”, valamint egy munkacsoport: András, Horváth K., Morel, Muzslay, Öry és Szabó F. megbeszélést tartottak, hogy tisztázzák az elvi szempontokat. Az előre elkészített elgondolásokat P. Morel összegezte a következő jelmondatokban:

1) Kiegészítő funkciót végezni a magyar egyház javára. A „magyar egyház” elsősorban a magyarországi egyház, ennek javát akarjuk szolgálni. Munkánk csak kiegészítő lehet, mivel az ottani fejlődés jórészt kívül esik hatókörünkön. Funkcióvá kell fejlesztenünk tevékenységünket: szerves részévé kell tenni a magyar egyház életének.

2) Az európai magyar jezsuitáknak egységes, speciálisan magyar programot.

Azért beszéltünk elsősorban „európai” jezsuitákról, mivel itt voltak az otthoniakat segítő, a „hazamenő” kezdeményezések (Vatikáni Rádió, *Magyar Papi Egység*, amely 1969-ben *Szolgálat* tá alakult át, Egyházzociológiai Intézet, a Leuveni magyar kollégium, kapcsolat a turistákkal). Természetesen nem feleltük az amerikai plébániákat, az ottani cserkészteret, *A Szívet* ... De akkor ezek elsősorban az emigrációt szolgálták. (Igaz, az anyagi alapokat jórészt az amerikaiak teremtették meg.)

3) Meg kell határozni a gyakorlati lépéseket: hogyan segítheti a külföldi magyar provincia a magyar egyházat?

4) Jogi síkon létező provinciából funkcionálisan létező provinciát kell fejleszteni.

Ezután P. Hegyi vezetésével (aki európai superior lett) rendszeresítettük a kommissziós munkamegbeszéléseket, fejlesztettük az „opusokat”...

A *Magyar Papi Egység* átalakítását, profilváltoztatását 1968. augusztus 23-án Innsbruckban tárgyaltuk meg. (Résztevők: P. Öry, Marosi L. – Az egyedüli nem jezsuita –, András, Morel, Szabó F., Weissmahr.) A *Szolgálat* címben később egyeztünk meg. Figyelembe véve a magyar folyóiratokat, megfontoltuk sajátos profilját: továbbra is a lelkiség/lelkipásztorkodás, zsinati tanítás terjesztése a fő cél. A „Tanulmányok” rovat (amelynek szervezését én magam vállaltam) egy-egy központi témakörrel foglalkozik, ezután „Az egyház szava”, „Eszmék és események”, „Könyvszemle” és „Halottaink” rovatok következnek. Közös megegyezéssel elhagytuk a „Hazai helyzet” című rovatot, amely erősen politizált, szidta az otthoni rendszert. Mivel a lapot haza akarjuk küldeni, vigyázni kell más

rovatoknál is, nehogy belekössenek a hatóságok. Az Ostpriesterhilfe elfogadta a változtatást és jelentősebb támogatást ígért.

Az 1969-ben indult *Szolgálat* egyre több világihoz is eljutott, ezért arra is ügyeltünk, hogy nekik is nyújtsunk lelki–szellemi táplálékot a zsinat szellemében. Az első számból *kísérletképpen* csak százhusz darabot küldtünk Magyarországra, de egy év múlva az 5. szám már nyolcszor akkora példányszámban jutott haza. Hogy helyettesíthetetlen missziót töltött be a lap, azt a számtalan visszhang igazolta. A folyóirat egy idő után rendszeresen adott ki könyvmellékletet is, részben fordításokat. A szerkesztést, levelezést, könyvkiadást néhány év múlva Kardos Klára „bulldózer-buzgalma” vitte előre. Hihetetlen munkabírással, intelligenciával és nyelvtudással fő-fő munkatársunk lett. Lassan-lassan elfogadta a zsinati nyitást is. (Mert kezdetben meglehetősen konzervatív volt, mint lelkiatyja, Kardas atya, akivel aztán – fülem hallatára – szembeszállt egy klagenfurti találkozásunk alkalmával.)

Amikor az 1989–90-es fordulat után elhatároztuk a hazatérést és az újabb profilváltoztatást, tehát a *Távlatok* elindítását, azért is én lettem a folyóirat főszerkesztője, mivel a *Távlatok* a *Szolgálat* utódja, és ez utóbbinál beletanultam a lapszerkesztésbe.

De már előreszaladtam. Most a Vatikáni Rádiónál eltöltött huszonöt évről számolok be; mert ez volt a fő munkám, a *Szolgálat* -szerkesztés és a könyvkiadás pedig a második feladat.

Huszonöt év a Vatikáni Rádiónál

A doktorátus után 1966 karácsonya előtt érkeztem meg Rómába, az Írók Házába, ahol a rádiósok és a rendtörténészek laknak. 1967. január 1-én kezdtem meg a rádiós munkát P. Orbán szárnyai alatt. Amikor 1972-ben felmentését kérte, hogy utána Torontóban lekipásztori munkát végezhesen, büszkén emlegette, hogy huszonegy évet „lehúzott” a Vatikáni Rádió szolgálatában. A legizgalmasabb a II. vatikáni zsinat ideje volt (1962–1965). Akkor nem gondoltam, hogy megdöntöm Orbán rekordját: én negyed századon át szolgáltam a Pápa Rádióját.

A Pápa Rádiója elsősorban szentszéki híreket, a Szentatya tevékenységéről szóló beszámolókat sugárzott. Ezenkívül egyik fő feladatunknak tekintettük a II. vatikáni zsinat tanításának megismertetését. (Ez annál is inkább sürgető volt, mert az összes zsinati dokumentumot egy kötetben csak tíz évvel a zsinat befejezése után jelentethette meg a Szent István Társulat.) Több sorozatot adtam tehát a zsinati tanításról, továbbá a hit és a hitelenség problémáiról, az új exegézisről, krisztológiai és antropológiai kérdésekről. Cikkeimben pedig főként magyar és francia írók istenkeresésével foglalkoztam.

Általában a rádiós sorozatok és könyv alakban való megjelentetésük „támogatták” egymást. Könyvakciónk nélkül bizonyára nem lett volna olyan sikere adásainknak; a rádió pedig „reklámozta” a könyveket. Megemlítem itt néhány könyvemet: *Távlatok* (1970), *Isten barátai* (1969), *Az ember világa* (1974), *Párbeszéd a hitről* (1975), *A szeretet hullámhosszán* (1977), *Jézus Krisztus megközelítése* (1978), *Jelek az éjszakában* (1983, versek is), *Lélekben és igazságban* (1986), *Az emmauszi úton* (1987), *Szomjúság-forrás* (1989, versek is), *Napfogyatkozás* (1991). Ezeket mind Rómában adtam ki; egyesek két kiadást is megérték. A felsorolás nem teljes. Gyakorlatilag minden évben megjelent egy-egy kötetem.

Mint már említettem, a *Szolgálat* társszerkesztője lettem 1969-ben P. Óry mellett. Míg Kardos Klára ki nem jött Klagenfurtba, a tanulmányok rovat megszervezése jelentős feladat volt számomra. Kezdetől fogva főmunkatársam voltam a *Mérleg* nek, továbbá idővel P. Békés Gellért mellett a római *Katolikus Szemlé* nek is legtöbbit író szerzője lettem. Miután megismerkedtem (1965-ben Párizsban) Rónay György íróval, a *Vigilia* főszerkesztőjével, hazai kapcsolataim is szaporodtak. Orbán Miklós tanácsára Rónayt meghívtam Rómába,

hogy tartson előadásokat a Vatikáni Rádióban *Keresztény életérzés a mai magyar irodalomban* címmel. Pilinszky is ott jártakor három előadásban megszólalt.

Interjút készítettem Weöres Sándorral és másokkal. Egyre több hazai főpásztor is megszólalt. Idővel Rónay cikkeket kért tőlem a *Vigilia* számára. Amikor már mint belga állampolgár (vízummal) hazalátogathattam, mindig felkerestem az író a Rózsadombon vagy Szárszón. Ugyanígy Dienes Valériát is, akivel szintén Párizsban ismerkedtem meg, és akivel Babitsról, Bergsonról, Teilhard-ról társalogtunk.

A magyar értelmiség színe-javával kerültem kapcsolatba Szőnyi Zsuzsánál és Triznya Matyínál a „Triznya-kocsmában”, ahol hetenként összejöttek római magyarok (Békés G. és én törzstagok voltunk) és hazulról, illetve külföldről érkezett írók, művészek, politikusok, filmesek. A „kocsmá” nemcsak kellemes szórakozás volt, (Szőnyi Zsuzsa rakott krumplija párját ritkította!), hanem termékeny eszmecserekre került sor, jobban megismerhettem a hazai kulturális helyzetet. (E kapcsolataimnak máig hasznát veszem.)

A rádió mellett némi „lelkipásztori” munkát is végeztem: Európa-szerte előadásokat, lelkigyakorlatokat tartottam magyaroknak. Egyszer magyar papoknak is. Két hónapra átrepültem az Újvilágba is (1978. január–február.). Hamiltonban három lelkigyakorlatot adtam Mária nővérnél, egy lelkigyakorlatot Torontóban a népleányoknak, előadást tartottam Torontóban és Montrealban. Torontóban Horváth Tiborral átjavítottuk a készülő Teológiai Kiskönyvtár köteteit. Ugyanígy Washingtonban Órsy Lacival az övét (az egyházjogról), amelyet angolból fordítottak magyarra. New Yorkban nagyon kedvesen fogadott a Fordham magyar csapata. Varga Andor felvitt egy felhőkarcolóra, Babos Pista Bielecknél nagyon jó rakott káposztát főzött a magyar összejövetelre... Hamiltonból Bóday kis Volkswagenjén (hóviharban!) elvitt a Niagara-vízeséshez, Máté Jóska a torontói toronyba kísért fel. Látogattam a magyar plébániákat. Egyszer Beöthy Tamás volt a sofőröm, aki magokat és sajtot evett, helyette én megettem a hurkát a vendégszerető magyaroknál. Akkor halt meg a jó P. Király, akit még Belgiumból ismertem. Részt vettem a temetésén. Szép volt ez az út, de nem kívánkozom vissza az Újvilágba. Mediterrán lettem Rómában.

Távollétemben P. Békési segített a rádiónál Kordia nővérnél és Ipacs Katinak. Egyébként nyaranként többen kisegítettek: Babos Pista, aki az első percben a bemutatkozáskor fejre állt, Marosfalvy és mások. Most visszatérek könyvakcióinkra.

Rómában P. Alszeghy, P. Nagy és Weissmahr közreműködésével megjelentettük a *Teológiai kiskönyvtár*-sorozatot. Mint jeleztem, Boros Laci ötlete volt, hogy addig is, míg hazamehetünk, „fölozzuk le” kint kutató-tanító atyáink munkáját és küldjük haza. Jezsuiták mellett más rendekhez tartozók is szerepelnek a sorozat szerzői között, amelyet később – Cserháti püspök szorgalmazására – újra kiadott a Szent István Társulat hat kötetben (*Teológiai vázlatok* címmel). E sorozat kifejezetten teológiai köteteit most újra kiadtuk az Agapénál *Teológiai zsebkönyvek* címmel. Én magam a *Teológiai kiskönyvtár*-sorozatban Henri de Lubac és Congar, illetve K. Rahner portréköteteit írtam; most pedig, Kereszty Rókus *Krisztus a helyett*, a *Jézus Krisztus* című kötetet.

Ugyancsak a Vatikáni Rádiónál nagy vállalkozásunk volt a Xavier Léon-Dufour-féle *Biblikus Teológiai Szótár*. Többen fordítottuk; a szerkesztésben az oroszlanrészt P. Nagy Ferenc vállalta. Puskely Máriával szerkesztettünk egy bibliai bevezetést, illetve antológiát *Ábrahámtól Jézusig* címmel. Ennek is, meg későbbi *Életadó Lélek* című hittani bevezetésemnek is nagy sikere lett itthon (az időrendi táblázatokkal). Nemrég P. András elkészített egy felmérést az elmúlt fél évszázadban kiadott magyar nyelvű katolikus könyvekről. Ebből kitűnik, hogy egy időszakban Rómában és Bécsben több katolikus könyvet adtunk ki, mint Magyarországon. Valóban „kiegészítő funkciót” töltöttünk be ezen a téren is. Természetesen, külföldi segélyek (például Ostpriersterhilfe, Entr’ Aide d’Eglise) nélkül nem tudtuk volna fedezni a nyomda- és postaköltséget. (A könyveket jórészt egyenként postáztuk. Sokat segített ebben a jó Ritz testvér.)

Jelentősnek tartom *Pázmány-kutatásomat*. Amikor P. Óry egészsége (szíve) gyengült, felajánlkoztam, hogy segítem tető alá hozni harmincéves Pázmány-kutatását. Eljártam Klagenfurtba, egyszer két hetet is töltöttem ott, hogy megismerjem dokumentációját. Együtt szerkesztettük (Kardos Klára is segített) a Szent István Társulatnál megjelent háromkötetes Pázmány-antológiát. Körülbelül százoldalas bevezetőnkbe bedolgoztuk az újabb kutatásokat. Szerettük volna együtt elkészíteni Pázmány gráci éveinek monográfiáját. De ezt Miklós már nem érte meg. A Pázmány kilépésére vonatkozó dokumentációt, valamint a kegyelemvita és a cenzúra bonyodalmaival P. Lukács László segítségével már magam dolgoztam fel (megjelentek a *Pázmány Péter emlékezete* című, általam Rómában kiadott kötetben). Később pedig *A teológus Pázmány* című monográfiában elemeztem, helyeztem el a teológiatörténetben Pázmány gráci teológia-kurzusait, az úgynevezett *Theologia scholastica* -t.

Ötvenéves koromban vers- és műfordításkötettel is jelentkeztem: *Őszi ámulat* volt a címe verseskötetemnek, amelyet még néhány követett (egészen a már Budapesten megjelent válogatásig: *Szomjazod, hogy szomjúhózzalak*). Interjúmban (rádióban, tévében, lapokban) gyakran elmondtam, hogy már 1950-ben Pécssett verseltem, és Harsányi Lajos, majd Tüz Tamás nagyon biztatott a folytatásra. Miután hivatalosan examináltak Pécssett (Csávossy, Szörényi, Somogyi, Pálos), P. Pálos, akkor rektor (később provinciális) azt tanácsolta, hagyjak fel a költéssel. Nem is írtam hosszú évekig verset. 1981-ben anyám leánykori fényképét nézve tört fel a vulkán. Egy év alatt egy kötetnyi vers és műfordítás született. Később P. Pálos értékelte költeményeimet, többször is kifejezte tetszését, és megjegyezte: „Most már ne emlegesd, hogy eltiltottalak a költészettől!”

Könyveket és verseket fordítottam franciából (*Henri de Lubac* az Egyháziáról, Varillon Isten alázata és szenvedése; Valéry–Claudel–Emmanuel-fordítások: *Szavak forrása csend* stb.) Elindítottam Rómában (majd Budapesten a Szent István Társulat átvette) a *Mai írók és gondolkodók* sorozatot (szövegválogatások bevezetéssel: Mauriac, Marcel, Urs von Balthasar, Varillon, Schneider, Emmanuel).

Itt jegyzem meg, hogy most a nyáron a Tokaji Íróklubban Hubay Miklós, a magyar PEN Club elnöke átnyújtotta e fordításaim és ismertetésem elismeréseként az Illyés Gyula-díjat. Korábban, 1991-ben pedig Andrásfalvy Bertalan művelődési miniszter a „Pro Cultura Hungarica” kitüntetéssel ismerte el rádiós tevékenységemet, könyvakción révén tett szolgálataimat a keresztény és magyar kultúra terjesztésében.

Mindez nemcsak személyemnek, hanem a jezsuitáknak és a magyar rendtartománynak is szól. Tény az, hogy hosszú éveken át külföldről többet tehattunk a hazaiak szellemi megsegítéséért, mintha itthon maradtunk volna. Persze, a hazaiak szenvedése, „passzivitása” ugyanúgy Krisztus Misztikus Testét építette.

Hazajöttem 1992-ben. Bécsből hazaköltözött a *Távlatok*. A Faludi Házban szerkesztjük P. Nagy Ferencsel és három világi munkatárssal. *A Szív* és a Faludi Akadémia is itt kapott otthont. Jó lenne, ha megvalósítanánk a Boros Laci által megálmodott nagy I-t, a központi Intézetet, együttműködve, egymást segítve, közösen tervezve, hogy hathatósabban szolgáljuk az új evangelizálást Magyarországon.

Annakidején Leuvenben Vietnamba akartam menni misszióba. Most hát itt van az én Vietnamom, itt kell teljesítenem küldetésemet. Istennek legyen hála külföldi harminchat évemért!

1996. Mindenszentek

Függelék: II. János pál pápa beszéde a 34. Rendgyűlés résztvevőihöz

1995. január 5.

Jézus Társaságának szeretett küldöttei!

1. Az Eucharisztia megülésével, mely alatt a Szentlélek támogatását kértétek, ma reggel megkezdtétek általános rendgyűléseteket. Munkátok a következő hetekben fog folytatódni.

Rendgyűléseteknek kezdetén a pápával is óhajtottatok találkozni, hogy kifejezzétek a Péter utódja iránti hűségnek azt a sajátos karizmáját, melynek Szent Ignác szerint jellemeznie kell Jézus Társaságát. Amint azt Rendtartományotok mondja, ti a pápától vártok „küldetéseket”, „hogyan Urunkat Istenünket és az Apostoli Szentszékét mindenben jobban szolgáljátok.” Alapítótok és első társai nyomán ti ezzel a római pápa szolgálata iránti hűség gesztusával kijelentétek, hogy a Társaság teljesen és minden fenntartás nélkül az Egyházhöz tartozik, az Egyházban létezik és az Egyházért dolgozik.

Kedves szerzetesek, nagy örömmel köszöntelek benneteket, és mindenek előtt általános rendfőnökökhöz, Peter-Hans Kolvenbach atyához intézem szavaimat. Megköszönöm neki a mindnyájatok nevében az imént kifejezett érzelmeket. Az általános rendfőnök mellett köszöntöm általános tanácsosait és a 223 küldöttet, akik az egész világon élő jezsuiták képviselőiként tanúságot tesznek Jézus Társaságának életéről és gyümölcsöző munkájáról mindazon különböző helyzetek és problémák közepette, melyekkel szembesültök.

2. Általános rendgyűlésetek bizonyára megérti a jelen történelmi pillanat különleges fontosságát, hiszen rendgyűlésetek lényegesen annak a sajátos közreműködésnek felfedezésére irányul, melyre Társaságotok az új evangelizációban hivatott a 3. keresztény évezred küszöbén, valamint Jézus Társaságának belső szervezetét és jogrendszerét kívánja korszerűsíteni, hogy mindig hűségesebben és hatékonyabban szolgálja az Egyházat.

Szeretnék megfontolásaitok számára néhány nektek bizonyára nem új vonatkoztatási pontot előadni, hogy jobban tudjátok elvégezni az előttetek álló feladatot. Biztos vagyok, hogy ezek a pontok segítenek benneteket, hogy gondosabban megfogalmazzátok közreműködéséteket a mai világban történő egyházi evangelizáló küldetésben, különös tekintettel a kétezredik év nagy jubileumára, melyben a híveknek a Szentlélek működése iránti nyitottsága révén „a keresztény élet új tavasza” fog megnyilvánulni.

3. Mindenek előtt Jézus Társasága arra hivatott, hogy minden kétértelműség és habozás nélkül újra megerősítse Istenhez vezető sajátos útját, melyet Szent Ignác vázolt a *Formula Instituti*ban: a karizmatok iránti szerető hűség lesz megújult hatékonyságotoknak biztos forrása. Isten szolgája, VI. Pál ezt idézte a 32. általános rendgyűlés tagjainak emlékébe, mondván: „Van erőteljesen megrajzolt lelkiesség, minden kétséget kizáró önazonosságotok és sok százados megerősítésetek. Ezek a történelem kohóján átment azon módszerek érvényességén alapszanak, melyek Szent Ignác erőteljes szellemiségének nyomát most is viselik. Ezért abszolút semmi szükség kételkednetek abban a tényben, hogy az eddig követett út iránti és sajátos karizmatok iránti mélyebb elkötelezettség lesz lelki és apostoli termékenységeteknek megújult forrása.” VI. Pál pápa hozzátette: „Mindnyájunknak ébernek kell lennie, nehogy a szükséges alkalmazkodás a *Formula Instituti*ban leírt jezsuita szerep alapvető identitásának vagy lényeges sajátosságának kárára történjék. Ezt a formulában leírt jezsuita identitást úgy kell értelmezni, ahogy a történelem és Rendetek sajátos lelkiisége elénk tárja, és ahogy napjaink szükségleteinek helyes értelmezése most is megkívánja látszik. Ezt a jezsuita képet nem szabad megváltoztatni, nem szabad eltorzítani.”

Bátran legyetek tehát Szent Ignácnak egyre igazibb fiai, éljétek teljesen eredeti ihletéseket és karizmátokat századunknak ezen utolsó napjaiban, mélyítsétek el Jézus Társasága iránti teljes elkötelezettségeket. Karizmátok arra hív, hogy Istennek és akaratának elsőbbségéről tanúskodjatok. „Ad maiorem dei gloriam”: a szerzetesi életnek, az apostolkodásnak, a kultúra világa iránti elkötelezettségnek, a szociális munkának és a szegényekkel való törődésnek egyetlen célja legyen mindig az Úr nagyobb dicsősége. Mindez világosan a lelkiesség és az imádság elsőbbségére mutat: ha ezeket elhanyagolnátok, elárulnátok azt az adományt, melyet létetek kell hogy jelentsen az Egyház és a világ számára.

4. A 3. évezred fényében történő új evangelizáció iránti elkötelezettség ezen az igényes lelki és aszketikus alapon nyugszik. Ez legyen minden apostoli tevékenységeknek alapja. Ez mindenekelőtt megkívánja, hogy az Úr által Egyházának adott következő parancs teljesítésére újult erővel szenteljétek magatokat: „Menjete el szerte az egész világba, hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek!” (Mk 16,15) Krisztusnak ez a parancsa az Egyház küldetésének lényeges eleme.

A Jézus Társasága „főképp arra a célra alapított, hogy különösképpen a hit védelmére és terjesztésére törekedjék”. Ez a társaság Szent Ignác és szeretett társa, Xavéri Szent Ferenc példáját követve létének minden pillanatában, vértanúinak a vérével is, lényegesen közreműködött a világ számos táján az Egyház missziós feladatának megvalósításában.

Biztos vagyok benne, hogy ez az általános rendgyűlés megfelelő figyelmet fordít apostolkodásoknak erre az alapvető elemére. Manapság, amint jól tudjátok, új nacionalizmusok, radikális ideológiák, vallási szinkretizmus, Krisztus misztériumára és üdvözítő művére vonatkozó bizonyos teológiai magyarázatok, az evangélium inkultúrációjának szükségessége és az abban foglalt tanítás egysége közötti egyensúly megtalálásának nehézsége, valamint más politikai, szociológiai és vallási körülmények számos országban veszélyeztetik jelenléteteknek és evangéliumi működéseteknek alapjait. Minden nehézség ellenére biztatom az egész Társaságot, hogy Isten Országának távlatában folytassa kitartóan az evangélium hirdetésére szóló küldetését.

5. Az evangelizálás feladata azt is megköveteli, hogy nagylelkűbben áldozzuk fel magunkat minden keresztény teljes egységének előmozdítása érdekében. Nemrég közzétett, *Tertio millennio adveniente* kezdetű apostoli levelemben hangoztattam valamennyi keresztény egységének mindenek fölötti fontosságát: „A 3. évezred közeledtével az Egyház e különleges pillanat egyik legbuzgóbb kéréseként könyörög az Úrhoz, hogy minden felekezethez tartozó keresztény közötti egység növekedjék, és a teljes egység megvalósításához vezessen.” Az egész Egyháznak ebben a nagy erőfeszítésében a Társaságnak élen kell járnia. A Társaság arra hivatott, hogy az individualizmusra, függetlenségre, parallelizmusra indító minden kísértésnek ellenállva a testvéri egyetértés és az Egyházon belüli összhang fényes tanúbizonyságát nyújtsa.

Jól ismertek azok az energiák, melyekkel a Társaság az Egyház életének minden terén közreműködik. Ezzel kapcsolatban arra buzdítlak benneteket, hogy tartsátok meg az egyetemes Egyház szolgálatára irányuló karizmátok alapvető sajátosságát. Győzzétek le a provincializmus, regionalizmus vagy izolacionizmus minden kísértését, mely veszélybe hozná a Társaságtok egyes nemzetközi és rendtartományközi műveinek létét, melyek igen fontosak az egyetemes Egyház és a helyi egyházak számára. Felhasználva ezt az alkalmat, meg szeretném köszönni a Társaságnak a Pápai Gergely Egyetemen, a Pápai Biblikus Intézetben, a Pápai Keleti Intézetben és a Vatikáni Rádióban végzett munkáját. Másrészt azokon a helyeken, ahol munkáitokat végzitek, tiszteletteljesen együtt kell működnötök püspökök lelkipásztori terveivel, tanításuk és a reájuk bízott helyi közösségek gondozása terén.

Hasonló belső hozzáállásnak kell ihletnie a jezsuiták teológiai kutatásait, melyeket a hit szellemétől éltetve az egyházi tanítóhivatal iránti alázatos hűséggel végeznek. Mit szóljunk az ifjabb nemzedéket képző tanításról? Ez a kiképzés adja meg a tanulóknak a katolikus tan

világos, szolid és organikus ismeretét, és képesítse őket a kötelező tételek, a szabadon vitatható tételek és az elfogadhatatlan tételek megkülönböztetésére.

6. Ezeknek a pontoknak alapján az általános rendgyűléseknek előkészítése során a 3. évezred számára a következő fontos elsőbbségi feladat emelkedett ki: a mások felé irányuló missziós munka, valamint egy oly egyházi, közösségi dinamizmus előmozdítása, mely kiterjed az ökumenizmusra, irányítja a vallások közötti dialógust, és ihleti a szeretet kultúrájának alapjait képező emberi jogok és a béke szolgálatát.

Világos, hogy senki sem képes a világ sebeinek és szakadásainak gyógyítására, ha nem kötelezi el magát teljesen az Egyházon belüli közösségi kapcsolat szolgálatára. Ezért nagyon nagy figyelmet kell fordítanunk arra, hogy ne zavarjuk meg a híveket megkérdőjelezhető tanok, a hitre és erkölcsökre vonatkozó egyházi tanítástól világosan eltérő iratok vagy beszédek, vagy pedig a közösséget sértő viselkedés által. Ezzel kapcsolatban köszönetet szeretnék mondani az Úrnak azért a jóért, amit ti, jezsuiták visztok végbe az egész világon azzal, hogy szavaitokkal és életetekkel terjesztitek az üdvösség evangéliumát. Buzdítlak benneteket, kedves testvérek, hogy folytassátok ezt az utat, győzzetek le minden nehézséget, és támaszkodjatok állandóan Isten segítségére, valamint az Apostoli Szentszék támogatására, mely az emberi történelemnek ebben a szakaszában sokat vár tőletek. Ez a történelmi szakasz zavaros ugyan, de Isten gondviselésnek köszönhetően gazdag apostoli és missziós lehetőségekben.

7. Itt a pillanat az új evangelizálásra, mely a Társaságtól egy megújult és „odaadásában, módszereiben és kifejezéseiben” egyre konkrétabb apostoli elkötelezettséget követel meg.

Ennek az elkötelezettségnek a gyökere elsősorban az Úrba vetett hit, aki hűségesen tudja támogatni a Társaságot a jelenkornak nehéz pillanataiban is, hogy szüntelenül nagylelkűen dolgozzék az Isten Országának növekedéséért „nyilvános tanítás, előadások és Isten igéjének minden más szolgálata, valamint a lelkigyakorlatok, a gyermekek és tanulatlanok keresztény hitoktatása, valamint a gyóntatással és más szentségek kiszolgáltatásával a keresztény híveknek nyújtott lelki vigasztalás által.” Ez a Társaság valóban az Úr Jézus Társasága, és az Úré mindaz a jó, amit a Társaság a kultúra szolgálatában, főképp az egyetemi világban, az ifjúság nevelésében, annyi pap, szerzetes, apáca és laikus lelki támogatásban végez. Nem kevésbé láthatjuk az isteni kegyelem gyümölcseit a plébániákon, a szociális központokban, a tömegkommunikációs eszközök világában folyó munkáitok terén, valamint az emberek szenvedésének enyhítéséért dolgozó számos központotok munkáiban.

Mindez a gazdagság az új evangelizáció dinamizmusának része; nem emberi számításra vagy kifinomított stratégiákra támaszkodik, hanem az első evangéliumhirdetővel, Krisztussal való alázatos és bizó viszonyra: „Az új evangelizálás apostoli energiája az első evangéliumhirdetővel, Krisztussal való radikális egységből születik.

Hitünk inkultúrációjának helyes formáinak megtalálása, és a keresztény élet gyümölcseként világszerte számos országban nagyon szükséges igazságosság, béke és szolidaritás érdekében minden apostoli erőfeszítésünket az emberiség Megváltójának, Krisztusnak hirdetésére kell összpontosítanunk.

Nagyon is igaz, hogy a Társaság mélyen elkötelezte magát a szociális munkára és az emberiség legkisebjeinek szolgálatára. Hogy is történhetett volna másképp? Hogyan is törekedhetnék valaki mindenben Isten nagyobb dicsőségére, ha elfelejti, hogy Szent Ireneus szavaival élve „az élő ember az Isten dicsősége”? Azonban ezt a küldetést sohasem szabad elválasztani az Egyház evangelizáló küldetésének szolgálatának teljességétől. Az Egyház ugyanis, természetfölötti hivatásunk miatt, felelős minden ember és az egész ember üdvösségéért.

Kedves testvérek, ez alatt az általános rendgyűlés alatt megkülönböztető megfontolásokat kell végeznetek, hogy apostolkodásokat tökéletesen áttetsző evangelizálásra szóló küldetesként fogalmazzátok meg egyre pontosabban. Ennek az evangelizálásnak sajátossága legyen Isten jelenlétének mély megérezése, az Egyház iránti és „az Egyház útját” képező minden

egy ember iránti szeretet, hivatástok kegyelmének felismerése és az Isten irgalma iránti hűségéből születő öröm.

8. Alapvetően szükséges, hogy ilyen aszketikus és lelkipásztori feladatok számára képezettek jövő apostolokat. Mindig hangoztatnotok kell a Társaság professzusainak szolid és hosszú kiképzését. Alapítótok kifejezetten hangsúlyozta, hogy alapos kiképzés nélkül senkit sem szabad professzióhoz engedni. VI. Pál elismerte, hogy „a legnehezebb és legszélsőségesebb terepeken is, az ideológiák keresztútjain is, mindenütt, ahol szemben találták magukat az ember legmélyebb vágyai és az evangélium örök üzenete, ott voltak a frontvonalban a jezsuiták”. Minthogy ez most is igaz, nem szabad „engednetek annak a könnyen támadó kísértésnek, hogy gyöngítsék ezt a kiképzést, mely oly nagy súlyt helyez minden elemére, az emberi, lelki, tanulmányi, fegyelmi és lelkipásztori szempontokra”.

Jól ismerem a nagy erőfeszítést, melyet arra fordítottak, hogy megfeleljetek ezeknek az elvárásoknak. E téren ki óhajtom fejezni nagyrabecsülésemet a testvérek kiképzésének javítása érdekében a Jézus Társaságában történt számos erőfeszítés iránt. Ezek a testvérek rendetek életének és apostolkodásának pótolhatatlan tagjai.

9. Kedves jezsuiták, az Istennek szentelt életet és megszentelt személyeknek az Egyházban és a világban végzendő küldetését vizsgáló legutóbbi püspöki szinódus sürgős felhívást intézett minden szerzeteshez, hogy az új evangelizálás szolgálatában azáltal teljesítik próféta küldetésüket, hogy életmódjukkal, munkáikkal, imáikkal, és tiszta, szegény és engedelmes Urunk radikális követelésével látható és világos tanúbizonyságot tesznek. Ez a felhívás formálja és kísérje most kezdődő munkáitokat, és vezesse a végzendő döntéseket. Legyetek mélyen meggyőződve arról, hogy az Egyháznak szüksége van a ti hathatós közreműködésetekre, hogy Krisztus evangéliumát egyre hathatósabban hirdessük korunk embereinek.

Szűz Mária, aki alapítótokat támogatta és megvilágosította, segítsen benneteket, hogy „mindig szemetek előtt tartsátok Istent és ennek a Rendnek természetét”.

Valamennyi nagylelkű tervetek támogatásaként kérem az Istent, hogy mindnyájatoknak bőséges égi kegyelmeket adjon, és szívből adom rátok Jézus Társaságának minden tagjára különös apostoli áldásomat.

II. kötet („Anima Una“-könyvek 11. kötete)

Bevezető II.

A jórészt 1948/49-ben és 1956/57-ben külföldre menekült magyar jezsuiták „vallomásainak” I. kötete 1997-ben jelent meg. Időközben beérkeztek e II. kötet írásai. A személyes „vallomásokat” betűrendben közöljük; a függelékben pedig a súlyos beteg Lukács László életművét, valamint a nagyon elfoglalt Órsy László tudományos munkásságát mutatja be egy-egy tanulmány.

Az egyes írások különböző hosszúságúak. Általában nem rövidítettünk, még abban az esetben sem, ha valaki teljes önéletrajzot küldött be. (Ti. a kérés az volt, hogy ki-ki külföldi életének és tevékenységének fontosabb mozzanatait, legdöntőbb élményeit mondja el.) A stíluson sem változtattunk, kivéve a legszükségesebb simításokat, illetve az érvényes helyesírás követését.

Amint az előző könyvben is jeleztem, az „Anima Una”-sorozat néhány korábbi kötete az itthon maradt, üldözött vagy bebörtönzött jezsuiták életét mutatja be (Pálos A.: „Viharon, vészen át”; Üldözött jezsuiták vallomásai). Az itthoni és a külföldi szétszórásban élő, dolgozó magyar jezsuiták együtt adják a magyar rendtartomány teljes képét.

A századunkban elhunyt atyáknak és testvéreknek is szenteltünk már két kötetet (Kortárs magyar jezsuiták 1–2). Tervezünk még egy harmadikat is, hiszen sok többé-kevésbé neves rendtársunk még nem szerepel ezekben a kötetekben.

Köszönetet mondok mindazoknak, akik e könyv kiadásának előkészítésében részt vettek.

Budapest, 1998. március 15.

Szabó Ferenc SJ

Ádám János: Sohasem hittem volna...

A kaland

Így kezdődött...

Amikor én már Szegeden filozófiát tanultam – 1949 február közepén –, és amikor a kommunisták már kiutasítottak bennünket az Alojsianum főépületéből, az esti rekreációban megjelent P. Fábry Antal, a kollégium akkori rektora. Éppen a provincia-konzultusról tért vissza Szegedre és közölte velünk, hogy P. Provinciális, Tüll Alajos úgy látja, semmi biztosíték nincs arra, hogy a rend fiataljai a papsághoz vezető tanulmányaikat Magyarországon folytatni tudják és eljuthatnak a papszentelésig. Ezért megengedi, hogy külföldre távozzanak. A Társaság mindenben segíti e cél elérését, de senkit nem kötelez erre a vállalkozásra. A rektor felsorolt három vagy négy lehetőséget a kiszökésre, köztük azt is, hogy az Orient-express **alatt** is ki lehet menni. Ezt a lehetőséget volt diákjaink fedezték föl, akik a Keleti pályaudvaron dolgoztak, és, ha jól tudom, Hauser Dódin keresztül közölték a rendi előljárókkal. Amikor P. Fábry ecsetelte ezt a szökési módot, magamban megjegyeztem, aki így próbál kiszökni, az bolond. Egy héten belül viszont, két másik vállalkozó után, én is ott voltam a vonat alatt. Nem volt vesztegetni való időnk. Amikor P. Fábry megkérdezett, hogy hajlandó vagyok-e erre az útra, gondolkodás nélkül azt mondtam: igen. Még a mai napig sem tudom, hogy miért és hogyan, mert én természetemnél fogva óvatos duhaj vagyok.

A vonat alatt

Természetesen senkinek nem volt szabad tudni szándékomról, szüleimnek és egyéb családtagoknak sem. Másnap felutaztam Budapestre, bejelentkeztem a Manrézába, Noviciátusunkba. Ott fölszereltek kék vasutas munkaruhával, meleg holmival és két napra rá, február 21-én bementem pesti házukba. A Jézus Szíve templomban részt vettem a szentmisén, utána kimentem a Keleti pályaudvarra. Már várt rám az egyik volt diákunk. Kivitt a rendező pályaudvarra, megmutatta a vagon, amely alá be kellett szállnom. Egyszerű fekvőhely volt, egy acélláda, amelyben talán transzformátor volt, függött le a vagon padlójáról. A vagon alja és a láda teteje között volt kb. 80 cm-nyi szabad hely, oda kellett bebújni. Ma már ez nem sikerülne. Amint elhelyezkedtem, a lábamhoz betett egy deszkát, hogy védjen a szél csapásától. Háton feküdtem, s a hely olyan szűk volt, hogy nem tudtam megfordulni. Ez délelőtt 11 óra körül lehetett. Rá egy órára behúzták a szerelvényt a Keleti pályaudvar induló csarnokába és vártam az indulásra. Közben a vagon mellett fel-alá sétált egy fiatal jezsuita, s az *Inigo* című jezsuita indulót füttyülte. Lassan telt az idő, de végre elindult a vonat. A vonatvezető minden állomáson hangosan bejelentette, hány utas van a szerelvényen. Én magamban mindig hozzátettem: „plusz egy!” Linzig kellett kibírnom, mert az volt az első város az orosz zónán kívül.

Váratlan kalauz...

Hajnali 5 órára érkeztünk Linzbe, amely az Enns folyó túlsó partján fekszik. Amikor a vonat átment a hídon, tudtam, hogy közeleg a kiszállás ideje. Az út 18 óráig tartott, fagyasztó hidegben. Amikor Linzben megállt a vonat, nem tudtam, mennyi ideig áll ott a vonat, igyekeztem hát gyorsan kiszállni. Ez nehezen ment, mert úgy beszorultam, hogy nem tudtam kicsúszni fekhelyemről. Addig küszködtem és kapálóztam, míg egyszer csak a sínek között, a földön találtam magam. Akkor döbbentem rá, hogy nem tudok lábra állni, mert a lábam

teljesen el van zsibbadva és meg is fagyott. Ahogy ott feküdtem a sínek között, eszembe jutott, hogy ez nem jó hely, mert ha a vonat elindul, akkor hiába jöttem el idáig. Így hát kikúsztam a vonat alól, és a szerelvény mellett próbáltam a vérkeringést megindítani a lábamban. Amint ez sikerült – szerencsére még éjszakai sötétség volt, és így nem vettek észre – lábra álltam, s elindultam az „Ausgang” felé. Kormosan, vasutas ruhában jelentem meg, és amikor az ott álló munkásokra ráköszöntem, hogy „Guten Morgen”, figyelembe sem vettek. Az állomás épületén kívül elkezdtem bolyongani a hajnali sötétségben, mert fogalmam sem volt, hol van a jezsuiták háza. A címet, Domgasse 3, tudtam, csak azt nem mondta meg senki, hogyan kell odamenni. Kérdezősködni nem mertem, mert attól tartottam, hogy jó magyaros akcentusomról rájönnek, hogy nem vagyok „eredeti” linzi. Fáradt is voltam, fáztam is. Elkezdtem imádkozni, azt lehetett magyarul is. Szent Józsefhez fordultam, s mondtam, hogy neki van gyakorlata a menekülésben; minden nagyobb zökkenő nélkül elvitte a Szent Családot Egyiptomba meg vissza. Kértem hát, vezessen engem a Domgasse 3-ba. Mit ad Isten, rövid időn belül odajött hozzám egy öreg bácsi és megkérdezte, hova akarok menni. Mondtam, hogy: Domgasse 3. Intett, hogy kövessem. Szó nélkül ment előttem, és egyszer csak a jezsuita templomban találtam magam. A bácsi eltűnt. Csoda? Lehet, nem tudom. Rövid hálaadás után, becsöngettem a rendház portáján, kijött egy testvér, dadogtam valamit németül, de ő teketóriázás nélkül csak annyit mondott: „Wir wissen es schon”. Megkapták ugyanis a táviratot, amelyet P. Kovács Jenő küldött, hogy a reggeli vonattal „csomag” érkezik. Akkor még jó pár kilóval könnyebb volt az a „csomag”, mint ma. Jó meleg fürdő után egyszerű reggelit kaptam, egy darab fekete kenyeret és valami fekete vizet, amit kávénak hívtak. Jobban esett, mint ma egy cappuccino. Reggeli után ágyba dugtak, hogy aludjam ki magam. Így kezdődött 45 évig tartó „számkivetésem”.

Felkészülés Meghiúsult álmok...

Innsbruck

Aludtam, s mikor felébredtem, a két már ott lévő társammal, Vicsay Emillel és Sadovszki Ottóval (ők azóta már rég elhagyták a Társaságot) elkezdtünk álmodni a jövőről. Azt képzeltük és reméltük, hogy szétnézünk a nagyvilágban, különböző főiskolákon és jezsuita egyetemeken, hogy ott tanuljunk, messze hazánktól. Nem így lett. Egy egyhetes linzi tartózkodás után hamisított francia utazási dokumentumokkal elküldtek bennünket Innsbruckba, Tirol fővárosába. A jezsuita kollégium villáján, Zenzenhofon rendeztek be számunkra egy „gyűjtőtábor”. Szépszájú kis közösség gyűlt ott össze, menekült fiatal magyar jezsuitákból. P. Borbély István provinciális, aki szintén külföldre kényszerült, a kollégiumban lakott; sociusa P. Hitter József pedig Zenzenhofon volt velünk és próbált bennünket gondjaiba venni. Hamarosan hozzáláltunk filozófiát tanulni. Addigra egy-két magyar tanár is érkezett. Időnként bejártunk a kollégiumba előadásokra. Akkor hallgattam néhány hétig P. Karl Rahnert. Megmondom őszintén, nem sokat értettem előadásából, és nemcsak a nyelvi nehézség miatt.

Chieri

Tavaszi folyamán jött a hír, hogy álmunk, hogy szétszóródunk a nagyvilágban, nem valósulhat meg. Megdöbbenő volt a hír, hogy az egész társaságot áthelyezik Észak-Olaszországba. Turin mellett egy kis városban rendeznek be számunkra magyar skolasztikátust. Sokan „kétségbe estünk” s nem volt a legjobb véleményünk a római előjárók ítélőképességéről és döntéséről. Július vége felé aztán felkerekedtünk, s az egész társaság

vonaton elindult Chieribe. Svájcban keresztül vitt az utunk, s ott az egyik városban hosszabban tartózkodott a vonatunk, kiszállhattunk. A peronon svájci jezsuiták vártak bennünket. Mindenki kapott egy tábla svájci csokoládét. Azt hiszem, életemben akkor láttam először igazi svájci csokoládét, majdnem elsírtam magam örömben, beletettem a drága, de édes kincset a zakóm belső zsebébe. A júliusi hőségben úgy beleolvadt a tejszokoládé a zsebembe, hogy csak késsel lehetett kivakarni, és a csokoládé ilyen formában élvezhetetlen volt. Mi ebből a tanulság? Amit ma megehetsz, ne halaszd holnapra. (Az orvosok nem szeretik ezt az adagiumot). Végre megérkeztünk Turinba, ahol az olasz provinciális és még néhány más olasz atya tárt karokkal és még szélesebb mosollyal várt bennünket. Az érkezés részleteire már nem emlékszem és arra sem, hogy jutottunk el Chieribe, de arra igen, hogy a Casa S. Antonióban, a provincia teológiai főiskolájának nyaralójában, a Villa Luiginán kaptunk szállást, s azt neveztük otthonunknak két éven keresztül.

A berendezkedés után megkezdődtek az előadások, mind a filozófusoknak, mind a teológusoknak. A teológusok gyakran bejártak a városban lévő Casa S. Antonióba, mi pedig otthon a Luiginában tanulgattunk. Akkor persze még latinul ment az előadás, s a tankönyvek is latinul íródtak. Életünk színes volt, ez alatt a két év alatt, s azt hiszem, ennek a két évnek köszönhetjük, hogy összekovácsolódtunk, hogy lett egy külföldi magyar provincia, amely nem szakadt el az anyaországtól. Sőt, felkészült a „hazajövetelre”. Chieriben indult el a „COR UNUM”, a Provinciánk Hírei, amely erős kapcsolatok bizonyult a szétszórta magyar jezsuiták között. Emlékszem az első szám sokszorosítására a kis spirituszos masinánkkal, P. Fehér József vezetésével. Áldott legyen emléke! Úgy látszik a rómaiak mégsem voltak olyan buták, mint mi fiatal bölcsek gondoltuk, vagy talán az Isten tud görbe sorokon is egyenesen írni. Tekintve, hogy e kötet szerkesztője határt szabott írásaink terjedelmének, a Chieri-i kalandokról nem tudok többet írni.

Egyetemi tanulmányok...

München

1951-ben lettem a filozófiai tanulmányaim záróvizsgáját és P. Reisz Elemér, az akkori vice-provinciális utasítására elmentem Németországba, hogy megkezdjem a magisztériumomat, az afféle gyakorló évet a filozófia és teológia tanulmányok között. A Fekete-erdőben fekvő Sankt Blasienbe kerültem egy híres jezsuita kollégiumba (9 osztályos középiskola), s ott voltam internátusi nevelő egy iskolaéven át. Ezt követően Leuvenbe kerültem a Katolikus Egyetemre, ahol három szemeszteren át pszichológiát és pedagógiát hallgattam. Nem nagyon feküdt nekem az ottani behaviorista irányzat, kértem P. Provinciálist, hogy Münchenben tanulhassak tovább. Az engedélyt meg is kaptam. 1957 júliusában megszereztem a filozófiai doktorátust a Ludwig Maximilian Universitätén. A doktorrá avatás estéjén egy baráti családhoz voltam hivatalos vacsorára, és „Herr Doktor” megszólítással fogadtak. Körülnéztem, kihez beszélnek ezek? De aztán rájöttem, hogy rólam van szó. Ettől függetlenül a doktori címet nemigen használom. Számomra az S.J. sokkal többet jelent.

Mellékfoglalkozások

Müncheni tanulmányaim alatt volt két mellékfoglalkozásom is: a Szent Mihály templomunkban, amely a város központjában fekszik, a ministránsok prefektusa voltam. A templom híres volt és még most is az, a jó prédikációkról, jó gyóntatókról, gyönyörű zenéjéről és a liturgiák szépségéről. A ministránsok csodálatra méltó fegyelmezettséggel mozogtak az oltár körül. A másik mellékfoglalkozásom az 56-os menekült „egyetemisták” gondozása volt, a Katolikus Karitásznak egyik Otthonában, Lindauban, a Bodeni-tó partján.

Több mint három hónapot töltöttem velük az Otthon igazgatójaként. Németre tanítottam és felkészítettem őket az „emigráns élet” nehézségeire. Legtöbben ezek közül a lindai tartózkodás után Münchenben telepedtek le, és ott is állandóan jártak hozzám tanácsért és segítségért. Így a disszertációm lassan készült, talán még most is azt írnám, ha P. Augustin Rösch, a rendház akkori elöljárója le nem hord és sürget, hogy fejezzem be a disszertációt.

Doktorátusi tanulmányaim vége felé a német jezsuiták tekintélyes lapjának, a *Stimmen der Zeit*-nek szerkesztője azzal a kéréssel fordult a magyar provinciálishoz, hogy pappá szentelésem után (még csak ekkor kezdtem a teológiát) adjon engem a *Stimmen*-nek, hogy a folyóirat számára írjak nevelési témákról. P. Varga Andor bele is egyezett volna azzal a feltétellel, hogy akkor a német provinciák fizessék teológiai tanulmányaimat. Erre ők akkor nem voltak hajlandóak vagy képesek, és így P. Varga engem Torontóba küldött, mert ott a kanadai jezsuiták ingyen befogadtak, eltartottak és tanítottak. A magyar provincia ugyanis olyan szegény volt, hogy a provinciálisnak alig volt pénze bélyegre. Tekintve, hogy én Münchenben nagyon jól éreztem magam, megvallom őszintén, magamban szidtam a provinciális kopasz fejét, mert nem dühöngött bennem az a híres jezsuita „indifferentia”. Így hát július végén hajóra szálltam, és a többi kivándorlóval együtt elindultam Kanada felé. Egy szót sem tudtam angolul. Québecben szálltam partra, s vonattal indultam Torontóba. Ezzel megkezdődött életem 37 évig tartó észak-amerikai szakasza.

Az új világban...

Toronto

Toronto három okból kedves nekem. A kanadai jezsuiták jósága és kedvessége velem és a többi magyarral szemben; ott szenteltek pappá; és az ottani Szent Erzsébet magyar plébánián kapcsolódtam bele a Külföldi Magyar Cserkészlet munkájába. Papszentelésemről csak annyit jegyzek meg, hogy azon is voltak váratlan események. Abban az időben a jezsuiták három nap alatt vették fel az egyházi rend szentségét. Az első nap kaptuk a szubdiakonátust, a következő nap a diakonátust, harmadnapra pedig a presbiterátust. A papszentelés az ember életében az esküvőhöz hasonlítható. Az érzelmek tombolnak. Ott voltak a szülők, rokonok, ünnepi a hangulat. Úgy látszik, az a tény, hogy nekem senkim sem volt ott, érzelmileg annyira kimerített, hogy a diakónusszentelés után elájultam a kápolnában. Mindenki megdöbbsent, hivatáskrizisről meg egyébekről beszéltek. A rektor, egy józan ír származású jezsuita, átlátta a helyzetet s utasította a skolasztikusokat, hogy vigyenek a szobámba és fektessenek ágyba. Utána megjelent ő maga, egy jó pohár skót whiskyvel. Nem beszélt sokat, csak annyit mondott: „Idd meg és aludj!” Az engedelmesség nagyon könnyűnek tűnt. Másnap pappá szenteltek. 37 éve történt. Istennek legyen hála!

Cleveland

A teológia befejezése után következett jezsuita életem legnehezebb éve, a harmadik probáció Clevelandben. De azt is kibírtam. A harmadik probáció célja az, hogy a tanulmányaikat elvégző és a munkába állás előtt álló fiatal jezsuiták újra elvégezzék a 30 napos lelkigyakorlatot, komolyabban belépjenek az ima iskolájába és jobban megismerkedjenek a rend alkotmányával és történelmével. Nem ezek a célkitűzések és gyakorlatok tették nehezzé ezt az évet, hanem a probációs mester vélt vagy valódi szüklátókörűsége. Szent ember volt egyébként, de valahogy nem arra a munkára teremtődött. Meg is mondta őszintén, amikor panaszkodtunk: „Nézétek, én nem kértem ezt a munkát, tesztek, amit tudok”. Ezt valóban megtette, és ezért még ma is tisztelettel és szeretettel gondolok rá.

Az Úr szőlőjében
New York – Fordham University

1962 augusztusában New Yorkba kellett utaznom, hogy az akkori külföldi magyar provinciális asszisztense legyek. S amellett, hogy meg is éljek valamiből, a Fordham Egyetemen kellett nevelésfilozófiát és neveléstörténetet tanítanom. Az amerikai egyetemek felépítése különbözik az európai egyetemektől. fakultásokból, hanem posztgraduális departementekből professzionális iskolákból állnak. A School of Education („Neveléstudományi Intézet”) egyike volt ezeknek a professzionális iskoláknak. Ebben voltam én 3 évig a posztgraduális nevelésfilozófiai tanszék vezetője. Az ottani szereplés nem tartott sokáig, mert az iskola új dékánt kapott, aki elhatározta, hogy nincs szükség nevelésfilozófiára, mert az nem praktikus. Ekkor próbált a Fordham Egyetem egy köztisztelőben álló Katolikus Egyetemből „nagy” egyetemmé válni, és ennek elérésére elsősorban a szakképesítést vették figyelembe a felveendő tanárok és adminisztrátorok esetében, és nemigen törődtek az illető világnézeti beállítottságával. Mint ahogy nem lehet jezsuita iskolát jezsuiták nélkül vezetni, úgy nem lehet Katolikus Egyetemet sem meggyőződéses katolikus tanárok és adminisztrátorok nélkül szervezni. Ekkor kerültek le a feszületek az osztálytermek falairól. Az Egyetem ugyanis elfogadott állami anyagi támogatást, és annak fejében le kellett mondania a katolikus „külsőségekről”. A külsőségek eltűnése természetesen az évek folyamán lényegesebb beállítottságok és irányulások eltűnésére is vezetett. Amikor a Fordhamre kerültem, kb. 130 jezsuita volt a közösségben. Persze ezek közül voltak már nyugdíjasok is, de a nagy többség még aktívan részt vett az Egyetem életében. Amikor 32 év után elhagytam az Egyetemet, már csak talán 25–30 ember volt aktív tanár vagy adminisztrátor. A hallgatók száma kb. 13 000. A szekularizáció erősen érezte hatását az Egyetem életében, a tanárok és diákok hozzáállásában. Miután a nevelésfilozófiát eltörölték, általános filozófiát, főképp etikát és logikát tanítottam, és volt egy közkedvelt kurzusom, amelynek azt a címet adtam, hogy „On being human”. Magyarra így fordíthatnám: Mit jelent embernek lenni? Erre a kérdésre kerestük a választ, interdiszciplinális módon. Hogyan válaszolt erre a kérdésre az Ószövetség, a görög és római filozófia, valamint a keresztény középkor. A választ filozófiai művekben, művészeti és irodalmi alkotásokban kerestük. Magam is nagyon élveztem ezt a kurzust. Az is igaz, hogy én minden kurzusomat élveztem, mert nagyon szerettem tanítani, fiatalokkal foglalkozni.

Az Egyetemen sok egyetemi tisztséget is kellett viselnem. Hosszú éveken át beválasztottak az egyetemi szenátusba, a kollégiumi tanácsba és sok jelentős egyetemi bizottság tagságába. Három évig tanszékvezető is voltam a „Humanites division”-ban. Hallgatóim megbecsültek és többen közülük még most is tartják velem a kapcsolatot. Ugyanez mondható el a kollégáimról is. Meg kell azonban jegyeznem, hogy én az egyetemen is inkább papnak, mint professzornak éreztem magam. A professzorság jó lehetőséget adott papságom megélésére is.

A tanítás mellett sokat lelkipásztorkodtam, sok hallgató járt hozzám lelkivezetésre, éveken át gyóntattam az egyetemi templomban, eskettem többüket. Az egyetemi irodámban egy nagy falrész tele volt esküvői képekkel. Mikor az új hallgatók először meglátták és megkérdezték, „hát ez meg mi?”, lakonikusan csak annyit válaszoltam: a sirató fal...

Sohasem hittem volna, hogy tanár lesz belőlem. Fialat jezsuita koromban sohasem akartam tanár lenni, az évek folyamán rájöttem, alig van hatásosabb jezsuita munka, mint a tanítás. Nehéz munka, de igazi mélyszántás. Persze a termés csak később érik be...

Lelkipásztorkodás

Wantagh

Ez vezet el fordhami életem másik dimenziójához, részéhez, a kifejezett lelkipásztorkodáshoz. Egész fordhami tartózkodásom alatt, 32 éven át, amikor New Yorkban tartózkodtam, minden hétvégén kijártam egy amerikai plébániára, Long Islandra, a Wantagh nevű kisvárosba. Az egyházközség Chantal Szent Franciskáról van elnevezve. Ezek az évek ez a munka életem nagyon szép szakasza. Általában péntek délután mentem ki a plébániára (kb. egy óra vonatút), és vasárnap délután 2 óra felé indultam vissza a Fordhamre. Minden hétvégén legalább 2 misét mondtam, prédikáltam, minden misén áldoztattam (szombat-vasárnap volt 8 mise) és minden mise előtt és után télen-nyáron üdvözöltem a híveket a templomajtóban.

Ezt a plébániát igazán családomnak éreztem, és szinte inkább otthon éreztem magam ott, mint a Fordhamen. Ott a diákok négy évenként változtak, Wantaghban pedig generációkat láttam felnőni. Generációkat, akik életében jelentős szerepet játszottam mint pap, és ők is jelentős szerepet játszottak az én életemben. Különösen a tizenévesekkel foglalkoztam, azokon keresztül, persze, megismertem családjaikat is. Magyarországon az emberek sok rosszat mondanak és gondolnak Amerikáról; ezek nem ismerték az én Wantagh-i híveimet, akik melegszívű, szerető, egyházhű és nagylelkű emberek voltak.

Egyházhűségük és mély hitük nemcsak a vasárnapi misére járásban mutatkozott meg. Nagyon sokan vettek részt az egyházközség hétköznapi munkáiban is: beteglátogatás, szegények gondozása, az egyedülálló öregek látogatása, számukra való bevásárlás, takarítás, önkéntes és ingyenes hitoktatás a nem katolikus iskolába járó gyerekek számára, keresztségre, bérnálásra, házassága való előkészítés, a gyászolók felkarolása, segítés a temetés rendezésében, stb. stb. Nyugodtan elmondhatom, hogy az az egyházközség valódi szeretetközösség volt. A papok a laikusokat nagykorú keresztényeknek, egyenértékű munkatársnak tekintették.

A pofon

Azt hiszem, Wantaghban alakult ki a szokásom, hogy a fiatalokat arcon legyintettem, ebből lett a „szeretetpofon”. Ez különös kapcsolatot hozott létre a pofozott és a pofozó között. A fiatalok sorba álltak, mielőtt bementek a templomba a „pofonért”. Ha valakit kihagytam, bánatos szemmel jött: „Mi bajod velem, miért nem adtál pofont?” Egy új plébános jött az egyházközségbe, nálam jóval fiatalabb ember, és látta, hogy a fiatalok hogy reagálnak a pofonra, erre ő is megpróbálta. De egyből leállították: „Nono! ezt csak az Ádám atyának szabad!” Tavaly a Mária utcában mondtam gyászmisét Bodnár Gáborért, a Külföldi Magyar Cserkészszövetség vezetőjéért, aki annak szíve és motorja volt. A mise után üdvözöltem a megjelent külföldi magyar cserkészeket és adogattam nekik a pofonokat. Egyszer csak odaállt elélem egy 75 éves öreg barátom, toppantott egyet a lábával és azt mondta: „En sohasem kaptam pofont, most kérek!”

Plébánosok

A Wantagh-i plébánián négy plébános alatt szolgáltam egymás után, kettő meghalt közülük ottlétem idején, egy elhagyta a papságot és megnősült, a negyediket pedig elhelyezték egy nehezebb helyre, de viccesen mondta, hogy örül, hogy „élve került ki a kezemből”. Ott láttam, milyen meghatározó szerepe van a plébánosnak, az egyházközség és a plébánián dolgozó papok közösségében. Öt pap volt a plébánián állandó jelleggel, s a plébánostól függően a papok igazi szeretetközösséget, mondhatnám családot alkottak, illetve magányos agglagényekké váltak, akik szinte alig kommunikáltak egymással. Ennek

megfelelően változott az egyházközség képe is. Nagyon szerettem kijárni a plébániára „paposkodni”, de az adminisztrációs munkától, amellyel az egyházközség vezetése jár, irtóztam, és hálás voltam a Gondviselésnek, hogy nekem azzal nem kellett foglalkoznom.

Cserkészzet

1957-ben kapcsolódtam be a Külföldi Magyar Cserkészszövetség munkájába, és ez képezi külföldi életem harmadik jelentős részét. Cserkész vagyok, mióta az eszemet tudom. A pécsi Piusban – ahova nyolc évig jártam – rajvezetőként fejeztem be pályafutásomat. Jezsuita életem első 12 évében nem volt alkalmam cserkészzel foglalkozni, de Torontóba kerülve azonnal bekapcsolódtam a Szent Erzsébet egyházközség 20. számú Árpád vezér cserkészcsapat munkájába. Csapatatyaként szerepeltem, nem vállaltam kimondottan vezetői munkát. Engem mindig az ember érdekelt. A cserkészzetben kitűnő eszközt láttam az emberré nevelésre s a magyarságban való megtartásra.

Emberebb ember

Még rendtársaim között is akadtak, akik csóválták fejüket, hogy miért foglalkozom ilyen profán társasággal, s miért nem fordítom energiámat valami vallásos ifjúsági egyesület fellendítésére. Erre többrétű válaszom volt és van. Először is a cserkészzet nevelési módszerét kitűnőnek tartom, nem szavakkal, hanem az étellel nevel. Az igaz, hogy a cserkészzet természeténél fogva nem hitbuzgalmi egyesület, s nem vállalhatja a rábizott fiatalok vallási, erkölcsi nevelésének egész feladatát. A vallás-erkölcsi nevelés elsősorban a szülői ház, az egyházak és a hitoktatók feladata. Tekintve azonban, hogy a cserkészzet, főképp a magyar cserkészzet, az „emberebb ember” kialakítását választotta feladatául, a fiatalok vallás-erkölcsi neveléséből is ki kell vennie a részét. Ahol ezt elhanyagolják, ott nem cserkészzel állunk szemben, még akkor sem, ha a vezetők és fiatalok cserkészjelvényt és egyenruhát viselnek.

Tapasztalatom szerint, sok, talán a legtöbb mai fiatal – s ez áll a fiatal cserkészvezetőkre is – nem „vallásos”, még kevésbé „egyházias” a szó szoros értelmében. Jézus pedig ezekért is meghalt, s nekünk hozzájuk is van küldetésünk, nemcsak a ministránsainkhoz. Nem is beszélve arról, hogy sem a ministrálás, sem a templomba járás nem hiteles ismérve a valódi vallásosságnak, az Isten- és emberszeretnek. A hitélet komolyságának ugyanis szerintem nem a templomba járás a legjobb mércéje. Bár elvárható lenne, hogy akik templomba járnak, emberségesebb krisztusi emberek legyenek, de ez sajnos nincs minden esetben így. Templomba lehet ugyanis nagyon önző okokból is járni. Gondoljunk csak a pénzváltókra, a kereskedőkre, a nyereszkesedőkre, akiket Jézus Urunk kiűzött a templomból. A hitélet valódisága és mértéke a hétköznapi életben történő Istenhez való odafordulásban, emberszeretben, megértésben, megbocsátásban, segítőkészségben, igazságosságban, becsületességben, egyszerű emberi tisztességben nyilvánul meg.

Ha ezt komolyan vesszük, akkor egyből látjuk, mi mindent tehet a cserkészzet a vallásos nevelés terén, ha komolyan veszi a cserkész törvényeket. Sokak számára ez talán minimalizmusnak, „csak” előevangelizálásnak látszik. Ha így van is, az sem baj, mert a kegyelem feltételezi a természetet. Szerintem azonban ez evangelizálás, mert Istenhez vezet. Ubi caritas et amor, Deus ibi est. Szerintem a cserkészzet kiváló lelkipásztori lehetőséget ad a papnak a fiatalokhoz való közeledésre. Ezért jártam én a világot, és töltöttem sok-sok hetet cserkész táborban. Ott sokkal megközelíthetőbbek voltak a fiatalok, mint a templomban. Sajnos erre sok egyházi személy még nem ébredt rá.

Ahogy jártam a világot, itt is, ott is hallom a fiatal cserkészvezetőktől, hogy az egyházközség helységeibe nem engedik be őket, mert zajosak, vagy mert sokba kerül a villany és a fűtés, vagy mert nem azt csinálják, amit a plébános akar, vagy mert nem tartják

őket elég katolikusnak vagy vallásosnak, stb... Ja kérem, ha nem engedjük őket magunkhoz szőröstül-bőröstül, ők sem jönnek hozzánk lelkestül. Vannak helyek, ahol befogadják ugyan a cserkészeket, de annak megvan az ára: kötelező cserkészmise egyenruhában, mert olyan szépen néz ki, kötelező ministrálás, hittanra járás, stb. Egy ilyen helyzetben szenvedő kamasz így fejezte ki érzelmeit: A pap megvásárolt bennünket, úgy érzem magam, mint egy... Ne essék félreértés, nem vagyok a cserkészmise, ministrálás, és hittan ellen. Sőt! Csak azt nem hiszem, hogy a cserkészotthonnal való zsarolás célravezető a hitre való nevelésben. Adja Isten, hogy ezek és hasonló esetek Magyarországon kivételszámba menjenek.

Csak egy dolgot szeretnék még hangsúlyozni az ifjúsággal való foglalkozással kapcsolatban: Meg kell tanulnunk azt a nyelvet, amelyet a fiatalok megértenek, olyan szavakat kell használnunk, amelyek Krisztus örömhírét a szívükbe viszik. Ma sokat beszélnek az igehirdetés inkulturációjáról. Ez a Szentatya által meghirdetett új evangelizálás titka. Krisztus örömhírét kell hirdetnünk a posztmodern világban. A fiatalok is egy ilyen világban élnek, sőt ők ebbe születtek bele. Nem tudunk velük beszélni, ha az általunk használt vallásos nyelvezet teljesen idegen számukra. Csak ha saját istenélményünket és istenfelfogásunkat értelmesen tudjuk megfogalmazni, mondhatunk nekik olyat, ami számukra is értelmesnek tűnik. Egy olyan világban, ahol a gyermekek az ún. vallásos szavakat a káromkodás kontextusában hallják először, a kegyes szavak és jámbor klisék ideje elmúlt. A közös emberi élményekben való osztozkodás, amelynek kiváltságos tere a cserkésztábor és kirándulás, az emberközelség teszi lehetővé a lelkipásztor számára, hogy megtalálja és hirdesse azt az Igét, aki értünk emberré lett.

Magyarabb magyar

A cserkészlet az emberségben való nevelésen túl, sokat tett a magyarság megtartásáért is, ami külföldön nagyon fontos. Sajnálattal mondom, néha úgy érzem, hogy a kinti cserkészekben erősebb a magyarságtudat és a magyar értékek, hagyományok ápolása, mint sok itthoni fiatalban. Volt azonban egy irányzat a külföldi cserkészletben, amely talán nem elvben, de a gyakorlatban túlzottan nagy hangsúlyt fektetett a magyarság-nevelésre s nem eleget az emberebb ember kialakításra. Ezzel ez irányzattal mindvégig harcoltam, de sohasem kételkedtem az irányzat képviselőinek jóakaratában. Csatakiáltásaimat, két nappal hazaköltözésem előtt utolsó *Pisztráng levelemben* foglaltam össze. A *Pisztráng leveleket* a Pisztráng őr tagjai számára írtam. A nevet Mécs László „A pisztrángok példája” c. verse inspirálta. A Pisztráng őr azoknak a szellemi összefogása, akik őszintén hisznek a cserkészttörvények érvényességében, komolyan igyekeznek saját életüket azok szerint élni, és külön ígéretet tesznek, hogy a cserkészleten belül mindenütt szembeszállnak a rosszal, az árral szembe úsznak, és igyekeznek másokat is magukkal ragadni. Az ígéretet mindenki Istennek és önmagának teszi.

A „Pogányok”

Egy májusvégi kerületi akadályverseny adott erre alkalmat. Az akadályverseny keretmeséje Herczeg Ferenc *Pogányok* c. regénye volt. Ez lett az alábbi levélrészlet háttere.

Olyan témáról írok, ami azóta foglalkoztat, amióta bekapcsolódtam a KMCSSZ munkájába 37 évvel ezelőtt. Kezdetől fogva az volt a benyomásom, hogy külföldi cserkészletünkben sok cserkész és vezető számára, az „emberebb ember és magyarabb magyar” jelszavunk második fele, legalábbis a gyakorlatban, fontosabbnak tűnik az elsőnél. Gyakran nem is a magyarság volt a fontos, hanem a „magyarkodás”, ami szerintem nem más, mint szellemi önkielégítés, öncélú, a magyar nép sorsát kevésbé érintő magatartás. Voltak,

akik szinte kizárólagosan a magyar népi értékek ápolását, a magyarságismeret gyarapítását szorgalmazták. Ne értsetek félre, mindezt én is fontosnak tartom, de csak ennyi – nem elég: Mit ér a magyar, ha gazember? Csak az lehet magyarabb magyar, aki emberebb ember is. Az igazi emberség útját viszont az emberré lett Isten, Jézus Krisztus mutatja meg, mégis, a kereszténység csak külsín sok magyar életében. Ezt a magatartást művészi éleslátással rajzolta meg Herczeg Ferenc *Pogányok* című regényében, amely az idei központi akadályverseny keretmeséjét is képezte. Megütötte fületem, amikor a verseny kezdetén így biztatták a fiatalokat: „Legyetek olyanok, mint Alpár!”

Alpár személyiségében van valami főszege, lenyűgöző vonás: korlátlan, a saját erejében bízó, a szabadságát mindennél többre tartó ember. A pogány besenyő Alpár vezér és a keresztény Márton kanonok önbirkózásában Alpár teríti földre Mártont s elhagyja a kereszténységet, hátat fordít a megváltó, igazi szabadságot hozó Jézusnak. Enged a pusztá csábításának (a pusztá a Bibliában mindig a kísértés vagy/és az Istennel való találkozás helye) „...*mióta újból hallom a szél zengését, a szabad pusztai szélét, mely egykor atyám sátorpalotájának ponyváját dagasztotta és harci paripám sörényével játszott: azóta bezárultak fölöttem a mennyország kapui... A feszület előtt térdepelek és egyre hallom a nádasok zúgását. Zsolozsmát énekelek, közben pedig besenyő harci dalok járnak az eszemben, amelyekről azt hittem, hogy régen elfelejtettem. És hiába igyekszik a lelkem az ég felé, mindig visszacsap és mélyen a pusztá fölött kalandozik, a pusztá fölött, mint borús időben a fecske.*” Elhagyja a kolostort, visszatér a pusztába, ahol rátalál Saruzádra, az ösztönösség megtestesítőjére, aki végül is életére tör.

Az akadályversenyen úgy találtam, hogy sokan Alpárral éreztek, nagyon is megértették s talán jóvá is hagyták Márton vereségét. Sajnos sok magyarra is áll Herczeg Ferenc jellemzése: „nem is volt valami vakbuzgó keresztény hitük.” A magyarságot létük lényegéhez tartozónak érzik, a kereszténységük viszont csak külsín, vékony zománc, ami könnyen lepattan róluk. A kereszténységet rájuk erőltetettnek érzik, mintha kopjanyéllal kergették volna őket a keresztvíz alá. Pedig a magyarság és kereszténység nem képeznek ellentétes pólusokat. A keresztény magyarság az igazi, mert nemzeti. Emlékeztek Illyés Gyula figyelmeztetésére? „A nemzeti jogot véd, a nacionalista jogot sért.” Igenis értékeljük és ápoljuk nemzeti és népi értékeinket, de ne csináljunk belőlük bálványt! A bálvány istenpótlék, az igaz, az éltető Isten helyébe lép. Nekünk cserkészvezetőknek azon kell lennünk, hogy cserkészeinkben a magyarabb magyarság az emberebb emberséggel párosuljon. Persze ennek elengedhetetlen feltétele, hogy a mi kereszténységünk ne csak vékony zománc legyen, hanem életformáló erő... Lesznek talán olyanok, akik e szavakat kemény beszédnek tartják. Azt hiszem azonban, hogy most, amikor fölszámolom 45 éves külföldi tartózkodásomat azért, hogy otthon magyar népem szolgálatába álljak, jogom van kimondani őket. Nézzétek csak meg, mit tesz a mai világban a nemzeti, faji, törzsi előítélet, gyűlölet: Bosznia, Ruanda, Palesztina, stb., rombol, öl...

Az „Atya”

Szerte a világon sok száz külföldi fiatal számára voltam az „atya”: Ausztráliában, Argentínában, Európa különböző országaiban, Kanadában és természetesen az Amerikai Egyesült Államokban. Mint provinciálisnak sokat kellett utaznom, s ilyenkor a helybeli magyar cserkészeket is meglátogattam, „pofoztam”, lelkiyakorlatot adtam, stb. Cserkészeimhez intézett búcsúlevelemben így foglaltam össze cserkésztevékenységemet:

Harminchét évet dolgoztam a Külföldi Magyar Cserkészszövetségben. A *Vezetők Lapját* szerkesztettem 1971 óta, eddig éppen 80 számot adtam nyomdába. 1981 óta írom évente kétszer a lelkipásztori körleveletem s néhány éve a *Pisztráng leveleket*. 1959 óta minden

észak-amerikai jubileumi táboron, tisztkonferencián és akadályversenyen jelen voltam, a vk-táborokból csak egyet mulasztottam sérv operáció miatt. Európában és Dél-Amerikában is több táboron vettem részt. A lelkigyakorlatokat, gyónásokat, egyéni beszélgetéseket, cserkészesküvőket és keresztelőket nem számoltam. A számok csak azért érdekesek, mert mutatják, hogy ti voltatok felnőtt- és főkép papi életem „fő-mellék foglalkozása”. Boldogan és hálával emlékszem vissza életem e szakaszára.

Búcsú

Hazajövetelemtől kezdve legnehezebbnek a cserkészeimtől való elválást éreztem. Így búcsúztam tőlük:

Búcsúznom kell tőletek. Mint már legtöbben tudjátok, 1994 július első felében a magyar jezsuiták elöljárója kérésére véglegesen visszaköltözöm Magyarországra, hogy a P. Provinciálist segítsem a provinciális adminisztrációban és hogy a fiatal jezsuitákkal foglalkozzam... Nagyon nehéz a sok barátot itthagyni. Nehéz felszámolni a múltat és itthagyni a jelent, amikor a „jövő” sem nagyon biztató. Az a Magyarország, amit én 1949-ben elhagytam, nem létezik már. Nem csak a városok és falvak képe, hanem az emberek szíve, gondolkodása és egész lelkivilága is megváltozott. Én egy egészen más világban éltem s nem lesz könnyű beleilleszkedni 67 évemmel az új világba. Itt Amerikában sokszor rosszul esett, ha megmosolyogtak, amikor jó magyaros kiejtéssel ejtettem ki az angol szavakat, otthon meg majd azért mulatnak rajtam, hogy amerikaiasan beszélem a magyart. No de hát ezt is ki lehet majd bírni.

Mindez nem jelenti azt, hogy el vagyok keseredve. Volt három évem, hogy megemészem az ügyet. P. Provinciális már három éve említette, hogy számít rám az otthoni munkában. Az évek múlásával egyre konkrétabbak lettek a hívások s én magam is egyre jobban rádöbentem a hihetetlen emberhiányra és arra, hogy magyar népünk lelkileg mennyire leromlott. Erről személyesen is meggyőződtem néhány hete, húsvéti látogatásom alkalmával. Közben azt is megtapasztaltam, hogy mennyi barátomnak kellett az elmúlt években megélhetés miatt családotul máshova költözni, és itthagyni sok jó barátot. Nekik sem volt könnyű! Meg hát az is eszembe jutott, hogy az embernek nincs maradandó lakása ezen a földön, s a nagy, végső elválást ilyen kisebb elválásokkal kell előkészíteni. Azonkívül jezsuita életem 48 évében gyakran olvastam a szabályainkban, hogy a jezsuitának a világ bármely táján oda kell mennie, ahova az Isten nagyobb dicsősége és a lelkek üdve hívja. Úgy látszik, engem most Magyarországra hív. Így hát amikor az elmúlt november elején P. Provinciális konkrét kérésével álltam szemben, habozás nélkül mondtam igent (úgy éreztem, lelkiismeretem ezt kívánta). Őszintén mondhatom, hogy békésen, nyugodtan, ha nem is ujjongva, de a tőlem telhető legnagyobb készséggel megyek s vállalom a rám váró feladatokat. Nemet is mondhattam volna a provinciálisomnak, de akkor hűtlen lettem volna önmagamhoz. Biztosan emlékeztek, hogy amikor a magyarságnevelésről volt szó, mindig azt mondtam, hogy az sohasem lehet öncélú, hanem mindig a magyar sorshoz való kapcsolódást kell szolgálnia. Most, amikor népünknek rám van szüksége, hogy mondhatnék nemet? Imádkozatok, hogy bírjam erővel és lelkesedéssel az új munkát...

A „külföldiek elhanyagolásával” kapcsolatban pedig még csak ezt szeretném mondani: Bízatok bennem! Amennyire tőlem telik, nem fogom engedni, hogy a külföldiek lelki gondozásának kérdése lekerüljön az illetékesek napirendjéről. – Továbbá, ha lesz rá igény, hajlandó vagyok a *Pisztráng leveleket* Magyarországról is küldeni és a VL-t tovább szerkeszteni. Ha Isten is úgy akarja, visszajövök a jövő évi jubileumi táborra is.

Bármennyire is nehéz itthagyni benneteket, mégis bizakodással nézem a külföldi magyar cserkészlet jövőjét. Úgy érzem ugyanis, hogy eddigi munkám nem volt hiába. Bár

semmiképpen sem szeretném azt a benyomást kelteni vagy erősíteni, hogy **csak** én dolgoztam az említett erkölcsi alap megteremtésén. A Szövetség már Magyarországról hozta azt magával (Sík-Teleki-Karácsonyi örökség), és voltak az emigrációban is olyan idősebb vezetők, akik őrizték a lángot. Az új talán az, hogy egyre több fiatal vezető ébred rá a 10 cserkész törvény fontosságára, s hogy azok komolyan vétele nélkül nincs cserkészlet. A Pisztráng lelkeség növekedése optimizmusom oka. Nagy örömmre szolgál, hogy Bodnár Gábor-bá két „pisztráng”-nak tudta átadni a Szövetség legfelsőbb vezetését. Az 1994-es Cserkésznapló áprilisi oldala láttán (Lendvai Imrével és Vajtay Pistivel vagyok lefényképezve) önkéntelenül a bibliai öreg Simeon szavai jutottak eszembe: „Most bocsásd el Uram szolgálodat... hiszen meglátták szemeim, akit küldtél, az Üdvözítőt”. Természetesen nem akarom sem Imrét, sem Pistát szentté avatni vagy Megváltónak kikiáltani (annál jobban ismerem őket), de azért nagyon bízom bennük, hogy a jó úton fogják a Szövetséget vezetni. De nemcsak ők, hanem a többi Pisztrángok is Clevelandben, Hamiltonban, Torontóban, Montrealban, Kaliforniában, Argentínában, Európában és más városokban és földrészekben, akik felsorakoznak mögöttük. Persze mindez nem oldja meg a lelki gondozás kérdését s arra sajnos pillanatnyilag nem tudok megoldást ajánlani, mert többről lenne szó, mint a misék és istentiszteletek megszervezéséről. Imádkozni kell, „hogy küldjön az Úr munkásokat az aratásába”. Nagy örömmel jelezhetem itt, hogy azóta az Úristen meghallgatta a cserkészek imáját, mert tavaly utódomként egy frissen pappá szentelt fiatal jezsuitát küldhettem Torontóba. Örömmel és teljes bizalommal adtam át „köpenyemet” Cabafi Csaba testvéremnek. Az öreg Simeon imája még nagyobb hálával csurran ki szívemből...

A rendtartomány

A fordhami tartózkodásom 32 évében a magyar rendtartomány szolgálata mindig jelentős szerepet játszott életemben. Mint már említettem, a külföldi rendtartomány 1949 decemberében kezdett alakulni, amikor P. Generális Reisz Elemér atyát nevezte ki tartományfőnöknek. Hatáskörébe akkor 55 pap, 62 tanuló-rendtag és 6 testvér, összesen 123 magyar jezsuita tartozott. Kifejezetten magyar ház volt a Szegedi Bölcsélet/Hittudományi Főiskola jogutódja az Észak-Olaszországi Chieriben 1949-től 1951-ig, majd Leuvenben 1951 és 1954 között. Itt összesen 40 személy élt. A többiek különböző rendtartományokban éltek és dolgoztak. P. Reiszet P. Varga Andor követte tartományfőökként 1955-ben. Ő áttette a Provincia központját New Yorkban a Fordham Egyetemre, ahol ekkor már tanított. 1962-től az ő asszisztense és helyettese, rendi nyelven sociusa voltam 1965-ig, amikor őt megválasztották Generális Asz-szisztensnek, és átköltözött a római központba. 1965-ben P. Generális Héjja Gyula atyát nevezte ki P. Varga utódjául, aki mellett tovább dolgoztam sociusként. Sajnos a provinciális teendők és a tanítás annyira megterhelték P. Héjját, hogy cukorbetegsége rosszabbodott és nem tudta tovább végezni tartományfőnöki teendőit.

Tartományfőnök

Utódjául P. Generális engem nevezett ki. Munkámban egy évig P. Hegyi Márton, nyolc évig pedig P. Babos István – akinek egy észak-amerikai találkozón a „socius fidelissimus” jelzőt adtam – segítettek sociusként, P. Radányi Rókus pedig tikárként. Az ő segítségük nélkül nem tudtam volna a rám háruló feladatoknak még ennyire sem megfelelni.

1968. június 24-én vettem át a provinciális hivatalt. Néhány hónapig e dátum előtt már mint tartományfőnök-helyettes vezettem a Provinciát. 1969-ben 124 magyar jezsuita volt külföldön. Feladataim közé tartozott a „cura personalis”, a személyes kapcsolattartás provinciánk minden tagjával, azok beszámolójának meghallgatása és küldetésük megerősítése, munkaterületük kijelölése, a helyi elöljárókkal való tárgyalás, különösen ahol

nehézségek voltak, valamint a Provinciánkhöz tartozás érzésének ápolása Provinciánk szétszórásban élő tagjaiban. Tekintve, hogy provinciánk tagjai több mint húsz országban voltak szétszórva, ez sok utazással járt, és sok időt, energiát igényelt. Ez annál is nehezebb volt, mert tartományfőnöki feladataim mellett teljes időben és óraszámban tanítottam az egyetemen. A vizitációs utazásaimat félévi és nyári szünetekre kellett terveznem. Csak példaként említem meg, hogy pl. 1969-ben május 27. és június 14. között a kanadai plébániáinkat vizitáltam, június 15. és augusztus 14. között a következő európai és közelkeleti városokban látogattam meg az ott dolgozó magyar jezsuitákat: München, Mannheim, Frankfurt, Bad Godesberg, Köln, Leuven, Brüsszel, Heythrop, Amsterdam, Oslo, Stockholm, Lübeck, Wien, Klagenfurt, Innsbruck, Istambul, Bejrút, Róma. Ezután mentem cserkész táborba és szeptember elején kezdtem ismét tanítani. Ilyen „vakációt” nem kívánok senkinek, aki pihenni akar. 1970-ben a Távol-Kelet és Ausztrália került sorra. Dél-Amerikát is többször megjártam.

A külföldi provincia létszáma fokozatosan csökkent, mert nem volt utánpótlás. Az elhalálozás és kilépések száma pedig növekedett. Íme egy kis ízelítő a létszámváltozásról az én hivatali időm alatt. Az évszámot követő szám a külföldi provincia létszámát, a zárójelben lévő szám pedig a Magyarországon maradtak létszámát jelenti: 1969: 118 (150); 1970: 112 (148); 1972: 110 (129); 1973: 108 (121); 1975: 104 (120); 1976: 103 (112); 1978: 100 (106). Amikor 1990-ben a külföldi és a magyarországi provincia egyesültek, külföldön 96, Magyarországon pedig 68 rendtag élt.

Munkáink

A hivatallal járó másik feladatomból az volt, hogy a külföldön élő magyarokkal foglalkozó és a Magyarországra irányuló munkáinkat koordináljam. Ide tartoztak a kanadai plébániák: Toronto, Hamilton, Courtland, Montreal, Vancouver, London és a New York államban levő yonkersi Szent Margit templom. 1970-ben hét más országban 11 jezsuita foglalkozott magyarok lelki gondozásával.

Kifejezetten a rendtartomány munkájának számított a Vatikáni Rádió magyar szekciójának ellátása a háború utáni első évek óta. Csak néhány atya nevét említem meg ebben a vonatkozásban, akik az én hivatali időm alatt, hosszabb ideig dolgoztak a rádiónál: P. Orbán Miklós 1951-től 1971-ig, P. Szabó Ferenc 1966-tól 1992-ig, és P. Nagy Ferenc 1971-től 1980-ig.

A Magyarországi Katolikus Egyház számára pótolhatatlan munkát végzett a Magyar Egyházzociológiai Intézet, amelyet Morel Gyula alapított 1958-ban. András Imre 1961-ben kapcsolódott be az intézet munkájába.

A külföldi magyar papságot fogta össze 1956-tól a Magyar Papi Egység Mozgalom, melyben alapításától kezdve vezető szerepet játszott P. Öry Miklós. Hasonló nevű folyóiratuk szép fejlődésnek indult, és főleg a névváltoztatása után *Szolgálat* cím alatt a külföldi és otthoni magyar papság, valamint a katolikus értelmiség fontos szellemi és lelki tápláléka lett. 1992-ben ez a folyóirat Budapestre költözött és *Távlatok* név alatt folytatta szolgálatát.

A „Teológiai Kiskönyvtár” sorozatot PP. Alszeghy Zoltán, Nagy Ferenc, Szabó Ferenc és Weissmahr Béla szerkesztették. 35 kötete hosszú évekig volt a papképzés és a továbbképzés alapja. Az utolsó kötetek már tízezres példányszámban jelentek meg. A Magyar Rendtartomány nemcsak a szervezést és a kiadást végezte, hanem 13 jezsuita szerző 26 kötetet írt a sorozatban. Magyar nyelvű teológiai, világnézeti és irodalmi műveivel kitűnt Szabó Ferenc, aki a Vatikáni Rádióból aktívan részt vett nem csak a külföldi, hanem az itthoni magyarság vallásos és kulturális életének előmozdításában. A magyar nyelvű vallásos irodalmat gyarapította még Boros László és Örsy László.

A Közép-európai Kutató Intézetet 1962-ben a Leuveni Katolikus Egyetem Közgazdaság és Társadalomtudományi tagozatán belül szervezte meg P. Muzslay. Az intézet nem kizárólagosan magyar problémákkal foglalkozott, de munkája elsősorban hazafelé irányult, és P. Muzslay cikkeivel és személyes kapcsolataival jelentős befolyást gyakorolt a magyar élet különböző vonatkozásaira.

A rendtartomány tagjai közül aránylag sokan dolgoztak nem kifejezetten magyar munkákban, más provinciák keretében. De így is a Jézus Társasága és az Egyház szolgálatában álltak. Teológiai, filozófiai tárgyakat tanított 33 jezsuita különböző országokban: Egyesült Államok, Anglia, Argentína, Ausztria, Belgium, Brazília, Japán, Kanada, Columbia, Libanon, Mexikó, Németország, Olaszország. Profán tárgyakkal tízen foglalkoztak: Amerikai Egyesült Államok, Ausztria, Belgium, Brazília. Középiszkolában tanítottak tizenhárman: Amerikai Egyesült Államok, Ausztria, Chile, Japán, Kanada, Németország. Levéltári, történelmi tudományokkal, írással és folyóirat szerkesztéssel foglalkoztak Rómában hatan. Katekétikai Intézetben dolgozott Brüsszelben egy, és íróként szerepelt Svájcban és Németországban egy. (Az imént megadott adatokat P. Szilas László, rendünk történelmi intézete igazgatójának, még nyilvánosságra nem hozott dolgozatából vettem).

Bácska-Bánát

A rendszeresen folyó munkáink mellett csak egy külön akciót szeretnék megemlíteni: a bácska-bánáti missziót. Az akkor újvidéki plébános, Msgr. Csipak ismételt sürgetésének engedve 1970-ben két atyát, P. Békésit és P. Bódayt küldtem Bácskába és Bánátba az ottani magyar plébániák missziójására és lelkigyakorlatok adására. A következő elismerő szavakat kaptam, néhány hónap eltelte után, 1970. nov. 30-i keltezéssel Msgr. Csipaktól:

Szép ajándékot kaptunk. Nagyon hálásan köszönjük. Homlokukat törölgetve szántogatnak P. Békési és P. Bóday jezsuita atyák. Nagyon letapostuk mink ezt a talajt, hosszú idő a háború és az utána következő megpróbáltatások sora. A talajunk egy kicsit ki is száradt és csak az Isten kegyelmével lehet öntözgetni. Munkabírásban, jóakarásban és imádságban nincs hiány, és még valami másban bővelkednek az atyák: nagyon szeretik a népünket! Szeretnek minket is, minden magyar papot és embert. Azt majd az atyák írják meg, hogy itt mit találtak, de mi nagyon boldogok vagyunk, hogy két ilyen aranyos lelkű atyát kaptunk. Szerények, alázatosak, igénytelenek.

P. Bóday pedig így írt nov. 11-én:

„A papok itt nagyon jók, sokat szenvedtek, vagy tizenkettőt kivégeztek. A magyar papok között nagyon bensőséges a kapcsolat.”

P. Békési pedig ezt a jelentést küldte:

Célunk az volt, hogy a zsinat szellemében megerősítsük az ősi hitet, reményt ébresszünk, erőt és biztatást vigyünk a csüggedőknek. Szépen jöttek a hívek, bár igaz, voltak helyek és voltak esetek, amikor többeket szerettünk volna látni. Általában azt mondhatjuk, nem volt eredménytelen a munkánk, amennyire azt emberi szem megítélheti. Mindenütt éreztük mind a papok, mind a hívek szeretetét.

Törekvések

Hivatali időm alatt az eddig említett konkrét feladatokon kívül néhány alapvető kérdés is foglalkoztatott: a provincia egységének előmozdítása, a provinciánk profiljának markánsabbá

tétele, a rendi utánpótlásról való gondoskodás, és apostoli munkáink anyagi alapjának biztosítása.

E pluribus unum

A provincia egységét nagy mértékben előmozdították a P. Héjja által 1966-ban kezdeményezett háromévenként megrendezett magyar jezsuita találkozók Münchenben és Torontóban. Az első müncheni találkozón 62 külföldön élő magyar jezsuita jelent meg. Az akkor még fiatal pap, most a külföldi magyarok püspöke, Miklósházy Attila így kezdte az erről a találkozóról írt beszámolóját: „Minden érettségi találkozóknak megvan a maga fűtött hangulata, s talán ez a legértékesebb mozzanata, amikor a »tagok« egymásután érkeznek meg és vágják hátba egymást: no öreg fiú, hát de megemberesedtél!” Valahogy így volt ez velünk is ott Münchenben a Katholische Akademie halljában szeptember 1-ének délutánján. Viszontláttunk olyan testvéreket, akikkel közös lelkiség fűz össze, de akiket már vagy tíz vagy esetleg húsz éve nem láttunk. Találkoztunk ismét olyanokkal, akikkel annak idején „együtt hajigáltuk a kutyákat”, vagy akikre csodálattal tekintettünk fel mint valami prófétákra. Egy asztalnál ültünk és vitatkoztunk neves emberekkel, egyetemi tanárokkal, írókkal, vagy lelkipásztori munkában magukat és másokat megszentelő testvérekkel, akik „jelen vannak” a mai modern élet pogány környezetében, s nemcsak mentik a magyar életet, hanem tanúságot tesznek arról is, hogy „él magyar, áll Buda még!” Alapjában véve hármast célzottak ezek a találkozók. Az első és szerintem a legfontosabb, a szeretetkapcsolat erősítése a szétszórt provincia tagjai között; másodsor, a tapasztalatok megosztása és az apostoli munkáinkhoz szükséges öröm és bizalom gyarapítása; végül, Isten akaratának keresése apostoli munkáink irányának megszabásában. Harminc év távlatából megállapíthatjuk, hogy ezeknek a találkozóknak igen jótékony hatásuk volt a magyar rendtartomány összekovácsoltsága szempontjából.

A Provincia profilja

Egy másik dolog, ami nagyon foglalkoztatott provinciálisságom alatt, hogy kialakítsunk egy markánsabb profilt a külföldi provincia számára. Vizitációs utaimon és New Yorkban is gyakran feltették nekem a kérdést: *Mi értelme van a külön magyar provinciának Nyugaton?* Mi az, ami igazolja egy külföldi magyar jezsuitákból összetett provincia létezését, és van-e ebből az okból fakadó speciális küldetésünk? Miért nem olvadunk be a helyi Provinciába, ahol élünk és hasonló kérdésekkel Provinciánk más tagjai is találkoztak. Válaszom rendszerint több pontból állt, de mindig abból az alapvető meggyőződésből fakadt, hogy az isteni Gondviselésnek terve van velünk. Nem véletlen, hogy annyi magyar jezsuita „külföldre” szabadult. Körülményeink, az „idők jelei” világosan elénk állították kötelezettségünket: az Isten magyar népének szolgálata itt külföldön és odahaza. Az elmúlt 25 évben – írtam 1974-ben – a Gondviselés készítette fel bennünket a feladatok vállalására. A 49 és 56-os magyar exodus következtében a segélynyújtásra képesek vagyunk, és Isten kegyelmével az elmúlt években sokat is tettünk magyar népünkért. Szabad földön élünk ugyan, de magyar népünk lelki ínségének szemlélésekor ígéretként buggyan ki szívünkéből a Zsoltáros szava: „Jeruzsálem, ha rólad elfeledkezem, adassék feledésnek jobb kezem! ragadjon ínyemhez a nyelvem, ha rólad nem emlékezem!” (PS 136).

Nem állítom, hogy ez volt a kizárólagos hivatásunk, hiszen a Gondviselés sokunkat más munkaterületre vezetett, de meggyőződésem, hogy mint Provinciának Isten-adta hivatásunk volt a magyar egyház szolgálata is. Hivatásunk van, s ezt vállalnunk kell – buzdítottam rendtestvéreimet –, és e hivatás betöltéséhez az egész Provincia összefogása és közreműködése szükséges. Éppen ezért egyik fő igyekezetem volt, hogy a különböző

földrészekben és országokban élő magyar jezsuitákat valamiképp közelebb hozzam egymáshoz. Úgy érzem, igyekeztem nem volt teljesen hiába.

Ennek a közös küldetésnek és ránk váró feladatnak való megfelelésnek egyik feltétele volt, hogy alapvető kérdésekben megegyezünk. Az 1971. évi találkozáson például kulcskérdésnek látszott az, hogy hogyan viszonyuljunk a politikai helyzethez külföldön és Magyarországon. Meglehetősen ellentétes nézetek hangzottak el, amelyeket így foglalt össze még annak idején P. Babos István, az akkori socius, a Provinciánk Híreiben:

Talán három csoportba lehetne összefoglalni az elhangzott véleményeket. a) Az első csoport abból indul ki, hogy a magyar valóság otthoni valóság. Mielőtt valamit is tennénk, ezt kell megérteni. Húsz éve nem volt semmi kapcsolatunk az otthoniakkal. Az utóbbi öt évben egyre intenzívebb lett a kapcsolat. Ezeket a kapcsolatokat ki kell használni, mert csak ez biztosítja a megértést. A fő probléma az, hogy akik kapcsolatot tartanak, felvehetik az otthoni „realista” hangot és esetleg túlságosan alkalmazkodnak az otthoni stílushoz. A másik oldalon vannak a radikálisok; külföldön élő magyarok, akik mindenben ellenzik az otthoniakat. A realista a két csoport között őrlődik és igyekszik megtalálni az egyensúlyt. Nem könnyű, de elengedhetetlen feltétele annak, hogy a magyarságot segítsük. b) A második csoport pozitív ellenzéknek nevezte magát. Nem ellenkezik az első csoport véleményével. Talán azt lehetne mondani, hogy kritikusabb. Míg az első csoport elsődlegesen információt akar, azután gondolkodik a cselekvésen, a második csoport a két mozzanatot egybefoglalva megítéli, hogy mi a rossz és mi a jó. Nyíltan, világosan, minden kendőzés nélkül elismeri a jót és elveti a rosszat. Vagy úgy is lehet mondani, hogy egyetért a jóval és felhívja a figyelmet a rosszra és elveti. c) A harmadik csoport elsősorban a kinti magyarok, főleg a lelkipásztorok helyzetét fontolta meg. Szerintük nemcsak párbeszédéről vagy együttműködéséről van szó. A közeledés célja az, hogy a papságot vitorlájába fogja az otthoni rendszer. Ha a kinti lelkipásztorok papság behódol, ezzel elveszti a hívek nagy többségének a bizalmát, és a befogadó országok vezetői és polgárai előtt a hitelét. A vita hosszúra nyúlt. Az első csoport arra építette téziséit, hogy a „közeledés” folyamatában van és a közeledése a jövő. Hirtelen változásra senki sem számíthat. Ezért szükséges kompromisszumos megoldásokat találnunk, amiben esetleg rövid lejáratú terveinket megváltoztatjuk, hogy a megvalósítsuk. (Pl. *Papi Lelkiség, Szolgálat.*)

A második csoport elismerte, hogy nehéz megvalósítani a pozitív ellenzékét. Minél ellenzékiebb valaki, annál kevésbé lesz pozitív, és minél pozitívabb, annál kevésbé ellenzéki. Ennek ellenére meg kell kísérelni ezt az utat, tudva, hogy a maximumot nem tudjuk elérni, de ennek ellenére el kell érünk az optimumot.

A harmadik csoport határozott állásfoglalása mellett kardoskodott, mert soha még ilyen határozottan nem törekedtek a magyar emigráció megbontására. Együtt kell éreznünk és együtt kell cselekednünk. A vita során senki sem győzött. Nem is igyekeztek, mert az egész megbeszélés célja „útkeresés” volt, nem egy vélemény ajánlása. Mindenki egyetértett abban hogy türelemmel kell lenni a különböző csoportoknak egymás iránt, tudva, hogy a magyarság szeretete vezet mindegyiket. Mind megegyeztek abban, hogy az egymással való eszmecsere és állandó kapcsolat elengedhetetlen. Azt is ajánlották, hogy a hazafelé irányuló munkák munkatársai ne egyedül döntsenek, hanem valami bizottságot alkotva a több szem többet lát elve alapján. Ugyanakkor a közös elhatározást közös kiállás követi.” Akkor én az hangoztattam, hogy nem tudunk mindenkinek a kedvére tenni. Így támadások mindig érnek bennünket. Próbáljon mindenki okosan, a körülményeknek megfelelően eljárni. Egy kanadai magyar plébánián dolgozó atyának esetleg másképp kell viselkednie, mint egy másinak, aki hazafelé irányuló munkákkal foglalkozik.

Rendi utánpótlás

A jövő iránti gond egyre inkább fókuszba hozta a rendi utánpótlás kérdését annál is inkább, mert P. Generális egyik hozzám intézett levelében nyomatékosan kifejezte ezzel kapcsolatos véleményét: „Ami az utánpótlást illeti, nagyon is mellette vagyok és sürgetem, hogy a magyar tartomány, főként pedig ennek második tagozata, saját utánpótlásáról gondoskodjék. Ezt világosan leszögeztem, amikor a második tagozat eddigi 25 évéről megemlékezve, a magyar tartományt levelemmel felkerestem” (74/8). Kevésbé világosan láttuk a feladat gyakorlati megoldását, konkrétan a novíciusképzés kérdését. Egy rendkívüli, kibővített provincia-konzultuson foglakoztunk a témakörrel. Négy alternatívát vizsgáltunk meg:

1) A magyar provinciába felvett novíciusokat más provincia noviciátusába küldjük kiképzésre, s alkalmi kapcsolatokat leszámítva nem teszünk semmit, hogy őket felkészítsük a „magyar misszióra”. Ez volt eddigi eljárásunk. A jelenlevők közül ezt senki sem tartotta megfelelőnek.

2) A magyar provinciába felvett novíciusokat más provincia noviciátusába küldjük általános jezsuita kiképzésre, de lesz egy „quasi novíciustester”, a mi provinciánkból, aki rendszeresen látogatja a mi novíciusainkat és bevezeti őket a „magyar misszió” problematikájába és fejleszti bennük a magyar apostoli hivatástudatot. A novíciusok a szokásos „próbációkat” magyar munkákban és a magyar atyák körében töltenék el, hogy ezáltal is elősegítsük a magyar provinciába való integrálásukat. A kibővített konzultus tagjai közül nyolcan szavaztak ezen megoldás mellett.

3) A második pontban leírt novícius kiképzést alkalmazzuk azoknak a magyar novíciusoknak az esetében, akik Nyugaton nőttek fel.

4) A teljesen magyar környezetből jött novíciusok (Bácska, Bánát, esetleg Magyarország) kiképzését pedig teljesen a magyar novíciustester vezesse, a második pontban említett próbák beiktatásával.

P. Generális a fent említett levelében azonban egy ötödik megoldást ajánlott:

Levelében már közölte, hogy a magyar noviciátus megszervezésében milyen alternatívák jöhetnek szóba. Sorait nagy érdeklődéssel olvastam. Noha a végső döntésre csak úgy kerülhet sor, ha már csakugyan lesznek jelentkezők. Teljesen helyeslem, hogy tartományuknak saját újonckiképzése legyen. Úgy gondolom, hogy minden jelentkező hivatásukat arra kell készítenünk, hogy a magyar és nem más noviciátusban kezdjék meg kiképeztetésüket. Természetesen az állandó noviciátus megszervezésének feltételeit vállalni kell. Míg a dolgok kialakulnak, a következőkre hívhatom fel a figyelmét: Az Egyetemes Társaság tapasztalata újra és újra mutatja, a noviciátus teljes két esztendő kell, hogy legyen. Ez azonban semmiképpen sem zárja ki annak lehetőségét, hogy a noviciátus sajátos próbáira úgy kerüljön sor, hogy a későbbi munkaterület igényeit is számba veszik. Nem volna azonban elég, hogy a novíciusok a rendi életbe való bevezetésük idejét, nagyrészt (2/3) valami apostoli munkaterületen töltenék. Ez esetben ugyanis nagy lenne annak veszélye, hogy legelső kiképzésük csak hiányos maradna.

Bármennyire is igyekeztem, nekem nem sikerült az annyira szükségesnek tartott magyar noviciátust létrehozni. Nagyon nagy öröme szolgált azonban, hogy utódomnak P. Hegyi Jánosnak sikerült a noviciátus alapításához szükséges engedélyt megszerezni és 1978 októberében a torontói noviciátust megnyitni. A sors iróniájához tartozik, hogy amikor először fölvettem a noviciátus gondolatát, P. Hegyi teljes erejéből ellenezte azt. Íme vannak még ma is páfördulások. A torontói noviciátus léte nagyon felfrissítette az provincia életét. Új hajtás nőtt az öreg törzsön... Alleluja és Istennek legyen érte hála.

Bár a fentiekben hangsúlyoztam, hogy mi a „magyar misszió” szolgálatára keresünk utánpótlást, azt nem kell kizárólagos értelemben venni. Aki jezsuita lesz, az nem egy provinciába lép be, hanem a Jézus Társaságába, s rendünk szellemében oda kell mennie, s ott kell dogoznia, ahova az Isten akarata az előjárón keresztül küldi.

Néhány hónappal ezelőtt egy magyar közösségben örömmel említettem, hogy fiataljaink között vannak, akik a missziókba szeretnének menni. Valaki felszólalt: miért akarnak ezek misszióba menni, amikor Magyarország is missziós terület lett. Erre csak annyit mondtam, hogy ha a régi bencések is így gondolkodtak volna, akkor Albert, Gellért, Mór és mások nem jöttek volna a pogány magyarok közé, s mi talán még pogányabbak lennénk, mint amilyenek vagyunk.

Anyagi gondok...

Amikor P. Varga Andor 1955-ben provinciális lett, még annyi pénz sem volt a provinciákasszában, hogy bélyeget vegyen az egyre sokasodó levelekre. Valami kölcsönt vett fel, és azután kezdte az embereinket olyan helyre elhelyezni, ahol fizetést is kaptak, amit természetesen a jezsuiták beadtak a közösbe. P. Varga és munkatársai mindennap kijártak misézni apácakolostorokba, és a stipendiumok szintén a provincia kasszájába kerültek. Hétvégeken pedig kijártak plébániákra kiségeteni, s az abból származó alamizsna szintén javította a provincia anyagi helyzetét. Természetesen koldultunk is alapítványoktól, jobb módú ismerősöktől, hogy tudjuk fizetni a provincia kiadásait. Szerencsénkre fiataljainkat sok provincia befogadta, és ingyen adott szállást s taníttatta őket, de a személyi kiadásokat mégiscsak a magyar provinciának kellett fedezni.

Amikor provinciális lettem, igen sok időm ment a koldulásra, hogy előteremtsem a munkáink fenntartásához szükséges pénzt. Már akkor is nagy gondot jelentett *A Szív* újság fenntartása. A hazafelé irányuló munkáink, mint pl. a *Szolgalat* érdekében írtam az összes amerikai püspöknek és különböző szervezeteknek. Koldultunk a külföldi magyaroktól is, de abban az időben még nem túl nagy sikerrel. Amikor elkezdődött a noviciátusunk Torontóban, komoly segítséget kaptunk a kanadai magyaroktól. 1972-ben elindítottuk a *Barátainknak* c. évenként egyszer megjelenő értesítőt, hogy barátainkat tájékoztassuk munkáinkról, és lelki, valamint anyagi támogatásukat kérjük. Éveken át P. Babos István szerkesztette nagy odaadással és hozzáértéssel.

Fiatal jezsuita koromban sohasem hittem volna, hogy nekem mint jezsuitának valaha is pénzzel kell foglalkoznom. Ez a sors iróniája. Egyik okom, hogy jezsuita legyek, az volt, hogy ne kelljen anyagi ügyekkel foglalkoznom, és 1962 óta egyik főgondom mindig a koldulás lett. Ez megint csak bizonyítja a régi igazságot, hogy a dolgok sohasem úgy történnek, mint ahogy elképzeltük őket.

Füstbe ment tervek...

Nem szeretném azt a benyomást kelteni, mert nem lenne igaz, hogy külföldi provinciánk életében minden sikerült. A szerkesztő által megszabott szűk keret miatt csak egy esetet említek, ahol egy terv dugába dőlt. Főképp az európai jezsuiták között volt egy igény, hogy legyen egy magyar ház, ahol a fontosabb emberek együtt laktak, megterveznék a magyar jezsuita jövőt, és felkészülnének az új honfoglalásra. Vagy, ahogy akkor mondták, valahol kellene egy központ, ahol a magyar jezsuiták munkáit „lefölöznénk” és hasznosíthatnánk az otthoni magyarság részére. Ehhez az ötlethez kapcsolódott egyesek részéről, hogy esetleg egy magyar ház lehetne a központ, ahol öregjeink is otthonra találnak.

Még a „magyar ház” gondolata is vörös posztó volt P. Varga Andor számára. Reális ember lévén, rögtön átlátta, hogy milyen költséges lenne ennek a háznak a berendezése és

fenntartása. Nem beszélve arról, hogy az agytröszt tagjai elvesztenék fizetésüket, de legalábbis eltartásukat. Ismervén fajtáját és tudván, hogy ahol 4–5 magyar összehajol, ott legalább hat párt alakul, nem hitt a jogosan megálmodott együttműködésben. Így az ő provinciálissága alatt nem is foglalkoztak a magyar ház kérdésével. Az öregotthon gondolata sem vált nagyon népszerűvé. A találkozón senki nem érezte magát öregnek.

Amikor én lettem a provinciális, kedvezőbben tekintettem a magyar ház gondolatára, nem annyira azért, hogy ott egy agytröszt dolgozzék, hanem, hogy a már meglévő munkáinkat, *A Szív-et*, a *Szolgalat-ot*, és a Magyar Egyházzociológiai Intézetet Bécsben egy fedél alá hozzuk. Úgy gondoltam, hogy irodai gépek és munkatársak szempontjából gazdaságosabb lenne munkáinkat egy helyen végezni. Azonkívül Bécs közelsége a magyar határhoz csábítóan hatott az esetleges otthoni kapcsolatok kiépítése szempontjából. Akadt volna egy jó objektum is, elég kedvező helyen és jutányos áron. Amikor azonban a terv megvalósítására került volna sor, az egyik csoport kilépett belőle, mert az egyik civil munkatárs nem akart Bécsbe költözni. Megint megerősödött az az érzésem, hogy a magyar provinciális olyan sakktáblán játszik, amelyen a bábúk a sakktáblához vannak csavarozva. Olykor sokkal nehezebb azt a híres jezsuita disponibilitást gyakorolni, mint hirdetni.

Az Úti Boldogasszony

Külföldi tartózkodásom idején, kedves emlékeim közé tartozott az a kép, amely a budapesti Mária utcai templom főbejárata mellett látható. Sok ezret nyomtattam belőle színes nyomásban és terjesztettem a külföldi magyarok és amerikai barátaim között. Amikor eskettem, az Úti Boldogasszony bekeretezett képét adtam ajándékként. Álmodozásaimban a tervezett torontói noviciátusban egy szép kis beugrót gondoltam el, ahol díszhelyet kapott volna az a kegykép, amelynek eredetije Olaszföldön van, a *Madonna della Strada*, magyarul *Úti Boldogasszony*. Ez a kép régies festésmódjával a megkoronázott Szűz Máriát ábrázolja a kisdéd Jézussal. Egy út mentén állították föl a megfáradt vándorok vigasztalására, hogy ügyes-bajos dolgaikban a siető emberek egy pillanatra megálljanak, és a földi dolgok között gondoljanak az égiekre is. Hogy a csüggedők a hontalanok, a levertek megvigasztalódjanak, ha ránéznek a képre. A kegykép előtt milliók haladtak el az elmúlt évszázadokban. Százezrek térdepeltek és imádkoztak előtte. Bűnösök, gyenge hitűek és szentek.

A 12. század közepén egy gyönyörűen díszített kápolnát építettek e kép számára. Loyolai Szent Ignác, a Jézus Társasága alapítója, nagy áhítattal szokott a kép előtt imádkozni. Annyira megszerette, hogy amikor a jezsuita rend első temploma épülőben volt, megkérte az illetékes plébánost, hogy adja neki a képet, hogy a jezsuiták templomában elhelyezhessék. A pap először visszautasította Ignác kérését, de aztán beadta a derekát, s nemcsak a képet, hanem a kápolnát is a jezsuitáknak adta, sőt ő maga is felvételét kérte az új rendbe, s belőle lett az első olasz jezsuita. III. Pál pápa engedélyével a kegykép a Jézus Társasága birtokába ment át, s később a nagyobb Szent Márk templomban helyezték el. Amikor a 17. században, Farnese Sándor kardinális felépítette a Jézus Társasága számára a híres Gesù-templomot, a régi Szent Márk-templomot lebontották, és a *Madonna della Strada*-képet átvitték a Gesùba, ahol a mai napig nagy tiszteletnek örvend.

Amikor Magyarországon a második világháború vége felé minden összeomlóban volt, légiriadók, a bombázások idején, amikor a pincékből és a romok alól éhező szülők és réműlettől vacogó gyermekek a napvilágra mertek bújni, hogy lássák, mi pusztult el, vagy hogy mindhiába keressék azokat, akiket szétroncsolt az összeomlott házak fala, a budapesti Jézus Szíve-templom mellett (Lőrinc-pap tér 1) egy kép várta őket. A *Madonna della Strada* magyaros változata. P. Reisz az akkori házfőnök úgy érezte, hogy a hontalan vándorló, romokból kivergődő, testileg és lelkileg agyongyötört embereknek szüksége lesz a vigasztaló Boldogasszonyra. F e s z t y M a s a festőművész nő nem végzett másolómunkát a híres olasz

kegyképről, hanem vászonra vetette a magyar lélek fájalmát, a könnyező szemeken is átmosolygó remény érzését, és a Mária karján ülő Gyermek-Jézus alakjában megfestette a jövő győzelmes ígéretét.

A képen legszebb a két tekintet. Mária magyaros arcvonásai csodálatos szépséget tükröznek. Nyílt és őszinte barna szemeiben a csodálatos, Istenbe vetett hit, mélységes áhítat, nyugodt életbiztonság és az emberi gonoszságon érzett könnyes fájdalom tükröződik. Karján Gyermeké azt a biztos és gyengéd nyugalmat mutatja, amely annyira sajátja Jézusnak, a Megváltó Istennek. Gyermek, és ha ránéz az ember tudja, hogy ez a Gyermek az egyetlen biztos sziklája az életnek, akibe kapaszkodni lehet. Úgy éreztem, ez a mi Madonnánk. Úton voltunk, Ő volt a kísérőnk.

Amikor az idegen elnyomás külföldre kényszerítette a virágzó magyar jezsuita provincia fiataljait, hogy ott készüljünk fel a papi szolgálatra, 1949-ben elzarándokoltunk Maria Waldrast, az osztrák Alpokban, Innsbruck közelében található Mária-kegyhelyre. Ott fiatal, száműzött életünket a következő imával ajánlottuk Szűz Mária, az *Úti Boldogasszony* oltalmába.

SZŰZANYÁNK! Felajánljuk magunkat, és mindenünket a Te kezed által Istennek adjuk. Légy kegyes hozzánk most is és mutasd meg, hogy elfogadtál minket gyermekeidnek. Adj kérünk tehát lelkiéletünkben nagyvonalúságot, izzó hivatástudatot, Jézussal való benső kapcsolatot, katolikus lelkiületet, Szent Ignác atyánk igazi szellemét, erőt a szabálytartáshoz és ahhoz, hogy mindig meg tudjuk tenni, amit Jézus kér. Adj szellemi életünkben tudományos lelkesedést, elmélyülést, egyéniséget; azt, hogy mindig együtt tudjunk dolgozni és a jövő szellemiségét kialakítani. Szociális életünkben, hogy egyéniségünket és a közösséget összhangba tudjuk hozni, hogy minden nép közé be tudjunk illeszkedni, hogy tudjunk tanulni a világijárásból, szeretetet a szegények és nyomorultak iránt, és erőt, hogy minden akadályon keresztül ki tudjuk alakítani az új szociális világot. Ezeket kérjük Tőled mi, idegenbe szakadt fiaid, és ígérjük, hogy Hozzád, Jézushoz, és a Társasághoz mindig hűek maradunk. Ámen. (Innsbruck, Maria Waldrast, 1949. május 24.)

P. Reisz Provinciális 1949-ben az *Úti Boldogasszony* oltalmába ajánlotta a külföldre szakadt magyar jezsuitákat. 1974-ben a müncheni találkozó záró szentmiséjén én megújítottam ezt a felajánlást, és kértem a Boldogságos Szüzet, aki a magyarok Nagyasszonya is, hogy amint a múltban, a jövőben is tartson meg bennünket anyai szeretetében s vezessen bennünket azon az úton, ha göröngyös is az, amelyet Szent Fia akarata jelölt ki számunkra.

A Szűzanya azóta is számtalanszor megmutatta, hogy még senki sem kérte segítségét hasztalanul, vagy távozott Tőle meghallgatatlanul. Megóvott bennünket, és utat mutatott nekünk. Vízitációs utam után mindig hálát adtam az Úristennek, hogy milyen jó állapotban volt külföldi magyar provinciánk, és mennyi jót vitt végbe általunk emberszerető Istenünk.

Egyik magyarországi látogatásom alkalmával jegyezte meg az egyik atya, hogy aki nem mer sikerével dicsekedni, alázatosság hiányáról tesz tanúságot. Azt hiszi ugyanis, hogy a siker saját törekvésének eredménye, nem pedig Isten kegyelme. A hívő lélekből fakadó dicsekvés a Mindenható dicsérete, aki gyarló emberi eszközökkel nagy dolgokat tud végbevinni. Az Úr valóban jó volt hozzánk, munkatársul választott bennünket, és a lelkek javára sok jót tett általunk. A világ 26 országában és a Társaság 27 provinciájában szolgáltuk Isten népét. Életünk és működésünk a „Magnalia Dei” hirdetői. Ha visszanezlek arra a kilenc évre, amikor külföldön provinciális voltam, azt hiszem, elmondhatom a költővel: „jó mulatság, férfi munka volt”. Örömmel végeztem, és hálás vagyok a Gondviselésnek, hogy felhasznált az Egyház és magyar népe javára. Voltak kritikusaim is, akik azt vetették

szememre, hogy nem fordítottam elég figyelmet, időt és energiát a provincia ügyeire. Az utolsó ítéleten – gondolom – ez is kiderül. Bízom a jóságos Isten irgalmában.

Az egész Társaság szolgálatában

A Jézus Társasága felfogása szerint a tartományfőnököknek a saját rendtartományukért való felelősségük mellett a P. Generálissal, a Társaság legfőbb előljárójával együtt részt kell vállalniuk az egész Társaság szükségletei iránti felelősségben is. Ennek megfelelően többször volt alkalmam az egész Társaság ügyeivel foglalkozni. Közülük csak kettőt említek meg:

1972 decemberében Indiába kellett utaznom, hogy P. Pedro Arrupéval, az akkori általános rendfőnökkel és 15 másik provinciálissal a szerzetesi, pontosabban a jezsuita szegénység kérdéséről tanácskozzunk Goában. A jezsuiták szegénysége bonyolult kérdés, mert egyrészt munkájukhoz szükséges lehet a modern technika minden vívmánya, ugyanakkor mint a szegény Jézus követőinek és a világ szegényeivel szolidaritást vállalóknak egyéni és közösségi életüket az egyszerűség és igénytelenség jegyében kell élni. Nehéz megtalálni a kellő szintézist, s ennek megtalálása csak állandó lelkiismeret-vizsgálat és megtérés eredménye lehet.

Goai tartózkodásomnak egyik legemlékezetesebb élménye volt, hogy számunkra kinyitották Xavéri Szent Ferenc szarkofágját, és egy napra láthatóvá tették azt az üvegkoporsót, amelyben a nagy misszi-onárius mumifikált teste nyugszik. Koncelebráltunk Xavér koporsója mellett, és kértük magunk és provinciáink számára azt a kegyelmet, hogy Xavér példájára mindig oda menjünk, ahová az Isten akarata hív bennünket.

Goai tartózkodásom után meglátogattam Újdelhit és Bombayt is. Az utóbbi városban megdöbbsentett a szegények és kéregetők tömege. Ez az élmény jó lábjegyzete volt a goai megbeszélésnek.

*

Egy másik esemény első provinciálisságom alatt, amelyen részt vettem, és amely az egész Társaság szolgálatára irányult, a 32. általános rendgyűlés volt. 1974. december 2-től 1975. március 7-ig tartott. Az általános rendgyűlés a Társaság egyetlen törvényhozó testülete. Tagjai a provinciálisokon és a római központi vezetőkön kívül a provinciák választott képviselői. Emlékezetem szerint 263-an voltunk. Azt hiszem, nem túlzok, amikor azt állítom, hogy ez a rendgyűlés a modern idők nehezebb rendgyűlései közé tartozott. Én legalábbis nagyon nehéznek tartottam. Hároméves előkészület után gyűltünk össze. Tíz évvel a II. vatikáni zsinat után mind az Egyház, mind a jezsuita rend krízisben volt. A megelőző tíz évben 6000-rel csökkent a jezsuiták száma, és a jelentkezők száma is erősen megcsappant. A rendgyűlés ágendáját – tekintve, hogy nem kellett általános rendfőnöket választani – a rendtartományokból beérkezett postulátumok, „törvényjavaslatok” határozták meg. Négy fő téma volt: a Társaság adminisztrációs struktúráit úgy átalakítani, hogy a szegénységet jobban megélhessük. Ezzel alapjában véve nem volt probléma, mert ezt a dokumentumot nagyon jól előkészítették a szakértők, s gyakorlatilag csak meg kellett szavazni. A másik három téma azonban sokkal nehezebb volt. A jezsuiták önazonosságának modern meghatározása, a hit és igazságosság szolgálatának mikéntje a jezsuiták életében, és a híres negyedik fogadalom kiterjesztése minden jezsuitára, más szóval a fokozatbeli megkülönböztetések eltörlése. Mindegyik ügy önmagában is nagyon bonyolult, a rendgyűlésen belül is voltak erős nézeteltérések, s ráadásul a Vatikán is tudtukra adta álláspontját, amely – legalábbis egy pontban – erősen különbözött a rendgyűlés többségének a véleményétől. Helyszűke miatt nem megyek bele részletek taglalásába. A végeredmény mindenesetre az lett, hogy a jezsuiták engedelmeskedtek a Szentatya kívánságának. Ezt a pápa joggal elvárta, és el is várhatta.

Róma

Provinciálisságom alatt évente legalább egyszer elmentem Rómába, és ilyenkor rendszerint a Társaság központi házában kaptam szállást. Majdnem mindig olyan szobába kerültem az 5. emeletre, ahol ablakkal szemben volt a rendi központ kertjében álló hatalmas Jézus Szíve-szobor, mely tárt karokkal nézett felém, és talpazata három oldalára görögül, latinul és olaszul az volt írva: *Én vagyok a te üdvösséged*. Ezt mindig biztató ómennek érzem. Ha a szobortól kicsit jobbra nézek, a Szent Péter-bazilika kupolája tornyosodik előttem, s ha egy kicsit még jobbra fordítom fejemet, a Szentatya dolgozószobájának ablakai tárulnak elélem. Megállapítottam, ha hinni lehet az ablakfénynek, a Szentatya később megy aludni, mint én.

Minden római tartózkodás alatt találkozom P. Generálissal. Különösen meglep, hogy a jelenlegi Rendfőnök atya, P. Kolvenbach mennyire tájékozott provinciánk helyzetéről, sőt még egyes személyekről is. Amikor legutóbb nála voltam, ezzel a kérdéssel fogadott: „Hogy van Bálint édesanyja?” Először nem tudtam, miről beszél, de aztán beviláglott, hogy egyik novíciusunk beteg édesanyjáról van szó. Az édesanya betegségének híre Provinciánk Híreiben jelent meg, amit rendszeresen elküldök Rómába. Úgy látszik, egyik asszisztense, aki tud magyarul, lefordította neki németre a magyar szöveget, így értesült a beteg édesanyjáról.

Rómában mindig ellátogatok a Szent Péter-bazilikába, és végiglátogatom „pápáim” sírjait. Azok az én pápáim, akik életem folyamán ültek Szent Péter székében: XI. Pius, XII. Pius, XXIII. János, I. János Pál. Hosszabban szoktam időzni az „ablaknyitogató” XXIII. János és a „redőnyt kicsit leeresztő” VI. Pál sírjánál. Leghosszabban azonban Szent Péter sírjánál imádkozom Jézus szeretetéért, egyházhűségért és bátorságért mind magam, mind provinciánk számára. Amikor legutóbb ott voltam, egy csoport olasz egyetemista állt Szent Péter sírjánál, és határozott hangon imádkozták az apostoli hitvallást. Én pedig értük imádkoztam, hogy ez a hitvallás ne csak ajkukról hangozzék, hanem életükben is mutatkozzék. Imámban felsorakoztattam melléjük az egész magyar népet, különösen a magyar ifjúságot.

Mindig meglep, hogy különböző nemzetiségű emberek, jezsuiták is, hogyan vélekednek a Szent Péter-bazilikáról. Vannak, akik kolosszális nagyságát és ragyogó pompáját összeegyeztethetetlennek érzik az egyszerű Názáreti, az ács fia alázatával. Vannak, akik triumfalista módon sütkéreznek a pompa ragyogásában. Én valahogy otthon érzem magam. A pompa nem zavar, bár meglennék nélküle is, de hisz Krisztusnak, a Világ Királyának és az emberiség Megváltójának dicsőségére épült, még akkor is, ha építtetésével a reneszánsz pápák magukra is irányították a dicsőség reflektorát. Úgy érzem, hogy ez az épület hozzátartozik Egyházam történetéhez, azon Egyházához, amelyet dicsőségében és bűnösségében igyekszem szeretni, mert az enyém.

A Szent Péter-bazilikán kívül végig zarándoklom a jezsuita „kegyhelyeket” is. Szent Ignác sírját és Xavér oltárát, karereklyéjével a Társaság központi templomában, a Gesùban. Ott van az Útmenti Boldogasszony eredeti képe is. Elmegyek a Gesù melletti jezsuita kollégiumban található szobákba is, ahol Szent Ignác a Rendalkotmányt írta, és adta vissza lelkét Teremtőjének. Meglátogatom a fiatal jezsuita szentek sírját is: Szent Alajosét és Berchmans Szent Jánosét a Szent Ignác-templomban. Ott nyugszik Bellarmin Szent Róbert jezsuita egyháztanító is. Különös áhítattal zarándoklok el a S. Andrea al Quirinale-templomba, amelyet Bernini épített Camillo Pamphilj bíboros, X. Ince pápa unokaöccse megbízásából a Jézus Társasága novíciátusa számára. Bernini, állítólag, ezzel a művével volt a legjobban megelégedve, beleértve a Vatikáni Szent Péter tér kolonádjait is. Itt nyugszik Kosztka Szent Szaniszló jezsuita novícius, aki 18 éves korában lépett be az égi Jézus Társaságába. Különös áhítatom oka az, hogy Szent Szaniszló története volt az első jezsuita

életrajz, amit gimnazista koromban olvastam. Azt hiszem, ennek az olvasásnak köze van hivatásomhoz is, bár nem annyira jámborsága, mint inkább vagánysága hatott meg. Megszökött bécsi lakásáról, mert családja nagyon ellenezte szándékát, hogy jezsuita legyen. Gyalog átkelt az Alpokon, hogy Rómában kérje felvételét a Jézus Társaságába. Az életrajz hatására, családom nagy megrökönyödésre, bérmanévként is Szaniszlót választottam 14 éves koromban.

Amikor Rómába megyek, mindig úgy érzem, hazamegyek a rokonokhoz. Igaz, nem szeretnék állandóan Rómában élni, de a néhány napos vagy hetes látogatás mindig jót tesz a szívemnek.

Útban hazafelé...

1993 május végén kaptam egy levelet Weissmahr Bélától, aki akkor a novíciusmester volt, hogy vállalnám-e a novíciusmesterséget, ha ő egészségi okokból lemond erről a hivatalról. Visszafaxoltam neki, hogy ha egészsége nem bírja, mondjon le, de az utódkeresést hagyja a tartományfőnökre. Június 8-án kaptam egy faxot, most már a tartományfőnöktől, hogy vállalnám-e a novíciusmesterséget. Nagyot nyeltem, és június 9-én faxlevélben kértem, hogy adjon egy hetet, hogy átgondoljam, átímádkozzam és tanácsot kérjek. Június 10-én megjött az engedély. Gondolkodtam, imádkoztam, tanácsot kértem, s az egyöntetű vélemény az volt, hogy ne vállaljam a novíciusmesterséget. Június 14-én aztán elküldtem válaszomat ezzel a bevezetéssel:

Június 8-i faxodra számítottam, de mégis nagyon fejbevagott. Azóta eltelt néhány nap, sokat gondolkodtam és imádkoztam. A kezdeti zavar elmúlt s meglehetősen békét érzek szívemben. Engedd meg, hogy elmondjam, főképp saját lelkiismeretem megnyugtató hatására, nem annyira ellenvetéseimet, mint azokat a szempontokat, amelyek nyugtalanítanak s amelyeket Neked is jó tudni végső döntésed előtt. Faxon küldöm a levelet, mert ha levelem olvasása után úgy döntenél, hogy haza kell menjek, azt nekem június vége előtt be kell jelentenem az egyetemnek...

Tizenöt szempontot soroltam föl a P. Provinciális megfontolására. Meg voltam győződve, hogy indokaimat nem veszi komolyan s hazarendel. Lélekben felkészültem erre és nyugodt voltam. Másnap jött is a válasz, s meglepetésemre elfogadta érveimet. Akkor meg bennem fordult meg a borjú, hogy íme, kidolgoztam magamban ezt a szent indifferenciát, és most mégsem kellek. Amint felocsúdtam csodálatomból, június 20-án meg is írtam érzéseimet:

Köszönöm gyors döntésedet a novíciusmesterség ügyében. Meglepődtem, mert úgy gondoltam, érveimet, a nehéz körülmények között, nem fogod elég súlyosnak ítélni. Tőlem telhetőleg, már „belelkesítettem” magam s kész voltam jólélekkel engedelmeskedni. Azonban nem hiszek a véletlenekben, s így biztos vagyok, hogy döntésednek lesz olyan értelme, amit egyelőre nem látunk.

Ez csak a főpróba volt...

Amikor néhány hónap múlva személyesen is meglátogattam P. Nemesszeghy, akit nem csak előljárómnak, hanem barátomnak is tekintettem, megdöbbentem. Elmondta az itteni helyzetet, hogy meny-nyire nincs embere, és megmagyarázta, miért lenne rám szükség itthon. Amikor aztán feltette a kérdést, hogy hazajönnék-e, habozás nélkül válaszoltam: igen! Most itt vagyok. Úgy érzem Isten akaratából vagyok itt, és a helyemen vagyok. Nincs „honvágyam” Amerika után, ahol pedig nagyon jól éreztem magam, és boldog voltam. Most

itt vagyok boldog, és hálát adok a Gondviselésnek, hogy 70 éves fejjel is tehetek valamit Isten országáért és a magyar népért, akkor is ha nehéz.

A magyar misszió

Münchenben, egyetemi éveim alatt sokat gyötört a missziós hivatás gondolata. Kedvem ugyan nem volt hozzá, de az Isten hívásának sem akartam ellenállni, ha valóban volt missziós hivatásom. 1954-ben P. Karl Rahnernél végeztem az évi lelkigyakorlatomat Pullachon, és tanácsát kértem, hogy mit tegyek. „Nézze”, mondta ő, „hazája úgy sincs már, nyugodtan mehet misszióba”. Még ma sem értem ugyan a felelet mögött rejlő teológiát, de még aznap megírtam a levelet a „colloquium tremendum” szellemében és jelentkeztem a misszióba. P. Provinciális Reisz szinte postafordultával válaszolt (ami önála kisebb csodának számított) s nagy örömmel a tajvani misszióba destinált. Én ugyan nem osztottam örömét, de gondoltam, „Ádám, ha á-t mondtál, mond ki a bé-t is.” 1955. október 15-én Varga Andor lett a provinciális. Október 24-én keltezett levelében röviden csak azt írta, hogy felejtsem el a formózai missziót, rám a magyar misszióban lesz szükség... Nem értettem, milyen magyar misszióról beszélt.

Közel negyven évvel később, 1994. július 10-én Varga Andor meghalt, 12-én elindult Amerikában a jezsuita temetőbe, én pedig Budapestre, a magyar misszióba. Sohase hittem volna...

Békési István: Magyar misszió Kanadában

Az indulás évei

Bevezetésül meg kell említeni, hogy nem mi voltunk az úttörők a kanadai magyar lelkipásztorkodás terén. Nyugati őstelepeken, ahová a századfordulón jöttek ki a magyarok, évtizedek óta virágzó, komoly egyházközségek dolgoztak a magyarság szolgálatában. Templomok épültek Stockholmban, „Kaposvár”-on, Esterházy, Vancouverben és Winnipegben. Még Ontarióban sem mi voltunk az úttörők. Mire megjöttünk, már Buffalóval és Detroittal szemben, Wellandon, illetve Windsorban is állt két kis zömök templom. Magyar ferencesek építették mind a kettőt, mert innen akarták ellátni a lelkipásztori munkát. Ezenkívül Ontariónak az észak-keleti csücskétől nem messze, Montréalban is – amely Québec tartományához tartozik – volt már egy templom, és folyt a lelkipásztori munka.

Ontario: ma Kanadának legjelentősebb, legnagyobb, legnépesebb provinciája. A magyar lelkipásztori ellátás nélkül is az volt már. Ide hívott meg minket 1948-ban McGuigan torontói bíboros érsek, s akkor kezdődött a magyar jezsuiták kanadai lelkipásztori hivatalos tevékenysége. A központ Toronto, a nagy világváros lett, innen áradt szét a munkánk Hamiltonba, a dohányvidékre, Londonba, és a többi környékre, ahol éppen lelkipásztori igény jelentkezett, s amit el tudtunk látni.

A torontói Szent Erzsébet egyházközség életéről nagy monográfia jelent meg, részletes történelmi beszámoló, dr. Kostya Sándor szerkesztésében. Megtudható abból, hogy Torontóban már régen törekedtek összefogni a katolikus magyarokat. 1928 óta Katolikus Klubba egyesültek. Lelkipásztoruk még nem volt. Mivel akkoriban a szentmise még latin nyelven történt, a szemináriumban tanuló magyar kispapok, Magyarországról jövő teológusok, Forgács László és Horváth István magyar prédikációval segítették a híveket. Gyónatni sokszor jött le Montréalból Horváth Miklós, ottani minorita plébános. A közösségben égett a buzgóság, a jó szándék, csak otthontalanok voltak a torontói katolikus magyarok, nem volt templomuk. Hol itt, hol ott kaptak misézőhelyet, általában nem a nekik legjobban megfelelő időpontban. Előfordult, hogy privát lakást béreltek, vagy házat, s az lett a központjuk, ott tartották a szentmisét is.

Nehéz évek voltak ezek, a mély gazdasági válságnak az esztendei. Nehezen éltek, sokan voltak munka nélkül. Sokszor a kis lakbért is alig tudták megfizetni. Megtörtént, hogy kilakoltatták őket, s az utcán találták a bútorukat, a fölszerelésüket, s kereshettek új helyet. Aztán a gazdasági világválság véget ért, megkezdődött a második világháború. Akkor könnyebb lett az élet, mindenki keresett, mert munkaalkalom volt elég.

Ekkoriban kaptak a magyarok is lelkipásztort, de nem magyart. Itt született, ír-német ősöktől. Derék, beleváló, ügyes fiatal pap, akit nem kellett ellátni, mert eredetileg kórházlelkész volt, ott eltartották. Később is a szüleinél lakott, ahol volt egy kis szobája, így nem fizetett lakbért. Energiáját, munkáját a magyarok szolgálatába fektette. Szervezésben ügyes volt, a szükséges dolgok megszerzésében páratlan készséggel rendelkezett, és sok jó ismerőst szerzett a kórházi lelkipásztorkodás idején. Komoly segítséget kapott a kanadaiaktól, és természetesen a magyarok részéről is, amikor komolyan tervezték, hogy templom kell a magyaroknak.

Van saját templomunk

P. Austin Leo 1942-ben Nyugatról, Slachta Margit társaságából, a Szociális Testvérektől kért segítséget a munkájához. Gondviselésszerű volt, hogy eljött Mária testvér, aki a

szervezésben, a magyarok összefogásában páratlan munkát végzett. Legalább 7-8 helyen az első magyar misére ő készítette az oltárt.

Elkezdődött a családok látogatása, összefogása, amire már régen megvolt az igény. Találtak a városban egy anglikán templomot nagyon jó helyen, villamosútvonal mellett. Így nagyon messziről el tudtak jönni az emberek átszállás nélkül. McGuigan érsek megígérte: ha összegyűjtik a vételárnak a felét, a másikat ő vállalja. A magyarok nekiindultak Kanadában, de Amerikába is átmentek a virágzó magyar egyházközségekhez, Clevelandba és máshova. Kaptak is segítséget.

Az érsek állta a szavát. 1943-ban megvették a Szent Fülöp anglikán templomot, és 1944. március 19-én McGuigan érsek – akkor még nem volt kardinális – elmondta az első ünnepélyes misét a templomban, és fölszentelte katolikus templommá.

A szervezés, a gyűjtés, a koldulás, a kemény fizikai munka az új templom rendbehozatalánál egyike azoknak a hősköltevényeknek, amelyeket soha meg nem írtak, és meg nem írnak az indulások történetéről, pedig jó volna, ha tudnának róla.

Volt már templomuk, saját lelkipásztoruk, szervezkedtek, női egyesület alakult. Elindult a gyermekek hitoktatása. A templom alatti kisteremben magyar iskolát is tartottak a kedvesnővérek. Egyedül csak az volt fájdalmas, hogy nincsen magyarul tudó lelkipásztoruk. A szervező, indító ír-német plébános nagyon sok adottsággal rendelkezett, de antitalentum volt a nyelvek vonalán. Ennek megvolt a lélektani oka, amit egyszer nekem bizalmasan el is mondott. A háborús, nehéz években mint kisgyerek a német nagyszülőknél vakációzott, dolgozott kint a tanyán. Édesanyja szüleitől német nyelven tanult meg. S mikor bejött egyszer a városba, az állomáson az őt fogadó édesanyjának németül köszönt: „Grüss Gott.” Akkor volt tele Amerika és Kanada a németgyűlölettel, és úgy ráförmedt valamelyik veterán katona, hogy a páternek haláláig gátlása volt idegen szavak és nyelvek megtanulására. Ez is történelem.

1947, a döntő év

1947-ben három fontos dolog történt a torontói magyar egyházközség életében. Az előző évben kardinálissá kinevezett Mindszenty prímás meglátogatta a magyar Kanadát és Amerikát, járt Torontóban is. Vele együtt kapta a bíborosi kalapot a torontói érsek is, ismerték már egymást. Nagy lelkesedéssel fogadták, az ünneplés nagyon szép és megható volt. A baj csak az lett, hogy a páter beszéde nyomán kiderült, hogy nem tud magyarul, tíz éves lelkipásztori munka után. Mindszenty bíboros az ő szokásos, keresetlen nyíltságával megmondta neki: „Kedves fiam, nincs joga magyar lelkipásztornak lenni, ha nem tudja megtanulni a nyelvüket.” Először azt hittük, ez csak egy kemény, fenyegető szó, súlytalan megjegyzés; pedig sokkal több volt.

Abban az évben itt tanított Torontóban, a bazilita atyák híres középkori intézetében Gábiel Asztrik premontrei kanonok, professzor. Austin páter meghívta vasárnap magyar prédikációra. Örömmel hallgatták persze a magyarok a szép magyar szentbeszédet, s majdnem minden vasárnap családokhoz volt a professzor úr meghíva ebédre. Ő adta be nekik azt a gondolatot, ami ott élt lelkük mélyén, hogy joguk van magyar lelkipásztorhoz. Csak hol kapnak majd magyar papot?

Végre 1948 őszén megtörtént a csoda, s az oka nagyon egyszerű volt. Az egyházközségben a fiatal házasok külön kis klubot akartak alakítani. Meg is fogalmazták szépen az alapszabályukat. Ebben az szerepelt, hogy a pénzüket – amit rendezvényekkel, vacsorákkal, tánccal szereznek – maguk kezelik, és egyben adják át évente egyszer az egyházközségnek. Ebbe nem akart belemenni a lelkipásztor, aki mindenképp azt gondolta, hogy a pénzkezelés egészen az ő joga, s abban csak ő tud igazán okosan, helyesen gazdálkodni. Nem a fiatalok szálltak szembe vele, hanem az idősebb generáció. A szülők és

az apósok, anyósok egy gyűlésen nagyon komolyan szembeszegültek a páterrel, úgyhogy ő sírva ment el, s másnap panaszkodott a kardinálisnak, hogy a magyarokkal nem lehet mit kezdeni. A kardinális a rá jellemző higgadt, bölcs módon megnyugtatta, és behívatta Mária testvért, hogy tudna-e magyar papot szerezni a torontói egyházközségnek. Mária ismert minket, meg is mondotta a kardinálisnak, hogy a bostoni provinciában van néhány magyar jezsuita. Az okos főpásztor nem nekünk írt, a jezsuitáknak, nem is a mi vezetőnknek, vagy Magyarországra az ottani előjárónak, hanem a bostoni angol provinciálisnak, hogy ő úgy tudja, vannak magyar jezsuiták a keze alatt. Küldjön át egyet körülnézni, mit lehet Torontóban csinálni. Jön Szent Erzsébet napja, a búcsú ideje, talán akkor jöjjön át egy páter, és tartson egy missziót.

P. Raile németet tanított a bostoni iskolában, P. Szeder missziós munkát végzett, én voltam szabad. Fölvívtak Bostonba, és mondták, hogy átmegegyek Kanadába egy hónapra körülnézni. Akkor megkérdeztem az itt már régen járatos P. Railét, hogy hogyan csomagoljak. Azt válaszolta: „Pista, mindent vigyen magával, nem jön onnan maga vissza!” Pedig a kardinális nem azt írta a levélben, hogy végleges papot kér, hanem egy hónapra kér valakit, hogy mérje föl a helyzetet.

Megérkezés Torontóba

Hogy miképpen hozott át a határon P. Austin lejárt magyar útlevelemmel, meg nem hosszabbított amerikai tartózkodási engedéllyel, minden kanadai papír nélkül, az majdnem kész csoda. Valójában nem csoda, mert a meghívólevél végére az okos kardinális odaírta, hogy nagyon kéri a hatóságokat, segítsék a pátert átjutni a határon. Mikor sötét estében jöttünk át a határon, és kitöltöttük a papírokat, szerencsére fölvívták Torontót. Nagy volt a kardinális tekintélye még abban az időben, s így a központban azt a választ adták: „Üssenek be három hónapot a páter útlevelebe, azalatt majd elintézzük az ügyét.” November 17-én megérkeztünk Hamiltonba, mert Toronto már túl messze lett volna. Másnap elmondtam az első itteni misémet, aztán P. Austinnal meglátogattuk az épülő hamiltoni templomot. Mária testvér tájékoztatót a torontói helyzetről.

P. Austin 18-án délután letett a Krisztus Király jezsuita filozófián-teológián, ahol a lakásom volt. Nem kerültem idegen helyre, mert mikor teázás közben meghallották az atyák, hogy magyar vagyok, valaki mindjárt megjegyezte: „Hogy tudnak azok a magyarok latinul!” Ugyanis nem régen ért véget az általános rendgyűlés, ahol ő mint kiküldött hallotta P. Borbély, P. Csávossy, P. Varga László beszédét: micsoda gyönyörű magyar latinsággal beszéltek! Itthon voltam, megvolt a becsületünk.

Ismerkedés a kanadai munkával

Pénteken, 19-én elmondtam a reggeli szentmisét a templomban, könnyezve jön be a sekrestyébe egy ember, s mondja, azért sír, mert ő az egyházközség elnöke, és hál' Istennek van magyar papjuk. Vasárnap, 21-én volt a hivatalos Szent Erzsébet-mise, azon prédikáltam. Szépen megtelt a templom ünnepi közönséggel, 251-en voltunk a templomban. Tudták, jön a magyar pap. Utána bankettet tartottunk, s a vendégasztalnál ült két és fél magyar pap. Itt volt nyugatról Kulcsár András plébános atya látogatóban, már kint született fiú. Eljött Estók Mihály nyugaton belépett jezsuita, aki még teológus volt. Ezért mondom, két és fél pap. S részt vett P. Austin, meg a jezsuita provinciális, aki nekem előjáróm, neki pedig lelkiatyja volt.

Magyar ruhába öltözve szolgáltak az asszonyok, leányok. Föltűnt, hogy bárkinek a nevét kérdeztük, mindenki Erzsébet volt. Így válogatták ki a fő asztalnál szolgálókat, és a

konyhában, a szakácsok között is nagyon sok volt az Erzsébet. Ezzel is meg akartak minket lepni, kedveskedni akartak.

Attól kezdve karácsonyig vasárnapi prédikációkkal, családlátogatásokkal próbáltam fölmérni a helyzetet. Adventben eszembe jutott a régi szép magyar szokás: szállást keres a szent család. Ennek fölelevenítésére családoknál gyűltünk össze. A magyarok bokorban laknak általában, itt is egy csoport, ott is egy csoport. Voltak bácskai, hevesi, szabolcs-szatmári ismerős családok, és egy-egy ilyen ismeretségi kör, 8–10 család összegyűlt egy estére, a kis Jézus fogadására. Elmondtuk az imákat, prédikáltam. Már első alkalommal feltűnt, hogy fönt csak asszonyok és gyermekek vannak; hol vannak a férfiak? Ők lent a pincében iszogatnak és kártyáznak. Na, mondom, ez nem megy így! Az egész családnak jön ide a kis Jézus látogatóba. Fölhívtuk őket. Azon aztán még jobban meglepődtek, mikor mondtam, hogy most a miatyánkot a családfő mondja, az édesapa, az édesanya mondja az Üdvözlégy Máriát. Így megszokták azt, hogy ez az ájtatosság közös családi ájtatosság. Megismertem legalább 30–40 családot közelebbről, s ők is megismertek és megszerettek engem.

Karácsony után két nappal mentem föl a kardinálishoz jelentkezni. Latinul írtam meg neki a beszámolómat. Felolvastam a megszólítást, hogy „eminentissime princeps”, mert ugye, ők az egyház hercegei. Jót mosolygott, bólogatott, és látom, hogy megnyertem a tetszését. Végigolvasta a jelentést, ami őszinte, egyenes volt. S akkor azt mondotta fülem hallatára: „Father Leó, én mindig kerestem ide jó magyar papot. Neked adok majd angol plébániát, tovább fogsz szervezni és építeni. A father átveszi majd a magyar plébániát június elsején, addig erről kifelé ne beszéljtek.” Akkor P. Austint kiküldte, és ott fogott engem. „Father átveszi a plébániát!” Erre megjegyeztem: „Kegyelmes uram, jól tudja, hogy én szerzetes vagyok, magam nem rendelkezem.” A válasza az volt, hogy azt ő nem kérdezi, az a kérdés, én átveszem-e? „Átveszem – mondom –, mert át kell venni.” „Akkor június elsején meglesz a csere.” Különös Isten kegyelme, áldása volt az, hogy nem kellett sokat beszélni a magyaroknak, akik mindig azt várták, hogy mikor leszek már a plébános.

Közben egy reggel a szeminárium rektora – aki dogmát tanított – behívat. Ágyban fekszik, és mondja: „Páter, tegnap elkezdtem a dogmaórámat és beteg lettem. Úgy tudom, maga otthon tanított. Át tudná-e venni az anyagot?” Azt válaszoltam: át tudom venni. Mindig reggel 8-tól 10-ig tartott az óráim, és meg volt nyugtatva a magyar közönség, hogy ebben a fél esztendőben a páter még tanít, legyenek egy kicsit nyugalommal. 1949. június elsején aztán hivatalosan átvettük a plébániát.

Az első torontói évek

Elkezdődött a rendes plébániai munka. Keresztelések, esketések, temetések, betegek látogatása. Vasárnapi szentmisék, ahol a szentbeszédre nagyon vártak az emberek, hiszen éveken át ki voltak éhezve, kevés magyar beszédet hallottak. Egyesületi vonalon működött a C.Y.O., a fiatal katolikus csoportgyűlés, szerdánként fiúk-lányok együtt. A Szociális Testvérek vezetése alatt megalakult a Mária Kongregáció a nagyobb leányokból. A kurátorok testületével elég gyakran üléseztünk. Létrejött a Szent Erzsébet Nőszövetség.

A plébániai kereteken kívüli munkáknál ebben az időben három fontos dolog történt. Szoros kapcsolat kiépítése a katolikus lelkipásztorok között, testvéri együttműködés a protestáns csoportokkal, s a Kanadai Magyarok Szövetségének a megalakulása.

Mindegyik helyen legfőbb munkánk volt az újonnan érkezett D.P.-k, „displaced persons”, menekülttábori emberek elhelyezése. Akkor más világ volt, nem olyan, mint ma, amikor örömmel fogadják, fölkarolják és anyagilag támogatják a bejöttöket. Abban az időben bizony eléggé mostoha sorsuk volt. Egy ellenséges, megvert országnak a gyermekei. Sokszor náciknak, nyilasoknak nevezett emberek. Fő feladat volt a lakás- és állásszerzés, a lelki tartás

biztosítása. Odaszoktatás a templomhoz. Ez a fajta munka lehetőséget adott arra, hogy gyakran találkozzunk magyar papokkal. Nem voltunk sokan, de kialakult az a testvéri közösség, kanadai papoknak az egyesülete, ami ma is tart. Csak egy telefon kellett, s Montréalból, Wellandból, Windsorból jöttek a lelkipásztorok megbeszélni a közös magyar ügyeket. A magyar ügyekben egyik voltunk a protestáns testvéregyházaknak a vezetőivel, sokszor találkoztunk velük is. A baráti kapcsolat olyan jól kiépült ott, hogy ma is mintaszerű Torontóban. Az ökumenikus istentiszteletnek, a testvéri januári találkozóknak, a lelkipásztorok közötti évi négy-öt gyűlésnek a szép szokása megmaradt, és ma is él. Ez lett lassanként a súlypontja, góca a kialakult Kanadai Magyarok Szövetségének, mikor fölmerült a gondolat, hogy külső szervezetet is kell adni a kanadai magyaroknak. Addig csak próbálkozás volt többször is, de nem lett életképes.

Még abban az évben Torontóban összehívtuk az egyházközségek és a különböző társadalmi csoportok vezetőit, küldötteit. Jöttek Calgarytól, Montréaltól kezdve egész Ontarióból. Szerencsére nagyon jól sikerült az alakuló ülés, mert kimondtuk, hogy ki nem megyünk a teremből, amíg hivatalosan meg nem alakulunk. Mert többször nem küldik el a delegáltakat az utiköltséget fizető magyar csoportok, ha azt mondjuk nekik, hogy elhatároztuk, hogy majd legközelebb határozunk valamit. Estére megvolt az elnök, Böszörményi Nagy Béla, akkor itt tanított a Zeneakadémián. A két protestáns társelnök mellett volt egy választott titkárunk, a hallatlan szorgalmas, dolgos, szinte az egészet mozgató Borsi Tivadar.

Már tudtunk közösen fellépni, s akkor láttuk a hasznát, mikor Dél-Amerikából akartak bejönni magyar újságírók, és a bevándorlási hivatal elfogadta jótállónak a kanadai szövetséget. Bementünk, s elintézve az ügyet, Vörösvári Istvánt és Kerecsendi Kis Mártont Buenos Airesből fölhozattuk. Ma is áldhatja a torontói meg az egész szétszórt magyar világ azt a munkát, amit ők újságjaikon keresztül kifejtettek.

Később, 1956-ban még jobban kitűnt a kanadai Magyar Szövetség. Mikor Ottawában bement az egyik montréalai magyar csoport a külügyminisztériumba, azt kérdezték: nincs a magyaroknak egy kanadai egységes szervezetük? Mikor kiderült, hogy van, közölték, hogy azzal akar a kormány tárgyalni. Magam is tanúja voltam sokszor, hogy pontosan este kilenckor P. Simor, az akkori plébános hívta a külügyminisztériumot, vagy azok hívták, és beszámoltak arról, hogy hány ember érkezett, mi a tennivaló, mik a problémák, és mit tudnánk tenni. Hiszen akkor már úgy álltak a régi magyarok, hogy az ausztriai menekülttáborokba tolmácsképpen már olyan magyar embereket küldhettünk, akik már itt voltak évek óta, és ismerték a helyzetet. Áldás és kegyelem volt az is, hogy egy magyar emberrel is találkoztak azok a menekültek, akiket ott átfésültek. S akkor döbrentünk rá mindnyájan, mit jelent az, hogy az 56-ban jövő ezrek és tízezrek már szervezeteket találtak. Legtöbb helyen magyar kultúrközpontokat, és minden nagyobb helyen magyar templomot, lelkipásztort és testvéreket. Itt ismerkedtek meg a többiekkel, vasárnapi istentisztelet vagy mise után beszélgettek a régiek az újakkal. Sok ember talált munkaalkalmat, volt, hogy már másnap reggel bevíttek valakit a munkába. A régi magyaroknak nagyon nagy becsülete volt minden munkahelyen, mert nagyon jó munkások hírében álltak.

Nagyon jó házasságok is alakultak e fiatalok között. A fiatal könnyen mozog, ha volt vidéken egy-egy bál, szereplés, kocsiba ugrott és átment. Egymással mulattak, találkoztak. A különböző csoportok sokszor színdarabot rendeztek, nagyon szerettek színházat játszani. A darabbal végigházták az összes magyar helyeket. A próbák nagyon összeszoktatták a csoportokat. Akkor még sokkal olcsóbb volt mihozzánk jönni egy előadásra 35 vagy 50 centért, mint dollárokat fizetve menni egy angol helyre, amit úgy sem értettek meg egészen. Így alakult ki az az élet, amely még ma is virágzik.

Munka Torontón kívül

A dohányvidék nagy és jómodú volt a magyar közösségek között, de sokáig nem volt temploma. 1952-ben szentelték föl a nagyon szép Szent László-templomot, névadója napján. Iskola is épült a templom mellé. A Népleányok társaságának is van itt öregotthona, és itt található talán a legszebb emigráns magyar temető.

Bakos György volt, aki az egészet megálmodta, és Mária testvérrel, P. Cserrel elindították a megvalósulás útján. P. Cser először angol plébánián lakott, majd kis régi házikóban, végül aztán ő is kapott segítséget Magyarországról. Németországi útja után jött oda Ugrin Béla, hozzánk pedig Torontóba Horányi Lajos atya, és ők ketten Torontóban, Vancouverben, a dohányvidéken nagyon szép lelkipásztori munkát végeztek. P. Horányi munka közben kapott agyvérzést, s már eltemették. P. Ugrin hosszú courtlandi, majd vancouveri munka után Hamiltonba jött az öregotthonba, de nyugdíjasként még kisegít.

1951 februárjában átvettük Hamiltont, az ottani püspök kérésére. P. Virág volt ott az első lelkipásztor, utána Fodor Pál jött. Legfőbb káplánja volt Simor György, majd Töreki Ödön. Utánuk került a hamiltoni plébánia is a mi vezetésünk alá. Oda érkeztek meg, és ott telepedtek le először a Népleányok, a P. Bíró alapította Korda-nővérek. Onnan kerültek Torontóba, majd később a courtlandi öregotthonba. Ott kezdte Erzsébet testvér – aki ma fogalom – a Szent Erzsébet-öregotthont, amelyből mára kinőtt majdnem egy város. Ennek egy „leánya” Pilisvörösvárott a szép nagy Szent Erzsébet-otthon. Ha valahol kiteljesült a mustármagról szóló példabeszéd, az elvetett mag miként kel ki és hoz termést, az hál’ Istennek az ő munkájukban – és a mi ottani munkánkban is – szemmel láthatóan megvalósult.

A Szociális Testvérek Társulata, főleg Mária testvér vezetésével úttörő volt a montreáli szervezésnél. A dohányvidéket is ő járta keresztül-kasul Bakos bácsival, hogy felmérjék, mekkora az igény. Sokszor odaköltöztek a plébániákra, és dolgoztak mint munkatársak. Lelkigyakorlatokat tartottak Torontóban, Hamiltonban, a dohányvidéken is. Előfordult, hogy egy darabig iskolában is tanítottak, nagy sikerrel.

A courtlandi szép magyar temetőben eddig tíz jezsuita pihen, várva a föltámadást. Feltűnő, hogy fiatalon haltak meg, akik lelkipásztorkodásban dolgoztak a plébániákon. Hat lelkipásztor közül csak egy élte meg a hatvan évet. Az előljárók és tanárok, mind a négyen: P. Reisz, P. Hitter, P. Borbély, P. Virág megélték a nyolcvanadik esztendő.

A Szív újság

Az első, torontói esztendő munkájához tartozik *A Szív* újság újraindítása az emigrációban. Az igény megvolt, és P. Zrínyi, aki otthon is dolgozott *A Szív* körül, Kanadában tanult. *A Szív* Torontóban indult, a Magyarországról eljött úgynevezett „Virág-leányok” egy kis nyomdájában nyomtatták, és P. Jaschkó és P. Bóday voltak a fő terjesztők. S a magyarok körében nagyon szépen elterjedt. Főleg az öreg magyarok olvasták. Lelki táplálék, elmélkedések, szentek tiszteletének elmélyítése mellett mindig várták P. Szeder zamatos kis írását „A lócsfalvi pap történetei”-ről. Ezeket aztán külön kötetben is kiadták. Egy időben még naptárt is megjelentettek. Több mint húsz esztendőn keresztül kanadai, illetve amerikai kiadásban P. Bieleck szerkesztette sokáig, előtte Radányi Rókus atya. *A Szív* újság aztán visszaköltözött Magyarországra, ma is él és virágzik. Ez a mustármag is kikelt, otthon is terem.

Lelkigyakorlatok, népmisziók

Majdnem minden plébánián tartottak lelkigyakorlatokat, népmisziókat, s a mi atyáink segítettek, ahogy tudtak. Nyugat-Kanadát először P. Raile, utána P. Fodor, majd később P.

Bóday ismételten végigjárták, és a régi magyar telepeken nagy sikerű missziókat tartottak. Sokszor ők voltak az utolsók, mert azóta már nincs igény magyar misszióra. Az amerikai és kanadai plébániákon akkoriban szokás volt a szentségimádási triduum, azokkal is sokat szerepeltek a mi atyáink, itt is, és odaát is. P. Szeder, P. Békési, P. Havas nagyon sok amerikai plébánián misszióztak. A magyar nővércsoportok, a Népleányok, Kordások, Szociális Testvérek, és később a Kalocsai Iskolanővérek rendszeresen tartottak lelkigyakorlatot.

A hamiltoni lelkigyakorlatos-házban minden nagybőjtben csodálatosan fejlődött a magyarok lelki élete. Amikor voltak még fiatalok, az ifjú házásoknak is tartottak lelkigyakorlatot, amiből minden atya kivette a részét, így próbálták emelni a lelkiséget. A wellandi plébános éveken át triduumot és missziót tartatott velünk, nagybőjt első hetében. Úgyszintén nagyon sokat dolgoztatott velünk a boldogult windsori plébános, P. Gáspár.

Lelkipásztori munkáim 1953 után

1953–56 között Clevelandban voltam, később Buffalóban. A fő munkám a missziózás volt, és a plébánián tartottam szentségimádási triduumokat, és magyar kedvesnővéreknek lelkigyakorlatot. Néha vissza tudtam jönni Kanadába, és besegítettem valamilyen munkába. 1959-ben Ausztráliába kerültem, a sydneyi lelkipásztorkodásban segítettem P. Fazekasnak, mert a nagy területen kevés volt egy ember. Innen kerültem át 1959 őszén Perthbe, Nyugat-Ausztráliába, és P. Forró ment helyettem vissza Sydneybe. Feladatom rendes lelkipásztori munka volt: magyarok ellátása, vidékeikre kiszállás karácsonykor, húsvétkor, utána Szent Istvánkor. Kis fatelepeken és nagyobb helyeken meglátogattam a magyarokat, és a lelket tartottam bennük, szentmisével, prédikációval, gyóntatással és családi beszélgetésekkel.

A Kínából kiutasított magyar kalocsai nővérek közül szép csoport volt együtt Nyugat-Ausztráliában, akik áldozatosan dolgoztak, és minden évben legalább egy vagy két nyolcnapos lelkigyakorlatot igényeltek. S amíg ott voltam két évig, azt mindig szépen elvégeztük. Nyáron tábor tartottunk a gyermekeknek, egy kis hittanoktatás is volt. Én elláttam a szentmisét és az exhortációkat, oktatásokat, a nővérek segítettek. Főleg azt tartottuk fontosnak, hogy a szülőknek is legyen kicsit vakációjuk, amíg a gyermekek a táborban vannak.

Tanítás, szeminárium

1962 januárjától átkerültem a melbourne-i egyházmegye nagyszemináriumába, Werribee-be, ahol 140 kispapunk volt. Bölceletet tanítottam nekik, én voltam a prefektusuk. Közben besegítettem P. Vargának a melbourne-i munkájába, beszédekkel, lelkigyakorlatokkal, s egy hozzánk körülbelül 30 mérföldre levő gyárvárosba havonta elmentem misézni a magyaroknak. Az alatt a nyolc év alatt, amíg a szemináriumban voltam, rendszeresen jártam minden évben Adelaide-ba P. Fazekas László meghívására, lelki napot tartani férfiaknak és asszonyoknak.

Bácskai misszió

1970 őszén visszamentem Európába, mert alkalom adódott a Bácskába bemenni, magyar missziót tartani. P. Bódayval négy éven át dolgoztunk: ő két évig, én pedig négy évig. Az engedélyt a külföldi missziósoknak – amelyet a püspökök kieszközöltek Tito látogatása alkalmával a Vatikánban – hál' Istennek, szépen megkerülték, mert egy emberről volt szó egy esztendőre. Két évig ketten voltunk, a következő két évben még én maradtam, tehát voltaképpen hat esztendő lett az egy esztendőből. Azt hiszem, a bácskai, bánati papság és

hívek ma is szeretettel emlegetik az ott töltött időnket. Mi is szeretettel gondolunk rájuk. Az ottani Kalocsai nővéreknek, valamint a papságnak többször tartottunk lelkigyakorlatot mindketten, amibe bekapcsolódott P. Óry is Klagenfurtból. Ez a szép szokás, gondolom, utána is megmaradt, mert több otthoni atya volt már a Bácskában, Bánátban papoknak lelkigyakorlatot tartani.

Bajorország

Mikor 1974. október 22-én kitiltottak két évre Jugoszláviából – mondván, nekik az okot nem kell megmondani, mikor kérdeztem, miért –, akkor Schrobenhausenben tartózkodtam, a Ward Mária nővérek iskolájában. Én voltam a miséző, a gyóntató, és ezért kaptam teljes ellátást, szabadságot. Sokat dolgoztam a P. Óry és Kardos Klára szerkesztette *Magyar Szentek Életé*-ben, „*Testvéreink a szentek*” címen. Onnan jártam az európai magyar lelkipásztoroknak kisegíteni egy-egy triduummal, lelkigyakorlattel. Ismételten tartottam lelkigyakorlatot Münchenben, Belgiumban.

Magyarországra látogatva triduumokat tartottam; Pannonhalmán lelkigyakorlatot a székesfehérvári egyházmegye papságának, Szakos püspök úr kérésére.

Mind a négy svájci magyar lelkipásztorok az állomását meg tudtam látogatni, Zürichben, Baselben, Fribourg-ban és Genfben. Segítettem nekik igény szerint.

Visszatérés Kanadába

1977 nagybőjtjén visszajöttem Kanadába. Március 25-én érkeztem Torontóba, s azóta is itt vagyok lelkipásztori beosztásban, kisegítőként a plébánián. A szokásos munkák mellett tartottam lelkigyakorlatokat szerte a földrészen, Los Angeles-től kezdve, Vancouveren át Montréalig, férfiaknak és nőknek, civileknek és szerzeteseknek. Jártam számtalan magyar lakta településen, ahol valamit is segíteni lehetett.

Az is beletartozik még a lelkipásztori munkálkodásomba, hogy éveken át rendszeresen írtam *A Szív* újságba. Egy darabig a lelkiségi irodalomban az elmélkedéseket, szentbeszégeket, illetve azoknak a vázlatát én adtam.

Szép torontói emlékem az is, mikor az itteni magyar vezető református lelkipásztor megkért egyszer, hogy ne csak az ökumenikus istentisztelet keretében, hanem vasárnapi istentiszteleten is mondjak nekik egy szentbeszédet. Aznap este én beszéltem az ünnepi vacsorájukon is. Azzal is megtiszteltek, hogy amikor a jó nevű szónok, Batai László meghalt, a koporsójánál én mondhattam katolikus részről a búcsúztatót és a szentbeszédet. Hálás vagyok érte.

Tudjuk, sokszor szavunk pusztába kiáltó szó, és nem hull a mag jó termőtalajba; de ahogy a magyarok Kanadában engem az aranymise és gyémántmise alkalmából megünnepeltek és körülvettek szeretetükkel, azt mutatja, hogy becsülték, értékelték a munkánkat, és nagyon sok mag jó talajba hullott.

Benkő Antal: Ötven év után újra itthon

Hetedikes gimnazista koromban döntöttem el, hogy Jézus közelebbi követésére jezsuita leszek. Elhatározásomba lelkigyakorlatos elmélkedéseim mellett latba esett pécsi Pius gimnáziumunk tanárainak példája, valamint az a tudat is, hogy a jezsuiták missziós rend tagjai. A magyar rendtartomány abban az időben Kínában és Törökországban fejtett ki missziós tevékenységet. Úgy láttam, hogy ha már Jézus örömhírének szolgálatára szentelem magamat, akkor álljak készen mindenfajta munkára és menjek oda, ahol erre nagyobb szükség mutatkozik.

1938-ban, érettségi után léptem be a jezsuita rendbe. Hamarosan közöltem is előljáróimmal, hogy szívesen mennék a kínai misszióba. A háború miatt azonban erről szó sem lehetett. Csak később, nem várt módon és formában valósult meg, hogy több mint 21 évet missziós vidéknek számító országban működhettem.

Tanulmányi évek

Az újoncéveket, a noviciátust a budapesti Manrézában, a bölcséleti tanulmányokat pedig Kassán végeztem. 1944 szeptemberében még megkezdtem a teológiát Szegeden, de október 8-án, két nappal az oroszok bevonulása előtt előljáróink feloszlatták tanulmányi házunkat és csak 1945 márciusában folytatódott a tanítás. 1946-ban annyira rendeződtek a viszonyok, hogy előljáróink egyszerre 10 fiatal magyar jezsuitát küldtek Rómába. A cél az volt, hogy minél előbb szerezzük meg a doktorátust, és térjünk haza, hogy itthon taníthassunk. Magyar útlevelet ugyan kaptunk, de az akkor még nélkülözhetetlen orosz kiutazási engedélyt nem sikerült megszerezni. Ezért szeptember közepén kettesével, hármasával és különböző helyeken „feketén” léptük át a határt. Engem P. Fejér József atya mellé osztottak be társnak. Utunk először Bécsbe vezetett. Onnét már hivatalos utazási engedéllyel mentünk Innsbruckba, ahol csaknem három héten át csodálhattuk a vadregényes alpesi vidéket, miközben vártuk az olasz beutazási vízumot. 1946 októberében mind a tízen szerencsésen eljutottunk Rómába. 1947-ben az Örök Városban szenteltek pappá. 1948-ban két rendtársunk, P. Vác Jenő és P. Fejér József, akik már kiutazásunk előtt papok voltak, szaktanulmányaik befejezése után haza is jöttek. A többieknek azonban még folytatniuk kellett tanulmányaikat. Rómában jutott hozzám akkori előljáróink, P. Borbély István tartományfőnök rendelete, hogy pszichológiát tanuljak. Én ugyan a filozófiát szerettem jobban, egykori novíciustársam, a szintén Rómában tanuló, P. Hegyi János pedig a pszichológiát, P. Borbély provinciális, mégis engem küldött pszichológiára, P. Hegyit pedig filozófiára. Végső megokolása: a magyar provinciának sürgősen szüksége van pszichológiatanárra. Rendi főiskolánk pszichológiatanára, P. Petz Ádám ugyanis 1947-ben meghalt. Ezért kívánta P. Borbély, hogy aki a külföldön tanulók közül elsőnek fejezi be a teológiát, annak kell pszichológiát tanulnia. P. Hegyit viszont nálam két évvel később szentelték, mivel ő Kassán végzett filozófiai tanulmányaink után két éven át nevelő volt pécsi kollégiumunkban. Így lettem én pszichológus és P. Hegyi filozófus.

A teológia befejezése után szokásos rendi tanulmányév, az ún. harmadik probáció elvégzésére 1948 nyarán Németországba küldtek, hogy jártasabb legyek a német nyelvben. A terv szerint ugyanis 1949-től a bonni egyetemen kellett volna pszichológiából megszereznem a doktorátust. Abban az időben Rómában nem létezett pszichológiai szakoktatás. Mindszenty József bíboros hercegprímás bebörtönzésével és elítélésével azonban nemcsak az országon belül változott meg a katolikus egyház helyzete, hanem váratlan fordulatot vett a külföldön élő magyar papok élete is. Szó sem lehetett arról, hogy hazatérjünk, és gyakorlatilag minden kapcsolat megszakadt magyarországi előljáróinkkal. Leveleinket sokszor meg sem kapták,

„A kémkedés” vádjának veszélye miatt nem lehetett érdemleges kérdésekről levelezni. Így a külföldön maradt magyar jezsuiták irányítását P. van Gestel holland atyára bízta. Ő azt tanácsolta, hogy ne Németországban tanuljak pszichológiát, mivel 1949-ben még elég siralmas állapotok uralkodtak Bonnban is, hanem menjek Belgiumba, Leuvenbe. Ez a döntés nagyon hasznosnak bizonyult.

A Leuveni Katolikus Egyetem Pszichológiai Intézetében világhírű professzorok tanítottak, mint Albert Michotte és Joseph Nuttin. Belgium újjáépítése erős ütemben haladt előre, már hozzáférhető volt a francia, a német és az angol nyelvű újabb szakirodalom. A leuveni egyetem akkor még egyetlen egységet alkotott, bár már francia és flamand nyelvű tagozatra volt felosztva. Én a francia nyelvű tagozatra iratkoztam be, de flamand nyelvű rendházunkban laktam. Mivel a flamand jezsuiták egyetemi fokozatok adására jogosult Filozófiai Főiskoláján – kassai tanulmányaim elismertetése által és egy kiegészítő vizsga letételével – sikerült megszereznem a licenciátusi fokozatot, az egyetemen több tárgy alól felmentést kaptam. Két év alatt letettem a mintegy harminc előírt vizsgát, a szakvizsgát és megírtam szakdolgozatomat. Jó ideig mégsem láttam tisztán, hogy a pszichológia melyik ágában mélyüljek el. Szakdolgozatom témája Szondi rendszere és tesztje volt, mivel úgy láttam, hogy génteóriája alapján véve egy filozófiai problémát, az emberi szabadság kérdését is érinti. Száz, intézetben lakó gyermek Szondi tesztjének vizsgálatán keresztül kutattam, lehet-e közös, génekre épülő ösztöntörékvéseket találni a barátok között. Doktori értekezésem témáját már a valláspszichológia területéről választottam, Joseph Nuttin professzor irányítása alatt. 1954 februárjában védtem meg a papságra készülők pszichológiai vizsgálatáról írt disszertációm. Ez a munka, amely 1956-ban megjelent a leuveni egyetem „Studia Psychologica” sorozatában, majd spanyol nyelvre is lefordították, megszabta későbbi tevékenységem főbb területét: vallás- és pasztorálpszichológia valamint a pszichológiai tanácsadás (counselling). Ez utóbbiba szintén Nuttin professzor vezetett be. 1950 és 53 között tanulmányaim mellett vezettem a – két évvel előbb alapított és ma is fennálló – leuveni Mindszenty Kollégiumot, ahol abban az időben kb. 20 menekült magyar egyetemista talált otthonra.

Huszonegy év Brazíliában

Tanulmányaim befejezése után hazatérésről szó sem lehetett. Nyugat-Európában abban az időben sok magyar pap élt, így ott sem volt rám szükség. Ezért előljáróim öt más magyar rendtársammal együtt⁴ Brazíliába küldtek, ahol 1975-ig maradtam. Így legalább annyiban teljesült missziós vágyam, hogy évtizedeken át ebben a paphiánytól szenvedő és fejlődő országban dolgozhattam. Brazíliát és a brazilokat nagyon megszerettem, és még ma is második hazámnak tekintem. A hatalmas és természeti kincsekben igen gazdag ország területe kb. kilencvenszer nagyobb, mint Magyarország; lakosainak száma 1954-ben 50

⁴ Közülünk már csak *P. Hauser József SJ* működik Dél-Brazíliában, São Leopoldóban. A dél-brazil jezsuita rendtartomány vezetése alatt álló UNISINOS egyetem kiérdemesült biológianára. Ugyancsak a déli rendtartományban dolgozott *P. Kövecses Géza SJ*, aki nagy megbecsülésnek örvendett a papnevelés terén kifejtett munkája miatt: pszichológiai tanulmányait kamatoztatta a lelkipapok képzésében. Még nem volt ötven éves, amikor elhunyt. São Leopoldóban temették el. *Homoródi Ottó*, aki a dél-brazil provinciában fejezte be a teológiát, rövid idő után visszatért Európába és elhagyta a rendet. – A közép-brazil rendtartományban tanított filozófiát – előbb Nova Friburgóban, majd São Paulóban, végül pedig a Rio de Janeirói Katolikus Egyetemen – *P. Schwab András SJ*-t Rio de Janeiróban temették el. *P. Pesti József SJ* szintén a közép-brazil rendtartományban kezdte meg dél-amerikai működését. Mivel egészsége nem bírta a brazil klímát, hamarosan Argentínába költözött, és ott halt meg 1997 decemberében. – Pár évvel utánunk érkezett Brazíliába *P. Ruff János SJ*, aki szintén filozófiát tanított. Élete végén visszatért Németországba és Schrobenuháza volt kórház-lelkész. Ott temették el.

millió volt, ma pedig 150 millió. Vagyis az elmúlt negyven év alatt megháromszorozódott! Társadalmi, kulturális és gazdasági téren is óriási lépésekkel fejlődött, jóllehet még ma is a fejlődő országok közé sorolják, mivel a nagyobb városoktól távol eső területeken a lakosság nagy hányada nem tud írni és olvasni, az úthálózat még mindig elégtelen, és bár a brazil nép alapjában véve békés, barátságos és családszerető, sok helyen napjainkban is a személyek megbecsülése helyett az érdek és az erőszak uralkodik: elnyomják és kizsákmányolják a szegényt.

Három évig, 1954 és 56 között, a jezsuiták Közép-Brazíliai Rendtartományának államilag is elismert Filozófiai Főiskoláján, Nova Friburgóban tanítottam filozófiai antropológiát és pszichológiát. Nova Friburgo, akkoriban 70 000 lakosú kis város, Rio de Janeirótól mintegy 125 km-re fekszik északkeletre, 800 méterre a tenger színe felett, helyenként 2000 méter magasba nyúló hegyek között. Svájci és német telepesek alapították a 19. század első felében. A svájci kantonra (Fribourg) emlékeztet a város neve: Nova (új) Friburgo. Az ötvenes évek közepén a városba vezető út még nem teljesen volt kikövezve. Az autóbusz elvileg kb. 3 órát vett igénybe, ténylegesen azonban sokkal több időre volt szüksége. Ez történt velem is első brazíliai utazásom során. Nagyszerdán érkeztem meg hajón Rio de Janeiróba, ahol három napon át gyönyörködtem a világ legszebb városának csodálatos fekvésében és trópusi szépségeiben. Nagyszombat délután 5 órakor felültettek egy autóbuszra, és azt mondták: legyen nyugodt, este fél kilenckor várnak a friburgói végállomáson. Ténylegesen húsvét hajnalán, reggel két órakor értünk Nova Friburgóba, mivel az autóbusz motorhiba miatt több kisebb helységben megállt és a végén elromlott; várni kellett, míg egy másik érkezik. Az utasok nem háborogtak a történetek miatt. Természetesen rám már senki sem várt. Portugálul egy szót sem tudtam, de az autóbuszon szerencsére találtam valakit, aki – mint a friburgói bevándorlók unokája tudott pár szót németül – elirányított kollégiumunk felé. A portás sem csodálkozott, hogy ilyen hajnali órában érkezem. Érdekes oldala is volt első brazíliai utazásomnak. Az egyik kis faluban, ahol autóbuszunk vesztegelt, élőben tapasztalhattam meg a brazil népszokások egyikét. A helység apraja-nagyja ropta a főtéren a „húsvéti alleluját”: a szambát! Azóta már aszfaltút vezet Nova Friburgóba. Az idő Brazília belső vidékein azonban még ma sem pénz, hanem elasztikus tartozéka a mindennapi életnek.

Friburgói tartózkodásom alatt tanultam meg portugálul és ismerkedtem a brazil valósággal. Alig tudtam pár értelmes mondatot formálni, már is sürgettek, hogy álljak be a lelkipásztori munkába is. Fél évi ott tartózkodásom után, a városka kórházában mondtam első szentbeszédemet portugálul. Kiejtésem nagyon gyatra volt, rengeteg hibát követtem el, de a nagyrészt egyszerű és szegény sorsban élő betegek őszintén örültek, hogy pap jött hozzájuk. Hálásak voltak minden szóért, örömmel hallgatták az evangéliumi üzenetet, éheztek Isten ígéjére. Pár hét múlva kb. 20 km távolságra, hegyek között fekvő tanyára vittek ki terepjáró teherautón, mivel köves út nem vezetett arrafelé. Iskolának, középületnek se híre, se hamva a környéken. Szórvány vidék, ahova évente a pap is csak kétszer, háromszor jut el. Az oltárt egy fészker mellett állították fel. A nép lassan gyülekezett, két óra múlva már több százán voltak. Amíg én gyóntattam, kísérem (gimnazista diákok) a gyermekeknek tanították a katekizmust. Erre azonban a felnőtteknek is igen nagy szüksége lett volna. Gyóntatás közben döbbsentem rá, hogy az idősebbek a Miatyánkot még tudták, az Üdvözlégy Máriát azonban már nem mindenki. Azt is tudták, hogy az áldozáskor nem csupán kenyeret, hanem Jézust veszik magukhoz, valamint azt is, hogy előtte meg kell gyónni bűneiket. Hitük a keresztény tanítás alapelemeire szorítkozott. Itt értettem meg, hogy mit jelent a paphiány, és hogy mennyire szükség van Dél-Amerikában az ún. egyházi kisközösségekre, amelyekben a hitben kissé járatosabbak megosztják azt, amivel rendelkeznek a még jobban rászorulókkal.

A nagyobb brazil falvakban, városokban jobb a vallási helyzet, mivel minden helységnek van legalább egy papja. A papok pedig rendszeresen foglalkoznak világi munkatársaikkal, akik segítenek a hitoktatásban, a különböző katolikus csoportok, társulatok és közösségek

vezetésében. Igen sok, főként spanyol és francia eredetű újabb keletű lelkeségi mozgalom már a 40-es, 50-es években gyökeret vert a brazil városokban. Rio de Janeiro-i működésem során be is kapcsolódtam a Katolikus Egyetemi Ifjúság (a JUC), a Márialégió és a Cursillo munkáiba, és 8 éven keresztül vezettem az Equipe Notre Dame családmozgalom egyik csoportját. A lelki ínség, a pap és vezető nélküli nyáj szívszaggató helyzetét azonban brazíliai tartózkodásom folyamán sokszor megtapasztaltam, még az utolsó években is. Így pl. 1974-ben, amikor évi szabadságomat az új fővárostól, Brazíliától nem messze, az Araguaia folyótól nyugatra fekvő Mato Grosso állam Pantanalnak nevezett egyik vidékén tölthettem. A nagyon gyéren lakott vidéken a hat hónapig tartó esős évszak alatt a folyók kiáradnak, az egész terület járhatatlanná válik, az állatállomány a halmokra, dombokra menekül. Két-három hónap kell, amíg a víz visszatér a folyók medrébe. Ezután lehet megközelíteni „toronyirányt” – mivel utak nincsenek, a pantanalt, amely a halászok, vadászok paradicsoma. Folyói tele vannak hallal (többek között rájakkal, piranhákkal és kajmánokkal!) és állatvilága hihetetlenül gazdag (a pumának, hála Isten, csak nyomait láttuk). Az egyik ilyen halászó csoporthoz tartozó ismerősöm hívott meg 12 tagú társaságukba, amely egy Tisza nagyságú folyó, a Cristallino partján táborozott. Kiindulópontunk, a legközelebbi 2–300 lakosú kis helység, mintegy 80 km távolságra feküdt tőlünk. Sem az úton, sem a Cristallino partján nem találkoztunk emberrel. A folyó vize tiszta volt, belőle ittunk. A teherautón magunkkal vitt motorcsónakból azért néha láttunk a folyótól nem messze felszálló füstöt, domboldalra épített kunyhót. Tehát elszórtan mégis csak élnek emberek arrafelé.

Egyik este férfi jelent meg táborhelyünkön, mivel ő is látta csónakunkat. Feleségének valamilyen súlyos női baja van, mondotta. Erre várt tőlünk orvosi tanácsot és orvosságot. Pontosan azonban nem tudta megmondani, hogy felesége mitől is szenved. Mivel nem volt köztünk sem orvos, sem ilyen orvosság, azt ajánlottuk neki, hogy jöjjön velünk a kis faluba, ahova másnap indultunk vissza; ott keressünk orvost és gyógyszert. Másnap este azonban fájdalommal állapítottuk meg, hogy a falunak nem volt sem orvosa, sem papja, sem tanítója, csak „gyógyszerésze”. Azaz egy általános iskolát végzett kiskereskedőnek volt arra engedélye, hogy orvosságokat is áruljon. Az ő segítségével próbáltuk megállapítani, hogy milyen bajtól is szenved a férfi felesége, és milyen orvosság lehet hasznos számára. Az orvosságot megvettük az asszonynak, és útnak indítottuk a szegény embert, akinek 3 napot kellett gyalogolnia, hogy hazaérjen. Mi pedig reméltük, hogy még életben találja feleségét, és az orvosság nem lesz káros számára. Hozzávetőleg napjainkban is 10 millió ember él hasonló körülmények között Brazíliának a városoktól távol eső vidékein.

Friburgóban felhasználtam az időt arra, hogy néhány cikket és pszichológiai tanulmányt közöljek brazil folyóiratokban. Átírtam és megjelentettem Szondiról írt szakdolgozatomat is. Ennek következtében beigazolódott rajtam a portugál közmondás: a vakok országában a félszemű a király. Akkoriban ugyanis Brazíliában legfeljebb egy tucat embernek volt pszichológiai szakképzettsége. Doktori értekezésem és Szondiról írt szakdolgozatom miatt 1956-ban meghívtak a São Paulo-i Állami Egyetemre, amely Brazília legrangosabb felsőoktatási intézménye, hogy vegyek részt az egyetem pszichológiai tanszékének betöltésére pályázó jelöltek vizsgáztató bizottságában. Először szabadkoztam: csak két éve doktoráltam, tehát magam is kezdő vagyok. Azonban meggyőztek arról, hogy Brazíliában még csak gyerekcipőben jár a pszichológiai oktatás, és már évek óta nem találtak a fonák, de érvényben levő előírások betűjének megfelelő más, alkalmas embert a vizsgáztató bizottságba. Hamarosan megtapasztaltam, hogy felkérőimnek igaza volt. A vizsgáztató bizottságban rajtam kívül volt egy pszichiáter, egy büntetőjogász, egy pedagógus és egy biológus, mind egyetemi tanár, de egyedül én voltam szakképzett pszichológus.

Brazília egyetemi életének megértéséhez tudni kell, hogy az országban a 20. század elejéig a francia pozitivisták tudós, Auguste Comte szelleme uralkodott a kulturális életben. Ennek jegyében a felsőfokú papnevelő intézeteken (szemináriumokon) kívül csak jogi,

orvosi, mérnöki és katonai „szakoktatás” folyt. Az első egyetemet és ennek keretében az első bölcsészkart 1921-ben állították fel. Érthető módon kezdetben a bölcsészkar tanszékeket – a kevés külföldi vagy külföldön tanult szakemberen kívül – a már működő felsőfokú szakiskolák végzettséi töltötték be, akik magánúton vagy gyorstalpaló tanfolyamokon szerezték meg a tanszékükhöz nélkülözhetetlen alapismereteket.

1957 elején a jezsuiták vezetésére bízott Rio de Janeiro-i Katolikus Egyetemre hívtak meg pszichológiatanárnak. Az 1941-ben alapított egyetemen Bölcsész, Jogtudományi és Mérnöki Kar működött. A Bölcsész Kar keretében 1954-ben állította fel egy orvosból, jogászból és volt papnövendékből álló bizottság az ország egyetlen, de alacsony színvonalú, pszichológusokat képző egyetemi szintű Pszichológiai Intézetét. Ennek vezetését és átszervezését bízta rám. Kezdetben csaknem minden szaktárgyat tanítottam. Továbbá vezettem a Pszichológiai Tanácsadó Központot, amelyet az Intézeten belül létesítettem, főként a hallgatók gyakorlati képzése céljából. A Pszichológiai Intézet volt fő munkahelyem 9 éven át. Emellett számos előadást, tanfolyamot tartottam Brazília más városaiban és több Dél- és Közép-amerikai országban (Ecuadorban, Kolumbiában, Guatemalában és Mexikóban). 1962-től részt vettem a brazíliai pszichológusok állami képzésének és érdekképviseletének megszervezésében. Egyik fő feladatommak tartottam megfelelő szaktanárok képzését.

Két epizód jól jellemzi, hogy milyen rohamos változásokon ment keresztül a 60-as években a brazil egyetemi élet. 1964-ben Argentínában, Mar del Plata városban részt vettem az Inter-Amerikai Pszichológiai Társaság gyűlésén. A megbeszélések során egyik előadó, aki az Egyesült Államokban, Madison városban tanított, közölte, hogy egyeteme segíteni akarja a latin-amerikai pszichológusok képzését: ösztöndíjakat bocsát kezdő pszichológusok rendelkezésére; doktorátust szerezhetnek a madisoni egyetemen, és utána visszatérhetnek hazájukba tanítani. Az előadás végén felkerestem az észak-amerikai tanárt, és megkérdeztem, hogy a mi egyetemünk pszichológusai is szóba kerülhetnek-e. Igen, felelte; annál is inkább, mert egyedül ön és az ön egyeteme érdeklődött az ösztöndíjak iránt! Vagyis abban az időben még kevés egyetemi vezető vette észre Dél-Amerikában, mekkora jelentősége van annak, hogy a jövőbeni egyetemi tanárok szakterületükön a lehető legmagasabb szinten képezzék ki magukat, vegyenek részt rangos kutatóintézetek munkáiban. Hála Istennek, két éven belül négy végzett hallgatónk meg is kapta a kilátásba helyezett ösztöndíjakat. Közülük hárman megszerezték a doktorátust pszichológiából, a negyedik pedig a magiszteri fokozatot. Visszatértük után nagyot lendült a pszichológusok képzése egyetemünkön.

Braziliában az egyetemek alapítását követő első évtizedekben igen szigorú és szűkre szabott törvények, rendelkezések szabályozták az egyetemi oktatást. Csak a hatvanas évek közepén vált lehetővé bizonyos fokú egyetemi autonómia. A Rio de Janeiro-i Katolikus Egyetem az elsők között élt ezzel a joggal. Főként az Egyesült Államokban bevált rendszert véve alapul átszerveztük az oktatást, és felállítottuk a kutatóintézeteket. Ebben az időben, 1964-től 1968-ig voltam a Bölcsész Kar dékánja. Az átszervezés során, a II. vatikáni zsinat hatására merült fel az igény, hogy mint katolikus egyetem állítsunk fel egy lelkipásztori központot és egy teológiai intézetet. Amikor befejeződött egyetemünk reformja, készen állt a teológiai intézet konkrét terve. A Rio de Janeiro-i bíboros érsek és a városban működő szerzetesrendek elöljárói elhatározták, hogy az új teológiai intézetbe küldik hallgatóikat és rendelkezésére bocsátják tanáraikat. Csak hiányzott valaki, aki betöltené a dékáni posztot és megvalósítaná a kivitelezést. Egyetemünkön ugyan már tanított három teológiai doktor, de egyikük sem tudta vállalni az új feladatot. Egyikük nyugdíjazás előtt állt, a másik éppen akkor fejezte be tanulmányait Rómában, de még nem védte meg doktori értekezését, a harmadik pedig a könyvtárt irányította. Végül is az lett a megoldás, hogy a vallás- és a pasztorálpaszichológia tanítását áthelyeztük az új teológiai intézetbe, és így lehetőség nyílt arra, hogy engem nevezzenek ki a Lelkipásztori Központ és az új Teológiai Intézet

igazgatójának, jóllehet nekem teológiából csak licenciátusom van. Újabb és jó tanárok közreműködésével a Teológiai Intézet színvonala annyira emelkedett, hogy a Szentszék 1971-ben Pápai Teológiai Fakultásnak ismerte el.

Az 1968-ban bevezetett reform után egyetemünk pár éven át virágkorát élte. Helyszűke miatt csak tizenegyezer hallgató látogathatta, de 22 intézetében, a különféle tagozatokon rangos tanárok vezetése alatt lehetett magiszteri illetve doktori (Ph.D.) fokozatot szerezni. 1972-ben azonban szervezési és anyagi problémák miatt nehézségek merültek fel, és új rektort és helyettes-rektorokat kellett kinevezni az egyetemre. Így lettem a tanszemélyzetért, a tanulmányi és kutatási programokért felelős akadémiai helyettes-rektor. Hetente egy-két órát tanítottam, a többi időt a tanítás és a kutatás realisabb alapokra történő átrendezésére kellett fordítanom. A volt bölcsész- és jogi karból kialakított tagozatok munkáit elég jól ismertem, de a mérnöki kar tanmenete, valamint a közben felállított új intézetek (pl. a telekommunikációs, számítástechnikai, kémiai, közgazdasági és menedzserképző tagozat) működése, kutatási programja szinte teljesen ismeretlen volt előttem. A leépítések és átszervezések megviseltek, annál is inkább, mert egy trópusi betegség (bélfertőzés) következtében egészségem is megrendült. 1974-ben kértem a felmentésemet, de a brazil előjárók emberhiányra hivatkoztak. Bár Braziliát, az ifjúsági munkát és a tanítást nagyon szerettem, nem láttam mást kiutat, mint hogy P. Ádám Jánoshoz forduljak, aki akkor a külföldön élő magyar jezsuiták tartományfőnöke volt: hívjon vissza magyar munkákra. Ő ezt meg is tette, és 1975-ben egyelőre még ideiglenes jelleggel – Ausztriába, Klagenfurtba küldött P. Öry Miklós és Marosi László mellé, a *Szolgálat* folyóirat szerkesztőségébe. 1977-ben és 1979-ben egy-egy szemesztert még tanítottam Rio de Janeiróban. Láttam azonban, hogy a „kétlakiságot” nem lehet sokáig folytatni. Döntenem kellett, hogy teljes erővel a tanári munkának szentelem-e magamat, vagy végleg visszatérek a magyar rendtartomány keretébe. Ez utóbbit választottam, mivel P. Öry beteges volt, és mérsékelnie kellett munkatempóját.

A Szolgálat szolgálatában

A II. világháború felfordulásai közepette több száz magyar pap, szerzetes és szerzetesnő is külföldre sodródott. Az ötvenhatos forradalom leverése után sok államilag betiltott szerzetes közösség tagja: pap, papnövendék, nővér és jelölt szintén külföldre távozott, hogy ott befejezhesse kiképzését és hivatásának élhessen. Számuk az ötvenes évek végén csak Európában meghaladta a kétezret. Zömük Ausztriában és Németországban tartózkodott. Életkora, a menekült magyarok szolgálatát igénylő munkája és hasonló okok miatt igen sok magyar pap és szerzetes csak lassan és nehezen tanulta meg a befogadó ország nyelvét. Ennek következtében alig vagy egyáltalán nem tudott bekapcsolódni a befogadó ország lelkipásztorkodásába. A nyelvi akadályok miatt nem tudott innét erőt és támaszt meríteni saját lelki haladása számára. Magyar nyelvű lelkiségi irodalom is nagyon gyéren állt rendelkezésükre.

1955 karácsonya előtt P. Öry Miklós SJ, innsbrucki egyetemi tanársegéd, a volt tábori lelkész, nagyváradi egyházmegyes pap, Marosi László sürgetésére 17 menekült magyar papnak tartott Innsbruckban rekollekciót, lelki napot. Törekvésüket P. Hunya Dániel SJ, a szegedi szeminárium spirituálisának, a Papi Lelkiség mozgalom és kiadványsorozat alapítójának eszméi fűtötték. Mindketten P. Hunya növendékei és lelkes követői voltak, és már a harmincas évek végétől ismerték egymást. P. Hunya a testvéri szeretetben összefonódó, munkáiban teljes értékű, rugalmas és életerős magyar papság kialakítását szorgalmazta. P. Öry és Marosi László tudták, hogy a külföldre szakadt magyarság lelki és nemzeti öntudatának megőrzése jelentős mértékben függ a papság és szerzetesség lelki életétől. A rekollekció során megszületett a Magyar Papi Egység (Unio Cleri Hungarici) gondolata, hogy a magyar papok és szerzetesek egymásért végzett napi imával, továbbá lelki napok,

lelki gyakorlatok szervezésével és kapcsolatuk erősítését szorgalmazó körlevelekkel, kiadványokkal támogassák egymást. Az első stencillel sokszorosított kiadvány éppen az innsbrucki rekollekcion elhangzott elmélkedéseket és felhívásokat tartalmazta. Az 56-os menekültek megérkezésével csak növekedett az igény megfelelő lelki táplálékra, de növekedett a segélyszervek készsége is a menekültek támogatására. A menekült papok segítségével főleg a P. Werenfried van Straaten által vezetett Ostpriesterhilfe tűnt ki. Támogatásukkal a Magyar Papi Egység hamarosan negyedéves nyomtatott folyóirat formájában jelent meg. A két kezdeményező atya együttműködését megkönnyítette, hogy 1958-tól ugyanabban az ausztriai tartományban éltek. P. Öryt ekkor nevezték ki a klagenfurti egyházmegyei szeminárium dogmatika tanárának. Marosi atya pedig a háború befejezése óta a Klagenfurttól 75 km-re fekvő karintiai Spittalban működött mint magyar lelkész.

1969-től már a magyar állami hatóságok eltűrték, hogy a folyóiratot, *Szolgálat* néven, a papok és szerzetesek Magyarországon is megkaphassák. A magyarországi olvasók tábora gyorsan növekedett, egyre több világi hívő is kérte a folyóiratot, amelynek csaknem minden számát egy könymelléklet is kísérte. Marosi atya szerepelt rajta szerkesztőként és kiadóként, jóllehet a szerkesztést ténylegesen mindig P. Öry végezte, egy ideig P. Szabó Ferenc társszerkesztő segítségével. P. Öry lemondott neve feltüntetéséről, mivel tudta, hogy egy Magyarországon betiltott szerzetesrend tagjának neve vörös posztó az ÁEH előtt. 1970-től rendkívüli nagy segítséget kapott a *Szolgálat* Kardos Klára tanárnő személyében, aki külföldi útja végén, kifejezetten a *Szolgálat* segítségére maradt kinn Ausztriában. Kardos Klára hivatalosan titkárnőként szerepelt a klagenfurti püspöki irodában, de valójában a *Szolgálat* szerkesztőségének a lelke volt. Nemcsak 7 nyelvről fordította hihetetlen gyorsasággal és szakszerűen a cikkeket és könyveket, hanem maga is számtalan tanulmányt és több könyvet írt a folyóirat számára, legtöbbször Sánta Máté írói álnéven. Mivel P. Öry egészsége egyre gyengült, jezsuita munkatársat is kért maga mellé, hogy ezáltal is biztosítsa a *Szolgálat* fennmaradását. P. Öry Szegeden tanárom volt. Kérésére kerültem 1975-ben Klagenfurtba mint a *Szolgálat* segédszerkesztője. P. Öry igen kedvesen fogadott, és ügyelt arra, hogy egészségem minél előbb helyreálljon. Egy év leteltével már teljes bevetéssel tudtam dolgozni.

Felhasználtam a klagenfurti nyugodtabb körülményeket arra, hogy a folyóirat cikkein és könyvkiadványain keresztül pszichológiai ismereteimet is kamatoztassam. Ekkor jelent meg a Teológiai Kiskönyvtár sorozatban *Bevezetés a valláspszichológiába* c. munkám, majd pedig P. Szentmártoni Mihály, bácskai származású jezsuita pszichológussal írt két könyvünk a Prugg Kiadónál: *Testvéreink szolgálatában* és *A lelkiélet lélektanához*. Az első bevezetés a lelkipásztori tanácsadásba, és rövid összefoglalást nyújt a pszichopatológiáról a lelkipásztorok számára. A második a vallási életben jelentős témákat tárgyal pszichológiai szemszögből, mint pl. az imádság, pszichopatológia és életszentség, a lelkivezetés, a gyónás.

P. Öry 1979-ben szívinfarktust kapott, majd szem- és bélműtéten esett át; mindjobban kímélnie kellett magát. Egyre gyakrabban helyettesítettem tehát lelkipásztori munkáiban is. 1981 márciusában pedig, elég váratlanul, elhunyt Marosi atya. Az év végére jött ugyan új kiadó, Hegyi György atya személyében, de megérkezéséig a kiadás, adminisztrálás feladata rám hárult. Hetente három-négy napot is a spittali irodában töltöttem.

A *Szolgálat*-nak nem volt állandó és meghatározott bevétele; segélyekből fedeztük a nyomdai és a postaköltségeket. P. Öry örült is annak, hogy – amint ismételte a *Szolgálat*-nak nem volt fix alapja, hanem a Gondviselés jóvoltából élt évről évre. Mindig éppen annyira jutott, hogy adósság nélkül zártuk az évet. A folyóirat nem tudott tiszteletdíjat fizetni munkatársainak. Személyes kiadásaik fedezésére P. Öry mint teológiai tanár, Marosi atya pedig mint magyar lelkész az egyházmegyétől kapott fizetést. Mivel nekem nem volt külön státuszom vagy megbízatásom a klagenfurti egyházmegyében, megélhetésemet lelkigyakorlatok tartásával és lelkipásztori kiegészítésekkel próbáltam biztosítani. Ha egyik vagy másik plébános megbetegedett, vagy halaszthatatlan elfoglaltsága miatt vasárnap nem

tudta ellátni lelkipásztori teendőit, a püspöki helynökség engem kért fel helyettesítésre. Alkalmam nyílt tehát arra, hogy megismerjem Karintia műkincsekben gazdag templomait, festői fekvésű helységeit, plébániáit, és betekintést nyertem az egyházmegye lelkipásztori életébe. Sok örömet találtam ebben a munkában, csak a téli hideget viseltem nehezen. Pedig igen gyakran azzal vezetett be a távollevő plébános nővére vagy házvezetőnője a hetek óta fűtetlen vendégszobába, hogy „Meglátja, hamarosan, jó meleg lesz ám, mert már egy órával ezelőtt begyújtottam”. Ilyenkor már tudtam: felöltözve kell lefeküdnöm, ha nem akarok egész éjjel dideregni. A magas hegyek között fekvő régi plébániaépületek vendégszobáiban legalább 24 órára volt szükség arra, a falak ne ontsák a fagyos hideget.

A kisegítések során figyeltem fel az újkeletű szekták tevékenységére, amelyek a nyugat-európai fiatalok körében már akkor próbáltak terjeszkedni. Hogy megfelelő választ tudjak adni a szekták által felvetett problémákra, igyekeztem felkeresni előadásaikat, rendezvényeiket (legalább is addig, amíg nem kellett belépési vagy részvételi díjat fizetni) és gyűjtöttem kiadványaikat. A szektákról szerzett ausztriai ismereteimet később Rómában elmélyítettem és kamatoztattam a Vatikáni Rádióban „Szekták? Új vallások?” címmel elhangzott magyar nyelvű sorozatban valamint a *Hitvédelmi füzetek* című, Szegeden megjelent kiadványsorozatban.

Klagenfurti tartózkodásom kezdetétől részt vettem az egyházmegye által fenntartott Lebensberatung (életviteli tanácsadó) munkáiban. 1977-ben pedig kiképeztem a karintiai Telefon-seelsorge (Telefon lelkisegély) első munkatársait, és magam is hetente több órát töltöttem ebben a telefonos lelkisegély szolgáltatásban. Így nem szakadt meg teljesen a kapcsolatom a pszichológiával sem.

P. Óry Miklós 1984 februárjában bekövetkezett halála után vettem át a *Szolgálat* szerkesztőségét. 1984 szeptember végén elhunyt Kardos Klára is. 1984 februárjától 1986 tavaszáig mint karintiai magyar lelkész és a *Szolgálat* szerkesztője még Klagenfurtban dolgoztam. Teleki Béla lett mellettem a segédszerkesztő, s mintegy fél éven keresztül P. Hevenesi János SJ is kijött Ausztriába, hogy a könyvek fordításában, kiadásában segítsen. 1986-ban az osztrák jezsuiták emberhiány miatt megszüntették a klagenfurti rendházat. A klagenfurti püspök szeretne volna elérni, hogy a magyar jezsuiták és a spittali magyar lelkész továbbra is az egyházmegyében maradjanak. Ennek érdekében minden anyagi támogatást megígért. Mi mégis úgy láttuk, hogy a rendházhoz kapcsolt templom lelkipásztori gondozása hosszú távon megnehezíti a magyar katolikus egyház érdekében kifejtett munkáinkat, és úgy döntöttünk, hogy átköltözünk Bécsbe, ahol nagyobb volt a magyar katolikus közösség, több lehetőséget adva a magyarországi kapcsolatok ápolására. P. András Imre SJ és Ujváry Julika, a Jézus Szíve Társasághoz tartozó testvér (népleány) közreműködésével és Valentiny Géza prelátnak támogatásával, főleg pedig az észak-amerikai magyar jezsuiták anyagi segítségével sikerült megfelelő irodát szerezni Bécsben, ahova 1986 tavaszán költözött át a *Szolgálat* szerkesztősége és kiadóhivatala. Az átköltözés és a munka bécsi megszervezése sok fáradságba került. Bécsben még két évig vezettem a folyóirat és a vele járó könyvek szerkesztését, de utána fiatalabb erő, Teleki Béla vette át ezt a munkát.

Új munkaterületek és végre itthon

László István, burgenlandi püspök, már 1986-ban kérte P. Hegyi Jánost, aki abban az időben, a külföldön élő magyar jezsuiták tartományfőnöke volt: jelöljön ki valakit a magyar jezsuiták közül, aki az egyházmegye Bécsben működő papnevelő intézetében (szemináriumában) ellátja a lelki igazgató (spirituális) feladatát. Mivel László püspök az előző évtizedek során rendkívül sokat segített a magyar menekülteken és jelentékenyen támogatta a *Szolgálat* munkáit is, P. Hegyi erkölcsi kötelességének érezte, hogy eleget tegyen a kérésnek, és Teleki Bélát küldte a burgenlandi szemináriumba. Két év múlva cseréltünk:

Teleki vette át a *Szolgálat* szerkesztését, én pedig 1988 októberétől 1992 nyaráig a burgenlandi egyházmegye szemináriumának lelki igazgatójaként dolgoztam Bécsben. A munkát szerettem, és a német nyelvvel is eléggé megbarátkoztam. A burgenlandi szeminaristák között nem volt magyar ajkú. Közben felvettek két magyar menekült diákot és egy felvidéki, Komáromból származó magyar fiút is, de sajnos egyik sem tartott ki, egyikből sem lett pap.

A kommunizmus bukása után jelentkeztem a magyar tartományfőnöknél: készen állok arra, hogy életem hátra levő évei során Magyarországon dolgozzam. Elfogadta jelentkezésemet, de – érthető módon sürgősebbnek tartotta, hogy minél többen és minél előbb térjenek haza a külföldön élő fiatalabb és teljesen munkaképes magyar jezsuiták. Nem kívánta feladni azokat a külföldi munkahelyeket sem, amelyek fontosak a magyar egyház szempontjából. Ilyen megfontolások alapján arra kért a tartományfőnök, hogy ne azonnal térjek vissza Magyarországra, hanem vegyem át – pár évre – P. Szabó Ferenc helyét a Vatikáni Rádiónál. Őt bízták meg azzal, hogy a *Szolgálat* folyóirat utódját, a *Távlatok*-at immár Magyarországon szerkessze és jelentesse meg a körülmények által megkívánt módosításokkal.

Mivel tudtam olaszul, átvettem P. Szabó helyét Rómában, és 1992 nyarától 1996 március közepéig a Vatikáni Rádió magyar tagozatát vezettem. Ez a munkakör számomra nemcsak teljesen új, hanem nehéz feladatot is jelentett mind korom, mind pedig hazámtól és a magyar nyelvtől való több évtizedes távollét miatt. A feladatot főleg munkatársaim áldozatos és hatékony együttműködésével tudtam valamiképpen ellátni.

Rádiós munkáim befejezése után négy hónapos szabbatikumot („szabad évet”) kaptam, hogy pszichológiai ismereteimet felfrissíthessem. Arra gondoltam ugyanis, hogy így jobban gyümölcsoztethetem szakképzettségemet Magyarországon.

1996 júliusában, 50 évi távollét után költöztem vissza Magyarországra. Egy éven keresztül Budapesten, a Jézus Szíve-templomban voltam kiségitő lekipásztor, és ismerkedtem a magyar helyzettel. Az 1996/97-es tanévben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán, valamint a Piarista Rend Főiskoláján tanítottam pszichológiát. Jelenleg pedig – 1997 szeptemberétől – helyettesként Pécsen, a Püspöki Papnevelő Intézetben vagyok lelki igazgató és tanítók lekipásztori pszichológiát a Hittudományi Főiskolán. Kéthetenként felutazom Pestre, mivel a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán is folytatom a tanítást. Isten segítségével tehát – legalábbis egyelőre – nem unatkozom.

Bóday Jenő: A Szeretet Társaságában

Budapesten születtem, 1912. április 28-án. Édesapám, Bóday Jenő postafőellenőr volt, 1881-ben született. (Apja Bóday Dániel, anyja Pécsvárady Karolina.) Édesanyám Buda Lujza 1883-ban született. (Apja Buda Lajos, anyja Peschl Magdolna.) Római katolikusnak kereszteltek az erzsébetvárosi templomban.

Az első elemi magánúton végeztem, ez már az 1919-es kommunizmus idején volt. Emlékszem, hittanból nem lehetett vizsgázni. Az iskolából hazajövet 1919-ben lelkesen énekeltem, hogy „Fel, fel ti rabjai a földnek”. Amikor anyám meghallotta, annyit mondott: „fiam, a dallam nem rossz, de a szöveget hagyd el. A forradalom olyan, mint mikor a botot megfordítják, ami lent van, az felkerül, ami fent van, lekerül, de ami a terhet viseli, az középen van”.

1920-ban, 8 éves koromban nagy élmény volt látni az Andrássy úton a felvonuló felszabadító hadsereget, a fehér lovon ülő Horthy Miklós kormányzót. Ebben az évben kikerültem Hollandiába, ahol a magyar gyerekeket egy kis felerősítésre holland családok fogadtak be.

A negyedik elemi után gimnáziumba kellett volna járnom, de mivel a nyáron édesanyámmal a Felvidéken voltunk, már nem jutottam be a középiskolába, ezért az ötödik osztályba írtattak. 1923-ban ünnepeltük Petőfi születésének 100. évfordulóját. A márciusi ünnepélyen nekem kellett elszavalni Petőfi versét: a „Kárpátoktól le az Al-Dunáig egy bős üvöltés, egy vad zivatar, szétszórt hajával, véres homlokával, áll a viharban, maga a magyar”.

Szüleim a reálgimnáziumba írtattak, mert nem akartam latinul tanulni. Én nem akarok sem pap, sem orvos lenni, mondtam. De a reáliskolát áthelyezték és délután helyett reggel 8-kor kezdődtek az órák, ráadásul oda villamossal kellett volna mennem. Ez volt az oka, hogy a közeli Szent István Gimnáziumba írtattak be.

Harmadikos voltam 1926-ban, mikor húgom iskolájában – aki 1917. január 1-én született és három hónapig szintén kint volt Belgiumban – egy tanítónő bejelentette, hogy aki a belga szüleinek levelet akar írni, az keresse fel őt a lakásán. Édesanyámmal és húgommal én is elmentem megírni a belga levelet. Jenő, nem akarsz Belgiumba menni? Nézett reám a tanítónő, de nem három hónapra, hanem 10 évre, ott kitaníttatnak téged. Én lelkesen vállalkoztam rá, magam előtt láttam a biciklit, s a szüleim nem merték vállalni, hogy ebben megakadályozzanak.

Egypár fényképet adtunk a tanító néninek, az elküldötte a húgának Belgiumba, aki a fényképekkel befogadó családot keresett.

Mouscron városában volt egy püspöki gimnázium, ennek az igazgatója, Jozeph Morel abbé vállalta, hogy gondoskodik rólam. Így történt, hogy 1926-ban, 14 éves koromban megérkeztem a kollégiumba.

Volt ott már egy magyar kislány, a 8 éves Syeinhüber Kamilla. A konyhát és a hálótermeket apácák gondozták. Azoknak az oltalmában volt a kislány. Én is kaptam egy nővér-mamát, aki gondoskodott rólam. Észrevettem, hogy esténként a kislányt a kedvesnővér, (aki gondját viselte) bevezette az igazgató úrhoz. Érdeklődtem, hogy miért, a válasz az volt, hogy ilyenkor szokott Kamilla keresztceskét kapni a homlokára. Másnap, mikor láttam, hogy kijött az igazgatótól, magam is kopogtattam az ajtón, hogy keresztceskét kérjek. Ez bensőségebbé tette kapcsolatomat „nevelőapámmal”.

Nehézséget okozott, hogy nem tudtam semmit franciául, németül beszéltem valamit, hisz anyai nagyanyám csak németül tudott, és egy házban laktunk a keresztapámmal, aki Bajorországból jött és üzemvezetőként dolgozott a gumigyárban.

Egy pár szónál többet ő sem tudott magyarul, mivel egy házban laktunk, így elég jól megtanultam németül. Ez segítségemre is volt, mert az egyik főtisztelendő úr, aki felügyelő volt, és aki vállalta, hogy megtanítt franciául, szintén tudott németül.

Az első évben, míg a gyerekek előadáson voltak az osztályokban, a felügyelő tanár úr velem foglalkozott. Egy évet töltöttem a szobájában, míg a többi gyerekek az osztályokban voltak. Ő tanított meg franciául. A második évben már rendes tanuló voltam.

A gyerekek hamar megtudták, hogy németül is tudok, és ahogy én mondtam: „Mein Onkel ist ein Deutcher”, németnek tekintettek. „Sálboschs Lelekeroste bist” lett a nevem. Magyarul: „piszok német, ronda vörös dög”. A játékból is kiestem, mert nem értettem, hogy mikor kell futni, és itt „vaj és margarin” lett a nevem, vagyis aki nem számít. Őszintén szólva ez lett a szerencsém. A szabadidőmben, mikor együtt kellett volna játszani a gyerekekkel, én félrevonultam a kápolnába. Három imakönyvem volt; a Sík–Schütz imakönyv, egy Szent József imakönyv és Popp Ede imakönyve a Gyermekek Barátnál. Ezeket az imakönyveket forgattam, így tanultam meg, hogy mennyire szeret minket az Isten. Sajnálattal kellett megállapítanom, hogy ezt milyen kevesen tudják. Minden reggel mentünk misére, és így napi áldozó is lettem. 16 éves koromban visszaemlékeztem arra, amit Máriaremetén hallottam a mise után. A plébános atya kérte, hogy a híveim imádkozzanak hivatásokért, mert kevés a pap.

Alkura keltem a jó Istennel, pap leszek, mondtam, ha megadja, hogy az apám, aki református volt, katolikussá lesz és egy bizonyos családi ügy rendeződik. 1930. december 3-án apám hirtelen meghalt.

Temetésére Magyarországra jöttem, harminchat órát hozott a vonat, a temetése napjának reggelén érkeztem haza.

Karácsony után visszamentem Belgiumba, és magammal vittem a húgomat, akit egy zárdában sikerült elhelyezni. Ott volt két évig, megtanult franciául, ez lett a kenyere.

1932-ben befejeztem tanulmányaimat és visszajöttem Magyarországra.

Bízva Isten irgalmában, hogy édesapámon könyörül, elmentem az esztergomi konkurzusra, hogy felvételt nyerjek a szemináriumba. 70 jelentkező volt és vagy 27-et vettek fel. Mind színjeles érettségizetteket. Tőlem a magyar érettségit kérték, és ígérték, hogy feltételeesen felvesznek, de az érettségit meg kell szereznem.

Hogy évet ne veszítsek 1932-ben beiratkoztam a Pázmány Péter Tudományegyetem teológiai fakultására rendkívüli hallgatóként. Az évet becsülettel elvégeztem, és levizsgáztam a megfelelő tárgyakból.

1933 őszén jelentkeztem a Verbőczi reálgymnáziumba, hogy letegyem az érettségit. A feltétel az volt, hogy előzőleg tegyem le a különbözeti vizsgát a négy éves magyar anyagból, földrajzból, majd ezt követően a teljes írásbeli és szóbeli érettségit. Én mindent franciául tanultam, így bizonyos kockázattal járt az érettségim. De átmentem a felvételi vizsgákon, és sikerült az érettségit letenni jó eredménnyel, egy hármasm volt fizikából. Közben Máriaremetén házat építettünk, ami ugyancsak romantikus vállalkozás volt. 1934-ben jelentkeztem a jezsuitáknál, ahová 10 napon belül felvettek.

Jezsuita hivatásom kialakulása

Még Belgiumban történt, hogy az egyik lelkigyakorlatot adó atya ajánlotta, hogy mindenkinek legyen egy jelszava. Több ilyen jelszót mondott, én azt választottam, hogy „Mindent Isten nagyobb dicsőségére”. Ezt minden füzetemre és dolgozatom elejére felírtam anélkül, hogy tudtam volna, kinek a jelszava ez.

Volt a tanulmányi teremben egy szobor Berchmans Szent Jánosé, aki az egyik közeli faluban született, és aki a kis dolgoknak volt a művésze. Egy időben szó volt arról, hogy

barnabita leszek. Ez a rend szeretett volna Magyarországon letelepedni. Szándékukban állt ott működni, ahol nagyobb a szükség és a remény Isten dicsőségére valamit tenni.

Az ilyen ejtőernyős alakulat, ez is nagyon tetszett. Fel is vettem volna, de hat évet Rómában kellett volna tanulnom az érettségi után.

Édesanyám hallani sem akart arról, hogy hat évi távollét után újabb hat évig külföldön éljek. Egy beszélgetés alkalmával a barnabita rendfőnök nagy elismeréssel nyilatkozott a jezsuita atyákról; „Oh les Jésuites”. Utolsó éveimben kezembe került Mateo atyának „Trónra emelés” című munkája. Nagy tisztelettel voltam az Úr Jézus Szentséges Szíve iránt.

Egyetemista koromban tagja lettem a Mária Kongregációnak, amit P. Tornyos jezsuita vezetett. Itt közvetlenebb kapcsolatba jutottam a jezsuita atyákkal. Elismeréssel hallottam keresztanyámtól, hogy a jezsuiták milyen jó gyóntatók. Magam is hozzájuk jártam egyetemista koromban. Gyakran jártam a Jézus Szíve-templomban, és nagy benyomást tett rám a Jézus Szíve-körmenet.

Mindezek az élmények öntudatlanul is a jezsuita rend felé vezettek. Mindezt csak belépésem után értettem meg. Itt vált előttem világossá, hogy a jó Isten már rég erre az útra készített elő.

Az otthoni elválás nem volt könnyű. Özvegy édesanyám és 17 éves húgom egyedül maradtak a máriaremetei új házukban. Szegény anyám többször meglátogatott a Manrézában és sírva kérdezte: „Édes fiam, mikor jössz haza?” A válaszom ez volt: „Édesanyám, itt az én helyem. Amikor Jézus vitte a keresztet, az édesanyjának is nehéz volt!”

A jó Isten megadta, hogy amikor édesanyám nehéz helyzetben volt, valamiképpen mindig tudtam rajta segíteni. Többször megtapasztaltam, hogy a jó Istent nagylelkűségben nem lehet felülmúlni. 1945 februárjában ott álltam szemben a Ferenc József híddal, magam sem tudom, hogy kerültem oda, egyszer csak látom, hogy egy idős asszony húz egy négykerekű stráfkocsit, amit egy fiatal leány tol. Édesanyám és a húgom volt. A karácsonyi időre, amíg én az inas gyerekeket gyalog elkísértem Győrig, édesanyámnak Pesten kerestem lakást. Most úton voltak vissza Albertfalvára, a stráfkocsin szállították kis motyójukat. Mondanom sem kell, hogy még nagy út állt előttük és én boldogan toltam a kiskocsit – akkor még reverendában jártunk –, egészen az otthonukig. 1952-ben sógoromat, húgomat és anyámat – ekkor mindketten anyámnál laktak –, kitelepítették Konyárra. Onnan írtak nekem egy levelet Kanadába, a feladón ez állt: Mártírok útja. Egy nyári konyhában kaptak helyet, ahol tehéntrágyával fűtöttek, amit a mezőn kellett összeszedni. Kétségbeesett levelet kaptam anyámtól, nagy ákom-bákom betűkkel; „Hiszek Istenben, hiszek az örök Hazában, képeddel alszom és képeddel álmodom. Több csomag már nem kell.” Mondanom sem kell, milyen mérhetetlen fájdalmat jelentett. Innen írta anyám: „Ebben a kicsi faluban tanultam meg, milyen hatalmas az Isten”.

Édesanyámhoz mély kapcsolatok fűztek. Nehéz éveket éltünk, az első háború befejezése után anyám sokat dolgozott, női szabó volt a képesítése szerint. Nagyon ügyes volt, és sokat dolgozott. Emlékszem a varrógépnek volt egy takarója, az volt rá varrva; „A munka nemesít”. Mint gyerek elnéztem azt a takarót, nekem nemigen volt az ínyemre a munka. De nézve a terítőt és látva anyám áldozatkész életét, be kellett látnom, hogy van kapcsolat a vállalt munka és a lelki nemesség között. Egy alkalommal, még gyermekként elnéztem, mint varr az anyám, közben látom, hogy egy-egy gombostűt beleszúr egy párnába, érdeklődéssel kérdeztem; „mit csinál, anyuka?” „Tudod, fiam, én így imádkozom a rózsafüzért, 10 gombostű egy tized”. Sokáig csak a fájdalmas olvasót ismerte. Évekkel később én tanítottam meg az örvendetes és a dicsőséges titkokra. Sokat mesélt nekünk. Nagyon gyakran kikérte a véleményemet. Ha jól láttam meg valamit, megdicséért, ha tévedtem, kijavított. Ez arra készítetett, hogy figyelmes és körültekintő legyek.

Egy alkalommal együtt mentünk az utcán, és én anyámhoz fordultam; „Anyuka, kérdezze meg, hogy ez milyen utca!”. Rám nézett és szokatlan keménységgel mondotta: „édes fiam

nincs neked szád, nem tudod te megkérdezni, te is olyan gyáva vagy mint a többi férfi? Gyáva népnek nincs hazája”. Egy életre megjegyeztem.

Egy alkalommal a domonkos atyáknál jártunk. Megjelentünk a sekrestye ajtóban, az ablaknál ott állott Badalik Bertalan atya. Körülötte a Margit-kör leányai. Az atya, aki különben rendkívül bájos ember volt, úgy állott ott a csacsogó leányok között, mint egy márványszobor. Amikor minket meglátott, felénk fordult barátságos mosollyal, és kérdezte, hogy mit óhajtunk. Anyám mondta, hogy „Misét szeretnénk szolgáltatni”. Erre az atya a csengőhöz nyúlt, rögtön jön a testvér és elintézi, mondotta. Majd megkomolyodva ott állt a leányok között. Mikor kijöttünk, ezt mondta anyám; „Láttad fiam ezt a papot, milyen tartózkodó azokkal szemben, akik kedvesek hozzá, és milyen kedves ahhoz, aki tartózkodó”. Ez életre szóló tanulság volt a számomra.

A *noviciátusban* felismertem, hogy az Úristen valóban ide vezetett. Húszan voltunk novíciusok, ezek között volt Kaszap István is, aki mély benyomást tett rám. Különösen csodáltam tornamutatványait. Belgiumban, ahol a középiskoláimat végeztem, ilyesmi nem volt. Egy őrmester jött be időnként az iskolába, tornagyakorlatokat diktált, azzal a megjegyzéssel, hogy ennek majd hasznát veszik a katonaságnál. Majd kimentünk az udvarra, jól megfuttatott bennünket, ez volt a torna. Volt ugyan az intézetnek egy tornaterme bordásfallal, de azt soha nem használtuk testedzésre.

Szomorúan érintett bennünket Kaszap István betegsége. Egyszer meglátogattam őt a kórházban, azon gondolkoztam, mivel fogom megvigasztalni, de ő vigasztalt bennünket. Egy alkalommal, amikor a kórházból hazalátogatott, együtt ültünk a padon. Elnéztem ezt a fiút, aki atlétatermettel, legyőzhetetlennek látszó erővel jött közénk, és most szomorúan, megtörten ült ott a padon, de nem panaszkodott.

Utoljára a Manréza kijáratánál láttam, amikor elhagyta az intézetet. Mélységes benyomást tett rám, amit magammal vittem az életbe.

A noviciátus nagy élmény volt számomra. Csodálatos volt az a testvéri közösség. Egyszer felmerült bennem az a gondolat, mit kell nekünk egymásban szeretni. Úgy éreztem, hogy a helyes válasz: „Azt kell egymásban szeretnünk, amit az Isten szeret bennünk, hogy halhatatlan lelkünk van és az övéi vagyunk”.

Tekintettel arra, hogy egy évet a Pázmány Tudományegyetemen végeztem a noviciátus második évében, átkerültem a retorikára, ahol szónoklástant tanultunk. Ekkor került hozzánk Endrődy László P. Alaker György helyére. P. Alakert Szegedre helyezték szónoklattan tanárnak P. Bús helyére, aki Szegeden meghalt. Endrődy László nagyon tehetséges és nagyon lelkes tanár volt. Nagy érdeklődéssel fordult Kaszap István emlékeihez. Életében is találkozott vele, és életét olyannak találta, amelyet érdemes írásban is megörökíteni. Belgiumban mondotta, ahol előzőleg tanult, az volt a szokás, hogy ha egy neves ember halt meg, megírták az életrajzát, hogy így általa hivatásokat ébresszenek. Kaszap István életét erre nagyon alkalmasnak találta. Szorgalmas kutatómunkát végzett, és 1936-ban már megjelent a könyv. Kiadását nem igen akarták vállalni, és így a Manréza háziyomdájában lett kinyomtatva. Később ez a könyv 100 000 példányban is megjelent. Endrődy Lászlónak az volt a meggyőződése, hogy Kaszap István olyan valaki, mint Lisieux-i Kis Szent Teréz. És igaza volt.

A következő évben, 1936 őszén a filozófiára kerültem, amely akkor Budapesten a Horánszky utcában volt. Élő, eleven közösségben éltünk.

1938-ban volt az Eucharisztikus Kongresszus, tagjai lettünk az énekkarnak és a rendezőségnek. Werner Alajos tanított minket lélegezni. Jómagam csak torokból tudtam beszélni, ezért hamar berekedtem, és rikácsoló lett a hangom.

A déli rekreációban rendszeresen tartottunk szónoklat-próbákat, „tónust”. Én is részt vettem a gyakorlatokon. Így történt egyik alkalommal, hogy megtaláltam a helyes beszédmodot. Azóta akár egy órát is beszélek rikácsolás nélkül fejhangon.

Nagyon tanulságos volt számomra ez a tapasztalat. Erről a három évről és az Eucharisztikus Kongresszus emlékére sokat tudnék írni. Két mozzanatot szeretnék megemlíteni. Az egyik a nagy dunai körmenettel kapcsolatos. Rendezők voltunk. Ekkor történt, hogy a vezetés P. Virággal felkerült a hajóra, amely az Oltáriszentséget vitte. Én a parton maradtam. Mikor a hajó visszafelé jött, hogy ne legyen torlódás a menetben, vettem a bátorságot, hogy a menetnek azt a részét, amely a parton maradt, elindítsam és így amikor a hajó megérkezett, torlódás nélkül felfejlődhetett a menet.

A másik eset a zárókörmenet alkalmával történt. Zuhogó eső szakadt a nyakunkba. Úgy átéztam, hogy nem volt a testemen egy tenyéryi száraz hely. Csodálatos volt az emberek fegyelmezettsége. Mindenki kitartott a menetben. A járdán is álltak emberek. Az egyik főherceg, aki katonaruhában volt, visszautasította az esernyőt. Katona nem mehet esernyő alatt. Pacelli bíboros az Oltáriszentséget a baldachin alatt vitte. Mikor a körmenet elért a Hősök terére, a bíboros felment az oltárhoz, ott áldást adott, és jött lefelé. Nekem jutott az a szerep, hogy utat nyissak számára. Mikor leértünk a lépcső végére, alkalmam volt megcsókolni a kezét. Ezek az események nekem élményt jelentettek, és hálás vagyok a Gondviselésnek, hogy valamire engem is felhasznált.

1939 őszén a magisztériumi év letöltésére a pécsi Pius Gimnáziumba kerültem az igazgató úr irodájába. Ebben az évben gyorsírást is kellett tanítanom a negyedik osztályban. P. Selmeczy volt a főnököm, akinek a naptár elkészítésében is segédkeztem.

Sok szép emlékekkel gazdagodtam.

1940 őszén Szegedre kerültem a teológiára, itt négy évet töltöttem. A harmadik év nyarán 1943. június 25-én pappá szenteltek a szegedi Dómban.

Ez volt Glattfelder püspök utolsó szentelése. Mint felszentelt pap több alkalommal misét kellett mondanom a tanyákon. Újmisémet június 27-én a budapesti Mária utcai Jézus Szíve templomban mutattam be. Kézvezetőm P. Böle Kornél domonkosrendi atya, az ünnepi szónok pedig Varga László S.J. volt.

Az újmisémen a pesti inasok közül is többen részt vettek, és egyik közülük felment a szószékre, és onnan készített remek felvételeket.

A teológia harmadik évében felkerestem P. Borbély Istvánt, a rektorunkat, azzal a kéréssel, hogy szeretnék a munkás ifjúság lelkipásztora lenni.

Belgiumban a tanulmányi éveim alatt megismerkedtem a JOC munkásmozgalommal, és úgy éreztem, hogy az megfelelő munkakör lenne számomra. Ebben az időben Kerkai atya a KALOT vezetője volt, P. Varga László az EMSZO-ban dolgozott. P. Elzasser révén már filozófus koromban megismerkedtem a KIOE-vel, amelynek Budapesten hat tanoncotthona volt, és többen a központi tisztviselők és iparosok kongregációjából segítették a mozgalmat. P. Borbély helyeselte elhatározásomat, és egy napi gondolkodás után megadta beleegyezését. Így történt aztán, hogy én vezethettem a szegedi iparos ifjak kongregációját, és bejáratos lettem ottani tanoncotthonba. Licenciátusi dolgozatomnak a címe: Az „In Christo” kifejezés értelmezése Szent Pál írásaiban. A dolgozattal nehezen készültem el, és így eltolódott a grádus vizsgám, melyet a nagyvakáció alatt tettem le egy erre összehívott bizottság előtt.

A következő években a munkásifjúság lelkipásztora lettem, és beköltöztem a KIOE központjába, a Gát utcába.

KIOE Katolikus Ifjú Munkások Országos Egyesülete

Az „O” országost jelent, mert az országban mindenütt voltak helyi egyesületei. Az „O” azért is került a nevébe, mert volt egy másik egyesület is, a KIE, Keresztyén Ifjúsági Egyesület, amely protestáns volt. A munkás ifjúsági mozgalom Belgiumban kezdődött. Josef Cardijn indította el 1906-ban, ő szegény munkás fia volt. Az apja, aki írni-olvasni nem tudott,

tüdőbajos lett. A 14 éves fiúnak munkába kellett volna állnia. Sírt, mert pap szeretett volna lenni. Az apja visszament a gyárba, de csak 4 évig bírta. A fiú apja halálos ágyán megígérte, hogy egész életét a munkásifjúság felemelésére fogja szentelni.

1906-ban szentelték pappá. Belátta, hogy reverendában nem tud a munkásifjúság körébe menni. Ekkor ráébredt, hogy a munkásifjúság apostolai csak munkásifjak lehetnek. Foglalkozni kezdett négy-öt fiúval. Létezett már ebben az időben az Ozanám által létrehívott Páli Szent Vince Társulat. Egyetemisták kettesével hetenként felkerestek egy családot, beszélgettek velük és segítették őket, ahogy tudták. Havonta összejöttek és megbeszélték tapasztalataikat. Cardijn minden csoporthoz beosztott egy-egy munkásfiút. A feladatuk az volt, hogy figyeljék meg a körülményeket és értékeljék. Mikor összejöttek, beszámoltak arról, amit láttak. Azt kiértékeltek, és megbeszélték az orvoslást. Így alakult ki a „Láss, ítélj, cselekedj”-módszer.

Cardijn a fiúkat hatos, nyolcas csoportokba osztotta. Egyet kiválasztott közülük, akivel külön is foglalkozott. Ez lett a csoportvezető.

Megbeszélésre került egy szentírási rész: Mit mondott Jézus hallgatóinak? Mit akar mondani nekünk? Mi volt a megfigyelés tárgya? Mit láttak, mit tapasztaltak egy adott kérdésben. Mi ebben a jó, mi a rossz? Kiértékelés. Ítéld! Mi az orvoslás? Mit kell cselekedni?

A fiúk megtanultak logikusan gondolkozni, beszélgetni. Ezután elmondották élményeiket. Mit láttak? Azt hogyan ítélték meg és mit cselekedtek. Remek megfigyelőkké váltak, és ötletes megoldásokat találtak. Ezekből a fiúkból lettek a legjobb üzletvezetők, csoportvezetők, apostolok.

Belgiumi diákéveimben ismertem meg a mozgalmat.

1944 decemberében megtudtam, hogy az inasokat a tanoncotthonból nyugatra viszik. Engedélyt kaptam, hogy elkísérhessem őket. Gyalog indultunk Győr felé, december 24-én érkezünk Győrújfaluba, s egy majorban kaptunk szállást. Itt töltöttük karácsony éjszakáját.

A faluban nem volt pap, de volt egy nagyon szép templom. Itt állomásoztunk, amíg az oroszok ide nem jöttek. Ez nagypénteken történt. Addig én voltam a falu papja. Ez időben történt, hogy két aknára futott férfit szekérre tettem. Zsámbékra vittük őket az orvoshoz, de nem tudtak rajtuk segíteni. Mindkettőt egyszerre temettük.

Az oroszok közeledtének hírére a levették tovább mentek nyugatra. Én maradtam Győrújfaluban. Ez idő alatt bejártam Győrbe Szeghy kármelita atyához, aki a gyóntatóm volt. 1945 húsvétján visszalátogattam, és elvégeztem a templomban a húsvéti szertartást.

Visszatérve Budapestre a KIOE mozgalom feloszlataáig a fiúkkal dolgoztam. Jártam az országot, és képeztük az úttörőket. Miután ezt a mozgalmat is betiltották, missziós beosztást kaptam.

1946-ban a Rákosi-rezsim megszüntette ezt a mozgalmat, emiatt a Mária utcába kerültem, népmiszionáriusi beosztást kaptam. Így kerültem el Nyíregyházára, Hejőcsabára és több más helyre.

1947-ben P. Borbély provinciális Kispestre helyezett házgondnoknak, ahol egy évet töltöttem. P. Jámbor házfőnöksége alatt, ekkor építettük az új kultúrházat.

1948-ban a Manrézába kerültem, hogy ott töltssem le a 3. próbaéveimet P. Csávossy vezetése alatt. Itt történt, hogy felkerestem P. Dombi atyát, aki többször megjelent köztünk a Manrézában. Teológiai éveim alatt kezembe került P. Jungmann könyve a Fró Botschaft, amely hibáztatja a hitoktatási módszerünket, mondván, hogy túlságosan statikus és nem fejezi ki a kereszténység lényegének örömét és dinamikáját.

Ekkor elmentem P. Dombihoz, megmutattam Szent Pál-i dolgozatomat és arra kértem, hogy a próbáció után foglalkozzon velem egy évig.

A náci és a kommunisták célkitűzéseinek megfogalmazása célratörő lendületet tartalmaz. Segítsen engem, hogy a kereszténység lényegét Szent Pál gondolatai szerint

szintén dinamikus módon fogalmazzuk meg. P. Dombi válasza az volt, hogy amit egy emberrel tudok megtenni, azt tízzel is megtehetem. Keressek még kilenc más tagot.

Az ügy számára sikerült megnyernem Tamás Jánost, Rózsa Elemért, Horváth Józsefet és volt novícius társamat, Bálint Józsefet.

Ezzel magamat is beszámítva öten lettünk. P. Dombi leutazott Mezőkövesdre, ahová P. Tüll provinciális internálva volt. Az eredmény az lett, hogy miután Rómában előterjesztették az ügyet, megalakult a Biennium Operariorum. A harmadik próbaévem befejezése után munkaközösségünk a pesti Házgyárban nyert elhelyezést. Az első három hónapban a téma „A Szent Ignác-i lelkigyakorlatok és Aquinói Szent Tamás választási módszere” volt. Keményen folyt a munka, és minden szombaton érdeklődők jelenlétében beszámolót tartottunk a heti munkáról.

1950-ben tartottam népmissziót Somoskőújfalun és Miskolc mellett Hejőcsabán. Ezek már nehéz idők voltak.

1950 júniusában már kezdték összeszedni Dél-Magyarországon a szerzeteseket. Elérkezett a Jézus Szíve-körmenet ideje. Du. 4 órakor jött meg az engedély, hogy a körmenet csak a Mária utca és Horánszky utca közötti épülettömböt kerülheti meg. Előző nap a házgondnok mindnyájunknak bizonyos pénzüsszeget adott rendelkezésünkre, és szigorú parancs volt, hogy éjszakára a rendházat mindenki hagyja el, kivéve a szolgálatot teljesítő személyeket. A körmenet befejezése után jelentkeztem a házgondnoknál, P. Fricsynél, hogy elhagyom a házat. Szándékomban volt egykori diákomnál, Esztergár Pálnál szállást venni. P. Fricsey marasztalt, hogy maradjak a házban. Viszont a házfőnök utasítása szerint el kellett hagyni a házat. Villamosra szálltam, de lelkiismeretem nem hagyott nyugodni, visszamentem a rendházba, ahol kértem egy szobakulcsot és egy törölközőt. Aznap éjjel ránk tört a hatóság. Az én szobámon is zörögtek, még láttam az ablakon, ahogy a rendőrök az átellenes folyosón viszik az atyákat. Engem is levittek az ebédlőbe. Azon gondolkoztam, miért jöttem én ide vissza. Az ok ugyanis az volt, hogy az előljáró óhaja is parancs, ezért szálltam le a villamosról és jöttem vissza. Eszembe jutott, hogy az Oltáriszentséget este még felvitték a templomból az emeleti kápolnába. Engedélyt kértem a szolgálatot teljesítő tiszttól, hogy engedje meg, hogy felmehessek a kápolnába, és magamhoz vehessem az Oltáriszentséget. Ezt a kérésemet jóváhagyta, és egy katona kíséretében felmehettem a kápolnába. Mit szól mindehhez? – szóltam a katonához. „Maguk nem értették meg az idők szavát” – felelte. A kápolnában ott voltak a nagy cibóriumok tele szentostyával. A katona sürgetésére egy korporáléba borítottam őket, és a keblemre rejtve jöttem le. Később teherautóra szálltunk, ott elmondottuk a Te Deumot és megáldoztunk.

Az unokaöcsém az egyik ablakból figyelt minket, és felismert. Ő értesítette édesanyámat és húgomat, hogy mi történt velem.

Tiszahomok

A reggeli órákban érkezünk meg Tiszahomokra. Itt iskolatestvérek voltak árva gyerekekkel. Hamarosan megérkezett a helyi hatóság, hogy megcsinálja a listát az újonnan érkezettekről.

„Ez az alkalmas pillanat arra, hogy az ember lelépjen” – mondtam az egyik testvérnek. – „Aki nincs az új listán, az nincs sehol”. „Jöjjön!” – mondta a testvér. Én tiltakoztam, de végül mégis mentem. Nálam volt a húgom lakáskulcsa. Ezt már előzőleg elvittem a plébánoshoz, aki aznap ment Pestre. Feladónak a Ferenc körúti címet írtam. A testvér szavaitól szinte megbabonázva nekiindultam a világnak. Hátra ne nézzen – figyelmeztetett –, mert az gyanússá teszi.

A kukoricásban leültem egy ideig. „Ha most elfognak, a verést felajánlom engesztelésül”, és mentem tovább. Az út mellett egy szekeret láttam állni. Beszélgettek az árokban ülőkkel.

Ahogy közeledtem a kocsihoz, az elindult. Futottam. „Nem vennének fel a kocsira?” – kérdeztem. „Szívesen” – volt a válasz. Tudnom kellett, milyen emberek. Egy férfi volt és egy nő. „Én úgy gondolom – kezdtem a mondókámat –, hogy minden bajnak az okozói ezek a léhűtő papok”. „A léhűtők a község házában vannak – mondta az asszony –, a mi papunkat is már kétszer elvitték, de nem tudnak felhozni ellene semmit”. A férfit is kérdezem: „Maga így gondolkozik?”, „Én is”, felelte. „Nézzék, én katolikus pap vagyok, segítsenek rajtam!”. Tekintetüket soha sem fogom elfelejteni. Amíg beszéltek, észrevettem, az ülés alatt van egy csomag, CEJSZ féle textilanyag volt benne. Kérdelem, hogy mi ez? Nadrág, volt a válasz. Az asszony vette az urának. Szerencsére volt nálam pénz. Bár már két hónapja próbál az urának nadrágot szerezni, odaadta beszerzési áron. A bokorba ugrottam és nadrágot cseréltem. Igazi papi nadrág volt, tele foltokkal, madarat lehetett volna velem fogatni.

Az asszony leszállt a kocsiról, ő is csak utas volt, mint én. A kocsi elindult egy zezugos úton aztán megállt egy főútnál. Ezen aztán menjen tovább, elér egy bakterházat. Ott kap egy szelvényt, amivel az ott megálló vonaton jegyet kaphat. Alighogy leszálltam a kocsiról, az egyik mellékútról a főútra kanyarodik egy lovas kocsi, és abba az irányba tart, amerre nekem is mennem kell. Utána futok, felkéredzkedem. Ha – mondja – a vonatot el akarja érní, meg kell csipkednem a lovakat. Elértem a vonatot, és este már Pesten voltam.

Egy héttel előzőleg egy asszony járt nálunk a rendházban és mondta, hogy a férje a tisztviselek kongregációjának volt a tagja, és nekik van egy szobájuk, s ezt szívesen átadnák. Pár nappal később arra jártam, hogy megnézzem a lakást. Akkor említették, hogy van ott egy férfi, aki Ausztriába tud egy biztos utat. Ahogy Pestre érkeztem, felmentem hozzájuk, hogy megtudjam, elmentek-e már, és megnézzem a felajánlott szobát. Még nem indultak el. Mi lenne, ha én is velük mennék, de nincs pénzem. Az nem baj, mondták, egy pap mindig jó. A meggondolásom ez volt. Úgy értesültem, hogy a rendi generális asszisztensnek az volt a véleménye, hogy aki 40 év alatti és nincs felelősségteljes beosztása, menjen nyugatra. A fő szempont elhatározásomban az volt; beszélek németül, franciául és valamit angolul. El kell mondani Nyugaton, mi történt nálunk. Mindezt előjárói engedély nélkül tettem, nehogy kellemetlenséget okozzak másnak, ha esetleg elfognak. Útnak indultam. Társaim tudták, hogy megyek.

Édesanyámtól búcsút akartam venni. Egy ismeretlen családnál találkoztunk. Ő akkor Gárdonyban volt. A déli pályaudvarnál egy hölgy várt rá, hogy taxival elhozza a találka helyére. Nagy bosszúságomra az illető elmondta édesanyámnak, hogy el akarom hagyni az országot. Nekem nem lett volna ehhez bátorságom, de ez volt a jó. Anyám nem sírt: „én úgy érzem – mondotta, hogy neked jobb, hogyha mész”. Többen átjártak a szobán – „Nem tudják ezek az emberek, hogy mi utoljára látjuk egymást ebben az életben?” Szegény jó anyám igazat mondott.

Mielőtt elindultunk, megkérdeztem a vezetőt, Lajost: „Járt már ezen az úton”? Kellemetlen, ha a pilóta a levegőben vallja be, hogy még nem járt ezen az úton. Ez volt Lajos esete. Egy család ígért neki egy komoly összeget, ha elmegy Bécsig, onnan levelet ír és hazajön. Ezzel igazolja, hogy talált egy biztos utat. Nem tudom, a társam mit fizetett neki útban a szabadság felé.

A kikötésem az volt, hogy olyan úton kell menni, ahol nincs sem akna, se drótkötél, se más rendkívüli akadály. Elindultunk Fülek irányába. A vonat elvitt egy határhoz közeleső faluba, ott megháltunk, és másnap gyalog indultunk északnak. Pár hónappal előbb missziót tartottam egy határmenti faluban, Somoskőújfalun. A plébános mondta, ez az országút egyben határ is, ide vezetett Lajos. Rögtön megismertem a helyet, ahová jutottunk. Elindultunk nyugat felé, persze nem tudtuk, hogy itt a határ kigyózó, hogy újra Magyarországon voltunk. Itt derült ki, hogy Lajosnak ez volt az első útja. Egy országútra lyukadtunk ki, amely észak felé haladt. Jobbra bozótos bokrok, balra egy hatalmas mező, északra az út mentén egy emeletes ház.

Az épület úgy nézett ki, mint egy határátkelő épület, az is volt. Lajos, mintha nem ismerte volna fel a helyzetet, a mezőn akart tovább menni, bal felé. Én nagy elhatározással elindultam jobbra fel a bozótba. Mikor már túl voltam az épület vonalán, „Lajost” kiabáltam. Szerencsére megtaláltuk egymást, forró percek voltak ezek. Besötétedett, még egy ideig mentünk északra a bozótban. Nyár volt, nem volt hideg, meg kellett várni a hajnalt. Aludtunk. Ahogy ránk köszöntött a reggel, Lajos kiadta az utasítást: ő előre megy, ha baj van, kiabálni fog, mi meg menekülünk, de hová? Egy idő múlva visszajött, bekopogtatott egy házba, mesélte, és azok szerencsére magyarok voltak. Menjünk a patak mentén, ez elvezet Fülekre. A patak egy mély árok alján húzódott. Elindultunk, dél tájban egy országúthoz értünk, amely keresztezte a patakot. Az úton egy fiú jött, „Honnan jönnek?” kiáltotta. Odaátról, felelte Lajos. Persze később azzal védekezett, hogy ez egy pusztának a neve. A fiú az állomásra sietett, Füle volt a célja. Hamar megegyeztünk. A harmadik útitárs vállalta, hogy megy a fiúval a vonaton. Rájuk bízta a csomagjainkat. A fiú elmondta, hogy neki vannak rokonai Füleken. Majd azt mondja nekik, hogy én a tanítója vagyok, biciklivel jön a patak mentén és kiabál, Jenő, Lajos és együtt megyünk vele Fülekre. Így is történt, ezeknél az embereknél töltöttük az éjszakát Füleken.

Vasárnapra virradt. Elmentem a templomba. Különleges élmény volt, valahogy átéltem azt az élményt, ami azé a papé lehet, aki elhagyta a papságot és most nem lehet, nem szabad neki misézni. A mise után két apácát láttam kijönni a templomból. Az Isteni Szeretet Leányai voltak. Megszólítottam őket, de nem tudtak se németül, se magyarul. Visszaérve a házba, a fiú ijedten mondta: itt az édesanyám, ő ismeri a tanítómat. Beszélek az asszonnyal, engedje meg, hogy a fia elkísérjen a határig. Aratás van, mondta, különben is ebben a férjem dönt, ő meg két órányira van innen. És mi történik, mit tesz Isten, szokták a magyarok mondani, délután váratlanul beállít az apa. Bevonulok vele a szobába. Nézze uram, mondom neki, én egy katolikus pap vagyok, engedje meg, hogy a fia segítsen. Nem ismerjük a szlovák nyelvet. Az apa azt válaszolta, hogy induljanak el ma este, vasárnap van, sok az utas, kevesebb az ellenőrzés. Így indultunk el aznap este. Irány Nagyszombat.

Nagyszombatba reggel érkezünk meg. Az állomás előtt volt egy nagy rét. Három útitársam egy padra ült, megszólítottam egy korosabb nénit, aki szerencsémre magyar volt. Valahol meg kellett mosakodni, meg enni is valamit. A jó asszony elvezetett a házához, a kert hátsó végébe. A férj vasutas volt, és ők is kitelepítésre voltak ítélve. Náluk töltöttük a napot. Estefelé kimentünk az állomásra, hogy arra a vonatra szálljunk, amely elvisz minket a Fájdalmas Szűzanya kegyhelyére.

Úgy egyeztünk meg, hogy a fiú, aki eddig velünk volt, továbbutazik, mi meg leszállunk a búcsújáró helynél. Cigányok is voltak velünk a vonaton, azok is búcsúba mentek, ez okozta a félreértést. Velük együtt szálltunk le.

Ahol a vonat megállt, pusztá hely volt. Jobbra, balra egy-egy falu. A muzsikus cigányok jobbra mentek. Egy szlovák fiatalember, aki szintén ezzel a vonattal jött, látta zavarunkat, intett, hogy menjünk vele. A szülei házához vezetett, akik tudtak magyarul. Befogadtak és szállást adtak. Első dolgom volt reggel, hogy megérdeklődjem, hol a templom. A pap másik faluból járt oda és magyar volt. Kiderült, hogy Komáromban végzett, és ismerte Cserepes Pétert és Ikvey Lászlót, így igazolva voltam. Tőle kaptam meg a megfelelő útbaigazítást. Így jutottunk el a búcsújáró helyre. Így jutottunk ki a Miava partjára. Borzasztóan bántott, hogy nem tudtam szlovákul egy szót sem. Lajost kérdeztem, ő tanított meg a dobre vecser köszönésre. Ezt tanulgattam egész nap, és ez volt a szerencsém. Lajos elment, én ott ültem a patak partján, és gyanakodva néztek felém. „Dobre vecser”, köszöntöttem rájuk, visszaintve tovább mentek. Később mondotta Lajos, hogy aki jogtalan határátlépőt jelent fel, megkapja a följelentettnél talált érték egyharmadát.

Végre eljött az alkalmas idő, átkeltünk a patakon.

Úgy gondoltuk, hogy Ausztriában vagyunk, barangolás és egy újabb éjszaka után ismét egy folyó partjára értünk. Ez a Morva volt. Kiabálást hallottunk a túlsó partról. Gyerekek fürödtek. Végre délután 5 felé menydörgött a vihar. A gyerekek elszállingóztak. Eső mégsem lett. Elcsendesedett minden.

Fejünk felett tartva dolgainkat, átkeltünk a folyón, mert az már folyó volt.

Esteledett, mire beértünk az osztrák faluba. Itt már tudtam beszélni. Akit itt elfognak, mondották, visszadobják abba az országba, ahonnan jött. Volt a családban két nagylány, abban állapotunk meg, hogy a lányok kijönnek velünk az állomásra, és ha karhatalom kérdez, azt mondják, rokonok vagyunk. Reggel négykor felszálltunk a Bécsbe menő vonatra. Itt szétvált a társaság, én eljutottam a jezsuita központba. Innen segítettek aztán tovább.

Mariazell

Bécsben a karitás révén kaptam egy kabátot, egy clevelandi cím volt benne. Miután a jezsuita atyák meggyőződtek arról, hogy jezsuita vagyok, útnak indítottak.

Egy fiatal teológus lett az útítársam, aki szintén Rómába akart menni. Felszállítottak minket a márizelli vonatra azzal az utasítással, hogy az utolsó előtti állomáson szálljunk le. Ott apácák fognak várni, akik útbaigazítanak Mariazell felé. Úgy is történt. Az apácákkal egy csomó gyerek volt, akiket kirándulni vittek. Ezekkel mentünk mi is, míg aztán egy ponton útba irányítottak az erdőn keresztül Mariazell felé, ők pedig mentek a maguk útján.

Nagy élmény volt számomra Mariazell. Édesanyám leánykorában járt arra. Ha jól emlékszem, akkor még vonat sem volt. Hosszú gyalogutat kellett tenniük. Nagy élmény volt látni a gyönyörű templomot, a bejárat előtt Nagy Lajos király szobrát. Ez már amerikai terület volt, itt már nem kellett félni, hogy hogyan tovább. Már nem emlékszem hogyan, de eljutottam Innsbruckba, a jezsuita atyák rendházába. Az egyik atya említette, hogy rövidesen megy Velencébe. Rávettem, vigye magával a kabátomat, amit Bécsben kaptam, és én majd igyekszem eljutni Velencébe, hogy azt átvegyem. Jögcímet láttam erre abban, hogy életemben egyszer Velencébe is eljussak.

A Brenneren

Innsbruckban az egyik jezsuita atya vállalta, hogy felvisz a Brennerre, ahol egy vendégfogadó volt és a közelében egy kápolna. Ez mind osztrák területen. Szombaton reggel értünk fel, és ajánlották, inkább vasárnap lépjem át a határt, mert a határőrök is ünnepelnek. Még szombaton felmentem megnézni a határátkelés helyét, hogy megfelelően tájékozódjak. A kápolnába is el tudtam jutni, ahol vasárnap reggel miséztem. Onnan azután neki a határnak. Szerencse, hogy szombaton már ott jártam, mert sűrű köd borította az egész hegyet, és nem tudtam volna, hogy merre menjek, ha előzőleg nem tájékozódtam volna.

A nagy igyekezetben a kis kabátom, amelyik a hátizsákomba volt behúzva, kiesett, csak később jöttem rá, de akkor már hiába kerestem. Mégiscsak kiderült az idő és lefelé menet már tudtam tájékozódni. Meredek volt az út. Elképzeltem: ha itt valaki elesik, ha kitöri a lábát, ugyan ki fogja megtalálni. Talán a farkasok.

Végre leértem a faluba, és ott megkerestem a plébániát. A pap nem volt otthon. A gazdasszonya éppen főzött, hát megkínált levessel.

Velence

Hogy hogyan kerültem Velencébe? Vonattal. Felkerestem a rendházat, hogy átvegyem a kabátomat. Nagy élmény volt a Szent Márk tér és maga a város is. Itt találkoztam egy fiatal

magyar pappal. A szülei egy kis étkezdét vezettek. Nem voltam elveszve egészen. Innen Firenzébe mentem, hogy egyszer azt is lássam. Csodálatos élmény volt.

Valahogy aztán elkerültem Chieribe, ahol a magyar jezsuita kispapok voltak elszállásolva. Egy kiránduláson is részt vettem közel a Szent Bernát-hágóhoz. Az egyik atya arra akart rávenni, hogy menjek Belgiumba, ahol ekkor volt a JOC Nemzetközi Kongresszusa, de nem tudtam rászánni magamat, ennyi határátlépés után újra neki a határoknak. Nem volt sem kedvem, sem bátorságom. De gyönyörű élmény volt az Alpok.

Chieriben megvártam a vatikáni útlevelet. Közben Bihari testvérrel biciklis túrára indultunk. Lementünk Torinóba, megnéztük a mindenkor segítő Szűz Mária templomát, és láthattam Szent István király szobrát is. Mély benyomást tett rám az a hely, ahol Don Boscónak az édesanyja élt. Megoldhatatlan talány számomra, hogy az a jó asszony miért nem került eddig még a boldogok sorába.

Végre megkaptam az útlevelet, és hivatalos okmánnyal felszerelve útnak indulhattam. Mikor Magyarországot elhagytam, azzal próbáltam igazolni lépésemet, hogy szószólója leszek a magyar helyzetnek. Most nyitva állt előttem az út. Mivel arra is engedélyt kaptam, hogy hajóval szelhessem át az óceánt, Liverpoolba kellett mennem, hogy ott szálljak fel az Empress of Canada tengerjáró hajóra. Útba ejtettem Párizst, ahol több napot töltöttem. Voltam a Munkás Papok Központjában, találkoztam Anzel püspökkel, eljutottam a Jezsuita Írók Házába, ahol az *Études* című folyóiratot szerkesztik. Mindenütt előadásokat tartottam a magyar helyzetről. A szerkesztőségben ott ült hallgatóim között Teilhard de Chardin jezsuita atya. Eljutottam a Lille-i szemináriumba ahol a kispapoknak tartottam előadást, Lyonba, ahol jezsuita teológusok voltak hallgatóim.

Liverpoolban az Írók Házában kaptam szállást. Itt történt az az érdekes eset, hogy új elöljárót kapott a ház, egy atyát, aki előzőleg hittant tanított az elemiben. Érdeklődéssel kérdezték az újságírók, hogyan fogadta az előléptetést? A Jézus Társaságában – mondotta az atya – nincs előléptetés, csak szolgálat van.

Útban Kanadába

Végre eljött a nap, és hajóra szállhattam. Felszálláskor kérdezték, mennyi pénz van nálam. Mutattam a vatikáni útlevelet és őszintén megmondtam, hogy nincs egy vasam se. Nagyot néztek. A hajón volt alkalmam misézni, még gyóntattam is. Volt két kanadai pap, akik pártfogásukba vettek. Több magyarral találkoztam a hajón. Viharba is kerültünk. Január hónapban keltünk át a tengeren.

Végre megérkeztünk Haifába. Ott vonatra raktak bennünket Montreal felé. Montrealba 1951. február 2-án érkeztem. Itt is akadt egy aki a jezsuitáknál volt állásban. Megvacsoráztatott, ekkor ettem életemben először bífiszteket. Montrealban a Bellarmin Kollégiumba kerültem, ahol már magyar testvér is várt, a P. Zrínyi. Itt is érdeklődéssel hallgatták beszámolómat a magyar helyzetről. Egy-két nap után Torontóba irányítottak.

Toronto

Torontóban Szeder Mihály atya volt a Szent Erzsébet plébánia igazgatója. Nem lévén plébániaépület, egy derék családnál kaptam egy szobát. Innen jártam misézni. Rövidesen Courtlandra kerültem, ahol Cser atya volt a plébános, akivel együtt voltunk a noviciátusban. Nagyon jó volt vele újra találkozni. A templom éppen épülőben volt. Itt ismerkedtem meg Lischerong atya emlékével, aki mielőtt Kínába ment volna, végiglátogatta a magyar telepeseket, és missziókat tartott nekik. Ő eszközölte ki a magyar püspököktől, hogy Los Angelesbe küldjenek papot, aki magyarul és németül is tud. Elmélázva gondoltam erre az útra. Tapasztalva, hogy rendtársaim előnyben részesítik a plébániai beosztást, az én vágyam

az volt, hogy járjam azokat a helyeket, ahol magyarok vannak, de nincs magyar papjuk. Ekkor kaptam meg az utasítást, hogy menjek Saskatchewan tartományba. Az ottani magyar pap keresett helyettest. Mondták neki, hogy kérjen segítséget a jezsuitáktól. Így jutott el a kérés a magyar provinciálishoz. Boldogan mentem.

Arburi

Ez volt a magyar telepes helynek a neve. Egy volt a négy közül. Az indián rezervátum egy téglalap alakú terület. Eköré voltak telepítve a magyarok. A nyugati oldalán Mária völgy, délen Szent Anna, keleten Szent József, még messzebb keletre Szent Erzsébet és a déli részen a Szentháromság.

A telepesek a múlt század végén a 80-as, 90-es években kerültek ide. Sok élményem fűződik ehhez a helyhez. Magyarok a XIX. század végén akkor kerültek ide, amikor a Transcanada vasutakat építették. Szűzföldeket kaptak, tele kővel, bokorral. Az ő ekéjük volt az első, amely ezt a földet felszántotta. A Yalából jövő magyarok olyan helyet választottak, ahol tó is van, erdő is van, és sík felület is van. Az öreg Hordós bácsi 16 éves volt, amikor idekerült. Mesélte, hogy egy fél évet indiánoknál szolgált, ahol egy borjút kapott szolgálatáért. Megőrizték édes anyanyelvüket és őseik hitét. Több alkalommal végeztem itt lelkipásztori munkát. A központom a Szent Anna templom volt. Nagy esemény volt, amikor itt megrendeztük a Szent Anna búcsút. Vagy 150 ember jött össze különböző telepekről, és sikerült az asszonyokat rávenni arra, hogy harapnivalót is készítsenek. A misét természetesen a szabadban kellett megtartani. A rendezési napok alatt történt, hogy ahogy ott álltam és agitáltam, egy 4 éves kislány kiszakította magát anyja karjai közül és felém szaladt. Úgy éreztem, hogy a kis Jézus ölel magához. Sokban segítettek a szociális testvérek, akik nyári iskolát tartottak a gyerekek között, és elsőáldozásra készítettek őket elő.

Másodszor is visszakerültem ide, akkor egy dzsipet is adtak rendelkezésemre, és azzal látogattam végig a farmokat. Mikor először voltam ott, belátogattam a közeli Regina városba, hogy tiszteletemet tegyem a jezsuita előljáró előtt.

Volt ott egy kollégium középiskola, ahol az utolsó 4 osztályban németet is tanítottak. Így történt aztán, hogy 1953-ban visszakerültem németet tanítani.

Vissza Ontarióba.

Új beosztásom a vidéken élő és plébániák szórásán kívül élő magyarok felkeresése.

Courtlandon az egyik dohánytermelő magyar megajándékozott egy öreg kocsival, mert ő maga egy újat vett. Ez volt a Bakos bácsi kocsija.

Tehát Londontól Niagarafallsig bejártam azokat a helyeket, ahol tömegesen éltek magyarok. Legtöbb helyen telefonkönyvből írtam ki a neveket, és mentem házról házra. A plébánosok szívesen fogadtak.

Niagarafallson a karmelita atyáknak volt egy termük, ahol vasárnaponként misét szoktak tartani. Ezt a termet 1951 karácsony éjszakájára a magyarok rendelkezésére bocsátották.

Ontario

Az éjféltől misére összegyűlt vagy 50 magyar és mivel kihirdették, angolok is jöttek vagy százban. Felcsendült a magyar ének, a mise persze akkor még latinul folyt.

Miután megtartottam a magyar beszédet, nem tudtam megállni, hogy angolul is ne mondjak egy pár mondatot. Ez volt az első angol szűzbeszédem. Voltak a hallgatóságom közül, akik megkönnyezték erőfeszítésemet.

1953-ban új beosztást kaptam. A reginai kollégium német tanárt kért. Akiket a tartományfőnök kirendelt, nem akarták vállalni. Én viszont örömmel mentem. Sajnáltam otthagyni a már beindított szórvány munkát, de az volt a meggyőződésem, hogy a jó angol tudás feltétlenül szükséges, olyan nyelv ez, mint a görög volt az apostolok idejében.

Angolul pedig csak angol környezetben lehet megtanulni.

A kollégiumban

Reginában szívesen fogadtak. Volt egy érdekes megjegyzése az igazgatónak, „Kedves barátom, ha maga nem tud a tükör elé állni és nem tud saját magán röhögni, maga itt meg fog bolondulni”. Nagyot néztem rá, de be kellett látnom elég rövid idő alatt, hogy igaza volt. Oda álltam a tükör elé, no, mondtam magamnak, kellett neked a rohamsisak, te akartál ide jönni, akkor álld meg a helyed.

Németet kellett tanítanom a két alsó fokon. A két felső fokon P. Piltözl német jezsuita atya tanított. Ez még csak ment valahogy, de ókori és középkori történelmet is kellett tanítanom a 10. osztályban (12 osztályos az iskola) 16 éves kamaszoknak, de itt is feltaláltam magamat.

Belgiumban, ahol középiskoláimat végeztem, voltak tanárok, akik a kurzusokat egész egyszerűen diktálták. Ehhez a módszerhez folyamodtam én is. Megcsináltam a kivonatot, amiben egy áldott jó atya segített, aki minden nap foglalkozott velem egy fél órát. Az osztályban kiszólitottam a legvagányabb fiút, kezébe adtam az általam készített összefoglalást azzal a megbízatással, hogy diktálja. Jómagam pedig fel-alá sétálva figyeltem, hogy mindenki írja-e. Ez napi három óra volt, két német, egy történelem és mintha ez nem lett volna elég, a stúdióteremben is felügyelni kellett az utolsó másfél óra alatt.

Ez volt a legkeservesebb. A fiúk az első másfél óra alatt megoldották feladataikat, és ezután a legtöbb számára eljött az unalom ideje. Én is voltam bentlakó hasonló iskolarendszerben. Két hónap után elvesztettem a türelmemet, és jól lehordtam a stúdium ideje alatt unatkozó gyerekeket. Erre ez alól a beosztás alól felmentettek. Mikor a kollégiumba mentem, az volt a reményem, hogy majd valaki foglalkozik velem, és segít az angoltanulásban. Mindenkinek megvolt a maga dolga, és a fiatalok menekültek tőlem. A tanárok között mégis akadt kettő, aki a pártfogásába vett.

Az egyik P. Kelly a déli és az esti szabadidő alatt, amikor sétálni lehetett, maga mellé vett, és beszélgetve együtt töltöttük az időt. A másik tanár, P. Dejardien atya, jóindulattal mutatott irántam, és meghozta azt az áldozatot, hogy 3 éven át minden nap fél órát velem töltsön. Itt beszéltük meg az angol nyelv titkait.

Eleinte úgy gondoltam, hogy egy év elég lesz, de aztán rájöttem, hogy a második évre is szükség lesz, de lett belőle három.

A második két esztendőben történelem helyett hittant kellett tanítanom a német mellett. Ez már inkább kedvemre volt.

A harmadik év végén – ez már 1956 volt – törekedtem a tanárságtól megszabadulni. Ekkor P. Varga Andor, volt novíciustársam, lett a tartományfőnök.

1956 nyarán Torontóba rendelték. Itt kaptam egy autót, hogy járjam a szórvány magyarokat és később az újonnan érkezetteket szerte Ontario tartományban.

1958-ban kápláni beosztást kaptam a torontói plébánián. Először próbálkoztam a fiatalokkal, de nagyon kevesen voltak és nagyon nehezen elérhetőek. Volt az egyházközségben egy harminctagú Szent Név társulat (Crédo): idős bácsik csoportja. Elkezdtem járni a plébánia családjait, és sikerült vagy harminc férfit a társulat számára megnyerni. Ezek mind „új kanadások” voltak. Megtartottuk az első tagavatási ünnepséget, zászlót szereztünk.

A hó első péntekén a hitbuzgalmi gyűlés a mise után. A második héten, szerdai napon egy kisebb csoport számára vezetőképzőt tartottam, a harmadik héten szerdai napon előadóestet rendeztünk, amelyre mindenki eljőhetett, a negyedik héten volt a fórum. Ezen többen szerepeltek, volt, aki politikai összefoglalót tartott, volt, aki egy könyvet ismertetett, és megbeszéltük az aktuális kérdéseket. Ebben az időben a férfiak nagy része munkás sorban próbálkozott megélhetést teremteni. Szellemi megnyilatkozásra nemigen volt alkalmuk. Erre akart alkalmat adni a fórum.

A hó második vasárnapján volt a férfiak közös áldozása. Sok év múlt el azóta. A Szent Név Társulat ma is szépen működik. Megtartják az első pénteki hitbuzgalmi gyűlést és a negyedik hét vasárnapján a fórumot.

I. rész 1960. Toronto

Miután a Simor atya elment az Egyesült Államokba, Horányi Lajos lett a torontói superior. Ekkor futott be a londoni püspöknek a kérése, hogy egy jezsuita atya hat hónapra menjen Londonba, ahová több „újkanadás” magyar érkezett és vidéken is több magyar farmer család él. Ezeknek a lelki gondozására kértek papot. Mivel én már előzőleg jártam ezen a vidéken az 50-es évek elején, volt némi helyismeretem. Így engem küldtek Londonba (Ontario).

Örömmel vállaltam el a munkát és elindultam. Autó nem volt, amit a rendelkezésemre bocsátottak volna. Megérkeztem Londonba. Az első időben Strathroyban kaptam szobát az ottani plébánián, környéken itt is több magyar élt a farmokon, ez kb. 20 kilométerre volt Londontól.

Az első időkben mindig akadt valaki, aki elvitt oda, ahova menni akartam. Később egy holland garázsos felajánlott egy Volkswagent, eléggé ütött-kopott állapotban, azzal a megjegyzéssel, hogy ne menjek vele messzire, mert esetleg nem tudok vele visszajönni. Megköszöntem a kocsit, és arra törekedtem, hogy jó legyen a fék és biztos az első két gumi. Így aztán könnyebben elláttam a feladatomat. Vasárnaponként Strathroyban reggel 8-kor mondtam a misét, amelynek a végén szólhattam a magyarokhoz, 11 órakor volt a mise a katolikus középiskola kápolnájában, délután pedig valamelyik környéki templomban, ahol összejöttek a magyarok. Arra törekedtem, hogy minél több embert megismerjek, és azok is megismerjék egymást. Pártfogót is kerestem a munkámhoz, Kaszap Istvánt. Őt a noviciátusból ismertem, és személye mélységes benyomást tett rám. Így fordultam hozzá: „Pistám, kössünk szövetséget, te imádkozol, én pedig dolgozom”. Az első, alakuló összejövetelen amely a lengyel templom alsó helyiségében történt, megalakult a Kaszap István-kör. Solymár atya egy Kaszap-képet rajzolt, ez került bemutatásra az alakuló összejövetelen.

Az volt a tervünk, hogy ha sikerül templomot építeni egyszer, annak Kaszap István lesz a védőszentje. Boldoggá avatása azonban egyre késett, és a magyarok templomát Szent István királynak szentelték. Hat hónapra mentem Londonba, de majdnem tíz évet töltöttem ott.

1963-ban új helyet kellett keresni, ahol misét tarthattunk. A havi teadélutánokat mindig más-más teremben kellett tartani. Új misézőhelyet kellett keresni. Ekkor történt, hogy a kancellár egy barakképületet ajánlott fel. A már nem használt reptéren volt ez az épület fémlemezből összeállítva, 9 méter széles és vagy húsz méter hosszú. Megkaptuk az épületet, de le kellett bontani, el kellett szállítani, és helyet találni, ahol azt felállíthatjuk. Nem sikerült helyet találnom. Mikor megint találkoztam a kancellárral, mondtam neki, hogy hasonló az ő ajánlata ahhoz, mintha egy gombot ajánlana azzal a meghagyással, hogy keressek hozzá egy kabátot. A felelet az volt, hogy tud ő területet is adni, ahol felállíthatjuk.

Így történt, hogy elfogadtuk az ajánlatot. Vagy heten kimentünk az épülethez, amit nem volt nehéz szétszedni. Ezen a napon jött a szomorú hír, hogy Kennedy elnököt megölték.

Szombaton este Erzsébet-napi teaest volt betervezve. Mikor odaérkeztem, a kezdet előtt kértem, hogy ne legyen zenés tánc ez alkalommal. 1956-ban elvártuk, hogy az emberek velünk érezzenek, most mi sem rendezhetünk mulatságot ezen a gyásznapon. Az összegyűlt társaságnak elmondtam, hogy a kancellár megfelelő területet jelölt ki a kápolnánk felállításához, és maga a barakképület is megfelelő. Feltettem a kérdést: mennyivel tudnak hozzájárulni a felépítéshez? Vagy húszan megajánlották a 20 dolláros hozzájárulást. Gondoltam egy másik húszat is össze tudok szedni azok közül, akik nem voltak ott, így ez is csak 800 dollár.

Most már csak építési engedélyt kellett szerezni és vállalkozót találni, aki felállítja az épületet és pedig úgy, hogy alatta is legyen egy helyiség. A kancellár segítségével mindez gyorsan sikerült, mert az épületet még a tél beállta előtt fel akartuk állítani; a téli nagy hideg miatt földmunkálatot csak májusban lehet végezni. Mikor ez mind megvolt, részt vettem egy jezsuita megbeszélésen, ahol erősen nekem támadtak, hogy, hogy merek én egy ilyen vállalkozásba belefogni az előjáróm tudta nélkül. Azzal kezdtem, hogy mindenért a kancellár a felelős. A gyűlést követő napon elmentem a kancellárhoz, és kértem, hívja fel a vállalkozót, hogy lássuk a költségeket meg azt, hogy hajlandó-e az egyházmegye a költségeket állni. Míg ő telefonált, Kaszap István közbenjárásáért imádkoztam. A vállalkozó, Elis Dan a munkája fejében járó költségeket 20 ezer dollárban állapította meg, megemlítve, ha most nem kezdjük a munkát, csak májusban lehet róla szó. A kancellár ismerte a magyarok áldozatkésztségét, azt mondta a telefonban, mit tudjuk mi, hogy mi lesz májusban, indítsák el a munkálatokat. Ezt a határozatot a püspök nevében tette, aki a megbízottja volt. A püspök aznap éjjel gyomorvérzésben meghalt. Ha másnap mentem volna, talán sohasem lett volna templomunk. Sok munkával, a magyar férfiak közreműködésével, mert minden munkát, amit csak lehetett, önkéntes munkaerővel végeztünk el. Az anyagi felelősség bizonyos értelemben mégis a miénk lett. A püspökség felhatalmazott a csekkek aláírására, és mikor Elis Dant ki kellett fizetni, az egyházmegye fizette ugyan, de a csekket nekem kellett aláírni.

Minden kiadást én fizettem, és mindig csekkel. Arra ügyeltem, hogy soha semmit ne költsek feleslegesen, és mindig annyit amennyire fedezet van. Voltak, akiknek nem tetszett, hogy én vagyok az egyedüli felelős, és tudni szeretnék volna, mennyi pénz jött be, és mi volt a kiadás. Erre nem tudtam felelni. Végül két mérnök hívó a napi munka után megcsinálta a kimutatást. A templom alatti helyiség szolgált a közös összejövetelekre, az egyik végében konyhát állítottunk fel, másik végében színpadot öltözővel.

A bácska-bánáti misszió

1969-ben arról értesültünk, hogy P. Ádám provinciális, aki édesapjával Jugoszláviában Szabadkán találkozott, érintkezésbe lépett az ottani papokkal, megkérdezte őket, mivel lehetnénk az ő segítségükre. A válasz az volt, hogy 10 éve volt utoljára népmisszió a Vajdaságban. Hálásan vennék, ha missziót tartó atyák jöhetnének.

A két atya, aki szóba került, nem vállalta. Jómagam már 10 éve éltem Londonban. Népmissziót már Magyarországon is tartottam, itt Kanadában (Hamiltonban), az Egyesült Államokban (Clevelandben a Margit-templomban és a Szent Imrében). Örömmel vállalkoztam hát, feltéve, hogy valaki folytatja a londoni munkámat. P. Provinciális az ajánlatot elfogadta, engem fél évre Torontóba helyezett kápláni minőségben, hogy készüljek fel a munkára, Londonba pedig P. Ugrint helyezte. Valami azonban történt velem a készüllet alatt. Lehet, hogy az a gondolat izgatott, hogy a vasfüggöny mögé megyek a kommunista rendszerbe. Gyomorfekélyem lett. Torontói előjáróm, P. Király értesítette Ádám atyát, hogy az orvos nem ajánlja missziós küldetésemet. Én azonban hallani sem akartam arról, hogy ne menjek. P. Király levelét P. Ádám Ausztráliában kapta meg, és éppen augusztus 5-én. P. Békésivel sajnálattal közölte, hogy nincs kit küldjön. P. Békési, aki az angol nyelvű

szeminárium spirituális volt, így felelt: az ő munkakörét bármelyik atya betöltheti, de magyar missziót csak magyarul tudó pap tud végezni. Így történt, hogy mikor augusztus 24-én megérkeztem Münchenbe, értesítettek, hogy P. Békési Cserháti püspök meghívására, akivel együtt tanult Rómában, már Budapesten van az ünnepeken.

Békési atyával sosem voltam együtt, de tudtam, hogy egykorúak vagyunk és hasonló beállítottságúak, és reménykedve néztem a közös munka elé.

Szabadkán Zvekanovics püspök atya szeretettel fogadott. A hatóságoknál bejelentette a missziókat megemlítve, hogy Szent István megkeresztelésének 1000. évfordulóját ünnepeljük. Csak azt kérdezték, milyen szent a mi Szent Istvánunk. Az egész egyetemes egyház megemlékezik róla az ünnepén, csakúgy, mint Cirillről és Metódról, akiket pár évvel azelőtt ünnepeltek mint a szlávok apostolait.

A munkához sikerült egy Volkswagent is szerezni, egy ottani pap nevére, amit rendelkezésemre bocsátottak.

A misszió jól elő volt készítve, az első sorozat kilenc hétig tartott. A misszió mindig vasárnap este kezdődött. Mikor bevonultunk a templomba, magunkkal vittük a Szentírást és egy nagy Jézus Szíve-képet – amelyet Paládia nővér (Szentgyörgyvári) kalocsai nővér festett – és a missziós keresztet.

Minden nap három beszéd volt, reggel egy rövidebb, este a nagybeszéd és utána az állapotbeli beszéd. Hétfőn a nőknek, kedden a férfiaknak, szerdán a fiataloknak, sőt volt, amikor a házások számára is tartottunk ilyen megbeszélést csütörtök este. Pénteken volt a kibékülés. Egyikünk tartotta a reggeli és az állapotbeli beszédet, a másik az esti főbeszédet egymást váltva. Ott, ahol két kisebb templom volt, három-három beszédet mondott mindegyikünk. Ez kilenc hétig tartott, az utolsó Zrenjaninban (Nagybecskerekén). Itt én beszéltem, de már csak egy beszédet, este. P. Békési a közeli, szaléziaiak által vezetett plébánián tartotta beszédeit.

Három hónap után vissza kellett térni ausztriai bázisunkhoz, Klagenfurtba egy kis pihenésre.

Ez a missziós munka 1971–72-ig tartott. A papok és hívek mindenütt szeretettel fogadtak. Nagy segítségünkre volt az is, hogy nekünk tulajdonképpen csak a beszédeket kellett tartani. A gyóntatást a bácskai papok végezték. Így például Csantavéren a 200 fekvő beteget saját otthonukban a káplánok gyóntatták meg.

A bácskai kiinduló pontunk a szabadkai püspöki palota volt. Itt kaptunk szobát és itt volt módunkban a püspök atyával rendszeresen találkozni és ha adódott valami, azt megbeszélni.

1972-ben visszajöttem Kanadába, ahol a magyarok megkeresztelkedésének ünneplése tovább folyt, és 8 napos missziókat tartottam Vellandón, Torontóban, Hamiltonban.

Eljutottam Saskatchewanba, Vancouverbe, érintettem San Franciscót, ahol a bencés atyák vannak. Dallasban is megálltam a cisztereknél. Az volt a gondolatom, hogy kellene egy könyvet kiadni a „Mit tett az Egyház a magyarságért és mit tett a magyarság az Egyházért” témáról. Ebből szerettem volna a szerzetesrendek beszámolóját ismertetni és, hogy milyen történelmi szerepe volt Magyarországnak mint védőbástyának.

1972 végén visszakerültem Bácskába, ahol a püspök atya megrendezte a nagy szabadkai missziót. Ez abból állt, hogy minden szabadkai templomba két atya ment. Erre bencés atyákat és több jezsuita atyát hívtak. Míg mi a város templomaiban tartottuk a missziót, a környéken ugyanilyen módon horvát misszió volt. A második héten mi magyarok mentünk a környékre, és a horvátok a szabadkai templomokba. Ezzel befejezést nyert a bácskai misszió. Kiemelkedő volt még a Lourdes-i kilenced Szabadkán. Az első évben Békési atya tartotta, 1972-ben pedig én magam.

Ezután egyedül folytattam tovább az utamat. Először Ausztriában, Bécsben voltak lelki megújulási napok. Tekintettel arra, hogy az Európában lelkipásztorkodó papok időnként háromnapos megbeszélésre jöttek össze, alkalmam volt velük is találkozni. A következő

években megújulási hetet tartottam majdnem minden magyar lelkésznél. Ez abból állt, hogy este valamelyik családnál összejöttek a környékbeli magyarok. Ezeknek tartottam fél órás beszédet, és utána kérdéseikre próbáltam felelni. Ezt nagyon szerették. Vasárnaponként pedig közös szentmise és szentbeszéd volt. Nem tudnám felsorolni, hogy hány helyen voltunk. Talán ennek a misszióknak a legkiemelkedőbb pontja a Rómában tartott Szent István-i magyar zarándoklat. Ez abban az évben történt, amikor Kada Lajost érseki rangra emelte a Szentszék.

Ezekben az években részt vettem a Pax Romana-gyűléseken. Az ausztriai cserkész táborokban jártam megújulást hirdetve, Ausztriában, Németországban, Svájcban, Hollandiában, Svédországban, Norvégiában, Belgiumban, ahol egy ideig Leuven volt a főhadiszállásom.

1976-ban vissza kellett jönnöm Európából Kanadába. Ennek két oka is volt. Az egyik a 76 utáni évet Kanadában kellett tölteni, hogy az ember elnyerje az öregségi nyugdíjat. A másik ok: Solymár atya Hamiltonban meghalt. Oda kellett mennem Eördögh atya segítségére, aki egyedül volt, és egy nagy építkezést vezetett.

1979-ben meghalt Bielek atya, aki *A Szív* újságot szerkesztette. Helyébe Csongor Rajmund atyát helyezték Montrealból, az ő helyére viszont engem, hogy legyen egy angolul beszélő pap. Deák Ferenc atya és Csókay atya Chiléből jöttek, jól beszéltek franciául és spanyolul.

Montrealban kiegészítő szerepet töltöttem be. Lelkigyakorlatokat tartottam különböző magyar plébániákon.

Itt is volt autóm. Ez alkalmat adott, hogy eljussak minden magyar településre, és az Egyesült Államokban is több helyen tartottam missziót.

Montreal nagyon eleven, dinamikus közösség, két kiváló lelkipásztorral, akik a plébánosi teendők vállalásával egymást váltották. Ez a kiegészítő szerepem lehetővé tette azt is, hogy többször megforduljak Magyarországon. Ide két ügy szolgálata vezetett. 1968-ban londoni tartózkodásom alatt elvégeztem a Cursillót, amelyet híveim közül többen korábban már elvégeztek. Nem akartam, hogy okosabbak legyenek papjuknál, mondhatom, hogy nagy hatással volt rám. Az volt a meggyőződésem, hogy ez az a kurzus, amire nagy szükség van. Európai utam alkalmából mindenütt érdeklődtem azután, hogy van-e magyar, aki ezt elvégezte? Talán egy ember volt, aki igennel felelt.

Itt Montrealban az első évben már két férfi jelentkezett, akik a Cursillón találkoztak. Egy egyetemi tanár, deRoth László és Glázer János hittanár, akik egy katolikus középiskolában azzal keresték fel a plébániát, hogy lehetne-e itt Cursillót szervezni. Rendkívül megörültem, mert Cursillót civil előadók nélkül nem lehet tartani. Az első lépés az volt, hogy lefordítottuk az angol előadási anyagot, jómagam a papi előadásokat, és biztattam az angolul tudó magyarokat, férfiakat és nőket, hogy végezzék el a Cursillót. Ezt Csókay Károly atya is megtette. Deák atya Chilében ismerte meg a mozgalmat, s megvolt a gárda, és megtartottuk a montreali első magyar férfi és női Cursillót. Később a torontóiak, az ottawaiak, a hamiltoniak is bekapcsolódtak. Új lelkeségi csoport működik ezeken a magyar plébániákon.

Újra Magyarországon

Elérkezett a fordulat éve. A 90-es évek elején meghívtak a szegedi jezsuita templomba sorozatot tartani.

Így történt, hogy Leányfalun is tartottam lelkigyakorlatokat, és több magyar templomban háromnapos szentbeszéd-sorozatot.

Felkerestem Székesfehérvárt, ahol Kaszap István tisztelőit ismertem meg. Megkérdeztem, hogy ki intézi most a boldoggá avatási ügyét. Szomorúan mondotta, nincs emberem. Ekkor ajánlottam, hogy bízson meg engem.

Adott egy írást, amit aláírt és lepecsételt. Ezt később megmutattam a provinciálisomnak, P. Nemesszeghy atyának, aki maga is aláírta a megbízatást és ellátta pecsétjével.

Ekkor Rómához fordultam és tájékoztatást kértem az általános postulátortól P. Molinári Páltól. A válasz az volt, kérdezzem meg a püspököt, hajlandó-e engedélyezni egy újabb kihallgatást a Kaszap-üggyel kapcsolatban. Az igenlő választ jelentettem a Postulaturán. Erre kineveztek viceposztulátornak. A Gondviselés jött segítségemre tájékoztatásomban. Először Orosz István cseszneki plébánossal találkoztam, akit lelkészi koromban ismertem meg. Ő egy fűzfői leánya, Bódi Magda boldoggá avatásával foglalkozott. Ő adott gyakorlati tanácsokat. Később Erdő Péter főtisztelendő úrral találkoztam, aki viszont egy latin könyvecskét adott, amely pontos leírást adott a komisszióról és a kihallgatások levezetéséről. Ennek segítségével 1990. július 30-án megalakult a bizottság Székesfehérvárott Takács segéd püspök úr elnökletével. Ebben az esztendőben azonban csak egy kihallgatás történt. 1992-ben végigjártam a tanúkat. Sok mindent felvettem hangszalagra, és arra biztattam őket, hogy tanúságtételüket foglalják írásba, és amikor a kihallgatásra kerül a sor, hozzák el két példányban. Az egyiket adják a titkárnak, a másikat olvassák fel. Ezzel elejét veszik annak, hogy vallomásukat ott kelljen legépelni. Ezután következnek a bizottság kérdései, amelyeket a rájuk adott válaszokkal együtt a jegyzőnek le kell gépelnie. Ez nagy mértékben elősegítette a kihallgatást. Egy alkalommal 8 kihallgatás volt egy napon. 1992 júniusában megvolt a záró gyűlés. Időközben értesültem, hogy a hivatalos latin, francia és olasz nyelv mellett elfogadják az angol és spanyol nyelvet is. Így a vallomásokat angolra fordítottam és hitelesítettem. Majd június 2-án 800 aláírással egy albummal tele képekkel és okmányokkal mindent átadtunk Angelo Acerbi nuncius úrnak, hogy továbbítsa Rómába. A püspök atya alkalmat adott, hogy papjainak rekollekciót tartsak, egyet Fehérvárott és egyet Budapesten. Itt ismertetem Kaszap István ügyének állását.

1947-ben, amikor a Kaszap István-ügyet lezárták, a magyar anyagot elküldték Rómába. Ezt ott egy hiteles fordító lefordította olaszra, lett belőle 1000 oldal kézzel írott szöveg. 1994 októberében Rómán keresztül jöttem haza Magyarországra. Rómában azt mondták nekem, hogy magyar segítőre lenne szükségük. Október 8-án érkeztem meg Budapestre, ahol arról értesültem, hogy a Sodrás utcai rendházat ezen a napon (1992. október 8.) áldja meg a nuncius.

Abban a meggyőződésben, hogy ott több jezsuita atyával fogok találkozni, a helyszínre siettem. Tájékoztattam az atyákat arról, amit nekem Rómában mondtak. Egy magyar segítőtárs kellene. Ahogy elbúcsúztam az atyáktól, szembetaláltam magamat Nemeshegyi Péter atyával, akiről tudtam, hogy 1995. január 1-én Rómába megy két és fél hónapra, mint delegátus a rendi nagygyűlésre. Ő nyelveket beszélő ember. Rómában végzett, tud olaszul. „Kedves atyám”, fordultam feléje, „ha be akarsz aranyozni életedet, fogadd el Kaszap István ügyének a továbbvitelét”. Az atya elfogadta és 1995-ben egy 150 oldalas angol szöveget nyújtott át a postulaturának. Tehát ez nagy lökést adott az ügynek. 1997 áprilisában, mikor Rómában jártam, ott feküdt a postulatura asztalán az egész anyag legépelve és útmutatóval ellátva.

A munka folyt tovább. 1997. december 17-én Paolo Molinali SJ és Peter Gumpel SJ faxon arról értesítettek, hogy a positio elkészült, és nyomdába adták. A kinyomtatott positiot átadják a szentté avatási kongregációnak, és azok kiadják először egy teológus bizottságnak, aztán egy bíborosi bizottságnak. Ha ezek mindent rendben találnak, következik a Szentatya dekrétuma. Ezután vizsgálják felül a benyújtott csodákat.

Kispesten

1947–48-ban voltam először Kispesten gondnok.

1990 óta visszajárok Magyarországra és a kiscesti jezsuita rendházban kaptam elhelyezést. Cukorbetegségem következtében 1992-ben bevérzett a szemem, és azóta nem tudok olvasni. Lelkipásztori munkámban ez csak részben akadályozott meg. Szentmisét így is tudok bemutatni, ha van, aki felolvassa az olvasmányokat.

A változó részeket magnó segítségével mondom.

1997. augusztus 2-án kellett volna visszamennem Kanadába, de ez másként alakult. Július 30-án szívinfarktust kaptam, és kórházba szállítottak, majd a soproni szívszanatóriumba kerültem. Mivel gyomorfájdalmakra panaszkodtam, gyomortükrözést végeztek. Kiderült, hogy az egyik gyógyszer okozza a fájdalmakat, gyomorfekélyt állapítottak meg. Emiatt a Kanadai utam kitolódott, és Kispesten maradtam.

Kanadai tartózkodásom alatt voltak nehéz pillanatok, amikor tétován néztem magam elé, megkérdeztem magamtól, no és most mi lesz? Emberileg szólva, nagyon sokszor voltam egyedül. Gyakran visszaemlékeztem diák éveimre, mikor tanárainknak megmondtam, hogy pap szeretnék lenni. Az egyiknek a válasza az volt: „Fiam, gondolja meg, a nő nem csak biológiai, de pszichológiai kiegészítője is a férfinak.” A másik tanárom azt mondta: „A legnagyobb csalódást az okozza a papnak, hogy sokszor azok, akiken legjobban szeretne segíteni, ellene fordulnak”. Hálás vagyok, hogy ezt mondták akkor. A válaszom az volt, hogy nem vagyok egyedül, mert Krisztus velem van. Így volt ez egész életemen át, sosem voltam egyedül. Hálás vagyok a jó Istennek, hogy papjai közé hívott, hogy hirdethettem az ő igéjét, és sokaknak lehettem vigaszára és megerősítő barát, anélkül, hogy ez lekötöttséget jelentett volna.

Részbeni vakságomat is áldásnak veszem. A Kaszap-ügy szolgálatában ez lényeges pont volt, mert nem hiszem, hogy e nélkül Nemeshegyi Péter atyát be tudtam volna kapcsolni az ügy szolgálatába.

A jó Isten mindig segített, mindig akadtak áldozatos lelkek, akik kiségitettek. Például az is, aki e sorokat gépeli. Csodálatos a Gondviselés, aki a benne bízókat mindig megsegíti.

Elvem az, hogy elég a napnak a maga baja, a holnap majd gondoskodik magáról. Nem kesergek a múlton és nem tépelődök a jövőről. A jelenben, a mában élek, és próbálom megtenni azt, ami tőlem telik és amit a jelen pillanata kíván. Mindig keresve mi az, amit Isten tőlem elvár. Nem magamnak élek, az Úrnak iparkodom hűséges szolgája lenni, szolgálni Őt testvéreimben, ahogy azt a körülmények kívánják.

Deo gratias!

Az ember sokszor arról, ami a szíve legmélyén van, nem beszél. Arról írtam, hogy hogyan készített elő a jó Isten a jezsuita életre. Itt szeretném kifejezni azt, ami magától értetődő és amivel teli van a szívem, milyen mérhetetlen hálával tartozom Jézus Társaságának, előljáróimnak és rendtársaimnak. Szent Ignác a Társaságot a szeretet társaságának nevezte, és ezt hosszú szerzetesi életem alatt mindig tapasztaltam. Hogy néha tövisbe akadtam, az csak természetes. „Nincsen rózsza tövis nélkül”, mindenért és mindenkinek hála és köszönet.

Csókey Károly: Népmissziók Chilében

R. P. Reisz Elemér, a külföldön élő magyar jezsuiták tartományfőnöke 1950-ben vett föl a Jézus Társaságába, és a belgiumi Arlon-i noviciátusba küldött. 1957-ben Spanyolországban pappá szenteltek, és a Gondviselés, tartományfőnököm által Dél-Amerikába, Chilébe küldött missziós munkára. 1959–75 között szolgáltam ott. Ma is hálát adok Istennek a hivatás kegyelméért és örülök, hogy Urunkat, Jézust követve szolgálhatom az embereket és bennük eljövendő országát.

A chilei missziós munkából szeretnék bemutatni néhány mozzanatot. Abból, amikor népmissionáriusként, a szegények között az ország déli részén, majd Santiago egyik peremvárosában, a Poblacion Nogales melletti Szent Jakab településen (Poblacion Santiago) végeztem lelkipásztori munkát.

Ezen a környéken is működött Chile nagy apostola, a most boldoggá avatott Alberto Hurtado atya, róla is megemlékezem.

Chiléből tartományfőnököm, R. P. Ádám János a montreali magyar plébánia lelkipásztori szolgálatára hívott. Onnan, 1993 szeptemberében, R. P. Nemesszeghy Ervin tartományfőnököm hívására visszatértem Magyarországra. A budapesti Jézus Szíve templomban és Kárpátalján is lelkipásztorkodtam. 1994 júliusa óta pedig a Miskolc-Avas-déli plébánia lelkipásztori szolgálatában állok.

Hithirdetés a bennszülöttek között – népmissziók Chilében

1959 végén érkeztem Chilébe. Tartományfőnököm néhány hetes santiagói tartózkodás után az ország délebbi részén fekvő nagyobb városba küldött, Concepciónba, az ottani jezsuita rendházba, amely kisebb lelkipásztori és népmissziós központ volt. Onnan mentek ki a jezsuita atyák a különböző helybéli lelkipásztori munkára és néhányan a vidéki kisebb-nagyobb településekre vagy városokba, hogy ott hirdessék Jézus Krisztust és megerősítsék az embereket keresztény hitükben és az Egyházhoz való tartozásban. Ez utóbbiak voltak a népmissziók.

Tekintve, hogy még nem ismertem a helyi viszonyokat, előljárom, Manuel Fincheira SJ kezdetben lelkipásztori kíséretre küldött más plébániákra vagy gyóntatni más katolikus iskolákba. Később hétvégi lelkigyakorlatokat tartottam kisebb csoportoknak, és rendszeresen kijártam misézni a különböző szerzetesnővérek közösségeihez, ha meg iskolájuk is volt, a tanulókhöz is. Jobban megismerve a körülményeket, előljárom elküldött a kisebb falvakba népmissziót tartani. Erről számolok be most.

Általában olyan helyekre hívtak missziózni, ahol nem volt pap, de volt néhány keresztény család, akik törődtek a többiekkel és azt akarták, hogy ők is halljanak valamit Jézus Krisztusról és megerősödjének hitükben. Ezért hívták a hithirdetőt. A másik eset a városi vagy falusi plébániák voltak, amikor a plébános hívott meg népmisszióra, hogy föllendítse ezzel a hitéletet. Ezek a népmissziók általában egyhetesek voltak: a hét folyamán megvolt az aznap esti összejövétel a templomban. Az első részében a hívek hosszabb szentbeszédet hallgattak a keresztény hitről, akár Szent Ignác lelkigyakorlatának első heti témáiról, akár a Hiszekegy főbb igazságairól. A másik részben a szentbeszédet sokszor a szentmise közben tartottam általában a keresztény életformáról, a főparancsról vagy a tízparancsolatról. A kettő között gyóntatás volt. Napközben igyekeztem minél több családot meglátogatni, elbeszélgetni velük, látni, miben lehetek a segítségükre, mivel segíthetem elő, hogy a szentségekhez járulhassanak.

A vidéki kis falvakban, ahol nem volt pap, vagy a tanyavilágban, a misszió programja annyiban különbözött az előbbitől, hogy ott elő kellett készíteni a gyermekeket egy hét alatt

elsőáldozásra, a nagyobbakat a bérmálkozásra; párokat az esküvőre, illetve rendezni a házasságokat. Érkezés után a meghívó családhoz mentem. Érdekes és vigasztaló, hogy általában mindig voltak ilyen családok a tanyavilágban, akik szívükön viselték környezetük evangelizálását, készek voltak komoly áldozatot hozni a misszióval járó költségeket viselve. Szállást és ellátást adtak a missziós atyának, még adományt is. Másutt, egy nagyobb földbirtokon a tulajdonos hozatott missziós papot. Hasonló helyzet volt a „Rucamanqui” nevű nagy állami birtokon, a hatvanas évek elején. A birtok területe kb. 20x42 km, az egyik legnagyobb chilei állami bank tulajdona volt. Öt szekcióra oszlott, egy-egy ispánnal az élén. A bank egyik igazgatója valószínűleg vallásos, hívő keresztény, apostoli lelkületű volt. Gondja volt rá, hogy évente egy misszionárius evangelizálja a földeken dolgozókat.

Mikor odaértem, keveset tudtam erről. Az ispán, aki nem volt különösebben vallásos, elszállásolt a gazdaság egyik vendégházában, és gondoskodott ellátásomról. Azt mondta, az iskolában tarthatom az esti összejöveteleket és a szentmisét is, és megengedte, hogy körüljárjak a gazdaságban. Ezzel megkezdtem a missziós munkát. Az emberekhez el kellett vinnem Krisztus jó hírét és egyházát, az embereket pedig Krisztushoz. Tehát utánuk kellett mennem, hogy találkozzam velük, megismerjem őket. A szántóföldeken meg a kertgazdasági növények (bab, borsó, sárgarépa stb.) között dolgozott javarészüket. Öntözőcsatornákat nyitogattak, folytatták a vizet a barázdákba, ahol a bab nőtt. Kimentem a földekre, ott találkoztam a munkavezetővel. Ő azt mondta, nem alkalmas az emberekkel munka közben beszélni. Megkérdeztem erre, mikor és hol szoktak ebédelni. Délelőtt tizenegy óra lehetett.

– Tizenkettőkor – mondta és a közeli domboldalra mutatott. – ott, azon a helyen. Oda is mentem, és üdvözöltem a munkásokat. Bemutatkoztam, és kértem őket, vegyenek részt a misszión, ezen a héten minden este az iskolában, este hatkor. Lesz szentbeszéd, evangélium-magyarozással, utána szentmise. Közben meghozták az ebédet. Mindenki kapott egy barna, kerek kenyeret, negyed vagy fél kilónyt talán, hozzá vizet és sült lisztet. Ezt fogyasztották a bögréből. Ez volt az ebédjük. Miért nem esznek legalább egy tányér babfőzeléket? – kérdeztem. – Arra nem telik, a bab drága. – És mennyi a fizetésük? – kérdeztem tovább. Kb. napi 5 kiló kenyér árát keresték meg egész napi fáradságos munkával. És melléje cselédlakást, illetve cselédházat kaptak. A szerencsésebbeknek kis háztáji föld is jutott, amin tudtak valamit termelni és állatokat tartani.

Elöttem volt hát a szigorú valóság: nehéz mezőgazdasági munka a földeken napi 5 kiló kenyér áráért. Még egy tál babra sem telik nekik! Kicsit elbeszélgettem velük. Elpanaszolták, milyen szegényesek a házak, ahol laknak. Egyikük meg is hívott, mert a beteg nagyszülő papot szeretne. El is mentem hozzájuk. Igen primitív körülmények között éltek, fadeszkából ácsolt kamrában. A padló csak döngölt föld volt. Az ágyban fekvő nagymama fölé hajoltam. Az eső – Uram bocsá’ – rácsorgott az ágyra, mert fölötte nem jó fából készült a tető. Emiatt szoltam is az ispánnak, és ő megígérte, hogy kijavítják. Ilyen körülmények között érthető, hogy az emberek elkívánczoltak a tanyavilágból, jobb körülményekre vágyódtak. Igyekeztek a nagyvárosokba vagy legalább külvárosokba jutni. A rádióhallgatásból volt valamelyes képük a városi életről: ott van orvosi ellátás, kórházak, iskolák is, és nem csurog be a víz. És valószínűleg a munkát is jobban megfizetik. Megtapasztaltam ennek az „exodus ruralis”-nak az okát, amely valósággal öntötte az embereket a városokba. De nem szociológiai tanulmányútra jöttem ide, hanem Krisztus jó hírét hirdetni, szentségeit kiszolgáltatni.

Ezért most a teendőm az volt, hogy végiglátogassam valamennyi elérhető házat. Lakóikat meghívtam az esti missziós összejövetelekre az iskolába. Házról-házra mentem, kopogtattam, ajtót nyitottak és meghallgattak. Rövid bemutatkozás után megkérdeztem, van-e elsőáldozó korú vagy bérmálkozás előtt álló gyermekük. Volt. Számukra másnap délelőtt megkezdtem a hitoktatást az iskolában. Délután még folytattam a családlátogatást, mert jó nagyok voltak a távolságok, lehetett eleget gyalogolni. Estére már szépen összejöttek az emberek. Megtartottam a felnőtt hitoktatást, ez volt a szentbeszéd első része. Istenről, a mennyei

Atyáról beszéltem. Azután gyóntatás következett. Szépen jöttek. Utána szentmise. Mise után ismét gyóntatás, és meghívtam a fiatalokat egy külön összejövetelre a másnapi szentmise után.

A hitoktatásra másnap mind megjöttek a gyerekek, kicsik és nagyok vegyesen. Úgy, mint az iskolában is, mindenki együtt tanult. Kezdetben én is együtt oktattam őket, de láttam, hogy itt három csoportot kell csinálni: kezdőkből, haladókból és a bérnalkozásra készülőkben. Bizony, ez a reggeli három óra kemény munkát jelentett, de öröm volt foglalkozni velük, mert odafigyeltek, hálás tanítványok voltak. A hét végére viszonylag föl is készültek a szentségek vételére. A két utolsó nap délután is jöttek oktatásra. A nagyobbak között két értelmes kislányt találtam, akikre rábízhattam az első áldozók tanítását, így az egész alapvető dolgok, a Miatyánk, Üdvözlégy tanítására nem kellett időt fordítanom.

Ezalatt kiderült, kinek kell rendezni a házasságát, kinek kell egyáltalán egyházi házasságot kötnie. Délután hozzájuk is ellátogattam, és előkészítettem őket, s a házasságkötésre szombat délután (az utolsó előtti napomon) sor került. Mikor kimentem egy-egy ilyen tanyára, kezdetben nem túl lelkesen fogadtak. Nem tudtam, miért húzódoznak annyira. Később azután fölfedeztem két benzines hordót meg egy üstöt, amelyben pálinkát főztek, s az tiltott cselekmény. Attól féltek, talán beáruolom őket. Mikor efelől megnyugtattam őket, és beszélgettünk, ők is belátták, hogy jobb lesz szentségi házasságban élni.

Ahogy múltak a napok, úgy növekedett a munka, mert egyre többen akartak szentgyónáshoz járulni. Így az esti összejövetel előtt, közben és utána gyóntattam. Csak késő éjjel kerültem ágyba, kimerülten. Vasárnap tartottuk a missziózárást, ünnepélyes szentmisével. Hála Istennek, sokan ismerték a legfontosabb énekeket. A szentmise alatt volt az első áldozás és a bérnalkozás is, amelyet a püspök úr engedélyével szintén jómagam végeztem. Megható volt az egyszerű tanyasi emberek áhítata.

A szentmise befejeztével ünnepi ebéd, s utána egy kis missziós multság várt, ahol egykettőre elfogyott a bor. Így a legények hozzám jöttek borért, de nem tudtam adni nekik, és csoda sem telt tőlem. Szeretettel elbúcsúztunk egymástól, felültem a szekérre, hogy továbbmenjek a következő állami gazdasági szekcióba, a Rucamanqui 2-be.

Ott is az ispánhoz mentem először, aki valamivel vallásosabb volt, mint a másik, és az irodaházban kaptam egy szobát. Az ispán figyelmeztetett, itt nagyobbak a távolságok, bevitt az istállóba, megmutatta a lovakat, és felajánlott egyet, hogy a hét folyamán azon közlekedjem. A legények föl is nyergelték, s szóltak, hogy ez a kanca igen gyors, legyen vele óvatos. Hálás voltam érte, mert megköny-nyitette a családlátogatásokat és az emberek összehívását az esti misszióba. Odaértem egy házhoz, leugrottam a lóról, egy fához kötöttem, bementem a családhoz, meghívtam ki-kit a megfelelő hitoktatásra. Többé-kevésbé minden úgy történt, ahogyan az első szekcióban, azzal a különbséggel, hogy az itteni ispán felesége különösen vallásos volt, ezért minden este meg akart hívni vacsorára. De ezt nem fogadhattam el, mivel akkor számomra igazán dologidő volt: mise és gyóntatás. A záró szentmisére itt nagyon szépen feldíszítették az oltárt, hogy ünnepélyesebb legyen. Az ispán felesége is azt akarta, hogy minél többen járuljanak szentáldozáshoz, ezért a családok felkutatásában is segítségemre volt.

Az ötödik szekcióba érve már elég fáradt voltam a megszakítás nélküli munkától. Ott annyival könnyebb volt a dolgom, hogy a tanítónő maga is vallásos lévén segítségemre volt a hitoktatásban.

Egy-egy ilyen misszió utáni egyedül maradandó intézmény a rózsafüzér társulat volt: a vallásosabb asszonyok rendszeresen összejöttek a misszió után hetenként rózsafüzért imádkozni és énekelni. Jó lett volna megfelelő imakönyveket adni nekik, de sajnos erre nem volt lehetőségem. Megmaradt azonkívül a hitoktatás is. Általában csak találtam valakit, asszonyt vagy lányt, aki szívesen vállalkozott a gyermekek hitoktatására az iskolában,

már ha az igazgató vallásos volt. Ha nem, akkor más helyiséget kellett hozzá keresni. De a Gondviselés segítségével mindig akadt legalább egy kamra vagy üres lakóházrész.

Sajnos, másutt előfordult az is, hogy kevés látható eredménye lett a missziózásnak. Általában a záró szentmise mindenütt szép és lelkes volt, s több házasságot sikerült rendezni az elsőáldozásokon, bérnálásokon kívül. De nem mindenütt sikerült a további hitoktatást biztosítani. Már az is eredménynek számított, ha a tulajdonos vagy megbízottja meghallgatott néhány szentbeszédet. Ilyenkor beszélhettem a szociális igazságosságról mint a szeretet követelményéről, és arról, hogy a tehetősebbnek kötelessége a rábízottak sorsával törődni, és lehetőleg javítani rajtuk. Ha tulajdonosról volt szó, az ilyen szentbeszédnek nem maradtak hatástalanok. Nem lehetett olcsó mulatság a rájuk bízottak sorsának javítása, de bizonyára üdvösségükre szolgált.

A megszervezett plébániákon való missziózás jobban keretek közé szorult. Ott adva volt a szentmisek rendje, általában az esti szentmiséhez kellett igazodni. Nagy segítséget jelentettek a meglévő egyesületek; általában találkoztam velük, meghívták a missziós atyát egy-egy beszélgetésre. Ez alkalmat adott az egyesületi élet föllendítésére, elsősorban lelkesítést, a hit megerősítését várták tőlem. És új tagok toborzására is jó alkalom volt a misszió. A plébánosok mindig szívesen vették, ha programokat dolgoztunk ki az egyesületek számára. A plébániai missziózás kevesebb családlátogatást jelentett, de annál több szentgyónást.

Vágta az éjszakában

Egyszer egy Rere nevű tanyaközpontban misszióztunk, a hét közepén jártunk már. Túl a délelőtti hitoktatáson, a családlátogatáson, az esti szentmisén, a gyóntatás befejeztével nyugovóra tértem a vendéglátó családnál. Egykettőre elaludtam. Úgy hajnali három óra felé nyílik az ajtó, és hallom, amint ébresztgetnek: Atya, keljen föl gyorsan, eljöttek magáért, egy beteghez kell mennie sürgősen. Ugrok az ágyból, kapom a ruhát, s az udvaron várt a házigazdám, Don Pedro két emberrel.

– Atya, az egyik távoli tanyán nagy baj történt. Egy fiatalember a halálán van, szüksége volna a betegek szentségére. Gyorsan vegye föl a ponchómat – a nyakamba tette a fekete ponchót –, hoztak magának lovat, siessen!

A betegellátó zacskót a nyakamba akasztva fölszálltam egy sötétszínű lóra. A két férfi közrefogott, és kérdezték, tudok-e vágtázni.

– Tudok, mehetünk. – És megindultunk hárman, egymás mellett az úton. A paripák egyre gyorsabban vágtattak, a ponchók csak úgy lobogtak utánunk. Vagy tizenöt percen át lovagoltunk így vágtában, de csendben, mert a földes út elnyelte a patkódübörgést.

– Messze van még? – kérdeztem, de nem hallották, így csak követtem őket sebesen. Sosem gondoltam volna, hogy ilyen gyorsan is lehet közlekedni lóháton. Oda kellett érnünk időben, lassítottak, beértünk egy kis faluba, a ház előtt leszálltunk és kikötöttük a lovakat. Az ajtó nyomban kinyílt, s egy férfi fogadott, szintén sürgötve:

– Jöjjön gyorsan, Pista öcsém halálán van. Megmérgezték valamivel, teli halálos görcsökkel, eszméletlen és rángatózik.

Fölmentünk a felső szobába, ott dobálta magát – kikötve is – az ágyon egy fiatal férfi, dőlt róla az izzadság. Nagyon súlyosnak látszott az állapota, odamentem hát hozzá, és körülbelül ezt mondtam: – Lelkiatya vagyok, kérd Isten irgalmát, ő megbocsát neked. Mondd velem: Uram, Istenem, bocsásd meg minden vétkeket, irgalmazz nekem, szegény bűnösnek! Jézusom, bízom benned. Uram, gyógyíts meg engem, hogy visszatérhessek családomhoz, munkámhoz.

Elővettem a szent olajat és mondtam a szent kenet kiszolgáltatásának szavait: E szent kenet által és nagy irgalmassága szerint segítsen meg téged az Úr a Szentlélek kegyelmével. Szabadítson meg bűneidtől, üdvözítsen téged, és erősítsen meg jószágosan. Ámen.

Közben megkentem a homlokát és kezét a szent olajjal. Csönd lett, mintha kissé megnyugodott volna. Ott feküdt kiterítve az ágyon, mi pedig elimádkoztuk a Miatyánkot, és áldásomat adtam rájuk. Még odahajoltam a beteghez:

– Pista, bízzál az Úrban! Isten áldjon! – Lassacskán kimentünk a szobából. Lemenet a családtagok elmondták a baj okát: Pista udvarolt, fél évig jártak együtt a lánnyal, de utána másikkal kezdett járni. Ezért az első lány családja bosszút akart állni: mérges szárított bogarakat zúztak porrá, s az ételébe keverték. Ez súlyos mérgezéssel jár, az idegrendszert támadja meg.

Bizony, a falu erkölce szigorú. Ha egy legény egyszer már járt egy leánnyal, akkor nem szabad otthagynia, el kell vennie feleségül. Ha mégis otthagyja, a leány családjának büntetése előbb-utóbb utoléri. Pistát is utolérte, s majdnem életébe került. Hallottam ugyanis, hogy túlélte, megmenekült. Megdöbbenő, mennyire vigyáztak ebben a faluban az erkölcsökre. Ha valaki már megölelt és megcsókolt egy leányt, azt a kapcsolatot nem lehetett már megszakítani. Különben jön az életveszélyes büntetés. Ez még valamiképpen a vadon törvénye.

Azután hazakísértek. Akkor már nem vágtaztunk, lassúbb ütemben mentünk. Elgondolkodtam, mennyire él a hit ezekben a jó földművesekben, s milyen fontos volt nekik, hogy Pistához időben eljusson a pap, megadja neki a betegek szentségét, és feloldozza bűnei alól. Megnyugodva és hálaadással tértem vissza nyugvóhelyemre.

Egy plébániai közösség formálódik és templomot épít

Hurtado atya

Chile fővárosának, Santiagónak a délnyugati részén fekvő egyik peremvárosában történt. Ott működött Alberto Hurtado jezsuita atya, akit az Anyaszentegyház 1996-ban boldoggá avatott. Volt miért. Nemcsak, mert fölhívta a világ figyelmét doktori értekezésével, amikor megkérdőjelezte a chilei kereszténységet „Chile missziós terület” címmel. Nemcsak azért, mert megalapította a *Mensaje* (Üzenet) című havi folyóiratot, amely megfelel a régi *Magyar Kultúra*-nak, és ezzel a keresztény szellemiséget közvetítette az olvasók számára. Még csak azért sem, mert noviciátust és tanulmányi házat épített a jezsuitáknak abban a Santiago közelében fekvő városkában, amely ma az ő nevét viseli (Padre Hurtado).

Boldoggá avatásának oka inkább talán abban keresendő, hogy Urunknak Jézusnak barátja volt, és az Ő szeretetét sugározta mindennapi életében. Különösképpen szíven viselte Chile szegényeinek sorsát. A Szent Ignácról elnevezett kollégiumban tanított és lelkivezető volt. Vasárnapi szentbeszédeiben, a Szent Ignác templomban hatékonyan fölhívta az ország befolyásos embereinek figyelmét arra, hogy törődni kell a szegényekkel. Maga is elől járt tetteivel. Éjjelente néhány barátjával kiment a külvárosi utcákba és összeszedte a kóbor gyermekeket, otthont létesített számukra jótévként a Munkás Krisztus plébánia mellett. Ezt a plébániát az ő szorgalmazására építették a General Velasquez utcán, a Poblacion Nogales (Diófatelep) mellett, hogy a településen lakó szegény sorsú embereknek is legyen temploma. Ugyanott menhelyet is létesített a hajléktalanok és nincstelen számára, éjjeli szállást és egyszerű táplálékot, valamint tisztálkodási lehetőséget biztosítva számukra. Még munkalehetőséget is teremtett számukra; egy faipari üzemet indított, amelyben a szükséglakások számára paneleket gyártottak. Így kb. harminc embernek adtak munkát. Egy mozitermet is létesítettek a környék lakosságának, intézetet az elhagyott gyermekeknek.

Ezeknek az intézményeknek anyagi alapot azzal teremtett, hogy jótévként keresett, akik rendszeres adományaikkal fenntartották azokat. Ő maga személyes kapcsolatban volt velük, és bevonta őket az intézmények vezetésébe, irányításába.

A halál viszonylag fiatalon, 58 évesen érte utol, a fehérvérűség jelentkezett szervezetében és gyorsan felőrölte. Életműve azonban folytatódott, a Hogar de Cristo (Krisztus otthona) intézményei fennmaradtak, a gyermekmenhelyek elterjedtek az ország nagyobb városaiban, és továbbfejlődtek, újabb munkatársak akadtak, akik felelősséggel vezették és fenntartották őket. Ma is megvannak és virágzóan működnek.

Hurtado atya nyomdokain a Munkás Jézus (Jesus obrero) plébánián

A klasszikus plébániai apostoli tevékenység mellett valami új volt a sok kis bibliakör létrehozása. Az akkori plébános, Ignacio Vergara SJ – a hatvanas évek vége felé járunk – be akarta vonni a híveket a Biblia kincsházának megismerésébe, hogy ott a ma is élő Krisztussal találkozzanak. Ezért rátermett és felelős embereket keresett és talált, majd fölkészítette őket ilyen bibliakörök összejöveteleinek vezetésére és összehozására. Az itt jelenlevők elmondhatták, mit jelent számukra a felolvasott szentírási rész, és megtanulták egymást tisztelettel meghallgatni és értékelni. Az összejövetelre kéthetenként voltak. Az előző héten Vergara atya a vezetőkkel találkozott és fölkészítette őket a következő heti összejövetelre. Plébánosi működése alatt az utolsó években 42 ilyen bibliakör működött már nála. Ignacio Vergara távozásával a bibliakörök nem szűntek ugyan meg, de lendületük alábbhagyott.

A másik újonnan szervezett plébánia a szomszédos Alessandri lakótelepen működött Jaime Larrain SJ atya vezetésével. Neki is sikerült apostoli lelkületű embereket találnia és jó képviselőtestületet tudott létesíteni velük. A plébánián igazi lelki közösség alakult ki, utána pedig templomot is építettek.

A harmadik egység a Munkás Jézus plébánia szomszédságában az ún. Diófa településen létesült. Ez a település 1940 után kezdett épülni a város szélén. Valószínűleg sok diófa lehetett arrafelé, innen a neve. Szegény sorsúak mentek oda lakni, a város csak a utcákat és a kis házhelyeket jelölte ki. A közművesítés későbbre maradt, az utcák aszfaltozása viszont csak annak befejezése után következhetett volna, így talán még ma sincs készen. Itt épült egy nagyobb kápolna, a szomszédos katolikus iskolával együtt, amelynek a vezetését és lelkipásztori szolgálatát a *Jesus Obrero* plébániához tartozó jezsuita atyák látták el.

Egy „gombatelepülés” keletkezése

A „gombatelepülés” jellemző volt a hatvanas évek után keletkező peremvárosokra. Egyik napról a másikra keletkeztek, akár a gombák. Így történt a Diófa település mellett is. Már nem volt hely az odaérkező családok vagy magányos személyek számára. Ezért a település mellett kezdték felállítani kunyhóikat, és egyre többet, az idegen területen. Hasonló problémák megelőzésére, az akkor működő Alessandri miniszterelnök kormányának lakásügyi minisztériuma igyekezett újabb településeket építeni. Így a Diófa település mellett is kb. 1400 favázas, sima palalemezekkel fedett kis ikerházat építeni egyenként mintegy 50 négyzetméteres alapterülettel. Az igénylőknek, a megfelelő pontszám elérésekor kiutalták ezeket egészen olcsó havibér fejében. Ez volt az ún. Santiago település. A Diófa település mellett üresen maradt egy utcásor, a meglévő kunyhókkal. Később, az ún. „autokonstrukcióval” a lakóknak saját munkával kellett fölépíteni házaikat, előre kidolgozott tervek szerint. A lakásügyi minisztérium adta az építőanyagot, és tízes házcsoportokat építettek. A házcsoport lakói közösen végezték ezt a munkát, egyik házat a másik után építették meg szövetkezeti alapon, megfelelő irányítással. Az építkezésben való részvétel kötelező volt minden szomszéd számára, legyen az családostól férfi vagy egyedülálló nő.

Ezen a településen kellett elkezdenem a lelkipásztori munkát, egy keresztény közösség létrehozását. Kik voltak az új Santiago település lakói? Hasonlóak a Diófa település lakóihoz: vidékről odavándorolt férfiak és nők, egyedülállók és házaspárok. Javarészüik fiatalabb korú, de voltak közöttük idősebbek is gyermekeikkel együtt. Közös vonásuk az volt, hogy valamivel tágabb látókör után vágyódtak, és vidékről jöttek. Elindultak a nagyváros felé. Sokan egy rokonhoz kopogtattak be, majd munkát kerestek. A negyvenes években még föl tudta venni a nagyváros a bevándorló vidékieket, akik olcsó munkaerőnek számítottak. De mikor betelt a munkaerőpiac, – a hatvanas évek vége felé –, bizony csak a munkanélküli segély keserű kenyeré maradt, az pedig csak egy évig járt. Utána – továbbra is munka hiányában – rászorultak mások könyöradományaira, koldusszegényen tengették életüket.

Hogy miért hagyták ott a megszokott életformájukat? Talán az akkoriban (ötvenes-hatvanas években) betörő televízió is hatással volt rájuk. A városi élet reményteljesebbnek, érdekesebbnek mutatkozott. A képernyőn rendes lakásokat, iskolákat, megfelelő egészségügyi szolgáltatást, munkalehetőségeket és kulturális életet mutattak be. Olykor a városi rokonok is hívogatták őket munkalehetőségeket ajánlva. Az újonnan érkezettek otthon javarészt a mezőgazdaságban dolgoztak; rosszul fizették őket, a városi élet adottságai hiányoztak vidéken, és a nálunk is ismert cselédsorban tengődtek. Érthető, ha jobb életkörülményeket kívántak, különösképpen a fiatal házaspárok számítottak az állam támogatására. Nem az erőteljes, ügyes emberek lettek ezeknek a bádovárosoknak a lakói. Azok vidéken is megtalálták a számításukat. Az újonnan érkezettek nagy része szegény sorsú ember volt, akik belefáradva a mezőgazdasági munka kilátástalanságába, könnyebb életet kerestek magának. Megérkezve a nagyvárosok peremére, bizony, nagyon gyökértelemné váltak. Vallási szempontból is. Falun még csak eljártak a templomba, bár nem mindig igazi meggyőződésből, hanem sokszor társadalmi kényszer hatására.

A nagyváros peremére érve, már nem is kerestek más plébániával vagy keresztény közösséggel kapcsolatot, nem ünnepelték hát a szentmisét. Isten a tudója, mennyire ünnepelték tudatosan valaha is. Az biztos, hogy szinte valamennyien meg voltak keresztelve, sokan elsőáldozók is voltak, néhányan bérmálkoztak is. Ha akadt egy jó papjuk, személyesen kötődtek hozzá, de mikor ez a kapcsolat megszakadt, vallásosságuk megingott. Kétségtelen, voltak köztük igazán hívő nagymamák, akik igyekeztek megtanítani unokáikat az imákra. A fiatalabb házaspárok gondja inkább a megélhetésre irányult, és az befolyásolta őket a hely megválasztásában, hogy hol remélhettek anyagi segílyt.

Külvárosi papok közössége

Az esperesi kerület papjai rendszeresen összejöttek. Az esperes ilyenkor egy-egy tanárt hívott meg a Katolikus Egyetem teológiaszakáról vagy más ismert papi személyt, hogy továbbképzést, útmutatást adjon a külvárosi papoknak. Mi, a három szomszédos jezsuita plébánián szolgáló papok is összejártunk kéthetente, együtt ebédeltünk, és megbeszéltük a gondjainkat. A hitoktatás, a szentségek méltó kiszolgáltatása és előkészítése, s a teológiai továbbképzés állandó témáink voltak. Láttuk, hogy a nagy ínség közepette mégsem az amerikai segély kiosztása a mi legnagyobb feladatunk. (Néhány alkalommal ugyanis zsírt meg lisztet osztottunk szét a rászorulóknak.)

A lelkipásztori munka kezdete

Mit tehettem ilyen környezetben? Először föl kellett térképeznem a települést, azaz fölmérést készítenem, s közben hívogatni is a lakókat a mi római katolikus közösségünkbe. Így több családdal kölcsönösen megismerkedtünk. Egyik a másikhoz küldött is, de én többnyire módszeresen végigjártam az egész utcát, s mindenhová bekopogtattam. Így

találkoztam egy férfival, aki egy nagy lakásépítő vállalatnál dolgozott. Rajta keresztül a vállalatától kaptunk egy erősen igénybevett állapotú faházat. Építőanyag raktárnak használták, de már szét volt szedve háromszor három méteres panelekre. Egy jólelkű teherautósofőr elhozta nekünk. Még korábban az a vállalat, amelyik a telep ikerházait építette, szintén jóindulatból kérésre lebetonozott egy 11x16 méteres területet a jövendő templom számára. Még azt is megtették, hogy piros színű festéket kevertek a betonba, így piros betonpadlónk lett mindenki nagy öröme. Hát ezen a cementfelületen állítottuk föl a 6x9 méteres házat kápolnáknak, egyszersmind közösségi helyiségnek. A panelekbe ablakokat vágtunk, a homlokzat deszkáira pedig felirat került: Jézus Krisztus él, köztünk van. Ez jelezte a lakosság számára, hogy a faépület keresztény közösség befogadására szolgál.

A felméréssel lehetővé vált a hitoktatás megszervezése, valamint az első áldozásra és a bérmálásra való felkészítés, valamint képet kaptunk a telep vallási hovatartozásáról. Ahogy bekopogtattam a házakba, némelyek bizalmatlanul, néha félve, de általában mégis szívesen fogadtak. Egy-két kivételtől eltekintve, ahol szabályosan kidobtak vagy megfenyegettek. Megkérdeztem ilyenkor, van-e elsőáldozó korú gyermek a családban. Ezzel sok mindenre fény derült: mennyire gyakorolják a vallásukat, az apa, anya nevét, a gyermekek nevét, munkájukat, címüket. Ismertettem, mikor és hol lesz a hitoktatás, szolgálataimat: a szentségek kiszolgáltatását, keresztelést, bérmálást, betegek szentségét, a házasság rendezését és az ezzel kapcsolatos dolgokat, s meghívtam őket a vasárnapi szentmisékre és följánlottam, vegyenek részt a közösség életében. Ez csaknem egy éves munka volt, de hála Istennek, be tudtam fejezni időben, és nyári vakáció végén megkezdődhetett a hitoktatás.

A katekista mamák

A fölmérés után ismertek lettek a nevek, tudtam már, kiket lehet, kell meghívni hittanra. Néhány apostoli lelkületű férfira és nőre is rátaláltam. A férfiakat meghívtam, vegyenek részt a keresztelési előkészítők számára rendezett tanfolyamon, amelyet a püspökség szervezett. Négyen részt vettek rajta, s utána plébániánk apostoli munkatársaivá lettek. Három alkalommal ők beszéltek a szülőkkel, akik gyermekeik számára a keresztséget kérték. Minden alkalommal más beszélt a szülőkkel, általában a kápolnában vagy saját otthonukba hívták meg a szülőket. A negyedik alkalom volt a papé. Ezeket a módszereket az érsekség liturgikus bizottsága dolgozta ki.

Az asszonyok között is találtam apostoli érdeklődést és készséget. Őket megkértem, hogy legyenek katekista mamák. Nyolcan vállalkoztak erre a feladatra, amelynek az a lényege, hogy a katekista mama az iskolaév alatt gyűjtse össze hetente egyszer a környezetében, szomszédságában lakó mamákat, és nekik mondja, magyarázza el a hétre szóló hittananyagot, amit nekik kell megtanítaniuk első áldozó korú gyermekeiknek. Erről az anyagról minden mama kapott egy nyomtatott oldalnyi szöveget, amelyet szintén az a liturgikus és kateketikai bizottság dolgozott ki. Nemcsak a gyermekeket tanítottuk ezáltal, hanem az egész családot.

A fölmérés közben megismerkedtem tizenéves fiatalokkal is, akiket majd a bérmálási előkészületre lehet vinni. Közöttük is akadt egy-két nyíltszívű, lelkes és rátermett fiatal, akik munkatársaim lettek a bérmálásra való előkészítésben és az ifjúsági csoport létrehozásában.

A fiatalok apostolai maguk a fiatalok

Itt is az volt az elv és a lelkipásztori tapasztalat, hogy a fiatalok legyenek a fiatalok apostolai. Egy fiatal sokkal érdekesebb kortársa számára, mint egy idősebb személy. Ezért Pablót elküldtem egy bérmálásra előkészítők számára rendezett tanfolyamra. Utána őrá bíztam egy nyolctagú csoportot, természetesen kellő felügyelet mellett. Megbízta benne.

Miután hat hónap alatt befejezte az oktatást, a nyolc fiatalból öten vállalkoztak arra, hogy maguk is oktassanak bémálandókat. Ezzel a láncreakcióval indult be az ifjúsági munka a telepen. Részt vettek az érsekség ifjúsági bizottsága által rendezett megmozdulásokon, ahol még jobban belelkesedtek és sokat tanultak. Belőlük nőtt ki a település katolikus ifjúsági csoportja, amit a fiatalok megszerettek. Összetartottak, együtt apostolkodtak, és együtt vettek részt azokon az egészséges szórakozásokon, amelyekre engem is meghívtak. Hozzájuk tartozónak éreztem magam, egy kicsit megosztottam az életüket. Volt köztük egy-két jó énekes és gitáros. Dolgozó fiatalok voltak, ők szebbé tették a vasárnapi szentmisét. A hívek szerették őket. Sokan házasságot kötöttek a csoporton belül egymással.

Az egyházi hozzájárulásnak is van apostoli jellege

Szintén a felmérés mutatta meg, kik lesznek alkalmasak az egyházi hozzájárulás beszédére. Ez is fontos csoport lett, mert készségesen járták a nekik kiosztott házakat, hogy havonta beszédjék a hívek adományait egyházközségünk fönntartására. Sokak számára ez volt a kapcsolat a plébániánkkal. Templomba járni még alkalmatlannak találták magukat, de akartak katolikus közösséget és a kápolnát, ezért havonta hozzájárultak fenntartásához. Nem ment simán egészen ez sem. Általában normálisan fogadták őket, noha volt kivétel is, mert egy-két férj vagy élettárs együgyűségében attól tartott, hogy asszonyát akarja elszeretni a hozzájárulás beszédője, s durva szavakkal kidobta.

Lelki töltőállomások

Az emberek néha lelassulnak, nem látják a célt, erőt vesz rajtuk a fáradtság, hiányzik a lelkesedés. Az egyházközségi munkában is előfordul ez. Észrevettem ezt a munkatársak között is. Újból és újból lelkesíteni kellett őket, s ez az én feladatomból volt. Bizony néha magam is lelkesítésre szorultam volna. Hiszen én csak buzdítottam az embereket, de olyan jó lett volna, ha olykor valaki engem is buzdított, mozgatózott volna. Lelki éretlenségem jele volt ez? Ha visszagondolok rá, úgy látom, hogy igen. Valahogy meglazult a személyes kapcsolat Jézussal. Ilyenkor meg kell húzni a csavarokat. Többet kell imádkozni. Mert Urunkkal való személyes kapcsolatból kellett, hogy táplálkozzon az egész lelkipásztori munka. Ezen a téren nagy segítség és nélkülözhetetlen az évi nyolc napos lelkigyakorlat. Ott mindig közelebb tudtam kerülni a mi Urunkhoz, Jézushoz, és megújult erővel láttam neki a lelkipásztori munkának. És éppígy szükséges volt a testvérekkel való személyes kapcsolat is, hogy valahogyan megérezzem bennük Jézus jelenlétét. Erre jók voltak a papi rekollekciók az esperesi kerületben. Mi paptestvérek mégis segíthetjük egymást, ha egy-egy problémát imádságos lélekkel megbeszélünk. Ezt *revisio vitae*-nek is mondtuk. Valaki fölvetette a problémát, utána imádkoztunk, és ki-ki hozzászólt a Lélek indítása alapján. Sok problémára ilyen „*revisio vitae*”-ben nyertünk világosságot és utat a megoldás felé. Jó erőforrás volt az évi jezsuita találkozó is, amit a Padre Hurtado városkában lévő noviciátusban szoktunk tartani. Volt ott egy-két fejtágító előadás, majd kis munkacsoportokra oszlottunk szét, mindenki saját érdeklődésének, illetve munkájának megfelelően. A kiscsoportban is megbeszélünk és megimádkoztunk gondjainkat, úgy kerestük a fényt. Egymást sokszor sikerült ilyenkor átlendíteni a holtpontra.

Sajnos a heti megbeszélések a közös asztal mellett nem nyújtottak ilyen segítséget. Valószínűleg azért, mert ott hiányzott az imádságos légkör. Inkább baráti volt a légkör, csak a sürgősebb gyakorlati problémákra kerítettünk sort az asztalnál, s mindenki sietett, ment a dolga után. Visszagondolva egyre inkább látom, mennyire fontos a lelki feltöltődés imádságos közösségi megbeszélések formájában, ahol az Úr szemével igyekszünk látni és megfontolni az eseményeket és teendőket. Ez volt számomra az igazi világosság és erőforrás

a lelkipásztori munkában. Minderre persze időt kellett szánni. Egy-egy problémáról néha akár egy óra hosszát is imádkoztunk és beszélgettünk. Ezért került sor egy-egy délután során csak két-három problémára, de azok esetében valóságos *discretio spirituum*-ot valósítottunk meg.

Világiak bekapcsolása a szentségek felvételének előkészítésébe

A fölmérés során olyan személyeket találtam, akikből a Lélek segítségével kinézhettem, hogy esetleg valami lelki szolgálatra alkalmasak lesznek például a házasságra előkészítő csoportban. Három ilyen házaspárt találtam, őket is elküldtem egy tanfolyamra az érsekség helyi szektorába. Beváltak, hála Istennek, és még otthonukat is följánlották a házasságra előkészítő kurzus céljára. Általában 4-5 jegyespárt szoktak előkészíteni. Hol egyikük, hol másikuk otthonában. Meg voltam elégedve a munkájukkal. A speciális témákra az esperesi kerület központjába küldtem a jegyeseket, ott szakember tartott nekik előadást: orvos, pszichológus vagy gazdasági szakember. Mindig legalább 20-25 jegyespár hallgatta őket nagy figyelemmel.

Találtam továbbá apostoli lelkületű, tettvágytól fűtött személyeket, akik a keresztségi előkészületek munkatársai lettek. Négy alkalommal oktattuk a szülőket, ebből az egyik alkalom a papé volt. Szektorunk vikáriusa, Mons. Fernando Ariztía, akkori segédpüspök, előkészítő tanfolyamot szervezett a részükre. Utána kezdték a munkát. Nehezen ment. A szülők a régi stílushoz ragaszkodva mindenképpen papot akartak, nehezen fogadták el a világiakat. Végül is elfogadták, mert nem volt más választásuk. Kezdetben abból állt az előkészítés, hogy az előadók az érsekség által kiadott plakátokat magyarázták. Egy egyszerű munkásembertől nem lehet elvárni, hogy előadást tartson a keresztségről. A posztterek megmagyarázása viszont jól ment nekik. Mégis sokat kellett lelkesíteni és biztatni őket.

Az apostoli szolgálatok megindulása

Az iskolaévet szentmisével kezdtük, ahol a munkatársak ígéretet tettek egy éves szolgálatra. Ez is kitartásra buzdította őket. Ezek a szolgálattelvők alkották a plébánia magját: katekisták, keresztelésre, házasságra előkészítők, egyházi hozzájárulást beszedők, ifjúsági csoportvezetők, mind megannyi tanúságtevő, akik hatékonyan megjelenítették a közösséget. Szükség volt rájuk, mert a települések jó része nemigen láthatott korábban keresztény közösséget, s nem tudták, mit jelent kereszténynek lenni. Újonnan ideérkezett emberek voltak, s a régi lakóhelyükön viszonylag kevesen voltak meggyőződéses keresztények, inkább ún. búcsúra járó vallásosságuk volt. Részt vettek a búcsú nagymisén és a körmeneten, ahol abban versengtek, ki vigye a szentek szobrait. Ennél több csak keveseknek adatott. Mikor aztán elhagyták falujukat, a faluval együtt a búcsús vallásosság is megszűnt. „Új evangelizálni” kellett őket. Ezt tette P. Ignacio Vergara SJ a bibliakörök elindításával, s ezek komoly evangelizáló tényezők voltak.

A pünkösdisták térhódítása

Az említett bibliakörök szervezője tehát egy karizmatikus ember P. Ignacio Vergara volt. Személyesen ismerte az embereket, és mindenkire volt egy-két szava. Megtalálta a nép nyelvét, megszerették hát az emberek. Utódja nem rendelkezett már ezekkel a jó tulajdonságokkal. De ha akadt egy jó bibliakör vezető, akkor ott továbbra is összejöttek az emberek, összehozta őket Isten szavának szeretete. A Diófa településen nem igazán működtek a bibliakörök, az új Santiago településen meg még kevésbé. Ezeken az új településeken nem volt keresztény hagyomány. S látnunk kellett új vallási felekezetek térhódítását. A szomszédos La Palma településen volt egy kis szükségkápolna. Az Alessandri

település plébánosa járt oda misézni. Nos, szemtanúja voltam, hogy egy vasárnap a kápolna előtti kis téren megállt néhány pünkösdista, egy öt tagú csoport, és egymás után jó hangosan elkezdtek prédikálni. Kinek? Az arra járó néhány embernek, olykor csak a falaknak, de csak beszéltek és beszéltek. A chileiek nagyon szeretnek beszélni, s a pünkösdista szekta lehetőséget adott nekik a nyilvános beszédre. Sajnos, a mi liturgiánkban és egyházi életünkben a hatvanas évekig a híveknek vajmi kevés adatott arra, hogy nyilvánosan beszéljenek. Emiatt a felszínebben vallásosak közül sokan örömmel csatlakoztak a pünkösdistákhoz. Ott aztán beszélhettek, szónokolhattak az utcákon. De a templomokban is. Egyszer afféle járókelőként betértem a helyi pünkösdista templomba. Az istentisztelet vezető lelkész felolvasott egy részt az evangéliumból, majd ének következett, utána prédikáció. A szónok egyre hangosabban beszélt, a hangulat egyre emelkedett. Felszólította az embereket: tárjátok ki a kezeteiket, feleljetek az Úrnak. Mondjátok: Ámen, ámen. Most ismét fölemelt kézzel dicsőítsétek az Urat, mondjátok: Dicsőség Istennek, Alleluja. Egyre hangosabban ismételték, amíg hatalmas kiáltozássá nem változott az egész templom: ki állva, ki térdepelve, kiterjesztett vagy összetett kezekkel érthetően vagy érthetetlen módon kiáltozta: Ámen, ámen, dicsőség, dicsőség, áldott az Úr, alleluja. Én is ismételttem: Áldott az Úr, alleluja, amíg végül alábbhagyott az egész s ki-ki kiadta magából, ami a szívében volt. Lassacskán elcsendesedtek, s a lelkész folytathatta beszédét, most már szintén lassabb formában és tanító módon. Közben egy-egy vallásos, karizmatikus éneket énekeltek.

A pünkösdista istentisztelet elgondolkoztatott. Ennyi lelkes résztvevő együtt! Hozzá még azok, akik a templomon kívüli kultikus helyiségben tevékenykedtek. 1950-től kezdve hihetetlenül gyorsan nőtt a számuk. Chile korábban tiszta katolikus országnak számított kb. 10 millió lakossal, de 1970-re a pünkösdisták száma már 800 ezer fölött volt. Fájdalmasan érintett bennünket, katolikusokat, hogy a peremvárosi településeken nem tudtuk kellő fölkészültséggel fogadni az odaérkezőket. Csak néhány karizmatikus lelkipásztor akadt, aki készen állt fogadásukra, de több kellett volna belőlük. Mi többnyire örültünk annak, hogy a meglévő hívekkel foglalkozhattunk. Hogy valamelyest kifejlesztettük közöttük a hitoktatás új módszerét a katekista mamák, papák segítségével. Bizony, alázatosságra intett mindez: el kellett fogadnunk, hogy nem egyedüli keresztények vagy istenhívők vagyunk mi katolikusok.

Próbáltam a település katolikus lelkipásztoraként közeledni a pünkösdistákhoz, de elzárkóztak. Kértem, vezessenek a pásztorukhoz, de ők haragudtak a katolikusokra. Többen közülük, pásztorok is, úgy nyilatkoztak, hogy a katolikusok akadályozták őket a térítő munkában, s most már csak azért nem teszik, mert képtelenek rá. Nem hittek a jóhíreműségünkben. Szomorú, de így igaz. Uram, Istenem, de messze vagyunk Jézus Krisztus vágyától, hogy eggyé legyünk?!

Megújulásunk folyamata

A fentiekben elmondottak is arra indították a katolikus egyházat, hogy nagyon egyek legyünk, hogy éljük az evangéliumi testvériséget, hogy tanúságtételünk őszinte, hiteles és igazi legyen. Azt hiszem, a zsinat után a római katolikus egyház mérföldes léptekkel haladt a belső tisztulás útján jelen évszázadunk első öt évtizedéhez képest. Akkor bizony teljesen klerikális volt az egyház, s nem tudtuk elfogadni, hogy rajtunk és a protestánsokon kívül másfajta keresztények is létezhessenek. És a híveknek nagyon kevés szerepük volt az egyház liturgiájában. Tisztelet a kivételnek, mert azok is voltak. Már az első öt évtizedben is feltűntek olyan püspökök, mint Don Manuel Larrain, aki kiváló szociális érzékenységgel és haladó lelkipásztori kritériummal rendelkezett. Óalatta dolgoztak ki egy a mi KALOT Népfőiskoláinkhoz hasonló iskolarendszert a mezőgazdaságban dolgozó fiatalok képzésére, de a KALOT mozgalmi jellege nélkül. Szépen működött, vezetője egy szintén Larrain nevű kanonok volt, aki nagyot alkotott ezzel.

Egy katolikus keresztény közösség kialakulása a Santiago lakótelepen

Térjünk vissza az új, 1400 lakást számláló Santiago, azaz Szent Jakab településre. Már állt a mi kis fapanelekből összetákolt 6x9 m alapterületű szükségkápolnánk. Tudtam, hogy itt egy keresztény közösséget kell kialakítani. Ezért kerestem munkatársakat a fölmérés során. Luis Hormazabal személyében a közösség dinamikus vezetőt kapott, mert ő szívében viselte ezt a közösséget, és sokat tett a növekedéséért is. Új tagokat keresett. Megalakult a Katolikus Férfiak Társulata. Minden első vasárnap a szentmise után gyűlést tartottunk. Ezt szeretetreggeli keretében végeztük úgy, hogy a kápolna átalakult ebédlővé, megreggeliztek, utána pedig megbeszélték közösségi ügyeiket.

A közösség másik alapköve Don Enrique Godoy, mélyen hívő férfi és felesége, Mercedes asszony volt. Náluk gyűltek össze a katekisták, hetente egyszer, hogy megbeszéljék a hittananyag átadásának kérdéseit. Sokat segített neki Mariette Verbeke belga missziós nővér, aki nyitva állt az új kezdeményezések előtt, és erős akarattal be is vezette őket a hitoktatásba.

Don Enrique mindig szorgalmazta, hogy vezessük be a vizet a kápolnába. Jó lett volna, de nem volt rá pénzünk. Végül is nagy nehezen összehoztunk annyit, hogy Vízművek egy csapot és egy vízórat szabályosan létesítsen a terület mentén. De nagy volt Don Enrique öröme, mikor meglátta. Mondta is, most már komolyabb templom építésére is lehet gondolni. El is mentem az érsekségre, a liturgikus osztályra, ahol több sorozatterv létezett ilyen települések templomai számára. Egyiket oda is adta az egyházmegye építésze ingyen. Az illetékes vikárius, Don Fernando Ariztia biztatott ugyan az építkezésre, de figyelmeztetett, hogy az érsekségnek nincs anyagi alapja hozzá. A terv 11x16 alapterületű épületre vonatkozott. Rákérdeztem a benne szereplő vasszerkezetek árára, bizony elment tőle a kedvünk: semmi reményünk volt arra, hogy ennyi pénzt előteremtsünk. De azért a vasszerkezet horgonycsavarait beletettük a vasbeton alapba. Rá lehetett volna tenni a vasszerkezetet. Sokat beszélgettünk erről a hívekkel.

Elérkezett a mi májusi ájtatosságunknak megfelelő Mária-hónapi ájtatosság ideje decemberben. Ezt a kápolnában tartottuk. Az egyik építővállalatnál dolgozó hívőhöz látogatóba jött egy apostoli lelkületű építészmérnök, munkatársa ugyanannál a vállalatnál. Azért jött, hogy a katolikus családmozgalmat terjessze. Carlos pedig meghívta őt a Mária-ájtatosságra és eljöttek a kápolnánkba.

Magyar kapcsolat: Várady Olga festőművész oltárképet fest nekünk

Kápolnánk csupasz, nyersen összeszegezett, poros deszkái elég barátságatlan hangulatot keltek. Leválasztottunk egy panelnyi méretű helyiséget (3x6 m) gyűlésteremnek. 1962-ben történt ez. Az újságban olvastam egy helybéli festő, Várady Olga kiállításáról. Ilyen névvel csak magyar lehet valaki – gondoltam, s egy délután elmentem a kiállításra. Öltözékem nem vallott éppen gazdag emberre. A kiállító terem a Banco de Chile épületében volt. Csak lézengtek a látogatók, s láttam ott egy egyszerű ruhába öltözött hölgyet. Ön a festőművész? – kérdeztem spanyolul. Igen – felelte. Ezután bemutatkoztam és gratuláltam a szép festményekhez. Beszélgetni kezdtünk, amelynek során az épülő kápolnát is megemlítettem. Erre azt mondta: Elmegyek magukhoz, festek egy szép oltárképet. Nagyon megköszöntem. Elmondta, milyen előkészületekre van szüksége és megbeszéltük, mikor jön ki a helyszínre. Amikor ez érkezett, a festőnő munkaruhát öltött, és munkához látott. Szinte hihetetlen, de alig egy óra múlva már kibontakozott előttünk az előkészített préselt falemezen a kitárt karú Krisztus, amint mintha át akarná ölelni népét mosolygós, bátorító tekintetével. Nem is tudtuk, hogyan köszönjük meg munkáját, de ő csak imát kért. Ez a kép a rideg raktárhelyiséget

meleghangulatú kápolnává varázsolta a Szentlélek ihlette művésznő jóvoltából. A kép mottója – „Így szeressétek egymást” – templomunk oltárképe alá is odakerült.

A hívek megszerették a kis kápolnát. Többcélú helyiség lett belőle. Itt tartottuk a különböző összejöveteleket is. Az ifjúsági csoportokét, a hittanos gyermekek havi összejöveteleit is, hogy lássák: egy közösséghez tartozunk.

A templomépítés előzményei. Enrique Barrenechea terve

Térjünk azonban vissza arra a májusi ájtatosságra, ahová Carlos Hidalgo elhozta építézmérnök barátját, az apostoli lelkületű Enrique Barrenecheát. Áhítatosan részt vett a szertartáson, utána elbeszélgettünk. Ő a katolikus családmozgalom szervezésének ügyében járt, mi meg elmondtuk neki nagy tervünket a templomépítésről. Azt is, hogy nem tudjuk előteremteni a vasszerkezet árát. Erre azt mondta, majd tervezek egy olyan templomot, amelyet apránként fel tudtok építeni, és úgy nem fog olyan sokba kerülni. Ezzel a mi reményeink föléledtek, és ő se tért haza üres kézzel: néhány fiatal házaspárt be tudott szervezni a családmozgalomba.

Megindul a templomépítés kivitelezése

Teltek a napok és hetek, és egyszer csakugyan megjelent közöttünk Enrique egy köteg papírtekerccsel a kezében. Ez a templomunk terve volt, mégpedig nem a vasszerkezetes sablonterv, hanem eredeti alkotás. Téglából, vasbetonból és fából készült tetőszerkezet. Csak néztük, és csodáltuk, s a hívek kimondták: ez egy szép modern stílusú templom. Enrique örült, hogy tetszik a terve, és azt is megígérte, megszerzi a városnál a szükséges engedélyeket hozzá. Két hét múlva ismét jött, immár az engedélyek birtokában. Gyakorlati útmutatásokat is adott, hogyan kezdjünk a kivitelezéshez: Először a vasbetonpillérek vasszerkezetét csináljátok meg, utána állítsátok föl a földbe vájt üregbe és betonba. Az volt a baj, hogy mi már leraktuk a betonba az előre gyártott vasszerkezet horgonycsavarjait. – Hát azokat bizony szét kell verni. – Hogyan? – Hát vésővel és kalapáccsal. – Itt már lelohadt a lelkesedés. A hívek – egyszerű munkásemberek – jól tudták, mit jelent szétverni egy vasbetontömböt. Ennyiben maradtunk. Majd, ha meglesz, és állnak a vasak, szóljatok és újra kijövök – mondotta Enrique. Közben keresünk egy statikust is, de addig el lehet kezdeni.

Erre vagy két héttel a Diófa település plébánia faházában együtt voltunk, s R. P. Seguera SJ, a provinciális volt a látogatónk. Közben Don Enrique Barrenechea is megjött, hogy átadjon egy-két iratot az engedélyezéshez. A P. Provinciális érdeklődéssel megnézte a tervet, tetszett neki, és közösségi munkára bátorított. Megmutattuk a tervet a segédpüspöknek is: az ő tetszését is megnyerte, de hozzátette, ránk hárul a finanszírozás.

Hát nekiláttunk kalapáccsal, vésővel a betontömbből kiszedni a horgonycsavarokat. Kínszenvedés volt, és nem haladtunk. Dolgozott a telepen egy vállalkozó, akinek volt légkalapácsa és kompresszora. Kölcsönkértük, ő rendelkezésünkre is bocsátotta ezeket az eszközöket, így másfél óra alatt mind a tíz horgonycsavar kint volt, s a betontömböket is szétvertük. Micsoda megkönnyebbülés! Ezután az épületvasakat, elkészítettük az oszlopok vasszerkezetét, a megfelelő helyre helyeztük, csak körül kellett már betonozni. Álltak a hat méter magas vaskötegek, amikor szólunk Enriquének, hogy adjon további útmutatást. Most már emelhetitek a téglafalakat a vaskötegek között egész az ablakok magasságáig. Neki is álltunk, a hívek önkéntes munkájával persze. Jó volt ez a közös munka: összehozta az embereket. Amikor álltak a falak, abba kellett hagyni, mert elfogyott a pénzünk. Épp akkor volt a sorshúzás a lottón, s az egyik katekista mama férje nyert valamit. A főnyeremény egy nyolcadát. Abból új házat épített, de a templomnak is juttatott annyit, hogy folytathattuk a

munkát. Az ablakok fölötti betonkoszorú ráhúzásánál tartottunk. Mindenféle használt, másodosztályú, bontási faanyaggal dolgoztunk. Egy kőműves mester vezette a munkát, akit szerényen fizettünk. Megvolt a zsaluzás a vesbeton-koszorúnál. Nem értettem hozzá, nem is vettem észre, hogy a zsaluvonal nem mindenhol egyenes. A beton viszont a zsaluzás vonalát követi. Jött a betonozás. Szegények voltunk, az úttesten kevertük a betont, onnan pedig vödörben, kézi csigával húztuk föl hat méter magasba. Szép közös munkával megtöltöttük a betonkoszorút. A magasabb oldalon volt igazán kemény ez a munka.

Akadályok leküzdése

Semmi sem megy olyan könnyen. Az első terven lévő vasbetonpillérek állását a statikus mérnök, Lederer András honfitársunk módosította. Statikailag nem volt megfelelő, s két nagy támasztópillért kellett bekapcsolni elől és hátul. Ez plusz munkát jelentett, ki kellett vésni a pillérek elől és hátul, egészen a vasakig, és bekapcsolni a négy támasztópillér vasszerkezetét. Nehéz és fáradságos munka volt, ami pár hónap késést jelentett. A hívekkel dolgoztam nehogy kedvüket veszítsék. S ezután jöhetett a tető-szerkezet elkészítése.

Modern réteges deszkákból készült szerkezet volt, a tizenhárom méteres tartókat be kellett emelni a koszorúra. Darunk nem volt, csak egy kölcsön-csigánk, azzal dolgoztunk. Hála a Gondviselésnek, nem sérült meg senki, amikor a csigát tartó két gerenda közül eltört az egyik, és leszakadt az egész mindenség... Újból neki kellett fogni, amíg végül fent voltak a tartóelemek és közöttük a merevítők a tervek szerint.

A santiagoói magyar kolónia segítségünkre sietett

Újabb anyagi gondok. Ezúttal Andayné asszony, Mariann segített a folytatáshoz. A helybeli santiagoói kis magyar közösségnek is én voltam a papja, kéthetenként magyarul miséztem nekik. Így tudtam megőrizni anyanyelvemet és magyarságtudatomat. A mise után általában összejöttünk ebédelni az egyetlen santiagoói magyar vendéglőben, Tóth bácsinál. Itt ismertem meg Anday Andornét, egy bányatulajdonos özvegyét. Mariann asszonynak megvolt a lehetősége, hogy anyagi segítséget nyújtson a templom tetőszerkezetének elkészítéséhez. Mikor húsz évi külföldi missziós munka után először hazamehettem, s a gépem több órát várakozott Zürichben, bementem a zürichi kórházba, és meglátogattam ott Mariann asszony édesanyját, akit még Santiagóból ismertem. Súlyos betegen (rákban szenvedett) feküdt a kórházban, és örömmel fogadta a betegek szentségét, hogy azzal megerősítve induljon a jó Istennel való találkozásra. Jóságos néni volt.

Az anyagi segítséggel meg tudtuk venni a tetőhöz szükséges anyagokat, így három hónap múltán el is készült a templom sok viszontagság után. A templomépítéskor szerzett tapasztalataim is megerősítették, mennyi rokon vonás van a chilei és a magyar nép között. Nemcsak, hogy mindkét nép szereti a bort meg a mulatságot, és mindkettő gazdag folklórral rendelkezik, hanem az is, hogy mindkettő gazdag szalmaláng típusú emberekben. Kezdetben az egész közösség csupa lelkesedés volt, és mindenki megígérte a közreműködést, végül mégis csak öten fejeztük be a templomépítést. Ez nekem reggeltől-estig tartó munkába került, amit bizony a lelkipásztorokodástól kellett elvennem. Jó volt-e, hogy belevágtam ebbe a munkába, amely három évre meglehetősen lekötött. Nehéz erre válaszolni, úgy éreztem, hogy megvan hozzá az adottságom, a templomra pedig szükség van. Legyen hát Isten dicsőségére és közösségünk szolgálatára!

Mit jelent a templom egy közösség életében?

Milyen szolgálatot jelent egy templom? Először is van hol összejönni, és van, ami fölhívja a környék figyelmét arra, hogy itt jelen van egy római katolikus közösség, azaz Jézus Krisztus egyháza, ugyanaz az egyház, amelybe akkor kapcsolódtak bele, amikor falujukban megkeresztelkedtek. Fontos volt ez, amikor szaporodtak a másvallású közösségek. Templomunk szilárd támpontot is jelenthetett sokak számára. Az emberek láthatták, hogy szolgálatokra épült a templom, ahol Isten igéjét hallgatták és a szentségeket fölvehették. Más szolgálatokra is vállalkozott a katolikus közösség a templom által. Igazi többcélú épület lett belőle, mondanám „a szükség törvényt bont” felkiáltással. Az idősek klubja az altemplomban tartotta összejöveteleit, mert máshol nem volt hely. A település lakásai nagyon szűkek voltak, a gyerekek nemigen tudtak otthon tanulni, ezért előljárom, P. Santiago Marshall SJ javaslatára esténként átrendeztük a templomot könyvtárrá. Kinyitható asztalokat készítettünk, amelyeken kényelmesen tanulhattak a fiatalok, néhány nagyobb felülete mellett. Délutánonként az anyaközpontok találkozója volt a templom: itt jöttek össze az édesanyák különféle tanfolyamok elvégzésére, egymás kölcsönös segítésére.

Mindehhez mellékhelyiségekre is szükség volt, amit szintén megépítettünk az eredeti tervek szerint, egy külön kis házban, a templom közvetlen közelében, stílusegységben. A csatornázás nehéz munka volt, nekünk kellett kiásni a két méter mély árkot egészen a főcsatornáig vagy negyven méter hosszúságban.

Alig fejeztük be a mellékhelyiségek építését, amelyhez anyagi segítséget kaptunk a püspökségtől, újabb baleset történt. Egy iparos legény magának követelte a vízszelvény munkát, s még szerszámainkat is el akarta tulajdonítani. Szóváltás közepette a szemembe vágott. Űtése elroncsolta a szemizmokat, s emiatt így, sérült, bekötött szemmel kellett elbúcsúznom a hívektől, amikor tartományfőnököm új beosztást adott.

A helyzet azt kívánta, hogy Montrealba menjek Deák Ferenc SJ paptestvéremmel együtt. Deák atya az antofagastai Katolikus Egyetemnek a tanára és lelki igazgatója volt. Készségesen és lelkesen vállalkoztunk az újabb feladatra, a montreali magyar közösség szolgálatára.

A hívek roppantul fájlalták azt a balesetet. Mivel a szemizmok nem működtek rendesen az egyik szememen, tehát duplán láttam, például egyszerre két holdat az égen. A két szem nem volt szinkronban. Ma már ez rendbe jött, hála Istennek: A búcsúztatás megható volt, híveim kimutatták szeretetüket. Nem is érdemeltem ennyit, úgy érzem. Tapasztalatot szereztem arról, hogy a szeretet ingyenes adomány. Urunk végtelenül jóságos, és jóságát a híveken keresztül mutatja ki.

A chilei nép befogadott

A chilei nép befogadott, egy voltam közülük. Igaz, megosztottam életüket, hasonló körülmények között éltem, rendelkezésükre álltam. Megosztottam gondolataikat. A fiatalokét is, ezért ők is elfogadtak, de ehhez az ő életüket is meg kellett osztani. Szívesen közreműködtek a templomépitésben, és együtt dolgoztunk. Mikor meghívtak szórakozásaikra, ott is velük kellett lennem mint egynek közülük, mindig egészséges környezetben, s úgy, hogy a jogos tiszteletet megadták nekem. A családi ünnep náluk mindig társadalmi megmozdulás, nem hiányozhattam azokról sem. Munkatársaimat, akik közreműködtek a plébániai munkában, rendszeresen meglátogattam, hogy megbeszéljem velük gondolataikat és a teendőket. Közeli baráti kapcsolatba kerültem velük, ismertem szerény életkörülményeiket, a mindennapi szegénységet.

Érdekes, hogy az értelmiségi réteg másként viselkedett. Ők is szeretettel fogadtak, be is fogadtak, de közöttük valahogy mindig megmaradtam külföldinek, és kedvesen ugyan, de

nekem is kijárt a külföldiekre használt „gringó” csúfnév. Ők is, rendtársaim is értékelték a munkámat. Hála Istennek, szeretetteljes rendi közösségben éltem, rendtársaimra mindig fel tudtam nézni. Kiváló emberek voltak, mindnyájan törekedtünk valódi közösségi életre, egymás gyarlóságait elfogadva, egymást kölcsönösen segítve. Ki-ki végezte a maga munkáját, s mikor este fáradtan hazatértünk, nem volt sok lehetőség a beszélgetésre. P. Santiago Marshall SJ, akkori előjáróm korábban a felsővárosi, nagyon híres jezsuita gimnáziumnak volt az igazgatója, majd munkáspappá lett. Csupaszív ember volt, és a szegény nép sorsát jobbra akarta tenni. José Arteaga akkor az egyetemen tanult teológiát, de velünk lakott, közösségünkhöz tartozott, és az értelem fényével mindig utat tudott mutatni. Gonzalo Larrain SJ a Diófa település plébánosa volt; benne is jó barátot ismertem meg. Rendszeresen tartottuk a közösségi megbeszéléseket, amelyeken a településen szolgálatot teljesítő nővérek is részt vettek. Értékes volt a jelenlétük, közösségünk általuk még teljesebbé vált. Még a világi munkatársakról is kellene beszélnem, de csak Marta Alvarezt említem, aki saját vagyonából vásárolt egy területet a tengerparttól néhány kilométernyire. Ő szervezte ott minden nyáron nyolcvan család nyaraltatását. Minden helybéli család nyaralhatott két hétig egy kis 3x3 m-es kunyhóban, nagyon szerény körülmények között, olcsón, de vidám légkörben, közös konyhával, nagyon eredeti megoldásokkal.

Hála legyen az Úrnak, hogy a lelkipásztori munkába be tudtam épülni. Nem ment mindig simán és egyforma lelkesedéssel. Az odaadó munka mindig küzdelmes. Újból és újból el kellett kezdeni a hétköznapiakat, és nehéz volt sokszor megérinteni a lelkeket. A mindennapi élet gondjaiban elkérgesedtek, elzárkóztak. Az volt az érzésem, süket fülekre találok. Nyomasztó volt a környező szegénység és munkanélküliség. De még ebben a környezetben is sok egyszerű, de nagylelkű emberre találtam, akikkel együtt előbbre tudtuk vinni Isten kegyelmével az Úr országának ügyét.

Deák Ferenc: Emlékek a megtett útról

Az idő és a helyi emlékek fölidézésekor hálát adok Urunknak, aki meghívott Társaságába. Vele jártam meg a hosszú utat: a „világ végére”. Ennek az útleírásnak külső eseményeiből áll itt néhány szakasz.

Szeged

A filozófia harmadik évében, 1948-ban, novemberben a noviciátusban éjjeli házkutatást végzett a rendőrség, és másnap történt a „megszállás”. Lefoglalták a főépület alsó részét, a nagytermeket. Összeszorulva, állandó zaklatásnak kitéve, mégis tovább folytattuk a tanulást. P. Generális óhajára előljáróink a menekülés önkéntes vállalását tanácsolták, mivel a külföldre jutás hivatalos formában lehetetlenné vált. Az egyik lehetőség a vonat alatti kijutás volt, én arra jelentkeztem. Amikor sorra kerültem volna, a P. Rektor megkérdezte a méreteimet, és sajnálattal közölte, hogy ez nem fog menni, mivel nem férek be a dobozba. Így más megoldást kellett találnom: egy pap ismerősömhöz mentem a nyugati határzónába, két hetes befogadást kérve, hogy „pihenjek, és fölkészülhessek a filozófia vizsgára”. Megértéssel és szeretettel fogadott. Sopronban talált kapcsolaton keresztül előkészítettem a menekülést. Megyer József filozófus társammal együtt Fertőrákos mellett sikerült március 19-én átbújni a drótkerítésem... majd sokféle kalandos és izgalmas élmény után megérkeztünk bécsi rendházunkba. Ott előbb „leigazoltattak”, majd segítettek iratokat beszerezni a továbbutazáshoz, Innsbruckba, ahol az egyetemen folytattuk a tanulást, és valóban levizsgáztunk filozófiából.

Missziós hivatás

Hivatásom fejlődésének több szakaszában már előbb fölmerült a misszió vonzó távlata. Ami a noviciátus alatt, mint lelkeségi megajánlás szerepelt, a filozófia éveiben érlelődött, és most a menekülés után nyílt lehetőséggé vált. A magyar provincia kínai misszióját a Mao-féle invázió felszámolta. Ekkor hallottam arról a kezdeményezésről, amelyben P. Generális az európai tartományokhoz fordult, hogy felerősítse a japán missziót. Amikor ezzel a lehetőséggel foglalkoztam és jelentkeztem, már túljelentkezés mutatkozott a magyar tartományba tartozó testvérek részéről. *Van Gestel* asszisztens atya ajánlotta, hogy fejezzem be Európában a tanulmányaimat, hogy utána mégis megkapjam a küldetést.

Feldkirch

A magisztériumot Feldkirchben, a *Stella Matutina* kollégiumban végeztem (1949–52) svájci jezsuita testvérekkel együtt, akik akkortájt még nem dolgozhattak hivatalosan saját országukban. A német nyelv alapjait már a középiskolában megtanultam, de az élő, beszélt nyelv más, különösen a svájci és a tiroli vagy vorarlbergi tájszólás. De megértést és segítséget kaptam rendtársaimtól is, a növendékektől is, úgy hogy nyelvi nehézségeim egyre csökkentek.

A magisztérium harmadik évében P. Reisz provinciálisunk jelezte szándékát, hogy Rómába fog küldeni a teológiára. Olaszt már a gimnáziumban tanultam, így a magisztériumi tennivalók mellett olaszul is tanulgattam, (kiszótároztam és így elolvastam Guareschi „Don Camillo” című könyvét.) P. Provinciális újabb látogatásakor gondterhelten arccal tájékoztatott a menekült fiatalok taníttatásáról, hogy Rómában mennyire költségesek a tanulmányok, s hogy ebben a szorult helyzetben a champagne-i provinciálistól kapott egy ajánlatot három magyar

jezsuita teológus befogadására Enghienben. Ezért tőlem azt az „áldozatot” kérte, mondjak le a római tervről, noha ő megígérte, és én bizonyára szívesen mennék Rómába... Kicsit humoros volt az a fejlemény, hogy megköszöntem a cserét mondván, hogy a francia nyelv előnyösebb lesz majd a misszió számára, mint az olasz lett volna, és szívesebben is megyek francia teológiára, mint olaszra: P. Provinciális ráncai kisimultak és jókora mosoly jelent meg az arcán.

Enghien

1952 augusztusában Németh Józseffel együtt megérkeztünk a belgiumi Enghienbe. Franciául két szót tudtunk: „bonjour” és „merci”. Így az állomáson minket fogadó rendtárs testvérel latinul próbáltunk beszélni, kevés sikerrel. Éppen ott volt a champagne-i provinciális náluk, a bidellus tehát bemutatott bennünket neki és a rektor atyának, akik éppen mosogattak az ebéd után. Nagyon kedvesen fogadtak minket. Az egyik toulouse-i teológustársam tanított franciára. Két hónap alatt sokat haladtam, de az első hónapokban keveset értettem az előadások alatt, viszont a tanárok mindig előre kiadták nekünk az előadások összefoglalását, vagyis a teológia tanulása a nyelvtanulással együtt csak mendegélt kezdetben. Kettőnkön kívül *Ballay László* is velünk tanult, már a harmadik éven akkor. Újabb magyar jezsuiták érkeztek később Enghienbe: *Boros László*, *Keresztény (Morel) Gyula*. Francia rendtestvéreink szinte mind háborúviselt emberek voltak: hadifogoly-, kényszermunka- és koncentrációs táborbeli élményekkel. Tanáraink kitűnően felkészült tudással és közvetlen stílusban már a jövődő vatikáni zsinat távlataiban tanítottak. Az öreg kolostor egyszerű berendezése, a szerény életstílus és a komoly tanulás légkörében szerzetestestvéri és baráti kapcsolatok szövődtek köztünk: évfolyamunkban harmincan voltunk. A tanulás mellett sportoltunk is, évente ellátogattunk a Leuven melletti Eegenhovenbe a belga teológiára: röplabda vagy focimérkőzésre, ők szintén el- eljöttek hozzánk. A francia jezsuiták, előljárók, tanárok, öreg és fiatal rendtársak nagyon épületesek voltak: talán kevesebb formalizmus, de mély lelkeség és közvetlen emberség jellemezte őket. Teológus társaink többsége a champagne-i és toulouse-i franciák voltak, de olaszok, németek, spanyolok, belgák, hollandok, szlovákok, brazilok, észak-amerikaiak, indiaiak, madagaszkáriak, svájciak is. Többen már az indiai, japán és a madagaszkári missziókban végezték a magisztériumokat, nyelvtanulás végett. Különösen összebarátkoztam a madagaszkári missziós testvérekkel. A második évben előterjesztettem P. Provinciálisnak a kérésem, hogy a madagaszkári misszióba szeretnék menni. Hamarosan megjött a válasz: P. Generális a dél-amerikai missziókat szándékozik fölerősíteni, így erre készüljek föl. A nyári szünetben már Barcelonában tanultam spanyolul, ugyanakkor franciára tanítottam kedves katalán tanítomat... Ott ismerkedtem meg a spanyol polgárháború szomorú és hősi emlékeivel és rendtársaimmal, akik ígérték, hogy készek Magyarországra jönni misszióba, ha ismét lehetséges lesz...

Belgiumi jötevők

A harmadik teológia év elején levelet kaptam *Horváth Kálmán* atyától, ő kapcsolatot tartott belga jötevőinkkel, akik nagylelkűen segítették, hogy tanulóink tanulmányi költségeit fedezni tudjuk. Kérte, én is működjek közre. Hamarosan fölkeresett levelével egy belga kereskedő, *Antoine Bovit*, és megkért, fogadjam el megajánlását: helyettesíteni szeretné a szüleimet, akik közelgő szentelésemen valószínűleg nem lehetnek jelen. Meghívott Ostendébe, és kérte, küldjek előbb egy fényképet, hogy fölismerjen róla az állomáson. Valóban, föl is ismert. De hamarosan fölfedeztem, más célja is volt a fényképpel. Ugyanis otthonába érkezve, megmutatta asztalán a nyomtatvány halmazt, rajtuk kinyomtatott

fényképpel és rövid flamand szöveggel: „Kedves barátom, ha osztolni kíván örömben, amellyel elvállaltam ennek a kispapnak a nevelési költségeit, akkor töltsse ki a levágandó és visszaküldendő szelvényt feltüntetve rajta, mennyivel tud hozzájárulni”. Nyolcvan személy küldött rendszeresen adományt, ami két seminarista tartásdíját is meghaladó összeget tett ki.

A papszentelés alkalmával több magyar rendtestvérünk is velünk volt, de ott voltak a belga jőtevőink is. Az újmise Ostendében a Bovit család plébániáján volt: Muzslay atya prédikált flamandul, az ostendei városi kórus énekelt, az ünnepi banketten majd százan vettek részt, a jőtevők szeretetével és örömeivel.

Éveken át tartottam a kapcsolatot a Bovit családdal, sőt, haláluk után a fogadott lányukkal is, aki kicsi korában „mon grand frere”-nek nevezett, gyermekei pedig „oncle Francois”-nak. Papi és szerzetesi hivatásom nagy hátvédje és támasza a jőtevők imája és áldozata, egyben sürgető emlékeztetés és kihívás is a hűségre és a teljes bevetésre. Hálás köszönet a Bovit családnak és annyi más jőtevőnek!

Küldetés Chilébe

Közvetlenül a szentelés előtt táviratot kaptam a chilei provinciálistól: gratulált a szenteléshez és jelezte, hogy a negyedik teológiai év után vár Chilébe. Ismét egy hónapot töltöttem Spanyolországban nyelvtanulás céljából. 1956 nyarán indultam Jálics Ferencsel, aki Belgiumban fejezte be magiszteriumát. Megérkezve Barcelonába, elzarándokoltunk Monserratba és Manrészába, és a szent helyek ihletésével indultunk a nagy hajóútra: „Dél keresztje” felé. Számomra roppant nagy élmény volt ez a kéthetes tengeri utazás, majd Buenos Airesből a repülés Chilébe. Megérkezésünkkor a P. Viceprovinciális fogadott és egy kedves fiatal jezsuita, akit mintha már láttam volna. Hamarosan megállapítottuk az előzményeket: ő a belga, én a francia teológus-találkozó röplabda csapatában játszottam, ellenfelek voltunk hát akkor, most viszont egy csapatban fogunk játszani.

Chiléről nagyon keveset tudtam előzetesen. Még a noviciátusban asztali olvasmányként szerepelt Bangha-Nyisztor: *Dél keresztje alatt* című könyve, majd a teológián Fejtő: *Dél-Amerika porondra lép* című tanulmánya, amelyben a legrokonszenvesebb országgént Chilét mutatta be. Miért? Mert ez az ország egyedülálló. Egy legendával illusztrálta: amikor Isten megteremtette a világot, és elosztotta a földrészek sajátosságait, mindenből maradt egy kevés: erdő, mező, folyó, hegy, völgy; mindenfajta gyümölcsből és termékből is: Mit csináljon vele hát? A világ végére szórta, s abból lett Chile. Egy hosszú, hernyóhoz hasonló jelenség a térképen. Egy chilei író, Subercasseaux könyvének címe szerint Chile „Bolondos földrajz” (Una loca geografía). Északon kétezer kilométeres sávban sivatag: abszolút sivatag. Később Antofagastában kilenc éven át három alkalommal tapasztaltam meg, hogy „tíz percen keresztül csöpögött az eső”. Közép-Chile viszont termékeny, öntözött édenkert, délebbre meg egyre nedvesebb, szubtrópusi erdőkkel, még délebbre pedig a patagóniai szeles sivataggal, tovább a déli sarkig a jeges világgal. Négyezer-ötszáz kilométer hosszúságban mossa tenger a partját és asztalt terít a halászoknak igen gazdag faunájából. A hegyekben értékes réz, vas, kén és más ércek lelőhelyei találhatók. Az őslakosság keményen ellenállt a spanyol hódítóknak, de később vegyült velük, olyan chilei család szinte nincs is, amelyikben ne lenne indián vér. Sok bevándorlás is történt: a déli részt németek tették lakhatóvá, a pékek szinte olasz származásúak, a vaskereskedők meg spanyolok; a szövőipar arabok kezében van, a bankvilág angol és amerikai érdekeltség. A nagyvárosok európai jellegűek, de a vidék a földesúr–zsellér stílusában érintkezik. A városokba egyre többen tömörülnek: nyomortelepek a perifériákon. A lakosság katolikusnak mondja magát, de megjelent egy sajátosan chilei vallás is megjelent, a „canutos” – pünkösdisták jellegű szekta, amelynek állítólag a múlt században egy kilépett jezsuita testvér volt az alapítója. Népi vallásosság ez, csendes

fanatizmussal: az üres utcán is prédikálnak... józanok, ami Chilében nagy szó, ahol jó bor terem, ahol nemzeti ünnepen lerészegedni nem számít bűnnek a népi lekiismeret szerint...

Beilleszkedés

Most, helyben tehát az előző részismereteim egyre gyarapodtak új elemekkel, konkrétabbá váltak a személyes tapasztalatok segítségével. Először a noviciátus-juniorátus házba mentem gyakorolni a nyelvet. *P. Alberto Hurtado* szelleme érezhető volt: a magam korú generáció többsége az ő lelkigyakorlatain és lelkivezetésén fedezte föl hivatását, a helység is az ő nevét viseli. Megismertem az ő nagy művét is, a *Krisztus otthonát*, a kóbor gyerekek számára épült intézményt, valamint azt a nyomortelepi plébániát is, amelyet ő épített. A szentéletű jezsuitát nemrégén avatták boldoggá. Kedves, barátságos kapcsolatok alakultak a rendtársakkal. Ahogyan haladtam a nyelvvel, úgy vehettem egyre inkább részt a papi szolgálatokban: először miséztem (latinul), miközben egy fiatal jezsuita tanuló spanyolul magyarázta a szent szövegeket és prédikált. Majd így tovább lépésről-lépésre: előbb a kollégiumunk gyermekmiséjén, majd más plébániákon gyóntattam.

1956 október végén hozzánk is – a világ végére – eljutott a magyarországi forradalom híre. A rövidhullámú adón éjjelente hallgattuk a jelentéseket. Örömünk egyre növekedett. A fővárosban élő kis magyar csoport hálaadó istentiszteletet szervezett november 4-re. Megérkezve az ottani magyar lelkész fogadott. Kitörő örömmel siettem feléje, hogy üdvözöljem, de megdöbbenve vettem észre, hogy valami nagy tragédia történhetett. Amikor megölelt, zokogva csak ennyit mondott: az oroszok lövik Pestet... a szabadságharcunk elveszett. Távól a hazától, együtt sírtunk nemzetünk sorsán.

Az év végi vizsgaidőben vizsgabizottsági tagként „szerepeltem”, majd egy külvárosi plébánián helyettesítettem a nyári vakáció alatt (január-február hónapokban). Az új iskolaévre (március elején) Chillán nevű városba küldtek: franciát tanítani és a diák-lelkiatyai feladat ellátására. Tanítványaim eleven fickók voltak, és bizony sok alkalmat adott nekik a kacagásra spanyol nyelvtudásom. De változtattam a helyzeten: az nevezhetett ki jogosan, aki fölírta a tévedést és a helyes formát is, hogy abból én okuljak. A vihogás egyre kevesebb lett...

Augusztusban már a harmadik probációra mentem Kolumbiába, Medellín mellett, az örök tavasz klímájában, bensőséges, hangulatos légkörben, több dél-amerikai jezsuitával együtt végeztem ezt a lelkiségi évet, a Társaság nagy ajándékát. Alkalmi szolgálatokra a környező plébániákra is kimentünk, majd egy egész hónap lett belőle. Kezdő papi életem legmélyebb élményeivel gazdagodtam, és épültem a hívek buzgóságán.

Chilébe visszatérve ismét Chillánban működtem kollégiumunkban. A nyári szünetben *P. Lavín*, a helyettes provinciális hivatott és közölte, hogy rektornak neveztek ki a chilláni kollégiumba. Meglepetésemben megdöbbenem, majd kértem, hogy a kinevezés maradjon titokban, mert fellebbezni szándékozom *P. Generális*nál. Két álmatlan éjszaka, majd a lelkigyakorlat kegyelmi légkörében kiérlelt „megkülönböztetés” után megírtam *P. Generális*nak azokat a szempontokat, amelyek a kinevezés ellen szóltak, és kértem, hogy nem-elöljárói minőségben dolgozhassak. Távirat-válasza a kinevezés kivitelezését tartalmazta. Rektori feladatként a tanítás szintjének emelését, fegyelmi reformot és a tanárok fizetésének javítását kaptam. Nem volt könnyű egyik sem. Jezsuita életem legnehezebb éve volt az. Noha a jelzett feladatokból többek is megoldódtak, az év végén ismét komoly megfontolás után megismételtem a kérésemet, amelyet *P. Generális* elfogadott.

Öregdiákként az egyetemen: Valparaiso, 1960–67

A noviciátus-juniorátusban a miniszteri és adminisztrációs feladatokat kaptam. Ez az év pihenés volt! Jólelkű, lelkes segítőtestvérekkel öröm volt a munka! De nem sokáig, mert P. Provinciális ismét hivatott. A jövővel kapcsolatban előterjesztettem kérésemet, hogy Alberto Hurtado művében dolgozhassak. P. Provinciális vezette akkor ezt az otthont. A kérést kedvesen fogadta, viszont jelezte, hogy ez az intézmény már rendelkezik elegendő jezsuita személyzettel, viszont nagy a hiány kollégiumainkban. Erre szán tehát, és avégett, hogy Chilében érvényes diplomám legyen, elküld a valparaisói egyetemre, ahol, mint mondta, játszva megszerzem a diplomát. Így a francia nyelv-irodalom és pedagógia fakultásra iratkoztam be. Furcsa volt 35 évesen fiatalok között egyetemre járni, de hamarosan bekapcsolódtam az egyetem ifjúsági szervezetébe, a rezidencia templomi szolgálataiba. Egy árvaházban vasárnaponként szentmisét vállaltam, és az egyetemen gyóntattam. A második évtől fogva az egyetem gyakorló gimnáziumában franciát tanítottam, az egyetem diáklelkészeként, francia tanársegédként és a valláskultúra tanáraként működtem a tanulás mellett.

Egy népmisszió emlékeiből

A harmadik év vizsgaidőszakában előljárom sajátos kérdéssel állt elő: Milyenek az évközi dolgozataim eredményei? Azért kérdezte ezt, mert szükség volna egy jezsuitára a püspökség által szervezett népmisszióba, egy távoli vidékre... És ha az évi dolgozataim jók, az utolsó pedig rossz, az átlageredmény mégis megengedné, hogy ne veszítsek évet... Így vettem részt abban a szépen megtervezett nagy misszióban, amely nagyobb örömet jelentett, mint a tanulás és a vizsgázás.

Három hétig tartott a misszió: egy tanyavilágban, ahol a földbirtokos másnaponként rendelkezésre bocsátott egy tehergépkocsit összeszedni azokat a tanyasiakat, akik el akartak jönni a központba szentbeszédre, az esti órában. Napközben családokat látogattam, a nagy távolságok miatt lovagolva... Mivel nagyon jámbor lovat kaptam, sok időt vesztegettem; kértem tehát egy tüzezbet. Ezzel félidőbe került megtenni ugyanazt a távolságot. A nagy földbirtok összes tanyáit bejártam. Nagyon kedves embereket és szívélyes fogadtatást találtam mindenütt. A földbirtokos is kedves volt, de kicsit ferde szemmel nézte a püspökség által előre megszervezett missziós módszert, különösen azt, hogy a missziós atya nem az ő kastélyában, hanem különböző zselléreknel lakott, váltakozva. Nyilván sajnálta a misszionáriust a kényelmetlenség miatt, nem utolsósorban a bolhák miatt, amiből bőven akadt az egyszerű szobácskákban. Mint volt jezsuita diák bizalommal beszélt hozzám, sőt jó tanácsokat is adott arra vonatkozóan, hogy mit prédikáljak. „Hogy az emberek dolgozzanak, s ne lopjanak és hogy ne paráználkodjanak.” Azt mondtam neki, jöjjön el ő is a szentbeszédre, mert ott szó lesz mindezekről is, talán még neki is hasznos lehet, hiszen Isten parancsai mindenkire vonatkoznak. És megkérdeztem: Azt értem, hogy Önnek hasznos, ha az emberek dolgoznak, hisz több lesz a nyereség, azt is, hogy jobb, ha nem lopnak, hiszen ki másból lopnának, mint a tulajdonoséból, de mi haszna származik abból, ha nem paráználkodnak? A válasz az ő szempontjából logikus volt: neki kell a fennálló törvények alapján az alkalmazottak számára családi pótlékot fizetni, s ezt az adóban számolja el az év végén. De ha túl sok a kifizetett gyermektartási illeték, akkor nehezebben tudja elszámolni az árvízkárosulást, a szárazsági károkat vagy mindkettőt. Becsületére legyen mondva, rendesen eljött a szentbeszédre. És végül azt mondta, hogy ez a misszió többbe került neki, mint a többi. Miért? – kérdeztem, hiszen egy fillért se kellett nekem fizetnie. Hát azért, mert ezután meg fogja adni az alkalmazottak számára a törvény által előírt minimális bért. És templomot is akar építeni. Mivel ismertem a terepet, megkérdezte: hol lenne jó templomot építeni?

Mutatott egy területet. Nem adtam választ. Amikor tovább unszolt, csak azt mondtam: gondolkodjon, tetszenék-e Istennek, hogy neki házat épít, ráadásul szépet, miközben az öntözősatorna mellett putriban laknak az ő gyermekei. Vakarta a füle tövét, amíg azt mondta: így még többre kerül ez a misszió, mert akkor előbb házakat fog építeni a putrik helyébe. Eljönnek-e jövőre házszentelésre? Örömmel – válaszoltam. Még megkérdezte, hogy a zsellérek sokat panaszkodtak-e rá? E kényes kérdés elől nehéz volt kitérni: De őszintén fogadta a véleményeket, s azok, gondolom, üdvösségére szolgálhatnak. Megkérdeztem hát, mennyit költött az utolsó öt évben a mezőgazdasági gépekre. Ennek utána nézhetne. És az is hasznos lenne talán, ha a munkások érdekelve volnának abban, hogy jobban vigyázzanak a gépekre. Megoszthatná velük az így megtakarított összeget. A kisbárány veszteség hány százalékos is volt? Ha a pásztorok jobban óvnák őket a vadállatoktól, nem lehetne azt a hasznot is megosztani velük vajon? A gondolat tetszett neki. A misszió után meghívott a házába: találok még ott másik öt földesurat, az ő barátait. Kérte, adjam elő nekik is ezeket az ajánlataimat, mert ezt ő már megbeszélte a munkásaival. Így kezdődött el ezekkel az urakkal az a két éven át tartó havi összejövetel, ahol a misszió jó feltételei megvalósításáról esett szó. A zsellérek házain egyre több rókabőr jelent meg, mert a zsellérek vadászták a rókát: így kevesebb lett a kisbárány veszteség. Hasonló eredményt értek el a gépek ügyében is. Amikor a mérleget megcsinálták, mindenki örült. És ekkor jött a meglepetés: a munkások nem vették föl a nekik járó részt, hanem öltözőket építettek a fiataloknak, akik vasárnap a labdát rúgták... Erre azután a földesurak se vették föl a nekik járó hasznot, hanem abból fizették a tanítót, aki vasárnap délutánonként a felnőtteket írni-olvasni tanította.

A tanári diplomamunkát *Antoine de Saint-Exupéry* lelki fejlődéséről írtam. A sikeres vizsgák után az egyetemen tanítottam. P. Provinciális kivonta az egyetemről a jezsuita tanárokat, és az egyetem vezetését a püspökség folytatta. Az új rektor (az egyik lelkeségi csoportom tagja) ajánlotta, hogy szerződésileg kötelezzem el magam az egyetemnek. Ez tárgytalanná vált, mert a kivonás után P. Provinciális a jezsuiták által alapított és vezetett Északi Egyetemre, Antofagastába küldött 1967-ben.

Antofagasta

A sivatagvilágban, Antofagastában, az Északi Egyetem szép jezsuita kezdeményezés volt. Már tíz éve működött: a lelkes alapítók tanító- és tanárképzőt nyitottak, valamint kémia, építész- és elektronikus mérnöki fakultásokat, a zóna kulturális és technikai igényének megfelelően. fiatalsága hetvenöt százalékban munkáscsaládokból jött, az atacamai fennsík bányavidékén dolgozó családokból. Megérkezésemkor már tapasztalható volt az egyetemen képzett tanárok és mérnökök üdvös hatása. Az ott képzett tanárok felkészülésük alatt is a sivatagban élő gyermekek világát tartották szem előtt sajátos pedagógiai módszerekkel. A népből képzett tanítók tanították saját népüket, és egyre kevesebb tanító jött a déli zónából, ahonnan legtöbbször fegyelmi okok miatt kerültek oda annak előtte. Nagyfokú fejlődés mutatkozott az egész zónában.

Továbbra is tartottam a kapcsolatot a valparaisói ifjúsági szervezetekkel, és így egyetemünk vezetésre alkalmas fiataljait a valparaisóiakkal együtt vezetőképző táborokba vittem. Nyaranta már Valparaisóból is mentünk az egyetemistákkal önkéntes munkára a távol eső vidékekre iskolát építeni és népnevelő szociális munkára. Ezt Antofagastában is folytattuk. Ezek a munkatáborok sokat jelentettek az elesett népeknek, de talán még hasznosabbak voltak maguknak az egyetemistáknak: tapasztalatokat gyűjtöttek, a munka által elkötelezték magukat, hogy később még hatékonyabban tudjanak népükért dolgozni.

A Jó Pásztor-nővérek menhelyet vezettek, és ők voltak a női börtön felügyelői is: nekik miséztem reggelenként. A tanítás, az egyetemi lelkesedés, az egyetemi közösséggel együtt

élve sokrétű kapcsolat alakult ki: lassacskán otthonossá tette az egyébként oly sivár és zord sivatagi város életét.

Az 1969–70-es iskolaévre a francia kulturális küldöttség ösztöndíjával egy év szombatévet kaptam Párizsban, ahol a *Sorbonne* és az *Institut Catholique* egyetemeken a szakterületen és a teológiában továbbképzést kaptam. A tanulás mellett egyik rendtársam közvetítésével két csoporthoz kerültem lelkiatyának a Miasszonyunk-lelkiséghez tartozó családmozgalmak keretein belül.

Feszültségek

Tapasztalatokkal és teológiai ismeretekkel fölfrissülten tértem vissza Chilébe. Az egyetemem érezhető feszültség volt. Már az előző években is tükrözte az európai egyetemek hangulatát a reformmozgalmak egyetemünkön. A szeptemberi választáson Allende és vele a baloldal került hatalomra. Az új politikai helyzet az egyetem életét nagyon befolyásolta. Egyetemünk a szélsőséges baloldal „érdekszférájaként” az akadémiai tevékenységet alárendelte a mozgalmi érdekeknek. Az új politikai vezetés feloszlatta a „vallás-kultúra” tanszéket, így egy darabig csak franciát taníthattam. De szabadon választható kurzusokat hirdettem a „hivatásbeli erkölcs” témában. A belső feszültségek, a szélsőséges csoportok zavarai, a sztrájkmozgalmak akadályozták az egyetemi életet, és szélsőséges irányba terelték. Nagy nyomorban élt az egész vidék, hiszen a teherautósok sztrájkja miatt a vidék nem kapott utánpótlást. Szörnyű infláció, polgárháborús helyzet alakult ki. Erre jött még a katonai puccs 1973. szeptember 11-én, amely a maga módján csinált rendet.

Már korábban is kisegítettem lelkészként a női börtönben. Az egyik rendtársam vállalta a férfi börtön lelkészi feladatát, de a tapasztaltak miatt idegösszeroppanást kapott. Így azután a férfi börtönt is látogattam, ahol sok egyetemista is le volt tartóztatva.

Az egyetem katona-inventor-rektort kapott. Ő kért meg, hogy a feldúlt egyetemen – a sok letartóztatás miatt félelemtől rettegő emberek, új hatalmaskodók, valós- és rémhírek világában – segítsek békét teremteni. Becsületesen megígérte, hogy kényes helyzetben számíthatok rá. Így is történt: megvédte egy diákunkat, akit „tévedésből” megkínóztak, és kieszközölte, hogy külföldre távozhasson. Két alkalommal letartóztattak. A kihallgatás durva hangnemben folyt, de nem bántalmaztak. Mindkét esetben a kihallgatás után szabadon bocsátottak, bocsánatot kérve, a hamis feljelentés tisztázása után. A helyi püspök segítségével kijártuk, hogy két hús évre elítélt egyetemista megkapta a „számkivetés” módosítást, ami annyit jelentett, hogy repülőjegyet kaptak, és családotul Európába „menekülhettek”.

Az egyetemen lassan megindult az akadémiai munka, de sok volt a nyitott seb: letartóztatások, börtön, félelem, ellenségeskedés, bizalmatlanság... A vallás-kultúra tanszék újraindításán is dolgoztam, és e mostoha légkörbe is megpróbáltunk szeretetet, reményt, békességet, bizalmat vinni.

Búcsú Chilétől

1974 végén meghívást kaptam Montrealba. P. Provinciális eljött Chilébe, és az ottani előjárókkal megbeszélte visszahívásunkat a magyar rendtartomány munkáira. Több magyar jezsuita dolgozott Chilében; utolsóként Csókay Károly és én. Így távozásunkkal nem maradt magyar jezsuita Chilében. 1975 végén búcsúztunk el. Szívünkben majd két évtized mély élményeit hordoztuk, azokat a személyeket, akikkel és akikért együtt dolgoztunk Isten kegyelméből „dél keresztje” alatt.

Utazásunk érdekes volt: ősszel indultunk Chiléből Bolíviába, ahol tél volt éppen. La Pazból a Titicaca mellett a magas fennsíkon át két napos utazással rozoga autóbusszon jutottunk el Cuzcoba, ahol megcsodáltuk a kolónia alatt épült templomokat, és elmentünk a

Machu-Picchu nemrég fölfedezett romjaihoz. Limába, majd onnan Miami repültünk, majd autóbusszal New Yorkba érkeztünk. Miami-ban nyár volt, New Yorkban pedig tavaszodott éppen május elején. Ismét autóbusszal Torontóba mentünk. Itt angol kurzusra iratkoztunk be, majd két hetes vakáció után augusztus 1-jén átvettük a montreali Magyarok Nagyszombatja egyházközség lelkipásztori szolgálatát: *P. Chilla Rajmund* mint plébános, *Csókay Károly* és én mint káplánok.

Kanadában

Az új helyzet, a megváltozott körülmények új beilleszkedést, alkalmazkodást és kihívásokat jelentettek. Az átállás az egyetemi lelkipásztorkodásról a nemzetiségi magyar plébánia papi tevékenységeire nem is volt nehéz. Más területen viszont azóta is fennáll az a paradox helyzet, hogy a szabadság és a bőség fejlett országában feszélyezve érzem magam. Fiatal éveimben megtapasztaltam a szegénységet, és részem volt nélkülözésben is, de emiatt nem voltam sosem boldogtalan. Jezsuita szerzetesi életstílusunk lelkiismereti igénye a szerény életmód a helyi viszonyok szerint, és az eszközök cél szerinti fölhasználása. Itt viszont még ma sem gyógyultam ki abból a kulturális sokkból, amely kezdettől fogva érint – a fogyasztói társadalom szabadossága, engedékenysége, élvezethajszolása és a mértéktelen pocskolálás láttán. Kontraszt-tapasztalat élt bennem, hiszen Magyarországon a kommunista államkapitalizmus szipolyozta ki népünket, üldözte rendtestvéreinket, elnyomta az egyházat, Chilében pedig katonai diktatúra miatt nyomorgott a szegény nép. Rendtestvéreimmel, a magyarországiakkal és a chileiekkel is kapcsolatunk volt a *Provinciánk Hírei* révén, így tudtuk követni a fejleményeket. Amint múltak az évek, örömmel láttuk az otthoni változásokat, a kommunista rendszer felbomlását és a vallásszabadság lehetőségeit, amelyeket az otthoni jezsuiták felhasználhattak, immár börtönveszély nélkül. Chile is fejlődött a megbékélés irányában, és az új hivatások egyre reményteljesebb keresztény jövőt ígérnek. Új küldetésem ide szól: Isten montreali népét szolgálni és keresztény közösséget építeni.

Montreal: egy nemzetiségi plébánia

Az észak-amerikai és kanadai magyar bevándorlókról több komoly tanulmány jelent meg. Mindegyik hangsúlyozza a keresztény közösségek és plébánia jelentőségét. A templom története (katolikus vagy református egyaránt) tükrözi a magyar bevándorlók életét.

Montrealba az első világháború után jöttek magyar bevándorlók nagyobb számban, korábban csak szórányosan. A múlt század bevándorlói inkább nyugatra mentek, és ott jelentős magyar közösségek alakultak meg. A montreali bevándorlók a háború utáni elszakított területekről jöttek vagy az otthoni általános szegénység miatt. Itt becsületes munkával megalapozták anyagi helyzetüket, és mielőtt még saját házuk vételére gondoltak volna, összeálltak templomot építeni. Tudtak áldozatot hozni egyházukért nemcsak pénzzel, hanem önkéntes munkával és közreműködéssel is. Különböző egyesületek alakultak és egymással versenyeztek a plébánia segítésében, a templomadósság törlesztésében. A templom lett a bevándorlók vallási és társadalmi életének központja, magyarságuk megőrzésének legfőbb tényezője. A katolikus és református egyházak keresztény közösségei mind megannyi „magyar végvár” is: magyar iskolákat, ifjúsági és felnőtt szervezeteket, kulturális egyesületeket, népi táncsoportokat tartanak fenn. Lelkipásztorokat a magyar egyház adott, kivéve *Henri Gaboury* plébánost, aki francia lévén annyira megtanult elég érthetően tudott. Legtovább *Horváth Miklós* erdélyi minorita atya működött a plébánián: 24 éven át.

A következő bevándorlási hullám Montrealba a második világháború után érkezett: azok jöttek, akiket a háború sodort el a hazájukból vagy a kommunista üldözések miatt menekültek el. Az „öregkanadások” kedvesen fogadták az újbevándorlókat; a plébánia élete is meglevenedett.

A harmadik nagy bevándorlási hullám az ötvenhatos forradalom menekültjeiből tevődött össze. A régi templom kicsinek bizonyult. Új templomunkat *Hajdúsik Tarzicius* szervita atya vezetésével 1963-ban építették. A második és harmadik csoport politikai okokból vándorolt be. Keresztény közösségünk kezdetben egységes arca megszűnt. Csoportokra szakadt: a bevándorlási hullámok szerint, sőt azokon belül is. Az öregkanadásokat „bezzeg-kanadásoknak” hívták az újak, mert gyakran hallhatták, hogy „bezzeg” milyen nehéz volt akkoriban, nem úgy, mint most. Őket nem fogadták be, ők nem kaptak társadalmi segínyt stb. A politikai és társadalmi hovatartozás megosztó hatással volt. A társadalmi egyesületekben különösen érezhető volt a feszültség, sőt, egyházközségünk életét is nemegyszer megzavarta.

A nyolcvanas évek közepén szórványosan újabb „menekültek” jöttek; plébániánk is közreműködött sokak szponzorálásával. Rajtuk már érződött az otthoni kommunizmus negatív hatása: közülük kevesen közeledtek templomunk felé.

Chilla Rajmund plébánossága (1975–79) a fellendülés korszaka volt. Sokan ismét bekapcsolódtak a plébánia életébe: olyanok is, akik előbb eltávolodtak, bármely okból. Csókay atya a cserkészcsapatokkal foglalkozott, én pedig a hétvégi magyar iskolával. Lelkes közreműködők segítségével pezsdülő élet folyt. Híveink és egyesületeink áldozatai megengedték, hogy 1978-ban adósságlevelet égethettünk, tizenöt évvel a templomszentelés után. Egyedülálló volt az Montrealban, hogy egy kis közösség ilyen nagy áldozatra képes. 1979-ben P. Chilla, az ő készséges jezsuita magatartásával *A Szív* lelkeségi folyóirat szerkesztését vállalta, az elhunyt korábbi szerkesztő után. Így kerültem én sorra plébánosnak. Mivel az ifjúságnak nem volt megfelelő iskolai és szervezeti helyisége, ifjúsági otthont kellett építeni. Politikai válság (Québec elszakadási veszélye), félelem az újabb adósságtól és más egyéni ellentétek élezték ki a tervvel kapcsolatban a helyzetet. De amikor a québec-i kormány és a központi kormány is jelentősen hozzájárult a tervünkhöz, lassan elcsitult az ellenkezés és 1984-ben, rekordidő alatt megépült az ifjúsági otthon. Szép összefogás eredménye volt az ugyancsak, hogy a kölcsönt öt év alatt megint kifizettük. P. Csókay plébánossága alatt közösségünk lelkiélete föllendült a *Megújulási mozgalom* meghonosításával. Híveink kis csoportokban összegyűltek a lelkeségi program megbeszélésére, imára. Laikus testvéreink vetették el a magot, és hatásuk más plébániákra is eljutott. Így ezekkel is lelki kapcsolatba kerültünk, nemcsak Kanadában, hanem az anyaországban is.

A Magyar Otthon

Mint lelkipásztorok gyakran látogatjuk híveinket. Életközelségben megtapasztaljuk örömeiket, szenvedéseiket és egyéb szükségleteiket is. Egyre többen maradtak egyedül, elszigetelve, nyugdíjas helyzetben, környezetükkel nehezen kapcsolatot teremtve, hiszen sokan nem tanulták meg az itteni nyelvet. Még P. Chilla plébánossága idején jóra való magyarok indítottak meg egy nagyszerű kezdeményezést: otthont építeni a rászorulóknak! A katolikus és református egyházak lelkipásztorai, egyesületi vezetők, valamint áldozatkész egyének összeadták szakképzettségüket, üzleti és szervezési tapasztalataikat, politikai összeköttetéseiket. Így épült meg kedvező államkölcsönrel a száz lakást magába foglaló első fázis, majd néhány évvel később a második: nyolcvan lakással, végül pedig a bizonyos gondozásra is szoruló, de önálló idősök számára a harmadik fázis. Ha valaki a montreali magyarok létesítményeit meg akarja ismerni, az összképhez – a templomok, a társadalmi klubok mellett – a Magyar Otthon is beletartozik a magyar összefogás gyümölcseként. Ez büszkeségünk, mert több mint kétszáz embernek nyújt otthont tisztességes lakásokban. Az

állami hatóságok nagy megbecsülést tanúsítanak a magyar közösség iránt; a Magyar Otthon is becsületet szerzett magyar névnek.

Egyházközségünk élete, jövője

Plébániánknak mint keresztény közösségnek a rendeltetése elsősorban a lelkiélet fejlesztése. Érdemes megfigyelni a tényt, hogy azok, akik keresztény életüket a közösségbe való bekapcsolódásban élik, sikeresebben állják meg a helyüket az élet egyéb területén is: a családi, a társadalmi életben, a munka és az erkölcs terén is. Az itteni társadalmi és hivatásbeli élet minden rétegében találunk kiváló magyarokat. Nyilvánvaló, hogy a kivándorlás nagy lelki megrázkódtatással is jár – amit „emigrítisz” betegségnek mondhatunk. Közösségünkben is tapasztalhatók bizonyos feszültségek, de hosszú távon nem fenyeget a negatív magatartás, noha kísért az egyesületesdi veszélye, különösen ott, ahol hiányzik a lelkiismereti alap.

Legelkötelezettebb keresztény testvéreink és egyesületeink a montreali magyarság legfőbb közreműködői. Közösségi ebédeket, ünnepélyeket, majálisokat szerveznek. Nemzeti ünnepeinket együtt ünnepeljük a református testvérekkel és azokkal is, akik számára a keresztény élet ismeretlen, de magyar érzületűek. Közösségünk sajátos tevékenységeivel nem zárkózik el az itteni társadalomtól sem. Nem vagyunk gettó. Ünnepélyeinkre az itteni politikai hatóságok is szívesen eljönnek. A helyi püspökség megkülönböztetett figyelemmel és közreműködő készséggel viseltetik plébániánk iránt, kezdeményezéseinket példaképnek állítja mások elé. Híveink áldozatkészsége valóban példás: a szegény özvegyek centjei és a jobb módúak adományai is ezt mutatják: adományunkat az Isten látja, a jobb kéz nem ismeri azt, amit a bal ad... Ezért is volt rajtunk Isten áldása, hisz tudtunk templomot, ifjúsági otthont építeni, biztosítani a plébánia és az ifjúsági egyesületek pénzügyi szükségleteit. A nagylelkűségből jutott az óhazának is különféle segélyakciók formájában. Főgondunk a papi utánpótlás, mert mióta Magyarország fölszabadult a kommunista egyházüldözés alól, a jezsuita engedelmség P. Csókayt is Magyarországra vitte. Miskolcra, ahol az elkereszténytelenedett országrészben dolgozik nagy lelkesedéssel. Így egyedül maradtam ismét plébánosi felelősséggel. Az évek múlnak, gondoskodni kell jövőnk lelkipásztorról. Ezért a szándékért nemcsak imádkozunk, de készek vagyunk anyagi áldozatra is: vállalni a kispapnevelés költségeit. Így reméljük, hogy kapunk fiatal lelkipásztort. Előre tekintve látunk nehézségeket is: a második és harmadik generáció nem beszéli a magyart, nem érti a szentbeszédeket sem. Fiatal, az itteni nyelvet beszélő lelkipásztorokra van szükség! A beolvadás tényezőjével számolunk: a fiatalabb generáció gyakran elköltözik a munkalehetőségek szerint, és nem kapcsolódik be nagyobb számban a közösségbe. Viszont az a hívő közösség, amely annyi áldozatot hozott, összetart és reményt nyújt arra nézve, hogy az egyházközség továbbra is élni fog.

Amikor idejöttünk, az akkori 1975-ös felmérés alapján 10–15 évre becsülték a plébánia jövőjét: a beolvadási és elhalálzási statisztikára hivatkozva. Azóta eltelt huszonkettő. Úgy látom, most is meg lehet saccolni ennyire a plébánia jövőjét. A jövő Isten kezében van. Ránk az a feladat hárul, hogy kövessük a Lélek indításait, és keressük az Isten országát és igazságosságát, a többi pedig hozzá adatik.

Hauser József: Brazíliai kutatómunkám

1. Curriculum vitae

Baranya megyében, Sellyén születtem 1920. január 31-én. Édesapám iparos volt, bádogos, üzeme elég jól ment, több segéddel dolgozott. Elemi iskoláimat, öt osztályt Sellyén végeztem az ottani katolikus elemi iskolában.

1931-ben kezdtem el a gimnáziumot Pécsen a Piusban, az első osztályban mint externista. Rokonomnál laktam. A második osztályban már bentlakó voltam. (Ignacianum) Tanulmányi eredményeim eleinte jók voltak. Az ötödik osztálytól kezdve a jegyeim nagyon leromlottak. Nem volt jó bizonyítványom. A hetedik és a nyolcadik osztályokat ismét externistaként végeztem, miközben ugyanannál a rokon családnál laktam.

Az érettségi után felvételemet kértem a Társaságba. R. P. Somogyi Jenő, akkori provinciális, aki fiatalabb koromban Pécsen rektorom volt, fölvelt. Így 1939. augusztus 15-én megkezdtem a Manrézában a noviciátust. Nem voltam „imago boni novicii”, de a két év elmúltával letehettem az első fogadalmakat. A fogadalmak után P. Szabó József vezetése alatt végeztem az akkoriban szokásos retorikát.

Filozófiai tanulmányaimat Kassán kezdtem, mert a visszacsatolás után ott lett megnyitva a filozófia. Ekkor már háborús, zavaros időket élünk. A filozófia második éve után mindannyiunknak el kellett hagyni Kassát, a filozófiát a pécsi Pius kollégiumban folytattuk P. Hemm János volt noviciusmester, akkori pécsi rektor jóvoltából.

Az universavizsga után csoportunk nagy része elkezdte Szegeden a teológiát. Én az egyetemi tanulmányokra kaptam dispoziíót. Természetrájkémia szakra jelöltek ki. Mivel azonban megérkezésünkkor a beiratkozási időszak már lezárult, prof. Ábrahám Ambrus ciszterci egyetemi tanár, az akkori dékán jóvoltából rendkívüli látogathattam előadásokat. Látva a papucsállatok iránti érdeklődésemet, egy idő múlva maga mellé vett segítségnek.

Ugyanebben az időben másik dispoziíót is kaptam R. P. Borbély István provinciálistól: Kalocsára kellett mennem, mivel az egyik magiszternek (Tanyi) politikai okokból el kellett onnan tűnnie. Az ő munkáját vettem át: énektanár lettem. A tanulmányi programot P. Pethő igazgató lelkes beleegyezésével kissé megváltoztattam. Énektanári munkámon kívül a kollégium áramfejlesztő gépeit is kezeltem.

A második évben P. Pozsárko rendelkezése szerint még át kellett vennem a felső szakasz vezetését. Mint szakaszmagiszternek nem volt sikerem, s ez akkor mutatkozott főként meg, amikor P. Szörényi Gábor a következő évben visszavette a munkáját.

A három évnyi magiszteri idő elmúltával a tartományfőnök atya úgy rendelkezett, hogy a budapesti Pázmány Péter Egyetemen folytassam a megkezdett tanulmányokat. A Mária utcai rendházban laktam. Az egyetem az első évben jól ment, de a következő évben „ideológiai okokból”, „helyhiány”-ra hivatkozva nem vettek föl a kémia gyakorlatokra. Így ezeket a tanulmányokat abba kellett hagynom, és P. Reisz Elemérnek segítettem a missziókban.

Így érkezett el az az idő, amikor a vonat alatt sikerült többedmagammal Ausztriába kijutnom. Az első heteket a Zenzenhofon töltöttem a többiekkel együtt, ám hamarosan megnyílt a lehetőség, hogy a feldkirchi Stella Matutinába mehessek segédprefektusnak. Ez jó alkalom volt arra is, hogy a gyerekektől elsajátítsam a német nyelvet, amelyre azért volt szükségem, hogy Innsbruckban folytathassam tanulmányaimat. 1951-ben jutottam Innsbruckba. Minden erőmet a tanulásra fordítottam. Így 1953 elején letehettem az első doktorátust skolasztikus filozófiából az Institutum Philosophicum Oenipontanum ottani szakán. Ugyanebben az évben, az év vége felé megszereztem a második doktorátust az Állami egyetemen biológiából, prof. dr. Otto Steinbock vezetésével. Prof. Steinbock asszisztensi feladattal bízott meg. 1954 elején lettem a magántanári colloquium doctum-ot.

Ebben az évben indultak el a tárgyalások, és kaptam hivatalos meghívást a brazil provinciálistól, melléje P. Reisz magyar provinciális beleegyezését.

1954. július 31-én Szent Ignác napján érkeztem repülőgéppel Rio de Janeiróba, ahol P. Schwab András (Poldi) meg egy brazil páter vártak. Néhány napos riói és São Paulo-i tartózkodás után érkeztem meg Porto Alegrebe, ahonnan a tartomány akkori prokurátora vitt el São Leopoldóba. Itt kezdtem el brazíliai életemet az akkor Collegio Cristo Rei-nek nevezett intézményben.

Eleinte csak a brazil skolasztikusoknak adtam elő biológiát és kozmológiát, ezalatt befejeztem a teológiából azt, ami innsbruck-i tanulmányaimból még hátra volt.

1955. június 21-én, Szent Alajos ünnepén szentelt pappá a Porto Alegre-i érsek, Dom Vincente Scherer. Ez volt és ez marad életem legfontosabb napja.

A harmadik probáció után São Leopoldba rendelték azzal a megbízással, hogy szervezzem meg a természettudományi fakultás oktatását a semmiből. Isten segítségével mégis sikerült úgy, hogy három-négy éven belül a mi fakultásunkat Brazília egyik legjobbjának ismerték el. Hét éven keresztül voltam e fakultás igazgatója, az utánam következő vezető bennszülött brazil lett.

Eleinte igen magas óraszámommal kellett dolgoznom. A fakultás nagy anyagi nehézségekkel küszködött, sok volt a rögtönzés. Némi megkönnyebbülést jelentett, amikor 1958-tól kezdve brazíliai stipendiumot kaptam. Még ma is megvan, csak némileg nőtt az összege. Ezzel sem az egyetem, sem a rend nem rendelkezhet, ezzel a Nemzeti Kutató Tanács előtt kell számat adnom (CNPq). Egy darabig ennek az állami szervnek regionális igazgatója voltam.

Már az első évektől kezdve sok meghívásom volt külföldi egyetemekre. Így Bécsben tartottam vendégelőadást négy hetes kurzus formájában. Utána mindjárt Santo Domingóba hívtak az Universidade Autonomia-ra. Ez az Amerikák legelső egyeteme, ma is igen magas a színvonala. Itt három szemeszteren át tanítottam szövettant, anatómiát és embriológiát. Utána egy évet Németországban, Saarbrückenben töltöttem. Ezután Göttingen, Frankfurt, Freiburg, Innsbruck következtek: öt éven át összehasonlító (állati) anatómiát és hisztológiát adtam elő. Szerencse, hogy amikor nálunk, Brazíliában a nagy (nyári) szünet van, ott éppen ezekben a hónapokban volt a téli szemeszter, mert így veszteség nélkül pendlizhettem az egyik féltekéről a másikra.

Több kitüntetést kaptam. Az elsőt Venezuelában: Caracasban. Utána az innsbruck-i egyetem ezüstérmét kaptam nemzetközi munkám elismeréseképp, majd 1995-ben aranyérmét kaptam Japánban, Hiroshakiban egy nemzetközi kongresszuson bemutatott munkám elismeréseként.

Tény, hogy nemzetközileg ismert és elismert vagyok, és ennek az az oka, hogy olyan a szakterületem, ahol igen kevesen vannak. Egyik nemzetközi kongresszusról a másikra hívnak. Tavalyelőtt Ausztráliába kellett volna mennem Dél-Amerika koordinátoraként, de ezen már nem tudtam részt venni sajnos, mert orvosaim nem engedték a hosszú repülőutat. Mégis birtokomban van egy 2000-re szóló meghívás Barcelonába, egy ottani nemzetközi kongresszus különleges előadójaként.

Nem maradhat ki ebből a felsorolásból az a tény, hogy 1958-tól 1981-ig a Brazil Légierők káplánja voltam. Eleinte csak kiegészítőként, később rendszeres szolgálatot láttam el. Még a kötelező pilótaképzésen is áttestem, hogy egyedül mehessek olyan helyekre, ahol hónapokon keresztül nem látnának papot másképp. Ami engem illet, azért vállaltam ezt a munkát, mert itt fiatal férfiak lelkipásztori szolgálatát láthattam el: ez egyébként ritkán adatik meg papoknak. A tiszteknek imponált, hogy olyan káplánjuk van, aki „civilben” egyetemi tanár.

Amióta korom miatt el kellett hagynom a Légierőt, hogy ne maradjak egészen papi munka nélkül, egy jezsuita plébánosnak segíték vasárnaponként. Órá hús ezer lélek van rábízva, hogy öt kápolnában gondoskodjék róluk.

Az egyetemen már csak oktatómunkát végzek. Pillanatnyilag egy olyan kísérleten dolgozom, amelynek sok köze lehet a rák keletkezéséhez. A kutatómunkán kívül posztgraduális kurzusokon előadóként is dolgozom.

2. Kutatómunkám (levél 1995. május 19-i keltezéssel P. Nemesszeghy Ervinnek)

Mindenekelőtt hálás köszönetet mondok az imákért, amelyeket, gondolom, ez év január 31-én végeztetek értem, amikor betöltöttem 75. életévemet. Hála legyen az Istennek és a Társaságnak, hogy bár tekerős utakon, de eljutottam idáig. Bár nem úgy, mint korábban, de tudok dolgozni, még ha olykor igen erős depressziót kell is leküzdenem.

Már nem tanítok az egyetemi alapkursusban, csak a master-i és a doktori posztgraduális képzésben veszek részt előadóként. Főmunkám a laposférgek kutatása. Eddig és egyelőre a laposférgek kutatóintézetének igazgatója vagyok. Ezt az intézetet én hoztam létre, és azóta is vezetem, bár egyetemünk legmagasabb jezsuita vezetői nem sokra becsülik működésemet. Édeskevés támogatást kapok az egyetemtől. Ha más forrásaim nem volnának, nem tudnánk dolgozni.

Hála Istennek, már ismerem az utódomat, aki frissen doktorált Tübingenben. Igen tehetséges fiatalasszony. Éppen bevezetem a bokros és tüskés teendőkbe, mert amint megtanulta, neki kell csinálnia. Mindenesetre nyugodtan adom át neki az intézet vezetését.

Röviden (?) ismertetem a munkát, amit ez az intézet végez, már csak azért is, hogy megokoljam, miért vesződöm a laposférgekkel, amikor sokkal fontosabb papi munka is akadna a favellairól híres Brazíliában.

Egy időben hasonló kutatást Japánban végeznek a laposférgekkel, de Németországban, Ausztriában, Magyarországon, Olaszországban, Spanyolországban, Hollandiában, Belgiumban, Angliában, Kanadában, az USA-ban és Ausztráliában is vannak csoportok, amelyek szintén laposférgek kutatására vesztegetik az idejüket. Itt, Brazíliában a negyvenes és ötvenes években volt São Paulóban egy csoport Marcus professzor vezetésével, amely világhírré tett szert, persze csak szakmai körökben. De csak volt ilyen csoport, mert Marcus professzor halála után team-je irányítás híján feloszlott, és a munkatársai más zoológiai területekre mentek át.

Ma rendszeres munkát csak a mi egyetemünk, pontosabban az én intézetem végez. Nincsenek tankönyvek sem, amelyek az itteni állatokat leírnák, sem tanárok, még kevésbé a diákok számára. Az egyetemeken európai, amerikai, japán kutatók portugálra fordított munkáiból tanítanak, de ezekben csak az ottani területeken ismert állatok leírásai találhatóak.

Emiatt van, hogy most kutatómunkám mellett egy az itteni állatokat leíró tankönyvet készítek a Brazil Nemzeti Kutatási Tanács (Conselho Nacional de Pesquisas) megbízásából. Ennek az állami intézménynek regionális igazgatója voltam (Ezt közölte Hegyi Marci a *Cor Unumban* úgy, hogy én egy brazil pecaklub igazgatója vagyok). Ehhez a munkához sok alapozás szükséges, amelyet az intézet tagjai végeznek.

Az első feladat a patakokban élő állatok begyűjtése. Intézetem tagjai végzik ezt is, nekem személyesen már csak korom miatt is igen nehéz lenne, bár sokszor megyek velük azért gyűjteni, főként akkor, amikor a csoport nagyobb része kezdőkből áll. Ez a gyűjtés amellet, hogy a mi munkánkhoz nélkülözhetetlen, a biogeográfiához is szükséges, mégpedig nemzetközi értéke van. A nemzetközi irodalom ugyanis mindössze három brazíliai fajt ismer. Mi már hét új fajt találtunk, s ezek leírásra várnak, no meg természetesen publikálásra is bizonyos nemzetközi folyóiratokban. (Kár, hogy nem vagyok harminc évvel fiatalabb.)

Azonkívül, hogy mi a begyűjtött anyagot további tanulmányokra használjuk fel, ennek ökológiai jelentősége is van. Az állatkák nagy része ugyanis kiváló bioindikátor: sokkal érzékenyebbek, mint a modern elektronikus készülékek. Az ezáltal a vizek minőségében elért eredményeket közöljük a környezet hatásáival, azok pedig a lakossággal. Ez amiatt

fontos, mert a szétszórtan élő telepesek számára ezek a patakok jelentik az egyetlen vízforrást saját maguk és állataik számára. Az állatok megvizsgálása alapján lehet a pollúció minőségére és fokára következtetni. A mi intézetünk sajnos nem tud vízanalízist végezni, mivel hiányzik az ehhez szükséges szakember és laboratóriumi felszerelés.

A munka következő fázisa az állatok szétválogatása. Először is fajok szerint, a már ismert és az eddig ismeretlen, le nem írt fajokra. Szétválasztjuk továbbá a már kifejlett és a fiatal (juvenilis) formájú állatokat. A fiatalokat megfelelő kultúrtankokban hagyjuk kifejlődni. Speciális gondozást kapnak a sérülésekkel begyűjtött állatok. Úgy tűnik, hogy a sérülések helyéről és minőségéből tudunk a szeny-nyeződés minőségére és fokára következtetni. Utána szétválasztjuk azokat az állatokat, amelyeket anatómiai vizsgálatra szemeltünk ki. Ez a mikroszkópikus -anatómiai vizsgálat a fajok végső taxanómiai meghatározásához szükséges. Őket tehát külön kezelésnek vetjük alá, s ez a munka következő fázisa.

Ez abban áll (mondaná Feri bácsi, ha még élne), hogy az állatokat, vagy egy részüket speciális folyadékba tesszük, amitől azonnal elpusztulnak. Ezt a fázist rögzítésnek vagy fixálásnak nevezzük. Ennek a munkafázisnak az a célja, hogy az állat szerveit, szöveteit, sejtjeit az élőhöz leginkább hasonló állapotban rögzítsük, nehogy a bomlás megváltoztassa a szervek és szövetek szerkezetét, alakját.

A következő fázis a rögzítő folyadék eltávolítása az objektumokból vagyis a kimosás. Ez a kimosás aszerint, hogy mi volt a rögzítő összetétele, vagy vízzel vagy megfelelő töménységű alkohollal történik. Utána ezt a mosófolyadékot is gondosan el kell távolítani az objektumból.

A következő fázis a víz elvonása: a mosóvízé és a szövetekben természetesen tárolt vízé is. (Mint tudjuk, az élő szervezetek hetven százaléka víz.) Ezt a fázist dehidratációnak nevezzük. Ez a dehidratáció általában alkoholsorozattal történik. Vannak modern módszerek is persze, amelyek lehetővé teszik a vizes állapotban való beágyazást. Először alacsony koncentrációjú alkoholba tesszük, utána 10 százalékos emelkedéssel mindig töményebbe, míg végül abszolút alkoholba, azaz 100 százalékos alkoholba helyezük az állatokat vagy részeit. Ily módon az alkohol elfoglalja a sejtek között a víz helyét és lehetővé teszi, hogy a beágyazó anyag behatoljon a szövetek közé.

Még egy fázis hátra van azonban előtte. Az objektumokat egy újabb folyadékkal kell átítatni, s az keveredik az alkohollal, és az objektumot áttetszővé teszi. Ennek a folyamatnak a neve szaknyelven diafanizálás.

A diafanizáló folyadék keveredik a meleg (60 fokos) beágyazó anyaggal, ami többnyire parafin vagy annak újabb változata, így ez a beágyazó anyag behatol a szövetek közé, átítatja az egész objektumot. Végül a meleg, folyékony állapotú beágyazó folyadékot egy erre alkalmas formába kiöntjük, a beágyazó anyagba beletesszük az objektumot, megfelelő helyzetbe hozzuk egy előmelegített tüvel, majd hagyjuk a folyadékot kihűlni és megkeményedni.

Ebben az állapotban az objektumokat egy speciális készülékkel, a mikrotommal finom lapokra vágjuk.

Miután sikerült a metszeteket egyenként vagy szalagban elkészíteni, kényes fázis következik: a parafinba beágyazott metszetek kiterjesztése langyos víz felett. Ezek így kisimulva ráragadnak a speciális üveglemezre (tárgylemez), és teljes megszáradásuk után (kb. 40–45 fokon történik) következik a preparátumok megfestése a célnak megfelelő festékekkel.

A festéskor az üveglemezeket rajtuk a metszetekkel megfelelő üvegben a megfelelő festékoldatba tesszük, miután előbb a parafint kioldottuk a metszetekből. Magának a festésnek a leírása ugyancsak túl messzire vezetne. Mindenesetre senki se gondolja, hogy a kutató kézzel végzi a festést. A szövetek színeződése kémiai reakcióhoz hasonló folyamat, és arra szolgál, hogy a különböző szöveteket más és más, de mindig tipikus színben ábrázolja.

Ma már vannak speciális mikroszkópok, amelyek bizonyos szöveteket, például sejtmagokat festés nélkül is láthatóvá tesznek.

Ezzel befejeződött az előkészítő munka. Ezt követi most az igazi kutatómunka, vagyis a metszetek mikroszkopikus vizsgálata. Az előkészítő munkákat laborasszisztensek végzik ma már, de bizony, valamikor mindent nekem kellett csinálnom, amíg megfelelő munkatársakat ki nem képeztem. A mikroszkopikus megfigyelés és a fényképezés kizárólag az én feladatom. Intézetemnek nagyon jó fotóberendezése van (természetesen én vettem, s nem az egyetem).

Van még egy nagyon fontos munkám: a regeneráció kutatás. Ha a regeneráció szót halljuk, a laikus általában arra gondol, hogy ha egy gilisztát ketté vágunk, akkor abból kettő fejlődik ki (!). Ez persze nem így van, mert csak az a darab, amelyiken a fej volt, fejleszt magának csenevész farkat, a hátsó rész pedig elhal. A planáriák regenerációja kissé másképpen fest. Egy 20 mm nagyságú állatot 25-30 darabra vagdoshatunk, s mindegyik darabból egész állat fejlődik, persze arányosan kisebb alakban. Ezek a regeneránsok az első időben a juvenilis (fiatal) állatokhoz hasonlítanak.

A nemzetközi szakirodalom eddig (1994-ig) csak két regenerációs típust ismert. A harmadik típust én adtam elő Japánban a hiroszaki nemzetközi kongresszuson. (ezért kaptam a már említett aranyérmét.) Itt találkoztam hosszú idő után a Sodrás utcai ház előljárójával. A kongresszus után ugyanis a Sophia Egyetem rezidenciájában laktam, mert várnom kellett, amíg helyet kapok a repülőgépen. Ezen a kongresszuson adtam elő a szexualizálás útján létrejövő regenerációt, amelyet hormonális regenerációnak neveztem. A kiindulás aszexuális példányokkal történik. Rendszeres állapotú kultúrákban az állatokat borjúmáj darabokkal etetjük. Ezekben az állatokban nemi szerveknek nyoma sincsen. Ismételt osztódás után regenerálták magukat. Egyetlen kis darabból, amely véletlenül egy másik regenerációs munkából megmaradt, több mint kétezer állat fejlődött ki, s mindegyik aszexuális volt. Belőlük válogattam ki húsz darabot, és megváltoztattam az étrendjüket: borjúmáj helyett ivarérett, másik fajhoz tartozó összevagdalt darabokat kaptak enni, amit igen szívesen fogadtak. Ezáltal a nemi szerveket nélkülöző állatok nemi hormonhoz jutottak, és lassan ugyan, de kifejlődtek a nemi szerveik. A szexualizálás tökéletes volt, mert két állatnál a kopulációs aktust meg tudtuk figyelni. Nemzetközi viszonylatban tehát mi voltunk az elsők, akiknek sikerült élő „babyket” nyerni ezekből az állatokból. A kísérletet nem ismételtam meg, mivel az egész processzus több mint egy évig tart. Valószínű, hogy a kollégákat is ez a hosszú várakozási idő riasztja el a kísérletektől. (...)

A mai napon, amikor ezeket a sorokat kis hordozható számítógéppel írom, eltávozott tőlünk a superiorunk, hogy az Anyák napját a mi Anyánkkal együtt odafent ünnepelje. Elkéstek a kezelésével, eleinte csak teákkal kezelte magát, mikor az orvos sürgetésére kórházba ment kivizsgálásra. A tomográfia azonnali műtétet javasolt, de a bélrák már öt limphacsomót megtámadott. Sem az ismételt operáció, sem a besugárzás, sem a kemoterápia nem segített már rajta.

Anélkül, hogy biztosnak tartanám a hasonlatot, izgat az a gondolat, miért ne lehetne rákkutatás céljaira ezeket a kis állatokat felhasználni. Ki tudja, hogy a planáriák regenerációs képessége és az azt követő jelenségek nem adnának-e lehetőséget, hogy rák problémájához közelebb jussunk? Nem állítok többet, mint azt, hogy hátha... s ebbe talán érdemes volna belekapaszkodni.

Végül magamról is akarok valamit írni, bár tudom, hogy ez végleg senkit nem érdekel. Szégyellem magam, hogy nem tudok már úgy dolgozni, mint azelőtt. Nem annyira fizikai nehézség miatt, bár az is fennáll, hanem főként, mert nincs kedvem semmihez. Még kidolgozom azokat az előadásokat, amelyeket Ausztráliában a nemzetközi kongresszuson fogok előadni. Arra még el kell mennem. Visszafelé jó volna egy-két hetet otthon tölteni nálatok, ha befogadtok a Rozsdás (?) utcai házba. Valamikor, a régi emlékek miatt a Mária utcában szerettem volna lakni, de mikor tavalyelőtt ott voltam, láttam a helyzetet, és belátom,

ott lehetetlen lenne időznöm. Akik ott laknak, nyakig vannak munkával. A Sodrás utcában meg talán a novácok néha tudnának nekem némi irodalommal segíteni úgy, hogy elhozzák az Egyetemi könyvtárból vagy a planária intézetből. Jóban vagyok az ottani igazgatóval, Csaba György professzorral, bár nála dolgozni helyhiány miatt nem lehet, legföljebb irodalmat kaphatnék tőle.

Nem tudod sem elgondolni, még kevésbé megérteni, mennyire szeretnék a nagytalálkozón részt venni, találkozni, megismerni a fiataljainkat, és újra látni azokat a véneket, akiket negyven éve nem láttam. Érzelmileg nagyon szeretnék elmenni, de ez idén teljesen lehetetlen. Nem pénzkérdés, azt össze tudnám szedni, csak az érthetetlen a braziloknak, hogy én „minden évben” Európába utazzam. Amikor Leányfalura mentem, azt is rossz néven vették, pedig azt összekötöttem egy finnországi nemzetközi kongresszus előkészítésével. Mivel 1996-ban el kell mennem Ausztráliába, semmiképp nem értenék meg, hogyan is mehetnék az idén is „egy találkozóra”. Tehát csak annyit tudok közölni, hogy sajnós, fájó szívvel, de a józan ész szerint semmiképpen se tudok ott lenni. Azt az 1996-os utazást úgy intézem, hogy a Lufthansával egyenesen Ausztráliába megyek. Brisbane városban van jezsuita ház. Tudnál-e az ottani provinciálisnak beajánlani és megkérdezni, melyik házban kaphatnék esetleg szállást, amelyik az egyetem közelében van. Attila püspök atyánk azt írta levelében, hogy ebben a városban nincs magyar pap. Ki tudja, ha a magyar közösséget érdekelné, ünnepelhetnénk velük magyarul is a szentmisét a kongresszus alatt vagy utána.

Azt is megírom neked, hogy igen szeretnék Magyarországra menni, de ez minden józan ésszel teljesen ellenkezik. Először is ti nem tudátok velem mit kezdeni, másodsor én nem tudnék mit csinálni, ami hasznos is volna. Itt viszont, bár a brazilok egy része utál, mert nagyobb sikereim voltak, mint nekik, de még van mit csinálnom. Harmadszor építem föl az intézetet, ahol eddig igazgatóként dolgoztam. Eddig a régi épületben voltunk elhelyezve, s már-már minden szempontból rendesen kiépült, ám most kitalálták, hogy az intézet költözzék át a Campusra, ahol megint szükségmegoldások várnak ránk. A költözést – bár az utódom már betanul – még nekem kell végrehajtanom.

Horváth Tibor: Vallomás helyett. 20 éves az U.R.A.M.

1. Egy nevezetes dátum

Az *Ultimate Reality and Meaning, Interdisciplinary Studies in the Philosophy of Understanding* angol nyelvű folyóirat első száma 1978 tavaszán jelent meg. Azóta rendszeresen jelenik meg évente négyszer amerikai, afrikai, ázsiai és európai egyetemi könyvtárak folyóiratai között. Ez évben a húszadik kötet kerül kiadásra, melynek egyik száma „Central European Ideas on Ultimate Reality and Meaning” ausztriai, cseh, magyar, lengyel, román, székely, szerb és ukrán tanulmánnyal.

2. Mit jelent az U.R.A.M.?

A *Ultimate Reality and Meaning* rövidítése nem véletlenül U.R.A.M. Nem volt kis meglepetés a Regis College tanulói között, amikor 1983. november 19-én, Fülöp József szentelésén mise alatt énekben, szentbeszédben tanáruk URAM folyóiratát hallották emlegetni. Valóban a hármass meghatározás, mely az emberiség történelem folyamán a végső valóságról és értelemről alkotta fogalmak kutatását szolgálja, találó Jézus Krisztusra.

Ultimate reality and meaning először az, amire mindent visszavezetünk, hozzá minden mást viszonyítunk, amit viszont semmi másra nem vezetünk többé vissza és nem is viszonyítjuk semmi máshoz. Ez az ontológiai leírás. A másik episztemológiai. E szerint egy hermeneutikus magyarázó axióma, amely mindent magyaráz, mindennek értelmet ad, amelyet semmi egyéb feltevésnek nem rendelünk alá. A harmadik etikai: ezt legfőbb értéként fogalmazzuk meg, amelyért képesek vagyunk mindent feláldozni, de amit semmi áron sem akarunk elveszíteni (lásd „Megértés hermeneutikája” *Magyar Filozófiai Szemle*, 38 /1994/ 553–561). Ennek alapján minden végső valóság és értelem fogalom egy kezdetleges, rejtett (implicit) krisztológia, melynek kibontása, kifejtése a teológia, illetve a hitközlés feladata. És mivel életproblémáinak megválaszolására minden ember alakít magának egy ilyen fogalmat, minden ezirányú kérdésben és válaszban Istenből – aki ezt a kérdést minden ember lelkében ébreszti és megválaszolásában segítkezik – lesünk el valamit. Ezért minden ember Isten valamelyes tanúságtétele és kinyilatkoztatása. És amikor az emberiség kezdete óta „az embereket végiglátogatjuk kérdésünkkel, s őket végighallgatjuk, tulajdonképpen Isten szavát és Isten kinyilatkoztatását gyűjtögetjük, mint Bartók Béla a 'jövő zenéjét' az egyszerű népdalokban. Amikor ezen interjúnkkal végigjárjuk a történelmet, azért tesszük, mert szeretnénk összegyűjteni minden jelet, minden levelet, amelyet szeretett Istenünk számunkra addig is adott, míg őt halálunk után színről színre látjuk, s amikor kutatásunk értékét és gyarlóságát egyszerre látja be a feltámadt ember.” („A tudományok és az ember világának értelme és valósága.” *Magyar Filozófiai Szemle*, 36 /1992/ 7–8).

Ez a kutatás teológiai értéke, melyet Pedro Arrupe, a Társaság generálisa, az első terv bemutatásakor 1967-ben felismert, és annak megvalósítására buzdított nem csak szóval, de pénzzel is. Így tett P. Arrupe után a pápa delegátusa, P. Dezza és a jelenlegi generális, P. Kolvenbach is. Legyen szabad itt egy kis epizódot megemlítenem, mely 1983. április 22-én, Szűz Mária, a Jézus Társasága édesanyjának ünnepén történt. Abban az időben is, mint többször máskor, súlyos anyagi gondok szorongattak. A reggeli szentmisében az áldozás utáni könyörgés angol szövegében kértem az Urat, hogy „mi, akik Máriát áldottnak mondjuk, megtapasztalhatassuk közbenjárásának erejét.” „My Lord, let me experience the power of her intercession” – ismételttem. Aznap valamivel később a postával érkezett nekem egy levél a Borgo S. Spirito, 5 szám alól. Kinyitom a levelet, és benne egy indigóba rejtett kilencezer

dolláros csekket találok P. Dezza levelével. Azon a felejthetetlen napon valóban megtapasztaltam Szűz Mária közbenjárásának „hatalmát.”

A munka hitbuzgalmi jellegét a Torontói Egyetemi Nyomda vezetősége is hamar felismerte. mikor az első szám kéziratával megjelentem náluk, néhány nap múlva visszaküldték a kéziratot mondván, hogy a tanulmányok tudományos jellege ugyan nem kétséges, ám a vállalkozás célját – hogy a tudománnyal foglalkozó szakemberek figyelmét a végső valóság felé fordítsam – nem tartják a nyomda küldetésének. Megjegyzendő azonban, hogy két év múlva 1978-ban mégiscsak elvállalták a folyóiratot. Azokban az években ugyanis, főleg Polányi Mihály, a *Personal Knowledge* neves szerzője, az U.R.A.M.-journal egyik első társszerkesztője (sajnos meghalt mielőtt az első szám megjelent), és Kuhn S. Thomas, *The Structure of Scientific Revolutions* című könyve folytán az olyan tudományágak, mint az antropológia, pszichológia, filozófia, fizika és egyéb természettudományok is, melyek kezdetben hidegen fogadták kérdésünket, foglalkozni kezdtek a közvetlen tapasztalatot meghaladó világegyetem és emberi élet végső kérdéseivel. A kétévente Torontóban megtartott U.R.A.M. konferenciákon számtan, fizika és egyéb természettudományok rendszeresen szerepelnek. Minden tudományban ugyanis van egy végső axióma, melyet egy tudomány változtathat, de fel nem adhat, mert akkor megszűnne az lenni, ami. Mi pedig a tudományok szakterületi végső valóságfogalmát Krisztus világba testesülése miatt nem mellőzhetjük az U.R.A.M.-kutatásban.

A teológián kívül egyéb értéke is van a munkának. Így például a tudományok és a tudományos módszerek számára kutatásunk egy új kérdést tesz fel, mely a régi kérdéseket és módszereket próbára teszi. Nem egy szakember, mikor kérdésünkkel végignézi jegyzeteit, csodálkozva fedezi fel, hogy kutatásának tárgya megnyílik, és meny-nyi mindent feltételez és állít a végső valóságról. Kutatásunk segítségére van a tudományoknak azért is, mert nem csak a keleti és nyugati, de azonos szakon belül alakult különböző iskolákat, eltérő felfogású tudósokat hoz közelebb egymáshoz. Megértik különbségük okát, és élnek az alkalommal, hogy egymást tanítsák, egymástól tanuljanak és egymást igazán megbecsüljék.

Hasonlóképpen kultúrák, vallások, egyházak veszik észre, hogy lényeges különbségük nem a külső, felszínes magatartásban, szokásban, szertartásban és tanokban, hanem a végső valóság meglátásában van. Éppen e sajátos meglátásnak köszöni mindegyik egyedi létét és hivatását. Minket pedig emlékeztet arra, hogy közreműködésük nélkül az U.R.A.M.-fogalom nem lehet teljes.

Kutatásunk segíti az egyént is „saját titkának megértésében, amennyiben minden egyedisége és eredetisége éppen a végső valóság sajátos és egyéni megfogalmazásán múlik. Ez az a pont, amelyben mind egyek vagyunk, és ugyanakkor különbözők is.

Végül pedig, de nem utolsó sorban, kutatjuk minden tudás és nevelés alapkérdését, tudniillik hogy mi a megértés? Mi történt velem akkor, amikor azt mondom: „értem”? Honnan van az, hogy amit nem értettem tegnap, azt megértem ma? Mi a különbség tegnap és ma mögött? Ezt a problémát sejteti a folyóirat alcíme: *Interdisciplinary Studies in the Philosophy of Understanding* (A megértés filozófiájának interdiszciplináris tanulmányozása). Alcímre azért is volt szükség, hogy a könyvtáros tudja, hogy milyen kategóriába sorozza be az U.R.A.M. folyóiratot.

3. A történet

Húszadik évfordulóját ünnepli a folyóirat, ám az U.R.A.M. -kutatás már a harmincadikat. A folyóirat megjelenését tíz évig tartó munka előzte meg. A kutatás gondolata 1967-ben merült fel először és kezdődött el. Egy százoldalas sokszorosított *Encyclopedia of Human Ideas on Ultimate Reality and Meaning* című füzetet küldtem szét száz szakembernek. Volt közöttük antropológus, pszichológus, szociológus, filozófus, teológus, művész és

természettudós. A visszhang nemcsak bátorító, de segítő is volt. Több hibát kijavítva, számos új ötlettel gazdagítva az 1967-es címszótár hat ezerre emelkedett. 1969-ben a *Revue de l'Université d'Ottawa* folyóiratban megjelent egy tervezetet bemutató esszé. A vele együtt beterveztett többezres címszó kinyomtatására a szerkesztő már nem vállalkozott. A címszók közzététele pedig fontos volt, mert minden szövegnél világosabban jelezte, hogy mi az új enciklopédiakutatás területe. Hamarosan ez is megtörtént.

Egy szép napos délelőtt Ádám János, mint a külföldön élő magyar jezsuiták provinciálisa, vizitálta a kanadai jezsuiták teológusát, a torontói Regis College-ben tartózkodó magyar jezsuitákat. Az épületből a Bayview Avenue-re vezető úton sétálva adtam elő Jánosnak lelki, szellemi és anyagi gondjaimat. „Mennyi pénz kell a kinyomtatáshoz?” – kérdezte. „1400 kanadai dollár” – mondtam. „A magyar provincia ad hétszázat, a Regist pedig megkérem, adja meg a másik hétszázat,” hangzott a válasz. És ezzel az U.R.A.M. belépett a könyvkiadás világába. Ahogy Ádám János nélkül valószínűleg nincs Teológiai Kis Könyvtár és noviciátus sem Torontóban, úgy nem lett volna U.R.A.M. sem. A hármat így együtt többször említettem Jánosnak, de nem mindig jutott eszembe egy a másik kettőből. Ebből látszik, hogy mennyire egy-ügyű vagyok sok esetben.

A 166 oldalas „Encyclopedia of Human Ideas on Ultimate Reality and Meaning.”

A Plan and List of Topics for a New Encyclopedia 1970-ben jelent meg Torontóban a Regis College neve alatt. A könyv még ma is tetszetős. Ami nem is csoda, hiszen Nagy Ferenc S.J. rendezte sajtó alá. Feri akkor Leuvenben lakott, és a mérsékelt áron dolgozó ferences nyomdával kinyomatta a könyvet. Kedves emlékeim közé tartozik, amikor három évvel azelőtt, az 1967-es Montreáli Világkiállításon, az Expón, Ferivel együtt látogattuk az afrikai és ázsiai pavilonokat afrikai és ázsiai egyetemi tanárok címét gyűjtögetve. Az Enciklopédia-terv ugyanis már akkor Afrika és Ázsia ezer különböző nyelvű népét tüntette fel. Egy személy és még inkább egy nép a végső valóságról és a létezés értelméről alkotott fogalmát saját nyelvén keresztül lehet legjobban megközelíteni. Ezért az U.R.A.M.-kutatásban a nyelvek tanulmányozása különleges fontosságú, mint ahogy ezt a mai filozófia is belátja.

A Leuvenben nyomtatott és postázott könyv eredményeként Angliából, Afrikából, Ausztráliából, Csehszlovákiából, Chiléből, az Egyesült Államokból, Franciaországból, Hollandiából, Indiából, Iránból, Japánból, Kanadából, Máltából, Mexikóból, Németországból, Olaszországból, Spanyolországból, Jugoszláviából mintegy 125 egyetemi tanár jelentkezett egy vagy két téma kidolgozására. E 125 egyetemi tanárból alakult meg az „Institute for Encyclopedia of Human Ideas on Ultimate Reality and Meaning.” Tagja csak egyetemi tanár, vagy elismert tudós kutató lehetett. 1972-ben jelent meg a *Newsletter of the Institute for Encyclopedia of Human Ideas on Ultimate Reality and Meaning*, mely 1976-ig az U.R.A.M.-enciklopédia, illetve U.R.A.M.-folyóirat előkészítését szolgálta. A Newsletter tette lehetővé, hogy 1978-ban, mikor a folyóirat első száma megjelent, három évre szolgáló kézirat álljon rendelkezésünkre. 1981-ben rendeztük meg az első kétévente megtartandó U.R.A.M.-konferenciát. A konferencia célja a már kidolgozott témák megvitatása és újabb témák kidolgozása volt. A kétévenkénti konferenciák, a szakemberek és a szerkesztőség megvitatott tanulmányai biztosították a folyóirat rendszeres megjelenését és tudományos jellegét. A nemzetközi konferenciát mindig Torontóban tartottuk. Ezenkívül volt regionális U.R.A.M.-konferencia is. Három Belgiumban, a Leuveni Katolikus Egyetemen és egy Magyarországon, Dobogókőn, 1996-ban.

Hogy egyetemi tanárok és tudósok mellett mások is bekapcsolódhassanak az U.R.A.M.-vállalkozásba, a spanyolországi Jacques M. Pinto ajánlatára 1972-ben megalakult az „Association of Concern for Ultimate Reality and Meaning,” mely anyagi támogatással is

biztosította az „Institute for Encyclopedia of Human Ideas on Ultimate Reality and Meaning” munkáját. 1976. október 28-i dátummal az Association Kanadában elismert és bejegyzett jótékony célú intézmény lett, és adómentességi elismervényt adhatott. Az adómentesítő jogot 1982-ben az Amerikai Egyesült Államok is elismerte. Az Egyesület Torontóban évente jótékony célú vacsorát rendezett az U.R.A.M.-folyóirat megsegítésére. Vacsorák keretében rendezte meg az „Academic Disciplines and Corporate Business Series” előadásait, melyen neves üzletemberek fejtegették, hogy mi a pénz világot mozgató U.R.A.M.-fogalom.

Már 1972-ben világos lett, hogy a tervezett történelmi időrendben már majd hétezer tanulmányt igénylő Enciklopédiát belátható időn belül nem lehet megszerkeszteni. Kivitelezése olyan arányú pénz és munkabefektetést követelt, amelyre nem volt módunk. Ehhez járult még az a nehézség is, mely a kutatás velejárója lett. Itt ugyanis nem csak egy általános enciklopédiacikkről volt szó. A címszók szakértői nem könnyen értették meg, mi az, és hogyan kell egy korszak, nép, illetve személy történelmi hagyományai és írásai mögött rejlő feltevéseket, indító okokat kibontani és elemezni. A már elkészült vázlatokat sem lehetett sokáig kinyomatlanul asztalon hagyni: kell egy folyóirat, mely a már megírt tanulmányokat közzéteszi kritikus kiértékelésre. A folyóirat lehetőséget tud adni a tervben nem említett új témák bevetésére és módszertani kérdések megtárgyalására is. És végül kialakítja a kutató szakemberek egy csoportját, akik a meglátást és tervet magukévá teszik, annak kivitelezésén fáradoznak egy dinamikus baráti, magas nivójú légkörben, mely a végső valóság és értelem egyre mélyebb tanulmányozását előmozdítja.

Ezzel a tervnek négy fázisa lett. 1) A terv feltérképezése; 2) az *Ultimate Reality and Meaning* folyóirat szerkesztése; 3) az enciklopédia kiadása, 4) az enciklopédiában közzétett anyag szisztematikus tanulmányozása és megfogalmazása annak a dinamikus erőnek, mely kezdettől fogva hajtotta az emberiséget a kérdés megválaszolására, hogy mi az az egész, mely minket az életbe beleágyazott és létünknek értelmet ad. Röviden, mi az emberi fejlődés útja, és a haladás struktúrája.

1972. február 17-én dr. Edmund Immergut, a Gordon and Breach Science Publishers elnökhelyettese hívott fel New Yorkból. Március 26-án már el is jött Torontóba, és megtárgyaltuk az U.R.A.M.-folyóirat és -enciklopédia kiadását. Az első szerződést 1972. augusztus 18-án írtuk alá. A folyóirat címe: „Alpha–Omega –Journal of Human Ideas on Ultimate Reality and Meaning” volt. És ezzel el is indult a cím körüli vita. Az „Alpha–Omega” címet már más folyóirat használta. Mr. Gordonnak nem tetszett az *Ultimate Reality and Meaning*. Helyette az „A Record of Human Experience and Beliefs” címet akarta. Szerintem ez nem fejezte ki a terv lényegét. A szó „Beliefs” hiedelmet sugall. Jóllehet a kutatás közvetlen feladata nem a végső valóság és értelem, hanem az arról alkotott emberi fogalom volt, a fogalom mégis több, mint a hiedelem. A fogalomnak van valós értéke. A nominalizmus – mely szerint a fogalom csak jel valós tartalom nélkül – és a realizmus – mely szerint a fogalom egyértelműen egy a gondolaton kívülálló valóságot jelent – között foglal helyet a konceptualizmus. Eszerint, ha nem is teljesen egyértelműen, a valóság mégis egy bizonyos mértékben megjelenik a fogalomban. Öntelt, merész állítás lenne azt mondani, hogy mi emberek közvetlenül felfogjuk a végső valóságot. Számunkra az csak fogalmon keresztül közelíthető meg, amennyiben a végső valóság és értelem gondolata felmerül minden emberben, és válasz keresésre ösztönöz bennünket minden értelmi tevékenységben. Ám ez a fogalom emberi fogalom, és nem érintjük az isteni kinyilatkoztatásban közölt isteni fogalom dogmatikai problémáját. Az isteni kinyilatkoztatást az embernek meg kell értenie, ezért minden kinyilatkoztatásban van emberi fogalom, és ez mint emberi fogalom a mi emberi kutatásunk területe. A fogalomnak és a fogalmat kifejező szónak meg van a jelentősége, tehát nem mindegy, hogy mi a címe egy folyóiratnak.

A megbeszélés és vita végén kompromisszumként a következő címben egyeztünk meg: *Ultimate Reality and Meaning. A Record of Human Experience and Beliefs*. Editor, Tibor

Horvath, Associate Editors, Rubin Gotesky, a *The Philosophy Forum* szerkesztője, Michael Polanyi – világhírű természettudós – és Sol Tax – a *Current Anthropology* szerkesztője volt egy 36 tagú szerkesztőbizottsággal. Ezzel indult el egy előfizetésre felszólító szórólap.

Az első szám kefelevonata elkészült, mikor 1976. július 27-én a Gordon and Breach könyvkiadó vállalat Edward J. Ryan, a New York-i „bankruptcy” bírónál fizetésképtelenséget (bankruptcy) jelentett be. Ez nem likvidálást jelentett, hanem a vállalat átrendezését és felmentést sok „felesleges” adósságtól. Ilyenkor ugyanis a biztosító vállalatoknak, melyek már jelentős összeget halmoztak fel a bebiztosítottaktól, kell kifizetni a fizetésképtelennek ítélt vállalat adósságait.

Az átrendezés eredményeként a Gordon and Breach csak az enciklopédia kiadását vállalta a folyóirat nélkül. Mivel módszertani okokból ebben az időben a folyóirat nélkülözhetetlen előkészületnek látszott az enciklopédia kiadásához, a szerződés felbontását kértem. A kiadó nem volt hajlandó ezt elfogadni. Perelni kellett Edward J. Ryan bírónál. Szerencsére a szerződés nem említette az enciklopédiát, így világossá vált, hogy nem én, hanem a Gordon and Breach a szerződésbontó.

Mivel a hollandiai Van Gorcum már előzőleg érdeklődött, hozzá fordultam, amint azt ár fentebb említettem. A folyóirat elindulásához hasznos lett volna a Gordon and Breach-hez addig befutott előfizetők névsora. Ennek kiadását a Gordon and Breach megtagadta. Újra Edward J. Ryan bírónál kellett fordulnom. Mivel ekkor már biztosítva volt a folyóirat kiadása, a bíró felszólította a Gordon and Breach-et az előfizetők neveinek és címeinek átadására. Ötven nevet és címet kaptam meg azzal a megjegyzéssel, hogy a többit nem tudják kiadni, mert a gépiró egy helytelen billentyű érintésével a többi címét akaratlanul letörölte. Ez ellen tovább fellebbezni nem volt érdemes.

1978-ban megindult a folyóirat kiadása. Minden cikk felett van egy szám, mely az öt kötetes enciklopédia fejezetcímeire utal. 1. Archeológia és Afrika, Amerika, Ausztrália megkülönböztetéssel; 2. A Krisztus előtti időszak, kezdve a 30. századtól az elsőig; 3. Krisztus utáni időszak az elsőtől a 19. századig;... 4. Huszadik század: 1) személyek, 2) művészet, 3) országok, 4) vallások, 5) tudományok, 6) kor, állapot, foglalkozások, 7) rendszerek. A cikkeket két rovat követi: egyik a már közölt tanulmányok kritikus elemzése – ez azért fontos, mert egy szerző végső valóság- és értelemfogalma könnyen befolyásolhatja témája végső valóság- és értelemfogalom-értelmezését –, a másik pedig a módszertani kérdések és a viták rovata.

1984. november 29-én merült fel a Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia gondolata, mely U.R.A.M.-terv és módszer alkalmazása a magyar egyház történetére. A tervek érdeklődésre találtak és öt év múlva megjelent a *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. Essays in Church History in Hungary* első kötete. 1997-ig hét kötet került napvilágra több mint húsz METEM könyvvel. Amíg nyolc év alatt a METEM 20 könyvet adott ki, addig az U.R.A.M.-nak 1997-ig csak két monográfiája jelent meg: *American Philosopher' Ideas of Ultimate Christ as Ultimate Reality and Meaning. A Contribution to the Hermeneutics of Counciliar Theology.* A METEM sikere a METEM Vázlatok szerkesztőjének, dr. Zombori Istvánnak tudható be.

1985-ben dr. L. Gilbert, az Argonne National Laboratory, Chicagó fizikusa indítványára megalakult az „International Society for the Study of Human Ideas on Ultimate Reality and Meaning” tudományos társaság, mely két évente tartja gyűlését az U.R.A.M.-kongresszus alatt.

1994-től kezdve két volt jezsuita tanítványom, dr. John F. Perry és William M. Addley vette át az U.R.A.M.-folyóirat szerkesztését és az Association of Concern for Ultimate Reality and Meaning egyesület irányítását. Így lett lehetséges, hogy két évre Miskolcra költözhettem a Fényi Gyula Miskolci Jezsuita Gimnázium elindítására. Visszatértem után is ők folytatják a szerkesztést és az egyesület vezetését.

4. Előzmény

Jóllehet az U.R.A.M. gondolata 1966-ban merült fel, előzménye azonban 1949-ig vezethető vissza. Abban az évben hagytam el Magyarországot, és csak tizenhárom év elteltével, 1962. július 31-én, Szent Ignác ünnepén érkeztem meg Torontóba. Közben Ausztriában, Olaszországban, Németországban, Belgiumban, Spanyolországban éltem hosszabb ideig. Jezsuita közösségben élve mindenütt otthon voltam, és az ország népét megszerettem. Úgy véltem, hogy megértettem őket, és helyeselni tudtam gondolkozásmódjukat. Ám amikor egyik országból a másikba kerültem, a már elfogadott feltevések, evidenciák magától értetődő világa máról holnapra érvényét veszítette. Új világba kerültem, újabb feltevésekkel, értékekkel, mely nem mindig becsülte meg előbbi „otthonomat”. Nem tetszett, ahogy például a belgák a spanyolokról, a spanyolok a belgákról beszéltek. Rosszul esett, hogy janzenistának tartottak, mert Leuvenben tanultam, és politesse française-nek tekintették, ha kedves akartam lenni másokhoz.

De az új nyelvben megint volt egy „igazság”, amelyben, vagy amelyen keresztül a nép evidenciája megint evidens lett, szokásaik, életmódjuk logikus, érthető volt. Valamiképpen mindegyik nyelv egy kulcs volt, helyesebben egy szempont, egy világosság, melynek fényében a végső valóság és értelem eddig nem látott arculata felcsillant. És ezen keresztül az új ország is érték lett, vonzó érték, mely nélkül talán az emberi élet nem lehet teljes. Úgy éreztem, hogy mintha a különböző országok nyelvében vagy nyelvén keresztül az Isten is eddig nem látott képben jelenne meg. Ami nem is csoda, hiszen Ő teremtette őket, és pedig őket is az Ő képére és hasonlatosságára. Ha már életünk Isten keresése, itt a földön ez az ember keresése, minden ember keresése hívó vagy hitetlen, fehér vagy fekete, élő vagy halott. Az én Istenem az osztrákok, az olaszok, a németek, a belgák, a spanyolok, továbbá a kanadaiak, az amerikaiak Istene is, és jól esett Istent új nyelven dicsérni.

Így történt, hogy mikor 1962-ben megérkeztem Torontóba, az U.R.A.M.-kutatás addigi utazásom folytatása lett, nemcsak térben, de időben, nemcsak közösségben, de minden emberben is, akik írásaikban megjelentek látóhatáromon. És ezt a látókört minden tanulmány, minden új téma tágitja és egyben vezet Jézus Krisztushoz. Jézus Krisztus az egyetlen végső valóság és értelem, a végső igazi URAM, aki magában Istent és embert, minden embert egyesített megtestesülése, halála és feltámadása által. Benne lesz minden U.R.A.M.-fogalom igaz valóság. Így az U.R.A.M.-kutatása Szent Ignác Isten-keresése minden népben és minden emberben, Isten és minden nép s ember felfedezése Jézus Krisztusban.

5. Zárószó

U.R.A.M., METEM, Miskolci Jezsuita Gimnázium csak úgy lett lehetséges, hogy külön-külön mindegyiket majd ezer ember támogatta, segítette. Ők és rajtuk kívül sok-sok ember – Magyarországon, Ausztriában, Olaszországban, Németországban, Belgiumban, Spanyolországban, Kanadában, az Egyesült Államokban, sőt azon túl is számos más országban is – nagy hálaóra kötelez. Érdememen felül segítettek, kapcsolódtak bele egy feladatba. Miséimben sokszor emlékezem meg róluk, és kérem, hogy az Isten fizessen meg nekik, mivel én jóságukat nem érdemeltem meg és viszonzni sem vagyok képes.

Az emigrációs élet különösen alkalmas volt arra, hogy megéljem másraszorultságomat. 1962-ben érkeztem meg Torontóba, és még abban az iskolaévben kellett tanítanom. Nem németül, nem spanyolul vagy franciául, de angolul, amit csak római bienniumom második évében kezdtem tanulni. Nyelvtudásuk miatt diákjaim fölényben voltak. Ki voltam szolgáltató nekik, mint ahogy ők is nekem. Egy lettem közülük. Ők is, én is egyszerre voltunk tanárok és diákok. Mindegyikünknek haszna volt belőle, de egymásraszorultságunkban volt egy önzetlen szabadság is. Vállaltuk, és az eredmény közös

lett. Egy úton jártunk, mert a kihívás olyan hangot ütött meg, mely mindegyikünkben visszhangra talált, és tette késztetett.

Ilyen értelemben köszönöm német, kanadai rendtársaimnak, hogy egy német és hat angol nyelven írt könyvem stílusát csiszolgatták. Köszönöm John E. Hatcher és Partick M. McCorkell jezsuita atyáknak egy hároméves program és a *Builders of the New Earth* című tankönyv megírását az amerikai indián diakónusjelöltek számára. Szabó Ferenc magyar rendtársamnak, hogy két kis magyar könyvem nyelvét olvashatóvá tette. Az észak-amerikai természettudománnyal foglalkozó jezsuitáknak, hogy az Association of North American Jesuit Scientists -t életre tudtuk hívni. Kardos Illés atyának, hogy Szűz Mária tiszteletére Fatimában engesztelő keresztutat építtetett kis kápolnával abban a reményben, hogy Magyarország felszabadul. Dr. Benyik György szentírásstanárnak, a Szegedi Bibliakommentárok valamint a Szegedi Bibliikus Konferenciák megrendezését. Vida Tivadar atyának, hogy Szent Tamás Summa Theologiae-je magyar fordítását elindította. Dr. Diós Istvánnak a Magyar Katolikus Lexikon szerkesztését, mely reményt ad arra, hogy a magyar egyháztörténészek és biblikus munkaközösségek mellett a magyar dogma és morálistanárok, kánonjogászok, filozófusok és gyakorlati teológiatanárok egyesülete is egyre életerősebb lesz. A METEM-tagoknak a magyar egyháztörténeti kutatás elindítását és támogatását. Dr. Seregély Istvánnak és Miskolc városának, hogy a Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium megnyílt. Végül a magyar jezsuita provinciának és vele a jezsuita rendnek, mely lehetővé tette, hogy az emigrációban is mindig és mindenütt otthon éreztem magam.

Mindennek eredményét nemcsak a kiadványokban, épületben és művekben kell keresnünk, hanem elsősorban abban, hogy egymást segítettük, hogy szakmáinkban egyre járatosabb emberek, egyre „műveltebb emberfők” lettünk. Munkáinkban egyre inkább megtapasztaltuk egymásraultságot. Mindegyikünk tanított és mindegyikünk tanult. Egyszerre voltunk tanárok és tanulók. Igaz volt megint, hogy „mindegyikünknek haszna volt belőle, de egymásra-szorultságunkban volt önzetlen szabadság is.”

A tudomány elvont fogalom. Értéke az emberekben van, és bennük hazánk boldogabb jövője.

Jaschkó Balázs: Toronto felé

Három kellemetlen pillanatot kellett átélnem, amikor Ausztriába szöktem 1949-ben: 1. amikor a csempész elkérte tőlem a „viteldíjat”, mielőtt még a határhoz értünk volna (most már ki vagyok szolgáltatva neki – gondoltam); 2. amikor a szökés éjszakáján nem túl távolról kutyaugatás állított meg (most jönnek értem a fogdmegek – gondoltam); 3. amikor végre a bécsi autóbuszra ültem, s felszállt két orosz katona (vége a szökésnek – gondoltam).

Mégis sikerült Innsbruckba kerülnöm, s onnét a jezsuita villába, Zenzenhofra. Itt gyűjtötték össze minket, magyar jezsuita papnövendékeket, testvéreket. Itt fejeztük be az 1948–49-es iskolaévet, itt vizsgáztunk saját tanárainknál. Rektorunk, P. Fábry is megérkezett és tartotta bennünk a lelket; vitt alpesi kirándulásokra, viccelt velünk, látszott, hogy szívügye a mi sorsunk. Nem csoda, hisz ő segített, hogy kiszökhessünk és folytathassuk a filozófiát, a teológiát.

Bécsben még csak hamis személyazonossággal láttak el az osztrák jezsuiták, itt már megkaptuk a hivatalos nemzetközi IRO-utazási igazolványt. Nagy meglepetés volt számunkra, amikor egy nagy csomag (használt) ruhanemű érkezett valahonnét Amerikából. Kellett ez, hiszen egyikünknek sem volt váltóruhája, és a nyár folyamán indultunk Olaszországba, új tanulmányi házukba, az északi Turin melletti Chieribe. Casa San Antonio, az olasz teológia adott nekünk otthont átengedve vidéki villájukat, a Villa Luiginát.

Visszatekintve: olyanok lehettünk, mint az elkényeztetett gyerekek, akik álmodoznak valamiről, s ha nem kapják meg, letörnek. Legfőbb jezsuita előljárónk helyettese jött hozzánk Rómából, hogy meghallgasson és bátorítson bennünket. Mi azt véltük, hogy rávehetjük őt, ne tartsanak minket együtt, hanem mehessünk más és más nemzet tanulmányi házába – szóval lássunk világot. Ő viszont ezzel üdvözölt: „Ecco la vostra casa!” Itt kell maradnunk. Pedig áldozatosak voltak az olaszok, szép volt a környezet, kiruccantunk Milánóba, Genuába is, a nyári vakációt a Nagy-Szent Bernát-hágónál töltöttük, megvolt mindenünk... Ki tudja, ha vágyunkat követhettük volna szétszórta volna bennünket, megmaradtunk volna magyarnak?

A filozófia helyben tartotta az előadásokat, a teológia pedig naponta legyalogolt a városkába, Chieribe, és az olaszok előadásain vett részt. Nem mindenkinek volt könnyű ez a megoldás, de egyikünk se adta fel hivatását a nehézségek miatt! Én magam felhasználtam a napi gyaloglást, és minden reggel megtanultam egy-egy mesét könyv nélkül – olasz nyelven. Így aztán elég hamar tudtam is gagyogni „italiano”. Az olaszoknál nem egy furcsasághoz hozzá kellett szoknunk: a saláta keserűen lett elkészítve; ha gesztenyét adtak fel, a fele pondrós volt; a bor kegyetlenül savanyú; mindenki egyszerre beszélt a rekreációban; történetmondásnál nem a német pontosság volt a lényeg. Egy azonban biztos: jószívűek voltak, jókedvűek és szerettek énekelni, viccelődni.

A harmadik teológiai év végén szenteltek pappá. Az ottani szokás szerint az első időben csak férfiak gyóntatására volt engedélyem a városban. Legelső gyónóm mégis egy fiatal hölgy volt. Búcsúra mentem egy egész faluval: fel a magas hegyre. Indulás este 9-kor, érkezés reggel 5-kor, közben állandó imádkozás, éneklés. Főnt aztán a plébános megkért, hogy én is gyóntassak... a „gyóntatószék” egy bokor volt, s az első gyónóm nem férfi.

1951 nyarán a filozófia átköltözött Belgiumba, négy teológus pedig, beleértve magamat is, Casa San Antonióban folytatta kurzusait. Nem volt könnyű! Most reflektálhattam arra, hogy nyelvismeret hiányában milyen nehéz lett volna külföldi szétszóródásban tanulni!

A következő évben új nehézség előtt álltam: Angliában végeztem a harmadik próbaévet, és most egy másik új nyelven, angolul. Emlékszem, milyen büszke voltam az első önállóan és tökéletesen szerkesztett angol mondatomra: „The grass is green” (A fű zöld). Az angol attól fogva egész életemben elkísért.

Rövid két évig Kanadában éltem (Hamilton, Montreal), aztán jött egy 15 éves amerikai tartózkodás (1955–1970) Jersey Cityben (N. J.), a New York-i jezsuita provincia kitűnő középiskolájában, a St. Peter's Preparatory Schoolban. Nagy öröm volt számomra, hogy tanár lehettem, hiszen a Jézus Társaságba való belépésem előtt már majdnem beiratkoztam a budapesti egyetemre. De az elején nem volt könnyű! Azt hallottam, hogy az amerikai jezsuita kollégák szívesen segítenek, ha kéri őket, de ezen a vonalon maguktól nem kezdeményeznek; megtanultam megbecsülni másokat, másoknak a munkáját, még ha nem is egyezik az én elgondolásommal. Később ez a tulajdonságom sok ellentétet feloldott, amikor a tanárság után magyar jezsuita környezetbe kerültem Kanadában, és jezsuita elöljárói megbízatást is kaptam.

Külföldön egy tanárnak kétszeresen jónak és hasznosnak kell lennie! Legalábbis én így képzeltem el. Ezért a latin, a hittan és a francia mellett elvállaltam az osztályon kívüli munkákat: volt sakk-, lovagló-, francia-, síklubom; vezettem két szakosztályt: audio-vizuálisat és a modern nyelvekét. Szakmámban, franciában továbbképzőre mentem 5 nyáron át a québec-i Laval-egyetemre, megszerezve Magna cum Laude kitüntetéssel a M. A. fokozatot (Maitre des Arts) francia nyelv és irodalomban; angol kurzusokat vettem fel, melyekre szükség volt az állami tanári diplomához; nyári intenzív orosz nyelvkurzusra jártam, és az iskolában nem kötelező tantárgyként bevezettem az oroszot.

Úgy éreztem, hogy sok mindenre kell vállalkoznom, hogy megmaradhassak és magyar provinciánknak segíthessek. Reggelente – ha erre szükség volt – kimentem misézni a város templomaiba; hétvégeken kisegítettem a St. Mary's templomot Patersonban (10 éven át), majd a Szent Istvánt Passaic-on (5 éven át).

Magyar rendtársaimmal egyszer-egyszer találkoztam. Döntő volt az 1969-es karácsonyi találkozó a New York-i Shrub Oak-on. Az akkori provinciális, P. Ádám beszámolt a kanadai magyar jezsuita plébániákról, és hogy mennyire paphiányban szenvednek. Ez kérésnek és egyben ajánlatnak tűnt számomra, úgyhogy jelentkeztem ilyen munkára, hiszen franciatanárt könnyebb találni, mint jezsuitát, aki magyar is meg pap is.

1970 kezdve beosztásom a torontói Szent Erzsébet-templomhoz szól. Előbb mint káplán, s aztán mint plébános. Jezsuita vonalon meg azzal bíztak meg, hogy elöljáró legyek. Csodálatosan változatos ez az egyházközségi apostolság. És időt igénylő! Az eredmény sokkal gyorsabban mutatkozik meg itt, mint a tanári életben! Viszont, aki ifjúsággal tud és akar foglalkozni, annak ez aranybánya! Az egyházközségi munka azonban nemcsak prédikáció, lelki gyakorlatok, gyóntatás, temetés, keresztelés és esküvő, ezek előkészítése és lefolytatása, hanem jelenlét a sok kiscsoportban. Férfitársulat, Nőszövetség, Házások Klubja, Kongregáció, Pax Romana, Cursillo, Cserkészlet, Ministráns Klub, Ifjúsági Klub, Magyar Iskola, táborozások; aztán az egyházközségi munkaszervezetek: Egyházközségi Tanács, Pénzügyi Tanács, Karitás Bizottság, Pasztorális Bizottság, Vigalmi Bizottság, Ifjúsági Bizottság, Tájékoztató Bizottság, Épületügyi Bizottság. Igazán egy egyházközségi munka annyi, mint mindenkinek mindenévé lenni, és bizonyos értelemben hagyni, hogy szétszedjék az embert, másokért éljünk, kihasználjanak minket. Az egyházközségi apostolkodásnak jövője van!

Nemeshegyi Péter: Jézus társaként a nagyvilágban

Viharban

Viharfelhők gyülekeztek 1948 őszén a magyar keresztények, főként a szerzetesek feje fölött. Rákosiék átvették a hatalmat, és nekiláttak az ateista, kommunista diktatúra föllállításához. A jezsuiták kiváltsága, hogy az egyház ellenségei először rajtuk szoktak ütni. Így történt ez 1948-ban Magyarországon is. Én akkor a szegedi rendházban laktam harmadéves filozófiahallgatóként. Nagy szerzetesi közösség voltunk. Lehattunk vagy hetvenen, nagyrészt fiatalok. Nem csoda, hogy a kommunistáknak idegeire mentek a fekete papi reverendában a rendház kapuján ki-be járó „titokzatos” jezsuiták, az egyház „fekete serege”. Volt egy gyümölcsösünk a város szélén, ahová hetenként egyszer pihenni jártunk. Egy szép napon a kert falával szemben, a Tisza gátján megjelent egy otromba betűkkel pingált felirat: „Veszeng a belső bitangók”. A pingáló hadilábon állt a helyesírással. Nyilván azt akarta írni: „Vesszenek a belső bitangók!” Ezek voltunk mi, jezsuiták.

Nemsokára jött egy éjféli rendőrségi razzia. Döngtek a csizmák a folyosón, végigjárták a szobákat és mindenkit igazoltattak. Sejtettük már, hogy jön a baj. Jött is. November elején, az egyik este nagy láрма hallatszott a portáról: többszáz fiatalember nyüzsgött ott; betörték a kaput, és „űzzük ki innen a népbütítőket!” – kiáltásokkal, ordítózással betódultak csendes rendházunkba. Később kiderültek az előzmények: A kommunista párt kisajátította a szegedi tanoncotthont pártháznak, a tanoncokat pedig más fiatalokkal megerősítve utasította, hogy rohamozzák meg és foglalják el a jezsuiták házát. A szerzetesrendek működését betiltó és minden házukat elkobzó rendelet még nem volt érvényben akkor. Tehát törvénytelen volt a házfoglalás, mi viszont védtelenek voltunk. Hisz az egész roham a rendőrség jóváhagyásával történt.

A zavaros helyzetben rektorunk, P. Fábry Antal kiadta a parancsot: „Nem tudjuk, mi lesz, de mindenki gyűljön össze a kápolnában.” Össze is gyűltünk. Kitettük az Oltáriszentséget, és mialatt folyt a fiatalok rohangászása és kiabálása a folyosókon, mi imádkoztunk. Végül egy Prohászka Ottokár szövegére szerzett szenténeket énekeltünk:

*Hiszek a Szent Szívben
és szeretetében.*

Hiszek a lelkeknek szent közösségében.

Hiszek a szeretet végső győzelmében. Amen.

Nagy meggyőződéssel énekeltük ezt, bár nyilvánvaló volt, hogy akkor éppen nem a szeretet, hanem a gyűlölet és az erőszak győzedelmeskedik. De tudtuk, hogy nem az az erős, aki adja, hanem aki állja.

Az az éjszaka nagy feszültségben, a rektorunk és a betolakodók vezetősége közötti tárgyalásban telt el. A betolakodók nem hagyták el házukat. Reggel összeverődött egy csoport kommunista diák és egy csoport jezsuita filozófiahallgató a folyosón, és megindult közöttünk a világnézeti vita. A kommunisták világnézetét egy orvostanhallgató képviselte, a jezsuiták pedig engem noszogattak előre szóvivőnek. A lélek létéről folyt a vita. Az orvostanhallgató kereken tagadta. Mi filozófiatanulók, P. Lányi Ede vezetésével a marxizmus-leninizmus különböző kérdéseiről írtuk szakdolgozatunkat. Így szerzett ismereteim alapján tettem föl neki a fogós kérdést:

– Ön tehát azt állítja, hogy az agysejtek fizikai működésével tökéletesen meg lehet magyarázni a gondolatot?

– Természetesen! – volt a magabiztos válasz.

Mire én ártatlan képpel így folytattam:

– Ezek szerint Ön ellentmond Engels felfogásának, amely szerint az agy fizikai működéséből nem magyarázható meg a gondolat születése, mert akkor mennyiségi változás minőségi változásba történő átcsapásáról volna szó. Jól értettem?

Vitapartnerem erre ijedten elhallgatott. Hátulról megszólalt a csoportvezetőjük: „Mindenki menjen a földszintre. Mozgalmi dalokat fogunk énekelni.”

A társaság elvonult, mi pedig kuncogtunk.

Ez a „győzelem” természetesen nem változtatott a sorsunkon. Az ügynek az lett a vége, hogy – törvényes alap hiányában – a kommunisták beleegyeztek egy kompromisszumba: kisajátítják a rendház alsó emeleit tanoncotthonnak, nekünk meghagyják a felső emeletet és az egyik melléképületet; a kertet pedig közösen használhatjuk. Tudtuk persze, hogy ez is csak ideig-óráig maradhat így, mert sorsunk meg van pecsételve. Ez abból is kiviláglott, hogy egy-két nappal a megegyezés után a tanoncok bedrótozták a kertbe vezető kapunkat, nehogy „megfertőzzük ott a munkásifjúságot”.

Római vezetőségünk ekkor tanácsolta az itteni előjáróknak, hogy rendünk fiatalságát próbálják külföldre szöktetni: azokat a fiatalokat, akinek számára a rendi kiképzést nem tudják Magyarországon biztosítani. Szegeden P. Fábry Antal vette kezébe a szökések szervezését. Egyre csökkent a házban tartózkodó fiatalok száma, úgy hogy egyik rendtársunknak az lett a feladata, hogy esténként fölkatintsa az üres szobákban a villanyt, azt a látszatot keltve, hogy a szobák lakottak.

Jómagam negyedik nekifutásra vergődtem át 1949 április végén Mátyás Pali rendtársammal a már drótsövénnyel elzárt, de még nem aknásított osztrák-magyar határon. Az egyik rendtársunk rokona egy Fertő tó melletti faluban lakott. Ő jött szekérral elénk a vasútra. Lefeküdtünk a szekér aljára, pokrócokat terítettek ránk, azokra kosarakat, amelyekben kiscsirkék voltak. Így jutottunk el háborítatlanul a házukig. A padláson elbújva vártuk meg az estét, s akkor elvezettek a határig.

Ott sem voltunk azonban még biztonságban, mert Ausztria keleti része még orosz megszállás alatt állt akkor. A kedves apetloni plébános tanácsára autóbusszal mentünk Bécsig. Bécs határában volt az oroszok ellenőrző állomása, de az orosz őr intett, hogy a busz mehet tovább. A kalauz, aki persze azonnal kitalálta, hogy menekültek vagyunk, biztatóan ránk kacsintott, amint átjutottunk a veszélyes ponton.

Innen kezdve a bécsi jezsuiták vettek szárnyaik alá minket, s nekik már nagy tapasztalatuk volt magyar rendtársaik továbbszöktetésében. Nemsokára kaptam jóvoltukból egy hamis osztrák személyazonossági igazolványt. Az én fényképem volt benne, s ez igen biztató volt, ám észre kellett vennem, hogy a pecséttel, sajnos, baj volt. Háromnegyed része az okmányt, egynegyed része a fényképet takarta. Az én igazolványom pecsétjén látható kétféjú sasnak azonban két farka is volt, de csak egy szárnya! A hamisító rosszul pecsételte oda a hiányzó pecsétrészletet az utólag beillesztett fényképemre. Igyekeztem dörzsöléssel, nyállal elmosódottabbá tenni, és mégis nagy szívdobogással nyújtottam oda a fiatal orosz katonának, mikor éjszakai gyorsvonatunk elérte a megszállási zóna határát az Enns folyónál. Nagy szerencsémre éppen csak belepillantott, és szó nélkül visszaadta. Óriási kő esett le a szívemről, mikor vonatunk átdübörgött az Enns folyó hídján. Végre szabad földön! Nagy pszichikai nyomás alatt éltem ezekben a hónapokban. Ezt igazán akkor vettem észre, mikor már szerencsésen Innsbruckba értem. Már régen biztonságban érezhettem volna magam, de mégis hónapokon keresztül minden éjjel azt álmodtam, hogy megint Magyarországon vagyok, és szöknöm kell.

Az új helyzetben mégis gyorsan fölaltam magam. Fiatalok voltunk! Május volt: gyönyörűek voltak a Szent Jakab templomban a májusi litániák. Méltóságteljesek a Norkette hatalmas hegyei. A fáradhatatlan Fábry atya szervezésében néhányszor kirándultunk a hegyekbe. Felejthetetlen élmények voltak ezek a kirándulások!

Az évfolyamomat a Sillgasse-i rendházba zsúfolták – négyünket egy-egy ki szobába, minthogy – tipikusan jezsuita módon –, disszidálás ide vagy oda, behajtották rajtunk az egyórási filozófia záróvizsgát. Magoltunk, s közben azon gondolkodtunk, hogyan is alakul ezentúl jezsuita életünk. A mi évfolyamunkban kezdettől fogva nagy volt a missziós lelkesedés, s ezt a neves jezsuita teológus, *Jean Daniélu* írásai is szították. Ő azt hangoztatta, hogy századunkban a missziók új korszakába léptünk: már nem akarjuk exportálni az európai kultúrát, hanem párbeszédet folytatva kívánunk találkozni minden kultúrával, minden vallással, és így minden népnek a maga sajátos módján kívánjuk hirdetni mindenki Üdvözítőjét, Jézus Krisztust.

Én két érdeklődési terület között ingadoztam. Nagyon vonzott a missziós munka a P. Daniélu által képviselt szellemben; de mélyen érintett a szociális kérdés is, hiszen a háború utáni társadalmi átalakulások Magyarországon erősen tudatosították bennünk az előző „úri világ” fonákságait és a régi rendhez kötődő egyház mulasztásait. A két terület között nem tudtam választani.

Szerencsémre a híres P. Daniélu akkor éppen innsbrucki rendházunkban tartózkodott. Bátran fölkerestem a szobájában, és előadtam neki a dilemmát. Válasza ez volt: „Mindkét kérdés igen fontos. A szociális kérdéssel azonban már sok jezsuita foglalkozik, az új felfogás szerinti missziós munkára viszont csak kevesen figyeltek föl. Ha mindkét terület érdekel, azt ajánlom, az utóbbira szenteld az életed.”

Ezzel számomra eldőlt a kérdés. Az is bátorított, hogy mint magyar „Kelet népéhez” tartozom, és így – reméltem – jól bele tudok illeszkedni a keletiek világába. Két másik évfolyamtársammal együtt levelet írtunk tehát Jézus Társasága általános rendfőnökének, P. Janssensnek és jelentkeztünk a japán misszióra. Ugyanis épp akkoriban közölte a rendfőnök az egész Társasággal, hogy bármely rendtartományhoz tartozó jezsuita jelentkezhet közvetlenül nála a japán misszióba. Izgatottan vártuk a választ. Az nemsokára meg is érkezett. P. Janssens elfogadta mindhármunk jelentkezését. Ketten, P. Nemes Ödön és én életünk javarészét valóban Japánban töltöttük el. Harmadik társunk, sajnos, Japánba érkezése után nem sokkal, elhagyta a Társaságot. Nemes Ödi azt az utasítást kapta, hogy azonnal induljon Japánba nyelvet tanulni, én pedig azt az ígéretet, hogy később oda fognak küldeni, de előbb menjek Rómába elvégezni a teológiát. Úgy is lett.

Római évek

Az Innsbruckban összesereglett magyar jezsuita fiatalság 1949 nyarán átköltözött az olaszországi Chieribe, ahol az ottani jezsuiták szép villájában kaptunk elhelyezést. Fiatalos lelkesedéssel élveztük a számunkra egészen újszerű, de szimpatikus olasz világot. A magyarok zöme több évig ott maradt, és folytatta tanulmányait, én pedig az ősz elején egyedül elindultam Róma felé. Útközben megálltam Firenzében, Sienában, Pisában, Assisiben; ittam magamban az olasz táj és művészet szépségeit, bámultam a csodás történelmi emlékeket, mosolyogtam a „csacska” olasz nép vidám, hangos életstílusán. Estefelé járt, amikor vonatom már Róma közelében robogott a sötétben. Róma határában, a La Storta kápolnában hallotta meg annak idején Loyolai Szent Ignác Isten szavát: „Rómában kegyes leszek hozzátok”. A robogó vonatban én is ezt ismételtettem magamban: „Istenem, légy kegyes hozzám Rómában!”

Kegyes is volt hozzám az Isten. Összesen hat szép esztendő tölthettem az örök városban. Érdekel a teológia, élveztem a Gergely Egyetem diákságának nemzetközi társaságát, festői köpenyembe, a mentellóba burkolózva jártam Róma utcáit, tereit, a vizsgákra a Foro Romano márványtömbjein ülve készültem, imádkozgattam Szent Ignác dolgozószobájában és Xavéri Szent Ferenc karereklyéjének oltára előtt. Ablakomból egyszerre lehetett látni a tizenötödik századbeli Palazzo Veneziát, a tizenkilencedik századi csúf Vittorio Emmanuele

emlékművet, a középkori Torre di Milizia tornyot, mellette pedig az első századból származó oszlopot. Húsz évszázad egy pillantásra!

Az olasz rendtársakkal nagyon jól kijöttem. Mind szimpatikusak voltak nekem. Az egyik nyári vakációban elmentem Belgiumba, hogy néhány hétig az ottani szénbányákban dolgozva megtapasztaljam a munkáséletet. A csütörtöki szabadnapokon pedig kijártam a Quadraro nevű nyomornegyedbe, ahol a régi római vízvezeték árkádjai alatt tákolt viskókban laktak a szegények. A gyerekeknek katekizmust kellett volna tanítanom, de oly rakoncátlanok voltak, hogy mindig csak focizás lett belőle. Mégis jól összebarátkoztam az ottaniakkal, olyannyira, hogy az első misémet, a primíciát egy apácák által számukra vezetett ottani óvodában tartottam. Jöttek a misére Jézus kedvencei, a szegények: öregek, fiatalok, férfiak, nők, gyerekek egyaránt. A mise után – olasz módra – leültettek egy székre az oltár elé, és elém járult mindenki, hogy megcsókolja frissen fölkent papi tenyeremet. A mamák által fölemelt pöttömök csattanós, szaftos puszija volt a legkedvesebb. Éreztem, hogy elfogadtak, és hogy közéjük tartozom.

A jó Isten római kegyei között az 1952. július 13-án történt papszentelés volt a legnagyobb. Attól kezdve eltörölhetetlenül és visszavonhatatlanul Jézus küldetésében járhattam a világot.

A szentelésem előtti estén az egyik fiatal olasz jezsuita pap az ajtómba dugott egy levelet. Ez állt benne:

„Holnap Krisztus papja leszel. Tudom, hogy Magyarországról rokonaid, barátaid közül senki nem lehet jelen. Ezért szerettelek volna egy kis ajándékkal megörvendeztetni. Minthogy pénzem nincs, egy tanácsot adok szentelési ajándékkul: Papi életed során sok ember sok mindenre meg fog kérni. Mondj *igent* mindig minden kérésre. Ha valami ok miatt ez lehetetlen volna, néha nemet is mondhatsz. De nemet csak szívfájdalommal mondj, és egyébként egész életed legyen mindig egyetlen '*igen*!'”

A papszentelés előestéjén talán lágyabb minden ember szíve. Mindenesetre ez a tanács mélyen bevésődött emlékezetembe, és – amennyire csak lehetett – igyekeztem is követni életemben. Emiatt talán szétdarabolódott ez az élet. De nem baj. A jó Isten majd összerakja.

A papszentelés után még egy évig folytatódott a teológia tanulása. Ez volt a legélvezetesebb esztendőm. Lassan az egész hitrendszer szintézisbe kezdett rendeződni. A kétórás teológiai záróvizsga és egy kölni nyári tartózkodás után útra keltem Nagy-Britannia felé, ahol a harmadik próbaév várt rám és P. Szabó Lászlóra, a későbbi bejrúti szentírásanár. P. Helsham volt az instruktorunk. Csodálatos ember volt. Nem látszott rajta semmi különös, de csak úgy áradt belőle a béke. Csak akkor értettem meg a titkát, amikor néhány évvel később a halálhírét közlő emlékfüzetet olvastam. Ebben egyik barátjának a következő szavai álltak: „Ez az ember egész életében egyetlen önző dolgot sem cselekedett. Sohasem gondolt magára, ezért mindig volt ideje másokkal törődni, mégpedig egész szívéből.” Ez volt az ő titka tehát. Életem egyik nagy jótevőjének tartom.

A harmadik próbaév helyszíne a Saint Beuno's College volt Walesben. Itt végezte teológiai tanulmányait és írta legszebb verseit Gerard Manley Hopkins. Azokat olvastam, mialatt gyönyörködtem a csodás walesi tájban, hallgattam a madarak énekét, és kóstolgattam az angolok számomra idegen, mégis sok értéket rejtő világát.

A próbaév elteltével újra Rómába vezetett az utam, hogy teológiából doktoráljak. Két szép esztendő következett. P. Alszeghy Zoltánt kértem meg, hogy irányítsa szakdolgozatomat. A téma lassan alakult ki: végül kikötöttem Órigenésznél, és kidolgoztam felfogását az Atyaisten jóságáról. Szerencsém volt, mert Órigenész teológiája voltaképpen agathológia, vagyis jóságtudomány. Nagyon megszerettem ezt a szimpatikus, bölcs és annyit rágalmozott embert. Saját teológiai felfogásomra is döntő befolyást gyakorolt az ő meggyőződése Isten csodálatos jóságáról.

A doktori cím elnyerése végett a szakdolgozatot ki is kellett nyomtatni. Ez költséges volt, ám sem a magyar, sem a japán rendtartománynak nem volt akkoriban pénze. Végül, hosszú utánjárással, P. Henri de Lubac és más francia jezsuiták segítségével, francia nyelven írt könyvem ingyen kiadta a *Declée* kiadó; sőt, még tiszteletdíjat is fizetett érte. A nyomtatás 1960-ban történt, s akkor már javában Tokióban tanárokodtam; ezért egy Tokio, 1960 jelzésű rövid előszót fűztem hozzá. Ennek azután az lett a következménye, hogy néhány könyvismertetésben, recenzióban így dicsértek meg: *japán létemre* igen szép teljesítmény ez a francia nyelven írt könyv az ókori görög teológusról. A tudós bírálóban a Nemeshegyi és a Tokió együtt nyilván ezt a képzetet szülte.

A Japánba utazásomkor is úgy ügyeskedtem, hogy senkinek ne kerüljön egy fillérjébe sem. Ingyen jeggyel indultam neki egy olasz hajón a nagyvilágnak.

Útban Kelet felé

Hajóutam ötven napig tartott. Port Szaíd, Aden, Karachi. Bombay, Colombo, Szingapúr és Hong Kong kikötőiben állt meg a hajónk, míg végül befutottam Yokohama kikötőjébe. Utazásom folyamán elém tárult az óriási ázsiai világ. Hány millió ember, mennyiféle arcszín, hány vallás, mekkora és mennyi szegénység! Európa milyen icipici csücske csak a világnak! Mert ott vannak hozzá képest Ázsia milliárdjai. Lenyűgöző volt e tapasztalat.

Azt is szép volt megélni, hogy mindenütt, ahol csak partra szálltam, jelen volt a katolikus egyház is. Az első Európán kívüli élményem különösen meglepett. Az egyiptomi Port Szaíd utcáin jártam a turbános, fezes egyiptomiak tömegében abban a reményben, hogy valahol katolikus templomra találok. Nemsokára föl is fedeztem egy templomszerű épületet, és örömömre – bejáratánál egy ferences barátot. Olaszul köszöntöttem. Mondtam, hogy Japánba tartó misszionárius vagyok, és kértem, mutassa meg a templomot. Szívélyesen elcsevegtünk olaszul. A barát jól beszélt a nyelvet, de a kiejtése nem volt igazán olaszos. Ezért búcsúzásakor megkérdeztem: „Kedves atya, úgy veszem észre, hogy ön nem született olasz. Milyen nemzetiségű hát?” „Sono ungherese” (magyar vagyok) – válaszolta meglepetésemre. Persze nagyon megörültünk egymásnak. Szóval, nemcsak katolikusok, hanem magyarok is vannak mindenütt!

A többi kikötőben azután újabb és újabb élmények vártak rám: pl. az ádeni keleti bazár nyüzsgő, kiabáló, alkudozó árusaival. Karachiban a kajüt-társam, egy szakállas olasz domonkos kiszállt, és utána egy ottani muzulmán költözött mellém, aki tört angolsággal arról akart meggyőzni, hogy Jézus nem halt meg, hanem egyenesen fölment az égbe – amint az a Koránban olvasható. Bombayben a nagy jezsuita egyetemen szálltam meg, és bámultam a sötét bőrű, finom arcú indiai diákokat, amint az egyetem kápolnájában mind jöttek áldozni a reggeli misén. Persze az utcákon találkoztam hinduista vallásos körmenetekkel is, és azokból is megéreztem e nép mély vallásosságát, akiknek egész élete a Transzcendencia körül forog.

Colombóban a legmegkapóbb élményem az ottani Pádai Szent Antal-templomnál volt. A templomot nem keresztény koldusok serege vette körül, és amikor egyiküknek adtam néhány fillért, húsz–harminc sovány, kérő kéz nyúlt felém, akiken fájó szívvel már nem tudtam segíteni.

Hong Kongban másik hajóra szálltam át. P. Ladányi László rendtársam várt, és intézett el mindent nagyszerűen. Ott láttam először bambuszligeteket, amelyek később Japánban jól ismert társaimmá lettek. Hong Kongban Ázsia másik óriási országát, Kínát éreztem a közelemben. A papneveldeben laktam, és örömmel néztem a vidáman focizó kínai kispapokat. Kevésbé kellemes volt az a szokásuk, hogy szabad idejükben az egymáshoz igen közel elhelyezett öt–hat harmóniumon egyszerre kornyikáltak. Egyet is nehéz volt hallgatni, de hat egyszerre ugyancsak sok volt a „jóból”.

Hong Kongból észak felé haladt a hajó; kezdett hűvösödni a trópusi melegek után. 1956. október 6-án futottam be Yokohama kikötőjébe, ahol már várt rám Béky Gellért és még egynéhány jezsuita. Így kezdődött el életem harminchét esztendeig tartó szakasza a Felkelő Nap országában.

Tanítás a Sophia Egyetemen

Japáni tevékenységeim emlékezetemben egybefolynak. Nem tudnám időrendbe rakni őket. Inkább munkaterületekre osztva próbálok néhány dolgot leírni ottani tevékenységeimből.

Hivatalos főfoglalkozásom az volt, hogy a Sophia Egyetemen a teológia tanára voltam. Ezt az egyetemet X. Pius parancsára a jezsuiták alapították 1911-ben. A háború alatt a militaristák nyomása alatt nagy nehézségekkel küzdött, a háború után azonban az új, japán alkotmány teljes vallásszabadságot biztosított, és így a Sophia Egyetem is hatalmas fejlődésnek indult. Jelenleg hét kara és kb. 11 000 hallgatója van. A hallgatók túlnyomó része természetesen nem keresztény. Japán egyik legnagyobb egyetemévé vált. A felvételi vizsgán minden évben kb. húszszoros a túljelentkezés.

Japánba érkezésemkor állították föl a hittudományi kart mint államilag és egyháziilag elismert „*facultas theologica*”-t. Nekem azonnal meg kellett kezdenem a tanítást, mégpedig, az akkor egyházi előírások szerint latinul. A hallgatók mind kispapok voltak: jezsuiták, köztük sok külföldi és válogatott egyházmegyei seminaristák. Szegény japánoknak kín volt a latin, de hát hol volt még akkor a II. vatikáni zsinat nyitása a kultúrák felé! A misszionálás még európaisítást, sőt, latinositást jelentett. Én mindenesetre teljes erővel megkezdtem a japán nyelv tanulását.

Sikerült elkerülnöm a nyelvviskolát – ahol külföldiekkel lettem volna együtt – és magántanítóktól valamint japán növendékeimtől tanultam. Jól ment, mert a japán nyelv szerkezete nagyon hasonlít a magyaréhoz. A Japánban működő valamennyi magyar misszionáriusnak az volt a híre, hogy jól beszélük a nyelvet, és gondolkodásmódjuk, beszédmódjuk megfelel a japánokénak. Ők nem szeretik az összetett mondatokat, az elvont fogalmakat, a logikai levezetéseket. Képekben és érzelmeikkel gondolkodnak. Nem szívlelik a bonyolultságot, a pátoszt. Szeretnek nagyokat nevetni. Nagyon fontos az empátia. Ezért igyekeztem mindig benső kapcsolatban lenni hallgatóimmal, és ez legtöbbször sikerült.

Amikor a II. vatikáni zsinat nyomán át lehetett térni mindenben a helyi nyelvre, természetesen japánul tanítottam a teológia legkülönbözőbb tárgyait: a dogmatikus traktátusokat, a teológia történetét, a fundamentális teológiát, a patrisztikát stb. A zsinat nyomán megnyitottuk a teológiai kart laikusok számára is. Egyre több szerzetes- és apácarend küldte növendékeit hozzánk, úgyhogy szép és értékes munkát lehetett végezni. A licenciátusi és doktorátusi dolgozatok vezetése is örömmre szolgált.

Voltak persze nehézségek is. A zsinat utáni zavargások megbolygatták a Japánban működő jezsuitákat is. Sok papnövendék kilépett, sőt, még tanáraink közül is négy filozófia-egy teológiatanár elhagyta rendünket és a papságot.

Két ízben voltam a teológiai kar dékánja: először hat évig, azután pedig négy évig, és ezalatt nehéz átrendezéseket kellett végrehajtani. A második dékáni periódusomra esett az a nagy diákfelfordulás, amely – Amerika és Európa nyomán – végigsöpört Japánon is. Mivel a mi egyetemünk közel volt a parlamenthez, szélsőséges diákcsoporthoz hatalmukba akarták keríteni. Elfoglalták az épületek egy részét, naponta tartottak rohamsisakos felvonulásokat, ütlegettek a tanárokat. Végül be kellett hívni a rendőrséget, és fél évre bezárni az egyetemet. Ezalatt csak a teológiai kar működött tovább. Utána lassan elcsitultak a kedélyek, és az utóbbi években a diákok hangulata teljesen megváltozott: már nem érdekli őket a politika, hanem az életet élvezik.

A teológiai karon való működésem mellett az egyetemen fölállított Keresztény Kultúra Intézetnek az igazgatója voltam, ahol diákjaink más érdeklődők számára előadásokat tartottunk a kereszténység különböző kérdéseiről. Ezeknek is jó volt a visszhangjuk.

P. Litványi (Lidoni) György volt az első magyar jezsuita, aki ezen az egyetemen működött. Latint és francia zenét tanított. Amikor nyugdíjba vonult, arra gondoltam, kár lenne, ha a zene egészen kimaradna az egyetemi programokból. Ezért, minthogy muzsikos családból származom, nagy bátran meghirdettem egy szabadon választható kurzust Mozart zenéjéről. A kurzus abból állt, hogy együtt hallgattuk Mozart zeneműveit, némi magyarázatot fűztem hozzájuk, a diákok pedig dolgozatot írtak. A téma általában ez volt: *Mit mond nekem Mozart zenéje*. Ez a kurzus rendkívül népszerű lett. Volt, hogy ezren is jelentkeztek rá, ezért a következő évtől kezdve sorsolással kellett kiválasztani annyi diákot a jelentkezők közül, hogy még beférjenek a nagy tanterembe. Így is voltak vagy négyszázan. Jót tett ez a zene a fiataloknak. Közülük sokan klasszikus zenét még sosem élveztek. Most pedig fölfedezték Mozart zenéjének csodálatos szépségét. Megragadta őket ez a zene. Megérezték benne Mozart istenhitét, emberszeretetét, derűjét, könnyeit, Istenben bízó megvigasztalódását.

Még egy munkámról kell beszámolnom, amelyre sok időm ment rá. Az új *Katolikus Lexikon* szerkesztésének munkája volt ez. A teológiai kar dékánjaként részt kellett vennem az egyetem fejlesztési programjának kidolgozásában, és többek között azt javasoltam, fogjunk bele egy új Katolikus Lexikon kiadásába. Egyetemünk már a háború alatt megjelentetett egy ötkötetes japán nyelvű Katolikus Lexikont. Ez akkoriban nagy teljesítménynek számított. De japán katolikus szakemberek hiányában a szerkesztők akkor a cikkek túlnyomó többségének megírására külföldi tudósokat kértek föl. Az ő cikkeiket fordították le japán nyelvre magas képzettségű, de a kereszténységben meglehetősen járatlan japánok. A katolikus egyháznak a II. vatikáni zsinat által megvalósított megújulása miatt pedig a Lexikon cikkeinek nagy része amúgy is elavult.

Megkezdtük tehát az új lexikon előkészítését. Volt szerkesztőbizottság, szakterületek megbízottjai, állandó munkatársak, és sok száz megbízott cikkíró. Lehetőleg japán szakemberekkel dolgoztunk, de a világ egyes országainak katolicizmusát tárgyaló cikkek megírására az illető országokban élő szakembereket kértünk fel. A külföldiek által írt cikkeket természetesen le kellett még fordítani japánra, és a fordítás pontosságát is ellenőrizni. Az új lexikont is hatalmas, négy-öt kötetes műnek terveztük. Engem neveztek ki főszerkesztőnek. A munka lassan haladt előre; a cikkírók nem tartották a határidőket, az egyes munkatársak között hiányzott a harmónia. Sok időt töltöttem a Lexikon irodájában, gyűltek a kézirathegyek, és igen örültem, mikor az egyetem szabályzatában előírt kort elérvén, a főszerkesztői posztot átadhattam egy igen okos japán jezsuitának, *Sunicsi Takajanaginak* (akit az idén nevezett ki a pápa a Nemzetközi Teológiai Bizottság tagjává).

Tavalyelőtt végre megjelent a Lexikon első kötete, nagyon szép kiállításban. A második kötet megjelenését idénre ígérik. Örülök, hogy közreműködhettem ebben a nagy műben, bár fáradságos munka, és sok időbe kerül.

Szimbolikus cselekménynek éreztem, hogy amikor lábcsonttörés miatt még két mankóval jártam, és a lift nem működött, hát mankósan küzdöttem föl magam a Lexikon szerkesztői irodába, a tizenharmadik emeletre. Nem volt épp könnyű, de fölértem. Ugyanilyen nehéz vajúdással járt ez a lexikon maga is, de úgy látszik, végül mégis a világra jön.

Amikor 1993-ban hetven éves lettem, a Sophia Egyetem kivételt nem ismerő szabálya szerint abba kellett hagynom a tanítást is. Ez éppen megfelelő alkalom volt arra, hogy könnyebben tegyek eleget a Magyarországról érkező, egyre sürgetőbb kéréseknek, hogy térjek vissza régi, kedves hazámba, és itt dolgozzam tovább, amíg Isten erőt ad hozzá.

Egyéb teológiai kurzusok

A Sophia Egyetemen adott óráimon kívül még számos más formában is folytattam teológiai oktatást Japánban. Egy Heidrich nevű, igen buzgó német jezsuita szervezett meg egyetemünkön külön nyári és téli kurzusokat hitoktatók és más érdeklődők teológiai képzésére. Heidrich atyával mindig jó barátságban voltam. Ő kért fel e kurzusokon történő tanításra. Hasonló tárgyakat tanítottam, mint az egyetem rendes kurzusain, de az előadásokat vagy este vagy a nyári szünetben tartottuk, és a hallgatóság sokkal sokszínűbb volt, mint az egyetem diáksága. Egyhetes „nyári egyetemeket” is szerveztünk e kurzus keretében vidéki érdeklődők számára, és én mindig az előadók között voltam.

Egy másik teológiai kurzust a japán apácáfőnöknők kezdeményeztek a különböző szerzetesrendekhez tartozó nővérek számára. Főként a II. vatikáni zsinat után volt jelentősége ezeknek a tanfolyamoknak, mert már a zsinat tanításai alapján mélyíthették el ismereteiket az apácák, a fiatalok és az öregek egyaránt. E kurzus évtizedeken át működött, még ma is működik.

A tokiói ferenceseknek van egy teológiai főiskolájuk saját kispapjaik és még néhány más rend kispapjai számára. Én mindig nagyon jóban voltam a ferencesekkel. Jezsuita rendtársaim közül néhányan ugrattak is néha azzal, hogy ferencesnek kellett volna mennem. Tény, hogy Assisi Szent Ferenc lelkisége igen közel áll hozzám. Így nem csoda, hogy a ferences előjáróság fölkerít, hogy én is tanítsak főiskolájukon. Jól esett hetenként egyszer elvillamosozni hozzájuk, tanítani, együtt ebédelni, tányérokat mosogatni, és ferences levegőt szívni.

Japánban szépen virágzik az ökumenizmus. Ennek egyik jele volt, hogy egy protestáns lelkész-képző főiskolán fölkerítettek óraadó tanárnak. Az előadásokat estefelé tartják, hogy olyanok is részt vehessenek rajtuk, akik napközben dolgoznak, és közben fel akarnak készülni a lelkészi pályára. Több éven keresztül a keresztény hit lényegéről és a II. vatikáni zsinat tanításáról beszéltem itt. Nagyon szépen befogadtak, olyannyira, hogy egyszer az iskola karácsonyi istentiszteletén engem kértek fel az ünnepi beszéd megtartására.

Több éven keresztül Kiotóban is szerveztek apácák számára nyári teológiai kurzusokat. Itt is tanítottam, és közben volt időm körülsetálgatni ennek a gyönyörű városnak az utcáin, nézegetni a buddhista, sintoista szentélyeket, megcsodálni a templomkerteket, megfürödni azok mélységes békéjében. Kiotót szerencsére megkímélték az amerikai bombázók, úgy hogy ma is az ezerkétszáz éves múlt ezer szépsége köszönti ott a látogatót.

Lelkigyakorlatok

Japánban nagyon hamar belejöttem a lelkigyakorlat-adásba. Évente átlagosan tízegynéhány három, öt vagy hét napos lelkigyakorlatot vezettem a legkülönbözőbb csoportok számára. Szinte valamennyi egyházmegye papságának adtam lelkigyakorlatot. Rengeteg volt az apáca-lelkigyakorlat. Férfi szerzetesrendek (trappisták, karmeliták, ferencesek, domonkosok, missziós társulati atyák) is kértek lelkigyakorlat-vezetést. Ehhez jöttek még a templomi és ifjúsági lelkigyakorlatok.

Minden lelkigyakorlat nagy élményt jelentett számomra is. Például az öt karmelita apácakolostorban adott lelkigyakorlatok felejthetetlenek voltak. Az apácák szinte valamennyien japánok. Jó részük felnőtt korban lett keresztény. Minden enyhítés nélkül élnek a karmeliták szegény, dolgozó, önmegtagadó, imádságos életét. Ugyanakkor pedig teli vannak vidámsággal. Én szerettem derűt vinni lelkigyakorlatos beszédeimbe, hát sokszor nagy volt a hahotázás. Arról szinte nem is kell beszélni, hogy miközben ők böjtöltek, nekem mindig a legjobb falatokat készítették, és arról is gondoskodtak, legyen mivel „megöntözni” a sok finomságot.

A szemlélődő rendek közül a trappista nővéreknek, vizitációs nővéreknek, a Szent Vért imádó nővéreknek és a passzionista nővéreknek adtam lelkigyakorlatot. A tevékeny rendek nevét meg nem is tudnám felsorolni. Hokkaidótól le egészen Okinaváig bejártam így egész Japánt, és beszéltem Isten jóságáról és Jézus szeretetéről.

Az apáca lelkigyakorlatok közben lehetőleg minden résztvevővel személyesen is beszélgettem, s ilyenkor sokszor megkértem őket, mondják el, hogyan lettek apácák. Gyönyörű történeteket hallottam. Olykor, amikor egyedül ők voltak keresztények a családban, kemény harcot kellett vívniuk a szülőkkel a hivatásért. Volt, hogy a feldúlt anya késsel fenyegette lányát: megöli, ha nem hagy föl a szándékával! Máskor kitagadással, minden kapcsolat megszakításával fenyegetőztek. Minthogy a japánok természetesen szeretik szüleiket, az ilyen küzdelmek nagy lelki szenvedésekkel jártak. Annál szebb és örvedetesebb volt, hogy az idősebb apácák viszont sokszor arról számoltak be, hogy szerzetbe lépésüket ellenző szüleik az évek során mégis arra a belátásra jutottak, hogy apácalányuk választott mégis a legjobban, és ő lett minden gyermekük közül a legboldogabb. Ez nem egy esetben oda vezetett, hogy a szülők halála előtt az őket meglátogató apácalányukat arra kérték, keresztelje meg őket. Isten kegyelmének működése szinte kézzel fogható volt ezekben az esetekben.

Meg szeretném említeni külön a néhány napos iskolai lelkigyakorlatokat. Japánban körülbelül százhusz szerzetesek és apácák által alapított és vezetett iskola létezik. Ezeknek a növendékei túlnyomórészt nem keresztények. Évente szoktak azonban számukra is egy-két lelkinapot rendezni. Ezeknek vezetésére sokszor hívtak engem. Jó volt látni magam előtt annyi (nyolcszáz, ezer) fekete hajú japán fiút vagy leányt, akiknek Istenről, a szeretetről, és mindarról beszélhettem, ami igazán fontos az életben. Egyszer a Sacré Coeur-apácák kobei iskolájának felső osztálya számára éppen akkor tartottam három napos lelkigyakorlatot, amikor csonttörés miatt gipszben volt a lábam. Mankóval mentem az oltárhoz és az előadóasztalhoz, ám annál nagyobb volt a lányok szimpátiája. Úgy látszik, az ilyen iskolások esetében többnyire megtaláltam a hangot: a magyar és a japán szív egybecsengett az Istenben.

Konferenciabeszédek, előadások

Nevem a kis négyszázezer főnyi japán katolikus közösségben mindenütt ismerős lett, ezért gyakran kaptam fölkéréseket konferenciák tartására is. Például a katolikus iskolákban alkalmazott új tanárok számára beszéltem a keresztény nevelés történetéről és a krisztusi humanizmusról, egyházi iskolák tanári karának tartottam világnézeti és pedagógiai előadásokat, beszéltem a ferencesek által rendezett Szent Ferenc jubileumi ünnepségeken, a szaléziák által rendezett Cimatti-émlékünnepen, az iskolák által szervezett számos szülői értekezleten, a Nanzán katolikus egyetem diákjainak karácsonyi ünnepélyén, a YMCA összejövetelein, katolikus továbbképző kurzusokon stb.

Nagyon sokat kihagyva szeretnék megemlékezni utolsó japáni előadásomról. Ez Hirosimában hangzott el. A címe ez volt: *A szeretet muzsikusa – Mozart*. Hirosimai barátaim és a jezsuiták által vezetett ottani zeneakadémia néhány tanára szervezte meg az előadást. Bátran kibéreltek egy hatalmas előadótermet. Mikor az előadás előtt megszemléltem, meg is ijedtem tőle: Nem lesz ebből rettenetes ráfizetés? Ám az előadás kezdetekor kétezer főnyi közönség töltötte meg a termet. Az est első része hangverseny volt: énekesek, hegedű- és zongoraművészek adták elő Mozart műveit. A második részét pedig az én másfél órás előadásom képezte. Ebbe is bele voltak illesztve az előadásban említett Mozart-zeneművek hangszalagra rögzített részletei. A hallgatóság véget nem érő tapssal honorálta az előadást.

Ökumenizmus

Édesapám katolikus, édesanyám unitárius volt. Vallásos nevelésemet anyámtól kaptam, aki – nagyon lojálisan – katolikusnak nevelt. A gimnáziumot a Fasori Evangélikus Főgimnáziumban végeztem. A Damjanich utcai Regnum Marianumban voltam cserkész és kongregantista. Nagyon öntudatos, harcias katolikus lett belőlem, mégis, valahol tudat alatt, anyám istenhite és jósága, evangélikus tanárain becsületessége és embersége tiszteletet és szimpátiát oltott belém a nem katolikus keresztények iránt. Így, amikor a II. vatikáni zsinattal a katolikus egyház teljes határozottsággal az ökumenizmus útjára lépett, én is egész természetesen, nagy lelkesedéssel álltam munkába.

Japánban a katolikusok és protestánsok közötti viszonyt nem terhelik fájdalmas történelmi emlékek. Viszont annál fájóbb az a tény, hogy mi európaiak Jézus egyházát, az Ő „varratlan köntösét” bűnösen szétszaggattuk. A Krisztust hittel követni akaró japánokat így az elé a természetellenes helyzet elé állítjuk, hogy a megosztott keresztény felekezetek közül válasszon egyet magának. Én, fejemet mélyen meghajtva, mindig bocsánatot kértem japán hallgatóimtól ezért az általunk, európaiak által okozott botrányért, és ennek enyhítése végett igyekeztem előmozdítani az ökumenikus közeledést.

Kezdetől fogva aktív igazgatósági tagja voltam a japán Keresztény Tudományos Társaságnak. A tagok túlnyomó többsége japán protestáns tudósember. Én mindenkivel jóban voltam, s ennek az lett a következménye, hogy amikor a Sophia Egyetem vállalta hat évre a társaság irodai munkáit, én lettem – mint senior egyetemi tanár – néhány évre a társaság elnöke. Külföldivel még ilyen nem történt még Japánban. Ezenkívül sokszor tartottam ökumenikus összejöveteleken és protestáns lelkészek továbbképző tanfolyamain előadásokat a katolikus egyház ökumenikus elkötelezettségéről és a katolikus ökumenizmus alapelveiről. Hivatalosan kinevezett tagja voltam az anglikán-katolikus párbeszédcsoporthoz is.

Legszebb ökumenikus munkám a japán közös bibliafordítás megalkotásához fűződik. Miután a II. vatikáni zsinat kimondta annak lehetőségét, hogy katolikusok és más keresztény felekezetek közösen készítsenek és adjanak ki bibliafordításokat, az egész világon elindult ilyen fordítások készítése. A franciák kezdték, sok más ország keresztényei folytatták. Japánban a protestáns Bibliatársulat indítványozta a katolikus püspöki karnak, hogy kapcsolódjunk bele tervezett új, japán bibliafordításukba. A püspökök erre egy bizottság kinevezését javasolták, hogy az vizsgálja meg a vállalkozás lehetőségét. Én is e bizottság tagja lettem. Négyszer üléseztünk, és egyértelmű válaszuk ez lett: Japánban szükséges és lehetséges a közös katolikus-protestáns bibliafordítás.

E válasz sajátos logikán alapult. Abban nem voltunk biztosak, hogy emberi erővel lehetséges lesz-e, az ilyen fordítás elé tornyosuló rengeteg előítéletet és akadályt elhárítani. Abban azonban biztosak voltunk, hogy a közös bibliafordítás szükséges! Hiszen hogyan állhatunk a százhusz millió japán elé állítván, hogy a kereszténység a szeretet vallása, ám közben valójában annyira utáljuk egymást, hogy még közös forrásunkat, a Bibliát sem tudjuk együtt lefordítani japánra. A Krisztus-akarta hithirdetéshez tehát szükséges a közös Biblia, ezért hitünk alapján bizonyosak voltunk abban, hogy Krisztus kegyelmével lehetővé is fogja tenni minden nehézség ellenére.

Nem is csalatkoztunk. Tíz tagú katolikus-protestáns végrehajtó bizottság irányította e nagy vállalkozást; annak egyik tagjává engem neveztek ki a püspökök.

Több száz munkatárs közreműködésével tizennyolc évig dolgoztunk a feladaton. Jómagam, külföldi lévén, nem a fordítás munkáját végeztem, de minden szövegtervezetet át kellett nézmem, és összevetve őket a legjobb európai bibliafordításokkal sok ezer javítást ajánlottam. Ezeknek jelentős részét el is fogadták a fordítók.

Dogmatikus nehézségek a fordítás során nem jelentkeztek. Annál nagyobb nehézséget okozott az, hogy a Bibliában előforduló személyneveket a katolikusok és a protestánsok

másképpen ejtették ki és írták is át japán betűkkel. Még Jézus nevét is kétféleképpen ejtették ki. Végül, mégiscsak, hosszú és fáradságos munka gyümölcseként megjelent a szép japán közös és teljes Biblia. Megjelenése után két évvel már egy millió példány kelt el belőle; a katolikus püspökök pedig e fordítást vették be a liturgikus szövegekbe. Nagyon hálás vagyok Istennek, hogy e szép műben nekem is részem lehetett.

Könyvek, cikkek

Aránylag könnyen megtanultam japánul beszélni, ám annál nehezebb volt az írás megtanulása. A japánok a kínaiaktól vették át az írásjeleket. Ezek, tudvalevőleg, nem hangokat fejeznek ki, hanem dolgokat rajzolnak le stilizáltan. Van belőlük vagy 40 000. Ennyi jelet persze senki nem ismer, de a mindennapi íráshoz-olvasáshoz is szüksége van belőlük néhány ezerre mindenkinek. Így hát belefogtam én is ezek megtanulásába. El is rontottam velük a szememet. De megérte! Ugyanis, nemsokára nekifogtam a könyvírásnak és fordítási munkák irányításának is. A Sophia Egyetem teológiai karán indított *Katolikus Tanulmányok* című, félévenként megjelenő folyóiratnak a szerkesztője lettem. Francia és német teológiai művek fordításának sorozatát indítottam meg (kb. 10 kötet jelent meg belőlük); nyolc kötetben kiadtam a *Concilium* folyóirat válogatott cikkeit; megindítottam és irányítottam az egyházatyák szövegeinek japán fordítását: tizenöt kötet jelent meg *Ágoston, Ambrus, Órigenész, Ciprián, Nagy Szent Gergely, Prudentius, Possidius, Atanáz és Didümosz* műveivel. A fordításokat fiatal japán szakemberek végezték, de valamennyi fordítást velük együtt lelkiismeretesen lektoráltam és korrigáltam. Én korrigáltam az *Imaórák liturgiájában* lévő valamennyi „második olvasmány” fordítását is, mégpedig az eredeti nyelvű szövegek alapján.

Lassan azután belekezdtem saját műveim írásába is. Írásaimat mindig átnéztem japán munkatársakkal, mert tökéletességre sosem vittem az írott japánt. Huszonnyolc könyvem jelent meg japánul: teológiai szakkönyvek, lelkiismereti művek, hatkötetes bevezető sorozat a kereszténységbe, katechetikai művek; még ifjúsági háborús élményeim leírása és egy gyermekmese is megjelent. Könyveim közül többet lefordítottak koreaira.

Japánban sok katolikus folyóirat jelenik meg. Azok szerkesztői állandóan ostromoltak cikkekért, úgy hogy százszámra írtam cikkeket a legkülönbözőbb témákról. A legtöbbször valamilyen mélyen emberi élményből indultam ki, és azt igyekeztem az isteni kinyilatkoztatás alapján krisztusian elmélyíteni.

Emellett egyre sűrűbben kértek föl a klagenfurti *Szolgalat* folyóirat szerkesztői magyar cikkek írására. A Rómában magyarul kiadott *Teológiai Kiskönyvtár* számára pedig négy kis dogmatikai könyvet kellett írnom. Így magyarul sem felejtettem el, és e könyvek révén Magyarországon is lassacskán ismertté vált a nevem.

Legsikeresebb könyvem megírását P. Ádám János fölkérésének köszönhetem. A külföldön élő magyar jezsuiták előljárójaként megkért, írjam meg röviden: „Mi a kereszténység?” Erre azért van szükség – magyarázta –, hogy a hazai papok azoknak az embereknek a kezébe adhassanak valamit, akik meg akarják kereszteltetni a gyermekeiket, netán templomi esküvőt akarnak, de kiderül róluk, hogy szinte semmit nem tudnak a kereszténységről. Nekiültem, és szinte egy nekifutásra megszületett az a kis könyv. Később hasonló tartalommal japánul is megírtam ugyanezt. A magyar kiadás számtalan, illetve kideríthetetlen számú kiadást ért meg (tényleg nem tudom, hogy hányat, mert rendszerint senki nem szólt nekem, ha utánnomást készített belőle); azt tudom, hogy japánul tizennyolc kiadása volt, és még idén is szükségessé vált egy következő. A könyvecskét lefordították koreaira, németre, angolra. Pedig hát nincsen benne semmi különös. De igyekeztem szívből megírni, és talán erre visszhangzik az emberek szíve. Hiszen ugyanaz a Szentlélek súgja

mindegyikünknek lényegében ugyanazt a nagyon egyszerű dolgot, hogy jó az Isten, és hogy jónak lenni jó.

Nagyon kedves könyvem még az a bizonyos gyermekmese: „Ermi furulyája”. Ez a könyv hirtelen támadt ihlet hatására született. Egybefolytak benne gyermekkori élményeim, japán népmese-motívumok, Mozart Varázsfuvolája és persze teológiai alapfelfogásom. Elalvás előtt többször átgondoltam az egészet, utána egyhuzamban német nyelven papírra vettem. A könyv meg is jelent egy német kiadónál, de nem volt sikere. Talán azért, mert csúnyák voltak az illusztrációi, és a kiadó bután belejavított, pontosabban belerontott a szövegbe. Később, egy gyermekkönyveket író japán apácával együttműködve japánul is megjelentettem a mesét. Azt már szívesebben fogadták. Japánból koreaira is lefordították, és remélem, hogy ott is van sikere. Végül az áldott jó *Kardos Klára* lefordította németből magyarra is. A magyar szöveg először *A Szívben* jelent meg folytatásokban, végül könyv formájában igen szép illusztrációkkal. Elkészült egy angol fordítás is, jelenleg annak a kiadójával tárgyalok.

A német könyvet *Peter Alma* írói álneven írtam. (Azért Alma, mert családjunk nemesi előneve „Jabukai”, ez szerbül almát jelent és egy bánáti falu neve.)

Amikor a yokohamai püspök jóvoltából vele együtt magánkihallgatáson voltam II. János Pál pápánál, dedikálva átnyújtottam neki a német kiadást. Néhány hétre rá megérkezett a tokiói jezsuitákhoz egy Peter Almának címzett vatikáni levél. A jezsuiták nagy nehezen rájöttek, hogy rólam van szó, és így eljutott hozzám a levél. A pápa magántitkára írta, és arról értesített, hogy a pápa átlapozta a könyvem, tetszett neki, és azt kívánja, hogy írjak több ilyen „szeretethimnuszt” még.

A mese témája tényleg a szeretet, az igazi, a jézusi szeretet, amely gyengének látszik, de mindennél erősebb. Egyetlen szentírási idézet van benne csupán (*Aki kardot ránt, kard által vész el*); a mese utolsó mondata pedig a II. vatikáni zsinat „megmarad a szeretet és annak műve” szavai nyomán állítja: „Nem haltak meg! Mert aki szeret, örökké él.” Szívesen követném a pápa buzdítását, és írnék még több ilyen könyvet, de olyan ihletre, amelyből az *Ermi* megszületett, eddig hiába vártam. Talán még eljön egyszer az az ihletett pillanat.

Nemzetközi Teológiai Bizottság

Ezerkilencszázhatvankilenc nyarán felhívott telefonon a tartományfőnököm, *Ildebrando Martini*: „Kaptál egy kinevezést, mégpedig igen magas helyről!”

Mi lehet az vajon? – gondoltam. Hát az volt, hogy VI. Pál pápa kinevezett öt évre a Nemzetközi Teológiai Bizottság tagjává. E bizottság létrehozását a II. vatikáni zsinat indítványozta. Ezzel akarták biztosítani, hogy a Vatikán által kiadott dokumentumokban ne csak az állandóan Rómában élő teológusok véleménye tükröződjék, hanem a világegyház felfogása is. A zsinat kívánságait hűségesen teljesíteni törekvő VI. Pál a világ püspöki karainak megkérdezése után ki is nevezte ezt a harminc tagú bizottságot. A csoport valóban nemzetközi volt. Tagjainak nagy része világhírű teológus. Ott ült a tanácskozó asztal körül *Hans Urs von Balthasar*, *Louis Bouyer*, *Yves Congar*, *Joseph Feiner*, *Bernard Lonergan*, *Henri de Lubac*, *Karl Rahner*, *Joseph Ratzinger*, *Rudolf*, *Heinz Schürmann*, *Cipriano Vagaggini* és mások. Én valószínűleg a japán püspökök ajánlására csöppentem bele ebbe az illusztris társaságba, hogy legyen ott valaki Ázsiából is.

Az évenként tartott egyhetes tanácskozások igen érdekesek voltak. A bizottság kidolgozott néhány jól megfogalmazott nyilatkozatot, amelyeket közzé is tett. A zsinat által óhajtott célt azonban nem érte el, mert továbbra is a Rómában tartózkodó tanácsadók befolyásolták a vatikáni megnyilatkozásokat. A bizottság nyilatkozatai csak egy hang lettek a többi között. Karl Rahner meg is unta a tagságot, és lemondott.

Számomra mégis nagy élmény volt e nagy teológusokkal együtt lenni. A véletlen úgy hozta, hogy mindig a kiváló francia domonkos, *Yves Congar* mellett ültem. A húszadik

század egyik legnagyobb keresztény gondolkodójának tartom őt, és emellett sokat szenvedett, mély hitű, hagyományhű, mégis bátran nyitott katolikusnak. A bizottságon elnöklő *Seper* bíboros mindig ugyanabban a sorrendbe kérte föl az asztal körül ülőket a véleménynyilvánításra, így rám mindig közvetlenül Congar előtt került sor. Minthogy én Congar legtöbb könyvét olvastam, és nézeteivel nagyon is egyetértettem, válaszaim legtöbbször az ő nézeteit tükrözték. Vagyis a mindig utánam felszólaló Congar általában így kezdte mondanivalóját: „Teljesen egyetértek azzal, amit éppen most mondott Nemeshegyi atya”. Világos, hogy egyetértett velem! Mégis kedves volt tőle, hogy ily módon jóváhagyta annak a kis teológuskának a szavait, aki én voltam és vagyok.

A bizottsági működésem öt esztendeje alatt kiadott legjobb nyilatkozat a hit egységéről és a teológiák sokféleségéről szól. Azt fejtegeti, hogy az egyetlen katolikus hit keretén belül különböző teológiai magyarázatok létezése természetes és kívánatos. E nyilatkozat kilencedik pontját én fogalmaztam: leírom hát ide a magyar fordítását.

„A keresztény hit egyetemes és misszionárius jellege miatt az Isten által kinyilatkoztatott eseményeket és szavakat minden egyes emberi kultúrán belül újra át kell gondolni, újra kell megfogalmazni és új módon kell életre váltani. Csak így adhatnak e kinyilatkoztatott események szavak valós választ a minden ember szívében gyökerező kérdésekre, és csak így tudják Isten népének imáit, istentiszteletét és mindennapi életét ihletni. Krisztus evangéliuma így elvezet minden kultúrát teljességéhez, és ugyanakkor kreatív kritikának veti alá azt. Lelkipásztoraik vezetésével a keresztény hit megtestesülésének e nehéz feladatát végző helyi egyházaknak mindig meg kell őrizniük a múlt és jelen egyetemes egyházával való folytonosságot és közösséget. Erőfeszítéseikkel hozzájárulnak a keresztény élet elmélyítéséhez és a teológiai gondolkodás haladásához az egész egyházban, és elvezetik az emberi nemet annak különbözőségeit teljesen megőrizve az Isten-akarta egységhez.”

A nyilatkozatot közzétevő német könyvben e pontot ázsiai példákkal szemléltető értekezésem is megjelent, melyben az akkor még alig használt „inkulturáció” szóval fejeztem ki a fenti pontban mondottakat.

Eredeti álmom a kereszténység és a nagy keleti hagyományok találkozása volt. Sikerült-e elősegítenem vajon japáni munkám révén? Erre itt kívánok kitérni.

Megérkezésem után mindjárt belekezdtem a buddhizmus tanulmányozásába, de nemsokára rájöttem, hogy egy élet minden energiája kellene ahhoz, hogy igazán behatoljak e nagy vallás óriási világába. Egyre szaporodó munkáim mellett – amelyek nevezetes „igen”-t mondó természetem miatt állandóan gyarapodtak – erre nem maradt volna idő. Ezért inkább arra törekedtem, hogy a kereszténység (krisztusiség) lényegét, minden nyugati skolasztikus filozófiai páncéltól megszabadítva, a maga frissességében mutassam be mindenkinek szóban és írásban. Órigenész és a görög egyházatyák világával való lelki rokonságom segített ebben. Azt reméltem, hogy az ilyen kereszténységet magukba szívó japán tanítványaim fogják majd magát az inkulturációt fokozatosan megvalósítani. Mindig azt mondtam nekik: „Legyetek száz százalékosan Jézus tanítványai, száz százalékosan japánok és száz százaléig modern emberek. Akkor életetek és gondolkodásotok mások számára is vonzó lesz, és új utakat nyithattok.” Úgy látom, e reményeim kezdenek valóra válni. Hogy az elvetett mag mikor szökik virágba, és mikor hoz termést, azt a jó, bölcs és türelmes Istenre bízom.

Korea és Vietnam

Korea egy ugrásnyira van Japántól. Még csak rövid ideje tartózkodtam Japánban, amikor a dél-koreai Vaegvan-i bencés apátságtól érkezett, hogy latin nyelven tudó jezsuita lelkipályvezetőt keresnek. Én vállalkoztam rá, mert nekem a latin nyelvű előadás nem jelentett nehézséget. Akkor voltam először Koreában. Még nagyon meglátszottak a háború nyomai és a nagy szegénység. Hallgatóim német és koreai bencések voltak, akik tényleg jól

értettek latinul. Megcsodáltam a német atyákat: közülük többen részt vettek a koreai háború alatt a hírhedt „halálmenetben”: a visszavonuló észak-koreaiak tömegeket hurcoltak magukkal a fagyos télben. Jó részük útközben hullott el. Néhány életben maradt bencés valahogyan elvergődött Németországba, és utána ismét jelentkezett koreai munkára, bár az állig fölfegyverzett diktatórikus Észak-Korea még most is ott leselkedik a tözsomszédságában. Ehhez kellett aztán bátorság!

Koreai működésem később tovább folytatódott: a szöuli egyházmegye papjainak és a párizsi Missziós Társaság atyáinak tartottam lelkigyakorlatot; majd a kvangdzsui szeminárium kispapjainak, és a szöuli jezsuita egyetem nagytermében egybegyűlt háromszáz apácának adtam lelkiségi kurzust. A puszani egyházmegyével különösen jó viszonyban voltam: kétszer is tartottam konferencia-sorozatot az ottani papoknak és híveknek.

Korea tudvalevőleg sokáig a japán gyarmati uralom alatt állt. Akkor mindenkinek meg kellett tanulnia japánul. Miután a japánok kivonultak, persze, már senki sem akart japánul tudni. Én japánul beszéltem. Hallgatóságomban az idősebbek ezt megértették, a fiatalok pedig nem. Ők kis rádiókat tartottak kezükben, és szinkron tolmácsolás útján értették meg a beszédet. Minthogy a japán és a koreai nyelv mondatszerkezete hasonló, a tolmácsolás könnyen ment. Az volt a mulatságos, hogy amikor valami tréfás dolgot mondtam, a hallgatóság két ütemben nevetett: először a japánul értők, néhány másodperc múlva a tolmácsolásra várók. Megszerettem a koreai egyházat, annak apostoli lelkületét és nagylelkűségét. Ott most orkánként fú a Szentlélek. Ha így megy tovább, néhány évtizeden belül Dél-Korea keresztény ország lesz.

Koreánál jóval messzebb van Japántól Vietnam. Amikor egyszer a Fülöp-szigeteken egy jezsuita pedagógiai összejövetelen vettem részt, találkoztam *Raviolo* atyával, a vietnami Da Latban működő egyetemi rangú szeminárium rektorával. Mondta, hogy zsúfoltan teli van a hatalmas papnevelde, de nincs elég tanárunk. A tanítás franciául folyik, mert a püspökök azokat a válogatott kispapokat küldik minden egyházmegyéből Da Latba, akik jól tudnak franciául. Föllelkesített ez a lehetőség, és ajánlkoztam, hogy a Japánban szokásos több mint egyhónapos tavaszi szünidő alatt tömbösített kurzusokat vállalok náluk.

Négy ízben voltam Da Latban, és felejthetetlen emlékeim maradtak róla. Vietnam éghajlata szubtrópusi, de minthogy Da Lat fennsíkon fekszik, ott kellemes a hőmérséklet. Akkoriban más országokban sokszor elégedetlenkedtek a kispapok a szemináriumi neveléssel. Itt Da Latban viszont minden növendék meg volt elégedve vele, és szívből szerették a tanárokat. A pápa és a vietnami püspöki kar kérésére indította el Jézus Társasága ezt a szemináriumot. Két magyar is működött benne: P. Krahl József, az egyháztörténelem tanáraként Herhold testvér, minden ügyek ezermester intézőjeként. A kispapok fele Észak-Vietnamból a kommunizmus elől menekülő családok gyermeke volt, a másik fele dél-vietnami volt. Gyönyörűen énekeltek a misén, lelkesen hallgatták az órákat, virgoncul sportoltak délutánonként, buzgón apostolkodtak a környéken vasárnaponként. Én már akkor sejtettem, hogy nehezebb sorsuk lesz, mert előre láttam a háború végét. Mennyire elárulta a nyugat – a keresztények is! – ezt a szegény népet! Dehogyan akartak ők kommunista uralom alatt élni. Ezt azzal is bizonyították, hogy amikor szárazföldön már nem volt hová menekülniük a kommunisták elől, csónakokra szállva vágtak neki az óceánnak. Csak Isten a tudója, mennyien veszttek oda.

A kommunisták hatalomátvétele után nemsokára elkobozták a da lati szemináriumot. A gyönyörű épület most teljesen leromlott állapotban van. A végzett papnövendékek csak nagyon nehezen kapnak a hatóságoktól papszentelési engedélyt. A katolikusokat hátrányosan megkülönböztetik. De nem kell őket félteni. Évszázadok óta hozzászórtak a vietnami keresztények az üldözésekhez és a vértanúsághoz. Önök is be fog bizonyosodni, hogy nem az az erős, aki adja, hanem aki állja.

Sokszor gondolok az én kedves mosolygós vietnami diákjaimra és imádkozom értük.

Küldtek, hogy hirdessem Krisztust

A misszionárius hithirdető. Mégis sokáig úgy véltem, hogy az én feladatom a kispapok hithirdetővé képzése, amelyhez a tanárnak állandó teológiai továbbtanulásra van szüksége. Emellett arra törekedtem, hogy jó teológiai könyvekkel segítsem a hithirdetést. A zsinat után tagja lettem egy felnőtt katekizmus szerkesztésére kinevezett bizottságnak, majd a katekizmus megjelenése után japánul és angolul írt könyvekkel valamint sok előadással igyekeztem annak használatát segíteni. Néha valamely okból kapcsolatba kerültem olyan nem keresztényekkel, akik szerettek volna megkeresztelkedni. Ilyenkor egyénileg fölkészítettem őket a keresztségre. De nem akartam saját katekumen-csoport vezetését vállalni.

Egy napon azonban egy idős jezsuita atya, Karl Reiff megkérdezte: „Te annyit beszélsz és írsz a nem keresztények hitoktatásáról. Miért nem vállalsz egy ilyen csoportot?” Azzal mentegetőztem, hogy egy teológia tanárnak minden idejében teológiát kell tanulnia. Alig két héttel ez után a beszélgetés után P. Reiff hirtelen meghalt. Ekkor én úgy éreztem, hogy előző beszélgetésünk mintegy az atya végrendeletének számít. Megkérdeztem tehát a Tokió közepén lévő jezsuita Szent Ignác plébánia plébánosát, nincs-e szabad katekumen-csoportja, amelyet elvállalhatnék. „Éppen jókor mondd – válaszolta. – Az egyik atya, aki eddig szombat délután tartotta előadásait, nem tudja ezeket folytatni. A helyébe léphetnél.”

Így kezdődött az én közvetlen hithirdetői működésem, s ez tizenegy évig tartott. Elkészítettünk egy évi programot: *Bevezetés a hitbe* címmel. Minden szombatnak megjelöltük a témáját. Három másik nevezetes napot is feltüntettünk. Az elsőt az újkori keresztelési liturgia szerint a jelentkezőket fölveltük a katekumenátusba; a másodikon azokat, akik a Szentlélek kegyelméből eljutottak a hitre és kérték a keresztséget, megkentük a katekumenek olajával; a harmadik pedig magának a keresztelésnek a napja volt. Mindez egy ívnyi lapon elfért: kinyomtattuk több ezer példányban és a hívek mindenfelé osztogatták.

Eleinte húszan-harmincan jöttek, de a számuk állandóan növekedett, úgy, hogy az előadásokat át kellett helyezni egy nagyobb terembe. Végül már több mint százán voltak jelen minden héten. Keresztény csak akkor jöhetett az előadásra, ha hozott magával legalább egy nem keresztény ismerőst, barátot. Több mint egy óra hosszat beszéltem Istenről, Jézusról, hitről, szeretetről, reményről és mindarról, amit egy Jézus tanítványává válni akaró embernek tudnia kell. Előadásom után a jelenlévők közül azok, akik akarták, elmondták a benyomásaikat. Utána azt ajánlottam, hogy mindenki menjen a plébánia templomba esti misére. Hiszen a hitoktatásból csak akkor lesz valami, ha a hallgatók elkezdnek imádkozni. A mise után azokkal, akiknek még volt idejük, elmentünk egy közeli, olcsó kínai vendéglőbe, és sörözgetve megvacsoráztunk. Vacsora közben sorban mindenki elmondta legújabb élményeit, megosztotta problémáit. Igyekeztem mindenkire nagyon odafigyelni, ezért bizony lassan ment az étkezés. De mindenki jól érezte magát.

Mindig meghatódtam, amikor egy-egy ember feliratkozott a keresztségre. Egyenként és személyesen beszélgettem mindnyájukkal, és amikor láttam, hogy van hitük, igent mondtam a kérelmükre. Ezt mindig kitörő örömmel fogadták. Azután eljött az a nap is, a keresztség napja. Ott álltak előttem húszan, harmincan a keresztségre várók. Férfiak és nők, nagymamák és kamasz fiúk, egyetemi tanárok és munkásemberek, meglelt özvegyek és rózsabimbóként bimbózó leánykák, férj és feleség, anya és gyermekei. Egyenként léptek elém, és feleltek a három kérdésre:

Hiszel-e az Atyában, mennynek és földnek teremtőjében?

Hiszel-e Jézus Krisztusban, az Ő halálában és feltámadásában?

Hiszel-e a Szentlélekben, hiszed-e az egyházat, az örök életet?

A válasz mindig az volt: hiszek, hiszek, hiszek. Az egyik mosolyogva, a másik könnyes szemmel, a harmadik elfogódottan, meghatottan suttogva, a negyedik hitvalló módjára szinte kiáltva – mindegyik a maga módján megvallotta hitét: hiszek, hiszek, hiszek. A Szentlélek csodája ez. És azután végigcsorgott homlokukon bőségesen a keresztvíz.

Hatalmas élmény az ember számára a felnőtt korban fölvetett keresztség. Élete itt új értelmet kap, új irányba fordul. Mintegy négyszáz olyan „gyermekem” van Japánban, akik számára engem használt föl Isten, hogy vízből és Szentlélekből megszülessenek az Ő gyermekeiként.

Felelősnekés ezért minden évben karácsonykor leveletírok mindegyiküknek és örömmel olvasom válaszaikat.

Rengeteg szép élményt tudnék elmondani ezekről a gyermekeimről. Csak kettőt szeretnék elmesélni most: egy szomorút meg egy vidámat.

Megkereszteltem egy ötven egynéhány éves festőművészt. Életvidám, energikus ember volt. Mindjárt igen aktív szerepet vállalt a plébániai életben. Karácsonykor hatalmas művészi betlehemet tervezett és készített el a templomban. Keresztsége után kb. egy évvel súlyos baleset érte ezt a művészt. Leesett egy magas állványról, és oly szerencsétlenül ütötte meg a nyakcsigolyáját, hogy nyakától lefelé egész teste teljesen megbénult. Gyakran meglátogattam betegágyán, a plébániáról hetenként vittük neki az Oltáriszentséget. Zokszó nélkül, békésen viselte szenvedéseit. Egy évvel a baleset után elkezdett a szájával képeket festeni. Felesége segített neki. Ezek a képei még sokkal szebbek, mint régebbi alkotásai. Máriát, Jézust, gyermekeket japán stílusban fest: és képeiből csupa derű, csupa kedvesség árad. Tavalyelőtt meglátogattam, két óra hosszat beszélt szakadatlanul, csillogó szemmel, nevetgélve. Csak egyszer lábadt könnybe a szeme, amikor azt mondta: de szeretnék még egyszer abba a templomba eljutni, ahol megkeresztelkedtem. De abból már nem lesz semmi...

Milyen csodálatos is az Isten megerősítő kegyelme! Mindent, de mindent el lehet viselni a segítségével.

Ez volt az első történet. A második pedig a következő. Egy fiatal jegyespár is járt minden szombaton katekéziseimre. Az év elteltével a menyasszony jelentkezett nálam, hogy szeretne megkeresztelkedni. „No, és a kedves vőlegényed?” – kérdeztem. „Ő még nincsen annyira – válaszolta –, de nagyon helyesli, hogy én megkeresztelkedem, és atyát kérjük arra is, hogy tartsa meg az esküvönket.” Úgy is lett. Szépen megesküdtek. Irántam való szimpátiából Budapestre mentek nászútra. Eltelt így egy esztendő, és egyszer csak megjelenik nálam a fiatal férj. „Atya – kezdi –, én most olyan boldog vagyok! A feleségem szeretete engem nagyon boldoggá tesz. A feleségem keresztény, tehát hiszi, hogy ez a szeretet örökké megmarad. Nem szünteti meg a halál sem. Hát, atya, ezt már én is szeretném hinni – sőt, már hiszem is! Tessék engem is megkeresztelni!” Úgy is tettem. Most boldogan élnek házasságukat. Már itthon voltam, Magyarországon, amikor értesítettek, hogy az első gyermekük megszületett, és mindjárt meg is keresztelték. Tavalyelőtt rövid látogatásra Japánba mentem, és találkoztam velük is. A fiatal apa büszkén mutatta a karján ülő lánykáját. „Írtam, hogy megkereszteltük. De azért atya is áldja meg őt még egyszer!” Megtettem ezt is boldogan. Azután megsúgta: „A második is útban van már! Még benne van a mamában, de őt is tessék megáldani!” Megáldottam. Ha így megy tovább, a világ végéig egész regiment keresztény lesz belőlük.

* * *

Pappá szentelésem után egy hónappal Rómában magához hivatott a rektor.

„Kedves atya – mondta –, frascati lelki gyakorlatos házukba harminc fiú érkezett háromnapos lelki gyakorlatra, de elfelejtettek lelki gyakorlat-vezető atyát hívni. Nagy bajban vannak. Elvállalná-e a lelki gyakorlatuk vezetését?” Egy frissen szentelt papnak nem kell ilyet

kétszer mondani. „Szívesen” – válaszoltam, és elkezdtem teljes gőzzel, éjszakai virrasztással fölkészülni a lelkigyakorlatos beszédekre, hiszen ilyet azelőtt sosem csináltam.

A dolog szépen alakult. A második napon jöttek a fiúk gyónni. A papnak nem szabad beszélnie a szentgyónásról, de annyit talán elmondhatok, hogy az egyik fiúnak nagy-nagy kő nyomta a szívét. A jó Isten segített, és sikerült egy szép gyónással mindent megoldani. Ő sírt, én is könnyeztem. Végre szerencsésen befejeződött a lelkigyakorlat. A fiúk félkörben álltak a ház kapuja előtt, hogy elbúcsúzzanak tőlem. Olasz szokás, hogy ilyenkor „éljent” kiáltanak a lelkigyakorlat vezetőnek, egyvalaki vezényletével. A csoport vezetője ezért megkérdezte:

„Ki kiáltja elsőnek az ‘Evviva il padre’-t, amire majd válaszolunk?” Alig ejtette ki a szavakat, amikor az a fiú, aki attól a nagy kötől szabadult meg a lelkigyakorlat alatt, már kiáltotta is: „Én, én, én!” Utána valóban éljenzett is: „Evviva il padre!” A többiek visszhangozták: „Evviva, evviva, evviva!” Majd táskájukat lóbálva, lelkileg megmosakodva, vígan indultak lefelé a lejtőn. Én utánuk néztem, de eszembe jutott, hogy még nem imádkoztam el a mai zsoltómat. Betértem hát a házi kápolnába, és felütöttem az imádságos könyvet. A soros zsoltár így kezdődött: „*Misericordias Domini in aeternum cantabo*”. (Az Úr irgalmát örökké énekelem.)

Erre úgy meghatódtam, hogy jó sokáig nem tudtam folytatni a zsoltározást. Igen, örökké énekelem az Úr irgalmát azért a jóért, amit ezzel a fiúval meg a többivel tehettem Isten eszközeként. Még ha holnap meghalnék is, ezért az egyért már érdemes volt megszületni, élni, szenvedni, tanulni, küszködni...

Most, életem végéhez közeledve ugyanezt mondom megsokszorozva. Az Isten irgalmas jóságában felhasznált eszközeként, hogy az Ő szeretetét hirdessem, az Ő életét osztogassam. Legyen neki hála! Hála örökké és mindenért!

Budapest, 1998. január

Póta László: Szolgálatról szolgálatra

Mezőkövesden születtem, 1931. október 31-én. Szüleim egyszerű, szorgalmas emberek voltak. Heten voltunk testvérek: egy lány és hat fiú. Szüleink békés családi életet biztosítottak számunkra.

A jezsuitákat kicsi koromtól ismerem, az ő templomukban voltam elsőáldozó és Deák Bárdos atya ifjúsági csapatának tagja. 1947 decemberében kerültem a Manrézába mint alkalmazott: a lelkigyakorlatos házban dolgoztam. 1949. február 2-ától egy évig jelöltidős voltam, majd 1950. február 2-án öltöztem be.

A Manréza államosítása után Szegedre kerültem, majd onnan Jászberénybe (kényszertartózkodás). Kb. 2 hónapig voltunk ott a rendtársakkal, majd együtt megszöktünk. A mezőkövesdi rendőrség jóvoltából rendes bejelentőt kaptam szüleim címére.

1950 augusztusában a csepeli Rákosi Műveknél dolgoztam a nagykalapács üzemben. Onnan előjáróim behívtak a Mária utcába sekrestyésnek. P. Luzsénszky volt a templom igazgatója. Szeptemberben kinevezték Draskovics Károly békepapot igazgatónak. Atyáink siettek még megcsinálni az SJ Directoriumot az öreg Gestettner gépen. Azután a Népleányok csinálták, majd elvitték magukhoz a gépet. Jött a hatóság ellenőrizni a stencilezőt. Mivel törvényellenes volt a gép helycseréje, és én tudtam róla, ezért 1951. szeptember 14-én letartóztattak. Bevittek a központi kapitányságra két hétre. Kétszer 4 órás kihallgatáson vettem részt. A második alkalommal 14 detektív faggatott. Istennek hála, hagytam őket beszélni. A második pincében volt egy fapriccs és semmi más, ez lett az enyém. Reggelente 10 órakor kaptunk feketekávé fél szelet kenyérral, valamint ebédre 3 deciliter levest, fél szelet kenyérral. Két hét után átvittek a Markóba. Itt néhány kihallgatás után meghozták az ítéletet: bűnpártolás és feljelentés elmulasztása, a bűntény nem bizonyítható, de feltételezhető. Hat hónapot kaptam.

A Markóból 1951 decemberében a Móri Állami Gazdaságba vittek. 120-an voltunk, négy lánkra fűzve. Többnyire kulákok és köztörvényesek. Krumplit ástunk fagyban-hóban. Január második felében átvittek az inotai erőműhöz. 6000 rab volt ott, az ország különböző részeiről. Az építkezésen dolgoztam. Innen 1952. február 15-én szabadultam.

Szabadulásom után Pálos atya Mezőkövesdre küldött nyolcnapos lelkigyakorlatra Keszeg atyához. 1952. március 2-án fogadalmaztam Pálos atya kezébe az Egyetemi templom Remete Szent Pál melléköltáránál.

Négy hónapja dolgoztam a kávégyárban, amikor behívtak munkaszolgálatosnak. 1952. június 26-án vittek Miskolcra, ahol egy építkezésen dolgoztam. Onnan a badacsonytomaji kőbányába kerültem három hónapra. Innen Szentkirályszabadjára vittek, majd talán négy hét elteltével Tatabányára, ahol kb. nyolc hónapig dolgoztam a hatos aknában. Ezután a komlói bányába kerültem, ahol a tizedik szinten dolgoztam, azaz mintegy ötszáz méter mélyen. 1954 októberében szabadultam.

Szabadulásom után a kispesti Károly Kórházba jelentkeztem. Itt húsfeldolgozóként dolgoztam. Közben levizsgáztam mint szakács. 1956. december 1-én hagytam el az országot: sikerült Bécsbe eljutnom. A Canisiusgasse 16. alatt voltam két hétig, majd áthelyeztek Lainzbe a lelkigyakorlatos házba. Itt három hónapot töltöttem. Innen Sankt Andräba mentünk, ahol harmincnapos lelkigyakorlatot végeztem P. Cser Palkovits vezetésével – harminckét magyar novíciussal együtt. 1968. október 1-ig itt dolgoztam mint szakács; 80–90 emberre főztem.

1958. október 2-án indultam el Kanada felé. Bécsből Amszterdamba huszonnégy órát vonatoztam, ahol P. Radányi várt. Két nap után átmentem Rotterdamba. A Zuiderkrac nevű hajón utaztam tovább. A hajó nem volt nagy. Az őszi hajózás nem volt viharmentes. 10–12-en összeverődünk magyarok. Volt olyan, hogy a vihar miatt hajónk lehorgonyzott a nyílt

tengeren. Így nyolc helyett tíz napig tartott az út. Először Québecnél kötöttünk ki, majd másnap reggel megérkeztünk Montrealba. Mivel Fodor atya már kórházban volt, egy magyar diák várt a kikötőben. Még aznap délután vonattal Torontóba utaztam, ahol Bóday és Kiss atya vártak rám. Torontóban két napot időztem, majd Bóday atya átvitt Hamiltonba. Ekkor Békési és Bielek atya voltak ott. Beosztásom sekrestyés és bevásárló lett. Én voltam a ministránsok vezetője is. Mindeközben igyekeztem elsajátítani az angol nyelvet.

1961. október 3-án probáció El Pasoban (első magyar testvér probáció). Ez négy hónapig tartott. Huszonkilencen végeztünk amerikai rendtársakkal, egyedül voltam magyar. Ez óriási előrehaladási lehetőséget nyújtott az angol nyelv elsajátításában.

1962. február 15-én New-Yorkba repültem három napra. Az ottani magyar atyákkal és a szigetváros nevezetességeivel ismerkedtem. New-Yorkból visszatérve Torontóba helyeztek 1962 nyarán. Beosztásom sekrestyés, bevásárló és a ministránsok vezetője lett. Rövidesen Bielek atya követett Torontóba, és rám bízta a magyar iskolát. Akkoriban 65–70 gyerek tanult önkéntes tanítókkal. Két évig dolgoztam a cserkészekkel, de az iskola létszáma egyre nagyobb lett, és így a munkám megszorodása miatt több időt kellett szentelnem az iskolának. (Az iskola pl. szombaton 9–12-ig tartott; azok a gyerekek, akik katolikus iskolába jártak, ott tanultak hittant is, akik pedig állami iskolába, azok nálunk maradtak délutánra hittanra. Az évek folyamán a létszám elérte a 360 főt.) Az egyházi élet nem csupán vallási, hanem intenzív, nemzetiségi összefogó erőt is biztosított. A szombati iskola tantárgya kizárólag a magyarság ismerete, magyar írás–olvasás, történelem, földrajz, néprajz, népviselet, népi szokások, irodalom, versek, népdalok és énekek. Évente két programot (színdarabot) rendeztünk: karácsonykor és anyáknapján.

1973-ban áthelyeztek Courlandbe a Szent László Plébániára (dohányvidék; Dél-Ontario). A plébános P. Chilla és P. Beóthy voltak. Beosztásom ismét sekrestyés és bevásárló lett. Ugyancsak iparkodtam magyar iskolát toborozni, bár a fiatalok a városba mentek, így csak csekély létszámot tudtam összehozni. Feladatam a kórházak, otthonok látogatásával, és az első pénteki áldoztatással bővült. A courlandi búcsú mindig nagy összejövetel volt a dél-ontarioi magyarság részére, több ezer vendég részvételével.

Újabb állomáshelyem Torontóban a Szent Imre Noviciátus lett (1978). Miután megkaptuk az engedélyt Rómából, beindult a noviciátus P. Nemesszeghy vezetésével. Én a ház minisztere lettem. Megbízást kaptam az akkor vásárolt öregház berendezésére, amely teljesen lerobbant állapotban volt: üresen állt, a falakon hatalmas lyukak díszeltek. Amikor közöltem a courlandi hívekkel, hogy szívesen fogadok mindent – bútort, ágyneműt és minden egyebet, ami egy ház felszereléséhez szükséges –, örömmel tapasztaltam nagylelkűségüket. Öt hálószobát, kápolnát, nappalit, ebédlőt, konyhát szereltem fel. Csak öt ágyat kellett vennem, a többi felszerelés mind adományból származott. Hogy hányszor fordultam autóval Courland és Toronto között, azt nem tudom. A noviciátus üzemeltetése az első három évben a rend kiadása volt. Soha nem kértünk semmit, csak tájékoztattuk a híveket helyzetünkről. Jótévőink szívügyüknek tekintették az utánpótlást olyannyira, hogy nemcsak elláttam a ház teljes kiadását, de még a rendi számlára is át tudtam utalni.

1978-tól – miközben elláttam a noviciátust – nyolc évig dolgoztam idegbetegekkel és új bevándorlókkal.

Két illetve három élményem: 1974-ben szabbatikum, négy hét magyarországi látogatás, majd két hét Rómában. Onnan vissza Torontóba két napra, azután Los Angelesbe. Itt finomítottam az angoltudásomat, és gépírást is tanultam. Egyik cserkészem jóvoltából a karácsonyi szünetben elmentünk San Franciscóba három napra, majd Sacramentóba és a Yosemite Nemzeti Parkba. Azon a vidéken az óceánban fürödni, sportolni lehet, a hegytetőn pedig síelni. Ottjártunkkor az óriás mamutfenyők ágait vastagon borította a hó, és az autók hóláncos kerékekkel közlekedtek. Az út kb. 600 km volt. A óceán mellett húzódó hegy másik oldalán óriás területen narancsligetek voltak. December 31-én tértünk vissza Los Angelesbe,

és egy jót pihentünk. Reggeli után átmentünk Pasadenába, ahol csodálatos rózsaparádét láttunk. Ez volt egyik legkedvesebb emlékem és karácsonyi élményem.

A második szabbatikum alatt eljutottam Jeruzsálembe (1988-ban). Itt a világ legkülönbözőbb részéről jöttünk össze atyák, nővérek és öt testvér. Tizenhárom tantárggyal foglalkoztunk, és minden szerdán különféle helyszíneket kerestünk fel. Így sikerült megismerni Izraelt, valamint osztálytársaim missziómunkáját és egyéb munkáit is. Örömmel gyarapítottam ismereteimet mások példáiból épülve.

Somfai Béla: Negyed század Torontóban

A forradalom napjaiban P. Kovács Jenő, aki akkor hivatalosan is átvette a novíciusok vezetését, közölte velünk, hogy a kialakult helyzetben a Társaság nem tudja biztosítani szentelésünket Magyarországon. P. Generális kívánságára külföldre kell távoznunk. Mintegy harminc, a képzés különböző stádiumában lévő skolasztikus és novícius hagyta el Magyarországot 1956 telén. P. Kovács velem azt is közölte, hogy a provinciális engedélyezte a fogadalomtételt. Kívánatos lenne azonban, hogy az azt megelőző lelkigyakorlatot nyugodtabb körülmények között Ausztriában végezzem el. Ezt a döntést meg kellett mondanom az osztrák provinciálisnak.

December 10-én ketten indultunk el a Keleti pályaudvarról. Társam az utolsó pillanatban meggondolta magát, mondván hogy P. Rozmán segítségével jobban bízunk. Két héttel később érkezett meg Sankt Andräba, meglehetősen kalandos út után. Hegykőnél léptem át a csatornát és ezzel a magyar határt. Az osztrák oldalon eltévedtünk. Egy rövid időre azonban kiderült az ég, és tüzérbemérői tapasztalataim utolsó felhasználásával megállapítottam, hogy kelet felé haladunk. Az északi sarkcsillag nem hazudott, reggel kiderült, hogy csak néhány száz méter választott el bennünket a határtól. Az appletoni plébános segítségével még aznap Bécsbe mentem. Érkezésemről telefonon értesülve már vártak az állomáson. Másnap átadtam a provinciálisnak P. Kovács üzenetét, de ott már várt bennünket a Generális előzetes döntése: „saltem annum canonicum repetant”.

Néhány nappal később a menekült magyar jezsuiták gyülekezőhelyére, Sankt Andräba érkeztem. A noviciátust december 21-én kezdtük meg, illetve folytattuk, jó néhányan. Az osztrák novíciusok hirtelen kisebbségbe kerültek. Lényeges része volt ennek a harmincnapos lelkigyakorlat, amit P. Cser Palkovics adott. A kanonikus évet sikerült lealkudnunk hat hónapra, és 1957. június 29-én, öt évvel a belépésem után és a noviciátusnak való harmadik nekirugaszkodással letettem az első fogadalmakat ötödik novíciusmesterem, P. Johannes Beck kezébe, aki a háború vége felé egy ideig a Társaság általános helynöke volt a németek által megszállt területeken. A következő év őszén Rómába kerültem harmadmagammal, ahol a filozófiai licenciátus megszerzése két évet vett igénybe. Itt ismerkedtünk meg neves jezsuiták, O'Farrel, Dezza, De Finance, Arno és mások tolmácsolásában a modern katolikus filozófiával. A II. vatikáni zsinatot megelőző évek ellentmondásos klerikális életét is megismertem Rómában. Átélttem XXIII. János pápa megválasztásának izgalmait is, és a zsinat összehívásának bejelentését. A Gesùban olasz filozófusok közösségében éltünk, így első kézből ismerkedtünk meg az olasz gondolkodásmóddal, a római világtól azonban meglehetősen el voltunk zárva. A nyelv is jól ránk ragadt. Papként még Torontóban is használtam jó ideig, mivel ott a háború után nagyon sok olasz emigráns telepedett meg.

1959-ben Torontóba küldtek teológiára, a Regis College-ba. Ez a neve az angol-kanadai provincia szemináriumának és fakultásának. Öten szálltunk hajóra Nápolyban. Az első világháború idején épült hajó két hét alatt kelt át velünk az óceánon, és aug. 20-án Kanada földjére léptünk Québec City-ben. Kezünkbe nyomtak egy kis kártyát. Ez volt az egyetlen személyazonossági igazolvány az állampolgárság megszerzéséig. A College egy meglehetősen elhanyagolt régi épületben volt az akkor még nagyon forgalmas vasútállomás szomszédságában. Noha közel feküdt a város központjához, az egyik eléggé szegény és elhanyagolt negyede volt Torontónak. A háború után érkezett kül- és belföldi emigránsok ezen a környéken találták meg első letelepedési helyüket. Mindössze három rövid utcasarok választott el bennünket a magyar jezsuita plébániától. Nem voltunk teljesen ismeretlenek a kanadai jezsuiták között sem. P. Varga Andor és Békési korábban, P. Borbély és P. Horváth pedig a mi időnkben tanított ott. Előttünk három magyar skolasztikus is tanult már Torontóban. Öten kezdtük meg a teológiát, én immár harmadszor. Minden területen voltak

kiváló tanáraink, akik valójában már a II. vatikáni zsinat teológiájával ismertettek meg bennünket. Előző tanulmányaink figyelembevételével, de a szemináriumban eltöltendő négy éves követelmény megrövidítése nélkül a második év végén kettőnket felszenteltek. (Akkoriban még bőven voltak papok.) A negyedik évben egyetlen kurzust sem kellett már hallgatnom, csak a licenciára és a Társaságban előírt vizsgákra készültem. A szabadon maradt idő egy jó részét hétvégi és nyári lelkipásztori munkával töltöttem, többnyire olasz plébániákon és a kanadai jezsuita vértanúk közeli zarándokhelyén. A harmadik probációt Cleveland-ben végeztem P. Henry Birkenhauer irányításával. A hagyományos jezsuita formációból bizony sok mindent át kellett értékelnem azért, hogy a Társaság lelkiségét a zsinati teológia szellemében újra magamévá tehessem. Itt éledt föl bennem újra az ismétlések miatt alaposan lecsökkent érdeklődés is a teológia iránt. College (főiskolai) szintű teológia tanítására kértem lehetőséget. A provinciák között előzőleg kötött megegyezés értelmében azonban középiskolai tanításra szántak.

Montrealba kerültem, ahol a Loyola High Schoolban kezdtem hittant és matematikát tanítani minden előkészület nélkül. Két évig tartott ez a megbízatás. Közben a québeci „quiet revolution” egyre erősebb lendületet vett. Egyházi berkeken belül pedig betetőzték az átalakulást a zsinat okozta változások, különösen a liturgikus reformok elegendő előkészület nélküli bevezetése. Amikor egyik napról a másikra érvénybe léptek az új liturgikus szabályok, az egyik világi tanártársam szerint néhány hétig én voltam az egyetlen pap, aki tudta, mit kell csinálni az oltárnál. Persze önmagában is nehéz feladat volt az előkészület nélküli tanítás. A Loyola High School egyetemi campuson van ma is. Az egyetemisták nyugtalansága átragadt a mi diákjainkra is. A hittanórákon minden kérdésessé vált. A tanári karban és a jezsuita közösségen belül az „új” és a „rég” ellentétei egyre élesebbé váltak. A 31. általános rendi gyűlés után megindult a fiatalabb jezsuita generációk távozása is. A francia-kanadai provincia egyik évről a másikra föladott több olyan apostoli munkát is, melyből korábban sok hivatást kaptak. Kiválóan képzett fiatal papjaik közül nem kevesen szekuláris munkakörben igyekeztek új apostoli lehetőségeket teremteni. Ez az igyekezet nem ritkán a kilépés első stádiumának a szerepét töltötte be csupán. Érdekes időköt éltünk. Közben nagyon sokat tanultam diákjainktól. Az akkor még kétnyelvű québeci kultúra megismerésén kívül betekintést adtak a családi életükbe, személyes problémáikba, terveikbe, egyszóval lehetővé tették számomra a kanadai világ alapos megismerését. Mindezek és különösen a hittanórák kihívásai olyan kérdések forrásává váltak, amelyekre a négy éves torontói program nem nagyon készített elő.

Két év leteltével megismételtem korábbi kérelmemet, és a kanadai provinciálistól meg is kaptam az engedélyt a teológiai doktorátus megszerzésére. Mivel egyetemi és nem szemináriumi munkára akartam felkészülni, a kanadai egyetem ígérkezett a legelőnyösebbnek. Ezért mentem Ottawába, ahol a teológiai program az Ottawai Egyetem és a katolikus Szent Pál Egyetem egyházi és állami fokozatok megszerzését tette lehetővé. A kötelező kurzusok lehallgatása után visszakerültem egy évre a Loyola College-ba teológiát tanítani, ahol az még kötelező tárgy volt, de már elvesztette a hallgatók többségének érdeklődését. Eleinte minden előadás kemény küzdelmet jelentett. A zsinat sürgette az erkölcszint megújulását, de aránylag keveset foglalkozott erkölcsi témákkal. Nyitott mezőny volt még az erkölcszint a hatvanas évek közepén, és a gyorsan változó világ ellenére is, vagy éppen azért, kevesen mutattak érdeklődést iránta. Az év elteltével visszatértem Ottawába, letettem az összefoglaló vizsgát, és az ottani követelményeknek megfelelően az egész fakultás előtt kifejtettem tézisémet témáját, bizonyítva, hogy érdemes a kérdéssel foglalkozni, és fel vagyok készülve annak kidolgozására. Közben a Regis College erkölcszint-tanárát kinevezték provinciálisnak. 1969 őszén helyére kellett lépnem, mivel a Rómában kiképzett utódja egy félév után feladta az akkorra már nagyon is lázongó jezsuita skolasztikusokkal folytatott meddő küzdelmét. Ezzel új fejezet kezdődött életemben.

Megérkezésem évében, 1969-ben alakult meg a Toronto School of Theology három katolikus két anglikán és két protestáns teológiai fakultás szövetségéből. Ha jól emlékszem, csaknem négyszáz hallgató és hatvan-hetven tanár részvételével ez egészen egyedülálló kezdeményezés volt, és maradt a mai napig is. A zsinat utáni optimizmus tette lehetővé, hogy a felekezeti különbségek áthidalásával közös tanszékeket, azonos felvételi és graduációs követelményeket, közös órarendet és lényegében közös programot hozzunk létre azzal a céllal, hogy a felekezetek leendő lelkészeit és hitoktatóit az ökumenizmus szellemében készítsük elő munkájukra. Saját hagyományaikon kívül már az alapfokú képzésben meg kell ismerkedniük más közösségek teológiai hagyományával is. Talán ennél is fontosabbá vált a személyes kapcsolat és barátság, amely az addig ellenségesen, vagy legalább is bizalmatlanul szembenálló közösségek leendő vezetőit lassan összekötötte. Körülbelül tizenöt évvel később az intézmény a torontói egyetem szerves részévé vált. Ma kilencszáz hallgatója és száznál több tanára van a szövetségnek és Észak-Amerika egyik legismertebb „divinity school”-jává nőtt. Ma már a világnyelveken megjelenő minden jelentős keresztény teológiai munka megtalálható az egyetemen létrejött finanszírozott együttműködés segítségével létrehozott közös gyűjteményben. Akadémiai jelentőségén kívül az intézménynek meghatározó hatása van a kanadai egyház életére is. Fontos azt is megjegyezni, hogy mindez a Szentszék tudtával történt. Róma részéről a mai napig sem emeltek semmi kifogást az ökumenikus együttműködés ellen, pedig Regis College pápai fakultás is. Egyedül az egyházmegyei szemináriumnak vannak bizonyos fönntartásai, nem a protestáns teológusokkal való együttműködéssel, hanem a másik két katolikus fakultás „liberális” teológiai irányzatával szemben.

Ebben az érdekes és akadémiaailag nagyon is gazdag környezetben dolgoztam huszonöt évig. Az együttműködéssel komplikálttá vált adminisztrációban is bőven kivettem a részemet. A nagy létszámú fakultás lehetővé tette a szakterületeken belüli specializálódást is. Én bioetikára és modern katolikus auktorokra specializálódtam. Három szabbatikus évet töltöttem bioetikai kutatóközpontokban. Az egyetemen való együttműködés is szükségessé tette a specializálódást, mivel csak olyan tanárok vehetnek részt a magasabb fokú képzésben, akik a saját területükön publikációs tevékenységükkel ismertekké válnak a kanadai akadémiai életben. Kapcsolatba kerültem a kanadai katolikus kórházrendszerrel is. Ennek eredményeként a torontói katolikus kórházakban indult meg Kanadában először a klinikai szintű etikai konzultáció, amit egyik tanítványom munkája tett sikeressé és Észak-Amerikában elismertté.

A nyolcvanas években több nyáron is Magyarországon tartózkodtam. 1989-ben Leányfalun adtam lelkigyakorlatokat, a következő nyáron az újonnan alakult betegápoló rend tagjainak tanítottam erkölcsant, és tartottam papi rekollekciót több helyen is. Személyes tapasztalatokat gyűjthettem a „rendszerváltozásról”. Két évvel később a szegedi hittudományi főiskolán kezdtem tanítani, először évente egy-egy szemesztert, 1994-től kettőt. Most már csak a nyarakat töltöm Torontóban az itt el nem érhető irodalom feldolgozására és a „magyar valóságból” való kikapcsolódásra. Szegeden nagyon sokoldalú és érdekes feladattal találtam magamat szembe. A főiskola a harmincas években meghiúsult igyekezetek újraélesztésével igyekszik minden lehető módon kiépíteni kapcsolatait az újra kialakuló egyetemi tömörüléssel. Ezért vállaltam tanítást az orvosegyetemen és a jogi fakultáson és ezért veszek részt a főiskola és az egyetem közreműködésével létrejövő vallástudományi tanszék megszervezésében. Két évig tartottam egy szemináriumot a Semmelweis Egyetemen is, a keresztény szemléletű bioetika ismertebb tétele céljából. Szerintem sürgetően fontos feladat az, hogy lebontsuk azt az intellektuális gettót, amibe a múlt rendszer bezárta a keresztény teológiát, és ami a nyolcvanas évek során olyan kísértően kényelmessé vált a gettóba zártak számára. A külföldről hazatértek kiválóan fel vannak készülve erre. Interdiszciplináris

képzettség birtokában ennek megvalósítását tartom a magam esetében a legfontosabb pasztorális feladatnak is.

Szabó László: Magyar jezsuita a Közel-Keleten

Jezsuita életem nagyobb része két „földindulás” között folyt le. Először a zugligeti Manrézában éltem meg 1944 karácsonyán Budapest ostromának kezdetét Kajdi Ferenc és Laskay-Róth Antal atyák eltűnése, majd kivégzése idején. Sokkal később pedig Bejrútban viseltem el a hosszas libanoni belháborút (1975–1991), amelynek folyamán hét itteni jezsuita különböző körülmények között szenvedett erőszakos halált. Nekem csak a szobámat és személyes tárgyaimat szaggatta szét egy gránátrobbanás. Hány János mondta, hogy „csak nem kell odaállni, ahová éppen golyóbis esik”. Persze hálát adok a Gondviselésnek, hogy mindezt nemcsak túlélve, de nagyobb testi-lelki sérülés nélkül vállalhattam.

A kezdetekhez visszakanyarodva, az én külföldi kiküldetésem 1946 őszén kezdődött. A három László (Ballay, Örsy, Szabó) előbb csak úgy gyalogosan hagyta el hazánkat, majd a Bécsben szerzett francia menlevéllel lépte át az ausztriai demarkációs vonalat Oberenns állomásnál. Ekkor fedeztem fel, hogy a magyar népmeséinkben innen van az a bizonyos „óperenciás tenger” a kalandozások korszakából. Hosszas innsbrucki, illetve zenzenhofi veszteglés után éppen a Jézus Társaság általános rendgyűlése idején érkeztünk Rómába. Mivel én Kardas és Vendel atyák biztatására már novícius korom óta az akkor megtervezett törökországi misszióra ajánlottam fel magamat, Borbély István provinciálisunk hamarosan át is adott a szintén Rómában tartózkodó közel-keleti provinciálisnak. További tanulmányaimat ő maga vállalta is, és így e sorok megírásakor éppen ötvenedik éve függök ettől a rendtartományunktól.

A rendi filozófia római befejezése után két éven át Libanonban és részben Törökországban tanultam a keleti nyelveket, ami bizony nem volt túl izgalmas. A török persze könnyebben ment, mint az arab. Úti okmányaimmal meg folyvást baj volt, amíg jóval később meg nem kaptam a libanoni állampolgárságot. Főleg azonban a magyar kapcsolatok hiányoztak nagyon. A közel-keleti provinciális jóvoltából végre az eegenhoveni teológián (Leuvenben) magyar rendtársak közé kerülhettem négy évre. Idővel oda költözött Chieriből a magyar skolasztikus közösség is egy különálló épületbe, amit akkoriban „anyaház” címen tiszteltünk. Persze oda hívtak meg első misét celebrálni. A kézvezető Németh Béla volt, Varga Laci bácsi pedig felejtethetlen homíliát mondott az ő erőteljes stílusában. Az viszont nagyon bántott, hogy édes szüleim akkor és még éveken keresztül nem vehettek részt szentmiséimben, bizony csak húsz év múltán láthattak viszont.

A teológia évei után Angliában végzett tercia-probációban Nemeshegyi Péter társa lettem, utána meg Rómába kerültem a Pápai Biblikus Intézetbe. Közben sajnos füstbe ment a törökországi misszió terve. A közel-keleti provincia azonban továbbra is számot tartott rám, most már szentírás-tanári minőségben. 1957 ősze óta megszakítás nélkül a bejrúti Szent József Egyetemi Kommunitásban munkálkodom. Itt is vannak problémák, de Istennek hála, mindig megvolt a kölcsönös bizalom. Először csak egyetemünk teológiai karán adtam elő bibliai egzegézist, aztán az új vallástudományi intézetben is, majd a kaszlíki rítusközi pápai karon és a harisszai görögkatolikus főiskolán. Vagyis idővel igénybe vettek mindenfelé, ahol csak folyik a Szentírás tanítása. Eközben sokat dolgoztam a sokrétű keleti papság lelki és szellemi megújulásáért, akkor még békés és bizakodó ökumenikus légkörben. Időnként a szomszédos Szíriában is, főleg papoknak, püspököknek tartok lelkigyakorlatot, tanulmányi kurzusokat. Nemcsak jezsuitának, de magyarnak lenni is lelkipásztori előny, akit az érdekellentétek sodrában mindig pártatlannak ismernek el.

Magyar pasztorációra nincs mód Libanonban, ahová csak alkalmilag jön egy-két magyar. Az itt lakókat az ujjaimon számolhatom meg... Egyszer viszont a magyar Pax Romana hívott meg Németországba bibliai előadást tartani, más alkalommal az ún. zsinati kurzust adtam a külföldi magyar papoknak Fürstenriedben. 1981-ben vatikáni támogatással Esztergomban

vezettem a hazai papság egy része számára bibliai kurzust, ami nekem akkor nagy élményt jelentett. Ezért is hálát adok az Úrnak.

Mint ismeretes, Libanonban 1975 tavaszától kezdve kisebb-nagyobb megszakításokkal súlyos belháború dúlt. Ez a kis ország, Magyarországnak kb. egykilenced része, nem volt képes beilleszteni az ide száműzött palesztinai tömegeket. A libanoni népcsoportok érzékeny egyensúlya így felbomlott, és hosszasan fegyveres összetűzéseket váltott ki. Ez ugyan csak részben hasonlítható az egykori Jugoszlávia válságához, mert Libanonban mégis helyreállt az egységes állam. De mennyi szenvedés árán! Alig akad olyan család vagy szerzetesrend, amely ne vesztette volna el valamelyik tagját.

Időközben többször jártam hazánkban, először libanoni útlevelemmel, később már magyarral. 1989-ben otthon voltam a rendszerváltás idején. Ott kaptam meg generális atyánk üzenetét további küldetésemre vonatkozólag. Persze nem volt könnyű visszautazni, hiszen Ciprus-szigetén százával tülekedtek a libanoniak, hogy valamiképpen helyet kapjanak a repülőgép helyett egy kis hajón. Az előző évben Nemesszeghy Ervin provinciálisunk is ilyen hajóval látogatott meg bennünket. Ezúttal azonban a csekély 16 kilométeres átkelés 16 óráig tartott, mert így játszotta ki a kapitány a háborús blokádot. Ha ennivaló nem is maradt a fedélzeten, ivóvíz azért még volt. Mire Bejrútba érkeztem, szobámat már szépen rendbe hozták, miután távollétemben egy belövés szilánkjai feldúlták. Az egész városrészből hoztak ruhákat és más holmikat. Sokan azt hajtogatták, hogy amíg szeretjük egymást, a jó Isten nem hagy elpusztulni. A háborúzás viszont még további két évig tartott. Így hát a törökországi misszió emlékei számomra a múlt ködébe vesznek, mert most már a megtizedelt keleti keresztények jövőjéért vagyok itt elkötelezve. Nyugdíjkorhatárról nincs szó a szentírásitanítás vonalán sem, annál is inkább, mivel kiszemelt utódomat elvitték Aleppóba kald rítusú püspöknek.

A libanoni keresztény társadalom lelki megújulása a megpróbáltatások után nagyjából csak 1995 körül kapott lendületet. Ekkor volt Rómában az általános püspöki szinódus Libanonnal foglalkozó több hetes gyűlése. Most meg 1997-ben várjuk a szentatya látogatását a szinódus zárószavának meghirdetésére. A pápa tömör megfogalmazása szerint ez a még vergődő Libanon valóságos üzenet a nagyvilágnak. Azt üzeni, hogy lehetséges az emberek között párbeszéd, és hogy mindannyiunkban megvan a pluralisztikus együttélés képessége. A zsinat alkalmazása most fárasztó, de izgalmas többletmunkát ad mindannyiunknak, főleg a papi továbbképzés terén. Isten adja, hogy bírjuk erővel és lélekkel.

Bejrút, 1997 húsvét hetében

Szebenyi Endre: Menekülés

Délután három óra volt, 1947. január 10-e, Vilmos püspök napja. Tizennyolc éves voltam. A kis, ovális asztalomnál ültem az ablak előtt, és tanulásra készültem. Az volt a tervem, hogy az érettségi után az orvosi egyetemre iratkozom be, és sebész leszek. Enyhe, téli nap volt, és a hópelyhek ezüst cseppekké olvadtak, mihelyt megérintették az ablak üvegét, majd kristálytisztá ereken szaladtak le rajta. Az a gondolatom támadt, hogy pap leszek. Ez a gondolat teljesen új volt számomra, de mégis valahogy magától értetődő. Jó volt rá gondolni. Valahonnan belülről jött ez a gondolat, és betöltött a jó Isten jelenlétével olyan módon, amit még eddig soha nem tapasztaltam. Ez az élmény velem volt egész délután. Estefelé már tudtam, úgy leszek pap, hogy jezsuita leszek. A jó Isten nagyon közel volt hozzám ezekben a napokban. Amikor kimentem a kis kertünkbe és fölnéztem az égre, az alacsony, szürke téli felhőkre, Isten ott volt. És ott volt lelkemben is. A napok múltak, és én egy tiszta és gyöngéd, de ünnepélyes fontosság tengerében úsztam. Az éjszaka óráiban sokszor összetettem a kezemet, és fejemet fölemelve a párnáról imádkoztam szavak nélkül. Ez így tartott csaknem egy hónapig.

Eddig minderről egy szót sem szóltam senkinek sem, de rövidesen úgy éreztem, jó lenne, ha valakivel mindezt megbeszélhetném. Meglátogattam jezsuita nagybátyámat, aki akkor Budapesten volt. Amikor megmondtam neki, hogy jezsuita akarok lenni, ő sem nem buzdított, sem nem ellenezte. Csak egyszerűen azt tanácsolta, hogy amikor a szentmisére megyek és a pap fölemeli az Oltáriszentséget, kérjem a jó Istent, hogy az ő akarata legyen meg. Ezt megtettem, amikor csak alkalmam nyílt rá.

Február elején megmondtam édesanyámnak és édesapámnak, mit határoztam el. És ekkor jött a baj. Édesanyám nagyon nehezen fogadta, amit mondtam, amikor ráébredt arra, hogy én komolyan beszélek. Ő észrevette, hogy velem valami történt az elmúlt hónapban, de azt gondolta, hogy szerelmes lettem. Azután sírni kezdett, és kérte, ne tegyem ezt, mert a jezsuiták hidegek és kegyetlenek, és összetörik majd a szívemet. Később aztán haragudott Istenre, mert úgy érezte, hogy Isten elvesz engem tőle, és mindezt ilyen váratlanul. Az mondta, hogy Isten kegyetlen. Mindez mélyen fáj nekem, mert édesanyámat nagyon szerettem. A legnehezebb pillanatokban kimentem a kertbe és fölnéztem az égre, hogy közelebb lehessen a jó Istenhez, és megoszthassam vele könnyeimet. Ilyenkor a jó Isten mindig gyöngéd bizalommal töltött el, és megerősített.

A családom többi tagjai különféle módon reagáltak elhatározásomra. Édesanyám kérte őket, hogy beszéljenek velem, és térítsenek észre. Bátyám hosszú sétára vitt, és próbálta bizonyítani a logika teljes világosságával, hogy amit tervezek, az gyakorlatilag nem nagyon jó. Én meghallgattam az érveket, de valahogy mindezek erőtlenekek voltak, összehasonlítva azzal, ami bennem volt. Elmondtam neki mindazt, amit tapasztaltam és annak szükségét, hogy kövessem a jó Isten hívását. Rövidesen bátyám kifogyott az érvekből, és nagyon csendes lett. Úgy éreztem, megértett engem. Mikor hazaértünk, édesapám akart velem beszélni. Ott dolgozott az asztalnál valami papírokon, amit az irodából hozott haza. Én leültem a közelében. Szívott egyet a cigarettáján, és letette a hamutartóra. Azt kérdezte tőlem nagyon egyszerűen: „Te tényleg nagyon szeretnéd ezt megtenni, igaz?” Azt feleltem: „Nagyon.” Erre válaszolta: „Akkor ennyi nekem elég.”

Röviddel ezután megvolt írásban a szülői engedély, és ezzel elmentem a Manrézába, a jezsuita noviciátusba, a novíciusmesterhez, P. Kovács Jenőhöz. A noviciátus szép, nagy épület volt Buda délnyugati szélén egy gyönyörű völgyben. P. Kovács nem nagyon biztatott. Úgy vélte, túl sovány vagyok, és lehet, hogy nem elég egészséges ahhoz, hogy novícius legyek. De nemet nem mondott, és ennyi akkor elég volt, mert bennem a legkisebb kétség sem volt arra nézve, hogy befogadnak.

Eljött június és az érettségi vizsga. Minden jól sikerült. P. Kovács végre elfogadta jelentkezésemet azzal a föltétellel, hogy ha megbetegszem, el fog küldeni. Édesanyám beletörődött, hogy előbb hagyom el a családot, mint a jóval idősebb bátyám.

Végre elérkezett augusztus 15-e, a belépés napja. Édesanyám egy bőröndbe csomagolta mindazt, ami kellett, és az egész család elkísért a Manrézába. Az ajtóban megcsókoltam szüleimet és bátyámat, és a nagy, nehéz ajtó becsukódott mögöttem. Szokatlan és új élet kezdődött számomra.

A noviciátus második évének vége felé, Mindszenty látogatott meg minket. A reggeli mise keretében hosszú beszédet mondott. Nem emlékszem a beszéd tartalmára, csak arra, ahogyan beszélt: lassan, minden szót gondosan kimondva. Röviddel Mindszenty látogatása után P. Kovács, mert tudta, hogy jól rajzoló, adott nekem egy lepecsételt igazolványt. Úgyszintén adott anyagot és eszközöket is, és kérte, hogy csináljak egy pecsétet, ami az igazolványon lévő pecsétnek pontos másolata. Napokig dolgoztam rajta. Láttam, hogy egy hajszálnyi törés vonala szalad át pár betűn. Ezt is szépen lemásoltam. Amikor a pecsét elkészült, P. Kovács megköszönte munkámat, de nem szólt semmit arról, miért kellett a pecsét.

Röviddel ezután személyesen akart beszélni minden novíciussal. Azok, akik előttem kerültek sorra, nem mondtak semmit arról, miről volt szó. Amikor én következtem, P. Kovács egyszerűen két választható lehetőséget tett elém. Azt mondta, biztos forrásból tudja, hogy az egyházra rövideken kemény üldözés vár, és a Jézus Társaságot majd elnyomják. Nem akar parancsot adni, hanem azt kívánja, hogy én válasszak. Választhatom azt, hogy külföldre menekülök a vasfüggönyön át. Vagy választhatom azt, hogy itt maradok Magyarországon. Ha az első választom, sok veszélynek teszem ki magamat, de ha sikerül kijutni külföldre, egy ottani jezsuita skolasztikátusban befejezhetem tanulmányaimat, és pappá tudnak szentelni a Jézus Társaságban. Ha a másik lehetőséget választom, akkor nem leszek annyi veszélynek kitéve, de sokáig nem lesz alkalmam arra, hogy pappá szenteljenek, és lehet az is, hogy sohasem lesz belőlem pap. Nem akart azonnali választ, hanem arra kért, imádságban fontoljam meg a két lehetőséget, és adjak választ neki pár napon belül. Arra is kért, hogy erről ne szóljak senkinek, sem a noviciátusban lévőknek, sem külsőknek, a szülőknek, rokonoknak és más látogatóknak se. A legkisebb indiszkréció ezzel az ügyel kapcsolatban sok kárt okozhat, és életveszélyt jelenthet azok számára, akiket a legjobban szeretünk. Míg ő beszélt, én már tudtam, mit kell tennem, mert az én első számú hivatásom az volt, hogy pap legyek. De azért vártam egy napot, hogy megadjam válaszomat. A következő napon bekopogtam a szobájába megint, és megmondtam, hogy szeretnék külföldre menni, folytatni a tanulmányaimat, mert szeretnék pap lenni a Társaságban. P. Kovács azt mondta, ez rendben van, ő majd mindenről gondoskodik, és megint kért, erről ne beszéljek senkinek sem.

Augusztus első tíz napjában P. Kovács egy csoport novíciust, közük engem is, vonattal Kalocsára küldött. Később úgy véltem, mindez valószínűleg azért történt, hogy megzavarjuk azokat, akik talán figyelnek minket. Amikor visszajöttünk Kalocsáról, nem mentünk vissza a noviciátusba, hanem pár napot a lelkigyakorlatos ház különféle részein töltöttünk. Én egy szalmazsákon aludtam az előadó terem színpadán, a függöny mögött. P. Kovács többször benézett. Egyik este azt mondta, hogy ő mindenről gondoskodott, 14-én korán reggel indulok külföldre. Ez a következő hétfő volt.

Közben megjött a hétvége, és szüleim jöttek látogatni. Tele voltam aggódással, és nehéz volt nem mondani semmit sem szüleimnek az utazásról. De minden jól ment. Úgy beszélgettem velük, mintha semmi sem történnék. Legalábbis én úgy gondoltam. Amikor a látogatásnak vége lett és a szüleim elmenőben voltak, édesapám megfordult és visszajött hozzám. Rám nézett és azt mondta: „Tehát, ez az utolsó alkalom, hogy téged látlak.” Meglepődtem, és egy szót sem tudtam szólani. Szerettem volna megölelni édesapámat és elmondani neki mindent, de nem lehetett a veszély miatt. Mint mindig, édesapám szavak

nélkül is megértett engem. Megérintette a kezemet, és visszament édesanyámhoz. Hallottam, úgy szól hozzá, mintha semmi sem történt volna.

Augusztus 13-án délután P. Kovács behívott a szobájába, és adott egy csomagot, amiben civil ruhák voltak. Úgyszintén adott egy igazolványt, amin az én nevem volt, és le volt pecsételve azzal a pecséttel, amelyet egyszer én készítettem. Azt mondta, hogy másnap korán reggel fogok indulni. Ő majd fölébreszt 4 óra 30-kor. Öltözzek gyorsan, és úton kell lennem 5 órakor. Mondta, hogy menjek villamossal a Nyugati-pályaudvarig, és ott az 5 óra 45-ös vonattal Győrbe. Adott pénzt a villamosra és jegyet a vonatra. Azt ismondta, hogy a győri állomáson keressem azt az embert, akinek a fején vadászkalap van, a karimában fécántollal. Ő fog vezetni a további úton. Ez éjjel nem aludtam jól.

Másnap, mihelyt P. Kovács fölébresztett, gyorsan fölvettem a civil ruhát és hamarjában megreggeliztem. A civil ruha barna színű volt, és volt hozzá egy barna sapka. A zsebemben volt a villamospénz és a vasútjegy. A ház oldalajtáján kiléptem az utcára. Nem kellett sokáig várni a villamosra, és húsz perc múlva a vasútállomáson voltam. A vonat már ott várt. Fölszálltam, és leültem egy ablak mellé. Úgy tettem, mintha aludnék. A vonat pontosan megindult, és ez volt az első alkalom, amikor körülnéztem. Azonnal fölismertem két másik novíciust, ott ültek a kocsiban, távol egymástól.

Az utazás Győrig eseménytelen volt. Az volt a gondom, hogyan találom meg a vadászkalapos vezetőt, de ő talált meg engem, mihelyt leszálltam a vonatról. Először is: nem volt vadászkalapja; másodszor pedig összeszedett minket a tömegeből minden habozás nélkül. Arra gondoltam, vajon mennyire nyilvánvaló neki az, hogy mi civil ruhába öltözött novíciusok vagyunk? Azután egy csoportban fölrakott minket a Hegykőbe menő vonatra. Körülbelül heten nyolcan voltunk összesen. Vonatjegyet adott nekünk, és mondta, ha valaki kérdezné, kik vagyunk, válaszoljuk azt, hogy Győrben voltunk a focimeccsen, és megyünk haza Hegykőre. Egypár adatot is adott nekünk, hogy kik játszottak és mi volt az eredmény. Pár órán belül Hegykőre érkeztünk. Hegykő kicsiny falu, közel az osztrák határhoz és a vasfüggönyhöz. Senki sem törődött velünk. Mikor a kalauz a jegyeket kezelte, rám nézett, de nem szól semmit. Amikor leszálltunk a vonatról, a vezetőnk elirányított minket egy falun kívüli nagy pajta szénapadlására. Azt mondta nekünk, nagyon csöndben legyünk, mert a tulajdonos nem tudja, hogy mi ott vagyunk. Gondoltam, ez nagyon biztonságos megoldás az ő számára, mert mi nem tudjuk, hogy ő kicsoda, a tulajdonosok nem tudják, mi kik vagyunk, és nekünk fogalmunk sincsen arról, mit hogyan, és mikor teszünk.

Később, estefelé egy második csoport novícius érkezett meg a pajta szénapadlására, közöttük volt P. Szentivány is. Ezzel körülbelül tizenketten lettünk. A vezetőnk láttam, mennyire félünk és aggódunk, és elkezdett magyarázni: „Ne féljenek. Engem elfogtak az ávósok, és összevissza vertek. A fejem ekkorára dagadt (mutatta a két kezével), és mégsem mondtam nekik semmit sem.” Valahogyan nem nagyon vigasztalt ez minket. Eljött az éjszaka, és mi ott aludtunk a szénában, elrejtve.

Másnap korán reggel, augusztus 15-én, a Szűzanya ünnepén énekszóra ébredtem. A szénapadlás padlójában volt egy kis hasadás, és amint néztem, mi van lent, egy fiatal lányt láttam. Ruhája egyszerű népviselet volt, és egy hímzett kendő a fején. Ott ült a kis faszéken, és fejte az egyik tehenet. Amint dolgozott, egy gyönyörű Mária éneket énekelt a Szűzanya tiszteletére. Amint ezt hallgattam, erő és bátorság töltött el.

Egész nap várakoztunk a harmadik csoportra. Sem nem ettünk, sem nem ittunk. Lassan beesteledett. Hatalmas nyári vihar tört ki. Erősen esett az eső, alaposan villámlott és dörgött. Vezetőnk végre megjött, és nagyon izgatottan mondta: „Azonnal el kell indulnunk, mert a harmadik csoportot elkapták a rendőrök, és egészen biztos, hogy már keresnek minket is.” Így a vihar és az éjszaka sötétjében elindultunk a vasfüggöny felé. A vezetőnél volt egy erős lámpa. A terv az volt, ha találkozunk valakivel, annak a szemébe fog világítani, mi meg fussunk minden irányban. Aztán pedig igyekezzünk Pestre visszajutni. Egy malom felé

megyünk, mondotta a vezető. Ha lámpa ég a malom ablakában, akkor minden rendben van. Ott majd átad minket egy másik vezetőnek, aki majd átvisz a határon. De ha a lámpa nem ég a malom ablakában, akkor az üzletnek vége, mi szóródjunk szét, és menjünk vissza Pestre. Szerencsére nem találkoztunk senkivel sem, és amikor odaértünk a malomhoz, égett a lámpa az ablakban.

Egy új ember vett minket át. Nagy csöndben követtük őt. Egyórás gyaloglás után egy erdő szélére érkeztünk. Még nagyon esett az eső, de nem messze láttam egy erős fényt, ami forgott körbe és körbe. Egy villám fényénél láttam, hogy a fény egy kis házikó tetején van, az pedig egy fából készült őrtorony tetején épült. Amint közelebb jutottunk, láttam, hogy egész sor ilyen őrtorony van előttünk. Az erdő a tornyok előtt és után valami 500 méteres sávon ki volt vágva. Vezetőnk mondotta, hogy nagy csöndben, hason csúszva kell mennünk két torony között egészen a sáv másik oldaláig, szinkronban a lámpák forgásával, hogy így mindig sötétben maradjunk. Mindannyian átjutottunk. Ezután jött a dolog nehezebb része. A sáv túloldalán a Fertő-tó keskenyebb részéhez jutottunk el. A vízen át tüskés drótból épített akadály vonult előttünk, ameddig csak láttunk a villámok fényében. Sohasem képzeltem el a vasfüggőnyt ilyen fizikai valóságként. A drótok össze-vissza mentek mindenfelé valami 10 méter magassáig, és 15–20 méter vastagságban. Kézigránátok lógtak mindenütt a drótokon. A vezetőnk megnyugtatót, ne aggódjunk, mert ő előző nap este a drótok alatt a vízben az összes gránátot és aknát leszedte, ahol úgyszintén vágott egy utat a számunkra. „Vegyenek egy nagy lélegzetet, mondta, és ússzanak a víz alatt úgy húsz métert a másik partig. Ott van egy füves, nádas rész. Ott várjanak csöndben, amíg mindenki átjut.” Amikor rám került a sor (a harmadik voltam), nagy lélegzetet vettem, és elkezdtem úszni a víz alatt. A szememet nyitva tartottam, és a villámok fényében láttam, hogy körülöttem mindenütt drótok és gránátok vannak. Csak előttem volt üres az út. Szerencsésen eljutottam a vasfüggöny mögötti partra, és a nádasban csatlakoztam a már ott levőkhöz. Mind a tizenketten átjutottunk. Vezetőnk volt az utolsó. Kezet fogott velünk, és gratulált, mert szerencsésen Ausztriába jutottunk. Legyenek nagyon óvatosak, mondotta, mert itt mi még az orosz zónában vagyunk. Megmutatta milyen irányban kell mennünk körülbelül egy órát. Ott majd találnak egy szőlőt, mondotta. Várjanak ott, amíg az első fény megjelenik a keleti égen. Akkor majd látnak a látóhatáron két templomtornyot, az egyik hagyma alakú, a másik pedig keskeny. Menjenek a hagymás templomhoz, mert ott a plébános már várja magukat. Ne menjenek a másik faluba, mert ott orosz katonák vannak. Azután jó szerencsét kívánt, és eltűnt a sötétben.

Csőndben megindultunk a megadott irányban. Vizesek voltunk, éhesek, fáradtak, szomjasak, és még alaposan féltünk is, most mi lesz. Gyalogoltunk egy órát, és aztán még egy órát, de szőlőt sehol sem találtunk. Közben megállt az eső, és megjelent a ragyogóan világos telehold. Végre, még egy félórás gyaloglás után, megékeztünk egy szőlősbe. Ott megálltunk, leültünk, és vártuk a hajnalt. A levegő egészen meleg volt, és a ruháim is megszáradtak, de alvásról szó sem lehetett. Szúnyogok ezrei támadtak meg és csíptek könyörtelenül. Egy kis idő múlva a szúnyogok hirtelen eltűntek és a keleti ég kezdett kivilágosodni. Nemsokára láttuk a két templomtornyot, és megindultunk a hagymás torony felé. Amikor odaértünk, a plébános nagyon meg volt lepve, mert három táviratot is küldött P. Kovácsnak, amiben kérte, hogy ne jöjjünk, mert az egész területet több ezer orosz katona lepte el, és hadgyakorlatot tartanak. Nagyon csodálkozott azon, hogy mi, tizenketten mindezen csak egyszerűen keresztül mentünk a telehold fényében. Nem maradhatnak itt, mondotta, azonnal el kell indulniuk Bécsbe. Egy nyitott teherautón tejeskannák mögé rejtett minket. Az autóvezető, aki tudott egy kicsit magyarul, mondotta, maradjanak csöndben, és ne álljanak föl. Én magukat a bécsi jezsuita házba viszem.

Körülbelül egy órán át szép sebességgel haladtunk, amikor várt ránk a baj. Barikád zárta le az utat előttünk. Minden kocsit leállított egy orosz katona. Megvizsgálta a személyigazolványokat és benézett az autókba. Autóvezetőnk mondta, legyünk csendben, és

hagyjunk rá mindent. A sorompótól egy kis távolságra megállt, kiszállt a teherautóból, és megvizsgálta a kerekeket. Ezalatt az összes autó előttünk már elment, és az orosz katona türelmetlenül integetett, hogy jöjjünk már. Vezetőnk visszaintett, fölszállt a teherautóba és megindult. Mind gyorsabban és gyorsabban mentünk. Amikor a barikádhoz értünk, már nagyon sebesen haladtunk. A katona félreugrott, a fából készül akadály össze-vissza tört. Pont úgy ment minden, mint valami moziban. A legutolsó, amit a tejeskannák közül láttam, a katona volt: ott térdelt az út közepén és lőtt utánunk. Az út akkor fordult, és nem láttam őt többé.

Amikor a bécsi jezsuita házba értünk, P. Rector mondotta, hogy a rendőrök már ott voltak, kerestek minket. Tekintve, hogy bármelyik pillanatban visszajöhetnek, nekünk azonnal menni kell. Elkísért minket a vasútállomásra, vett nekünk jegyet, és fölrakott minket egy hat vagy hét kocsiából álló villamos vasútra. Mindannyiunknak szerzett egy könyvet vagy újságot, és mondotta: „Olvassanak, ne beszéljenek!” Hagyják el a vonatot az amerikai zóna előtti állomáson, menjenek az állomás közelében lévő árvaházhoz mindjárt a templom mellett. Az állomásról már látják majd a templom tornyát. A kis vonat a leggyönyörűbb vidékeken ment át. Vízesések és erdők mellett, viaduktokon át. Mindig magasabbra és magasabbra jutottunk a hegyekben. Azt is megtette a kis vonat, hogy alagúton keresztül bement a hegybe, és bent megfordult és pár méterrel a bemenő hely fölött kijött, mindezt csak azért, hogy magasságot nyerjen. A veszélyérzés még nagyon is ott volt bennem, és nem tudtam mindezt a szépet értékelni. Közeledett az állomás, ahol majd el kell hagynunk a vonatot. Kimentem a kocsiból a folyosóra, és próbáltam az ajtót kinyitni. Be volt zárva. Megijedtem, mert arra gondoltam, hogy talán bezárták az ajtókat, mert közeledünk az amerikai zónához, és majd átvizsgálják mindenkit a vasúton még a zónahatár előtt. De amikor a vonat lelassított, hallottam egy kattanást, és az ajtót ki tudtam nyitni. Megértettem akkor, hogy ez csak valami biztonsági intézkedés volt.

Leszálltunk a vonatról. Láttam a templomtornyot, és megindultam feléje. Utam egy fegyveres orosz katona előtt vezetett el. Én csak mentem, külsőleg nyugodtan, de belül tele félelemmel. Az árvaházban már vártak minket, és azonnal elindultunk a hegyekbe. Valami harminc kisgyerek fogta a kezünket. Úgy látszott, mintha mi vezetnénk őket, de ők voltak a vezetők. Félórán belül elvezettek minket az erdőben a hegyoldali úton egy sorompós kapuhoz. Mutogattak a kapu másik oldalára, és németül mondták: amerikai zóna, amerikai zóna. Megköszöntük a segítséget, és átléptünk a zónahatáron. Onnan az út lefelé vezetett Mariazellbe. Nem tudom leírni azt az érzést, ami betöltött, amint mentünk le a hegyről az amerikai zónában. Minden aggodás és félelem leolvadt rólam, és a szabadság érzésnek valami érinthető fizikai formája töltött el. Augusztus 16-a volt, késő délután, amikor egy szálló szobájában a jó Istennek hálát adtunk. Ekkor jutottunk az első tál ételhez és pohár vízhez a budapesti lelkigyakorlatos házban két nappal azelőtt elfogyasztott reggeli óta. P. Szentivány küldött képeslapot P. Kovácsnak a megbeszélt szöveggel Mariazellből. Így ő is megtudta, hogy megérkeztünk.

Sok évvel ezután, 1961-ben, három évvel édesapám halála után lehetővé vált, hogy édesanyám meglátogasson Angliában, és ott lehessen a pappá szentelésemen. Nagyon jó volt őt megint látni. Gyógyító volt számomra látni a kimondhatatlan örömet arcán, amikor a szentelés után az első áldást adtam neki. Az ő öröme engem is betöltött.

Megint több évvel ezután, a nyolcvanas évek elején, lehetőségem volt arra, hogy hazamenjek, és meglátogassam bátyámat és feleségét.

Ekkorra már édesanyám is meghalt. Édesapám mellé temették el. Kimentem a temetőbe, és imádkoztam szüleimért. Amint ott álltam a sírjuk előtt, a jó Isten nagy ajándékot adott. Úgy éreztem, édesanyám és édesapám ott voltak velem, átölelték egymást és engem, több

szerezzék, mint megérthető volt számomra. Eltöltöttek az ő saját biztonságuk, békéjük, és örömük kincseivel.

Vass György: Hans im Glück

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy mesterlegény. Hansnak, azaz Jancsikának hívták. Úgy vélte, eleget szolgált mesterének. Így egy szép napon eléje állt és kérte, hogy hosszú évek után vehesse batyuját, és hazavándorolhasson jó anyjának falujába, ahonnan egyszer elindult. Mestere nemcsak, hogy elengedte, hanem hűséges szolgálataért meg is jutalmazta. Egy akkora darab aranyat adott neki, mint amekkora az ő feje volt. Jancsika ezt aztán szépen be is bugyolálta keszkenőjébe, és útnak indult. – Útközben egyszer csak találkozott egy hetyke lovassal. Ejnye, mondta magában, milyen jó lenne utamat lóháton folytatni, és nem cipelni a hátamon ezt a súlyos aranyat. A lovas meg is szólította: Hé te! Hova ballagsz így gyalogosan? Nem mehetek másképp, mondta Jancsika, mert ezt a nehéz darab aranyat kell hazacipelnem. Tudod mit? – mondta a lovas – cseréljünk. Én neked adom a lovamat, te meg add nekem azt a nagy darab aranyat, amit alig bírsz el! Szívesen, mondta Jancsika. A lovas felségítette a nyeregbe és még arra is megtanította, hogyan kell lovát megsiettetni. Jancsika erre boldogan lovagolt tovább hazafelé. Hogy útját megrövidítse, megszaladtatta paripáját. De az öreg lovacska kivetette őt a nyeregből, és Jancsika ott feküdt az út mentén az árokban, lóva pedig elszaladt volna, ha nem állítja meg egy arra járó parasztember, aki éppen tehenét vitte a legelőre. Erre Jancsika valahogy összeszedte fájó tagjait, felállt és megszólította a parasztembert: A lovaglás nem éppen tréfa, különösen ha egy ilyen rakoncátlan öreg kancára ül az emberfia. Nem is ülök én többet lóra, nehogy végül is nyakamat törjem. Milyen jó is neked: tehénkérd nyugodtan ballag utánad, és bizonyára minden nap bőségesen ellát tejjel, vajjal és sajttal. Mit nem adnék azért, ha egy ilyen tehenem lenne! – Erre a aztán a parasztember ismét csak cserét ajánlott neki: legyen tiéd a tehen, enyim pedig a paripád. Megörült Jancsika a szerencsés cserének, és boldogan vezette tehenét a hazafelé vezető úton. – A mese még tovább is fűződik. Az egyik csere a másikat követi: a tehenet, amely öreg lévén nem adott se tejet se vajat, elcserélte egy hízlalt disznóra, a hízlalt disznót egy megtömött libára – végül is találkozott egy köszörűs mesterrel. Ez vidáman forgatta kerekét, és boldogan énekelt. Ejnye, mondotta Jancsika (aki immáron minden pénzén és útravaló edelén túladott), de jó dolgod van neked mester, ha ily vígan énekelsz. Így is van, mondta a köszörűs, jól megy a mesterségem. Ha tarsolyomba nyúlok, mindig zörög benne egy kis pénzfőka. De te honnan vetted azt a szép tömött kacsát – kérdezte tovább a köszörűs. Erre Jancsika elmondta csereberéinek történetét. A mesterember jót mulatott rajta, és azt mondta Jancsikának, hogy van ám neki egy vagy két felesleges köve, még ha nem is a legjobbak. Elkezdheted vele a mesterséget – fűzte hozzá –, és te is olyan boldog leszel, mint én. No, gondolta Jancsika, én aztán igazán szerencsés ember vagyok, hamarosan nekem is csak a tarsolyomba kell nyúlnom, és lesz elegendő pénzem, és én is olyan boldogan danolhatok, mint ez a köszörűs mester. Így odaadta libáját, hátára vette a köszörűköveket, s vidáman dalolva megindult hazafelé. – Az út azonban hosszú volt, a meleg nap szomjassá tette. Meglátott egy út menti kutat, odament és köszörűköveit gondosan a kút szélére tette, nehogy bajba keveredjenek. Amint élvezte az üdítő vizet, megcsúszott a kút peremén, és a két kő, amelyet a köszörűsmestertől kapott, a mélybe zuhant. Mikor Jancsika a kútban elmerülni látta a követeket, örömeben felkiáltott, letérdelt és hálát adott az Istennek azért a szerencséért, amelyben őt részesítette: a jó Isten megszabadította őt utolsó terhétől is anélkül, hogy bárki is vádolhatná ügyetlenségéért. „Olyan szerencsés ember, mint én, aligha van a földön.” – Boldog szívvel és immár minden teher nélkül felugrott és dalolva indult, most már véglegesen, hazafelé. Hans im Glück – magyarul: Szerencsés Jancsika

Ha már felkértetek arra, hogy írjak valamit külföldön élt kalandos életemről, ezt a mesét fogadjátok bemutatkozásul. Mert írásomban eleitől végig a szerencséről lesz szó; amelyet –

olvasóim közül a jámborabbak – Gondviselésnek is érthetnek. Én maradok a szerencse mellett, amely életemben ferences lelkiatyám barna nagyszélű kalapjától, mondjuk, a wellsi szívsebész késéig terjed. (Persze Wells alatt nem azt az országot értem, ahonnan Arany János bárdjai jönnek, hanem egy kis felső-ausztriai városkát, amelynek kórházában ottfeledkezett egy világ-, azaz országhírűvé vált szívsebész.)

Margit körút

De kezdjük a mesét annál a kalapnál, ahonnan ez indult. A Margit (néhai Mártírok útja) körúttal kell kezdenem mondókámat. Ötvenegy évvel ezelőtt volt egy ember, aki ugyan feltette magában, hogy Isten kegyelméből papi pályára lép, de nem tudta elhatározni ennek módozatát. Bizonytalanságában gyötrődött, az idő pedig haladt 1946 ősze felé, amikor minden rendes helyen megindul a következő évi munka. Jó emlékü P. Szabó Szerén O.F.M. lelkiatyám megunt gyötrődésemet. Megszokott vagányságával előhalászta nagykarimájú barna kalapját (amit életemben egyszer sem láttam a fején), és megparancsolta, hogy egy kis céduláckára írjam fel a lehetőségeket: vagyis azoknak a rendalapítóknak a nevét, ahova vonzódnék – hozzátevé még egy egyházmegyei szemináriumot is. Azt eleve kizárta, hogy ebbe Szent Ferenc is bekerüljön. Ha valahova nem vagy való, mondta, akkor a ferencesek közé biztosan nem! (Igaza volt.) Megtörtént a sorshúzás, és lám Loyolai Szent Ignác nevét húztam. A következő lépés világos volt. Kivillamosoztam a Manrézába (úgy emlékszem, egymillió adópengős szakaszjeggyel). A ház előtt a kertben ott breviáriumozott Kovács páter. Mikor köszöntöttem, még befejezte a megkezdett zsolnárt, és minden bevezetés nélkül megkérdezte: „No, jön a rendbe jelentkezni?” Eltalálta.

Tehát itt kezdődött a szerencsék sorozata. Mert, annak ellenére, hogy nem én, hanem a véletlen döntött a társaság mellett, e lépésemet soha sem bántam meg (remélem mások sem!). Végül is Mátyás apostol is sorshúzással került a tizenkettő közé. A véletlent néha *Szentléleknek* is nevezhetjük.

Ausztria

Noviciátusom még Budapesten bonyolódott le, de amint megkezdtek Szegeden a filozófiát 1948-ban, beborult az ég: drága jó előjáróinknak eszébe jutott, hogy a római rendfőnök a tanuló rendtársakat külföldre szánta, ha Magyarországon nem fejezhetik be tanulmányaikat. Megindult a nagyarányú szöktetések sorozata, amiről már többen beszámoltak.

Szökésem történetével nem untatom az olvasót. Csak azt szeretném megjegyezni, hogy akkor is a **Hans im Glück** kísért utamon, és felcseréltemhazáckámat nagyvilággal (?). Szerencsém volt, hogy Nemesszeghy Elemérral szökhettem, aki lélekjelenlétével többször kihúzott a csávából. Szerencsénk volt, hogy a határ déli részén szöktünk az áldott jó Láng testvér segítségével: a másik oldalon olyan keskeny volt az orosz zóna, hogy utunkat gyalog is megtehetjük. Ez szükségesnek is bizonyult. Mert amikor Güssingben autóbuszra szálltunk, hamarosan jött egy nem várt ellenőrzés. Útitársaink ijedten keresték papírjaikat. Nálam csak keresztlevelém volt. A határ ott volt két lépésre, láthattuk a tornyokat. Erre Elemér (közismerten *Örezs*) plépofával felállt, és odasúgta az osztrák zsandárnak: *Wir sind ungarische Jesuiten*. A csendőrt utat engedett, és az orosz katona udvariasan visszalépett a busz lépcsőjéről. Hagyta, hogy a két klerikusnak látszó fiatalember nyugodtan sétáljon a határ felé – azaz a következő utcáig, ahol uzsgyi, berohantunk az erdőbe, és ott folytattuk utunkat gyalogosan.

Végül is a két kimerült vándor Fürstenfeldbe érkezett (angol zóna), szájukban még a búcsú íze. Itt jelentkezünk a főplébánián. Nem mertem még németül beszélni, hanem

elővettem kulináris latinságomat, amelyet még Gyenis atya vert belénk a Noviciátusban. Mondhatom, *ezt* jobban beszéltem, mint az ottani papok. De itt is szerencsénk volt. Elküldtek a SVD rendházába, ahol éppen P. Öry testvére volt a házfőnök. Utunk aztán Grazon, Sankt Andrán (osztrák noviciátus) keresztül vezetett Innsbruckba. Megkezdődött ’nyugati’ életünk: *mazel tov!*

Mi volt a benyomásom az úgynevezett nyugatról? Nem voltam meghatva. Az osztrák noviciátusban éppen úgy folyt az élet, mint otthon. Az első három évem a rendben szűk esztendő volt. Itt se lehetett másképp. Emlékszem, a noviciátus ebédlőjében egyszer igazi osztrák gombóc volt ebédre. A kiszolgáló novícius ujjával mutatta, hogy kettőt vehetünk. Udvariasan vettem én is egyet. Alig tudtam lenyomni. Mire a felszolgáló újfent megjelent, és ujjával ismét kettőt mutat. Na, gondoltam, ha minőségben nem is, de mennyiségben megelőzték az otthoniakat.

Ez a mennyiség persze Innsbruckban – ahol a kollégium villaházában, Zenzenhofon gyűjtötték össze a megérkezett magyar skolácokat – már nem volt jellemző. Ott inkább az volt a baj, hogy amint többen megérkeztek, az átlag mennyiséget felöntötték vízzel; egészen addig, amíg P. van Gestel (alias van Gestapo), a német asszisztens – zsebében pénzzel – meg nem érkezett. Attól kezdve nem panaszkodhattunk.

A zenzenhofi siránkozás akkor kezdődött, amikor beállított P. Fábry, szegedi rektorunk, a szökések főmestere. Addig éltük életünket: esténként meghallgattuk az újonnan érkezettek kalandjait, nappal meg lassan rájöttünk arra, hogy a budai dombocskák (ahonnan származom) alacsonyabbak, mint a *Hafelekar*. De Fábry atyával bevonult Zenzenhofra a csendhallgatás és a vizsgáinkra való készüllet. Az innsbrucki kollégiumba nem volt szabad bemennünk, hogy ne idegesítsük az ottani atyákat. Az osztrák sógorok féltek, hogy ez a sok magyar skolasztikus a nyakukon marad. Nem is oda mentünk vizsgakészületünkben, hanem a teológiai fakultás épületébe, ahol P. Santeler készített elő bennünket a vizsgákra. Meg is álltuk a sarat! Szerencse, hogy akkor még nem közölték velünk az eredményt. Csak azt tudtam meg, hogy ragyogóan (?) átestem az első év filozófiai anyagán és folytathatom a második évvel.

Azaz mégse. Ember tervez (reméltem, hogy valahol máshol Európában fogom élvezni a „nyugat vendégszeretét”), de a római előljárók végeztek. Az egész magyar társaság útilaput kapott a lábára, és egy meglehetősen bonyolult utazás után a felső-olaszországi Chieriben landoltunk. Remek fogadtatás: nehéz, hosszú út után kismillió olasz jezsuitával kellett ölelkeznünk, egy szót se értve dallamos beszédükből. Csak a belekevert latinból tudtuk meg, hogy rólunk van szó: *Flores martyrum*-nak neveztek minket, jóllehet én még sohasem éreztem magam virágnak.

Chieri

A kollégium villaházában indult el új életünk. Fábry atyánk egy kis Magyarországot varázsolt az ún. *Villa Luiginán*. Közös jelszónk volt: *lappangunk*; egy ige, amit remekül lehet olaszul ragozni (*Lappanghiamo – lappangano*). Itt aztán hamarosan megtudtuk, hogy első évünket meg kell ismételnünk. Nem azért, mintha Innsbruckban megbuktunk volna, hanem azért, mert kihagyódott életünkből az ún. juniorátus. Ez nem más, a rossz nyelvek szerint, mint alkalom arra, hogy a noviciátusban felszedett félszegségből kinőjünk, és előkészüljünk a hosszanti tanulmányokra. Sajnos azonban előljáróinknak nem volt emberük, aki a juniorátusban szokásos tárgyakat tanítsa. Ezért zseniális ötletük támadt: igazi juniorátus helyett megisméltették velünk a filozófia első évének anyagát! Innen eredt a *Jingle Bells* dallamára a Chieri-i csasztuska:

„Újra kezdheti, hogyha beleunt
hátra van még egy vagy két év
Újgimnázium
Ujjuj, ujjuj, Újgimnázium
Holtunk után három évig
magánstudium

Van ebben a csasztuskában egy rész, amely rám vonatkozik. Valahogy így hangzik:

Csendbe csak csendbe csak
különben kikap
Jelszavunk, hogy holtig tanul
minden jámbor pap

Mert úgy volt, hogy valaki szöges bakancsal lerohant a lépcsőn, ami viszont Fábry atyának az idegeire ment. Ezért az illetőnek egyszer, tetejétől az aljáig, fel kellett mosnia a lépcsőházat. Ezt aztán később egy mikulási goutében el is játszottuk. A színpadon megjelent Morel (akkor még Keresztény) Gyuszi, és kézállásban átment a színen. „Hát ez a bácsi mit csinál?” „Fél, hogy fel kell mosnia a lépcsőházat.”

Szerencsénk volt, hogy jó humorral tudtuk viselni az egyesület által koncentrációs tábornak csúfolt Luiginát. Sőt nekem abban is szerencsém volt, hogy később hivatkozhattam négyéves filozófiai műveltségemre. Igaz, hogy ezt továbbra is „peripatetikusan” fejeztem be, mert két év után Chieriben megszűnt az élet: a filozófusokat Leuvenbe rendelték, de a teológusok P. Fábry szárnyai alatt továbbra is a chieri-i kollégiumban maradtak. Ahogy fogadtak, ahhoz hasonlóan búcsúztattak is bennünket. Ennek hangulatát az ottani olasz teológusok énekelték meg (úgy emlékszem, a fiatal P. Martini, a mostani milánói bíboros is közöttük volt). Miután fájdalmasan bejelentették, hogy a magyarok nagy része távozik, rögtön hozzáfűzték: *Ma padre Fáábry chi non va via o o mamma mia, oo mamma mia!*

Leuven

Hans im Glück, szerencsés Jancsika tovább folytatta útját, újra hazát és nyelvet cserélt. Ennek a háttere az lehetett, hogy a rómaiak megunták a magyar skolácok tartásdíját fizetni. Kinevezték P. Reiszet a külföldiek tartományfőnökének, és egyetlen nagy feladattal bízták meg, amelyet a *Summarium Constitutionum* a második szabályában foglal össze: *ostiatim mendicare et vitam agere in quavis mundi plaga* – immár a nagyvilágban neki kellett összekoldulni fenntartásunkat. De azért kitartottak az eredeti illúzió mellett, és a fiatal magyarokat együtt tartották. Általános rendfőnökünk ugyanis abban bízott, hogy Ausztria felszabadulása után az oroszok Magyarországról is lemondanak, és hazamehetünk. Hogy ez a felfogás mennyire naiv volt, azt az 1950–1989-ig tartó hidegháború határozta meg. Így Leuvenben is nagyjából együttmaradtunk.

Belgiumban érdekes körülmények közé érkeztünk. Egy pár évvel 1952 előtt P. Generálisnak személyesen kellett megjelennie saját hazájában, hogy kibogozza egymásból a vallon és flamand jezsuitákat. Mire mi odaértünk, Leuvenben, illetve közvetlen környékén már két jezsuita teológiai és filozófiai főiskola létezett. Ez a megosztódás tükrözte az ország hangulatát. Ezt abból tapasztaltuk, hogy Leuven városában a flamandok kerültek túlsúlyba, és ennek következtében áthúzták az utcák francia elnevezését. Pár év múlva a francia nyelvű szekció ki is költözött a városból Louvain la Neuve-be, ahova magukkal vitték a világhírű könyvtár minden páratlan számú (!) példányát.

Belgiumi rendtársaink sem voltak sokkal jobbak. A vallonok megengedték, hogy a francia nyelvű főiskola, Eegenhoven, kertjében a flamandok – hogy hetenkénti pihenőnapjaikat városon kívül töltsék – egy kis villaházat megtartsanak. Ez volt a magyar közösség szerencséje. Mert ezt a villaházat kaptuk meg új otthonunknak. Mikor megérkeztünk, át kellett alakítanunk a házat a mi szükségleteinkre. Két nagy terem volt benne és összesen három vagy négy szoba. A nagyterembe Gara mester vezetésével alkóvokat építettünk (a papundekli falak nem értek a plafonig), és az első emeleten egy kis kápolnát. Így a tanév első felében hallgatók és asztalosinasok voltunk egyszerre. Emlékszem, az overallra húztuk a talárist, amikor ékes francia nyelven tartott előadásainkra átmentünk a főépületbe. Otthon mindenkinek megvolt a – maga ügyessége mértékében kiszabott – asztalosmunkája. Én voltam a „hivatalos tehénkedő”, vagyis az volt a feladatom, hogy a lefűrészelendő vagy meggyalulandó deszkákra üljek. Másra nem voltam jó.

Azonban a leuveni élet jó cserét hozott életünkbe. Először tapasztaltuk, hogy a filozófia egész értelmes szakma. A szellemi élet sokkal intenzívebb volt, mint amikor otthonról eleresztett tanáraink próbáltak ennek berkeibe beavatni bennünket. Ha visszatekintek, az alatt az egy év alatt szellemileg sokkal többet kaptam, mint az előző háromban. Megismerkedtünk a tomizmus maréchal-i irányzatával. Igaz, hogy Szegedről való távozásunk alkalmával a jó Lányi atya óvott minket mindenféle tomizmustól (!), de én a leuvenit mégis megszerettem. Csak évek után, amikor „elrontott” az angol filozófia, kérdőjeleztem meg az ott tanultakat. Ez alatt az év alatt kristályosodott ki bennem a filozófiai hajlam, amit ugyan már Szegeden is elkezdtem művelni. Ennek eredményeként, azt hiszem, Reisz atya egy jól sikerült licenciátusi vizsga után filozófiára szánt, és az év vége után helyet szerzett a leuveni házban, ahol a jezsuita doktorandusok laktak.

No, de ismét: ember tervez és az előljárók végeznek. Németországban, Sankt Blasienben, szükség volt nevelőkre, azaz prefektusokra. Ezért aztán el kellett búcsúznom ettől a (fél)francia világtól, **Hans im Glück** újfent csereberélt. Akkor ugyan bánta a cserét, mert részint családi örökségből, részint pedig háborús tapasztalataiból származóan kimondott antipátiával rendelkezett eme néppel szemben. Német földre lépve el is határozta, hogy mihelyt az első német fickó idétlenkedik, ezt ki is mutatja. Persze ebből nem lett semmi. Megkezdődött az új élet Sankt **Blasien**ben.

Sankt Blasien

Elődjeim közül már többen is leírták az ottani nagy kollégiumot. Akkor még igen primitív volt ott minden. Legalábbis összehasonlítva a mostani Blasiennel. A fiúk (mert lányok még akkor nem voltak) ötszázán voltak valami nyolc prefektussal. Nagy hálótermekben aludtak, amelyek sarkában felépített alkóvban laktak nevelőik, akiknek saját szobájuk nem volt, de annál többet szaladgáltak reggeltől estig. Mekkora öröm volt esténként, amikor a lurkókat végre ágyba raktuk, és összeülhettünk. Ennek következtében nem sok idő maradt alvásra. Ezt az álmatlanságot én úgy próbáltam orvosolni, hogy a rövid délelőtti időben kölcsönkértem tanártársaim szobáját, hogy kialudjam magamat. Így ragadt rám blasieni becenevem: *Vass Ansztaziós*. Érthető, hiszen amikor a kölykök megkezdték délutánjukat – én éppen felkelőben voltam.

De Jancsika újfent szerencsésnek nevezhette magát: belejött abba a kutya németbe, amelyből negyedikes korában meg akarták buktatni. Mi több: ha nincs az a két év Németországban, aligha vállallhatta volna jóval később az innsbrucki tanszéket. Amennyire lehetett, megszerettem a németeket. Megbízható fajta, még ha nincs is humorérzékük. Sokat és eredményesen dolgoznak, és kb. abban az időben, amikor közöttük éltem, történt a német *Wirtschaftswunder*. Valóban, újfent, a semmiből előállt egy gazdag ország, amelyet a háború után a szövetségesek teljesen le akartak építeni. Ez a gazdasági csoda aztán meg is látszott

diákjainkon. Legtöbbje úgazdag jött, azaz ezekből küldték őket a jezsuiták szárnyai alá, mert otthon nem volt rájuk idő.

De ezeket a fiúkat is megszerettem. Nyolcvan 12 és 13 év közötti lurkóra kellett felügyelnem, és néha papát játszanom. Vagyis inkább mamát, mert német prefektustársam, P. Rupp őrmesteri fegyelmet tartott, míg én lehettem nagyvonalú. Talán szerettek is valamelyest. Sőt, még prefektustársaimmal is megbarátkoztam, annak ellenére, hogy németek voltak az istenadták. Fő prefektusunk P. Moll, aki a háborúban a katonai rendőrségnél nevelkedett, testesítette meg ezt a típust. Reggelenként, amint megszabadultunk a fiúktól, együtt reggelizett a prefektustársaság. P. Molltól majdnem minden reggel egy fél tucat szabványcetlit kaptunk, különböző utasításokkal; pl.: a hálóban csöpög a csapból a víz; miért volt Meyer a délelőtti iskolaidőben az internátusban? Miért maradt ki a sorból Müller, úton az ebédlő felé? (Mert ugye a szilenciumban a fiatal németek hármassorokban masíroztak a vályú felé.) Utána aztán ott volt a jellegzetes német mondat: *Bitte Rückmeldung*. Egyszer aztán P. Moll megunt a sok szabványcetli napi kiállítását. Nyomatott magának egy összefoglalót, amin minden lehetőség rajta volt, és neki csak alá kellett húznia az éppen megfelelőt. Ezt az új módszert *Futuribilienzettel*-nek becéztük, és nem lennék meglepve, ha Molly atyánk ezeknek duplumjait rendszeresen katalogizálta volna. Német volt az istenadta. Társaim, velem egyidős vagy egy kicsit öregebb tagok, megélték a háborút, és ha ittak egy kicsit, ez volt legkedvesebb témájuk. Élményeik érdekesek voltak, de az lett igazán érdekes, amikor két év múlva hasonló kollégák közé kerültem a front másik oldaláról, Angliában. Ahogy otthon mondanák: *mecsoda különbség!* A vesztes keserű ízű, és a győztes sportos emlékei!

Mert a szerencsés Jancsika innen is tovább vándorolt. Teológiai tanulmányaim álltak előttem, és valahogy ügyeskednem kellett, nehogy odakerüljek, ahova nem kíváncsi voltam. Érthető módon ezek közé tartozott a frankfurti főiskolánk, amelynek még most is *Wissenschaftskaserne* a beceneve. Spanyolországba se nagyon húzott a szívem, pedig ott, úgy emlékszem, volt a magyarok számára egy ingyen hely. A francia Enghien már le volt foglalva, pedig oda szívesen mentem volna. Így aztán elrebegettem Reisz atyának, hogy angol nyelvterületre szeretnék menni, hiszen egészen jól tudok angolul. **Hans im Glück:** azt hiszem, akkor már kellett a magyar provinciában az angoltudás. Reisz atya ezért megpróbált elhelyezni Írországra, Dublinban. Szerencsémre ott nem volt hely, és így kénytelen volt Dublin helyett Nagy-Britanniába, Oxfordra küldeni, hogy a teológiai tudományokba az ottani jezsuiták avassanak be. A csere boldoggá tett: igen szívesen mentem abba az országba, amelynek győzelméért a háborúban annyit izgultam. Előttem a partraszállás, amit szerencsére Hitler elmulasztott.

Heythrop College

Amikor már jócskán letelepedtem az ánglusok szigetén, egy jó barátom, Cs. Szabó László (akivel együtt dolgoztunk a BBC magyar szekciójában) kifejtette nekem, hogy az angolok egészen más majomtól származnak, mint mi magyarok. Kár, hogy ezt nem tudtam, amikor beléptem a szigetországba. Mert itt valóban minden valahogy más volt. Még a társaságban is.

Az angol jezsuiták például egész más egyenruhát hordtak: papi civilt, mély kolláréval, amelyre pedig egy kabátszerű, ujjatlan köntöst tettek, illetve az ujjak két szárnyként lógtak le a köntös oldalán. De ez mind csak külsőség. Az angol provincia akkor érte el számában a tetőpontot. A hivatások legnagyobb része a sok kollégiumból jött, vagy elvéve az igen sok jezsuita plébániáról. Akkor ez érthető volt, hiszen csak a múlt század közepén törölték el Nagy-Britanniában a katolikus ellenes törvényeket (addig elvben minden katolikus papot kivégezhettek, amint ez VIII. Henrik és I. Erzsébet korában dívott). Ezekben az elnyomó időkben a jezsuiták vidékre húzódtak vissza – rendszerint valami katolikusnak maradt nemesi

családok védelme alatt. Ezeken a helyeken az enyhülő üldözés idejében egy-egy kis plébániaszerű központokat létesítettek, melyek aztán megmaradtak az 1815-ös emancipáció után is. Az iskolákat, amelyeket a megmaradt katolikus ifjúság számára külföldön alapítottak, lassan átültették a szigetre. Rendszerint vidéken, eldugott helyen. A XIX. században egymás nyíltak meg a katolikus iskolák, a jezsuitáké is. Főiskolájukat, mint a többi kollégiumot, eldugták vidékre, hiszen ők is még a lappangás állapotában – mint mi Chieriben – élték katolikus mivoltukat egy túlnyomóan anglikán (de nem protestáns!) országban. Úgy hírlík, hogy valamelyik általános rendfőnök Rómából rájuk parancsolt, hogy teológusaikat végre egy városba helyezték (mert az első teológus Walesben volt, szinte minden nagyobb várostól tisztos távolságban). Ezt meg is tették, és boldogan jelentették, hogy fiataljaik Oxfordshirebe költöznek. A rendfőnök valószínűleg magára Oxfordra gondolt, míg meg nem tudta, hogy az új főiskola 15 mile-re van északra a híres egyetemi várostól. Sejttem, hogy erre felszökött ereiben az adrenalin. Nekem is, mihelyst megérkeztem.

1954-ben történt partraszállásom. Egy-két nap Londonországban, majd Oxfordban (Campion Hall: az egyetemen végző jezsuiták lakhelye), ahonnan aztán felhívtam Heythropot, bejelene érkezésemet. Autóbussszal mentem kb. 12 mile-t egy Enstone nevű faluig, ahol egy angol testvér autóval várt rám. Egy perc alatt a kollégium területén voltunk, a házhoz felvezető úton, a drive-on, és mentünk, mentünk megállás nélkül 3 egész mérföldet, miközben mindig erősebben szorult össze szívcském, emlékezvén a Chieri nevezetű KZ-ben töltött éveimre.

Itt nem várt olaszos fogadtatás, ahogy Chieriben tapasztaltuk. De azért angol kollégáim mégis egészen kedvesek voltak. Mivel én voltam az első magyar Heythropban (azt hiszem, P. Tüll volt valamikor előttem), felváltak Magyarországról szóló történelmi ismereteikkel, amely őket Mindszentyre és Puskásra (!) emlékeztette. Ez utóbbi felidézhetette bennük azt a futballcsapatot, amely egy évvel érkezésem előtt angol pályán 6:3-ra verte meg nemzeti csapatukat. Így Puskás kapitány neve éppen úgy belegyökerezett brit fejükbe, mint Mindszenty kardinálisé. Talán nem is ismertek más nevet a magyar történelemből.

Miután letelepedtem, lassan megismertem angol kollégáim lelkivilágát. Általában csendesszavúak (ami igen eltért a német őrmesterstílustól), és idegenekkel nem nagyon barátkozók. Vagyis mondjuk így, nagyon sok időbe telt, míg kollégáim George-nak kezdtek szólítani. Addig Mr. Vass voltam, ahogy ott a még fel nem szentelt skolasztikusokat nevezik. De amikor elkezdődött a keresztnéven szólítás, tudtam, hogy elfogadtak, sőt a maguk módján barátságba is kerültünk, ami még máig is tart.

Nem úgy volt, mint Leuvenben; mert itt aztán nem nagyon találtam zsongó szellemi életet. Valljuk be, kényelmesen éltek. Délelőtt előadások, amelyek előtt – ugye – el kell olvasni Times-t vagy a Daily Telegraph-ot (ez szent kötelesség). Lunch után, azt hiszem mindenki, eltűnt a kollégium nagy parkjában. Én azokkal mentem, akik a golfpályát tartották karban. Utána aztán ki-ki igyekezett a maga clubjába délutáni teára. (Club alatt a parkban felépített kis kunyhókat értem, ahol különben a villanapokat is töltöttük.) Tea után aztán kötelező volt a fürdés, nehogy szagunk legyen az esti előadáson (!) és az azt követő dinneren. Az esti időben aztán csak a túlbuzgók dolgoztak. Nem sok idő jutott tanulásra, legalábbis azoknak, akik ehhez a napirendhez ragaszkodtak. Viszont egy nagyszerű intézményük volt az ún. *dies studii* – előadások nélkül. Anglia egyik legnagyobb teológiai könyvtárában, ha valaki akart, nagyon sokat tanulhatott. Én ezt aztán jól ki is használtam.

Visszanézve a heythropi időkre, azt hiszem mondhatom, hogy a Társaságban az ott töltött első két év a legboldogabb éveim közé számít. (Igaz, hogy ezt nem szabadna mondanom. P. Kardas, szegedi spirituálisunk, talán megróna érte. Úgy hírlík, Szegeden valaki a kollégák panaszkodott neki a lelkivezetés idején, hogy igencsak boldogtalan. Mire Kardas: „*Izéba is*”, hát azért jött a Társaságba, hogy boldog legyen?). Mindehhez hozzájárult az is, hogy második évemben ott kezdte teológiáját Nemesszeghy Elemér (alias Örezs), akivel igencsak

összekötött a sors, hiszen már szökésünktől kezdve jó barátok lettünk. (A mi időnkben egy ilyen kapcsolatot *amicitia particularis*nak neveztek. Az újabb divat az előbbit elfeledve, a rendtagokat „barátoknak az Úrban” nevezi. *Tempora mutantur...*) Ugyan harmadik évemet megzavarta a magyar forradalom, ami önmagában is izgalmas volt, de annál jobban örültem, hogy két új magyar csatlakozott a heythropi klubba: Babos Pista és Elemér öccse, Ervin, akivel egészen Innsbruckba való áthelyezésemig együtt viseltük a magyar bujdosók terheit. De ez akkor még messze volt. 1956/57 azért bizonyult nehéznek, mert annyi év után szembe kellett néznem hazámfiával: több mint egy hónapig tolmácsoltam a magyar menekülttáborokban. A baj az volt, hogy a menekültek java hamarosan megtalálta a maga életét, ránk csak az alja maradt. Egyik osztálytársam, aki szintén a menekültek között élt egy darabig, azt mondta, halvány segédfogalma sem volt arról, hogy ilyen típusok is léteztek hazánkban. Mikor végre, majdnem húsz év után „haza”látogattam, ilyen emberekkel is találkoztam.

Különben ugyanebben az évben szenteltek pappá. Szentelésemre – csodák csodája – kiengedték édesanyámat is, aki aztán többször meglátogatott Angliában, majd Innsbruckban is. Nagy örömömre 1957-ben, anélkül, hogy erre térítgettem volna, evangélikus hitről konvertált. Pappá szentelésem óta 40 év telt el. Eleinte furcsa volt ez a változás. Akkoriban olvastam egy amerikai pap írását „Everybody Calls me Father” – és valóban az akkori angolszász világban ez így is volt. Társaim, akikkel hosszú órákon keresztül jártunk a golflabda után (mert, ugye, a golf nem más, mint egy elrontott séta), minden formáság nélkül George-nak szólítottak. Most hirtelen Father lettem. Eleinte végigfutott a hátamon a hideg, de aztán lassan megszoktam a papi renddel járó másállapotomat. Egészen a zsinat utáni időkgig, amikor ez a formalitás ugyancsak megváltozott. Jobb így, ahogy most van.

Még szentelésem előtt egy kis változás történt életemben. Újfent **Hans im Glück**. Az angol provincia átvett és meghívott, mint későbbi teológiatanárt. Ez feltételezte a kollégium szellemi életének fejlődését is. Új tanulmányi főnököt kaptunk, P. Brinkman személyében, aki azzal, hogy több (főként belga) tanárt hívott Heythropba vendéglőadóknak, és mindig több kapcsolatot vett fel az oxfordiakkal, alaposan emelte Heythrop szellemi színvonalát. Szerette volna, hogy a vidéki úriemberekből valóban teológusok legyenek. Az én meghívásom is ennek a programnak köszönhető. A meghívás teológiára szólt, jöllehet eddig filozófiára készültem. Visszatekintve, ez is szerencsés volt, pedig akkor megijedtem tőle, és alkudni kezdtem. Végül is, abban állapodtunk meg, hogy főként azokat a teológiai ágakat fogom tanítani, amik a filozófia határán mozognak, sőt átvehetem a természetes istentan elmélyítő kurzusát a filozófiai karon. Akkor azonban az alku még csak a medve bőrére ment, mert a medvének még egy-két akadályt le kellett küzdenie.

Előttem voltak még végső szigorlataim, az úgynevezett grádus vizsga, ami meglehetősen befolyással volt arra, hogy milyen társadalmi rétegbe kerülök a Társaságban. (Hála Istennek, ma már ez nem így fest!) No, meg el kellett végeznem a harmadik próbaévet. A vizsga sikeres volt, és – visszatekintve – a harmadik próbaév is. Így aztán újra útilapu volt a lábamon, és elindultam a wellsi [!] bárdok országa felé, ahova az angol provinciában a harmadik próbációsokat küldik.

Saint Beuno-tól Rómáig

St. Beuno's College, az angol provinciának valamikor teológátusa, akkor már csak az öreg rendtagoknak, valamint a fiatal próbációsoknak volt otthona. Ez utóbbiak itt teljes tíz hónapot róttak le (nem úgy, mint most) ebben az elkülönítőben. De itt is szerencsém volt. Akkor nevezték ki az új terciás mestert, az instruktort, egy végtelenül szent, de szimpatikus és külön ember személyében, akit mindannyian igen nagyra becsültünk. Az öreg atyák, akik a ház másik közösségét képviselték, meg is jegyezték maguk között (ahogy valaki

hallotta): „Valami nem stimmel ezzel az új instruktórral. A terciások nagyon boldog benyomást keltenek.” Hát azok is voltunk. Elődjéről, aki szintén a házban lakott, mesélik, hogy amikor a probációsok kiverekedtek tőle, hogy a katolikus sajtóhoz hozzájussanak, megengedte a két katolikus újság közül az egyik, a legkonzervatívabb olvasását. (Mert ugye, harmadik probációban nem illik újságot olvasni!) Mikor pedig a tagok képviselője kérte, hogy a másikat is olvashassák, a felelet ez volt: „You can’t have everything” „Mindent azért nem kaphattok meg!”

Szobám az épület toronyszerű részében volt, és ha véletlenül szép volt az idő, szemlélhettem az ír tengerben lenyugvó napot. Ez meg is ihletett annyira, hogy még verset is írtam róla. Azelőtt is verseltem, de itt jött rám igazán ez a betegség, amit aztán öregebb fejjel fel is adtam. Nem tudom, hogy van a többi jezsuita költő ezzel, de nekem mindig akkor jött a verselési ihlet, amikor egy kicsit szerelmes voltam – még ha csak egy tájba is. Ehhez az állapothoz viszont a nagyvilágnak semmi köze – magánügy. Ezért nem óhajtottam soha versikéimet nyilvánosságra hozni.

Annál inkább szerettem volna még a harmadik probációban megindítani írói mivoltomat. Boros Laci segítségével (akivel a noviciátus óta egészen haláláig szoros barátságban voltam) felfedeztem Teilhard de Chardint. Akkor még csak kéziratban adtuk egymásnak írásait. Én a lelkiségét dolgoztam ki a *Milieu Divin* alapján. A harmadik probációban nem engedték, hogy közöljem. (Ott is, miként úgy látszik, most a magyar provinciában, szigorú volt a cenzúra.) Csak két év után jelent meg német és angol nyelven. Jólesett, amikor de Lubac atya gratuláló levelet írt. Ilyesmit azóta se kaptam rendtársaimtól – nálunk nem szokás egymást dicsérni, de kritizálni annál inkább ildomos.

1959 kora nyarán aztán vége lett a probációnak. **Hans im Glück** útja Róma felé vezetett. Még nem tudta, hogy ott mily cserelehetőség ajánlkozik. De feltöltve a harmadik probációban felszedett kegyelmi energiával, nekilendült az útnak.

Róma

Bevallom őszintén, nem lettem, és még most sem vagyok az örök város rajongója. Kérem, senki se haragudjon ezért. A szigorúan két évet, amit ott töltöttem, János pápa zsinatára való lázas készülődés foglalta le. Félreértések elkerülése végett: a készülődést én csak kívülről szemléltem. A rómaiak, mindenki tudja, be voltak ijedve. Gyorsan összehívtak egy Róma egyházmegyei szinódust, hogy ez mintaképe legyen a majd meginduló vatikáni zsinatnak. *Parturiuntur montes et nascitur ridiculus mus*. Az a baj, hogy e nevetséges egérkének (*ridiculus mus*) a levét a római klerikusok itták meg. Előíratott újból a papi kalap viselete (amit még Fejér atyánk „pökedelem-kalapnak” nevezett el) – bár ezt az idegenek közül kevesen hordták. De nekik is magukkal kellett hordaniuk legalább egy kalapszimbólumot. A szinódus rendelkezése szerint klerikusok még paróchiális moziba se járhattak. Éppen úgy, mint az ostiai tengerpart, felfüggesztés terhe mellett, tiltva lett légyen. Maradt hát az undorító látvány: a klerikusoknak rendezett mozielőadásokról kitóduló különböző korú csuhások, akik így tömegben egészen gyerekesen viselkedtek. Hogy aztán ez a római szinódus mennyire lett a vatikáni zsinat példaképe, azt döntse el a kedves olvasó. Én már akkor eldöntöttem és lélekben túlléptem a klerikális Rómán.

Doktori disszertációmra központosítottam minden energiámat, és amint csak az egyetemi munka engedte, rohantam vissza új hazámba, a szigetországba. Ott, Rómában, kerültem mindent, ami a klerikális és triumfalisztikus egyházra emlékeztetett. Szerettem bosszantani kollégáimat. Pl. egy délutáni séta után: „Emberek, ma délután felfedeztem Rómában egy templomot” – ??? – „Igen, a via Veneto elején egy kis kápolnát. És ha hiszitek, ha nem, ott még imádkozókat is láttam!” De mondhatom, a latin Róma és emlékei lenyűgözőek voltak. Akkor azt a merész kijelentést is megkockáztattam, hogy valamikor azért majd szeretnék

visszatérni Rómába – lehetőleg protestáns turistaként. Ez persze csak meglehetősen rossz tréfa volt, már csak azért is, mert szándékom (hála az égnek) nem így telt be.

Róma iránti ellenszenvem ellenére valahogyan mégis elkészült a disszertációm, amelyért átböngésztem az egész Szent Tamást, hogy megállapítsam, milyen módszerrel használja teológiai írásaiban a Szentírást. A tézist, egy kis késéssel, megvédtem – és uzsgyi véglegesen vissza Nagy-Britanniába. Római tartózkodásomat szívesen cseréltem fel az új életformámra: a teológiai tanárságra.

Oxford megyétől Londonyorszáig

Szerencsés Jancsika életének további szakasza, ami ugyan majdnem olyan sokáig tartott, mint korábbi élete Magyarországon, vagy ismeretes, vagy ha nem, annyira unalmas, hogy alig érdemes a provincia annaleseibe feljegyezni.

Már 1961 januárjában mint újdonsült Doctor Divinitatis (ahogy Oxfordban mondják) megkezdtem a tanítást. Első órámat, amelyet a házasság teológiájáról tartottam az ún. nagydogmásoknak, még most sem felejtettem el. Az órahallgatás akkor még kötelező volt. Be is csődültek első órámra a tagok – lehetőleg a hátsó sorokba. Előttük egy nagy rakás könyv, emögött – ahogy azt hallgatókoromból ismertem – egy izgalmas detektívregény (angolul *bloods* vagy *whodonit*) vagy jobb esetben, valami vizsgakészületi anyag. Mondhatom, felemelő volt. Tanárságom utolsó előadásáig bosszantott a hallgatók mindig csökkenő száma, vagy ha azt láttam, hogy mással foglalkoznak: sosem tudtam megszokni, hogy ez utóbbiakat egy egész órán át zavarnom kellett. Az idők folyamán azonban beláttam, hogy ez hivatásunkkal járó handicap, és megtanultam örülni annak, ha valaki igazán érdeklődést mutatott.

Ezzel nem akarom angol teológusaim jóhírét elrontani. Amikor elkezdtem a tanítást, ezek a szerencsétlenek már majdnem mind átlépték harmincadik életévüket, két év noviciátus, három év filozófia, két év pedagógia, sokaknál három-négy év egyetem Oxfordban vagy Londonban, plusz két-három, sőt négy év valamelyik kollégiumban – és aztán vissza Heythropba, amelynek níveljéről, összehasonlítva a londoni vagy oxfordi egyetemmel, már eleve borzadtak. De ahogy ők kibírták a négy évet, nekem is ki kell bírni eme lelkesítő foglalkozást legalább életem végéig!

Heythrop parkjában volt a környékbeli jezsuiták temetője. Most is emlékszem rá, annyira jellegzetesen angol volt. Ők nem ismerik a sírhantot: gyönyörűen gondozott pázsit, szürke kőszarkofágokkal. Az én időmben el is temettünk egy pár kollégát, s így kb. ki tudtam számítani, hogy az én sírkövem merrefelé lesz. De hát nem így lett, mert **Hans im Glück**-nek tovább kellett vándorolnia. Heythrop Kollégium Oxford megyei nyugalmát, a kellemes gentry életet golfbal, tenisszel és krikettel, a nyugodt tanulmányokat Anglia legjobb teológiai könyvtárában fel kellett cserélnie a világáros lüktető életével, és egy nagy világegyetem szervezettségével.

Mindezért a II. vatikáni zsinat volt felelős. Ez dobta ugyanis köztudatba az ökuménét – nemcsak nekünk, hanem más vallású (főképp anglikán) testvéreinknek is. Így megtörtént Nagy-Britanniában a csoda: a reformáció óta először egy állami egyetem egy katolikus kollégiumot is meghívott kebelére. Már a zsinat elején kezdtük Heythropot átszervezni: szerettünk volna végre Angliában elindítani egy katolikus egyetemet, amely legalábbis a teológiával kapcsolatos tárgyakban a többi egyetemmel versenyképes lenne. Ezt az „egyetemet” Oxford megyében terveztük, Heythropban. A parkban volt elég hely (természetesen a golf és a krikettpályán kívül) más szerzetesek, egyházmegyés szeminaristák lakhelyére. Az építkezések meg is kezdődtek. Egy ilyen kollégium fel is épült, és egyik-másiknak már megásták alapjait – és akkor beállt a válság. Nem kell többé katolikus egyetem (ami úgyszólván csak a római Gergely Egyetem függeléke lett volna), hanem fogadjuk el az állami

egyetem hívását: Oxford, Manchester vagy London fogadta volna be főiskolánkat a többi, az egyetemet összetevő kollégiumokkal egyenlő rangban. Mi Londont választottuk, és 1970-ben elhagytuk szép Oxford megyét London kellős közepéért. Sem én, sem angliai kollégáim nem bántuk meg ezt a lépést, *ki* tudja nem lett volna-e jobb Magyarországon is így, amikor az Eötvös hívása ellenére kieroszakoltatott a Pázmány Péter Katolikus Egyetem. *Chi lo sa.* (Jó lenne, ha még mindig Heythropban lennénk teológusok, és P. Örsy még biflázná az angol jogot Oxfordban. Akkor ugyanis mindig azt mondtuk magunk között: „Sebaj, az Örsy majd megmagyarázza”. Ő talán ezt is meg tudná magyarázni.)

Új kollégiumunkat a *Holy Child* apácáktól béreltük, és szorosán együttműködtünk a King's College anglikán teológiai karával. Mondhatom, hamarosan a katolikus Heythrop College minden szempontból vezető szerephez jutott. De valójában ennek a teljes kibontakozásnak már nem voltam tanúja. Hat év londoni tanítás, kutatás, írogatás után **Hans im Glück** újfent döntés előtt állott. Innsbruckban megürült egy tanszék az én szakmamban. A híres P. Rahner utódját, itt nem részletezendő okokból, kimarta az akkori innsbrucki püspök, és dogmatikus kollégája nyugalomba vonult. A jezsuita fakultás ott állt megfürödvé. Igazában senki sem kényszerített arra, hogy elfogadjam a meghívásukat. Viszont az én státuszom Heythropban szinte feleslegesnek tűnt. Ugyan a londoni egyetem átvett, mint rendes tanárt, de kollégiumunkban hárman voltunk a dogmatikának megfelelő *Christian Doctrine* szakra (ami ott másodrangú volt). Sőt, két fiataalt képeztek ez alatt az idő alatt ugyanerre a szakra. Innsbruckban pedig senki. Így hát egyéves huzavona után, megfontolva az innsbrucki állás anyagi előnyeit is (állami fizetés, asszisztens és titkár stb. stb.), elfogadtam a hívást. Így került szerencsés *Jancsika* újfent Közép-Európába, nem messze egykori hazájától.

Mert minden látszat ellenére átköltözésem szerencsés volt. Bár eleinte nem úgy nézett ki: a világvárosból egy kis provinciális faluba (ami ugyan Európa szívében fekszik): a brit világpolgárok köréből a közép-európai kispolgárság klasszikus hazájába, és így tovább. De ezt a cserét sem bántam meg. Soha nem tudtam, illetve nem is akartam beleilleszkedni új provinciámba – elég volt nekem az angol, ahol mégis legalább három jezsuita generáció kiképzéséhez én is valamit hozzáadtam. Innsbruck túl nagy volt ahhoz, hogy hasonló benyomásaim legyenek: a jezsuita skolasztikusok száma elenyésző. Nos, meg aztán mindig jobban fejlődött az *Anima Una* meg a *Cor unum* egysége a magyar otthoni és a külföldi jezsuiták között – ez jobban érdekelt, mint az osztrák provincia. A régi szimbiozisban 1907 előtt úgyis a nagyprovincia keleti fele volt inkább életképes (kérdézzétek meg Szilas Lacit!)

Mindezek ellenére egyre jobban éreztem itt magamat. Amíg egészségem bírta, lelkesen jártam a nagy hegyeket. Elég sok kapcsolat alakult ki az itteni papsággal, a kis létszámú seminaristával, akiknek többször adtam lelkigyakorlatot, sőt azokkal a teológusokkal, akik az egyházmegye szemináriumát elhagyták, de tudatosan egyházi pályán maradtak. Sejttem, hogy nem az itteni klérus kezében van az egyházmegye jövője, hanem ezek a fiatal, lelkes, nyílt, egyházhű, de laikus keresztények fogják az itteni egyházat a jövő felé terelni.

Heythrop–London–Innsbruck. Tulajdonképpen mindenütt ugyan- azt csináltam. Tanultam és tanítottam, kutattam és írtam – még ha aránylag keveset is. Volt egy pár jó ötletem, ami egyeseknek tetszett is. Nekifogtam, és immár 25 éve próbálom Karl Rahner teológiáját egy angolszász közönség előtt ismertetni. (Amikor elkezdtem, óva intettek attól, hogy erről Pannonhalmán élő pátereinknek beszámoljak. A már említett P. Kardas szemében Rahner volt a főeretnek a katolikus egyház kebelén), hogy azután kizsigerelhessem vagy behelyettesítsem saját korlátolt bölcsességemmel. Az ebből való negyedik kötetet most adtam le 1997-ben, az utolsó pedig majdnem kész. Sőt, talán az a tréfás mondás is beválik, amit akkor mondott egy angol kollégám, amikor az első kötet megjelent *Understanding Karl Rahner* cím alatt: „Lesz majd idő, amikor valami fiatal teológus megírja az *Understanding George Vass-t*.” Igaza volt, sokszor én sem értem magamat. De mit tesz Isten, a minap

jelentkezik egy fiatal teológus a Fülöp-szigetéről, aki az én Rahner-kritikámat akarja feldolgozni (és valószínűleg kritizálni): talán ő majd megérteti velem azt, amit írtam. Ha könyvem nem is lett nagy siker, valami mégiscsak vigasztal: a következő évek tudományos munkáinak lábjegyzeteiben megemlített irományom fogja nevemet halálom után egy darabig megőrizni. Nekünk, akik a tudományos életre ítéltünk Jézus szent társaságában, ez az egyetlen emberi ambíciónk: lábjegyzetként tovább élni.

Hosszanti iratomnak majdnem végére értem, de talán még valami hiányzik. Magyar kollégáim, akik mint én, a bujdosók kenyerét ették, ha nem is mind, beszámoltak csodálatos apostoli tevékenységükről. Hálát adtam a jó Istennek érte, illetve értük. Én megközelítően sem tudok hasonlót felmutatni. Igaz, hogy jártuk annak idején N. Ervinnel az angliai magyarokat, kiegészítve Msgr. Ispánki, az ottani magyar lelkész fáradalmait. Ő ott egyedül volt egész Nagy-Britanniára. Kint élő magyar papok erre nem vállalkoztak, hiszen ott nem fizette meg őket senki. Így mi megtettük, amit megtehettünk. De úgy érzem, ez sem volt igazán apostoli munka, hiszen nem volt ránk szüksége igazán az ottani magyaroknak. Egyszerűbb munkásemberekből álltak a kis magyar közösségek. Tagjai főképp csak azért jöttek a kéthavi magyar misére, mert hát megszerették a „fiatal” tisztelendő urakat (Ispánki volt az öregúr). Egyszer meg is mondták úgy mise előtti vagy utána poharazgatás közben: „Gyertek le egyszer (mert minden férfivel tegeződtünk) soron kívül Birminghambe. Disznót ölünk – Nem fontos az a mise.” De azért tisztességből majdnem mind ott volt. Talán ragadt rájuk valami. Ha együtt voltunk Ervinnel minden kiszállásunk fáradalmát azzal abreagáltuk, hogy visszafelé az autóban ülve rázendítettünk a magyar himnuszra „megbűnhődte már e nép...”

Szép lenne, ha mint oly sokan jezsuita kollégáim közül, beszámolhatnék sikeres lelkigyakorlataimról – vagyis azokról, amiket életemben vezettem. Itt be kell vallanom, hogy soha nem tudtam a Szent Ignác-i lelkigyakorlatok rajongója lenni. Ez persze nem a szent alapítónk hibája, hanem az enyém. Vagy talán azoké a lelkigyakorlat-mestereké, akik nekünk a noviciátustól kezdve végig kiképzésünkön keresztül a lelkigyakorlatokat „prédikálták”. Tudom, már Angliából is, és főként Jálics Feritől, hogy ez a hozzáállás immár nem divat. De amikor elkezdtem nővér közösségeknek lelkigyakorlatokat adni, ijedten tapasztaltam, hogy mennyi kárt okoztak elődeim, akik nekik a Szent Ignác-i lelkigyakorlatokat prédikálták. Erről a gyóntatószékben győződtem meg, és utána csak nagyon félve nyúltam Ignác atyánk lelkigyakorlatos könyvecskéjéhez. Immár elértem a nyugdíjas, emeritusi, éveimet. Talán még lesz időm arra, hogy ezt a hiányt pótoljam, amit már régen meg kellett volna tennem. De arra kérném a társaságot, hogy csak a lelkigyakorlatokra kiképzett jezsuitákat engedjenek az ájtatos vagy érdeklődő publikummal foglalkozni.

Talán maradt még egy téma, amit meg kellene említenem. A szerencse úgy hozta, hogy a betegségek közül ne maradjak ki. Ha *szerencsés Jancsikának* nem jutott ki az üldöztetés, a börtön, a disperzió és egyéb kegyelmi csapásokból, hát miért ne küldjünk egy kis betegséget a nyakára? Az utóbbi tizenöt év alatt ez meg is történt. De végül, minek részletezzem, hogy mi minden ért – ez a világ legunalmasabb témája. Majd egyszer elmondom barátaimnak az immár tradícióvá vált karácsonyi levelemben. Ezt most csak azért hoztam elő, mert valahogy be kell fejeznem eme hosszú írást. Ugyanis az elején azt mondtam, hogy **Hans im Glück** szerencséjének sorozata egy nagykarimájú ferences kalaptól a wellsi szívsebész késéig tart. 1997 márciusában négy új bypasszt kaptam szívem mellé. Manapság ez már rutinműtét, de valahogy mégis pontot tett eddigi vándorlásaimra. Ne kérdezzétek, hogyan. Végeredményben mindig a halál felé vagy ennek közelében élünk, de egy ilyen operáció alkalmával kifejezetten. *Szerencsés Jancsika* barangolásaiból, a sok-sok csereberéből egyszer fel kell állítanunk az egyetleneket.

Ahogy a mesében a csereberék sorozata mindig lejjebb szállt az értékskálán, míg a végső csere a semmiben oldódott fel, annál inkább fokozódott *szerencsés Jancsika* öröme. Magyar

nyelvét elcserélte ugyan egy jó pár másikkal, minek következtében már egyiket sem tud tisztességesen sem írni, sem beszélni, még magyarul sem. Hazáját ugyan a trikolorot lobogtatva elhagyta, helyette két újabb nemzet adott neki útlevelet. Amikor ötven éves lettem, valaki egy üvegfestményt ajándékozott szobám falára három állampolgárságom ábrázolására. Ugyan ott van középen az Árpádok négy folyója a hármassal (ami már nem magyar!), de körül van véve az egyesült királyság három országlánjával, valamint arany lantjával és természetesen az osztrákok sasával, amely béklyói láncát éppen ketté törte. Nos, amikor egy német kollégámnak ezt büszkén megmutattam, megjegyezte: „Ez ugyan csodálatos, de valójában hazád (*eine Heimat*) már nincsen.” Igaza volt.

Azaz mégsem. **Hans im Glück**, üres kézzel, immár minden teher nélkül és vígan folytathatja vándorútjának hátralévő éveit **igazi** hazája felé.

Weissmahr Béla: A világ különböző tájain

A magyar–osztrák határt P. Rozmán János segítségével 1956. november 25-én léptem át Nagy Ferivel és a piarista Mustos Pistával együtt. Csak sokkal később tudtam meg, hogy P. Rozmánt amiatt, hogy magyar skolasztikusokat átsegített a határon, három hónapra lecsukták.

Bécsből Nagy Feri és én megírtuk P. Varga Andornak, hogy eddig milyen tanulmányokat végeztünk, majd az osztrák provinciális, P. Pinsker, Sankt Andräba küldött minket, ahol a kiszökött magyar skolasztikusok gyülekeztek. Itt kaptuk meg már december elején a levelet, hogy P. Matyasovich és mi ketten Maastrichtba megyünk teológiára. Erre a hírre a Sankt Andräban a terciáját végző négy holland páter nagyon belelkesedett, és rögtön meg is kínáltak cigarettával mondván, aki Hollandiában nem dohányzik, az kirekeszti magát a közösségből. El is szívtam életem két első cigarettáját és nagyon rosszul aludtam. (Hollandiában eleinte valóban „kötelességből” dohányoztam egy kicsit, amíg rá nem jöttem, vannak hollandok is, akik nem szívnak; erre én is abbahagytam ezt az aszkétikus gyakorlatot.) December 13-án érkezünk meg hárman Hollandiába, és 15-én már a maastrichti teológián voltunk.

Hollandia

A szegedi két év szeminárium, a disperzióban letett „de universa philosophia” és a két év budapesti Hittudományi Akadémián elvégzett tanulmányaim alapján a második teológiára kerültem. Eleinte kicsit sajnáltam, miért nem kerültem angol vagy francia nyelvterületre, és hogy miért kell ezek helyett (melyekből már tudtam valamit) a hollandot megtanulnom, de ezen nagyon hamar túltettem magamat. Most pedig áldom a Gondviselést, hogy ez így alakult. A maastrichti teológián megismerkedtem számomra újfajta gondolkodásmóddal. Szegeden, majd a disperzióban és a budapesti Akadémián is teljesen az újskolasztika szellemi légkörében mozogtam. Ennek világos, fegyelmezett fogalomrendszere tetszett ugyan nekem, de azért már akkor éreztem, hogy a világos fogalmak sokszor inkább elkendőzik, mint megoldják a problémákat. A maastrichti teológia spekulatív traktátusai (főképpen P. Felix Malmbergnek a teóriája az egyházon belüli reális egységünkről Krisztussal, az ő spekulatív krisztológiája, a hitaktusról szóló traktátusa, azután P. Piet Smuldersnek teremtés- és kegyelemtana) számomra először hallatlan kihívást jelentettek, mivel ezeket a gondolatokat nem tudtam az addig ismert keretben elhelyezni. Hamar észrevettem, hogy ezek mögött egy számomra ismeretlen filozófiai gondolkodás áll. Ezért azután évfolyamtársaimtól elkértem a nijmegeni Berchmaniánumban tanított filozófiának a jegyzeteit, melyek egy új világot nyitottak meg számomra. Amit megismertem, az egy hegeli inspirációjú skolasztikus filozófia volt. Ez a filozófia, véleményem szerint, sokkal jobb volt, mint az, amit akkoriban Pullachban tanítottak. De a holland jezsuita professzorok – sajnos – nem voltak olyan szorgalmasak, mint német kollégáik (de Vries, Lotz és Brugger), csak nagyon keveset publikáltak, és ezért gondolataik nem váltak ismertté. E mögött a filozófiai gondolkodás mögött egy zseniális ember állt, P. Piet de Bruin, aki 1929-től 1935-ig tanított a holland jezsuiták nijmegeni filozófiáján, és akit 1935-ben (mivel akkoriban túl modernnek találtak) eltiltottak a tanítástól. Gaston Fessarddal együtt azok közé tartozott, akik jól ismerték a német idealizmust, főképpen azonban Hegelt. Amit a leuveni jezsuiták (Pierre Scheuer – aki 14 évi tanítás után szintén „ne doceat”-ot kapott – és az ő művét folytatva Joseph Maréchal) Kantra (és Fichtére) vonatkozóan megtettek, azt tette meg P. de Bruin Hegellel. Miután őt eltiltották a filozófiatanítástól a szociológiába dolgozta be magát, és ezen a téren hollandul írt néhány jelentősebb művet. Amikor Maastrichtba érkeztem, P. de Bruin ott volt a tanárok között mint akkoriban már emeritált professzor, aki előzőleg néhány éven át a morálisnak a „de iustitia”

részét tanította. Az előbb leírt összefüggéseket akkor még nem ismertem, és ezért, no meg azért is, mert holland tudásom eleinte gyatra volt, nem kerestem fel őt. A történet azonban ott folytatódik, hogy P. de Bruint 35-ben ugyan eltiltották a tanítástól, de a hat év tanítási ideje alatt volt néhány nagyon tehetséges tanítványa (ezek közé tartozott P. Martinus van der Bercken, akivel Indonéziában ismerkedtem meg, és akitől információim jó része származik), akik a háború után tanárok lettek a nijmegeni jezsuita filozófián, és akik gondolatait valamennyire kidolgozták és rendszerbe öntötték. – Még egy másik – szerintem – igen jentős filozófusról kell beszámolnom, akinek írásaival szintén Maastrichtban ismerkedtem meg, és akit a holland–flamand nyelvterületen kívül szinte egyáltalán nem ismernek, és ez a flamand domonkos D.M. de Petter, aki Schillebeeckxnek volt a tanára. Nem nagyszámú, de igen eredeti írásai számomra nagy inspirációt jelentettek. Amikor halála után kiadták metafizikajegyzeteit, már Münchenben voltam, és ezekből is sokat okultam.

Jövendő sorsom alakulása szempontjából fontosak voltak 1957 júniusában letett dogmatika és morális vizsgáim. Mivel Budapesten Takács József professzornál megszoktam, hogy az anyagot meg kell tanulni, azért tisztességesen előkészültem ezekre a vizsgákra. Mivel akkoriban még jól tudtam latinul, hollandul pedig még csak döcögve, azért a vizsga ideje alatt folyékonyan beszéltem, és így nagyon jó vizsgaeredményt értem el. Ez a tanárokat nagyon meglepte. E meglepetés megértéséhez tudni kell, hogy a kb. 70 jezsuita teológus között Nagy Feri és én a legfiatalabbak között voltunk, tekintve, hogy az ott tanuló jezsuiták többsége tanári szakot végzett, mielőtt teológiára került volna, és így idősek és a tanulásban kifáradtak voltak, minek következtében vizsgaeredményeik nem voltak túlságosan jók. – A vizsgaeredményeim alapján ajánlották azután az ottani tanárok, hogy a teológia befejezése után valamelyik skolasztikátusban tanítsak. Ennek az ajánlásnak a konkretizálását az 1957-ben megtartott 30. általános rendi gyűlés hozta meg. P. Kester, a röviddel azelőtt megalakult indonéz viceprovincia provinciálisa ott találkozott P. Varga Andorral és megkérte őt, hogy nem tudna-e valakit a sebtében felállítandó jogyakartai jezsuita teológiára tanárként adni. P. Varga Andor rám gondolt, és amikor az általános rendi gyűlés után hazafelé tartott, meglátogatott Maastrichtban, és megkérdezett engem ebben az ügyben. Én szívesen beleegyeztem. Indonéziában ugyanis az volt a probléma, hogy holland misszionáriusokat már nem engedtek be, mivel Szukarno összeveszett a holland kormánnyal. Ő tulajdonképpen minden holland állampolgárt ki-utasított, kivéve a misszionáriusokat. Ezekkel szemben ugyanis nagyon jóindulatú volt, tekintve, hogy amikor őt mint a függetlenségi mozgalom egyik vezérért a 20-as és 30-as években a holland gyarmati kormányzat újra meg újra a távoli szigetekre internálta, a misszionáriusok sok mindenben segítették. Akkoriban azonban még nagyon sok holland skolasztikus volt Indonéziában, aki még nem végzett teológiát. Ezeknek megvolt a tartózkodási engedélyük, de elvesztették volna, ha négy évre visszatérnek Hollandiába a teológiára. Ezért volt szükség arra, hogy egy jezsuita teológiát szervezzenek meg Indonéziában. Nekem akkor volt egy a genfi menekültügyi egyezmény alapján kiállított, két évre érvényes ún. konvenció útlevellem, melyre a teológia befejezése előtt vagy két hónappal megkaptam az indonéz vízumot.

De ezzel kicsit előreszaladtam az események elbeszélésében. Nagy Ferivel együtt 1958. augusztus 22-én az akkor már nyugalmazott roermondi püspök Msgr. Lemmens 17 másik társunkkal együtt pappá szentelt. Mint pap a villanapokon és vasárnapokon a hollandiai magyarok pasztorálásába P. Radányi Rókus főlelkészsége alatt kicsit belekóstoltam. 1959 júniusában megvolt a grádusvizsga. Az indonéz vízum birtokában elindultam Sankt Andrä felé úgy, hogy közben a frankfurti teológián és a pullachi filozófián meglátogattam az ott tanuló magyar skolasztikusokat. A terv ugyanis az volt, hogy Sankt Andräben az ottani instruktor, P. Heymeijer vezetésével elvégzem a nagylelkigyakorlatot, majd a terciát Indonéziában folytatom. A nagylelkigyakorlat még a régi stílusban folyt le, instruktorunk napi négy ponttát adott. A harmincnapos lelkigyakorlat befejezése után leutaztam Rómába,

ott bemutatott P. Janssens generálisnak, és onnét november 16-án este a SAS egyik négymotoros gépén elrepültem Jakartába. A repülőút akkor még 31 óráig tartott.

Indonézia

Indonéziában Közép-Jávára a Semarangtól mintegy 15 km távolságban fekvő Giri-Sontába, az ottani noviciátusba kerültem, ahol Msgr. Petrus Willekens vezetésével mint egyedüli terciása folytattam a terciámat. Msgr. Willekensről mindenképpen meg kell emlékezni. Amikor megismertem, 78 éves volt, de még minden nehézség nélkül megmászta a közelben fekvő majdnem 2000 méter magas Ungaran hegyet. Eredetileg tudományos munkára szánták, de azután egész életében előjáró volt. Noviciusmester, a provinciális szócúsa, majd a maastrichti teológia rektora lett, és 1926-ban P. Ledochowski elküldte vizitátornak Jávára. Ezután még hat helyen volt vizitátor, többek között 1929-ben a magyar provinciában is. Még jól emlékezett P. Csávossyra, P. Bíróra, P. Banghára és az akkor még skolasztikus Fr. Mócsyra is. 1934-ben kinevezték jakartai (akkor még batáviai) apostoli adminisztrátornak és püspökké szentelték. Neki is volt köszönhető az, hogy 1940-ben, tehát még Japán hadbalépése előtt, az első jávait, a jezsuita P. Soegiopranotot Semarang püspökévé szentelték. A japán megszállás alatt, amikor az összes hollandot internálták, őt is internálni akarták, de fellépésével olyan hatást tett az érte jövő japán tisztre, hogy az dolgovégezetlenül távozott, és végül ő és a tikára voltak az egyedüli holland nemzetiségűek, akiket nem csuktak táborokba. Ezekben az években (1942-től 1945-ig) a jakartai bennszülött katolikusok lelkipásztori ellátását egyedül végezte. 1952-ben átadta a jakartai püspökséget egy jávai jezsuitának és visszavonult Giri-Sontába, ahol a terciások instruktora lett. Mindennap tartott nekem egy instrukciót. Ez eleinte kicsit formálisan ment, de azután kérdéseket tettem fel, és meséltem hosszú életének tapasztalatairól. Nagyon sokat tanultam tőle. A terciá közben elkezdtem egy kicsit az indonéz nyelv tanulását, de leginkább a dogmatanításra készültem, azaz elkezdtem gyártani jövődi krisztológiai kurzusomat latinul. A noviciátusban ott voltak a juniorok is, köztük Julius Darmaatmodjo, aki később provinciális és előbb semarangi majd néhány éve jakartai bíboros érsek lett.

1960 szeptember elején elkezdtem tanítani dogmatikát. A tanítványaimnak legalább a fele vagy idősebb vagy legalább egyidős volt velem. A többség holland és német skolasztikus volt, akik többnyire három év magiszteriumot végeztek, mely alatt megtanultak jávaiul és indonézül. Volt egy Fülöp-szigeti skolasztikus is, aki nem tudott hollandul, és így latinul kellett tanítanom. Ez akkor még jól ment. Közben kidolgoztam a „Tractatus de Verbo Incarnato Redemptore” kurzust. Amikor az unio hypostatica spekulatív kidolgozásához értem, volt egy meglátásom, amely azóta is alapvető számomra. Rájöttem arra, amit az egész filozófiai tradícióban így kimondva nem találtam meg, hogy tudniillik a sokszerűség, illetve pontosabban, az egyéni másságon alapuló különbség, az egységgel, azonossággal, identitással egyenértékű tökéletesség. Karl Rahner és mások ugyan alapelveként kimondják, hogy „minél nagyobb az egység, annál nagyobb a különbözőség”, de ezt nem fejtették ki szisztematikusan. Mivel ezt a platóni, s főképp az arisztotelészi alapokon filozofáló skolasztika nem tudta, azért volt annyi nehézségük a Szentháromsággal és khalkedoni dogmával.

A 61–62-es tanévben kaptam egy év időt, hogy megtanuljam az indonéz nyelvet. Ennek az időnek jó részét Semarangban töltöttem, ahol beültem a jezsuita gimnázium indonéz nyelvóráira, és közben Kebon Dalem, a kínai negyed plébániáján laktam, ahol a leányiskola növendékei voltak beszélgető partnereim. A 62-es tanév végén visszatértem Jogjába és 62 szeptemberétől kezdve a jezsuita teológiával párhuzamosan a szemináriumban is tanítottam most már nem latinul, hanem indonézül dogmatikát. Akkor éppen fundamentális teológia volt soron, melyből nekem a „de revelatione” és a fundamentális egyháztan jutott. A

dogmatika heti nyolc órában ment akkor a jezsuita teológiákon, ennek fele, heti négy óra volt az enyém, míg a dogmatika (és fundamentális) négy éves váltókurzus másik felét a fentebb már említett P. van den Bercken tanította. Nálam húsz évvel volt idősebb, P. de Bruin tanítványa és nagyon éles eszű ember volt. Mielőtt beszállt volna a dogmatanításba filozófiát tanított. Bienniumot ugyan soha nem végzett, de a modern gondolkodásban és a skolasztikus hagyományban jól kiismerte magát. A könyvtárunk a körülményekhez képest igen jó volt, és P. van den Bercken nagy szorgalmával a folyóiratok tartalmát is kicédulázta, úgyhogy az akkori modern irodalom közvetlenül rendelkezésünkre állt. Személye és tudása számomra nagy segítséget jelentett. A következő 1963–64-es tanév annyiban volt számomra fontos, hogy a „de Deo creante” tanítása kapcsán megismertem Karl Rahnernek a szellemi lélek létrejöttének magyarázatára kialakított elméletét az „önfelülmúlásról”, melyet azután a későbbiek folyamán több szempontból továbbfejlesztettem és a csoda spekulatív magyarázatára alkalmazva hasznosítottam. E tanév második részében a „de Deo consummatore” traktátus, vagyis az eszkatológia volt a témám.

A 64–65-ös tanév volt az egyetlen alkalom, mikor nem kellett egészen új anyagot előkészítenem, mivel újra a krisztológia-mariológia volt soron. Itt megemlítem még, hogy az egész idő alatt, amíg Yogiában tanítottam egyben skolasztikus miniszter is voltam, ami nemcsak azért volt eleinte nehéz, mivel a skolasztikusok velem szinte egyidősek voltak, hanem azért is, mivel az akkori rektor P. Paul Pollmann (egy jóságos, de minden jósága mellett szigorú holland jezsuita) beállítottsága olyan volt, hogy mindenkinek, aki valamilyen különleges engedélyért ment hozzá, először nemet mondott. Én pedig, és ezt hamarosan mindenki tudta, általában először minden engedélykérésre igent mondtam, és csak utána jutott eszembe, hogy a rektor ezt valószínűleg nem engedte volna meg. Így adódtak néha konfliktusok, de P. Pollmann sohasem vonatta vissza velem az ilyen engedélyeket.

Itt a következő események megértése szempontjából ki kell térnem az akkor politikai helyzetre. Ebben az időben Szukarnó konfliktusa a hollandokkal mindinkább kiéleződött. Álláspontja az volt, és ebben az indonézektől egyetértettek vele, hogy Indonézia joggal igényt tart az egész volt holland gyarmatbirodalomra Szumátra északi csücskétől egészen az Ausztráliához tartozó Kelet-Új-Guineáig. A hágai konferencia 1950-ben, mely Indonézia függetlenségét kimondta, Nyugat-Új-Guinea hovatartozásának kérdését azonban függőben hagyta, mivel akkor erre nézve a holland és az indonéz delegáció nem tudott megegyezni. A hollandok részben presztízs- okokból és arra hivatkozva, hogy Nyugat-Új-Guinea déli részében a holland fennhatóság a második világháború alatt sem szűnt meg, mivel a japánok oda már nem jutottak el, ezt a területet nem akarták Indonéziának átadni. Ezért Szukarnó a Szovjetunió segítségével és az ország gazdasági teherbírásának figyelembe nem vételével (aminek szörnyű infláció lett a következménye) nagyarányú fegyverkezésbe kezdett. 1964-ben fegyveres konfliktusra is sor került. Ebben a konfliktusban ugyan a holland tengerészet maradt a győztes, de utána a hollandok (amerikai nyomásra) mégis átadták Nyugat-Új-Guineát (indonéz néven Irian-Baratot) Indonéziának. Ennek a konfliktusnak nagy hasznélvezője az indonéz kommunista párt volt. A függetlenség megszerzése után a kommunistákkal szemben nagy volt a bizalmatlanság, részben mivel a függetlenségi harc idején egyszer hátba támadták a nacionalistákat, részben mivel a muzulmánok, akik (legalább papírforma szerint) az indonéz lakosság 80%-át alkotják, nemigen hitték el, hogy a kommunisták őszintén elfogadták volna az indonéz állam öt alapelvét (az ún. Panca Silát), melynek első pontja az istenhit megvallása. De a politikai fejlemények kapcsán a párt annyira felerősödött, hogy a kommunista blokkon kívül a legnagyobb párttagsággal rendelkező párttá vált, és sokfelé befurakodott, többek között az indonéz légierők tisztikarába. Szukarnót is, aki kivételes tehetségű politikai egyensúlyozó művész volt, mindjobban behálózták, noha ő azt hitte, hogy kezében tartja őket. Jómagam, ismerve a kommunista szövetkezési politika trükkjeit, nagyon veszélyesnek tartottam a

helyzetet, amit azonban a jávaiak, sőt a holland misszionáriusok többsége sem vett tudomásul. Egyetlenegy jezsuita látta világosan a veszélyt, mégpedig P. „Joopie” Beek, aki akkor a Mária Kongregáció vezetőjeként a fiatal katolikus értelmiséget szervezte országszerte. Emlékszem rá, hogy 1964 karácsonyán az éjféltől mise előtt sétálni voltam az akkor másodéves teológus Soerodibrotoval, aki később indonéz provinciális és a 80-as évek legvégén délkelet-ázsiai asszisztens lett. Azt mondtam neki, hogy véleményem szerint ez a kommunista hatalomátvétel előtt az utolsó szabad karácsonyunk. Nem hitte el, de egy hajszálon múlt, hogy nem lett igazam.

A 65–66-os tanévben a szentségtant kellett tanítani. Az első félévben rám az eukarisztiáról szóló traktátus jutott. Ezt nagy igyekezettel kezdtem kidolgozni, és végeredményben, úgy vélem, hogy az egyik legjobb sikerült kurzusom volt. Ha lenne időm, még most is érdemesnek tartanám elkészíteni a latin szöveg német vagy magyar fordítását, mert azt hiszem, hogy még mindig van benne olyasmi, ami újszerűen hatna. Éppen ezen a szövegen dolgoztam, amikor 1965. október 1-én délelőtt bejön hozzám a ház minisztere, P. van Heusden és megkérdezi, hogy hallottam-e, mi történt. Hát én nem hallottam semmit. Erre elmondja, hogy a rádió szerint Jakartában egy „Gerakan Tigapuluh September”, azaz „Szeptember Harmincadiki Mozgalom” nevezetű csoport, melynek a vezetője egy Untung nevezetű ezredes, aki Szukarnó elnök testőrdandárjának parancsnoka, úgy látszik, átvette a hatalmat. De hogy ezek kik, azt senki sem tudja. – Azután hamar kiderült a következő: Szeptember harmincadikáról október elsejére virradó éjszaka egy, a nevezett ezredes vezetése alatt álló katonai különítmény az indonéz szárazföldi haderő egész vezérkarát, hat tábornokot, elhurcolta a légierők Jakarta melletti támaszpontjára és ott meggyilkolta őket. Pontosabban, a ténylegesen elhurcolt és meggyilkolt vezérkari főnök utáni két legfontosabb embert nem sikerült elfogniuk. Ezek egyike Szuhartó tábornok, a mostani elnök, és akkoriban a stratégiai tartalék parancsnoka volt, aki éppen nem volt otthon, mivel a gurujánál meditált. Az hamarosan kiderült, hogy a puccs mögött a kommunisták állnak. Szukarnó elnök azonban nem volt hajlandó lépéseket tenni ellenük. A hadsereg viszont hamarosan kiderítette, hova is vitték a tábornokokat. Erre a Szuhartó parancsnoksága alatt álló ejtőernyősök megszállták a Halim repülőteret, és kihúzták egy kútból a tábornokok holttestét. Egy nagy temetés keretében Jakarta egész lakosságát mozgósították, úgyhogy a kommunistáknak a népharag elől menekülniük kellett. A párt főtitkára is Közép-Jávára ment, ahol a pártnak erős bázisa volt kivételesen még a szárazföldi haderőn belül is. Ezekben a napokban Jogjakarta katonai parancsnokát, egy ezredest, és szárnysegédét, egy főhadnagyot, szintén meggyilkoltak. Hogy a dolog nem fajult tovább, ami számunkra végzetes lett volna, az a jakartai eseményeknek volt köszönhető; mindenki várta, hogy hogyan dől el a fővárosban a hatalmi harc. A légierő és a szárazföldi haderő szemben álltak egymással, de Jakartában a légierőnek már nem volt esélye. A haderő vezetése Szukarnótól a kommunista párt betiltását követelte, de az elnök, akinek személye ekkor még szent és sérthetetlen volt, ebbe nem ment bele. Október végén az ejtőernyősök Közép-Jáván is megjelentek, mire azok, akik a jogjai parancsnok és adjutánsának meggyilkolásában részt vettek, elmenekültek. Mivel Szukarnó a kommunistákat még mindig védte, a hadsereg a párt felszámolását a maga kezébe vette. Itt értettem meg, hogy mi a fanatikus iszlám. A mozlímokat, akiket a megelőző esztendőben a kommunisták sokszor megfélemlítettek, fellázította és támogatta, hogy a falujukban élő párttagokat gyűjtsék össze és adják át nekik. Ezek jó részét meggyilkolták, másokat távoli szigeteken létesített táborokban gyűjtötték össze. Hogy ennek a népiirtásnak mennyi áldozata volt, azt senki sem tudja. A becslések legalább százezertől félmillióig terjednek.

Mindezek mellett a teológiatanítás ment tovább. 1966-ban már kezdett időszerűvé válni, hogy Európába visszatérve végre ledoktoráljak teológiából, mert hiszen eddig csak a Maastrichtban megszerzett teológiai licenciátus alapján tanítottam. Ez azért vált akkor

lehetéssé, mivel P. Tom Jacobs Rómában készen lett a disszertációjával, és így volt, aki leváltson. Ekkor azonban kiderült, hogy semmiféle dokumentumom sincsen, amivel utazni lehetne. Az a konvenció útlevél ugyanis, mellyel Indonéziába jöttem, két év elteltével lejárt. Ennek ellenére az indonéz hatóságok évenként meghosszabbították tartózkodási engedélyemet. Megpróbáltam egy hasonló konvenció útlevelet az indonéz államtól szerezni, de ez nem volt lehetséges, sőt ekkor derült ki, hogy a tartózkodási engedélyem évenkénti meghosszabbítása félreértésen alapult. Ekkor a generálisi kúria segített ki ebből a helyzetből. Szereztek nekem egy vatikáni útlevelet, és ezt P. Dargan, az akkori asszisztens egy látogatása alkalmával 1967 legelején elhozta nekem.

Mielőtt azonban a több mint hétéves indonéz tartózkodásomról szóló beszámolót lezárnám, még néhány megjegyzést kell tennem. – Papi munkát a tanítás mellett végeztem ugyan, de csak bizonyos korlátozásokkal. Ennek oka az volt, hogy csak indonézül tudtam, de jávaiul nem. Ezért a falvakba nem tudtam kijárni. Miután indonézül megtanultam, rendszeresen miséztem és prédikáltam is. 1962 júliusától volt egy gyóntatószékem a Szent Ignác Kollégium melletti templomban, ahol ki volt írva, hogy a páter csak indonézül gyóntat. Így azután szombatonként és vasárnap rendszeresen gyóntattam néhány órát, főként tanuló ifjúságot. Mert Yogja egyetemi és főiskolai város volt, ahol sok volt a fiatal. Ez volt egyébként a nagy élményem: egy fiatal és dinamikus keresztény közösség. A templomok tele voltak fiatalokkal, akik vallási életüket komolyan vették. Senkinek sem volt egyházkomplexusa, hanem örültek annak, hogy keresztények és erre büszkéek voltak. Az sem bántott senkit, hogy kisebbségben vannak, mert hiszen a keresztények száma egyre nőtt. Sokan jártak hitoktatásra és karácsony, de főként húsvét előtt minden plébánián nagy számban volt felnőttkeresztség. Ezeknek nagy része a középiskolás korú fiatalok közül került ki. A szülők, ha maguk nem is lettek keresztények, nemigen ellenezték, hogy fiuk vagy lányuk megkeresztelkedjen. Mivel a katolikus iskoláknak jó nevük volt, és mivel valóban jó kiképzést adtak, azért a képzett emberek között a katolikusok számaránya jóval meghaladta az összlakossághoz viszonyított átlagot. – A szép élmények közé tartoztak még a kirándulások, főként a nagyvakációk a skolasztikusokkal. Jáva tele van néhány működő és sok már nem működő vulkánnal. Ez utóbbiakra minden különösebb hegymászási technika nélkül fel lehet jutni. Így még én is feljutottam egyszer a 3200 méter magas Kelet-Jáván fekvő Lawura. Még indonéz nyelvtanulási évem kezdetén, 1961 augusztus 2-án egy csoport német és holland skolasztikussal megmáztuk a Giri Sontától messze fekvő 3000 méteres Merbabút, melynek csúcsáról belenéztünk a tőle délre, Yogjától viszont északra fekvő, nála csak valamivel alacsonyabb Merápinak, Közép-Jáva e működő vulkánjának a kráterébe. Ez a kirándulás azért maradt meg pontosan az emlékezetemben, mivel a visszaúton egy olyan szituációba kerültünk, hogy egy erdőtüz majdnem bekerített minket. – Az ottani jezsuita közösségben is nagyon jól éreztem magamat. A páterek közösségében akkor még teljesen a holland nyelv dominált, a jávai páterek is folyékonyan beszéltek a holland nyelvet. Sokszor ugyan nagyon feszült és fáradt voltam. Meg kellett tapasztalnom, hogy a megfeszített munka a trópusok alatt nem egyszerű dolog. Az utolsó két év kivételével évente legalább egy-két hetet voltam kórházban. Ebben volt vérhas is, és tífuszgyanú is, de többnyire csak általános kimerültség miatt. Az általában új anyag kidolgozása sok munkámba került. Ettől eltekintve, azok a dolgok, amikre rájöttem, nagyon foglalkoztattak. Az egység és sokaság, meg az evolúció megértésével kapcsolatos kérdések kidolgozása a magam számára sok időmet és energiámat foglalta le. Az „immediatus interventus divinus”, vagyis Isten úgynevezett közvetlen beavatkozása a világ folyásába kérdésével kapcsolatban még Indonéziában kidolgoztam egy hosszabb német nyelvű tanulmányt, melyben a disszertációm alap gondolatai már megvoltak.

Róma

Indonéziát 1967. február 24-én hagytam el. A repülőút Rómáig ekkor csak 16 órát vett igénybe. Azért mentem Rómába, mert akkoriban ikertestvérem ott élt, akit 1948 óta nem láttam. A Germanicumban laktam, ahol P. Csele, a ház minisztere és P. Hegyi János, mint spirituális, nagyon szívélyesen fogadott. Innét Németországon keresztül Hollandiába utaztam. Jálícs Feri ekkor Európában járt, és amikor Belgiumban tartózkodott, meglátogattam Leuvenben, ahol (épp a hatnapos izraeli egyiptomi háború idején) nagyokat sétálva beszélgettünk mindarról, amit 1949 óta átéltünk. Ezt követően a nyáron egy hónapot töltöttem Heythropban (Vass Gyurka és Ervin társaságában), majd pedig augusztus folyamán Dublinban egyhónapos angol nyelvkurzust végeztem. Szeptember elején leutaztam Rómába, hogy a Bellarminóban elkezdjem a bienniumot.

Mivel a témám, az isteni működés a világ evolutív fejlődésében és a csodában, a „de Deo creante” traktátushoz tartozott, amit a Gregoriánán P. Alszeghy tanított, őt választottam disszertációm vezetőjének. Az alapgondolatom, melyet Karl Rahnernél és másoknál is megtaláltam, az volt, hogy Isten a teremtett világon belül minden esetben „per causas secundas”, azaz teremtményi erők közvetítésével tevékenykedik, ami azonban nem zárja ki az isteni működés közvetlenségét. kiindulva evolúció folyamán létrejövő léttöbbletet (elsősorban az emberi lélek megjelenését az anyagi fejlődés kapcsán) és a csoda esetében megnyilvánuló új valóságot a teremtmény lehetőségéhez tartozó önfelülmúlással magyaráztam. Amikor néhány hónap múlva azonban ezeket a gondolatokat előadtam P. Alszeghynek, akkor – megdöbbenésemre – kiderült, hogy számára ezek a gondolatok elfogadhatatlanok. Krisztus feltámadását emlegette, melyben szerinte semmiféle teremtményi ok nem működhetett közre. Ezenkívül még az volt az ellenvetése, hogy ilyen filozófiai spekulációval megterhelt disszertáció módszertanilag problematikus, mivel egy teológiai disszertációban nem lehet csak úgy melleleg ennyi filozófiai előfeltevést tisztázni. Egy ideig tanácstalan voltam; még azt is megpróbáltam, hogy máshoz menjek a disszertációm témájával. Így érdeklődtem P. Dhanisnál is, de hamar beláttam, hogy ez nem fog menni. Azért azután P. Alszeghyvel végül abban egyeztem meg, hogy írok egy hosszabb filozófiai dolgozatot, melyben ezeket a előfeltevéseket tisztázom, és ha ez annyira van, hogy valahol megjelenhet, akkor erre hivatkozva tovább dolgozhatok. Ezért azután, miután egy évet a Bellarminóban töltöttem, 1968 nyarán átköltöztem Pullachba, hogy ott ezt a filozófiai tanulmányt megírjam. Írtam is ott egy több mint 50 oldalas dolgozatot, melynek már a hossza is eléggé illuzórikussá tette a megjelentetést. Közben azonban, mivel 1969 januárjában a vatikáni útlevelem lejáróban volt, Rómába kellett utaznom. A Bellarminóban akkor éppen nem volt hely, ezért a Germanicumban kértem szállást, abban a reményben, hogy a meghosszabbítást napok alatt elintézhetem. Ekkor azonban az történt, hogy a vatikáni útlevelemet nemcsak, hogy nem hosszabbították meg, hanem egyszerűen bevonták. Ez nemcsak engem érintett, hanem – akkor Benelli államtitkár intézkedésére – az előzőleg a szovjet blokkból származó misszionáriusoknak kiadott tulajdonképpeni diplomáciai státust jelentő útleveleket általánosan visszavonták. Így azután a Germanico-Hungaricumban ragadtam. Idővel a generálisi kúria segítségével kaptam egy olasz „Titolo di Viaggio”-t, azaz egy az olaszországi tartózkodási engedélyem alapján kiállított állampolgárság nélküli utazási igazolványt, mellyel Európán belül általában lehetett utazni, de mindig mindenhová vízum kellett.

Mivel filozófiai feljegyzéseim jó része egyelőre Pullachban maradt, azért nekiláttam annak, hogy disszertációm történeti anyagát pontosan összeállítsam. Mikor ez együtt volt, az eredményt bemutattam, P. Alszeghynek, aki ezen az alapon kezdett fantáziát látni a dologban. Mindenesetre beleegyezett, hogy tovább dolgozzam. Ebben az időben P. Schasching, a Germanicum akkori rektora, a teológus repetítor posztjára keresett valakit. Tekintve, hogy én

kéznél voltam, ezt a következő évre szívesen elvállaltam. A repetítor feladata régebben az volt a Germanicumban, hogy a Gregoriánán leadott főtárgyakat a növendékekkel otthon átismételje. Az én időmben viszont már egy heti kétórás szemináriumszerű foglalkozást jelentett. Ezt vezetni a többéves jogjai tanítás után számomra nem volt nehéz. – Ugyanakkor kiéleződött számomra egy konfliktus, mely már régebb óta élt bennem. Egyrészt mind erősebb lett bennem a meggyőződés, hogy vannak a teológia szempontjából jelentős filozófiai meglátásaim, melyeket, úgy éreztem, kötelességem kidolgozni, másrészt pedig tisztában voltam azzal, hogy Indonéziában számítanak rám, és hogy a jogjai teológiának valóban szüksége van tanárra. Az világos volt számomra, hogy abban az esetben, ha visszatérek Indonéziába teológiát tanítani, akkor ezeket a spekulatív jellegű gondolatokat nemcsak azért nem tudom kifejleszteni, mivel ott ezekre nemigen van közvetlenül szükség, hanem főként azért nem, mivel ha hollandul, magyarul vagy indonézül meg is tudnám fogalmazni gondolataimat, ezeket senki sem fogja olvasni. Ebbe a feszültségbe belejátszott az is, hogy állandóan megmaradt a kétségem, vajon nem képzelődöm-e, vajon nem becsülöm-e túl magamat, amikor azt gondolom, hogy ezek a felismerések olyan fontosak, noha újra és újra meglepődtem, amikor meg kellett állapítanom: egyes megoldhatatlannak számító kérdésekre azt hiszem, hogy tudom a választ. Számomra az indonéz provincia iránti lojalitás követelménye még összefonódott az Indonéziában megtapasztalt nagyfokú fáradtság kérdésével is, meg azzal, hogy mindenféle útlevél hiányában amúgy sem tudtam, mit is tegyek. Többektől kértem tanácsot, de ez nem oldotta meg a dolgokat. Végül is P. Ádám János első provinciális vizitációja alkalmával döntöttem el, hogy visszakerülök a magyar provinciába. Itt jegyzem meg, hogy amikor 1964. augusztus 15-én letettem az utolsó fogadalmakat, nem lettem átírva az indonéz provinciába, mivel a provinciálisok közötti megegyezés eleve úgy szólt, hogy a magyar provincia igényt tart rám, ha valamikor lehetőség lenne a visszatérésre Magyarországra. Az azonban, hogy a disszertációm befejezése után hova kerülök, ekkor még nyitva maradt.

Mint teológus repetítor nem voltam nagyon elfoglalva, és így tovább tudtam dolgozni a tézisemen. P. Alszeghy ugyan továbbra sem értett vele egyet, de a második vatikáni zsinat utáni teológiai pluralizmus jegyében elfogadta, sőt értékelt. Közben filozófiai tanárokat kerestek Pullachba. P. Walter Brugger helyére kellett valaki, aki ott „theologia naturalis”-t tanítson. Mivel engem ott már valamennyire ismertek, és tudták, hogy ilyen irányban dolgozom, megkérdezték, elfogadnám-e ezt a meghívást. Nem volt nehéz igent mondanom. Ennek közvetlen következménye az volt, hogy a 70-71-es tanévben a Germanicumban a filozófia repetítora lettem. Erre egyébként azért is szükség volt, mert „elődömet”, P. Nico Sprokelt, egy velem együtt szentelt holland páttert, aki már hosszú idő óta filozófiai disszertációján dolgozott, tehermentesíteni kellett, hogy tézisének végre befejezhesse. 1971 tavaszán magam is készen lettem a disszertációmmal, mely később *Gottes Wirken in der Welt. Ein Diskussionsbeitrag zur Frage der Evolution und des Wunders* címmel jelent meg a „Frankfurter Theologische Studien” köteteként. Ekkor már arra számítottam, hogy nyáron átköltözhetek Németországba. Ez azonban elhúzódott. Ennek egyik oka az volt, hogy a pullachi filozófiai főiskola éppen ekkor költözött Münchenbe, és ott egy új épületben kezdett el működni úgy, hogy külső hallgatók számára is látogatható volt. A fő ok azonban abban állt, hogy problémák adódtak, mivel nem akarták megadni nekem a németországi állandó tartózkodási engedélyt azzal a megokolással, hogy Németország nem bevándorlási állam. Végül P. Kreuser összeköttetései révén ez elintéződött, és az olasz „Titolo di Viaggio” helyett kaptam egy német „Fremdenpass”-t. Így Németországban maradhattam, és 1971 őszén elkezdtem filozófiai istentant tanítani Münchenben.

München

Az 1972/73-as tanévtől kezdve átvettem a metafizika tanítását is. Előzőleg ugyanis néhány éven keresztül P. Coreth járt át Innsbruckból Münchenbe metafizikát tanítani, de mivel őt 1972-ben kinevezték osztrák provinciálisnak, ezt már nem tudta folytatni. Így azután sok éven keresztül két főtárgyat taníthattam. Tanítás közben számomra hamarosan világossá vált, hogy sok mindent pótolnom kell. Az alapvető elméleti kérdésekre nézve, melyeken már azelőtt sokat gondolkodtam, általában megvolt a kialakult felfogásom, és ezt határozottan képviselni is tudtam, de a filozófiatörténeti tájékozottság szempontjából tudásom nagyon gyatra volt. Arra eddig soha nem volt alkalmam, hogy a nagy filozófusok szövegeibe belemélyedjek. Hiszen a hivatalos filozófiai képzettségem csak a szegedi szeminárium filozófiakurzusai voltak, megfejelve két tárggyal, amit kiegészítésképpen Budapesten kellett hallgatnom. A hiányok pótlása azonban igen lassan ment, mivel munkastílusom mindig is lassú és piszmozgó volt. A hiányok pótlásának lassúságába belejárt az is, hogy a 70-es években a vakációk alatt elég sok lelkigyakorlatot adtam, főként nővéreknek, fiatal jezsuitáknak és papnövendékeknek. Ezzel együtt kialakult az is, hogy a skolasztikusok közül és azok közül, akik nálam végeztek lelkigyakorlatot, mind többen hozzám jártak lelkivezetésre. Amikor a disszertációm az evolúcióról meg a csodáról megjelent, többfelé meghívtak előadásokra ezekről a témákról, és az idők folyamán ezekről a kérdésekről vagy hat-hét cikket is írtam. Számomra főképpen az a hosszú értekezés volt fontos, amelyben kidolgoztam a csodafelfogásom alkalmazását Jézus Krisztus feltámadására. Ez 1978-ban az innsbrucki ZKTh-ban jelent meg „Kann Gott die Auferstehung Jesu durch innerweltliche Kräfte bewirkt haben?” címmel. Ekkoriban írtam meg a Teológiai Kiskönyvtár számára a *Bevezetés az ismeretelméletbe* című könyvecskét, majd 1979-ben az *Isten léte és mivolta* címűt. Amikor 1977 márciusában P. Hegyi János lett a külföldi magyar provincia provinciális, engem vett maga mellé szóciusként. Ez is esetenként aránylag sok időt követelő elfoglaltságot jelentett. Önmagában véve ezek mind fontos feladatok voltak, de ezeknek volt köszönhető, hogy a 80-as évek közepéig eltartott, amíg el mertem mondani, hogy már van valamelyest komolyan vehető filozófiai műveltségem.

A müncheni főiskola fiatalabb tanárainak egy csoportjából kialakult egy öt-hat fős „klub”, akik a szemeszter folyamán kb. havonta összejöttünk egy kis bor és sósperccel. Én kezdettől fogva beletartoztam, egyébként voltak, akik kiváltak vagy csatlakoztak hozzánk. A programhoz mindig hozzátartozott egy kis lelkizés, majd valamilyen nemfilozófikus téma megbeszélése, illetve információk kicserélése. Egy ilyen összejövétel alkalmával merült fel az ötlet valamikor a 80-as évek elején, hogy azt, amit mint szisztematikus filozófiát tanítunk, könyv alakban ki kellene adni. A szervezést a könyvtár vezetője, Julius Oswald, vállalta. Először a Herder kiadóhoz fordult, de az nem mutatott érdeklődést, viszont a Kohlhammer kiadó a zsebkönyv sorozatába nagy örömmel bevette. Így indult el a „Grundkurs Philosophie” kiadása, mely számára a TKK-ban megjelent istentan német változatoként megírtam a *Philosophische Gotteslehre* és utána az *Ontologie* című kötetkéket. Ezeket lefordították spanyolra, és az istentanom megjelent olaszul is. Érdekességként megemlítem, hogy az *Ontologie* kínai nyelvű kiadása is eljutott hozzám, melyről azonban a kiadó nem is tudott. Ebben egyébként csak a nevemet és a német címet tudtam elolvasni. – Még egy dolgról be kell számolnom, ami a müncheni közösségben az én nevemet viselte, ez pedig a „Béla-Bande”. Nem is tudom, hogy pontosan mikor is indult ez el, de gondolom, hogy a hetvenes évek közepén. Tekintve, hogy egyikünk sem tanított már hagyományos skolasztikus filozófiát, meg kellett állapítanom, nem nagyon tudjuk egymásról, hogy mi is az, amit tanítványainknak előadunk. Erről legfeljebb egy testületi vizsga alkalmával hallottunk valamit. Ezért azt indítványoztam, hogy szemeszterenként legalább kétszer rendezzünk összejöveteleket, melyekben egymás előtt kifejtjük egy-egy fontosabbnak tartott tételünket.

Mivel ezeket az összejöveteleket én szerveztem, azért ragadt rá a „Béla-Bande” elnevezés. Ezeken sokszor parázs vita alakult ki, és az előadót általában jól kikészítették. De azért sokat lehetett ebből tanulni. Miután 1990-ben Magyarországra kerültem, Harald Schöndorf egy ideig még továbbvezette ezt a szokást, de úgy tudom, azóta megszűnt.

Említettem, hogy a lelkigyakorlatok adását csak Indonéziából való visszatérésem után kezdtem el. A tercia alatt ugyan intenzíven foglalkoztam a lelkigyakorlatos könyvvel, de ott eleinte a nyelvtudásom hiányosságai és később az egyéb elfoglaltságok akadályozták meg, hogy ebbe belekezdjek. Viszont 1968-tól kezdve a szemeszterszünetekben rendszeresen adtam lelkigyakorlatokat, és ezt a munkát nagyon megszerettem. A lelkigyakorlatokat jó ideig a hagyományos formában adtam, napi legalább három ponttával. Csak arra vigyáztam, hogy félóránál többet ne igen beszéljek. Amikor Jálícs Feri 1977-ben Németországba került, vele is, de másokkal is többször beszélgettem a személyesen irányított lelkigyakorlat-adás módszeréről, olvastam is ilyen írásokat, és így mindig inkább ebbe az irányba fejlesztettem a gyakorlatomat. Ha egy nagyobb csoport nővérek adtam lelkigyakorlatokat, akkor az idősebbeknek még előadásokat tartottam, de azokat, akik igényelték, egyénileg vezettem. Ezeket a tapasztalatokat a hozzám járó skolasztikusok és nővérek lelki irányításában is hasznosítottam. Ebben az időben a saját imaéletem is átalakult, eltolódott az affektív ima irányába. Többször készültem végezzek egy tíz napos kontemplatív lelkigyakorlatot, de erre csak 1986 márciusában került sor. Eleinte nagyon nehezen ment. Az első hat nap csupa kínlódás és értetlenség volt. Utána azonban olyan mély és döntő élményekben volt részem, hogy emlékeimben vissza kellett mennem 1945 decemberéig, illetve a tercia alatti nagylelkigyakorlat egy fázisáig ahhoz, hogy életemben erre valamiképpen hasonló élményre találjak. 1945 decemberében 16 éves koromban ugyanis életem első háromnapos zárt lelkigyakorlata végén a Manrézában néhány napon keresztül a kontemplatív ima állapotába kerültem. Hogy ez micsoda, arról persze akkor fogalmam sem volt, azt azonban tudom, hogy ez volt jezsuita hivatásom kiindulópontja. – A következő években többször végeztem Griesben lelkigyakorlatot. Ez az átalakulás a magam imagyakorlatában kihatott a lelkigyakorlat-adásomra is. A legérdekesebb tapasztalatom az volt, hogy ettől kezdve szinte semmit sem kellett készülnöm a lelkigyakorlat-adásra. Azonkívül azokat, akiknek erre igényük volt, be tudtam vezetni az egyszerű jelenléti ima gyakorlatába. – 1988 októberében meghívtak, hogy a budapesti Központi Szeminárium növendékeinek adjak lelkigyakorlatot. Ez volt az első alkalom, hogy külföldi jezsuita mehetett oda lelkigyakorlatot adni. Itt főképpen a görög kispapok számára, de a reakciókból ítélve mások számára is nagy élmény volt, hogy különböző imamódokat mutattam be nekik, és hogy megtanítottam őket a Jézus-imára.

Egy bizonyos elfoglaltságot a *Mérleg*-gel és a *Szolgálat*-tal való kapcsolatom is jelentett. Mindkettőnek mintegy belső cenzora voltam. Ez azt jelentette, hogy a kéziratokat mindig megkaptam, és elvileg mindent el kellett volna olvasnom. Erre azonban soha nem volt elegendő időm. Viszont, ha volt valami, ami problematikusnak látszott, akkor azt elolvastam, és megtettem az erre vonatkozó megjegyzéseimet. Főképpen Kardos Klára számára, akinek munkatempóját és odaadását őszintén csodáltam, és aki, magából kiindulva, azt hitte, én valóban mindent elolvasok, volt ez megnyugtató. A *Szolgálat*-nak néha cikkeket is írtam.

A 80-as évek vége felé úgy látszott, lassan eljutok oda, hogy képes leszek egy nagyobb összefüggő filozófiai munkát, pontosabban egy átfogó metafizikát írni. Ekkor már komolyan foglalkoztam Hegellel. A nálam jóval fiatalabb, de a tárgyat igen jól ismerő Josef Schmidt-tel együtt éveken keresztül szemináriumi foglalkozás keretében átvettük mondatról mondatra a nagy hegeli Logikát. Azonkívül a sokat vitatott „végső megalapozás” kérdésébe is komolyan beledolgoztam magamat. Úgy éreztem, hogy a modern filozófiai gondolkodást meghatározó, véleményem szerint nagyon káros általános relativizmussal szemben, mely a mi köreinkben is erősen éreztette, illetve érezteti hatását, van mondanivalóm, amit mindenképpen közzé kell

tennem. Meg voltam és meg vagyok arról győződve, hogy a metafizikai gondolkodás megalapozása nélkül a hitünk számára legalapvetőbb kérdésekről, az Istenről, a személyi lét örök érvényességéről, a szabadságról, az erkölcsi lét objektív valóságáról, nem tudunk a kérdező embereknek racionálisan kielégítő válaszokat adni. Egyúttal a tanítás közben, a fiatalok állandó kérdéseinek kitéve úgy tapasztaltam, hogy erre képes vagyok. Azzal persze tisztában vagyok, hogy a metafizika szó lejáratott. Ezért egyszer felöltött bennem a gondolat, hogy írnom kellene egy tanulmányt „A metafizika félreértése” címmel. A cím tudatosan kétértelmű. Mert annak, hogy a metafizikát sokan a legkülönbözőbb módon félreértik, hogy merev, minden fejlődést kizáró gondolatrendszerként értelmezik, hogy fogalmi költészetként vagy az emberi elme nagyzolásaként tartják számon, az oka sajnos abban van, hogy a metafizika nagyon sok esetben önmagát is félreértette; pontosabban, hogy sokan a metafizikát művelő filozófusok közül nem (vagy legalábbis nem eléggé) voltak tisztában a metafizikai gondolkodás, illetve a metafizikai tételeket megfogalmazó beszéd sajátosságaival. Ilyen értelemben komolyan kell venni az analitikus filozófia részéről előhozott ellenvetéseket, persze anélkül, hogy az ezek gondolkodását még mindig meghatározó egyoldalúan empirista beállítottságot átvinnénk. Mert meggyőződésem szerint a filozófiának legfontosabb feladata ma is és a jövőben is a metafizikai kérdés megválaszolása, vagyis az, hogy az értelem számára meggyőző választ adjon arra kérdésre: mi a valóság végső soron? Válaszként erre a kérdésre, úgy vélem, kimutatható, hogy ez a szellemi, a személyes lét, melyet minden megismerésünk kapcsán önmagunkban, igaz ugyan, hogy csak háttérileg, megtapasztalunk. Ahhoz persze, hogy ez a válasz csak valamennyire is elfogadhatónak tűnjön, ki kell tudni mutatni, hogy a szokásos ellentétpárok, az azonosság és különbözőség, a nyugalom és a mozgás, az önmagában álló valóság és a reláció és ennek következtében az anyag és a szellem a véges valóság birodalmában nem zárják ki egymást, és azt is, hogy a valóság alapvetően dinamikus, vagyis, hogy valóban minden egy abszolút cél felé halad.

1989

A fordulat évének nyarán két papi lelkigyakorlatot adtam Leányfalun. Ebben az időben az utánpótlás megszervezése volt az egyik legsürgősebb feladat. Makkos Márián ekkor már volt néhány kandidátus. Egyben megindultak a megfontolások arra nézve, hogy ha Magyarországon ismét megnyílhat a noviciátus, akkor ki jöjjön vissza nyugatról, hogy a rákövetkező évben átvegye a novíciusmester feladatát. Azt tudtam, hogy az én nevem is szóba került, de azt is tudtam, hogy első helyen Miklósházy Attilára gondoltak. A két papi lelkigyakorlat között azonban megjött a hír: Attilát kinevezték a külföldi magyarok püspökének. Ettől kezdve meg voltam győződve, hogy nekem kell novíciusmesternek lennem. Törtem a fejemet, hogy ezt hogyan lehetne a müncheni tanítással kombinálni. A megoldás nem volt nehéz. Az istentant ekkor már nem tanítottam, tehát csak a metafizika tanítását kellett megoldani. Ezt addig két szemeszteren keresztül heti két órában adtam le. De a tanrend átszervezhető úgy, hogy egy szemeszterben heti négy óra alatt elvégzem az eddigi anyagot. Mivel a nyári szemeszter Münchenben május elsejétől július végéig tart, azért úgy gondoltam, hogy a nyáron ott tanítok, míg ezalatt a három hónap alatt a novíciusok probációba mehetnek és vakációzhatnak, és akkor augusztusban megint találkozhatunk. P. Morlinnal, aki mint magyarországi provinciális már 1989 szeptemberében Hódmezővásárhelyen elindította a noviciátust, ebben egyeztünk meg.

Így kerültem 1990 augusztus végén Hódmezővásárhelyre, ahol P. Alszeghytől vettem át a noviciátus vezetését. Azzal tökéletesen tisztában voltam, hogy ez a feladat nem igazán nekem való. A lelkivezetést ugyan szívesen csináltam, de felelős nevelőnek nem vagyok jó; az emberismeretem a közepesnél rosszabb, azonkívül nem vagyok eléggé határozott és következetes. Számomra mindig nagyon nagy megterhelést jelentett, ha valakit el kellett

küldenem. A filozófia tanítását Szegeden már Hódmezővásárhelyről elkezdtem. Ennek lett az eredménye, hogy Turay Frédi a szegedi szeminárium rektora, mikor visszakapta azt a részt, melyben az orvostudományi egyetem kollégiuma volt, annak első emeletét felajánlotta a noviciátus részére. 1991-ben be is költöztünk ide, és azóta is ott van a noviciátus. A filozófiai istentanon és az ontológián kívül Szegeden az ismeretelméletet is rendszeresen tanítom, továbbá kezdetben az etika, most pedig az antropológia tanítását is átvettem. 1993 februárjában éppen egy a novíciusokkal együtt végzett griesi lelkigyakorlat alatt komoly szívgörcseim voltak, úgyhogy kórházba vittek. Egy későbbi Münchenben végzett vizsgálat megállapította, hogy egy szívkoszorúér-dilatációra van szükség. Ekkor kértem leváltásomat mint novíciusmester. Egy következő vizsgálat kimutatta, hogy egy „by-pass” műtétet kell végezni. Ez meg is történt 1993. december 15-én Augsburgban. 1994 szeptemberében visszatértem Münchenbe tanítani úgy, hogy a szemeszter szünetekben Szegeden is tanítottam. 1996-ban azonban, amikor arról volt szó, hogy Hofher Józsi, aki szemináriumi spirituális volt 1994-től kezdve, ezenkívül még a noviciátusban szócius is legyen, felajánlkoztam, hogy néhány évre átveszem a spirituális feladatot. Jelenleg ez a főfoglalkozásom a tanítás mellett. Azt azonban, hogy a metafizikai felismeréseimet részletesebben kidolgozzam, még mindig feladatomnak érzem.

Őrsy László – Teológia és egyházjog. A Jurist című időszaki kiadvány különszámának előszava

Hetvenötödik születésnapja alkalmából, a *The Jurist* folyóirat e különkiadásával adózik P. Őrsy László személyének. Őrsy az Amerikai Katolikus Egyetemen az egyházjog kiérdemesült professzora, elismert szerző és előadó. E kiadás célja, hogy felvázolja P. Őrsy saját munkáinak néhány központi témáját. Föltérképezi a jog és a teológia viszonyát, különös figyelmet szentelve az Őrsy írásaiban megszokott értékközpontú tudományos megközelítésnek.

Őrsy László Pusztagegresen született 1921. július 30-án. A Jézus Társaságába Magyarországon lépett be 1943. augusztus 14-én. 1951. augusztus 15-én Leuvenben szentelték pappá, és 1960. augusztus 15-én tette le az utolsó fogadalmat. A római Gergely Egyetemen tanult filozófiát, ahol 1948-ban licenciátust szerzett, majd a leuveni Szent Albert Teológiai Főiskolára járt, ahol 1952-ben teológiai licenciátust nyert. 1957-ben doktorált kánonjogból a Gergely Egyetemen. Disszertációjának címe: *A papi rend és a püspöki rend közti különbség Gratian Dekrétumában*. jogtudományi tanulmányokat folytatott Oxfordban, ahol 1963-ban világi jogból szerzett M. A. fokozatot.

Dr. Őrsy 1960-tól 1966-ig a Gergely Egyetem egyházjogi professzoraként szolgált. Egy évvel később (1966–67) az Amerikai Katolikus Egyetem vizitáló egyházjog professzoraként csatlakozott a New York-i Fordham Egyetem teológiai fakultásához, ahol 1974-ig szolgált. 1968-tól 1971-ig volt a Fordham teológiai tanszékének vezetője. Az 1971–72-es tanévben vizitáló professzor (visiting scholar) volt a Berkeley-i Posztgraduális Teológiai Intézetnél. 1974-ben csatlakozott az Amerikai Katolikus Egyetem egyházjogi tanszékének fakultásához, ahol 1991-es nyugdíjazásáig szolgált, s akkor a *Professor Emeritus* címet adományozták neki.

Őrsy tudományos téren továbbra is aktív. Még amikor az Amerikai Katolikus Egyetem fakultásán teljesített szolgálatot, vizitáló professzor volt a washingtoni Georgetown Egyetem Jogi Központjában (1981–82) és a fribourgi egyetemen, Svájcban (1982). 1991 óta vizitáló professzor a római Keleti Intézetnél és a washingtoni Georgetown Egyetem Jogi Központjában.

E történeti vázlat csak keretként szolgál, mert P. Őrsy tanári apostolkodása a mentori és az előadói szolgálatban egyaránt, a vezetésben és a vizsgáztatásban szintén egyaránt állt és áll ma is. A kutatói kérdések, a filozófiai és teológiai távlatok, a más tudományok látókör-szélesítő alkalmazása, valamint Őrsy személyes lelkesedése és szellemessége új perspektívákat nyitott a diákok előtt az egyházjog területén. szavai sokakat vonzanak az egyházjog tanulmányozására és az egyházjogi szolgálatnak szentelt életre.

Őrsy kutatói érdeklődésének nagyobbik részét a teológia és a jog viszonya köti le. Bibliográfiájában az első tétel Jacques Ellul egyik könyvének recenziója. Az illető könyv a jog teológiai alapjaival foglalkozik. Őrsy számos cikket is írt a teológia és a jog viszonyáról. Ezek többek között: *Orbis in Urbe* (1964), *The Jurist* (1964, 1990), *The Furrow* (1965), *Studia Canonica* (1979), *Theological Studies* (1989), *Origins* (1993); 1992-ben egy nagyobb munkát adatott ki, címe: *Theology and Canon Law: New Horizons for Legislation and Interpretation*. Ezt a témát sok más könyve és cikke is vizsgálja különböző oldalakról.

Rokon témák is helyet kapnak írásaiban: tanulmányok a jog elméletének és értelmezésének kérdéseiről, és számos munka az egyházi alkotmányjogról, és különböző, az egyház tanító hivatalát érintő tanulmányok. A megszentelő hivatallal kapcsolatos kérdések terén is sokat tett, különösen a bűnbánat, a papság és a házasság szentségeivel foglalkozott. Dr. Őrsy ökumenikus érdeklődése több olyan tanulmányt hozott létre, amely a vegyes vallású házasságokkal foglalkozik.

Órsy, hogy a megszentelt élet tapasztalatát és odaadását megossza másokkal, olyan könyveket és cikkeket is írt, amelyekben a mai szerzeteséletet vizsgálja különböző szempontok szerint. E tekintetben személyes apostoli vezetése és tanácsai is kiegészítették cikkeit és előadásait. Gazdagította írásait a Jézus Társasága életében való részvétele, másrészt viszont saját tapasztalatai és meglátásai is hozzájárultak a jezsuita élethez.

Az itt következő bibliográfia részletesebb képet ad Órsy széles érdeklődéséről és munkájának különböző irányú kiterjedéseiről. Amit a címek csak kissé adnak vissza, az írásainak az olvasókra gyakorolt hatása. Olyan gondolatok használata, mint a „horizont” vagy a „magfogalom”, a kérdések szerepével kapcsolatos személyes fölfogása, olyan perspektívát teremtett, amely eredeti és egyszersmind felvillanyozó az egyházjog tanulmányozására. Órsy fontos közvetítő a kánonjog és a teológia között, olyan személy, akihez gyakran fordulnak teológusok egy kérdés egyházjogi távlatait vizsgálva, és akihez egyházjogászok is fordulnak ugyanazon kérdés teológiai oldalával kapcsolatban.

A *The Jurist* e számához hozzájáruló szerzők, Órsy gazdag örökségével keresnek együtthangzást a maguk sajátos módján. Az értékeknek a jogban való szerepét, valamint a teológia és a jog közötti kapcsolatot vizsgálja különféle távlatokból Pree, Wijlens, Selling és McIntye. A történelmi kérdéseket, amelyek a bennük foglalt értékek keresését is tartalmazzák, Erdő, Gallagher és Lynch tárgyalják. Az egyházi étellel összefüggő kérdések Mringi és Blyskal írásaiban kerülnek terítékre, míg a megszentelt étellel kapcsolatos specializált tanulmányok McDermott, Holland és Kaptijn tollából származnak.

Az egyház tanító hivataláról írt tanulmányok Sullivantól származnak, valamint az ökumenizmusra való különleges figyelemmel O’Hara-tól, Huelstől, Greentől és Fahey-től. A szentségi jogot érintő kérdéseket Hurley, McManus, Pfnaisch és Johnson vizsgálják, míg Morrissey egy világi javakra vonatkozó kérdésben nyilatkozik. Végül Provost vet fel néhány implikációt kánonjogászok számára a harmadik évezred jubileumi megünneplésére való előkészület kapcsán.

Ezek a tanulmányok rengeteg ajánlást kaptak különféle szerzőktől. Néhányan Órsy László osztálytársai voltak, mások tanár kollégáitól, megint mások diákjaitól vagy tisztelőitől származnak. A tanulmányok az érdeklődés és a fölfedezés szellemében kerülnek terítékre, amely Órsy munkájának sajátossága, és mindegyik megkísérli a maga módján megvizsgálni az értékek jogra való alkalmazását. Mindezt azért, hogy ez új meglátásokkal új horizontot nyisson azok számára, akik Órsy szavaival élve „boldogok, hogy kérdezhetnek”.

James H. Provost
szerkesztő

Molnár Antal: P. Lukács László

Ha egy történész, bárhol a világon, csaknem 20.000 oldalnyi forráspublikációt tesz közzé igen magas színvonalon – az nem csak hazája historiográfiájának válik rendkívüli jelentőségű alakjává, hanem munkássága a nemzetközi történetírásban is megkerülhetetlen mérföldkő marad. S ha mindez olyan korszakban történik, amikor az adott részdiszciplína (koraújkori katolikus egyháztörténet) művelése az adott országban teljesen lehetetlenné válik, akkor a fenti megállapítások még inkább érvényesek. Esetünkben pontosan ez a helyzet: 1948 után Magyarországon a katolikus egyháztörténet-írás tulajdonképpen megszűnt. S míg művelődés-társadalom- vagy éppen kormányzattörténet ürügye alatt középkortörténeink egyháztörténeti témákkal is foglalkoztak, addig a katolicizmus története évtizedeken át szinte tabutéma maradt a gazdaságtörténeti problémákra és függetlenségi harcaink históriájára koncentráló koraújkori kutatásokban. Érthető okokból a hivatalos ideológia sokkal inkább megtűrte – ha nem is támogatta – a protestáns egyháztörténetet, s a katolikus egyház (kiváltképp a jezsuiták) csakis az elnyomó Habsburg hatalom és a retrográd eszmék kiszolgálóiként tűnhettek fel az általában forrásidegen és igen egyoldalú történeti munkákban.

1948: kulcsfontosságú év a magyar történettudomány történetében. Az ekkor történt változások évtizedekre meghatározták a hazai történetírás irányát, amely többek között az egyháztörténeti kutatások végét jelentette. A politikai változások miatt pontosan ebben az évben kezdte meg egy 38 éves magyar jezsuita középiskolai tanár történeti kutatómunkáját Rómában: Lukács Lászlónak hívták. Az egybeesés nem véletlen, de mégis szimbolikus jelentőségű. Volt olyan magyar pap-történész, aki a stafétabotot átvette itthon elhallgattatott kollégáitól, s a munkát a történelemadta kitűnő lehetőséget felismerve folytatta és folytatja hihetetlen munkabírással majd félévszázada. A magyar szakmai köztudat az 1960-as évek végén figyelt fel a külvilág zajától visszavonulva dolgozó jezsuita történész munkásságára, az 1970-es évektől kezdve egyre intenzívebbé váltak a hazai történészek látogatásai, az 1980-as években ez már igazi munkakapcsolatokat is jelentett. Páter Lukács hatalmas életműve és szeretetreméltó lénye nem ismeretlen tehát a történész szakmában, munkásságáról és a hazai historiográfia szempontjából igen fontos római magyar jezsuita történész-műhely működéséről azonban összefoglaló ismertetés mindmáig nem jelent meg, sőt P. Lukács több kiadványáról még recenziót sem olvashatunk itthoni folyóiratainkban. Írásommal ezt a hiányt igyekeztem pótolni.⁵

Lukács László 1910. október 27-én született Mecenzéfen (Abaúj-Torna vm.) Lukács Gyula géplakatos és Bisztike Matild második gyermekeként. Gyermekkorát Kápolnásnyéken (Fejér vm.) töltötte, ahol édesapja édesanyjuk halála (1918) után egyedül nevelte a három testvért. P. Lukács ebből a Fejér megyei kis faluból hozta magával a természet és a mezei munka szeretetét, amely a római évek alatt is elkísérte, s a rendház kertjének művelése, parkjának rendben tartása évtizedeken át egyik legfontosabb kikapcsolódását jelentette. Az apa a nehéz körülmények ellenére gondoskodott a jó képességű fiú taníttatásáról: 1921-től

⁵ Az eddig megjelent rövidebb méltatások közül a leghasználhatóbb a Balázs Mihály által összeállított életrajz és az azt követő bibliográfia. In: Lukács László: A független magyar jezsuita rendtartomány kérdése és az osztrák abszolutizmus. Szeged, 1989. 132–137. p. Az életrajzi adatokat a személyes beszélgetések mellett a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltárának anyaga, továbbá az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában elhelyezett Lukács László – hagyaték (OSZKK Fond 366) alapján állítottam össze. Itt mondok köszönetet Dr. Fülep Katalinnak, az OSZKK tudományos főmunkatársának, a hagyaték rendezőjének és gondozójának munkám során nyújtott önzetlen segítségéért. A továbbiakban csak bibliográfiai jegyzeteket alkalmazok.

Szekszárdon, majd a jezsuiták híres pécsi Pius-gimnáziumában végezte középiskolai tanulmányait. Érettségi után egy ideig dolgozott, majd 1931. szeptember 9-én felvételt nyert a jezsuita rendbe. Ettől kezdve 15 éven keresztül tanult, így készülve a jezsuita paptanári hivatására. 1932–33-ban novícius a budapesti Manrézában, majd retorikát hallgatott ugyanott. 1935-től 1937-ig Szegeden és Budapesten filozófiát, majd (egyévi diáktothoni prefektusság után a Piusban) Szegeden négy éven át teológiát tanult a rendi főiskolán. Közben 1941. június 22-én szentelte pappá a szegedi fogadalmi templomban Glattfelder Gyula csanádi püspök. Egy év harmadik próbáció után 1943-tól 1946-ig a szegedi egyetem történelem–földrajz szakán végzett tanulmányokat. Első tudományos munkája a Hermann Egyedhez írt doktori értekezése⁶, amelyben rendtörténeti források alapján vázolta egy alig ismert XVIII. századi jezsuita hitszónok, Szabó István pályáját, s a Budapesti Egyetemi Könyvtár egy kéziratos anonim prédikációskötetéről megállapította, hogy az Szabó István ünnepi beszédeit tartalmazza. 1947-ben került Kalocsára, a rend gimnáziumába, hogy a felkészülés hosszú éveit után végre szeretett jezsuita tanárainak nyomdokaiba léphessen.

A történelem azonban közbeszólt. Egy tanévet taníthatott, amikor 1948 őszén élete teljesen váratlan fordulatot vett. Ebben az évben a rend hazai vezetői ugyanis már világosan látták, hogy a politikai helyzet miatt magyarországi működésük hamarosan ellehetetlenül. Ezért 1948 őszén P. Borbély István tartományfőnök elkezdte a fiatalabb rendtagokat külföldre küldeni. A jezsuiták (köztük igen sok növendék) külföldre szökése egészen 1949 nyaráig folytatódott, s ennek során a határokon kívül élő rendtagok száma majd 150-re gyarapodott. A nagyszabású akció kockázatosságát jelzi, hogy 14 rendtagot fogtak el a magyar hatóságok, akik tiltott határátlépés kísérletéért súlyos börtönbüntetést szenvedtek. Ennek a veszélyes „értékmentő” rendi politikának köszönhető, hogy P. Lukácsot, a fiatal történelemtanárt, 1948 őszén tartományfőnöke Rómába küldte. November 5-én indult Budapestről P. Héjja Gyula társaságában a veszélyes útra, s nem mindennapi kalandok és súlyos megpróbáltatások után november 21-én értek Rómába.

Az Örök Városban a rend központjában, a kúrián kapott szállást és munkát: a jezsuita rend római levéltárának lett P. Josef Teschitel levéltár-igazgató mellett másodlevéltárosa. Ezzel a már 38 éves jezsuita szerzetes életében gyökeresen új korszak kezdődött: a fájdalmasan megszakadt rövid tanárkodás után a rendi történetírás legfontosabb forrásörző intézményében dolgozhatott. P. Lukács igen nagy érdeme, hogy ezt a páratlan lehetőséget felismerte, és a kezdetektől fogva igen céltudatosan fáradozott rendi megbízásai mellett a magyar vonatkozású források összegyűjtésén és közzétételén, valamint, látva saját erőinek végeességét, munkatársak szervezésén Rómában és Magyarországon egyaránt. Nem ő volt az első a XX. századi magyar jezsuiták közül, aki nagyszabású forrásgyűjtést végzett, hiszen a századelőn P. Szittyay Dénes több száz kötetre való másolt hazai és külföldi levéltárakban⁷, s a két háború között P. Gyenis András szervezett munkaközösséget a jezsuita források közlésére és feldolgozására⁸. Azonban eredményességben, céltudatosságban és színvonalban P. Lukács valamennyi elődjét felülmúlta.

1948-tól nyolc éven át dolgozott a rendi levéltárban, s ezalatt páratlan anyagismeretre tett szert. A rendezés és a kutatók kiszolgálása mellett igen hamar hozzálátott a magyar vonatkozású források másolásához. „Én itt tartózkodásom első percétől erkölcsi kötelességemnek tekintetem, hogy minden szabadidőmet erre szenteljem. Sok minden

⁶ Szabó István S.I. élete és szónoki munkái (1695–1753). Szeged, 1946. Kézirat.

⁷ Szittyay Dénes forrásmásolatait a Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltára, a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára (Ms 23–30) és a Dunamelléki Református Egyházkerület Levéltára (C 82/1–18.) őrzik.

⁸ Ennek a munkának az eredménye a Jezsuita Történeti Évkönyv három és a Kiadványok Jézustársasága magyarországi történetéhez 38 kötete.

mellett az a tény, hogy Rómában lehetek huzamosabb ideig, és hogy a Társaság levéltárába szabad bejárásom van, elemi erővel kényszerít erre a munkára. Véték volna ezt az egészen kivételes alkalmat fel nem használni.” Ezeket a gondolatokat 1952 januárjában írta P. Reisz Elemér viceprovinciálishoz címzett levelében. Az érdemi anyaggyűjtést alapos tájékozódás után 1950-ben kezdte el. Először csak az első nagyszombati alapítás történetét kívánta feldolgozni, de rövidesen gyűjtését az egész XVI. századi hungarika anyagra kiterjesztette. Fáradhatatlanul másolta levéltárak dokumentumait, 1951 szeptemberétől kezdve pedig hozzájárult a Vatikáni Levéltár anyagának átfésüléséhez. A munka méreteit látva érlelődött meg benne a felismerés, hogy munkatársak nélkül egymaga alig tudja befejezni a munkát. Mivel ezekben az években viszonylag sok magyar jezsuita élt külföldön, ezért a rendi vezetés is könnyű szívvel bocsátott munkaerőket az eredményesen dolgozó történész rendelkezésére.

Első munkatársnak a Chieriben teológiai tanulmányait végző Polgár Lászlót szemelte ki. Polgár 1950 elején kereste fel őt levélben, s Szántó Istvánról írandó diplomamunkájához kért segítséget. Ez adta az ötletet P. Lukácsnak, hogy a végzős teológus-hallgatót a történészmunka ügyének megnyerje. A következő évben személyesen is felkereste Chieriben, beszélgetéseik eredményeképpen született meg a jezsuita rend magyarországi történetének feldolgozására vonatkozó tervük. Ők ketten az anyaggyűjtés és előkészítés munkáját vállalták, amely alapján egy jó tollú történész megfelelő színvonalú szintézist tud majd készíteni. Az „Archivum Historicum Provinciae Hungariae S.J.”, vagyis egy történeti apparátus összeállítása több részfeladatot tartalmazott. Először is össze kell gyűjteni a levéltári dokumentumokat és azokat közzé kell tenni. Ezzel párhuzamosan szükség van a rendi névtárak alapján egy életrajzi repertórium összeállítására, a magyar jezsuiták műveinek, illetve a rendről szóló magyar vonatkozású munkák teljes bibliográfiájára, végül az egyetemes rendtörténeti Synopsis⁹ mintájára egy magyar kronológia megírására. P. Polgár 1954-ben tudott munkához látni, az éves egyetemes rendtörténeti bibliográfia összeállítása és a történeti intézet könyvtárának vezetése mellett ő is csak fél munkaidőben foglalkozhatott a magyar rendtörténettel. Mivel P. Lukács a XVI. századi anyagot ekkorra már jórészt összegyűjtötte, így P. Polgár a XVII. század elejére vonatkozó levéltári anyaggyűjtést és a magyar rendtörténeti bibliográfia összeállítását kapta feladatul. P. Lukács bővíteni kívánta munkaközösségüket, így megpróbálta P. Aratót és P. Bieleket is bevonni, akik azonban más rendi elfoglaltságaik miatt erre nem tudtak vállalkozni. Az Ausztriában élő P. Óry Miklós kezdettől fogva „kültagnak” számított, s maradandó értékű Pázmány-kutatásaival valóban nagy szolgálatot tett a magyar történetírásnak. Hasznos munkatársat nyertek a magyar páterek P. Szilas László személyében. Ő is – miként annakidején P. Polgár – disszertáció-ügyben vette fel P. Lukáccsal a kapcsolatot 1953-ban. Témájához (Alfonso Carillo erdélyi tevékenysége) 1954-ben személyesen végzett anyaggyűjtést P. Lukács útmutatásai alapján. Tanulmányainak befejeztével 1963-ban került a rend történeti intézetébe (Institutum Historicum Societatis Jesu), ahol fontos megbízatások után 1994-ben annak igazgatója lett. Itt kell végül szólni P. Fejér Józsefről, aki rövid eegenhoveni tanárság után 1958-ban kapott diszpozíciót a jezsuiták római levéltárába, s legendás anyagismeretével és szolgálatkészségével évtizedekig segítette P. Lukács és minden ott dolgozó magyar kutató munkáját.

P. Lukács és P. Polgár hangyaszorgalommal végzett munkájának hamarosan meglett az eredménye. 1955-re P. Polgár elkészült a magyar rendtörténeti bibliográfiával, amelyet két év múlva sikerült publikálni¹⁰, 1956-ban pedig kiadásra készen állt az összegyűjtött forrásanyag XVI. századi része. Ekkor a történeti intézet vezetősége felajánlotta a magyar forrásoknak az

⁹ Synopsis historiae Societatis Jesu. Lovanii 1950.

¹⁰ Ladislaus Polgár S.I. : Bibliographia de historia Societatis Iesu in regnis olim corona hungarica unitis (1560–1773). Subsidia ad historiam S.I. vol. 2. Romae 1957. 184 p.

intézet sorozatában (*Monumenta Historica Societatis Jesu*) való közzétételét. Az 1957-es igazgatóváltás azonban ezeket a terveket keresztülhúzta, tehát más megoldás után kellett nézni. A két történész végül kénytelen volt gyűjtését különféle adományokból összegyűlt pénzből, ún. rotaprint eljárással, kötetenként 100-100 példányban kiadni¹¹. Az anyagi alapok bizonytalansága a közzétételt igen lelassította: a három kötetet nyolc év alatt sikerült csak publikálni. Az első két kötet még kettejük neve alatt jelent meg, míg a harmadikat már csak P. Lukács neve jegyezte, P. Polgárt ugyanis a provinciális 1963-ban a bibliográfiai munka miatt felmentette a magyar rendtörténeti kutatások alól. A magyar forráskiadványok rövid bemutatására alább még visszatérek.

A magyar történeti kutatások mellett Lukács László kezdettől fogva érdeklődéssel fordult a rend pedagógiai tevékenységének múltja felé. Első kutatási területe a jezsuitáknak a papnevelésben betöltött szerepe volt. Ennek vizsgálata során jutott el Giovanni Delfino bécsi nuncius és Antonio Possevino jezsuita diplomata ez irányú szervezőtevékenységének felismeréséhez. Első tanulmányában a Habsburg Birodalomban felállított három pápai szeminárium (Bécs: 1574; Prága: 1576; Graz: 1577.) alapításának körülményeit tanulmányozta kiadatlan vatikáni források alapján és rámutatott Delfino bécsi nuncius kiemelkedő szerepére az intézménytípus meggyökerezésében.¹² Következő, hasonlóképpen igen alapos írásában Antonio Possevino diplomáciai utazásai során megfogalmazott és megvalósított szeminárium-terveit veszi sorra svédországi utazásától (1578) az olasz és braunsbergi alapításokon (1579) át a vilniusi és kolozsvári pápai szemináriumok létrehozásáig (1583–1584).¹³

Első írásai rögtön felhívták rá a szakemberek és a történeti intézet vezetőinek a figyelmét. Ennek köszönhető, hogy 1956-ban igen komoly megbízást kapott, amely egész későbbi tudományos munkájára nézve meghatározó jelentőségűnek bizonyult. Ebben az évben alakult meg ugyanis egy nemzetközi szaktekintélyekből álló bizottság, amelynek feladata a jezsuita oktatásügy alapidokumentumának, a *Ratio studiorum*-nak az új kritikai kiadása lett volna. A bizottság elnöke Miguel Batllori, a történeti intézet akkori igazgatója, tagjai pedig Ricardo García Villoslada és François Dainville, a jezsuita oktatásügy két kiváló ismerője voltak. Rajtuk kívül szükség volt még valakire, aki a levéltári munkát végzi el – erre a feladatra jelölték ki a rend vezetői P. Lukácsot. Ez a gyakorlatban azt is jelentette, hogy a Kúriáról átköltözhetett az írók házába, (ahol ma is lakik), s ezután kizárólag a történészmunkának szentelhetette az idejét. A feladat nem volt könnyű: a bizottság ugyanis gyakorlatilag nem működött, így a levéltári munkával megbízott P. Lukács kénytelen volt teljesen egyedül, minden segítség és támasz nélkül hozzákezdni a hatalmas vállalkozáshoz. Rövidesen ráébredt arra, hogy a *Ratio studiorum* megértéséhez elengedhetetlenül szükséges a végleges változat megfogalmazását (1599) megelőző félszázados előkészítő munka feltárása. Ezért módszeresen összegyűjtött és kiadott minden olyan dokumentumot, amely a XVI. századi jezsuita oktatásügyet érintette.¹⁴ A hatalmas anyag alapján az évek során tisztázni tudta a jezsuita oktatási rendszer kialakulásának alapkérdéseit, így hétkötetes forrásközlésével és tanulmányaival az európai neveléstörténeti szakirodalom egyik klasszikusává vált.

¹¹ *Documenta romana historiae Societatis Iesu in regnis olim corona hungarica unitis*. Vol. I. (1550–1570), Romae 1959. 400 p.; vol. II. (1571–1580), Romae 1965. 549 p.; vol. III. (1581–1586), Romae 1967. 696 p.

¹² *Die Gründung des Wiener Päpstlichen Seminars und der Nuntius Giovanni Delfino (1573–1577)*. = *Archivum Historicum Societatis Iesu* (a továbbiakban: AHSI) 23 (1954) 35–75. p.

¹³ *Die nordischen päpstlichen Seminarien und P. Possevino (1577–1587)*. = AHSI 24 (1955) 33–94. p.

¹⁴ *Monumenta Paedagogica Societatis Iesu*. Vol. I. (1540–1556), Romae 1965. 683 p. (*Monumenta Historica Societatis Iesu* – a továbbiakban: MHSI- 92); vol. II. (1557–1572), Romae 1974. 1037 p. (MHSI 107); vol. III. (1573–1580), Romae 1974. 694 p. (MHSI 108); vol. IV. (1581–1586), Romae 1981. 887 p. (MHSI 124); vol. V. (1587, 1591, 1599), Romae 1986. 470 p. (MHSI 129); vol. VI. (1582–1587), Romae 1992. 533 p. (MHSI 140); vol. VII. (1588–1616), Romae 1992. 712 p. (MHSI 141).

Első ez irányú publikációja a Francisco Borgia rendfőnök idején P. Geronimo Nadal által összeállított *Ratio studiorum* szövegkiadása és ismertetése volt.¹⁵ Ez az iskolai szabályzat különösen is nagy jelentőségű, mivel az egyes iskolák rendszabályai és tanrendje után ez az első általános érvényű előírás a jezsuita tanintézetek számára. Rendkívül fontos az ezt követően napvilágot látott tanulmánya a jezsuita kollégiumoknak mint renden kívüli fiatalokat képző tanintézeteknek a létrejöttéről.¹⁶ Ebben az írásában tárta fel azt a folyamatot, ahogyan maga a rendalapító Szent Ignác, majd később utódai szembesülve a kor kihívásával egyre nagyobb teret engedtek az általános oktató-nevelő munkának a rend összetevékenységén belül. Szent Ignác kezdetben elzárkózott a képzés előtt álló jelöltek felvételétől és különösen az iskolai tanítástól. Később ezen az elképzelésén kénytelen volt változtatni, mivel a jelentkezők közt kevés megfelelően képzett és lelkileg alkalmas felnőtt akadt. A Jézus Társaságába felvett fiatalok számára szükséges volt a régi egyetemek mellé (régiben értelemben vett) kollégiumok felállítása, ahol a skolasztikusok nyugodtan foglalkozhattak tanulmányaikkal (Párizs, Coimbra, Padova, Leuven, Köln stb.). Idővel az előadások egy részét is ezekben a kollégiumokban hallgathatták a növendékek, hogy ezáltal a tanulmányi idő lerövidüljön. A rendalapító a skolasztikusok számának rohamos növekedésével szeretett volna a fiatal rendtagok képzésére kollégiumokat alapítani, azonban ehhez nem talált anyagi jótévőket. Emellett a német és indiai tapasztalatok azt mutatták, hogy az iskolai tanítás egyúttal kitűnő missziós eszköz is. A szükségletek és tapasztalatok alapján a fiatal rend végül nem tért ki a kihívás elől: 1548-ban a szicíliai Messinában megnyílt az első új típusú kollégium, az ún. „*collegium externorum*”, amely több mint 200 renden kívüli fiatal számára biztosított tanulási lehetőséget. Ezzel indult el a jezsuita iskolák diadalútja, amelyeket maga Szent Ignác is igen fontosnak tartott. A rendalapító halála után azonban a Társaságon belül komoly viták keletkeztek az iskolák sorsa felől. A rendtagok egy része (elsősorban a spanyolok) az új típusú kollégiumokban a rendi alkotmánytól való eltérést látták, és ezek óriási sikere miatt a másik rendháztípus, a „*domus professa*” elhalásától tartottak. Ez utóbbiban négyfogadalmas rendtagok éltek és apostoli munkát végeztek, kizárólag adományokból tartották fenn magukat. Mivel a kollégiumok ezzel szemben komoly alapítványi tőkével rendelkeztek, ezért a két intézmény körüli viták egy új „szegénység-vitát” is eredményeztek. A kor követelményei azonban egyértelműen a kollégiumoknak kedveztek: Szent Ignác halálakor 56 kollégiummal szemben mindössze 2 „*domus professa*” állt, s ez az arány később sem javult. A kérdés csak a 6. általános rendi gyűlésen (1608) nyert végső megoldást, amely hozzájárult a „*collegium externorum*”-ok felállításához, s csupán annyit kötött ki, hogy jövedelmükből néhány jezsuita növendék ellátását biztosítsák.

A fent ismertetett tanulmány csak egyik eredménye Lukács László pedagógiatörténeti munkásságának. A szívós munkával összegyűjtött hét kötetnyi forrásanyag alapján gyakorlatilag a jezsuita oktatásügy első fél évszázadának szinte minden részlete ismertté vált. A források alapján kirajzolódnak az olvasó szeme előtt a rend vezetőinek tanügyi elképzelései, az elegendő számú és képzett tanárok hiányából fakadó nehézségek, a konviktusok körüli bonyodalmak, a papnevelésben vállalt munka kezdetei, az északi pápai szemináriumok létrejötte, a „minta-kollégium”, a *Collegio Romano* és társainak szabályzatai

¹⁵ De prima Societatis Ratione studiorum sancto Francisco Borgia praeposito generali constituta (1565–1569). = AHSI 27 (1958) 209–232. p.

¹⁶ De origine collegiorum externorum deque controversiis circa eorum paupertatem obortis (1539–1608). = AHSI 29 (1960) 189–245. p., 30 (1961) 3–89. p. Ez a tanulmány szolgált alapul 1991-ben, a jezsuita rend pedagógiai tevékenységéről rendezett messinai történészkonferencián tartott előadásának: L'origine dei collegi e l'insegnamento pubblico nella storia pedagogica della Compagnia di Gesù. = F. Guerello – P. Schiavone (a cura di): La Pedagogia della Compagnia di Gesù. Atti del Convegno Internazionale Messina 14–16 novembre 1991. Messina, 1992. 109–126. p.

és tanrendjei, a helyi eredmények és tapasztalatok, stb. Az utolsó három kötet képet ad arról a hatalmas munkáról, során a Társaság pedagógiai szakemberei megalkották a *Ratio studiorum* végleges (1599) változatát. Az első változat ugyanis már 1586-ra elkészült, amelyet az összes provinciának megküldtek véleményezésre. Ennek szövegét 1591-ben a rendi és iskolai tisztségek, megbízások szerint szabály-csoportokra tagolva tették közzé (az 1586-os változat tananyag szerint haladt). Az új változat hasonló revíziók és véleményezés után 1599-ben nyerte el végleges formáját. Az utolsó kötet emellett felvázolja a *Ratio studiorum* kapcsolatos későbbi rendi határozatokat és a helyi adaptáció kérdéseit (1616-ig). Nem szabad elfelejtkeznünk a forráskiadás mintaszerűségéről sem, amely méltán sorakozik a nagy hagyományú „Monumenta”-sorozat többi kötete mellé. Nem csak a filológiai pontosságú szöveggözlést kell itt említenünk, hanem az igen világos latinsággal megfogalmazott bevezetések és regesztákat, a minden apró részletre kiterjedő tárgyi és szövegkritikai jegyzeteket és a mintaszerű mutatókat is.¹⁷

A „Monumenta Paedagogica” közzététele mellett P. Lukács 1965-ben újabb fontos rendi megbízást kapott: tagja lett annak a hat tagú bizottságnak, amelynek feladata volt az ún. „gradus-kérdés” tanulmányozása és a *Congregatio Generalisra* (1965–1966) való előterjesztése. A Jézus Társaságában ugyanis a kezdetektől fogva három különböző fokozat (gradus) létezett a rendtagok számára: teljes jogú rendtagoknak (*professi*) azok számítottak, akik leteheték a hármasszerzetesi fogadalmuk (szegénység, tisztaság, engedelmisség) mellé a negyediket (engedelmisség a pápának) is; a kisebb képzettségű papok számára hozta létre az alapító a *coadjutor spiritualis* fokozatot, amelynek birtokosai – mint nevük is mutatja – a négyfogadalmass rendtársaikat segítették (általában a gyakorlati lelkipásztorkodás területén) s ugyanakkor a vezető funkciókból és a döntéshozatalból ki voltak zárva; a harmadik fokozat (*coadjutor temporalis*) a más szerzetekben is ismert segítőtestvéreket illette meg. A negyedik fogadalmat azok teheték le, akik elegendő (*sufficiens*) teológiai képzettséggel rendelkeztek, míg a *coadjutor spirituálisok* számára a grammatika mellett elegendő volt némi jártasság a kazuisztikában. P. Lukács egy teljes éven át tanulmányozta a jezsuita papok közötti különbségtétel történetét, s kutatásai a gradus-rendszer anakronisztikus voltát mutatták ki.¹⁸ A különbségtétel a XVI. közepén Itáliában – tekintve az egyházi oktatás és a papság képzettségének igen alacsony színvonalát – teljesen ésszerű volt, hiszen valóban kevés jelentkező rendelkezett elegendő teológiai képzéssel. A század végére és különösen a XVII. század elejére azonban az egyházi viszonyok megváltoztak, s a rend papjainak egyre nagyobb része végzett hosszabb-rövidebb teológiai kurzust. Ennek ellenére arányaiban egyre kevesebben kapták meg a negyedik fogadalom lehetőségét. A tanulmány kimutatta, hogy ez a tendencia elsősorban P. Geronimo Nadal és híveinek tevékenységéhez köthető, akik az elegendő jártasság helyett a kiemelkedő (*conspicuus*) teológiai tudás szükségességét hangsúlyozták. Ez a tendencia a XVII. század folyamán fordult meg, és a régi Társaság utolsó rendfőnökének kormányzása idején már a papok 95%-a letehetette negyedik fogadalmát. Annál érdekesebb, hogy a rend visszaállítása (1814) után a diszkriminatív szellem újra felerősödött, s a XX. század közepén a jezsuita papság kétharmadának kellett beérnie a *coadjutor spiritualis* fokozattal. P. Lukács alapvető, a jezsuita rend aktuális problémáira is választ kereső írása – érthető okokból – csak 1773-ig követi nyomon az eseményeket, mondanivalója (az értelmetlenné vált diszkrimináció eltörlésének szükségessége) azonban így

¹⁷ P. Lukács pedagógiatörténeti munkásságának eredményei szervesen beépültek a szélesebb olvasóközönségnek szánt összefoglalásokba és lexikonokba. Ehhez ő maga is hozzájárult közeli munkatársával, P. Mario Colpóval közösen írott szócikkeivel: *Compagnia di Gesù* = *Enciclopedia Pedagogica* II. Brescia, 1989. 2812–2826. c.; *Ignazio di Loyola* = *Enciclopedia Pedagogica* III. Brescia, 1989. 5904–5912. c.; *Ratio studiorum* = *Enciclopedia Pedagogica* V. Brescia, 1992. 9808–9816. c.

¹⁸ *De graduum diversitate inter sacerdotes in Societate Iesu.* = *AHSI* 37 (1968) 237–316. p.

is teljesen nyilvánvaló. A kérdéssel foglalkozó bizottság nem minden tagja osztotta P. Lukács nézeteit, így már a cikk megjelentetése sem ment egykönnyen, s a *commissio* végül a megkülönböztetés megtartása mellett foglalt állást. Ennek következtében a kérdést sem a 31. (1965–1966), sem a 32. (1974–1975) általános rendi gyűlés nem oldotta meg véglegesen.

A rendi megbízások mellett Lukács László nem mondott le a magyar vonatkozású források gyűjtéséről sem. Ezek közzétételére 1967-ben váratlanul új lehetőség nyílt. A történeti intézet vezetősége újból felajánlotta a magyar forráskiadvány felvételét a „Monumenta” sorozatba. Ez a „Documenta Romana...” anyagának kiegészített újraközlését s az 1586 utáni anyag publikálását jelentette. Az új sorozat első kötete 1969-ben látott napvilágot, az utolsó (a negyedik) 1987-ben.¹⁹ Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a *Monumenta Antiquae Hungariae* négy vaskos kötete gyakorlatilag átírta a XVI. század második felének művelődéstörténetéről alkotott képünket azáltal, hogy feltárta annak katolikus komponensét is. A római egyházi levéltárak, elsősorban a jezsuiták archívuma és a vatikáni levéltár mellett magyar vonatkozású dokumentumokat (összesen 1529-et) közöl még bécsi, müncheni, kölni, wolfenbütteli, milánói, pozsonyi és természetesen magyarországi forrásgyűjtő intézményekből. A kötetek súlypontja az első nagyszombati kollégium, az erdélyi kollégiumok, a znióváraljai és sellyei rendház, a *Collegium Hungaricum* (1580-tól *Germanicum et Hungaricum*) történetének dokumentumain van, s ezeken keresztül a magyarországi katolikus megújulás első korszakát mutatják be. Részleteiben ismerhetjük meg Oláh Miklós esztergomi érsek és Draskovich György győri püspök reformtevékenységét, Báthory István és Báthory Zsigmond erdélyi fejedelmek egyházpolitikáját, Antonio Possevino és Alfonso Carillo erdélyi tevékenységét, Szántó István fáradozásait a magyar katolikus egyház talpra állítása érdekében stb. A szorosán vett katolikus egyháztörténeti adatok mellett a dokumentumok számos új irodalomtörténeti, művészettörténeti, történeti néprajzi vagy éppen gazdaság-, társadalom- és politikátörténeti adattal gazdagítják ismereteinket. Elég legyen itt csupán a magyarországi protestantizmus múltjára vonatkozó új információkat említeni, hiszen a jezsuiták levelei, beszámolóí sok esetben közölnek eddig ismeretlen adatokat protestáns prédikátorokról és egyházi intézményekről.

A magyar jezsuitákról készítendő proszopográfiai adatgyűjtést P. Lukács már az első forráskiadási tervekbe felvette. Ennek összeállítása ugyanis nélkülözhetetlen volt a rendtörténeti forrásokban való eligazodáshoz. A jezsuita rend ebből a szempontból is igen szerencsés forrásadottságokkal rendelkezik: a kezdetektől a feloszlásig szinte hiánytalanul fennmaradtak a rend ausztriai rendtartományának (ide tartoztak a magyar rendházak is) névtárai. A rendi katalógusoknak összesen négy típusa létezik. Az első az úgynevezett *catalogus brevis*, amely évente tájékoztat az egyes rendházak személyi állományáról. Emellett három évente került összeállításra a *catalogus triennalis*, amelynek három része van: az első tájékoztat a rendtagok személyi adatairól és addigi pályafutásáról, a második a személyek képességeit és tulajdonságait értékeli, a harmadik pedig a rendházak anyagi helyzetéről informál. Mivel a *catalogus triennalis*ok igen terjedelmesek és természetüknél fogva sok ismétlődést tartalmaznak, kiadásukról eleve le kellett mondani. Az éves névtárak publikációja viszont nem tűnt lehetetlen vállalkozásnak, ugyanakkor az egyes rendtagokról készítendő *curriculum vitae* lehetőséget nyújtott a *triennalis*ok legfontosabbnak tartott adatainak feldolgozására is. P. Lukács 1978 és 1995 között tette közzé a rend osztrák rendtartományának éves katalógusait tizenegy kötetben,²⁰ mellette három kötetben publikálta

¹⁹ *Monumenta Antiquae Hungariae*. Vol. I. (1570–1579), Romae 1969. 1041 p. (MHSI 101); vol. II. (1580–1586), Romae 1976. 1072 p. (MHSI 112); vol. III. (1587–1592), Romae 1981. 915 p. (MHSI 121); vol. IV. (1593–1600), Romae 1987. 616 p. (MHSI 131).

²⁰ *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae Societatis Iesu*. Vol. I. (1551–1600), Romae 1978. 828 p. (MHSI 117); vol. II. (1601–1640), Romae 1982. 800 p. (MHSI 125); vol. III. (1641–1665), Romae 1990. 855

provincia tagjainak (kb. 20000 személy) életrajzi adattárát²¹. A katalógus-kötetek évenként közlik a rendházak személyi a más provinciákban tartózkodó, az elbocsátott és elhunyt rendtagokat. Az első két kötet a „Monumenta” sorozaton belül látott napvilágot, ezek végén ott találjuk a bennük szereplő rendtagok életrajzi adatait is, így ezek a személyek a háromkötetes életrajzi lexikonban már nem szerepelnek. A többi kötet sokszorosítva és sajnos, igen kis példányszámban jelent meg. Az összesen tizennégy kötetes munka nem csak rendtörténeti szempontból óriási jelentőségű: nincs ugyanis még egy olyan kora újkori társadalmi csoport Magyarországon, amelyről ilyen színvonalú, teljesnek mondható proszopográfiai adattár állna rendelkezésre. A katalógus-kötetek kiaknázása és felhasználása még nem történt meg, pedig a rendtagok életrajzi adatain túl számos egyéb szempontból is elemezhető az ott összegyűjtött adatok. Egyrészt kitűnő lehetőséget nyújtanak egy szerzetesrend és egy értelmiségi csoport proszopográfiai és szociológiai vizsgálatára. Másrészt alapul szolgálnak az egyes rendházak lelkipásztori és kulturális tevékenységének feltárásához, hiszen a rendtagok beosztásából megismerjük az iskola volumenét és az egyes intézmények (könyvtár, gyógyszertár, nyomda stb.) működését. Az egyháztörténet szempontjából nagyon fontosak a hitszónokokra vonatkozó információk (pl. milyen nyelven prédikált), a népmisszionáriusok adatai (a rendház vidéki kisugárzása) és a vallásos társulatokat érintő közlések. Mivel a kötetek az összes magyar (és osztrák) rendház adatait hozzák, így lehetőséget kínálnak az összehasonlító elemzésre és a fentebb említett egyház- és művelődéstörténeti problémák átfogó bemutatására.

Az 1960-as évek végétől egyre több hazai történész figyelt fel Lukács László munkásságára. Míg az 1950-es években csak két itthon élő rendtárssal, P. Holovics Flóriánnal és P. Petruch Antallal állt szakmai kapcsolatban, a politikai enyhülés a magyarországi kapcsolatok felélesztését is magával hozta. 1968-ban járt először újra itthon, s Rómában is egyre több magyar kutató kereste fel, hogy munkájához segítséget és eligazítást kapjon tőle. P. Lukács és P. Fejér anyagismerete és segítőkészsége hamarosan legendás hírűvé vált szakmai körökben. Hosszú lenne felsorolni mindazokat, akik az elmúlt évtizedekben kapcsolatban álltak vele és segítségét igénybe vették. Csupán néhány név ízelítőül: Benda Kálmán, Holl Béla, Jakó Zsigmond, Klaniczay Tibor, Mészáros István, Staud Géza, stb. De nem csak elismert tudósoknak, akadémikusoknak állt rendelkezésére, hanem a hozzá forduló kezdőket éppoly (ha nem még nagyobb) szeretettel támogatta első szárnypróbálgatásaik során. Hihetetlen segítőkészségét, a más munkája iránti empátiáját, odafigyelését e sorok írójának is számtalanszor volt alkalma megtapasztalni itthon és Rómában egyaránt.

A szakmai kapcsolatokból az 1980-as évek elejére igazi tudományos együttműködés született. 1982-ben keresték fel a szegedi egyetem fiatal irodalomtörténészei, és P. Lukács kezdeményezésére rövid időn belül munkatársi gárda szerveződött a magyar vonatkozású jezsuita források kiadásának folytatására. A közös munka első eredménye 1987-ben született meg: Balázs Mihály és Monok István kiadásában látott napvilágot az északi pápai szemináriumok magyar hallgatóinak névsora.²² A következő fontos lépést a hódoltsági és

p.; vol. IV. (1666–1683), Romae 1990. 834 p.; vol. V. (1684–1699), Romae 1990. 844 p.; vol. VI. (1700–1717), Romae 1993. 903 p.; vol. VII. (1718–1733), Romae 1993. 891 p.; vol. VIII. (1734–1747), Romae 1994. 865 p.; vol. IX. (1748–1760), Romae 1994. 898 p.; vol. X. (1761–1769), Romae 1995. 652 p.; vol. XI. (1770–1773 et index), Romae 1995. 335 p.

²¹ Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551–1773). Pars I. (A–H), Romae 1987. 624 p.; pars II. (I–Q), Romae 1988. 625–1316. p.; pars III. (R–Z), Romae 1988. 1317–1916. p.; a jezsuita névtárak szerkezetének kialakulását külön tanulmányban tisztázta: Le catalogue-modèle du Pere Lainez (1545). = AHSI 26 (1957) 57–66 p.

²² Balázs Mihály, Monok István: Pápai szemináriumok magyarországi alumnusai. Adalék a jezsuita iskoláztatás kezdeteihez. Szeged, 1990. 75 p. (Peregrinatio Hungarorum 7.)

erdélyi jezsuita missziók forrásainak publikálásának megkezdése jelentette.²³ A kötet anyaga a hazai történelemszakma számára szinte ismeretlen világot tett hozzáférhetővé. A jezsuita missziós dokumentumok nem csak a misszió megszervezésének, működésének, művelődési kisugárzásának és politikai kapcsolatainak történetét mutatják be, hanem felbecsülhetetlen értékű forrásai a hódoltsági népiségtörténetnek, a népi kultúra és népi vallásosság múltjának is. A kötet ékes bizonyossága annak, hogy a hódoltság történetének kutatása milyen bőséges anyagot nyerhet az egyházi forrásokból. A szegedi kapcsolat lehetőséget kínál tehát a lukácsi életmű magyarországi folytatására. Ennek bizonyítéka a felsoroltak mellett a Monumenta Antiquae Hungariae sorozat közelmúltban megjelent ötödik kötete (1601–1607), amely immár részben a szegedi munkatársak fáradozásait dicséri.²⁴ P. Lukácsnak egykori Alma Materéhez, a szegedi egyetemhez fűződő szoros kapcsolatát egy igen magas hivatalos elismerés, a díszdoktorrá való avatás (1988) tette még meghittebbé. A doktorrá-avatási ünnepségen felolvasott, s később a források közlésével kiegészítve könyv alakban is napvilágot látott előadása egy történeti közhelyet cáfol meg.²⁵ Dokumentumok hosszú sorával bizonyítja, hogy a magyar jezsuiták nem a Habsburgok iránti feltétlen hűségük miatt maradtak meg az osztrák rendtartomány keretében, hanem szándékuk ellenére a politikai helyzet miatt nem engedték meg a rendfőnökök a magyarországi rendházak leválasztását. A rendtartományi gyűlések aktáinak és a hosszú tervezeteknek a segítségével ismerhetjük meg azt a kemény küzdelmet, amelyet a magyar rendtagok folytattak (sikertelenül) az önálló magyar provincia megteremtéséért.

Itt kell megemlíteni az 1985-ben franciául, 1987-ben átdolgozva magyarul napvilágot látott alapvető Pázmány-tanulmányt.²⁶ P. Lukács már első magyar vonatkozású tanulmányait is egy XVI–XVII. századi nagy magyar jezsuitáról, Káldi Györgyről írta, ahol az életrajz több fontos állomásának bemutatása mellett bebizonyította, hogy Káldi nem használta fel Szántó István Biblia-fordítását saját fordításához.²⁷ Most ismét egy homályos probléma megvilágítása érdekében látott munkához. Az írás kiadatlan források alapján tisztázza a későbbi bíboros primás életrajzának kevésbé ismert vagy éppen ismeretlen részleteit. Elemzi Pázmány nehézségeit grazi tanársága és magyarországi missziós küldetése alatt a rendi cenzúrával, bizonyítja a Pázmány-ellenes rágalom hamis voltát, bemutatja Forgách Ferenc esztergomi érsek mellett töltött éveinek több fontos részletét, végül érseki kinevezésének körülményeit. A tanulmány végén a szerző rámutat, hogy Pázmány nem csak lélekben, hanem jogilag is jezsuita maradt haláláig.

Az 1989-es év nagyon fontos változást hozott a magyar rendtartomány életében: a jezsuita rend ismét működési engedélyt kapott Magyarországon. Az újrakezdés nehéz munkájából P. Lukács is ki akarta venni a részét. Hazajött és hozzáfogott a megmaradt és szétszóródott levéltári és könyvtári anyag összegyűjtéséhez és rendszerezéséhez. A magyar

²³ Balázs Mihály, Fricsey Ádám, Lukács László, Monok István: Erdélyi és hódoltsági jezsuita missziók. Vol. I/1. (1609–1616), Szeged, 1990. 255 p.; vol. II/2. (1617–1625), Szeged, 1990. 256–551. p. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 26/1-2.)

²⁴ Jezsuita Okmánytár. I/1-2. Erdélyt és Magyarországot érintő iratok 1601–1606. Sajtó alá rendezte: Balázs Mihály, Kruppa Tamás, Lázár István Dávid, Lukács László. Szeged, 1995. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 34.)

²⁵ A független magyar jezsuita rendtartomány kérdése és az osztrák abszolutizmus (1649–1773). Szeged, 1989. 139 p. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 25).

²⁶ Autour de la nomination de Péter Pázmány au siège primatial d'Esztergom (1614–1616) – Pázmány est-il resté jésuite après sa nomination? (Szabó Ferencsel közösen) = AHSI 54 (1985) 77–148. p.; Jezsuita maradt-e Pázmány mint érsek? In: Pázmány emlékezete halálának 350. évfordulóján. Szerk.: Lukács László és Szabó Ferenc. Róma, 1987. 197–267. p.

²⁷ Káldi György, a bibliafordító. = Katolikus Szemle 7 (1955) 129–133. p.; Újabb adatok Káldi Bibliafordításának történetéhez. In: Káldi György Társaság Civitas Dei évkönyve 1 (1956) 7–24. p.

provincia központjában, a részben visszakapott pesti rendházban 1991-től kezdve négy nyáron át dolgozott idős kora ellenére fiatalokat is megszegyenítő munkabírással. Az ő munkájának eredménye a szépen rendezett könyvtár és levéltár. Ugyanakkor a tudományos munkát sem szakította félbe. A rendezési munkák mellett hozzálátott a jezsuita rendtörténetírás egyik nagy adósságának törlesztéséhez: Anton Socher XVIII. századi osztrák jezsuita történetíró munkájának kéziratban maradt második részének sajtó alá rendezéséhez. Az első kötet 1740-ben látott napvilágot a rend megalapításának bicentenáriuma.²⁸ A második kötetből mindössze egyetlen kéziratot példány maradt fenn Pannonhalmán a Paintner-gyűjteményben.²⁹ A kéziratot P. Petrich gépelte át, ennek a majd 900 oldalnyi gépiratnak az eredetivel való összeolvasását végezte el P. Lukács, amelynek eredményeképp a szöveg (a szükséges jegyzetanyag összeállítása után) sajtóra kész állapotban van.

A Rómában töltött téli hónapok sem teltek munka nélkül, P. Lukács a tőle megszokott rendkívüli szorgalommal készítette elő új forráskiadványát. A rend római levéltárában az egyes provinciák anyaga mindig a rendfőnöknek az adott rendtartományhoz írt leveleinek másolatát tartalmazó regisztrumkötetekkel kezdődik. Az osztrák rendtartomány esetében a regisztrumok (a félköteteket is számítva) 23 kötetet tesznek ki, anyaguk 1573 és 1757 között teljesnek mondható.³⁰ Nem szorul különösebb bizonyításra ezen forrás jelentősége, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy 1600 után a beérkező leveleket (igen kevés kivételtől eltekintve) kiselejtezték. A rendfőnök válaszlevelei a rendtartomány történetének mintegy a vázát adják, személyi ügyektől kezdve a rendházak alapításán, missziószervezésen, iskolaügyön át az egyházpolitikáig vagy a rendi cenzúráig minden fontos gyakorlati problémát érintenek. P. Lukács a jezsuita generálisok válaszleveleinek magyar vonatkozású részeit másolta le, amely munkához az óriási türelem mellett igen komoly paleográfiai felkészültség is szükséges, mivel a sok javítás és a fogalmazvány-jelleg miatt a regisztrumok olvasása rendkívül nehéz.

P. Lukács László idén 87 éves. Kevés tudósnak adatik meg, hogy elkezdett nagyszabású vállalkozásait teljesen befejezheti és életműve lezárt egészet alkot. Neki ez megadatott, hiszen valamennyi nagy sorozatát be tudta fejezni. Ennek ellenére 1997 áprilisában bekövetkezett súlyos betegségéig fáradhatatlanul dolgozott. P. Lukács kétségtelenül jelenség a magyar történetírásban. Nem történésznek, hanem tanárnak készült, a történelem viharai miatt mégis historikus lett, azok között is az egyik legkitűnőbb. Páratlan életművet alkotott, amelyhez fogható a jövő történészgenerációi valószínűleg nem fognak már létrehozni. Tudása mellett szeretetreméltó egyéniségével, derűjével és szolgálatkészségével mind a rendben, mind a szakmában osztatlan szeretetet és megbecsülést vívott ki magának. Munkáját ugyanakkor sohasem csak szaktudománynak tekintette, hanem intellektuális misszióknak, tulajdonképpen egy sajátos, de igen fontos lelkipásztori munkának. A Társaság iránti szeretetet csendesesen és észrevétlenül tudta belopni munkatársai szívébe. „Propagandája” annyira diszkrét és figyelmes volt, hogy világi történész-kollégái szinte öntudatlanul váltak a jezsuita rend tisztelőivé és barátaivá. Ezért Páter Lukács életművének publikációi mellett hasonlóképp *aere perennius* része a fiatalabb történész-nemzedékekben továbbélő szellemisége.

²⁸ Antonius Socher S.I.: *Historia Provinciae Austriae Societatis Iesu. Pars prima. Ab exordio Societatis eiusdem ad annum Christi 1590.* Viennae 1740. 440 p.

²⁹ Antonius Socher S.I.: *Historia Societatis Iesu Provinciae Austriae. Pars secunda. Ab anno 1591 in annum 1619.* 595 p. Kézirat. Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár, 118. C. 28.

³⁰ Jelzetük: *Archivum Romanum Societatis Iesu, Austria* vol. 1–14.